మా మాట

శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారి ఈ రచనను వారు గతించిన తరువాత 1974లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడెమి ప్రచురించిది.

ఈ పుస్తకంలో 'శ్రీకృష్ణదేవరాయల యుగము' అన్న అధ్యాయంలో నాలుగున్నర పుటలకు సరిపడినంత మాత్రమే శ్రీ లక్ష్మీకాంతంగారు ప్రెస్ కాపీ తయారుచేసి గతించినారు తక్కిన భాగం, తదుపరి చరిత్ర, నోట్సు రూపంలో అట్లాగే ఉండిపోయినవి.

ఈ గ్రంథాన్ని ప్రచురించే అవకాశం మాకు ఇచ్చిన శ్రీ లక్ష్మీకాంతం గారి కుమారులకు మా ధన్యవాదాలు.

ప్రకాశకులు.

తొలిపలుకు*

స్వర్గీయ పింగళి లక్ష్మీకాంతం గారిని తెలుగు సారస్వత ప్రపంచానికి పరిచయము చేయవలసిన పనిలేదు. ఉత్తమశ్రేణి కవులుగా, పండితులుగా, ఉపాధ్యాయులుగా వారిది విద్వత్ ప్రపంచంలో సమున్నత స్థానము. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయములో తెలుగు విభాగానికి అధ్యక్షులుగా వారు అనేక సంవత్సరాలు పనిచేసినారు. వారి శిష్యులు ఈనాడు తెలుగు దేశములోని అనేక కళాశాలలలో ఉపాధ్యాయులుగా ఉన్నారు. ఇంతటి శిష్యగణము గల ఆచార్యులు తక్కువమంది అని చెప్పవలెను.

స్వర్గీయ లక్ష్మీకాంతంగారి రచనలలో యీ సాహిత్య చరిత్ర విశిష్టమైనది. వారు ఎం.ఏ. తరగతి విద్యార్థులకు అనేక సంవత్సరాలు బోధించిన అనుభవముతో యీ సాహిత్య చరిత్ర వ్రాసినారు. కాని దురదృష్టవశాత్తు యీ సాహిత్య చరిత్రను తమ జీవితకాలములో పూర్తి చేయలేకపోయినారు అంతే కాదు; ఈ చరిత్ర వారి జీవితకాలములో ముద్రణ కాలేకపోయినది.

వారు పరమపదించిన తర్వాత వారి కుమారులు అకాడమీ పక్షాన ఈ గ్రంథము ప్రచురించిన బాగుండునని సూచించగా ఇందుకు అకాడమీ కార్యవర్గము అంగీకరించినది. వారు గతించి సంవత్సరము పైగా గడచిపోయినది. కాగితము కరువు వలన యీ గ్రంథ ముద్రణలో కొంత ఆలస్యము జరిగినది. ఈనాడు యీ సాహిత్య చరిత్రను ఆంధ్ర పాఠక లోకానికి అర్పించగలుగుచున్నందుకు అకాడమీ సంతసించుచున్నది. ఈ అవకాశము కలిగించిన వారి కుమారులకు అకాడమీ పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు,
1-8-1974

దేవులపల్లి రామానుజరావు,
కార్యదర్శి.

---

* మొదటి ప్రచురణ సందర్భంగా రాసినది.

శ్రీ

సవిమర్శ

ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర

కృతి సమర్పణము

కం॥ శ్రీధరునకు నలమేల్మం
గాధవునకు, శేషశైల నాథునకు, సురా
రాధిత పదాబ్జునకు, తే
జోధవళిత దిఙ్ముఖునకు, సూర్యాత్మునకున్.

ఉ॥ బాలిశుడైన నాకు, నొకపాటి వివేక మొసంగి, గాలికిన్
తూలెడు నాకు కాలు నిలద్రొక్కు కొనందగు దార్ఢ్యమిచ్చి, వా
చాలుడనై పొనర్చు నపచార సహస్ర శతాపరాధ సం
క్షాళనచేసి యేలుకొను స్వామికి నియ్యది యంకిత మ్మగున్.

కం॥ గురుడౌ వేంకటకవి, సౌం
దరనందము స్వీకరించి ధన్యత యొసగెన్
పరమేశ, కుమార వ్యా
కరణము నీకొసగి విబు గణ్యత గంటిన్

కం॥ ఇది యింకొక కానుక నీ
మృదు పదముల నిడితి స్వీకరింపుము దీనిన్
సదమల కోమల కరుణా
స్పద శుభదాలోకనముల బరికింపు ననున్.

ఉ॥ సారతరాంధ్రవాఙ్మయ విశాల జగత్పరిణామ కారణో
దార కవీంద్ర కావ్య పురుషార్థ నిరూపిత తత్త్వదాత్మ సం
స్కార విలోక దర్పణ ముఖమ్మిది, యీ చరితమ్ము సాహితీ
మేరువులౌ బుధోత్తముల మెప్పుగడించెను మున్నె నీ కృపన్.

గీ॥ 'ఇది జనించిన నలుబదియేండ్లనుండి
సరస సాహిత్య విజ్ఞాన సత్రమనుచు
ఆశ్రయింపని తెలుగు విద్యార్థిలేడు
చొచ్చి చూడని తెల్గు వ్యాసుండు లేడు.

పింగళి లక్ష్మీకాంతం

ప్రకరణానుక్రమణిక

ప్రస్తావన

వాఙ్మయ మనగానేమి? "వాక్" శబ్దమునకు, వికారార్థమున "మయట్" ప్రత్యయము చేర్చిన యీ పదమునకు గల అవయవార్థమును బట్టి విచారించినచో శబ్దకృతములైన రచనలన్నియు లక్ష్యభూతములగును. "రచన" అన్నప్పుడు, వ్రాయకపోయినను, నోటితో నుచ్చరించు వాక్యములుఁ గూడ రచనలే అని గ్రహింపవలెను. రచన యనగా కూర్పు అని యర్థమేగాని, వ్రాతయనే యర్థము లేదు కూర్పు అనగా శబ్దములతోఁ గూర్చిన వాక్య రచన; ఉత్తపొడి శబ్దములు కూర్పు అనిపించుకొనవు. నోటితో ఉచ్చరించిన వాక్యములు రచనలగునా యన్నచో అగును అని యీ క్రింది తిక్కన సోమయాజి కృత పద్యము నిరప వాదమైన నిదర్శనము కాగలదు. భీష్ముడు అంపశయ్య మీద పరుండి వృషాక పిస్తవమనుపేర శ్రీ మహావిష్ణువును స్తుతించినప్పుడు తాను భగవంతుని వాఙ్మ యాధ్వరార్చితుని జేసి కృతార్థుడనైతినని ఆత్మ తృప్తి కల్గించుకొనెను. (వాఙ్మ యాధ్వరార్చి) కాని వ్యావహారికముగా రచనయనగా వ్రాసిన భాషకే వర్తించు చున్నది.

తే॥ తపమునకు విద్యకును జనుస్థానమైనఁ
జనన రహితుని యజ్ఞాత్ము శౌరి వాఙ్మ
యాధ్వరార్చితుఁ జేసితి నా జనార్ద
నుండు మద్భజనమునఁ బ్రీతుండుగాత. (శాంతిపర్వం)

కావున మానవుడు నోటితో మాటలాడెడి భాషను చేతితో వ్రాసినప్పుడు ఆ వాక్య ములు తాల్చెడి స్థిరరూపము వాఙ్మయ శబ్దవాచ్యముగా పరిగణింపబడినది. అయితే మానవుడు వ్రాసిన వ్రాతలన్నియు వాఙ్మయమనిపించుకొనునా యంటే "అవును" అని, వాటిలో వెలిపెట్టతగినది ఏదియు నుండదని హాలం (Hallam) అనే యొక విమర్శకుడు సమాధానము చెప్పెను. ఈ సిద్ధాంతమును నిర్దయముగా ఖండించి (Charles Lamb) పద్య రచనలే వాఙ్మయమగును గాని తక్కిన వేవియు ఆ బిరుదుకు తగవని వేరొక సిద్ధాంతము చేసెను. వీరిర్వురును అతిదు లని సమబుద్ధుల తీర్పు. వ్రాతలన్నియు వాఙ్మయమే యగుచో మనము నిత్య కృత్యముగా వ్రాసికొను పద్దులు, ఉత్తరాలు మొదలైనవి కూడ వాఙ్మయమేయై

మన సుందరము వాఙ్మయ కర్తలమే కావలసి వచ్చును అగుట మనకు సంతోష దాయకమేగాని, పరులకు మాత్రము హాస్యాస్పదుల మగుదుము. మరి పద్య రచనలే వాఙ్మయమనుకొని, తక్కిన ఛందోరహిత మహారచనలను వెలిపెట్టినచో, ఆ రచయితలకును సారస్వతమునకును అపచారము చేసిన పాపమున పోదుము కావున పై సిద్ధాంతములు రెండును ఉపాదేయములుగావు. ఇక సమబద్ధులైన విమర్శకులు, వాఙ్మయ శబ్దార్థములైన రచనలకు కొన్ని లక్షణములను నిర్దేశించి, వానిలో ఏ యొక్కటియున్నను ఆ రచనను వాఙ్మయముగానే స్వీకరింపవలెనని సిద్ధాంతీకరించిరి. వారు నిర్దేశించిన లక్షణములలో ముఖ్యమైనవి రెండు:- అందులో మొదటిది ఆ రచన మనకు విజ్ఞానమును ప్రసాదించునదిగా ఉండవలె ననుట. రెండవది విజ్ఞానముతోపాటు భావనాత్మక నిర్వృతిని కల్గింపవలెననుట (Imaginative pleasure). కొన్ని రచనలలో కేవలము విజ్ఞాన బోధయే యుండవచ్చును. కొన్ని ఆనందమును మాత్రమేకల్గించవచ్చును. మరికొన్ని రెండు గుణములను కలవియై యుండవచ్చును ఈ వివరణమును మనసున పెట్టుకొనియే రాజశేఖరుడనెడి ఆలంకారికుడు సారస్వతమును శాస్త్ర సారస్వతము, కావ్య సారస్వతము అని రెండు భాగములు చేసెను. ఆ విభజన ప్రకారము మానవుని విజ్ఞాన సంపాదనకును బుద్ధి వికాసమునకును అక్కరకు వచ్చెడి తర్క వ్యాక రణ మీమాంసాది సమస్త శాస్త్రములు మొదటి విభాగమునకును, రామాయణాది కావ్యములు, శాకుంతలాది నాటకములు విజ్ఞానముతో పాటు ఆనందమును గూడ ప్రసాదించెడి రెండవ విభాగమునకును లక్ష్య భూతములగును. మరియే విధమైన విజ్ఞానలేశమును కల్గింపలేని పదములు కీర్తనలు మొదలైన చిల్లర రచనలును ఉండవచ్చును గదా! విజ్ఞాన ప్రబోధము లేకున్నను చిత్తసుఖమును కల్గించునేని అవి కూడ కావ్యజాతిగానే పరిగణింపబడును. ఈ రెండవ విభాగమునే సుప్ర సిద్ధ వాఙ్మయ చరిత్రకారులు, తమ చరిత్రకు లక్ష్యముగా గైకొనుట ప్రపంచ మున ఆచారమైనది. కావ్య వాఙ్మయమును పాశ్చాత్యులు "సాధారణ వాఙ్మ యము" (General Literature) అని పేర్కొందురు. మరి యే భాషలో నైనను కావ్యేతరములైన గ్రంథములు అసంఖ్యాకములుగా ఉండును గదా! వాటికి జాతివాచక మేమి? అని అడుగుదుమేని వారు చెప్పెడి సమాధానమిది:- శాస్త్రములు అనేకములు గదా: ప్రతి భాషలోను ఏ శాస్త్రమున కాశాస్త్రమే అనేక గ్రంథములుగా రచింపబడియుండును. ఆ గ్రంథములన్నింటిని కలిపి "తచ్ఛాస్త్ర వాఙ్మయము" అని పేరు పెట్టవలెను. వ్యాకరణ గ్రంథములన్నియు కలిసి వ్యాకరణ వాఙ్మయముగా, తర్క గ్రంథములన్నియు కలిసి తర్కవాఙ్మయ ముగా, ధర్మశాస్త్రములన్నియు కలిసి ధర్మశాస్త్ర వాఙ్మయముగా పేర్కొనబడ

వచ్చును. ఆయా శాస్త్ర శాఖలకు, ఆయా వాఙ్మయముల పేరుమీద చరిత్రలను వ్రాయవచ్చును; నిజమే; కావ్య వాఙ్మయములో మాత్రము అనేక శాఖలుండును గదా! ఆయా శాఖల పేరుమీద పురాణ వాఙ్మయమని ప్రబంధ వాఙ్మయమని నాటక వాఙ్మయమని వేరువేరుగా అవాంతర వాఙ్మయ చరిత్రలు వ్రాయవచ్చును.

అయితే ఏది కావ్యము? ఏది కాదు? అనే ప్రశ్నకు నిష్కర్షమైన నిర్వచనము నొసగుట కష్టమైనపని. అందుచే కావ్య శబ్దార్థత కలిగి యుండవలసిన గ్రంథమునకు ముఖ్యముగా మూడు లక్షణము లుండవలెనని పాశ్చాత్య విమర్శకులు సిద్ధాంతీకరించిరి. అందు మొదటిది దాని సర్వజనానురంజకత్వము అనగా గ్రంథము నందలి విషయము (Subject Matter) సర్వజనులకు ఆమోదజనకముగా నుండవలెననుట. రెండవది రచన అలంకారికముగా (సుందరముగ) నుండుట. మూడవది ఆ గ్రంథముయొక్క పఠనము వలనగాని, శ్రవణమువలనగాని భావనాహ్లాదము కలుగుట. దానిపేరే రసానంద జనకత్వము. ఈ మూడు లక్షణములును సమగ్రముగా నున్న గ్రంథము చినదైనను, పెద్దదైనను కావ్యమనిపించుకొనును. ఎందేని ఈ మూడు గుణములలో రెండవదియైన సుందర శాబ్దిక రచన లోపించినను తక్కిన రెండు లక్షణములు మాత్రము విధిగా ఉండి తీరవలయును ఆ రెండును లేని యెంత సుందర రచనయైనను కావ్య మనిపించుకొనదు. ఈ లక్షణములు శాస్త్రమునకు పట్టవు. శాస్త్రము లోని విషయము తత్పరిశ్రమ చేయువారికి, చేసిన వారికి, అందు నిష్ణాతులైనవారికి మాత్రమేగాని యెల్లరకును అక్కరకు వచ్చునది కాదు. మరి అది భావనాహ్లాద జనకమును గాదు. పతంజలి మహాభాష్యము, ఆదిశంకరుల ఉపనిషద్భాష్యము, సంస్కృత భాషలో నుత్తమోత్తమమైన సుందర రచనలుగా చెప్పుదురు. కాని ఆ గ్రంథములు వ్యాకరణశాస్త్ర పరిశ్రమ చేయువారికి, వేదాంత శాస్త్రాభ్యాసము చేయువారికి మాత్రమే ప్రయోజనకరముగాని మానవమాత్రుల కెల్లరకును అక్కరకు రావు. మరి తత్పఠనము వేళ కల్గెడి అనుభూతి భావనాహ్లాద మనిపించుకొనదు. అదేకాక శాస్త్రకర్త తనకంటె పూర్వమే - జగత్తున ఆవిర్భవించి, నిగూఢమైయున్న సత్యములను దర్శించువాడే కాని కొత్తవాటిని సృష్టించువాడు కాడు. కావున అతడు ద్రష్ట. కావ్యకర్త స్రష్ట. కావ్యకర్త సృష్టికి అపరసృష్టి చేయగల బ్రహ్మ. కావ్యము నందలి విషయము శాస్త్ర విషయమువలె లోకమున తత్పూర్వమే ఆవిర్భవించి నిగూఢమై యున్న వస్తువు కాదు. దాని జన్మస్థలమే కవి హృదయ క్షేత్రము. ఇది నాది అని నితడు చెప్పుకోదగిన స్వంత ధనము ఒకే ఇతివృత్తమును గైకొని యెవరెన్ని కావ్యములు రచించినను ఆ యన్నింటను ఆయా

రచయితల యొక్క ప్రత్యేకత వేరువేరుగా గోచరించుచునే యుండును. తన సృష్టి తనదిగా గోచరింపజేయలేని యే రచయితయు కావ్య నిర్మాత కాజాలడు. అతనిదిగా ఇతరులకు గోచరించెడి ఆ పదార్థమునే ఆత్మీయత (Personality) అని విమర్శకు లందురు ఆ ఆత్మీయత ముద్ర గలవన్నియు కావ్యములు. అవి పౌరుషేయములు (Subjective Writings) ఆ ముద్ర లేనివన్నియు శాస్త్రములు, అవి అపౌరుషేయములు (Objective Writings).

పండితార్థమేమనగా, సుందరమైన రచనయు సార్వజనీనమైన ప్రయోజనమును కలిగి భావనాత్మకమైన నిర్వృతిని ఇచ్చుచు కర్త యొక్క ఆత్మీయతను స్ఫురింపజేయు గ్రంథము కావ్యము. అట్టి కావ్యముల యొక్క చరిత్రయే సాధారణ వాఙ్మయ చరిత్ర అని అంగీకరింపవలసి యుండును. ఇది పరిమితార్థమే అయ్యును అపరిహార్యము. వాఙ్మయ స్వరూపమిది.

ఇక వాఙ్మయ చరిత్ర యనగానేమి? ఏ చరిత్రయైనను, తద్విషయభూతమగు, పదార్థముయొక్కగాని, జాతియొక్కగాని, దేశముయొక్కగాని పుట్టుక మొదలు వర్తమానము వరకు జరిగిన ఉత్పత్తి వికాస క్షయాది దశల యొక్క సహేతుకమైన వ్యాఖ్యానము. వాఙ్మయ చరిత్రకు విషయభూతమైనవి గ్రంథములు. కనుక ఈ గ్రంథ సమూహముయొక్క ఉత్పత్తి వికాస క్షయాది దశలను పై సూత్రానుసారము వ్యాఖ్యానించుటయే వాఙ్మయ చరిత్ర వ్రాయుట.

గ్రంథకర్తలేని గ్రంథముండుట అసంభవము గనుకను, గ్రంథకర్త జీవితమునకు గ్రంథమునకును పోరానిపొత్తు ఉండును గనుకను ఈ కర్తల యొక్క జీవిత గాథలును యిచ్చుట ఆవశ్యకమే యగును. కాని ఆ జీవితగాథలే ప్రధానముగాగల చరిత్రలు కవి జీవితచరిత్ర లనిపించుకొనునుగాని వాఙ్మయ చరిత్ర లనిపించుకొనవు. కవి జీవిత చరిత్రలో కొంతభాగమే వాఙ్మయ చరిత్రకు అక్కరకు వచ్చును. అతని జీవితమునకును, తత్కృత గ్రంథమునకును కారణబద్ధమైన సంబంధమును నిరూపించెడి అంశములు మాత్రమే యిందు గ్రహింపబడును. మరియు అతని కాలమునందలి సాంఘిక, రాజకీయాది దేశ పరిస్థితులు అతని జీవితముమీదను, అతని గ్రంథముమీదను ఏమేని ప్రభావము నెరపినట్లు పొడకట్టినచో వాటి పరిశీలనము, వివరణము జరుగును. అంతేకాదు, మహా ప్రతిభాశాలియైన ఒక కవి తన ప్రభావమునే తత్కాల సంఘముమీద నెరపినవాడుండును. ఇష్టమున్నను లేకున్నను కాలప్రవాహమున బడి కొట్టుకొని పోవువారు అనేకులుండగా, దాని కెదురీది తాము చేరదలచిన ఒడ్డు ఎక్కినవారు కొందరుందురు. అట్టివారి పురుషకారము చరిత్రగతినే మార్చగల సామర్థ్యము గలది. కావున వాఙ్మయ చరిత్రలో కేవల గ్రంథ

నామముల నుదహరించి వ్యాఖ్యానించుటేగాక తత్కర్తల యొక్క ప్రతిభా విశేషములను, దానికిని దేశ కాల పరిస్థితులకునుగల అన్యోన్య సంబంధము మును, ఆ సంబంధము కావ్యమున ప్రతిఫలించిన విధమును, ఆ ప్రతిఫలము వలన ఆ రచనకు కల్గిన గుణదోషములను వివరించి వ్యాఖ్యానించుట చరిత్రాశయమై యుండును. ప్రతిభాహీనులైన చిల్లర కవుల విషయములో ఇంత పరిశ్రమ అవసరము కాదు. కాని, ప్రతిభా సంపన్నులైన మహాకవుల విషయములో పడెడు శ్రమ సఫలమై వారి యాత్మీయతా దర్శనమునకు వలసిన కను వెలుగు నొసగును. ఇట్టి లక్ష్యములతో చరిత్ర రచనకు ఉపక్రమించెడి చరిత్రకారుడు విధిగా విమర్శకుడై యుండును. కావ్య విమర్శకుశలుడే యదార్థమైన వాఙ్మయ చరిత్రకు పూనుకొనును. అట్టివాడు రాగద్వేష రహితమైన సమబుద్ధియై యుండును. కావున వాఙ్మయ చరిత్రకారుడు పాండిత్యము, పరిశీలనము, సమబుద్ధి, నిశితదృష్టి, వ్యాఖ్యాన నైపుణిగలవాడగుచో ఆ చరిత్ర విమర్శనాత్మకమైన చక్కని వచన రచనగాకూడా వెలుగొందును. ప్రపంచ భాషలలో ఉత్తమమైన వాఙ్మయ చరిత్రలన్నియు ఇట్టి గుణములు కలవియేయై యున్నవి. అయితే కావ్య చరిత్రయే వాఙ్మయ చరిత్ర కాదగియున్నను, కావ్యేతరములైన గ్రంథములను ఆవశ్యకమైనపుడు తడవక తప్పదు. ఎట్లనగా, ఇష్టములేని ఒక సాక్షిని న్యాయ నిర్ణయార్థము న్యాయస్థానమునకు రప్పించినట్లు, ఇందు ప్రవేశార్హతలేని యే కావ్యేతరమునైనను, ఒక సిద్ధాంతము సమర్థించుటకో, వేరొక దానిని నిరాకరించుటకో సాక్ష్యముగా స్వీకరించవలసి వచ్చును. మరి స్వదేశ చరిత్రయందు ఆ జాతిలో నెల్లరకు ఆస్థ యుండునుగదా! అట్టి సార్వజనీనాదరముగల దేశీ చరిత్ర చక్కని శైలిలో రచింపబడినచో, అది వాఙ్మయ చరిత్రలో గ్రాహ్యమగునా? అను ప్రశ్నకు సమాధానమిది:- ఆ చారిత్రక గ్రంథములో చక్కని శైలియేగాక రసవత్తగూడ ఉన్నచో అది కావ్యము అనిపించుకొని వాఙ్మయకోటి కెక్కును. సంస్కృతమున హర్ష చరిత్రము, విక్రమాంక దేవచరిత్రము అట్టివే తెనుగున కృష్ణరాయ విజయము, రంగరాయ విజయము మొదలగు ప్రబంధములును, పలనాటి వీరచరిత్ర, కాటమరాజుకథ మొదలగు పదములును అట్టివే. అయితే చరిత్ర యథార్థ కథనము. చారిత్రకేతివృత్తమును గైకొన్న రచయిత రస సంపాదనార్థమై కావ్య మర్యాదానుసారముగా కొన్ని కల్పనలను చేయవలసి వచ్చును. అవి ఒక్కొక్క యెడ సత్యకథనమునకు భంగము కల్గింపవచ్చును. ఆ గ్రంథమును అసత్య కల్పనాభూయిష్టమని ఐతిహాసికులు త్రోసి పుత్తురు. సారస్వతులు దానిని తమదిగా చేరదీసి వాఙ్మయ కులములో చేర్చుకొందురు. కావున మంచి శైలి యున్నంత

మాత్రమున దేశచరిత్ర గ్రంథములు వాఙ్మయము కాజాలవు. అదిగాక చరిత్రలో తనకు నచ్చిన ఏదో ఒక ఘట్టమును ఇతివృత్తముగా గైకొని రసవంతముగా రచించిన గ్రంథకర్త లుందురుగాని దేశ చరిత్రనంతను అట్లే వ్రాసిన వారుండరు.

కావ్య పరిశీలనము

వాఙ్మయ చరిత్రకు విషయభూతమైన కావ్యజాలమునంతను సవిమర్శ ముగా వ్యాఖ్యానింపవలెనన్నచో కావ్య పఠనమునకు సక్రమమైన ఒక పద్ధతి నేర్పరచుకొనవలెను. రసాస్వాదనార్థము కావ్య పఠనము చేయుట వేరు. చరిత్రార్థము కావ్య పఠనము చేయుట వేరు రస పిపాసువు తన ఇచ్ఛవచ్చిన కావ్యమును, ఇచ్ఛవచ్చిన కావ్యభాగములను, ఏ కాలమునాటివైనను చేకొని చదివి ఆనందింపవచ్చును. చారిత్రకుడు తన కిష్టమున్నను లేకున్నను కాలాను సరణ పద్ధతిని, తులనాత్మక పద్ధతిని కావ్యముల నన్నింటిని పఠించి తీర వలయును.

1. కాలానుసరణ పద్ధతియనగా కావ్యములను కవుల జీవితకాలాను సార ముగా జ్యేష్ఠ్యానుపూర్విగా చదువుట. అనగా వాఙ్మయములో ఆదికవి యొక్క గ్రంథమును తొలుదొల్త చదువుట. తరువాతి కవులవి, ఆ వరుసలో ఒకదాని వెంట ఒకటి స్వీకరించుట. ఒక కవి పెక్కు గ్రంథములు రచించియున్నపుడు వాటి రచనాకాలమును బట్టి పూర్వాపరములను నిర్ణయించుకొని ఆ వరుసలోనే చదువుట. దీనివలన వాఙ్మయము ఏయే కవుల వశమున ఏయే కాలమున పెంపు చెందినదో ఏ యే కాలమున ఏ యే కవుల వశమున క్షీణించినదో అట్లే ఏ యే కాలమున ఏ యే మార్పుల నొందినదో గ్రహించుటకు తగిన యుపపత్తి లభిం చును. మఱియు అనేక గ్రంథములు రచించిన కవుల ప్రతిభా విశేషములు నానాటికి తరిగినవో పెరిగినవో గ్రహించుట సుకరమగును

2. తులనాత్మక పద్ధతి: సమానేతి వృత్తములుగల కావ్యములను, సమాన ధర్మ ముగల కవులను, సమకాలికులైన కవులను పరస్పరము పోల్చి చూచుచు తారతమ్య నిరూపణము చేయవలెను. మఱియు నే కావ్యమేని అనువాద మైన పుడు దానిని మూలముతో పోల్చి, అనువాదకుడు మూల కర్తతో ఎంతవరకు సాటి రాగలడో, ఆ యనువాద మెంతవరకు మూల విధేయమో, ఎంతవరకు స్వతంత్రమో, స్వతంత్రమైనపుడు అనువాదమునకు గుణాధిక్యము గలిగినదో లేదో, పరిశీలనచేసి నిర్దేశింపవలెను.

ఈ పరిశ్రమలో పర్వతశ్రేణిలో శిఖరములవలె గుణౌన్నత్యముచే వెలు గొందు మహాకవులు కొందరు కానవత్తురు. వారినే యుగకర్తలని శకకర్తలని

పేర్కొని, వారి పేరుమీద ఈ చరిత్రను విభాగములు చేయవలసి యుండును. చరిత్రను విభజించుట పఠన సౌకర్యార్థము - అని సాధారణమైన సమాధానము చెప్పవచ్చును. కాని, అందులో అంతకంటె విశేషమున్నది.

వాఙ్మయమొక జీవనది వంటిది. ఆ నది యెంత తరుముకొనిపోయి చూచినను కానరాని, యొక అజ్ఞాత ప్రదేశములో సన్నని ధారగ ఉత్పన్నమై యుండును. ఆ పైని కొంతదూరము అది ఇరుకైన కొండ సందులలో పారి, పిమ్మట బయళ్లలో ప్రవేశించి విశాలమైన ప్రవాహముగా పారుచు సముద్రాభిముఖముగా నడచును.

మధ్యే మార్గమున దానికి కొన్ని ఉపనదులు చేరవచ్చును. దాని నుండి కొన్ని శాఖానదులు వెలువడవచ్చును. తీర భూములలో కొన్ని ఘట్టములు తీర్థభూతములగును. అట్లే వాఙ్మయముయొక్క పుట్టుకయు పరిశోధనలకు అందని అత్యంత దూర కాలముననే జరుగును. నదీ ప్రవాహము కొండలను దాటి జనపదముల ప్రవేశించినప్పుడే సంసేవ్యమైనట్లు, వాఙ్మయముకూడ సాహిత్య భక్తులకు ఉపలభ్యమైన నాటి నుండియే సంసేవ్యమగును. వాఙ్మయమునకు తీర్థభూతులైన కొందరు మహాత్ములుందురు వారే యుగకర్తలనియు శకకర్తలనియు వ్యవహరింపబడు మహాకవులు వారు. కవి వంశములో కులదీపకుల వంటివారు. ఆ కులదీపకులు ఆ వంశమున ఆది పురుషులే కానక్కరలేదు. ఆది మధ్యాంతరములలో ఎచ్చటనైనను ఆవిర్భవించి ఆ వంశమును ఉన్నతికి కొనిపోయిన చాలును. సూర్యవంశమునకు కులదీపకులుగా వెలుగొందిన ఇక్ష్వాకువు, రఘువు మొదలైనవారు ఆ వంశమునకు కూటస్థులు కారు. ఆ వంశ చరిత్రలో ఎప్పుడో ఆవిర్భవించి, తదాదిగా తమ పేరుమీద ఆ వంశమునకు ప్రతిష్ఠను సంపాదించి ఉన్నతికి గొనిపోయిన మహా పురుషులు. అట్లే వాఙ్మయ యుగకర్తల విషయమునను, ఎవని పేరుమీద ఒక కాలమున కవి వంశము ప్రతిష్ఠ సంపాదించునో ఎవని నడచిన మార్గమును అర్వాచీనులు శిష్యప్రాయులుగా ననుసరించెదరో, ఎవని అవతారమునకై ఆ కాలమునందలి పూర్వకవుల సాధన తపః ప్రాయమగునో, ఎవడు సూత్రధారుడై కావ్య సరస్వతిని నూత్న వేషముతో అలంకరించి రంగమున ప్రవేశపెట్టునో. ఎవడు క్షీణదశయందున్న వాఙ్మయమును నూత్న మార్గముదొక్కి శక్తివంతము చేయునో అతడు యుగకర్త అనిపించుకొనును అతని కాలములో అతడే సాహితీ సింహాసనమున పట్టభద్రుడై యుండును. ఆయా కాలములయందు వాఙ్మయమున శైలిలో, ప్రక్రియలో, వస్తు స్వీకారములో కలిగెడి రూపపరిణామమునకు అతడే కర్తయు కారకుడును అయి యుండును.

ఆ యుగ కర్తల పేరుమీద వాఙ్మయ చరిత్రను విభాగము చేయుట సమంజసమైన పద్ధతి. రాజవంశముల పేరులమీదను, దేశ విభాగముల పేరు మీదను, మరికొన్ని ప్రమాణముల మీదను ఈ విభాగములు చేయవచ్చును గాని, మహాకవుల పేరుమీదనే ఆ యుగములను విభజించి పిలచుట న్యాయము.

అవసరమైనచో ఒక కాలమున సర్వోన్నతుడు అని చెప్పదగిన కవి కానరాక సమస్కంధులు పెక్కురున్నప్పుడు ఆ కాలమునకు ఇంకొక పేరు వాడవచ్చును.

దేశ చరిత్రయందువలె ఈ చరిత్రయందును రాజవంశముల పేర్లమీదనే కాలవిభాగములు చేయనేల? ఆ రాజులు పోయిరి, ఆ వంశములును ఏనాడో అస్తమించి పోయినవి. ఇక కవిరాజులు వారి గ్రంథరూపములలో సజీవులై యున్నారు. వీరిని త్రోసిపుచ్చి గతించిన వారికై అన్వేషణలు జరుపుట భావ్యము కాదు.వారి రాజ్యముల కంటె వీరి రాజ్యములు స్థిరములు, అజరామరములు.మఱి ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రను అనువాదయుగము, స్వతంత్రయుగము అను పేర్లతో గాని,పురాణయుగము, ప్రబంధ యుగము అను పేర్లతోగాని,ఆదికాలము, మధ్య కాలము, ఆధునిక కాలము అనే పేర్లతోగాని పిలుచుటయు సార్థకమైన విభజన కాదు. ఏమన, అనువాదయుగమనుకొన్న దానిలో స్వతంత్రములు పుట్టుటయు, పురాణయుగ మనుకొన్న దానిలో ప్రబంధములు పుట్టుటయు కలదు. మరి యీ విభాగములు ఒక్కొక్కటి కొన్ని వందల యేండ్లు సాగవలసి వచ్చును. అంత దీర్ఘకాలము ఒకే యుగముగా అంగీకరించినచో ఆ కాలములో వచ్చిన ఎన్నో మార్పులు విస్మరింపబడును. అదియు న్యాయము కాదు. మరియు సమగ్రమైన సాధన సామగ్రిగల భాషలలో వాఙ్మయ చరిత్రల విభాగములు అనతికాల పరిమితములై, అల్ప పరిణామములను కూడ నిర్దేశించు చుండును. మనకు అట్టి సాధన సామగ్రి లేదు. మన భాషలో పుట్టిన గ్రంథములలో సగము నశించి పోయినవి ఉన్నవాటిలో సగము అచ్చుపడి చేతి కందుటలేదు కవుల జీవిత చరిత్రలు లేవు. అసలు కొన్ని గ్రంథములకు కవుల పేర్లే తెలియవు కొన్ని పేర్లు వివాదగ్రస్తములు - దేశచరిత్ర సమగ్రమైనది లేదు సాంఘిక మత చరిత్రలు వ్రాయుట మనవారు అసలే ఎరుగరు. ఈ పరిస్థితులలో ఆదర్శ ప్రాయమైన వాఙ్మయ చరిత్ర వ్రాయుట సాధ్యము కాదు.

ఆంధ్రకావ్య పథము తీర్చిన మహాకవి నన్నయభట్టు అని ఆయన భారతము పుట్టినది మొదలు నేటి వరకును ఆంధ్రులెల్లరును అంగీకరించిన చారిత్రాకాంశము ఆయనకు పూర్వము ఆంధ్రభాష లేదా? ఆంధ్ర కవులు లేరా? ఆంధ్ర కావ్యములు లేవా? అనే ప్రశ్నలను పరిశీలనచేసి ఆ కాలమునకు

ప్రాఙ్నన్నయ యుగము అని పేర్కొనుట ఆచారమైనది. కాబట్టి యీ చరిత్ర ప్రాఙ్నన్నయ యుగముతో ప్రారంభమగుచున్నది. అది క్రీ. శ. 1000 వఱకు.

1. ప్రాఙ్నన్నయ యుగము క్రీ.శ. 1000 వఱకు
2. నన్నయ యుగము క్రీ.శ. 1000-1100 వఱకు
3. శివకవి యుగము క్రీ శ. 1100-1225 వఱకు
4. తిక్కన యుగము క్రీ.శ. 1225-1320 వఱకు
5. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ యుగము క్రీ శ. 1320-1400 వఱకు
6. శ్రీనాథుని యుగము క్రీ.శ. 1400-1500 వఱకు
7. రాయల యుగము క్రీ.శ. 1500-1600 వఱకు
8. దక్షిణాంధ్ర యుగము లేక నాయకరాజుల యుగము | క్రీ.శ. 1600-1775 వఱకు
9. క్షీణ యుగము క్రీ.శ. 1775-1875 వఱకు
10. ఆధునిక యుగము క్రీ.శ. 1875 మొదలు

ప్రాఙ్నన్నయ యుగము

మన భాషకు తెనుఁగు, తెలుఁగు, ఆంధ్రము అని మూడు పేర్లు కలవు. ఈ మూడిటిలో తెనుఁగు, తెలుఁగు అనునవి రూపాంతరములే గనుక, ఆంధ్రము తెలుఁగు అనునవి మాత్రమే పర్యాయపదములుగా మిగులునని నా యూహ. మఱియు ఈ రెంటిలో ఆంధ్రము అనునది మొదట రాజవంశపరముగ, పిమ్మట ఆ రాజవంశముచే పరిపాలింపబడిన దేశపరముగ, ఆపై ఆ దేశ ప్రజల భాషా పరముగ ప్రయోగింపబడియుండెను. మఱి తెలుఁగు అనునది మొదట ఈ భూఖండమున జీవించిన ప్రజల పరముగ, ఆ పిమ్మట ఆ భూఖండ పరముగ, ఆపై వారి భాషాపరముగ వాడబడియుండెను. ఒక జాతి ప్రజలను బట్టియే వారు నివసించు భూభాగమునకు పేరు వచ్చును, గాని భూభాగమునుబట్టి ప్రజలకు పేరు వచ్చుట చాలా అరుదు. ఈ భారతదేశములో తొలినాడు ఇది తెలుఁగు దేశమని ఇది అరవదేశమని నిర్జన ప్రదేశములకు పేర్లు లేవు తెలుఁగువారు అరవవారు మొదలైన వారు సంఘజీవనము మొదలిడి పల్లెలు, గ్రామములు నిర్మించుకొని వ్యవసాయము కొఱకు కొంత భూభాగము నాక్రమించుకొని దానిని తమ సొత్తుగా అనుభవించుటకు మొదలిడినప్పుడు వారి యధీనములో నున్న ఆ భూభాగమును దెలుఁగు దేశమని, అరవదేశమని, కన్నడ దేశమని పేర్కొనుట ఆచారమైనది. వారు దక్కించుకొన్న భూఖండములు కాలక్రమమున విస్తరించి నంతవరకు అవి వారి పేరు మీదనే చెల్లుచుండును. అట్లే కాలవశమున వారి భూమిని ఇతరులు ఆక్రమించుకొని తమ దేశములో కలుపుకోగా ఆ భాగము ఆ

విజేతలజాతి పేరు మీదను, మిగిలినదే పరాజితులజాతి పరముగాను పేర్కొనబడును. అంటే ఒక ప్రజ తాము అనుభవించు భూమికి తమ పేరొసంగుట సహజము. ఆ భాషకు ఆ పేరు వచ్చుట ఆ ప్రజలను బట్టియే! ఇది సర్వ సాధారణమైన చారిత్రక ధర్మము. దీని ననుసరించియే తెలుఁగు అనునది మొదట ప్రజాపరముగ, అపై దేశ పరముగ, అపై భాషాపరముగ వాడబడి యుండునని నేనూహించితిని. కాగా మేము తెలుఁగువారము అనుకొన్న యొక సంఘ ప్రజలు మాట్లాడుకొన్న భాషకు వారినిబట్టి తెలుఁగు అనే పేరు వచ్చినది గాని తెలుఁగు భాషను మాట్లాడుటబట్టి వారు తెలుగువారు కాలేదు. వ్యక్తి, భాష అను రెండింటిలో వ్యక్తి తరువాతనే భాష పుట్టుటయు, ఆ వ్యక్తి యే సంఘమునకు జెందినవాడో ఆ సంఘము పేరే అ భాషకు సంక్రమించుటయు లోక ధర్మము. ఈ సిద్ధాంతము ఆది కాలమునకు సంబంధించినది. యుగములు గడచిన కొలది ఈ న్యాయము తారుమారై రాజులనుబట్టి దేశమునకు, దేశములను బట్టి ప్రజలకు క్రొత్త పేర్లు సంక్రమించుచుండును కనుక చరిత్ర నిర్దేశింప లేని ఒక కాలమున ఒక తెలుగు సంఘము తమలో తాము మాట్లాడుకొన్న భాష తెలుఁగుభాషయైనది ఆనాడు వారు నివసించిన ఆ కొద్దిపాటి ప్రదేశమే ఆనాటి తెలుఁగు దేశము. కాలక్రమమున ఆ ప్రజల సంఖ్యయు ఆ భూభాగముయొక్క వైశాల్యమును ఆ భాషయొక్క విస్తృతియు పెరిగి నేటి అంధ్ర ప్రదేశము, ఆంధ్రజాతి, అంధ్రభాషగా పరిణమించినవి. కాబట్టి తెలుగు భాషను మాట్లాడిన మన జాతి కూటస్థులు అని చెప్పదగిన ఆ చిన్న సంఘము మాట్లాడుకొన్న భాషలో ఏ సహస్రాంశమో, నేడు మనము వ్యవహరించు భాషలో మిగిలియున్నది గాని ఆనాటి భాషయే ఈనాటి భాషగాదు. అట్లే మన కూటస్థులు నివసించిన భూభాగము నేటి అంధ్రప్రదేశములో యే మూలనో ఉండునుగాని నేటి అంధ్ర దేశమంతయు అదికాదు

భాషయు, నాగరకతయు సంఘ జీవితమునకు ఫలములు. జాతి సంస్కృతి ఈ రెంటికిని ఫలము. ఇవి అన్యోన్యాశ్రయములు. మఱి వాటి పెంపుకూడ క్రమపరిణతమేగాని అకస్మికముగాదు ఈ సూత్రమునుబట్టి తెలుగు భాష యే యే దశలు గడచి వాఙ్మయ మనిపించుకొనదగిన గ్రంథ రచనకు అనువైన భాషగా పరిణమించినదో విచారింతము.

భాషయొక్క పుట్టుకకును వాఙ్మయముయొక్క పుట్టుకకును సంబంధము లేదు. ఆ రెంటికిని కొన్ని శతాబ్దుల వ్యవధాన ముండును. "తెలుఁగులు" అనిపించుకొన్న ప్రజలు ఏనాడు పుట్టిరో ఆనాడే తెలుఁగుభాషయును పుట్టెను. భాషయే లేనిచో వారి జీవితమే సాగదు ఒకరినొకరు వరుసలతో పిలుచుకొనుట,

తమ పల్లెలకు పేర్లు పెట్టుకొనుట, తాము చేసెడి పనులకు క్రియలు కల్పించుట, తాము తినెడి పదార్థముల రుచులు చెప్పుట, తమ కంటి యెదుట కానవచ్చెడి మూర్త పదార్థములకు పేర్లు కల్పించుట, మొదలగు వాటితో ఆనాటి సంఘ జీవితమున కాధారభూతమైన కొంత శబ్దజాలము కర్తృ, కర్మ, క్రియ, విశేష ణాది పదములతో రూపము తాల్చియుండును. ఇదియే ప్రజాభాష కాలవశమున ఆ ప్రజలు తమకంటె బలసంపన్నులును, నాగరికులును ఐన రాజులచే పరిపాలింప బడవలసిన పరిస్థితి తటస్థించినపుడు ఆ రాజుల భాష వేరుగను, ఈ ప్రజలభాష (Popular language) వేరుగను ఉండును. అప్పడు ప్రజాభాషకు భిన్న ముగ ఒక ఆస్థానభాష (Court language) వెలయును. ఈ రెండునుకాక విద్వద్భాష అనే పేరుతో విద్యా పరిశ్రమోచితమైన వేరొక ప్రాచీన భాష (Classical language) పైరెండింటిని మించి రాజాస్థానముల మీదను విద్వ త్పరిషత్తుల మీదను విద్యా సముపార్జనాభిలాషకుల ప్రజలమీదను తన ప్రభావము నెఱపుచుండును. ఇది సాధారణముగా అన్ని దేశములలోను పూర్వకాలమున ప్రవర్తిల్లిన సాంఘిక సంప్రదాయము.

కవిత్వావిర్భావము

సంఘములో రసార్ద్రహృదయుడైన వ్యక్తి సుఖాత్మకమో దుఃఖాత్మకమో యైన తన ఆవేదనను అవశుడై తనకు వచ్చిన కొలదిపాటి శబ్దములతోనే ఒక పాటగ నోట వ్యక్తము చేయుటయే ఆ ప్రాక్తనభాషలో కవిత్వము అవతరించుట. భాషయొక్క పుట్టుకవలెనే ఆట్టి కవిత్వము యొక్క పుట్టుకయు ఏ పరిశోధన కును అందని అతిదూరకాలమున జరుగును కవిత్వము రాజ్యములయొక్కయు సభ్యతలయొక్కయు పుట్టుకకుముందే పుట్టును. అయితే ఆనాటి పాట గాలిలో పుట్టి గాలిలోనే అడగిపోవు ఆశు కవిత్వమేకాని భావికాలమువారు చదువుకొనుటకు అక్కరకు రాదగిన స్థిరరూపము కలది కాదు. లిపి అనెడి సాధనము లేనిదే కవిత్వమునకుగాని, భాషకుగాని అట్టి స్థిరత్వము కలుగదు. కావున భాషకును దానితోపాటు ఆ భాషా కవిత్వమునకును అక్షరరహితమైన దశ యొకటియు, అక్షరబద్ధమైన దశ యొకటియు రెండు, విధిగా ఏర్పడును లిపి ఏర్పడినపిమ్మట గూడ వెంటనే అది కావ్యరచనకు అక్కరకు వచ్చునని చెప్పుట సాహసమే యగును. ఏమనగా ప్రజాభాష అనునది ఆస్థానభాషగ స్వీకరింపబడి అదియే విద్యా పరిశ్రమకు గూడ తగినభాషగ పరిణమించినపుడుగాని ఆ లిపిని కవిత్వ రచనకు ఉపయోగింపరు. ప్రజలకును, ప్రభువులకును, పండితులకును ఒకేభాష సంసేవ్యమగుట ఈ 20వ శతాబ్దిలోగూడ ప్రపంచమందలి అన్ని దేశముల లోను సాధ్యము కాలేదు. లిపి అనునది మొదట పరిపాలనా వ్యవహారములకు

వినియోగపడును. రాజులు తమ లెక్కలను, తమ శాసనములను వ్రాయించు కొనుటకు ఆ లిపిని ఉపయోగింతురు. పిమ్మట కొంత కాలమునకు ప్రజాభాష, తక్కిన రెండు భాషల సహాయమున పెంపొంది కావ్య రచనకు అనువైన శబ్ద సంపన్నతను సేకరించుకొన్నప్పుడు ఆ లిపి ప్రజాసారస్వత సాధనముగ నుప యోగపడును ఈ ధర్మము ఇంచుమించు లోకములోని అన్ని భాషలకును సాధారణమే.

ఆంధ్రుల నాగరక సంఘ జీవితము ఏనాడు సుప్రతిష్టతమైనదో కనుగొనుటకు ఇంకను చారిత్రక పరిశోధనలు జరుగుచునే యున్నవి. సంఘ జీవితము సుప్రతిష్టమగుటయే రాజ్యము సప్తాంగములతో పరిపాలింపబడుట ఇప్పటికీ తెలియవచ్చినంతవరకు శాతవాహన వంశపు రాజులు (వారు ఆంధ్రులే) ఈ ఆంధ్రభూమిలో పౌరాణిక కాలమునాటి మహారాజులవలె క్రీ. పూ. 2 శతాబ్ది మొదలుకొని క్రీ.శ. 2, 3 శతాబ్దుల వరకు ఇంచుమించు నాలుగైదు వందల యేండ్లు ప్రజాహితముగ సుపరిపాలన చేసిరని తెలియవచ్చినదిగదా! వారి కాలములో విద్వద్భాష సంస్కృతము; రాజభాష ప్రాకృతము; ప్రజాభాష ఆనాటి తెలుగువారి శాసనములన్నియు సంస్కృత ప్రాకృతములలోనేయున్నవి. ఆ లిపికూడ ఆనాటి సంస్కృత ప్రాకృతిభాషల లిపియే. తెలుగును వారు రాజభాషగ స్వీకరింపలేదు. కాని తెలుగుప్రజలు తమకు వచ్చిన భాషలో పదములు, పాటలు కట్టుకొని పాడుకొనుచు, ఆడుకొనుచు సుఖముగ, సుందరముగ సంఘ జీవితమును గడపుకొనుచుండిరి. వారి పాటలు మాత్రము సంస్కృత ప్రాకృతములవలె లిఖిత రూపమును తాల్చలేదు. శాసనములలోని లిపితోనే ఆ పాటలను గూడ వ్రాయగ అవి నశించిపోయినవో లేదా అవి వ్రాయదగినంత ప్రౌఢములు కావని ఉపేక్షింపబడినవో తెలియదు. కాని అప్పటికి ప్రచారములోనున్న ప్రాకృత పద్యములను గాథలు అనువాటిని గాథాసప్తశతి అను పేర హాలుడు అనే శాతవాహనరాజు సంకలనము చేసెను. ఆ గాథలలో కొన్నిట ఆనాటి ప్రజలు పాడుకొను పాటల ప్రశంస కలదు. అవి పొలము పాటలు, పెండ్లి పాటలు, శృంగార గీతికలు మొదలైన సరస జీవితమునకు సంబంధించినవి. ఆ ప్రాకృత గాథలు వ్రాసినవారిలో కొందరైనను ఆంధ్ర కవులే అయి యుండవలెను. అనగా ఆంధ్రభాషలో కవిత్వము చెప్పిరని కాదు. తమ భాష కావ్య రచనా సమర్థము కాకపోబట్టి విద్వద్భాషయైన సంస్కృతమును, రాజభాషయైన ప్రాకృతమును అభ్యసించి ఆ భాషలలో కవిత్వము చెప్పిన ఆంధ్రకవులు. మరి శాతవాహనుల కాలములోనే గుణాఢ్యుడు అనే ఒక ఆంధ్రుడు బృహత్కథ అను పేర ఒక ఉద్గ్రంథమును పైశాచి భాషలో వ్రాసెను. పైశాచి భాష కూడ ఒక

ప్రాకృత విశేషమే. కాని శౌరసేనాదులైన ఇతర ప్రాకృత భాషలకంటే ఎక్కువ ప్రౌఢత్వము గలది నేటి తెలుగు భాషలో గ్రాంథికము, శిష్టవ్యవహారము, గ్రామ్యము అనే భాషాభేదములలో శిష్టవ్యవహారమువంటిది ప్రాకృతము. గ్రామ్యము వంటిది పైశాచి.

అప్పటి సంస్కృతప్రాకృతభాషలతోడి పొత్తువలన ఆంధ్రము సంస్కృత భవములను, ప్రాకృత భవములను అయిన కొన్ని శబ్దములను తనలో కలుపుకొని కొంత విస్తృతిని చెందియుండును. ఆతద్భవములు శాస్త్రానుసారము పండితులు నిష్పన్నము చేసెడివి కావు. ఆ మూల పదములు వాడుకొనుటలో ప్రజలు ఉచ్చరించిన వర్ణలోప వర్ణాగమాదులైన మార్పులకు లోనై క్రొత్త రూపములో తద్భవములనే పేర అంగీకరింపబడినవి. ఆ మార్పులను. వాటివల్ల శబ్దములకు వచ్చిన క్రొత్త రూపములను వ్యాకరించి సూత్రబద్ధముచేసి, వైయాకరణులు తద్భవ శబ్ద నిష్పత్తికి ఒక శాస్త్ర ప్రక్రియ వ్రాసియుందురు. మరియు శాతవాహనుల కాలమున బౌద్ధమతము ఆంధ్రభూమిలో బహుళ ప్రచారమున ఉండెను. ఆ రాజులు బ్రాహ్మణులయ్యు వారిలో కొందరు ఆ మతమును ఆదరించిరి; కొందరు అవలంబించిరి; కొందరు తాము వైదికమతావలంబులైయుండియు తమ శుద్ధాంత జనము బౌద్ధమునే ఆశ్రయించుటకు అంగీకరించిరి. అమరావతి, విజయపురి ఆ రాజుల రాజధానీ నగరము లగుటయేగాక బౌద్ధమత పీఠస్థానములయ్యెను. ఆ మత ప్రబోధ ప్రచారములు పాళీ భాషలో జరిగెను. పాళీభాష అర్ధమాగధి యనబడెడు ఒక ప్రాకృత విశేషము. ఆ మతాచార్యుల యొక్క బోధలను వినియు, ఆ మత గ్రంథములను పఠించియు చాలామంది ప్రజలు పాళీభాషా పరిచయము గలవారైరి. వారు ఆ నూతన పదజాలమును వాడుకలో ప్రవేశపెట్టి ఆంధ్రశబ్ద జాలమును మరికొంత విస్తృతపరిచిరి. అరవ భాషలేని, తత్సమ, తద్భవాత్మకమైన సంస్కృత ప్రాకృత భాషా ప్రభావము ఆంధ్రమున ప్రసరించుటకు చారిత్రకమైన కారణమిదియే! సంస్కృత పాండిత్యము కలిగి ప్రాకృతభాషను ఆస్థానభాషగా స్వీకరించిన ఆంధ్ర శాతవాహనులు చిరకాలము ప్రజాపరిపాలకులగుటయు, వారి రాజధానీ నగరమును కేంద్రముగా జేసికొని బౌద్ధులు పాళీ భాషలో మత ప్రచారము చేయుటయు ప్రజలు మతము ద్వారా సంక్రమించిన పాళీపదములను, ప్రభుత్వము ద్వారా సంక్రమించిన ప్రాకృత పదములను తమ తాతలనాటి తెలుగుతోపాటు కలిపి వాడుకొనుటయు ఆ కార్యకారణ పరంపర. శాతవాహనుల రాజ్యము తూర్పు సముద్రమునుండి పశ్చిమ సముద్రము వరకును దక్కను పీఠభూమిని ఆక్రమించి యుండెను. ఒకప్పుడు ఉత్తరమున మాళవా మొదలగు దేశములను గూడ

ఆక్రమించినను, దక్షిణమున వ్యాప్తి చెందినట్లు లేదు. ఆ రాజ్యపుగతి దేశపు ప్రజలు (Frontier area) సమీపదేశములకు సరిహద్దు భూములలో ఉండుట చేత ఆ సమీపదేశ ప్రజల భాషాపదములను తమ తెలుగుతో పాటు వాడుకొనుట కూడ సంభావ్యమే. కావుననే ఆంధ్రులై యుండి, ఆంధ్రరాజులచేత పాలింపబడు గడి దేశప్రజలు తమకు సరిహద్దు భూముల భాషలైన అరవము, కన్నడము, మరాటి భాషా పదములను తమవిగా వాడుకొనుటయు న్యాయమే. కనుకనే నేటి కిని చిత్తూరు ప్రాంతములవారు తెలుగుతోపాటు కన్నడమును, రాయచూరు ప్రాంతమువారు తెనుగుతోపాటు మహారాష్ట్రమును, బరంపురమువారు తెనుగుతో పాటు ఓఢ్రమును మాటలాడ నేర్చియుండుటయు, వారి సంభాషణలలో ఆయా భాషా పదములు ప్రయోగించుకొనుటయు జరుగుచున్నది కేంద్రములో జరుగు చుండిన భాషా పరివర్తనము గడి ప్రదేశములకు త్వరగా వ్యాపించి యుండదు. అ కాలమున ప్రాకృతములోనికి చొచ్చినట్లే పెక్కు తెలుగుపదములు ప్రాకృత ములోను చొచ్చియుండును రెండు భిన్నభాషలు పొత్తునకో పోరాటమునకో తారసిల్లి చిరకాలము ఏకత్ర మెలగుట తటస్థించినపుడు పరస్పర శబ్ద వినిమ యము తప్పదు. ఇట్టి కార్య ప్రతి కార్యములు (Action and Reaction) భాషలలోనేగాక ఆచార వ్యవహారములలో కూడా కలుగుచుండును.

శాతవాహనులు తెలుగును రాజభాషగా స్వీకరింపలేదనుటకు నిదర్శనము వారి శాసనములన్నియు ప్రాకృతములో నుండుటయే. రాజ్యపరిపాలనా వ్యవ హారములందైనను తెనుగు వాడబడియున్నచో అది యే మాత్రమేని శాసనముల కెక్కి యుండెడిదే. ఒకటి శతాబ్దుల పిమ్మట నేడు రాయలసీమ అని పిలువబడెడి భూభాగమును రేనాటిచోడులు అను పేర బరగెడి ఒక చోడవంశ శాఖ పరిపా లించుచుండెను. వారు వేయించిన శాసనములలో తెనుఁగుభాష వాడబడినది. వారి ఆస్థానభాష గూడ తెలుఁగే అయియుండవలెను. తెలుగు ఆస్థానభాష యైనను కాకున్నను వారికిని విద్వద్భాష సంస్కృతమే యై యుండును. ఏమనగా మొన్న మొన్నటి వరకు - నేటికి కూడ - సంస్కృతమే భారతదేశమున విద్వద్భాషగా నడుచుచున్నది. మత గ్రంథముల సంగతి అటుండగా ఇతర శాస్త్రగ్రంథములు పురాణేతిహాస కావ్య నాటకాదులైన ఉదాత్త సాహిత్యమంతయు ఆ భాషలోనే నిక్షిప్తమై యుండుటచేత విద్వాంసులు కాదలచినవారు ఆ భాషనే సేవింపక తప్పదు. దేశభాష, రాజభాషగ, సాహిత్యభాషగ పెంపు చెందినను విద్వద్భాషగ సంస్కృతమును త్రోసిపుచ్చజాలదు. ఆ కార్యము ఇప్పటికిని జరగలేదు. మన దేశములో వలెనే ఇంగ్లాండులో కూడా "చాసర్" నకు పూర్వము "లాటిన్" భాష విద్వద్భాషగా నార్మన్-ఫ్రెంచిభాష రాజభాషగా, ''ఆంగ్లో శాక్సన్" ప్రజా

భాషగా కొంతకాలము వ్యవహారము సాగెను. రెండు శతాబ్దుల కాలము ప్రజా భాషయైన "ఆంగ్లో శాగ్జన్" తక్కిన రెండింటి పొత్తున సత్తువ చేకూర్చుకొని, రాజభాషతో పెనుగులాడి ఓడించి ఆ గద్దె తానెక్కెను. కాని "లాటిన్" భాషను విద్వద్భాషగానే శిరసావహించి సేవించెను. ఆంగ్లము ప్రపంచ విఖ్యాతి గడించిన తరువాత ఈ శతాబ్దిలో తానే విద్వద్భాషయు నయ్యెను. నార్మన్-ఫ్రెంచి రాజభాషగా ఉన్నప్పటి ఆంగ్లో శాగ్జన్ రచనలు మన శాసనాలలోని తెలుగువలె ఉండును అది ప్రాత ఆంగ్లము. భారతీయ భాషల చరిత్రయు అట్టిదే! శాతవాహనుల పిమ్మట మూడు నాల్గు శతాబ్దులకు చాళుక్య రాజులు మధ్యాంధ్ర దేశమును పరిపాలింప దొడగినది. మొదలు (7వ శతాబ్ది ప్రారంభము) శాసనములలో సంస్కృతముతో పాటు తెలుగు విరివిగా ఉపయోగింపబడినట్లు పొడకట్టును. భాషా చారిత్రక ప్రాధాన్యముగల వాటిలో జయసింహ వల్లభుని కాలమునాటి విప్పర్తి శాసనము మొదటిది (క్రీ.శ. 633). మఱికొన్ని నాళ్ళకు మంగి దొగ రాజు కాలమున వేయబడిన లక్ష్మీపుర శాసనము రెండవది. ఆపై మఱి 50 ఏండ్లకు వేయబడిన (క్రీ.శ. 727) అహదనకర శాసనము మూడవది. పైని పేర్కొన్న శాసనములను పరిశీలించి చూచినవారు ఇవి పూర్తిగా తెలుగు శాసనములు కావనియు ప్రాకృతభాషా ప్రభావమునకు వశమైన తెనుఁగు వాక్యములు కలిపి వ్రాయబడిన శాసనములన్నియు నిర్ణయించిరి. అవి తెలుగు శాసనములే యైనను ఆ తెలుఁగు ఇప్పుడు మనకు అర్థము కాదగిన తెలుఁగు కాదు. ఆ శాసనములు పుట్టిన నాటికిని నేటికి ఎంతకాల వ్యవధానమున్నదో ఆ భాషకును నేటి మన భాషకును అంత వ్యవధానమున్నది. అహదనకర శాసనము పిమ్మట సుమారు 125 సంవత్సరములకు నేటి తెలుఁగువారికి ఎక్కువ భాగము బోధపడదగిన భాషలో అద్దంకి శాసనము వెలువడినది. ఇది చాళుక్యరాజైన గుణగవిజయాదిత్యుని కాలమునాటిది (క్రీ.శ. 850 ప్రాంతమున). ఈ శాసనము పూర్వ శాసనములవలె వచన రూపమునగాక పద్యరూపమున నున్నది. అది తరువోజ. ఆ పద్యము శుద్ధదేశిచ్ఛందస్సు. పూర్వకాలపు తాళ ప్రధానములైన తెనుగు పాటలన్నియు ఛందశ్శాస్త్రానుసారముగ గణబద్ధము చేసినచో తరువోజ, రగడ, ద్విపద మొదలైన జాత్యుపజాతి పద్యములుగ రూపొందును. పాట తాళానుగుణముగ నుండుటకై కొన్ని అక్షరములకు శబ్ద స్వరూప విరుద్ధముగ కలుగు దీర్ఘాదులు పాటను ఛందోగణానుసారముగ మార్చునపుడు లోపించి పోవుట తప్ప పాటకులను తరువోజాది పద్యములకును వేరు భేదముండదు. శాసనములలో కానవచ్చిన మొదటి తెలుగు పద్యము ఈ అద్దంకి శాసన తరువోజయే! అప్పటికి 2 శతాబ్దుల పూర్వము తప్పటడుగులు వేయ ప్రారంభించిన తెలుగుభాష 9వ

శతాబ్ది మధ్యకాలమునాటికి నిలిద్రొక్కుకొని సంస్కృత ప్రాకృతములను జీర్ణించుకొని పుష్టి చెంది స్వతంత్ర స్థితికి వచ్చినదని చెప్పవచ్చును. ఆ గుణగ విజయాదిత్యుని కాలముననే వెలసిన ఇంకొక పద్యశాసనము ధర్మపర శాసనము. అందు గుణగవిజయాదిత్యుని సేనాధిపతియైన పండరంగని ప్రశంస కలదు. ఈ వరుసలో మూడవది గుణగవిజయాదిత్యుని తమ్ముడైన యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము. ఈ శాసనము మధ్యాక్కరలో నున్నది. మొదటి అద్దంకి శాసనమువలెనే తరువాతి రెండు శాసనములలోనుగల పద్యములు దేశీయ ఛ్ఛంద స్సున ఉన్నవే. ఈ మూడు శాసనములును కొంతకు కొంతమంది అని చెప్పుకో దగిన తెనుగు భాష కలవి. దైనందిన వ్యవహారములో మాత్రమే ఉపయోగ పడుచు, ఆశువుగ పుట్టిన పాటలు, పదాలు, గాలిలో కలిసి పోవుచుండ, నిలుపు కొనదగిన శక్తిలేక నిర్విణ్ణమై వెచ్చనూర్పుచుకాలము పుచ్చుచుండిన తెనుగు, చాళుక్య రాజుల ఆదరముచే-అందును గుణగవిజయాదిత్యుని చేయూతచే - పద్యరూపము దాల్చి ఆ నాటి తెలుగువారికి కనువిందొనర్చినది.

పైని ఉదహరించిన ఆరు శాసనములలో మొదటి మూడును ఒకవర్గముగా రెండవ మూడును ఇంకొక వర్గముగా గ్రహించుట లెస్స. ఏమన రెండింటికిని నడుమ సుమారు 125 సంవత్సరముల వ్యవధానముండెను ఆ వ్యవధిలో తెలుగునకును సంస్కృత ప్రాకృతములకును జరిగిన సంఘర్షణలో కార్య ప్రతి కార్యవశమున చేకూరిన బలముతో తెలుగు రాజభాషగా నెలకొని, స్వతంత్ర స్థితికి వచ్చెను.

రేనాటి చోడుల శాసనములలో కానవచ్చెడి భాష తెలుగేయైనను అది మన తెలుగుగాదు. మన భాషా ప్రాచీనతను కొనియాడుకొనుటలో నిదర్శనముగా చూపుకొనుటకు అక్కరకు వచ్చు మాటలు మాత్రమే అందు కలవు. ఇక చాళుక్య శాసనములలోని భాష-వర్ణక్రమాది వ్యత్యాసములు, లిపి భేదములు ఉన్నను-నేటి తెలుగునకు కూటస్థ భాషగా చెప్పుకొనదగిన సుపరిష్కృత భాష.

పైని పేర్కొన్న రెండవ వర్గపు శాసనములు మాత్రాగణబద్ధములైన దేశీయ ఛ్ఛందోరీతులై యుండగ మఱి ఆ పై ఒక నూరేండ్లలో సంస్కృతము నందు వలె అక్షర గణబద్ధములైన వృత్తములు కూడ శాసనములలో వ్రాయ బడినవి. సంస్కృతము నుండి తెలుగు కవులు అవలంబించిన వృత్తములలో మత్తేభ శార్దూలములు యథాతథముగానే తెనుగున వ్రాయబడినవి. చంపకోత్పల ముల పద్ధతి సాంస్కృతికమే యైనను గణపరి సంఖ్యానములో కొంత భేద మున్నది. ఈ మార్పు కన్నడములోనే తటస్థించెనట. తెలుగువారును దానినే అనుక రించియుందురు. నన్నయకు పూర్వమే ఈ సంస్కృత వృత్తములు తెలుగు శాస

నములకు ఎక్కెను. క్రీ.శ. 10 వందల ప్రాంతమున పుట్టిన పెరియాల కామసాని శాసనము అను దానిలో ఈ చంపకోత్పలమాలలు కలవు.

నన్నయకు **పూర్వమే** ఆంధ్రమున మాత్రాగణబద్ధములును అక్షరగణ బద్ధములును అయిన పద్యములు తెనుగున విరివిగా వ్రాయబడుచుండెననుటకు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగ ఈ శాసనములు ఉదాహరింపబడినవి. విడివిడి పద్యములే కాక ఆనాడు శాసన పద్య కవిత్వము వంటి కవిత్వములో గ్రంథ రచన కూడ సాగుచుండెనని తలంచుటకు తగిన అనుమాన ప్రమాణములు గూడ ఉన్నవి. అరవమున "యాప్పిరంగన్" అను ఒక ఛందశ్శాస్త్రములో (ఇది నన్నయకు పూర్వకాలము నాటిది) ఆ గ్రంథకర్త తాను వాంఛయ్య అను ఒక తెలుగు లక్షణవేత్త రచించిన గ్రంథమును చూచినట్లు ఈ క్రింది వాక్యములో చెప్పు కొనెనట. "వాంఛియార్ సేయిదవడగు ఛందవుం" అనగా వాంఛయ్య చేసిన వడగు భాష యొక్క ఛందము అని అర్థము., వడగు అనగా తెనుగు ఆ గ్రంథ కర్త నాటికి తెనుగులో వాంఛయ్య వ్రాసిన ఛందో గ్రంథమున్నట్లు ఊహించుటకు నిర్బాధకమైన అవకాశమున్నది. వాంఛయ్య వ్రాసిన ఛందో గ్రంథము సంస్కృత ప్రాకృత పద్యములకు మాత్రమేకాక తెలుగు పద్యములకు గూడ లక్షణము గలది యగుచో ఆనాటికి తెలుగు గ్రంథములు దేశిచ్ఛందములో చాల వెలసియుండవలెను. బహు సంఖ్యాకములైన లక్ష్యములు పుట్టిన పిమ్మటనే లక్షణము పుట్టుట సారస్వత ధర్మము. లక్షణము తరువాత లక్ష్యము లెప్పుడును పుట్టవు. మఱియు ఒకటి రెండు లక్ష్యములు మాత్రమే యున్నపుడు వానిని ఆధారము చేసికొని లక్షణ కర్త శాస్త్రమును వ్రాయడు. కనుక వాంఛయ్య నాటికి పెక్కు తెలుగు గ్రంథములు ఉండి యుండవలెను. అదిగాక పాల్కురికి సోమ నాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రావతారికలో "అనియతగణైః యతిర్వా ప్రాసోవా" అని మాత్రాగణబద్ధములైన పద్యముల గుఱించి ఒక లక్షణ వాక్యమును ఉదా హరించవలెను.

జాతులు మాత్రాను సంధాన గణని
నీతులుగాగ 'అనియతగణై'ర
నియును 'ప్రాసోవా' యనియు 'యతిర్వా'య
నియుఁజెప్పు ఛందోవినిహితోక్తిగాన.

(ఈ శాసనములన్నియు నేను పరిశీలనము చేసినవి కావు చరిత్ర పరి శోధకులు సంపాదించి, చదివి, అర్థనిర్ణయము చేసి ప్రకటించి ఆంధ్రులకు అర్పింపగా అందరివలె నేను ఆ ఉమ్మడి సొత్తును కొంత ఉపయోగించుకొంటిని. శాసనములకు చూడుడు : అనుబంధము 1.)

ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపిన యది ప్రాసనియతి
తప్పకుండగ ద్విపదలు రచింతు.

ఆ పద్యములకు యతిగాని ప్రాసయతిగాని చెల్లుచుండుననియు అది శాస్త్ర సమ్మత మనియు అర్థము. అట్టి యతి చెల్లుచుండుననియే నేటి మన ఉపజాతి పద్యములు. సోమన ఉదహరించిన ఈ లక్షణ వాక్యము తెలుఁగు కవిత్వమునకు సంబంధించిన యొక ఛందశ్శాస్త్రములోనిదై యుండును. ఆ శాస్త్రము గూడ తెనుగున శాస్త్ర బద్ధము చేయదగినంత కవిత్వము విస్తరించియున్న కాలముననే పుట్టియుండ వలెను. కాగా శాస్త్రములకు లక్ష్యములు కాదగిన గ్రంథములు పెక్కు వెలసి యున్నవన్న మాట. కాబట్టి ప్రాఙ్నన్నయ యుగములో తెనుగున పామర భాషలో ప్రజలు పాడుకొను పదములు, పాటలు మాత్రమేకాక ఛందోబద్ధమైన దేశీయ పద్యములును విరివిగ నుండెననియు పద్యమయములైన గ్రంథములును కొన్ని రచింపబడి యుండుననియు ఆ గ్రంథముల ననుసరించి లక్షణ గ్రంథ ములు పుట్టియుండుననియు నిర్ధారణ చేయుట సహేతుకమే కాని నిరాధారము కాదు. భాషకు ఈ మహోపకారమంతయు చాళుక్య రాజుల సేవ వలన కలిగినది. అంతకు పూర్వము మార్గకవిత్వ మనిపించు కొనెడి సంస్కృత ప్రాకృత గ్రంథములను చదువుకొనుచుండిన ఆంధ్రులు చాళుక్య రాజులు పుట్టించిన దేశీయ కవితలను చదువుకొని ఆనందింపదొడగిరి.

శాతవాహనులకును చాళుక్యులకును మధ్య కాలములో మన దేశమును చాలమంది ఆంధ్రేతర రాజులు పరిపాలించిరి. వారిలో పశ్చిమ చాళుక్యులు ముఖ్యులు. తూర్పు చాళుక్యులును వారి దాయాదులే. నిజమునకు వీరును ఆంధ్రే తరులే ఐనను ఆంధ్రభూమిని తమ స్వదేశముగ నభిమానించి ఆంధ్రభాషను రాజభాషగ మాతృభాషగ కూడ మన్నించి ఆంధ్రమునకు, ఆంధ్ర ప్రజలకు మహోపకారము చేసిరి. పశ్చిమ చాళుక్యుల కాలములో కన్నడము రాజభాష అయ్యెను. దేశ భాషాభిమానము గల సంస్కృత విద్వాంసులు కూడ రాజాదరము కొఱకో, గ్రంథ రచన కుతూహలము చేతనో, ఆ కన్నడమునే అభ్యసించి కన్నడ పండితులైరి. ఆనాడు ఆంధ్ర కన్నడములకు చెప్పుకోదగినంత ఎడము లేదు. ఆ రెంటిలో ఒక భాషలో ప్రవేశమున్న వారు రెండవ దానిని సులువుగా అభ్యా సము చేయగలిగి యుండిరి. అయినను ఆంధ్రము కంటె కన్నడమే ఒకటి, రెండు శతాబ్దులకు పూర్వము సాహిత్య భాషగా పరిణతి చెందియుండుటచేత సోదర భాషయైన దానిని ఆంధ్రులు పఠింపసాగిరి.

ఆంగ్లేయులు కూడ తమ స్వభాషయైన "ఆంగ్లో శాగ్జన్" ఆంగ్లభాషగ స్థిర రూపము తాల్చకముందు సాహిత్య భాషగ ఫ్రెంచి భాషను అభ్యసించు చుండెడివారు. ఆదికాలమునాటి ఆంగ్ల గ్రంథములు కొన్ని ఫ్రెంచి గ్రంథము లకు అనువాదములును, అనుకరణములును అగుట తటస్థించెను. అన్యభాషా పరిచయము వలన స్వభాషకు శబ్దజాలములోనే గాక కవుల మనోభావ సంపదలో కూడ ఉన్నతి కలుగుచున్నప్పుడు దాని నరికట్టుటకు భాషాభ్యుదయము కోరెడి విద్వాంసు లెవ్వరును తలపెట్టరు. కావున వివేకవంతులైన ప్రాచీనాంధ్రులు సంస్కృత ప్రాకృతములనే కాక కన్నడమును కూడ అలవరచుకొని బహుభాషా పాండిత్యము సంపాదించుకొని యుందురు పంపడు, రన్నడు మొదలైన వేగినాటి కవులు కన్నడ భాషలో గ్రంథములు వ్రాయుటకు అది ఒక కారణము ఆ కాల మున తెనుఁగు భాషకు మిక్కిలి పుష్టి చేకూర్చిన భాషలలో సంస్కృతము మొదటిది. తత్సమతద్భవ రూపమున సంస్కృత పదజాలము తెలుఁగున ప్రవేశించి దేశ్యపదములతో పాటు తెనుగు దనమును తాల్చి ఆంధ్రభాషయు సంస్కృత భాషవలె ఉద్గ్రంథ రచనకు ఉచితమైన ద్రవ్యముగా ఫలింపజేసెను. ఒక్క శబ్దజాలములోనే కాదు, ప్రజల మనోభావ పరంపరలో కూడ సంస్కృత భాష కలిగించిన పెంపు ఎంతో యున్నది. చిరకాల సముపార్జితమైన భారతీయ విజ్ఞాన మునకు నిధానమైన సంస్కృత భాష నభ్యసించుట చేతనే ఒక్క తెలుగు వారే కాక ఇతర ప్రాంతీయ ప్రజలును ఆధిభౌతిక, ఆధ్యాత్మిక శాస్త్ర ధర్మములను మర్మములను గ్రహించి తత్తద్భావానుగుణమైన ఆలోచనలతో మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయ కోశములను వికసింప జేసికొనిరి. అన్నమయ ప్రాణమయ కోశములను అతిక్రమించి మానవుని ఆలోచన మనోమయకోశ మును ప్రవేశించినప్పుడే పశుత్వము నశించి బుద్ధిజీవి యగుట తటస్థించును. ఆపై విజ్ఞానమయ, ఆనందమయకోశములు వికసించుటయే సంస్కృతిగల మానవుడగుట. అట్టి సంస్కారమును భారతీయు లెల్లరకు ప్రసాదించిన భాష గనుకనే సంస్కృతము భరత ఖండమునందలి ఎల్ల భాషలకు తల్లి భాష అయ్యెను. సంస్కృతము నుండియే ఎల్ల భాషలు పుట్టినవి అనెడి పూర్వ భాషావేత్తల అభిప్రాయము తప్పైనను ఆ భాషల కన్నిటికి అత్యుత్తమ సంస్కృతిమయమైన భావపరంపరను ప్రసాదించిన తల్లి భాష యనుట ఒప్పేయగును. ఒక ఉదాహరణము చూడుడు. మానవ శరీరములో బహి రంతరావయవములగు ముక్కు, చెవి, కాలు, చేయి, పొట్ట, వీపు, కందనగాయ మొదలైన అచ్చ తెనుఁగు పదములు సంస్కృత పదముల ఆవశ్యకము లేకయే గ్రంథముల యందును వ్యవహారమునందును వాడుకొనవచ్చును. సంస్కృత మెరుగని ప్రాచీనాంధ్రులు వాటినే వాడుకొనిరి. అట్లే తోలు, నల్ల, ఎరచి, ఎముక,

మూలగ అనే దేశ్యపదములు వరుసగ రక్తము, మాంసము, అస్థి, మజ్జ అనెడి తత్సమ పదముల అవశ్యకము లేకుండగనే తెలుఁగు వారి వ్యవహారమున చెల్లు చుండదగును. కాని వాటికి పర్యాయ పదములైన తత్సమములను గూడ స్వీకరించుటచేత తెలుఁగు శబ్దజాలము ఒకటికి రెండు రెట్లయ్యెను. దానిని స్వీకరించి భాషను పెంపొందించుకొనుటకు మన పూర్వులు వెనుదీయలేదు. అదిగాక పైన చెప్పిన పదములన్నియు, మూర్త పదార్థములకు సంబంధించినవి. ఏ జాతిలోనైనను ఏ విధమైన నాగరకతయు లేని ప్రాక్తన మానవులు సైతము ప్రకృతిలో దృశ్యమానమగు మూర్త పదార్థములకు తమ తమ బుద్ధికి తగినట్లు శబ్దములు కల్పించుకొనుటకు సమర్థులయ్యే ఉందురు. అట్లుకానిచో వారి నిత్యజీవితమే సాగదు. అమూర్త పదార్థములకు శబ్దములు కల్పించుట వారికి దుర్ఘటమైన కార్యము. తెలుగులో బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము, ఆత్మ మొదలైన అమూర్త పదార్థములకు అనాడుగాని, నేఁడుగాని దేశీయ పదములున్నట్లు నేనెరుగను. అట్టి పదములును వాటికి అనుషంగికములైన ఆలోచనలును సంస్కృతము నుండియే మనకు సంక్రమించి అంధ్రభాషను సుసంపన్నమైన భాషలలో ఒకటిగా తీర్చి దిద్దగలిగెను. కావున సంస్కృతము తెలుగును అణచివేసి తానే రాజ్యమేలుకొన జొచ్చెనని వాపోవుట తగని పని. అయితే తత్సమ, తద్భవ, దేశ్యములలో ఏది ఎక్కడ ప్రయోగించి వాక్యమునకు, శైలికి వన్నె చేకూర్చవలెనో తెలియక తెలుగు మాటలతో పొత్తు కలియని అప్రసిద్ధ, నైఘంటిక, సంస్కృత పద ప్రయోగముతో తెలుగు రచనలు చేయువారు తెలుగు భాషకే గాక తెలుగు ప్రజలకును అపచారము చేసినవారే అగుదురు. మన పూర్వకవులలో ఏ ఒకరిద్దరో తప్ప అట్టి దుష్కార్యమును చేసిన కవులు లేరు.

తెలుగు ద్రావిడ భాషా వర్గములోనిదే యని చరమ సిద్ధాంతము చేయబడినది. ఇది సంస్కృత భవమనెడి వాదము శాస్త్రీయముగ నిలువదు. ఆర్యభాషా స్వభావమునకు భిన్నములును, ద్రావిడ భాషా కుటుంబమునకు సాధారణములును అయిన లక్షణములు మన భాషలో చాలా కలవు. పుట్టుకను గూర్చి ఇది ద్రావిడ భాషయే అని అంగీకరింపక తప్పదు. పోషణలో మాత్రము తెలుగునకు సంస్కృతోప కారమే ఎక్కువ కలిగినది. మన భాష సర్వసంపన్న మగుట సంస్కృత శిక్షలో పెరుగుటవలననే! సహజముగ ద్రావిడ లక్షణములను బట్టి సరళమును, సుకుమారమును అయిన తెలుగువాణి కాలక్రమమున సంస్కృత సేవ వలన గాంభీర్య పటుత్వముల నలవరచుకొని, తల్లికిని అక్క సెల్లెండ్రకును లేని క్రొత్త సొగసుదనమును కైసేసికొన్నది. పరస్పర భిన్నములైన ఆర్య ద్రావిడ భాషలైన రెంటిని ఒక్కచో సమ్మేళన మొనర్చి సమరస భావము

సాధించినది గనుకనే ఆంధ్రము ఆ రెంటికిని లేని గుణాతిశయమున విలసిల్లు చున్నది. కాకున్న "దేశభాషలందు తెలుగులెస్స" అగుట ఎట్లు?

భాష అనునది శబ్దమయము గనుకను ఆ శబ్దమును ముందు గ్రహించు నది శ్రవణేంద్రియము గనుకను చెవికి ఇంపుగా నుండు భాషను మానవుడు ఆరాధించుట సహజము. సంస్కృత భాషలో గాంభీర్య మాధుర్యములతో పాటు పౌరుష్యము కూడ కొంత ఉన్నది ద్రావిడ కుటుంబములో నుండి బయలుదేరిన తెలుగు, సంస్కృతముతో అధికముగ చెలిమి చేసినను, అందలి పారుష్యము తన కంటకుండ, గాంభీర్య మాధుర్యములను మాత్రమే జీర్ణము చేసికొని తన సహజ సౌకుమార్యమునకు వన్నె పెట్టుకొన్నది. మేలి పువ్వులను ఏర్చి కూర్చేడి నేర్పుగల మాలకరి గూర్చిన దండవంటిది తెలుగు సంస్కృతములో ఇట్లుక్షీర నీర న్యాయముగ కలసిపోవు నేర్పు. మరి ఏ ఇతర భారతీయ భాషలకును కుదిరి యుండదు. ఇతర కీటకములకు సారూప్యము నిచ్చు భ్రమరము వంటిది తెలుఁగు సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దములలో ఏవి తమ మెత్తని మాటలతో పోషించుటకు పనికివచ్చునో వాటినే ఏర్చుకొని, అవసరమైన సంస్కారములు చేసి తనలో కలిపివేసికొన్నది కనుకనే తెలుగు కవీశ్వరుడు శుద్ధ సంస్కృత సమాస కల్ప నము చేసినను అది తెలుగు సమాసమంత మెత్తగా చెవికి వినిపించును.

''మేలిపసిండి గాజుల సమ్మేళపు పచ్చల కీల్కడెంపు డాకేలు"

అన్న తెలుఁగు సమాసము ఎంత మృదువుగా నున్నదో-

"జలధివిలోల వీచి విలసత్కలకాంచి సమంచితావనీతల వహనక్షమంబు"

అన్న సంస్కృత సమాసముగూడ అంత మృదువుగానే యున్నది. మరి సంస్కృత పదములను తెలుగు పదములను జోడించుటలో ఆంధ్రకవి చూపెడి నేర్పు ఇంతకంటెను ఎక్కువగ నుండును.

"ఈసునబుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలియేడ్చె ప్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీ సఖమైన మోముపయి చేల చెఱంగిడి........."

ఈ పద్యములో తెలుఁగు పదములు సంస్కృత పదములు భేదము తెలియరాకుండా ఒండొంటిని బెరసిగాన కళలోని రాగము వలె శ్రవణసుభగమైన ఒక ఆంధ్రశైలిని అలపించినవి. తెలుగు కవుల సంస్కృత సమాసములు సంస్కృత భాషలో సంస్కృత కవులు గూర్చిన సమాసములకంటె ఎక్కువ సరళముగ మధురముగ ఉండుననుట నిస్సందేహము. తెలుగులో చేరిన సంస్కృతమునకు పుట్టినింటలేని ఆ సౌలభ్యము తెలుఁగు పలుకుబడి యొక్క సాహచర్యముతో లభించెనని చెప్పుటయు నిస్సందేహమే! ఈ సంస్కృతాంధ్ర

సమన్వయము కాలక్రమమున మూడు నాలుగు శతాబ్దుల పరిశ్రమవల్ల జరిగినది గాని హఠాత్తుగా రెండు భాషల యొక్క మొదటి సమావేశముననే జరుగలేదు. ఈ భాషా సామరస్యము ఆర్య ద్రావిడ సామరస్యములో ఒక భాగము. అది మన నడవడికలో ఆచార వ్యవహారములలో సభ్యతతో విశదమగుచుండును. ఇంత చక్కని పొత్తు ఏ ఇతర రాష్ట్రములందును కుదురులేదని చెప్పుట అతిశయోక్తి కాదు. ఆర్యులైన ఔత్తరాహులకును, ద్రావిడులైన దాక్షిణాత్యులకును, మధ్యగా నున్న భూభాగము ఆది కాలము నుండియు మనకు ఉనికిపట్టగుటచే ఆ రెండు జాతుల సంప్రదాయములను చేపట్టి వచను చెడకుండ పాకము చేసి ఆంధ్రత్వమనెడి అమృతమును చేసితిమేమో అనిపించును. అందుచే గంగా యమునల మధ్య ప్రదేశమైన ఆర్యావర్తనము వైదిక విజ్ఞానమునకు పీఠమైన పవిత్రక్షేత్రముగ పరిగణింపబడినట్లు ఆర్య ద్రావిడ విజ్ఞాన సంప్రదాయ సమన్వయమునకు ఆంధ్రభూమి కూడలి యైనది. బాహుళ్యము మీద చూచినచో ఔత్తరాహులు, పూర్వయుగముల మాట ఎట్లున్నను చారిత్రకయుగమునుండి మతములో భక్తి పరాయణులనియు, దాక్షిణాత్యులు కర్మ పరాయణులనియు, స్థూలముగా నిర్దేశించవచ్చును. కొన్ని కులములలో గాని, కొన్ని వంశములలో గాని, కొందరు వ్యక్తులలోగాని ఈ సిద్ధాంతమునకు అపవాదము లుండినను ఇది సాధారణ సత్యముగ అంగీకరింపవలెను. ఇక ఆంధ్రుల సంగతి మనము ఏకాంతభక్తులము కాము. వాలాయముగ కర్మనిష్ఠులముకాము. శుద్ధ జ్ఞానమార్గ మవలంబించిన వారము గాము. యథోచితమైన భక్తియు యథావకాశ కర్మయు యథాశక్తి జ్ఞానమును కలిగి ఒక విధమైన తాత్వికదృష్టితో జీవితమును గడుపుచు త్యాగ భోగములను సమముగా కొనియాడే ఒక చిత్తధర్మము మనమవలంబించితిమి. ఆ తాత్విక దృష్టితోపాటు మనకు ఆత్మీయ యోగక్షేమములపట్లను ఉదాసీనత వహించుట అలవాటైనది. చరితము (Conduct) మంచిదైనచో ఐహికాముష్మికప్రాప్తి సుకరమగుననెడి భావము మనలో నిరూఢమైనది. ప్రజలలో ఇట్టి తాత్వికదృష్టి ఏర్పడుటకు గల ముఖ్య కారణము మనదేశము చిరకాలము బౌద్ధమత ప్రచార ప్రబోధక్షేత్రముగ వర్థిల్లుటయే అని నా యూహ. కావున భాషలో గాని మతములోగాని ఆచారములలో గాని మనము సమన్వయ దృష్టి కలవారమగుట ఒక విశేషము. దీనివలన కొంత మేలును సమన్వయ

దృష్టి కలవారమగుట ఒక విశేషము దీనివలన కొంత మేలును కొంత కీడును అనుభవించితిమి. అది వేరు విషయము. ఇట్టి పవిత్ర క్షేత్రమున పూర్వోదాహృతములైన ఆ భాషా సభ్యతలు రూపముదాల్చిన మొదటి ఆంధ్ర గ్రంథము నన్నయభట్టు రచించిన భారతము. నన్నయభట్టు ఆది కవి కాకపోయినను

ఆయన భారతము మాత్రము ఆది కావ్యముగ అంగీకరింపబడినది. నన్నయకు పూర్వమే తెలుగున కొన్ని ఉద్గ్రంథములు వెలసెనని కొందరు చెప్పుదురుగాని అవి లభింపనపుడు లభ్యమైన భారతమునే ప్రథమ గ్రంథముగ అంగీకరించుటలో పాపమేమియు లేదు. నన్నెచోడుని కుమార సంభవము నన్నయకు పూర్వ కాలముననే పుట్టినది అనెడి శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారి ప్రతిపాదన పెక్కురు చేసిన చారిత్రక పరిశోధనల ఫలితముగా నిలువలేదు. మరి సర్వదేవుడను ఒక కవి క్రీ.శ. 10వ శతాబ్దములో ఆది పురాణమనెడి ఒక జైన గ్రంథమును వ్రాసినట్లును ఆ గ్రంథము నష్టపోయినట్లును అందలి పద్యములలో మూడు మాత్రము లభించునట్లును మరికొందరు చెప్పుదురు. అనగా భారతమునకు పూర్వమే ఉద్గ్రంథ రచన తెలుగులో జరిగినదని భావన. మరి ఆ నాటికి మన దేశమున జైనమతము కన్నడ దేశమందువలెనే జనాదర పాత్రమై వ్యాప్తి చెందియుండెననియు ఆ సర్వదేవుడను ఆ కన్నడకవి తెనుగున కూడ ఆది పురాణము పేర ఒక మహా గ్రంథమును రచించెననియు అందుచే భారతము మొదటి గ్రంథము కాదనియు కొందరు చెప్పుదురు 10వ శతాబ్దిలో సర్వదేవుడను ఒక కన్నడ కవి నన్నయకు పూర్వకాలమున ఉన్నమాట నిజమే. తెనుగున నశించిపోయినదని చెప్పెడి ఆ ఆది పురాణమును రచించినవాడు ఆ సర్వదేవుడే అని చెప్పుటకు తగిన ఆధారములు లేవు. సర్వదేవనామధేయులు వివిధ కాలములలో పెక్కురుండవచ్చును. పురాణకర్తయైన సర్వదేవుడు కాక నన్నయకు తరువాత కాలములో ఇంకొకడు ఉండ కూడదా? అను ప్రశ్నకు నిరుత్తరమైన సమాధానము చెప్పుట కష్టము. అదియును గాక జైనమతము వ్యాప్తిలోనున్న కాలముననే అది రచింపబడినదనుటయు, యుక్తి సహజము కాదు. అట్లే యగునేని తిరుపతి వేంకట కవులు నిన్న మొన్న రచించిన బుద్ధ చరిత్ర బౌద్ధ మతము ప్రచురముగనున్న కాలమున పుట్టలేదు గదా! మరి తిరుపతి వేంకట కవులు బౌద్ధులును కారుగదా? కావున జైనమతాభిమానముగల ఒక సర్వదేవుడు నన్నయకు తరువాత ఏ శతాబ్దిలోనైనను ఆ పురాణము వ్రాసియుండ వచ్చును. అదియునుగాక ఆ గ్రంథము 10వ శతాబ్దిలో పుట్టియున్నచో అందలి భాషా శైలి ఆ శతాబ్దిలో పుట్టిన శాసనముల భాషను పోలియుండవలెను. కాని లక్షణ దీపికలో ఉదహరింపబడినవి అని చెప్పెడి ఆ పద్యముల శైలి ఆంధ్ర ప్రబంధముల శైలిని పోలియున్నది. ఒక పద్యము చూడుడు:

మ॥ సరసీజాత వియోగకారి పురయోషా వక్త్రహృద్యాతి సుం
దర కాంతిన్ దరిగించుబో యని మదిం దర్కించి దోషాకరున్
పురముద్దండ కరంబులెత్తి చరవన్ పొత్తై యట్లొప్పు ను
ద్దుర సౌధాగ్ర నిబద్ధకేతువు మహాందోలాభి రామంబుగన్

ఈ పద్యము యొక్క తాత్పర్యమిది :—

పద్మములకు విరోధియైన చంద్రుడు సుందరముఖులైన ఆ పురస్త్రీల ముఖకాంతిని హరించునేమో? అని యూహించి ఆ పురము, దీర్ఘములైన తన భుజదండము లెత్తి చంద్రుని కొట్టబోయినట్లుగా ఆ పుర సౌధాగ్రములయందు కట్టబడిన కేతువు (గాలిలో) ఆడుచున్నది.

ఇటువంటి అర్థముగల శ్లోకము శ్రీహర్షనైషధమున కలదు. దానిని శ్రీనాధుడు ఈక్రింది విధముగ తెనిగించెను.

శ్లో॥ వేదాభ్యాస పవిత్ర పూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
సాది బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నిత నవస్వర్గ క్రియాకేళిచే
ఆదిన్ గాధితనూజుచే సగము చేయంబడ్డ మిన్నేరు ప్రా
సాద స్వచ్ఛదుకూల కైతవమునన్ చాలంగ నొప్పున్ పురిన్.

ఈ పద్యమున కూడ ఆది పురాణ పద్యమునందు వలెనే ప్రసాదాగ్ర కేతువు గాలి వశమున చలించుట ఉత్ప్రేక్షింపబడినది. ఇట్టి ఉత్ప్రేక్షలు ప్రబంధ శైలికి సహజములు. ఆ గ్రంథములు ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్తులతోనే నిండి యుండును. పురాణములు సాధ్యమైనంత వరకు ఆ వర్ణనలు చేయవు. వాటి శైలి కూడ నిర్మల శరత్కాల నదీజలమువలె ప్రసన్నముగ ప్రవహించు చుండును. కావున లక్షణ దీపికలో నుదాహరింపబడిన పై పద్యము ప్రబంధకాల కవిత్వచ్ఛాయలు గలదని నా యుద్దేశము. ప్రబంధయుగమున పుట్టిన పురాణములు కూడ ప్రబంధశైలిలోనే యుండును. దానికి యుగశైలి అని పేరు కావచ్చు; కాకపోవచ్చు. అదియును గాక నేను పైని చెప్పినట్లు మన భాషా సభ్యతల సమన్వయ దృష్టి భారతమున ప్రతిఫలించినట్లు ఆ సర్వదేవుని ఆదిపురాణమున ప్రతిఫలింపదు. ఒకవేళ భాష సంస్కృతాంధ్ర సమన్వయరూపము కలదియే యైనను ఆ పురాణేతివృత్తము మాత్రము ఆంధ్ర సంస్కృతిని వ్యక్తము చేయునది గాదు. ఇంతకు ఈ ఆదిపురాణము మాట ఎట్లున్నను నన్నయ్యకు పూర్వమే తెనుఁగున సుపరిష్కృతమైన భాషలో పద్యరచన విరివిగసాగినదనియు, అట్టి పద్యములు రచించిన కవులు పెక్కండ్రు కలరనియు, వారిలో కొందరు భారతము వంటివి కాకపోయినను ఏవో కొన్ని గ్రంథములు రచించియుందురనియు ఎల్లరు అంగీకరింపదగిన విషయము. కావున నన్నయ ఆదికవి కాకపోయినను భారతము మాత్రము ఆది గ్రంథమని ఇప్పటికి అంగీకరింపక తప్పదు. నన్నయకు పూర్వము ఆంధ్ర వాఙ్మయ నాటక ప్రదర్శమునకు అనువైన సన్నాహమంతయు జరిగినది. రంగము అలంకృతము చేయబడెను. ప్రస్తావనాంతమున

పాత్ర ప్రవేశ సూచనయు చేయబడెను. భారత రూపమున నన్నయ సూత్ర ధారునిచే ఆ పాత్రప్రవేశ పెట్టబడెను. భారత రచనా ప్రేరణ యశస్సు రాజ రాజ నరేంద్రునకు దక్కినను, మార్గకవితను సేవించుచుండిన ఆంధ్రుల తెనుఁగు కవితను పుట్టించి రుచి చూపిన యశము అతడు పుట్టిన చాళుక్య రాజవంశము నకు దక్కెను. చారిత్రక నిర్ణయము చేయుటకు నన్నెచోడుడు తన కుమార సంభవములో వ్రాసిన ఈక్రింది పద్యము ప్రబల సాక్ష్యము.

కం॥ మును మార్గకవిత లోకంబున వెలయగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుం
గున నిలిపి రంధ్రవిషయంబున జన చాళుక్యరాజు మొదలుగ పలువుర్.

మార్గకవిత - దేశికవిత

మార్గ-దేశి-అను పదములు రెండుఁను సాహిత్యపరముగ ఏ అలంకార గ్రంథమందును వాడబడినట్లు కానరాదు ఒకవేళ ఎందేని వాడబడెనేమో నేనెరు గను. కాని ఇవి, గాన కళాపరముగ సంగీత దర్పణమునందును, నాట్య పరముగ దశరూపకమునందును కలవు. సంగీత దర్పణమున మార్గదేశి విభాగమునకు సంబంధించిన ఈ క్రింది లక్షణ వాక్యములుకల శ్లోకములను వీరేశలింగముగారు ఎత్తి చూపిరి.

శ్లో॥ మార్గదేశి విభాగేన
సంగీతం ద్వివిధం మతం
ద్రుహిణే నయదుద్దిష్టం
యదుక్తం భరతేనచ.

తన్మార్గోహి యయారీత్యా
యత్స్యాల్లోకాను రంజనం
దేశే దేశేషు సంగీతం
తద్దేశీత్యభిధీయతే

బ్రహ్మచేత ఉద్దేశింపబడిన భరతునిచే చెప్పబడినది మార్గ సంగీతము ఆయా ప్రదేశములయందు ఆయా ప్రజల అనురంజనార్థమై ఒక్కొక్క ప్రదేశమున ఒక్కొక్క రీతిగా ఉండునది. దేశి సంగీతము - అని పై శ్లోకమునకు తాత్ప ర్యము. అనగా నియమబద్ధమును లక్షణ యుక్తమును శాస్త్ర సమ్మతమును ఐన సంగీతము మార్గము. ఈ లక్షణమే సంగీత రత్నాకరమునను గలదు.

"దేశే దేశే జనానాం యద్
రుచ్యా హృదయరంజకం
గీతంచ, వాదనం, నృత్తం
తద్దేశీత్యభిధీయతే"

అట్టి నియమముగాని, లక్షణముగాని లేక శాస్త్రముల కెక్కక సామాన్య ప్రజా రంజనార్థమై పాడెడి చిల్లరపాటలు, పదములు, కీర్తనలు మొదలైనవి దేశి సంగీతము. ఈ రెండు జాతులకును సమానధర్మము గానము. లక్షణబద్ధమై శాస్త్రానుసారముగ పాడెడి సంగీతములో ఆనందదాయకమైన ఏ కళాంశము కలదో శాస్త్రబద్ధము కానట్టి సంగీతములోను ఆనందదాయకమైన అట్టి కళాంశమే కలదు. అదియే గానమనగ. ఐనను మార్గ సంగీతములో గానగర్భితమైన ఆ గేయము లక్షణ యుక్తమైన ఒక రాగమునకు ఒక తాళమునకు అనుబంధింప బడియుండును ఆ గేయమును ఆ రాగలక్షణము చెడకుండ స్వరప్రధానముగా పాడుదురు.అట్టి సంగీతమునకు శాస్త్ర నిబద్ధత వలన"మార్గ"అను పేరు ఏర్పడెను. ఆ గేయమును పాడు గాయకుడు ఆ రాగ లక్షణమును ఆ స్వర గ్రామమును ఆ తాళగతులను శాస్త్రము చదివి తెలిసికొని శాస్త్ర విరోధము లేకుండ పాడును. మరి దేశి సంగీతమున కూడ ఏదోఒక రాగము, ఏదో ఒక తాళము ఉండి తీరును. రాగతాళములులేనిది సంగీతమే కాదుగదా! కాని ఆ రాగముయొక్కయు ఆ తాళముయొక్కయు లక్షణమును దేశిపాట పాడువాడు ఎరుగడు కాకపోయి నను ప్రజలు పాడుకొనెడి కొన్ని పాటలలో ఏది ఏ రాగమో వివరించి చెప్పుట సంగీత శాస్త్రజ్ఞులకును సాధ్యముకాదు. కొన్ని పాటలలో రాగ సాంకర్యము కలుగుచుండును కొన్నింటిది శాస్త్రమునకెక్కని ఏదో యొక రాగమై ఉండును. త్యాగరాజ కీర్తన, సంగీత శాస్త్రము తెలిసినవాడు లక్షణ విరోధము లేకుండ ఉద్దిష్ట రాగతాళ పూర్వకముగా పాడి, గాన కళాభిజ్ఞులను మెప్పించగలడు. అతని గానములో లక్షణ విరోధమే యున్నచో గాన కళాభిజ్ఞులు నిరసింతురు. మరి శాస్త్ర పరిజ్ఞానము లేని సామాన్యుడొక్కడు ఏదేని జానపద గేయమునో శృంగార పదమునో భజనకీర్తననో పాడునపుడు తాళము తప్పినను రాగ సాంకర్యము కలిగినను ప్రజా సామాన్యము దానిని గుర్తింపలేరు గనుక గుర్తింపక పాటయందలి అర్థమునకును పాటగాని గాత్ర మాధుర్యమునకును ముగ్ధులై ఆనందింతురు ఈ పాటలు ఒక జాతిలోనే ఒక భాషలోనే ఒక్కొక్క సీమకు ఒక్కొక్క రకముగ - అసంఖ్యాకములు - పాడబడుచుండును. వీటి నన్నిటిని క్రోడీకరించి లక్షణములు కల్పించి శాస్త్రబద్ధము చేయుట పొసగదు. కామచార ప్రవర్తనమే వాటి లక్షణము లక్షణబద్ధము చేసితిమా! అవి మార్గ కక్ష్యకే చెందును

శ్లో॥ కామచార ప్రవర్తిత్వం
దేశి రాగస్య లక్షణం
నియమే సతి చేత్తత్ర
మార్గత్వ మనులక్షితం (సంగీత రత్నాకరం)

పెళ్ళిళ్ళలో స్త్రీలు అప్పగింతలు పాట పాడునపుడు శ్యామ శంకరాభరణ రాగముల సాంకర్యము కలుగుచుండును. ఇది లక్షణ విరుద్ధము. ఐనను ఆ పాట ఆలకించునప్పటి పెండ్లివారికి ఆబాల వృద్ధము హృదయము ద్రవీకరించి ఈషద్విషాదశబలితమైన ఆనందమును పొందుదురు. ఆ పాట కలిగించిన అనురంజన ఫలమే ఈ ఆనందము ఆ పాట పాడిన ముత్తైదువులు ఆ రాగమెరుగరు. అట్లే రామదాసు కీర్తనలు పాడుచు రామభజన చేసిన భక్తులు అ కీర్తనల రాగతాళ జ్ఞానము లేకయే పాడుచు భజనచేయుచు ప్రజలను భక్తి పరవశులను చేయుదురు.

పాట:- సీతమ్మకు చేయిస్తీ చింతాకూ పతకము రామచంద్రా!

ఆ పతకామునకు బట్టే పదివేలా వరాహాలు రామచంద్రా!

ఈ పాట యదుకుల కాంభోజి రాగమున పాడుచున్నామనిగాని, దాని లక్షణ మిదియని గాని ఆ భజన పరులెరుగరు. ఎరుగనక్కరను లేదు. ఆ పాటవినుట వలన ప్రజాను రంజనము కలుగటయే వారి భజనకు ఫలము.

మరి సంగీత రత్నాకరమునందలి ఈ క్రింది శ్లోకములు ఈ అర్థమునే చెప్పుచున్నవి:

శ్లో॥ దేశే దేశే జనానాంయద్రుచ్యా హృదయం రంజకమ్
గీతంచ వాదనం నృత్తం తద్దేశిత్యభి ధీయతే!
యేషాంశ్రుతి స్వరగ్రామ
జాత్యా దినియమోన హి
నానాదేశ గతిచ్ఛాయా
దేశరాగస్తుతే మతాః
కామచార ప్రవర్తిత్వం
దేశిరాగస్య లక్షణం
నియమేసతి చేత్తత్ర
మార్గత్వ మనులక్షితం

వివిధ దేశ ప్రజల అభిరుచియు హృదయ రంజనమును మాత్రమే లక్షణముగా కలిగిన పాట. నృత్యము మొదలగునవియే దేశి నామవ్యవదిష్టములని తెలియు చున్నది. కావున తెలుగులో త్యాగరాజ కృతులకును జానపద గేయములకును ఉన్న భేదమే మార్గ, దేశి సంగీత విభాగములకు గల భేదము మరి ఈ భేదమే దశ రూపకమున నృత్య, నృత్తపరముగ చెప్పబడినది.

శ్లో॥ ఆద్యం భావాశ్రయం నృత్యం; నృత్తం తాలలయాశ్రితం,
ఆద్యం పదార్థాభినయోమార్గో; దేశితథాపరం.

నృత్య, నృత్తములలో నృత్యము భావము నాశ్రయించి యుండును. అది గేయములోని పదములయొక్క అర్థాభినయ పూర్వకము. అది మార్గమనిపించు కొనును. రెండవది తాళమును, లయను మాత్రమే ఆశ్రయించి యుండును. అది నృత్తము. అది దేశీయనిపించుకొనును. నృత్త, నృత్య, నాటకములకు గల భేదమును, గాత్ర విక్షేప విద్యా పరిణతిలో ఈ మూడింటికిగల స్థానమును, నా గ్రంథములలో ఒకటి రెండుచోట్ల విశదీకరించితిని. ఆ వివరణమే ఇయ్యెడ పునరుద్ఘాటించుచున్నాను. నృత్తము, నృత్యము, నాట్యము అనెడి మూడు పదములను లోకము సాధారణముగ సమానార్థకములుగానే వాడుచుండును. అది పొరబాటు. ఈ మూడును పర్యాయపదములు గావు. అవి నిరూపించెడి అర్థముల యందు, సామ్యముకంటె భేదభావమే ఎక్కువ కలదు. వీటిలో నృత్తము తక్కిన రెండింటికంటె ముందు పుట్టినది. తరువాత నృత్యనాట్యములు వెలసినవి.

శరీరావయవ విక్షేపమును లయాన్వితము చేయనెంచిన ప్రాక్తన మానవుడు మొట్టమొదట సృష్టించుకొన్న కళ నృత్తము, ఏ పటహ వాద్యమునో నెరపుచు, ఆ తాళమునకు అనుగుణముగ లయశుద్ధి యొప్పునట్లు అతడు చూపిన పాదన్యాసమే నృత్తమునకు ప్రారంభదశ. క్రమముగా దానిని అన్ని తాళముల కును, అన్ని కాలములకును (1, 2, 3 కాలములు) అనురూపముగ ప్రవచించి పెంపుచేయవలెనని అతడు యత్నించెను. ఎంత యత్నించినను పాదన్యాసము తాళమును తుదముట్ట అనుగమింపజాలదు. హస్తనాడులకు గల లాఘవము పాదనాడులకు ఉండదు. గనుక హస్తముచే వేయు తాళగతుల నన్నిటిని పాదముచేయు నృత్తగతులన్నియు అనుసరింప లేవు. కనుక నృత్తవిద్య తాళముతో కొంత దూరమే నడచినది. నృత్తముచేయునపుడు పూర్వాపర కాయము లకు సమత కుదురుటకై వేరొకదశలో పాద విక్షేపమునకు హస్తవిక్షేపము తోడైనది. ప్రారంభదశలో గాని ఈ దశలో గాని నృత్తమునకు శబ్దముతోడి సంబంధము ఇంచుకయులేదు అనగా నృత్తము చేయునపుడు తాళము మాత్రమే అపేక్షింపబడునుగాని, గీత మపేక్షింపబడదు ఈ గాత్ర విక్షేప విద్య తాళ లయాన్వితముగ నుండుటయే గాక, శబ్దార్థ సూచకముగను ఉండవలెననెడి యాశతో మానవుడు కల్పించిన ప్రక్రియాంతరము నృత్యము నోటితో గీతము పాడుచు ఆ గీతమునందలి భావమునకు అనుగుణముగా శబ్దముల అర్థమును హస్తన్యాస, నేత్రన్యాసములతో ప్రదర్శించుట దాని ప్రధానాశయము. ఆ పాడెడి గీతము తాళశబ్దముగా నుండును గనుక ఆ తాళమునకు తగినట్లు కాలితో నృత్తము చేయుచుండుట దానికొక అంగము. కావుననే నృత్యమునందు అర్థ సూచకమైన హస్తన్యాసమేకాక ఒక్కొక్క యెడ తాళాశ్రయమైన నృత్తము

కూడ ప్రకటితమగు చుండును. కృష్ణలీలా తరంగ నృత్యము దీనికి తార్కాణము. కావున భావా శ్రయమును శబ్దార్థసూచకమును అయిన నృత్యము శుద్ధ తాళాశ్రయమైన నృత్తముకంటె గుణాధికమై శాస్త్ర నిబద్ధమైనది. అందుచేతనే దానిని 'మార్గ' యనియు, నృత్తమును దేశియనియు ఆలంకారికులు పేర్కొనిరి. దశరూపకమును ఆంగ్లములో అనువదించిన ప్రొఫెసర్ హాస్ (Prof. Hass) అను విద్వాంసుడు నృత్యమును 'High style', నృత్తమును 'Popular style' అనియు అనువదించెను. ఈ అనువాదము పైవివరణమునందలి అర్థమునకు అనుగుణముగ నున్నదనుట స్పష్టము. నృత్త, నృత్యపదములకుగల ఈ అర్థభేదమును సాహిత్య పరముగ అన్వయించుకొన్నచో తేలెడి సారాంశమిది:- నియమబద్ధమై శిష్ట సమ్మతమును శాస్త్ర సమ్మతమును అయి ఉత్తమ ఫణితిని రచింపబడినది మార్గ కవిత; నియమరహితమై శాస్త్రమునకెక్కక కేవల ప్రజానురంజనమునకై రచింపబడినది దేశి కవిత.

అయినచో పూర్వకాలమున మార్గ కవిత యుండగా చాళుక్యరాజు దేశి కవితను పుట్టించెనను మాట కర్థమేమి? అదివరకు శాస్త్ర సమ్మతమైన ఉత్తమ కవిత్వ ముండగా దానిని త్రోసిపుచ్చి, పామర కవిత్వమును పుట్టించెననియా నన్నెచోడుని యభిప్రాయము? అట్లే యగుచో తెనుగుదేశమున తెనుగును ప్రతిష్ఠించుట ఎట్లగును? మంచి కవిత్వమును రూపుమాపుట భాషా, ప్రతిష్ఠాపనము కాజాలదు. కావున భారతీయ సాహిత్యమును అన్ని దేశముల వారికి సంస్కృత కవిత్వము మార్గి (Classical); మరి ఆ యా దేశ భాషలలో తత్తత్సంప్రదాయానుసారముగ ప్రవర్తిల్లు కవిత్వము దేశి (Vernacular). చాళుక్యరాజు నాటికి ఈ దేశమున మార్గకవిత్వ మనిపించుకొన్న సంస్కృతమే యున్నది. అతడు దేశి కవితను అనగా దేశభాషా కవితను పుట్టించెనన్న అర్థమే చక్కగా పొసగును. దేశభాషా కవిత్వమే దేశి. ఈ ప్రమాణమునుబట్టి నన్నయ భారతము దేశి కవిత్వము. వ్యాస భారతము మార్గ కవిత్వము. నన్నయకు పూర్వమే పాటలుగ, పదములుగ దేశీయ చ్ఛందస్సులో రచింపబడిన కవిత్వము దేశి కవిత్వము కాదా? అది చాళుక్య రాజులకు పూర్వమే దేశ మెల్లెడను కలదుకదా? మరి చాళుక్యరాజే దేశి కవిత్వము పుట్టించెననుమాట కర్థమేమి? అని ఒక ప్రశ్న పుట్టును. దానికి సమాధాన మిది: ఆ పాటలు పదములు ఒక రాజుగాని, ఒక కవిగాని పుట్టించినవి గావు. వాటికి కారకత్వము ఉండదు కర్తృత్వముండును గాని ఆ కర్తల నామముద్ర వాటిపై నుండదు వారు కవియశమును ఆర్జించి ఆ పాటలు వ్రాసినవారు గారు. మరి విద్యావంతులును గారు వాటి స్వత్వము రచయితలతో పాటు ప్రజల కెల్లరకు దక్కును. ఆ విధమైన దేశి కవిత్వమే నేటికిని

తెలుగు పల్లెలన్నింటిలోను కలదు. చాళుక్యరాజు ప్రయత్న పూర్వముగ పుట్టించిన దేశి కవిత్వము కావ్యరూపము తాల్చగల ఒక గ్రంథ రచన. ఆ గ్రంథమే భారతము అని నే ననుకొందును. ఆ భారతము సంస్కృతమునెదుట ఆనాటికి దేశికవిత్వ మనిపించుకొనెను. దేశభాషలో వ్రాయబడుట చేతనే దేశికవిత్వ మయ్యెను. ఆ తెలుగు భారతముతో నేడు మనము జానపద రచనలను పోల్చి చూచితిమేని భారతము మార్గ కవిత్వమును జానపద రచనలు శుద్ధ దేశి కవిత్వమును అగును. అనగా భారత దేశభాషలో వ్రాయబడినను రచనా పద్ధతి యంతయు మార్గకవిత్వానుకరణముగ ప్రౌఢముగ ఉండునుగాన దానిని మార్గి యనియే మనము భావింతుము. ఆ భారతము ఒక్కటియే కాదు తరువాత తెలుగున వెలసిన పురాణేతిహాసములు, ప్రబంధములు, నాటకములు మొదలగు ప్రౌఢ వాఙ్మయమంతయు మార్గకవిత్వమే యనిపించుకొనును. ఆ గ్రంథకర్తలను మార్గానుయాయు (Neoclassicists) లని పేర్కొనదగును

దేశి కవితను పుట్టించిన చాళుక్యరాజు ఎవరు?

ఆ రాజెవరైనను అతనితోపాటు మరికొందరుకూడ ఆ ఉద్యమమున పాల్గొనిరి అని నన్నెచోడుని పద్యములో చెప్పబడియున్నది. ఆ పలువురు అట్టి ఉద్యమమున పాల్గొనదగిన అర్హతగలిగి, రాజు మన్ననపొందినవారై యుండవలెను. అనగా పండితులై, నూతన కవిత్వావిర్భావామోదకులై యుండదగుదురు గాని సామాన్యులై యుండరు. అట్టివారి సహాయమున రాజు ఆ ఉద్యమమును ప్రారంభించి వారిలో మేటియైన ఒక కవిని ఆహ్వానించి గ్రంథమును వ్రాయించె ననుకొన్నచో ఆ రాజు రాజరాజనరేంద్రుడనియు ఆయన సంకల్పమునకు తోడ్పడినవారు నారాయణభట్టు మొదలైన విద్వాంసులనియు, అట్టి విద్వాంసులు సభ్యులుగా గలవి ఆనాటి పరిషత్తులనియు, రాజుచే ఆహూతుడైన మేటికవి నన్నయభట్టనియు ఒక పక్షమున ఊహింపవచ్చును. అట్లుగాక తెలుగుభాషను రాజభాషగ ఆదరించి శాసనముల కెక్కించిన చాళుక్య రాజు గుణగ విజయాదిత్యుడుగ కానవచ్చుచున్నాడుగాన తెనుగు కవితను పుట్టించిన చాళుక్యరాజు అతడే అనుకొనుట ఇంకొక పక్షము. కాని నన్నెచోడుడు కొనియాడదగిన తెలుగు కవితగల గ్రంథమేదియు, గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమునగాని తరువాత రాజనరేంద్రుని కాలమువరకుగల 200 సంవత్సరములలో ఏకాలమునగాని లభింపలేదు. గనుక నన్నెచోడుడు స్మరించిన చాళుక్యరాజు రాజరాజ నరేంద్రుడే యనియు అతడు పుట్టించిన తెలుగు కవిత్వము ఆంధ్ర భారతమే యనియు ఇప్పటికి అనుకొనుటలో విప్రతిపత్తి ఏమియు ఉండదు. అదియుగాక, భారతము పుట్టినదాదిగా భారతమే ఆది గ్రంథమగు నాయని అనుమానము పొడమిన నిన్న

మొన్నటిదాక, నన్నయ భారతమునే మొదటి కావ్యముగ పూర్వకవులందరును ప్రస్తుతించిరి. అంతకంటె ప్రాచీనమైన గ్రంథము లభించువరకు భారతముతోనే ఆంధ్ర వాఙ్మయము ప్రారంభమయ్యెనని ఒప్పుకొని ముందడుగు వేయుట మంచిది. మరియు తత్పూర్వము లోకమున ఎంత విరివిగ పద్యరచన సాగినను ఆ పద్యములన్నియు వాఙ్మయారంభమునకు మూలభూతములు కాజాలవు. కావున నన్నయ ఆదికవి కాకపోయినను ఆదికావ్యకర్త. భారతమే ఆంధ్ర వాఙ్మయ సృష్టికి మూలస్తంభము.

నన్నయకు పూర్వమే పెక్కు దేశికావ్యములును, వాటిని పురస్కరించుకొని లక్షణ గ్రంథములును పుట్టియుండెనని నిర్ధారణమైన పిమ్మట నన్నయ భారతమే ప్రథమ కావ్యమెట్లగును? అనే ప్రశ్నకు నిష్కర్షమైన సమాధానము కుదరదు. కాకపోతే అవన్నియు ప్రజాదరణ లేకనో, రాజు మన్ననలేకనో వస్తుతః వాటిలో జీవము లేకనో నశించిపోయి వుండునని ఇష్టము లేని తృప్తి పొందవలసి యుండును. జీవమున్న గ్రంథము ఎవరు చంపదలచినను చావదు. భాసుని నాటకమువలె ఏ మూలనో ఒదిగియుండి కాలానుకూలత తటస్థించినప్పుడు వెలువడి అగ్రపూజలను అందుకొనును. గ్రంథ విషయములో ఉదాత్తతయు, భాషాశైలిలో నిర్దుష్టతయు గ్రంథకర్త భావములలో గంభీరతయు లేని రచనలు ఇతరములైన సొగసులేవియున్నను చిరకాలము నిలిచి యుండవు. పూర్వకాలపు గ్రంథములు నశించిపోవుటకు వాటిలో ఆలోచన లేమియే కారణమై యుండవచ్చును. మరియు గేయరూపమున ఉన్న రచనలు, వాటిని లోకములో పాడుకొనుచున్నంతవరకే బ్రతికి యుండునుగాని పాటగాడు లేనినాడు విస్మృతములగును. దేశీయచ్ఛందములో వ్రాయబడిన పూర్వపు రచనలన్నియు స్వభావమును బట్టి చదువుకొనుటకుగాక పాడుకొనుటకే అనువైయుండినచో వాటిని పాడగలవారి అభావము వలన అవియు లోపించి యుండవచ్చును. మరియు సంస్కృత భాషను సంస్కృత వాఙ్మయమును లక్ష్యముగా పెట్టుకొన్న అనాటి ఆంధ్రులు సంస్కృత భారతముతో దీటురాగల ఆంధ్ర భారతము పుట్టిన పిమ్మట పూర్వపు దేశిరచనలపై పెడమోముపెట్టి యుండవచ్చును. ఇవన్నియు ఊహలు, ఇదమిత్థమని ఏ సిద్ధాంతము చేరుటకు చరిత్రకారులకు ఆధారములు ఇంతవరకు దొరకలేదు. నన్నయను ఆదికవిగ స్తుతించిన కవులందరు ఇట్టి చారిత్రక చర్చచేసి యుండరు. "గతానుగతికో లోకః" అను న్యాయము చొప్పున ఒకరినిబట్టి ఇంకొకరు ఆయనకు ఆ బిరుదమిచ్చి యుందురు. కాని ఆంధ్ర భారత రచనరూపమున నన్నయ ఉత్తమ కావ్య పథకము తీర్చినవాడు అని వారు నమ్ముట సమంజసమే! కావ్యపథము తీర్చుట అనగా కథానిర్వహణ

ములో, భాషలో, శైలిలో అర్వాచీనులకు మేలుబంతి కాదగిన ఆదర్శ గ్రంథ రచన చేసి చూపించుట. అది ఇతరులకు అనుకరణీయమైనపుడు ఆ కవినే ఆది కవి యని వారు కొనియాడుకొనుటను కాదనలేము కొలని గణపతిదేవుడు తన శివయోగసాగరమున పూర్వకవి స్తుతిచేయుచు నన్నయభట్టు ఆంధ్ర కావ్య పథము తీర్చిన కవియని అభినుతించెను.

"వీరినెల్లను సంస్కృత విమలవాణు
లని ప్రశంసించి మఱియును నంధ్రకావ్య
పథము దీర్చిన నన్నయబట్టుగారి
నుభయ కవిమిత్త్రు, నెఱ్ఱన నభినుతించి".

ఈ పద్యమునకును నన్నయకును ఇంచుమించు మూడు శతాబ్దుల అంతర మున్నది. ఈ గణపతిదేవుడు ఆ కాలమున లోకమున వ్యాపించియున్న జన శ్రుతిని బట్టి ఈ వాక్యము వ్రాసియుండును గాని చారిత్రక ప్రమాణమునుబట్టి వ్రాసియుండడు. భారతము పుట్టినది మొదలు ఈ గణపతి దేవుని వరకు లోక మున పరంపరగా చెప్పుకొనుచుండిన వృత్తాంతమునే అతడు నమ్మియుండె ననియు, అది లోక నిరూఢమగుటచే అతని నమ్మకము నిరాధారము కాదనియు అనుకొనవచ్చును. అంతకు పూర్వమే 100 ఏండ్లనాడు తిక్కన శిష్యుడైన మారన తన మార్కండేయ పురాణమున నన్నయ ఆంధ్ర కవితా గురువని స్తుతించెను.

ఉ॥ సారకథాసుధారస మజస్రము నాగళపూరితంబుగా
నారఁగఁ గ్రోలుచున్ జనులు హర్షరసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
భారత సంహితన్ మునుఁ డపర్వములెవ్వఁ డొనర్చె నట్టి వి
ద్యారమణీయు నంధ్రకవితాగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్చెదన్.

పూర్వము తమిళదేశమున సంగములు అను పేర కొన్ని విద్వత్పరి షత్తులు ఉండెడివట. వారు గ్రంథములయొక్క మంచి చెడ్డలను వివేచించి శుద్ధమైన వాటిని ఆమోదించెడివారట. వారి ఆమోదమును పొందిన గ్రంథముల భాషకు "శెందమిళ్" అను పేరువచ్చెడిదట. అనగా శుద్ధమైన తమిళమని అర్థమట. వారు ఆమోదింపని గ్రంథములకు వ్యాప్తి వచ్చెడిదికాదట. వారు ఆమోదింపనివాటి నన్నిటిని సంకలనముచేసి కాలగర్భమున కలిసిపోకుండ భద్ర పరచి యుంచిరట. రాజనరేంద్రుని కాలముననో అతని తండ్రి కాలముననో మనదేశములో గూడ తమిళ సంప్రదాయానుకరణముగ కొన్ని విద్వత్పరిషత్తులు స్థాపింపబడి యుండవచ్చును. ఆ పరిషత్తుల ప్రశంస నన్నయ భారతావతారికలో ఎక్కువచోట్ల కలదు. కృత్యాదినే ఆయన ఇష్టదేవతా నమస్కారములతోపాటు పండిత సభలకు కూడ నమస్కారము చేసెను.

చ॥ పరమ వివేక సౌరభ విభాసిత సద్గుణ పుంజవారిజో
త్కర రుచిరంబులై సకల గమ్యసుతీర్థములై మహామనో
హర సుచరిత్ర పావన పయఃపరిపూర్ణములైన సత్సభాం
తర సరసీవనంబుల ముదంబొనరం గొనియాడి వేడుకన్

అని గ్రంథారంభమునచెప్పి పర్వానుక్రమణికలో "సభలనుతింపగ జెల్లును" ఇత్యాది వాక్యములచే గూడ విద్వత్సభలను నుతించెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థానమందలి విద్వత్సభకు నన్నయ అధ్యక్షుడై యుండనోపును. ఆ పరిషత్తులు శబ్దముల సాధుత్వాసాధుత్వములను చర్చించి నిర్ణయించెడి కార్యములో నన్నయ యెక్కువ భారమునే వహించి యుండును. అందుచేతనే ఆయనకు "విపులశబ్దశాసనుడు" అనెడి బిరుదము కలిగియుండనోపు.

సంస్కృతమున వాల్మీకి రామాయణము ప్రథమ కావ్యమై యుండగా దానిని విడిచిపుచ్చి, రాజనరేంద్రుడు భారతాంధ్రీకరణమునే మొదట ఏల కోర వలెను?

కృతపతికి భారత శ్రవణాసక్తి, పార్వతీపతి పదాబ్జధ్యాన పూజా మహోత్సవముతోపాటు సతతము మిక్కిలి ఇష్టమట. మరి ఆ కథ చంద్రప్రభవమైన తన వంశమున ప్రసిద్ధులైన పాండవోత్తముల చరిత్ర గనుక దానిని వినుట అతనికి అభీష్టము. అది యట్లుండగా కన్నడమున విక్రమార్జున విజయ మను పేర ప్రసిద్ధికెక్కియున్న పంప భారతమును చదివిచూచి అతడు తనివి చెందియుండడు. ఏమనగా అది వ్యాసప్రోక్తమైన భారతమునకు సరియైన అనువాదముకాదు. అందు భారతకథ యంతయులేదు. పంపకవికి పోషకుడైన విక్రమాదిత్యునకు భారతవీరుడైన అర్జునునితో అభేదాధ్యవసాయము కల్పించి అతని పరాక్రమాదులను వర్ణించిన గ్రంథము. తమిళమునకూడ 7, 8 శతాబ్దుల మధ్యకాలమున "పెరుందేవనార్" అను నొక కవి భారతమును దేశిచ్ఛందములో రచించెనట. చోళరాజు దౌహిత్రుడైన రాజనరేంద్రుడు ఆ తమిళ భారతమును చదివి యుండవచ్చును. అదియు, వ్యాస భారతమువలె నుండని కారణమున అతనికి తృప్తిగొలిపి యుండదు. కాగా ఆ రెండు భాషల భారతముల కంటె గుణాతిశయముచే మిన్నయై తెలుగు భారతము రాణింపవలెను అనెడి స్వాభిమానముతో అతడు వ్యాసభారతానుసారియైన భారత రచనకు కారకుడు కావలెనని సంకల్పించి యుండును. ఇది మొదటి కారణము. అప్పట్లో ఉదాత్త కథాత్మకమైన ఉత్తమ కావ్యముతో వాఙ్మయ ప్రతిష్ఠాపనము జరుగునని అతని యాశ.

వ్యాసభారతమును పురాణమనియో, ఇతిహాసమనియో, కావ్యమనియో వర్ణింపరాదు. అది నన్నయభట్టు చెప్పినట్టుః

సీ॥ "ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మ శాస్త్రంబని యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని యైతిహాసికు లితిహాసమనియు
బరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణ సముచ్చయంబని మహిఁగొనియాడ"

దగిన విజ్ఞాన సర్వస్వము. "ఆ విజ్ఞానమంతయు ఆర్యజాతిదేగాని ద్రావిడులమైన మనజాతిది కాదు. దానితో మనకేమిపని" అనెడి భేదభావమును సంకుచిత బుద్ధియు ఆనాటి తెలుగువారికిగాని అరవవారికిగాని లేవు. ఆసేతు శీతాచలము ఒకే భూఖండమనియు అందుగల కులపర్వతములు, మహానదులు, పుణ్యక్షేత్రములు అన్ని రాష్ట్రములవారికిని, అన్నిజాతులవారికిని సంసేవ్యములే యనియు మన పూర్వుల ఉదారాశయములు. అందుచేత దాక్షిణాత్యులుగాని ఔత్తరాహులుగాని భరతభూమిని మాతృభాష అని చెప్పదగిన సంస్కృత గ్రంథ జాలమును మొదట దేశభాషలలోనికి అవతరింపజేసిరి. భారతజాతికంతకు ఒకే సంస్కృతి కలదనియు అది సంస్కృత భాషలో నిక్షిప్తమై యున్నదనియు అంగీకరించిన దేశభాషా కవులు విజ్ఞానదాయకమును, ఉపదేశ పూర్వకమును అయిన ఉత్తమ సాహిత్య రచనలకు దొరకున్నప్పుడు ఆ సంస్కృత మహా నిధులను త్రవ్వి తమ దేశీయులకు ఆ ధనములను పంచి పెట్టుటకంటె తాము క్రొత్తగా సృష్టించేది ఏదీ వుండదని భావించియుందురు. వారు సంస్కృతానువాదములను ప్రారంభింపక ముందు ఆయా భాషలలో కవులు లేకపోలేదు; కవిత్వము పుట్టకపోలేదు కాని అది యంతయు బాల్యదశ. ఆ దశలోని కవిత్వమంతయు రమణీయముగ ఆనంద జనకముగ ఉండవచ్చు. ఆనంద జనకమైనంత మాత్రమున సారస్వత ప్రయోజనము పూర్తిగా నెరవేరదు. ఆహ్లాదముతోపాటు వైజ్ఞాన బోధకత్వముకూడ ఉన్నప్పుడే సారస్వతము ఉత్తమ కక్ష్యకు ఎక్కును. సంగీతాది చిత్రకళలు ఆనందదాయకములే కాని విజ్ఞాన దాయకములు కావు. ఆ యుభయ సామర్థ్యములు కలది కావ్యము. తక్కిన సోదర కళలకు దుర్గమమైన భూములను సాహిత్య కళ మెట్టగలదు. అందుచేత మహాకావ్యము లెప్పుడును విజ్ఞానోపదేశముతో విశ్వశ్రేయమును కాంక్షించుచునే యుండును. "విశ్వశ్రేయః కావ్యం" అనెడి కారికకు ఇదియే అర్థము. మరియు అట్టి మహాగ్రంథముతో ప్రారంభమైన వాఙ్మయమున అదియే ఆదర్శముగ, ఆ పోలికలతో తరువాతి గ్రంథములు పుట్టుచుండును. మంచికిగాని చెడ్డకుగాని ఇంకొక ఆదర్శము ప్రాదుర్భవించువరకు తొలినాటి గ్రంథ ప్రభావము

సాహిత్యముపై నెగడుచునే యుండును. తెలుగు భారతమునకు అట్టి ప్రభావమే కలదు మరి ప్రజలు ఎంత నాగరికులైయున్న, రాజులకు ప్రజాపరిపాలనము అంత సుకరము సంస్కారహీనమై జాంతవ స్వభావము వదలని ప్రజా సమూహమును రాజు దండించి శిక్షించి హింసించి పరిపాలింపగలడు గాని ఆ పరిపాలనలో ఆతనికి చిత్తశాంతి యుండదు. కావున ప్రజాశ్రేయస్సునే కాక తన శ్రేయస్సును కాంక్షించెడి రాజు ఉత్తమ పురుషుల జీవితములను, ఉత్తమ ధర్మములను ప్రజలకు ఆదర్శములుగ నెలకొల్పి వారికి సన్మార్గ వర్తనము పరోక్షముగ అలవరచు చుండును. ఆ కాలముననేమి, ఈ కాలముననేమి ప్రభుత్వములు విద్వాంసులను విద్యా సంస్థలను పోషించుట కదియే కారణము. అందు స్వార్థమును పరార్థమును రెండును కలవు ఆంధ్ర భారతావరణము నాడు రాజరాజు ఆశించినది ప్రజల విజ్ఞానమయ జీవితమనే నా నమ్మకము.

వ్యాసభారతము కేవలము కురుపాండవ యుద్ధమునకు సంబంధించిన చరిత్ర మాత్రమేకాదు. ఆ యుద్ధము అంతకుపూర్వము ఎంతో కాలమునుండి భారతదేశములో విజృంభించుచుండిన సాంఘిక దావాగ్ని యొక్క పరిణామము. ఆ దావాగ్నిలో పురాతన భారతీయ విజ్ఞానమంతయు ఇంచుమించు దగ్ధమైపోయి నది. వేదములు తారుమారైనవి. ధర్మశాస్త్రములు విస్మృతములైనవి. ఆనాడు విజ్ఞానమంతయు గ్రంథరూపములో గాక శ్రుతరూపములో ఉండెడిది. ద్వాప రాంతమున జరిగిన ఆ యుపప్లవములో శ్రుతరూపమైన ఆ విజ్ఞానమంతయు మృగ్యమై అసద్ధర్మములు, అసత్య సిద్ధాంతములు తలయెత్తసాగినవి ఇంచు మించుగా అస్తమించిపోయిన ఆ విజ్ఞానమును పునస్సంస్థాపన చేయుటయే తన జన్మప్రయోజనమున వ్యాసుడు అవతరించెను. ఆ యుగాంతములో యాదవ కృష్ణుడును కృష్ణ ద్వైపాయనుడు పుట్టియుండకపోయినచో భారతీయ నాగరకత కథావశేషమయ్యెడిది.

వ్యాసుడు తద్విజ్ఞాన సంరక్షణకు పూనుకొని మొదటజేసిన కార్యము వేదములను విడదీయుట. ఆనాటి వేదములు చిక్కుబడ్డ నూలుగుట్టవలె పోగు తీయుటకు వీలులేకుండ చేతపట్టినచో తెగిపోయెడి స్థితిలో నున్నవి. ఆ నూలి రాశివద్ద కూర్చుండి పోగును తెగకుండ ఆ చిక్కుతీసి పడుగుగా చాచినవాడు వ్యాసుడు. ఈ యర్థమునే ఎర్రాప్రగ్గడ "ప్రోగులై యెందును పోగేర్పడక యున్న శత్రులన్నియును నోజ సూత్రపరిచె" అని చక్కగా సంగ్రహముగా ధ్వని ప్రధానమైన పద్యపాదములో ప్రశంసించెను. వేదములు విడదీసినంతనే భారతీయ సంస్కృతి భవనమునకు దృఢమైన పునాది యేర్పడెను. ఆపై ఆయన భారతమును రచించుట, ఆ పునాది మీద విజ్ఞాన సౌధమును నిర్మించుట.

కురుపాండవ చరిత్రను నిమిత్తమాత్రముగ గ్రహించి ఆ మహాకవి భారతములో ధర్మశాస్త్ర వాక్యములను ఆగమ తాత్పర్యములను ఉపనిషద్రహస్యములను ఐతిహాసిక గాథలను పురాణ చరిత్రలను రాజవంశ వర్ణనలను - అదీ ఇదీ అన నేల - మన ప్రాచీన సంస్కృతి సారమంతయు రాశీభూతముచేసి ఏకత్ర నిబంధించెను. మీదు మిక్కిలి సర్వోపనిషత్ సారమైన భగవద్గీతను అందు నిబంధించి, ఉపనిషదర్థములకు స్థిరమైన వసతి కల్పించెను. ఇంచుమించు సనత్సుజాతీయము కూడ అట్టిదే!

ఈ మహారచనలవల్ల చివికి జీర్ణించి పోవుచుండిన భారతీయత ఆరోగ్యవంతమై నూతన యౌవనముతో వసంతోద్యానమువలె కలకలలాడ జొచ్చెను. ఆ కల్పవాటికలో లభింపని సత్పదార్థము లేదు. ఎవరు ఏ భావముతో సేవింతురో ఆ భావితార్థమే అందు వారికి లభించినది. "ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని" అనెడి పద్యముతో నన్నయభట్టు చేసిన ప్రశంసకు ఇదియే అర్థము. ఈ అర్థమునే సూత్రప్రాయముగ

"ధర్మే చార్థేచ కామేచ
మోక్షేచ భరతర్షభ!
యది హాస్తి తదన్యత్ర
యన్నేహాస్తి నతత్క్వచిత్"

అని వైశంపాయను డన్నాడు. అయితే వారి వారి అభిమతములను బట్టి నానా మూర్తులుగా గోచరించే ఈ భారత సరస్వతి యొక్క నిజస్వరూపమేమిటని ప్రశ్నించినచో అది "ధర్మాద్వైతమూర్తి" అని తిక్కన సోమయాజి చరమ పరమ సిద్ధాంతము చేసెను

కావున - సమస్త వేదవేదాంగసారము క్రోడీకరించిన కోశము గావున ఆ మహాగ్రంథము పంచమ వేదమైనది.

ఇట్టి పంచమవేదమును ఆంధ్రులకు తమ భాషలో అర్పించుటకంటె ఆ భాషకు గాని ఆ ప్రజలకు గాని చేయదగిన మహోపకారము మరియొకటి యుండదని ఆ మహారాజు తలచియుండును. ఇది రెండవ కారణము. ఆ తలంపు ఫలించినదనుటలో సందేహమక్కరలేదు.

అయితే నానా ధర్మ ప్రసంగ సమేతమును లక్ష శ్లోక పరిమితమును ఐన ఆ మహాభారతమంతయు వ్యాసరచితము కాదనియు మూడు దశలలో ఆ గ్రంథ విస్తృతి జరిగినదనియు కొందరు పరిశోధకులందురు. వారి మతము

ప్రకారము వ్యాసుడు తొలుత తన చేతిమీదుగా వ్రాసిన గ్రంథము 8800 శ్లోకముల పరిమితి గల జయము అను పేరు గలది. అది మొదటి దశ. రెండవ దశలో వైశంపాయనుడు జనమేజయునకు సర్పయాగ సందర్భమున వినిపించిన గ్రంథము, దానికి భారతము అని పేరు. అది 24,000 శ్లోకములు గలది. మూడవ దశలో సౌతి శౌనకాదులకు నైమిశారణ్య సత్రయాగమున వినిపించిన గ్రంథము. దానికి మహాభారతము అని పేరు. అది లక్ష శ్లోక పరిమితము. కాబట్టి ఈ గ్రంథమునకు మూడు ప్రారంభములున్నవనియు అందుచేత ఏక కర్తృకము కాదనియు కాలక్రమమున పెంపుచెందినదనియు ఆ మతము వారందురు. వారు ప్రమాణముగా చూపెడి ఆ శ్లోకము లివి :-

1. "అష్టౌశ్లోక సహస్రాణి
అష్టౌశ్లోక శతాని చ
అహంవేద్మి శుకోవేత్తి
సంజయో వేత్తివానవా ॥

2. చతుర్వింశతి సాహస్రం
చక్రే భారత సంజ్ఞితం
ఉపాఖ్యానైర్వినాతావద్
భారతం ప్రోచ్యతే బుధైః ॥

3. ఇదంశత సహస్రాఖ్యం
శ్లోకానాం పుణ్యకర్మణః
ఉపాఖ్యానైః సహజ్ఞేయం
శ్రావ్యం భారత ముత్తమం ॥"

సంప్రదాయాభిజ్ఞులు ఈ వాదమును పూర్వపక్షము చేయుటకు ఎన్నో యుక్తులు చెప్పుదురు. అందు ముఖ్యమైనది వ్యాసుడును ఆయన శిష్యుడైన వైశంపాయనుడును ప్రశిష్యుడైన సౌతియు ఒకే తరమువారు. కావున వ్యాసుడు జీవించియున్న కాలముననే ఆయన వ్రాసిన భారతము మూలస్వరూపము కానరాకుండ మార్పుచేయుటకు ఆ శిష్య ప్రశిష్యులు సాహసింపలేరు అనెడి యుక్తి. మరి రెండవది వ్యాసభారతమున 8,800 శ్లోకములు గ్రంథపరిమితి సూచకములు కావనియు అవి వ్యాసునకును శుకునకును తెలిసిన గూఢార్థముగల శ్లోకములనియు చెప్పుదురు 24,000 శ్లోకముల పరిమితి గల గ్రంథము ఉపాఖ్యాన రహితము, లక్ష శ్లోకములు గలది ఉపాఖ్యాన సహితమనియు పై శ్లోకములలోనే చెప్పబడి యుండుటబట్టి భారతము మహాభారతమగుట, అది యితర కర్తృకము కాక వ్యాసకృతములోనే అధికారిక కథకును, సప్రాసంగిక కథకును సంబంధించినదనియు పూర్వపక్షము చేయుదురు. కాని వ్యాసభారతము అను పేర మనకు లభించిన గ్రంథములో అనేక కాలముల అనేక ప్రక్షిప్తములవల్ల వచ్చిన గ్రంథ

విస్తృతి చిరకాలము నాడే జరిగినదనియు సమబుద్ధులైన పరిశోధకులు వేరొక అభిప్రాయమును చెప్పుదురు. ఆ వివాదముతో మనకు అంతగా ప్రసక్తి లేదు. నన్నయ వ్యాసభారతమును చేపట్టు నాటికి అది లక్ష శ్లోక పరిమితమైన గ్రంథముగానే లోక విదితమై యున్నది. ఆ గ్రంథము కేవలము కురుపాండవ కథయే గాక సర్వ ధర్మసార సంగ్రహముగా గూడా ఉండుటను బట్టియే దాని మహత్త్వము ఆంధ్రమున ప్రదర్శించుటకు ఆయన పూనుకొనెను. ఈ గ్రంథము వ్యాసకర్తృకమా కాదా? మూల గ్రంథము ఎన్ని దశలలో ఎంత పెరిగినది? అనెడి మీమాంసలకు, పరిశోధనలకు ఆయన దిగలేదు. ఆయనకది అవశ్యకము గాదు.

ఆంధ్ర భారత కర్తృత్వము

నన్నయ రచితమని మన మనుకొనుచున్న భారత భాగము నిజమునకు నన్నయ వ్రాయలేదనియు నన్నయాదుల సహాయముతో రాజనరేంద్రుడే దానిని రచించెననియు ఒక వింత సిద్ధాంతము ఇటీవల బయలుదేరినది. దానికి ఉపపత్తిగా రాజ రాజనరేంద్రుడు వేయించిన శ్రీ కూర్మ శాసనములోని ఈ క్రింది శ్లోకమును చూపుదురు :

శ్లో॥ "తస్మాదభూత్ క్షితిపతి ప్రణుతాంఘ్రిపద్మః
శ్రీరాజ రాజనృపతిః ప్రవిశాల కీర్తిః
యస్సూరి భిస్సహకిల స్మృతిజాలసార
మంత్రీచ కారవర భారత వంశవృత్తం."

ఈ శాసన లేఖకుడు "క" ధాతువునకు "లిట్"లో ప్రేరణార్థకమున వచ్చెడి "కారయామాన" అను రూపమును ఎరుగకయో పొరబాటుననో "చకార" అనెడి స్వార్థరూపమును వాడుటచే భారతమునకు రాజరాజే కర్తయనెడి సిద్ధాంతము బయలుదేరినది. ఇయ్యెడ క్రియాపదము తప్పినది. ఇట్టి దోషములు శాసనములలో తండోపతండములుగ నుండును. శాసన వ్యాఖ్యాతలు వాటిని సవరించుకొనియే అర్థమును సరిపెట్టుకొందురు. శాసనార్థమును యథాక్షరముగానే గ్రహించినచో చరిత్ర నిర్మాణమునకే అనేక ప్రతిబంధకము లేర్పడును. అదీగాక కొన్ని యెడల ధనాశచే ఆస్థాన కవులు తాము రచించిన గ్రంథములకు రాజుల పేర్లు పెట్టుట ఉండవచ్చును గాని, రాజే తాను రచించిన గ్రంథమునకు ఆస్థాన కవి పేరు పెట్టుట విపరీత కార్యము. మరియు కొద్దిగనో గొప్పగనో గ్రంథ రచనా సందర్భమున నారాయణభట్టు తనకు చేసిన సాయమునకు నన్నయ ఎంత కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా అతనిని నుతించెనో చూచిన మనము అన్యకర్తృక గ్రంథమునకు తన పేరు పెట్టుకొనుటకు సమ్మతించెనని నమ్మజాలము. ఈ శాసనకర్తకు రాజ రాజును స్తుతించుటే ప్రధాన ప్రయోజనము గనుకను భారత రచనా ప్రోత్సాహము ఆ ప్రశంసకు ఒక వన్నె పెట్టును గనుకను అతడు భారత ప్రసక్తి తెచ్చెనేగాని, భారతకర్త రాజరాజు అని స్థాపించుటకు కాదు. ఇంతకు ఈ శాసన శ్లోకములో క్రియాపద ప్రయోగము దుష్టమగుట

దప్ప వేరు విశేషము లేదు. అది యిట్లుండగా భారత రచనలో నన్నయయును, నారాయణభట్టును కలిసి జంటకవనము చెప్పి యుందురనియు దానినే నన్నయ "సహాధ్యాయుడునైన వాడభిమతంబుగ తోడయి నిర్వహింపగన్" అని యుదాహరించె ననియు జంటకవనమే కానిచో తోడై నిర్వహించుట అనుమాట పొసగ దనియు మరికొందరు చెప్పుదురు. అది జంటకవనమే అయినచో నన్నయ తన పేరుమీదనే భారతమును చెల్లించుకొనుటకు సాహసింపడు. ఆశ్వాసాంత గద్యము అన్నిటిలో నన్నయ రచించినట్లే కఁదు కదా! అట్టి కృతఘ్నత ఆ పవిత్ర వర్తనునకు అంటగట్టరాదు. అయినచో నారాయణభట్టు చేసిన సాయము ఎట్టిదై యుండును? భారతము పంచమ వేదమనెడి ప్రశస్తి కలదగుటచే దానిని దేశ భాషలో అనువదించుటకు శ్రోత్రియులు అంగీకరించి యుండరు. నాడేకాదు నేటి కిని వేదములు దేవభాషలో ఉండవలెనుగాని దేశభాషలో ఉండతగదని చాలమంది యభిప్రాయము. వేదములను తెనిగించినచో ప్రజలకు వేదార్థములు బోధపడెడు మాట నిజమే కాని, ఆ తెలుగుసేతలో వేదమంత్రముల మహాత్త్వము మాత్రము ఉండదు. మంత్రముల యొక్క అలౌకిక శక్తియు అవి యొసగుసత్ఫలములును వాటి అక్షర సంపుటిలో, స్వరశక్తిలో గర్భితమై యున్నవి గాని అర్థములో లేదని అరవిందయోగి చేసిన ఉద్ఘాటనలో చాల సత్యము కలదని పెక్కుర అభిప్రాయము. భారతములో వేదమంత్రములు లేకపోయినను, వేద శిరస్సులని చెప్పెడి ఉపనిషత్తుల సారమైన భగవద్గీత అందు ఒక భాగమై ఉన్నది గనుకను అనువాదమును ఉపక్రమించిన కవి ఆ భాగమును గూడ తెనిగింపవలసి యుండును గనుకను ఆ తెనిగింపు వేదములు తెనిగించుటయే అగునని వారు భయపడి యుందురు. భారతాంధ్రీకరణము వంటి మహాకార్యము శిష్ట జన సమ్మతమైనపుడే సఫలమగును గాని రాజాజ్ఞామాత్ర నిర్వర్తితమైనంత మాత్ర మున సఫలముకాజాలదు. నిరంకుశుడైన రాజైనను సదసద్వివేచనగల పౌరులకు సమ్మతము కానట్టి కావ్యమును తల పెట్టి నెగ్గలేడు రాజనరేంద్రుడు అట్టి నిరం కుశుడై యుండడు. నన్నయభట్టు పండిత సమ్మతము కాని రచనకు పూను కొనువాడును గాడు. ఆ రాజుగాని ఆ కవిగాని దేశభాషాహితము కోరి చేయ బూనిన ఆ సారస్వత కార్యము శిష్టజనామోదము మీదనే నెరవేర్ప కుతూహల పడి యుందురు. ఈ ఊహ నిజమయ్యేనని పండితవర్గములో కొంతమందికి కలి గిన భయసందేహములను పండిత సదస్సులో తర్కించి, వారిని సమాధాన పర చుటకు నారాయణభట్టువంటి బహుభాషా విజ్ఞుడును, ఉద్దండ పండితుడును అయిన ఒక మిత్రుని సహాయము నన్నయభట్టునకు ఆవశ్యకమై యుండును ఆ వాగ్వివాదములలో పాల్గొని నారాయణభట్టు శిష్టజనులను సమాధాన పరచి

నన్నయ పూనికను సుకరముచేసి యుండును. మత గ్రంథములు దేశభాషల లోనికి అవతరించుట తగదనెడి అభిప్రాయము పూర్వకాలమున మనదేశముననే కాక ఇతర దేశములలో కొన్నింట కలదు. ఇంగ్లాడులో 16వ శతాబ్దిలో "రోమన్ క్యాథలిక్" మతమును త్రోసిపుచ్చిన మత సంస్కారము జరిగినపుడు బైబిలు గ్రంథమును ఇంగ్లీషు భాషలో అనువదింపవచ్చుననియు, అనువదింపరాదనియు రెండు వర్గములవారు పట్టుదలతో వాగ్యుద్ధములు చేసిరి. అనువాదమునకు అనుకూలమైన వర్గమునకు టిండేల్ (Tindale) అను నొక విద్వాంసుడు నాయకత్వము వహించెను. మరి థామస్ మోర్ (Thomas More) అను ఇంకొక విద్వాంసుడు బైబిలు ఇంగ్లీషులో అనువదించుట యనగా దానిని అపవిత్రము చేయుటయే యని ఎదిరి వాదమును నిర్దయముగ ఖండించెను. ఆ వాగ్యుద్ధము ఖడ్గ యుద్ధముకంటె ఘోరముగా టిండేల్ (Tindale) ప్రజల కోపాగ్నికి ఆహుతి యయ్యెను. అయినను 8వ హెన్రీ (Henry VII) థామస్ మోర్ (Thomas More) కు మరణశిక్ష విధించి మత సంస్కారముతో పాటు బైబిలు యొక్క ఆంగ్లానువాదమును కూడ ప్రజలచే శిరసావహింపజేసెను ఏకాలమందైనను, ఏదేశమందైనను జాతిభేదములు మతభేదములు ఎట్లున్నను మానవ స్వభావము సర్వత్ర ఒకటిగానే యుండునని తెల్పుటకు ఈ నిదర్శనమీయబడినది. ప్రాచీన కాలమున జరిగిన మహాయుద్ధములలో అనేకము ధర్మయుద్ధములను పేర మతమును పురస్కరించుకొని జరిగినవే యదార్థముగ కొన్ని యుద్ధములలో మతము మూలకారణము గాకున్నను మత సంరక్షణార్థమే పోరుటకు తారసిల్లినట్లు రాజులు ప్రజలను ఉద్బోధించెడివారు. మతావేశముతో యుద్ధము జేసెడి సేన ప్రళయకాలనివలె తాండవించి శత్రుసంహారము చేయగలదు. కనుక మత రక్షణార్థము, ధర్మరక్షణార్థము జరిగెడి వివాదములుకూడ చాల తీక్షణముగానే యుండును. అట్టి వివాదములలో ఎదిరి పక్షమును సమాధానపరచుట సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడును, సమర్థుడును, సమదర్శియును అయిన విద్వాంసునికే సాధ్యమగును. నారాయణభట్టు అట్టివాడై యుండును మరియు నారాయణభట్టు చేసినది రచనలో ఏదోకొంచెపు మాట మాత్రపు సహాయమే అయినచో

> ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోరరణంబునందు నా
> రాయణునట్ల వారణ ధరామరవంశ విభూషణుండు నా
> రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దనకిష్టుఁడున్ సహా
> ధ్యాయుడునైన వాఁడభిమతస్థితి దోడయి నిర్వహింపగన్.

అనెకి ఉపమానమే నిరర్థకమగును. ఈ యుపమానములో ఇంకొక విశేషము ఉన్నట్లు వాకు పొడగట్టుచున్నది. పాకశాసనికి నారాయణుడు భారత యుద్ధమున చేసినది ఆయుధము పట్టని సహాయము.

కం॥ "ఊరక నిరాయుధ వ్యాపారతమై నుండువాడ బరమాప్తుడనై."
అది రథసారథ్యరూపమునను, సమయోచిత హితోపదేశ రూపమునను నెరవేరి నది. అట్లే ఇయ్యెడను నారాయణభట్టు గంటము పట్టని సహాయమేచేసి సారథ్యము నడపెను. మూల భారతమును తెనిగించుటలో ఏ ప్రకరణమును ఎత్తి వేయవలెనో, ఏ ప్రకరణమును ఎంతవరకు తగ్గింపవలెనో, ఏ అర్థము ఎంత వరకు చెప్పవలెనో, ఏ వాక్యార్థమును మార్చవలెనో ఇరువురును కలసి సంప్రదించుకొన్నప్పుడు నారాయణభట్టు చేసిన సముచిత సూచనలను సంతోషపూర్వకముగ స్వీకరించి ఆ ప్రకారము నన్నయభట్టు రచన సాగించియుండును. గ్రంథారంభమునుండి కవికి ఆ సహాధ్యాయుడు చేదోడువాదోడుగా సహాయ పడుటబట్టియే కృతజ్ఞతాపూర్వకమైన ఆ పై పద్యము నన్నయ నోట వెలువడి నది. అది యెంతయో సార్థకమైన పద్యము.

భారతాంధ్రీకరణ పద్ధతి

నన్నయగాని-తదుపరి, తిక్కన, ఎఱ్ఱనలుగాని సంస్కృత భారతమును ఎంతవరకు అనుసరించిరో, ఎంతవరకు అనువదించిరో తెలిసికొనుట చాల దుష్కరము. ఏమన సంస్కృత భారత ప్రతులు అనేక రాష్ట్రములలో అనేక రీతులుగా నున్నవి. వాటిలో ఉత్తరదేశ ప్రతులకును. దక్షిణదేశ ప్రతులకును చాల వ్యత్యాసము లున్నవి! ఉత్తరాది ప్రతులలో కూడ ఒండొంటికిని భేద మున్నది. వాటిలో నుండు కొన్ని ప్రకరణములు, ఉపాఖ్యానములును వీటిలో కనబడవు. అట్లే వీటిలో నుండునవి వాటిలో కానరావు. అందును ఇందును సమానముగా నున్న భాగములయందైనను శ్లోక సంఖ్య సరిపోదు. మూల భారతము పుట్టిన పిమ్మట గడచిన ఇన్నివేల సంవత్సరములకాలములో ప్రతులు వ్రాసికొనువారు ఎవరికి తోచినట్లు వారు కొన్ని శ్లోకములు కల్పించి, కొన్నిటిని తొలగించి, కొన్ని ప్రకరణములను పెంచి, కొన్నిటిని తగ్గించి యుందురు. కావున సమగ్ర గ్రంథము మనకు యథాతథముగా దక్కలేదు. ఈ తారుమారు నన్నయనాటికే జరిగినది. ఎట్లనగా నన్నయకు పూర్వము కొన్ని వందల సంవత్సరములనాడే జావాద్వీపమునకు తరలిపోయిన భారతము, ఉత్తరదేశ ప్రతుల కంటె కొంచెము భిన్నముగా దక్షిణదేశ ప్రతులలో కొన్నిటిని పోలియున్నదట! ఇది సహజమే! బలి జావా మొదలగు ద్వీపములకు వలసపోయిన భారతీయులు పూర్వకాలపు కళింగాంధ్రము నుండి తూర్పు సముద్రము తరించిపోయినవారే గాన, వారు తమ వెంట గొనిపోయిన భారతము మనదేశమున అప్పుడు ప్రచారములో ఉన్న భారత ప్రతికి ప్రతియై యుండును. దానికిని నన్నయ పర్వ సంగ్రహములో చెప్పిన శ్లోక సంఖ్యకును ఎక్కువ తేడా లేదట. మరి అరవ

దేశమున గ్రంథలిపిలో కానవచ్చు భారతమునకును దానికిని ఎంతో భేదము లేదట. నన్నయ పర్వసంగ్రహములో గణనజేసిన శ్లోక సంఖ్య లక్షకుమించి ఉన్నను (1,00,700) ఆనాటి తెలుగుదేశమున ప్రచారమునను్న భారతము ఇంచుమించు లక్ష శ్లోకపరిమితమై యుండుటబట్టి అదే ఎక్కువ ప్రక్షిప్తములు లేని మూల భారతముగ నన్నయ స్వీకరించియుండును. కవిత్రయము వారు ముగ్గురును దాక్షిణాత్యులే గనుకను, ఆంధ్రులే గనుకను ఆంధ్రదేశమున మొదట నన్నయకు లభించిన ప్రతివంటివే తక్కిన ఇరువురకును లభించి యుండుననుకొనుటలో సామంజస్యము కలదు. ఇటీవల వ్యాస భారత పాఠ నిర్ణయమును గూర్చి భారతదేశమున పరిశోధనలు చేయుచున్న విద్వత్సంస్థలు నన్నయనాటికి తెలుగుదేశమున ప్రచారములోనున్న తెలుగు భారతమే తక్కిన వాటికంటె మూల భారతమునకు ఎక్కువ సన్నిహితముగ నున్నదని ఒప్పుకొనిరి. దానినిబట్టియే శ్రీ శ్రీ. P.P.S. శాస్త్రి సంపాదకత్వమున నాగరిలిపిలో వావిళ్ళవారు అచ్చువేసిన భారతము నన్నయ గణించిన పర్వసంగ్రహ శ్లోక సంఖ్యకు అనుగుణముగ పరిష్కరింపబడినది. శ్రీ శాస్త్రి పరిష్కరించిన ఈ భారత ప్రతి దక్షిణదేశమునందు తెలుగులిపిలో, గ్రంథలిపిలో లభించిన ప్రతు లన్నింటి తోడ్పాటుచే నిర్ణయింపబడినది. గావున తెలుగు భారతమును మూలముతో పోల్చి చూచునపుడు ఆ ప్రతినే ఆధారముగా గైకొన్నచో ఎక్కువ దారి తప్పిపోకుండ నడువవచ్చును.

నన్నయ కథాసూత్ర ప్రధానమును, యథోచితానుసరణమును అయిన అనువాదమునే ప్రారంభించెనుగాని, మూలవిధేయముగా యథాతథముగ తెనిగింప పూనుకొనలేదు. అట్లని మిక్కిలి స్వతంత్రించి మూలమునకు దూరముగ తొలగిపోలేదు. సందర్భవశమున ఒక మూలమునకు రమణీయమని తోచినపుడు మురిపెముతో దానిని ఒక పద్యమున తెనిగింపకపోలేదు.

నన్నయ యట్టు వ్రాసిన భారత భాగములో సుమారు నాలుగువేల పద్యములు గలవు. ఆ భాగము సంస్కృతమున సుమారు పదునేడువేల శ్లోకములలో నున్నది. ఈ లెక్కనుబట్టి నన్నయ తన గ్రంథమును నాల్గవ వంతునకు సంక్షేపించెనేమోయని భ్రమపడరాదు. కథాప్రాధాన్యమునకు భంగము రాకుండ గ్రంథము సంక్షిప్తమైనమాట నిజమేకాని, అది నాల్గవ వంతునకు తగ్గిపోవుట మాత్రము కాదు. ఏమన మూలశ్లోకములను యథాక్రమముగ అనువదింపవలెనని గాని, అనుసరింపవలెననిగాని ఆయన సంకల్పించలేదు. మూలార్థమును గైకొని కథను నడుపుచున్నప్పుడు రెండు మూడు శ్లోకముల అర్థము ఒక పద్యములో ఇమిడిన సందర్భములును, అనేక శ్లోకముల యర్థము ఒక వచనమున వ్రాయ

బడిన సందర్భములును కలవు. సంస్కృత శ్లోకములు తెలుగు వృత్తముల కంటె చాలచిన్నవి గనుక అట్లు ఇముడుట సహజమే! మరి కథావశమున ఏదేని యొక శ్లోకార్థము ఒక పద్యమున కానవచ్చినపుడు సర్వత్ర అట్లే ప్రతి శ్లోకము నకు ప్రతి పద్యము ప్రతిబింబముగా నుండుననియు అనుకొనరాదు. ఆ శ్లోకము యొక్క ఇంపునకు మురిసి నన్నయ ప్రత్యేకముగ దానిని ఒక పద్య ముగ వ్రాయును. మరికొన్నియెడల రమణీయములైన శ్లోకములను తడవక వదలి వేయుటయు కలదు. దారిలేని చోట నడచువాడు దారి చేసికొనవలసివచ్చి నపుడు అటునిటు తీగలను పొదలను ఒత్తిగించి నడచుటలోకొన్ని పూతీగలు తెగిపోవుటయు కొన్ని పూలు రాలిపోవుటయు సహజమేగదా! మరియు పరం పరాగతములై తన చెవిసోకిన అనేక చరితములను, అర్థవంతములును, నీతి దాయకములును అని తనకు తోచిన వాటిని - సంప్రదాయ సంరక్షణార్థము పురాణేతిహాసములు అను పేర వ్యాసుడు భారత కథతో అతికి వాటి ఉనికికి స్థిరత్వము చేకూర్చెను. చిన్నవియు పెద్దవియునైన ఆ ఉపాఖ్యానములు మూల మున ప్రధాన గ్రంథము ఆవశ్యకమునకు మించిన విపులత తాల్చినట్లు పొడ గట్టును. అందును అవతారికాప్రాయమైన మొదటి రెండు మూడు ఉపపర్వముల గ్రంథము మహాగహనమువలె నీరంధ్రముగ అల్లుకొని ఉన్నది భారత కథా రంభమునకును ఈ భాగములోని కొన్ని ప్రకరణములకును దూరబంధుత్వమే గాని దగ్గరి చుట్టరికము లేదు. మరియు బ్రహ్మకోశమువలె ఇతిహాస పురాణ ములు సమగ్రము శ్రుతముగానే నేర్వబడి సంరక్షింపబడవలసిన ఆ కాలములో గ్రంథ సందర్భమునకు విషయ సూచిక కాదగిన అంశములుకూడా ఈ గ్రంథములో అంతర్భాగములేకావలసిన అవశ్యకము కలిగినది. పర్వసంగ్రహ పర్వానుక్రమణికాది కథనమంతయు ఆ జాతిలోనిదే ముద్రణ సౌభాగ్యమెరుగని మన పూర్వులు గ్రంథ సంరక్షణార్థము పడినపాట్లకు పన్నిన ఉపాయములకు ఇదియొక దృష్టాంతము. నన్నయభట్టు వ్యాసుని గ్రంథావతారికాగహనమును చాలవరకు ఛేదించి మార్గమును సుగమము చేసెను. చూడుడు-

మూలమున ఉదంకుని చరిత్ర అతని గురుపరంపరతో ప్రారంభమగును. అతనికి పరమాచార్యుడైన అయోదధౌమ్యుడు అనే ఒక ఋషి తన శిష్యుల భక్తి శ్రద్ధలను నిశితముగా పరీక్షించి వారి అర్హతలను మెచ్చుకొని ఆశీర్వదించి పంపుచుండును. ఆ గురుశిష్యుల చరితమును ఉగ్గడించుచు వ్యాసుడు మూడు కథలను వ్రాసెను. వాటిలో ఉపమన్యుడనెడి బాలుని కథ అతిరమణీయముగ హృదయావర్జకముగ నుండును. నన్నయ ఆ భాగమునంతను అనావశ్యకమను బుద్ధిచే ఎత్తివేసెను ఆ విసర్జనలో రమణీయమైన ఉపమన్యుని కథ పోవుచున్న

దనెడి విచారము ఆయనకు కలిగియుండదు. అట్లుగాక ఇంపైన ఆ కథను చెప్ప బూనినచో మీరరాని ఒక క్లేశము తటస్థించును. అది ఏదన! ఉపమన్యుడు వనములో గురువుగారి గోవులు కాయుచు ఆకలి భరింపలేక జిల్లేడాకులు తిని అంధుడై ఒక నూతిలోపడి వెదకుకొనుచు వచ్చిన గురువుగారి ఆదేశమున అశ్వినీ దేవతలను స్తుతించి వారి అనుగ్రహమున దృష్టిబడసెను. ఈ స్తుతి ఋక్కులలో చేయబడ్డది. అవి వేదమంత్రములు. తత్కథారామణీయకముచే వశీకృత చిత్తు డైన నన్నయ ఈ భాగమును తెనిఁగింప పూనుకొన్నచో ఈ ఋక్కులను తెనిగించుటెట్లు? వేదమంత్రములను తెనిగింపరాదుకదా? తెనిఁగించినచో పండిత నింద తప్పదుకదా? తెనిగింపక "అశ్విని దేవతలను స్తుతించి దృష్టిబడసెను" అని ఒక వాక్యముతో దాటిపోయినచో ఆ కథకు మకుటాయమానమైన ఆ ఋక్కుల అర్థము జారిపోవునుగదా? ఉదంకుని కథకు ఆ భాగము అనావశ్యక మనెడి అభిప్రాయమున కాక ఈ ఋక్కుల యనువాద విషయమునగల క్లేశ మును గుర్తించి నన్నయ దానిని ఎత్తివేసెనని నేను అనుకొందును అట్లే సభా పర్వమున పాండవులు దిగ్విజయము చేసిన ఘట్టమున నానారాజుల వంశము లును వారి చరిత్రలును విపులముగ వర్ణింపబడియున్నవి. తెలుగు భారతమున ఆ భాగమంతయు సంక్షిప్తము చేయబడినది. ఆ రాజుల చరిత్ర యంతయు తెలుగున లేదు. కావున ఐతిహాసిక జిజ్ఞాసగలవారికి తెనుగు భారతము తృప్తి నీయదు. ఇదియేకాదు; తెనుగున ఏ పురాణమును సంస్కృత పురాణమువలె ఐతిహాసిక పరిశోధనలకు పనికిరాదు. భారతాది పురాణేతిహాసములు దేశభాషలో అవతరించు కాలమునాటికి ఆ చరిత్రాంశముల ఆవశ్యకము లేకపోగా అవి అప్రస్తుతములనెడి భావముకూడ అనువాదకులకు కలిగియుండును. నన్నయ సభాపర్వభాగమును చాల సంగ్రహపరచెను.

మూలమున ఉదంకుని నాగస్తుతి తొమ్మిది శ్లోకములలో నున్నది. వాటి తాత్పర్యమును నన్నయ నాలుగు పద్యములలో చెప్పెను.

ఆ శ్లోకముల వ్యస్తపదములనుగాని, సమస్తపదములనుగాని అనుకరిం చుటకును, అనువదించుటకును ఆయన ప్రయత్నము చేయలేదు. నాగస్తుతి పూర్వకములైన ఈ క్రింది నాలుగు పద్యములు మూల కరావలంబమైనను లేని స్వతంత్ర గమనము కలవి.

1.చ॥ బహు వనపాద పాబ్ధికుల పర్వతపూర్ణ సరస్సరస్వతీ
సహిత మహామహీభర మజస్రసహస్ర ఫణాళి దాల్చి దు
స్సహతర మూర్తికిన్ జలధిశాయికి బాయక శయ్యయైన య
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుఁడనంతుడు మాకు ప్రసన్నుఁడయ్యెడున్.

2.చ॥ అరిది తపోవిభూతి నమరారుల బాధలు వొందకుండగా
సురగుల నెల్లఁగాచిన మహోరగనాయకుఁడాన మత్సురా
సుర మకుటాగ్రరత్నరుచి శోభిత పాదున కద్రినందనే
శ్వరునకు భూషణంబయిన వాసుకి మాకు బ్రసన్నుఁడయ్యెడున్.

3.ఉ॥ దేవమనుష్య లోకముల ద్రిమ్మరుచున్ విపులప్రతాప సం
భావిత శక్తి శౌర్యులు నపార విషోత్కట కోపవిస్ఫుర
త్పావక తాపితాఖిల విపక్షులునైన మహానుభావులై
రావతకోటి ఘోరఫణి రాజులు మాకు బ్రసన్నులయ్యెడున్

4.ఉ॥ గోత్రమహామహీధర నికుంజములన్ విపినంబులం గురు
క్షేత్రమునం బ్రకామగతి ఖేలననొప్పి సహాశ్వసేనుడై
ధాత్రి బరిభ్రమించు బలదర్ప పరాక్రమదక్షుఁడీక్షణ
శ్రోత్ర విభుండు తక్షకుఁడు శూరుడు మాకు బ్రసన్నుడయ్యెడున్.

పౌష్యోదంకులు పరస్పర శాపము లిచ్చుకొని శాపములు ఉపసంహరించు కొనవలసి వచ్చినపుడు పౌష్యుడు తనకు ఉపసంహారశక్తి లేమికి కారణమును నిర్దేశించిన ఈ క్రింద శ్లోకమును నన్నయ యథాతథముగ తెనిగించి తెలుగు పద్యమునకు మూలముకంటె ఎక్కువ నిండుదనమును సంపాదించెను. ఇట్టి తెనిఁగింపు మూల శ్లోకమునకు మురిసి చేసినది.

శ్లో॥ "యథానవనీతం హృదయం బ్రాహ్మణస్య
వాచిక్షురో నిశిత స్తీక్ష్ణధారః
తదుభయమేత ద్విపరీతం క్షత్రియస్య
తదేవంగతేన శక్తోహం తీక్ష్ణ హృదయ
త్వాత్తం శాతమన్యథా కర్తుం గమ్యతాం"

తెలుఁగు సేత

ఉ॥ నిండుమనంబు నవ్యనవనీత సమానము పల్కు దారుణా
ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్కమీ
రెండును రాజులందు విపరీతముగావున విప్రుడోపు నో
పం డతిశాంతుఁడయ్యు నరపాలుఁడు శాపము గ్రమ్మరింపగన్.

పాండురాజు మరణమునకు హేతుభూతమైన మాద్రీసంగమ సందర్భమున ఆ దంపతులు ఇరువురు విహరించిన వసంతోద్యాన శోభావర్ణనలో నన్నయ్య మూల శోకార్థము నేమియు తడవక స్వీయముగ తుమ్మెద ఝంకారములను, కోయిల కూజితములను, చెవిసోకునట్టి రెండు లయగ్రాహి వృత్తములను వ్రాసెను. ఇయ్యెడ సందర్భానుసరణమే గాని శోకానువాదము లేనేలేదు.

1. లయగ్రాహి :

కమ్మని లతాంతములకు మ్మొనసివచ్చు మధుపమ్ముల సుగీత
నినదమ్ము లెసగెం జూ
తమ్ముల లసత్కిసలయమ్ముల సుగంధి ముకుళమ్ములను నానుచు
ముదమ్మునర వాచా
లమ్ములగు కోకిలకులమ్ములరవమ్ము మధురమ్మగుచు విన్చె
ననిశమ్ము సుమనోభా
రమ్ముల నశోకనికరమ్ములును జంపకచయమ్ములును గింశుక
వనమ్ములును నొప్పెన్.

2. లయగ్రాహి :

చందనతమాలతరులందునగరుద్రమములందు గదళీ వనములందు
లవలీమా
కందతరుషండముల యందు నని మీలదరవింద సరసీ వనములందు
వన రాజీ
కందళిత పుష్ప మకరంద రసముందగులుచుం దనుపు సౌరభవము
నొంది జనచిత్తా
నందముగ బ్రోషితుల డెందము లలందురఁగ మందమలయా
నిల సుమందగతి వీచెన్.

కచుని గురు శుశ్రూషా సందర్భమున నన్నయ వ్రాసినవి రెండు లోకో త్తరములైన పద్యములు గలవు ఆ రెండిటికిని ఆధారమైన మూల శ్లోకములును గలవు. కాని తెలుగు పద్యములు మూలార్థమునే గ్రహించినను వాటికంటె పుష్టి మంతములును ఉజ్వలములును అయియున్నవి. ఇవియును కథావశమున విడిచి పెట్టరాని శ్లోకములని భావించుట చేతనే ఆయన వాటిని తెనిగించెనని యను కొనవలెను. ఆ శ్లోకములు, పద్యములు ఇవి:

శ్లో॥ అహుతంచాగ్ని హోత్రంతే! సూర్యశ్చాస్తం గతః ప్రభో
అగోపాశ్చాగతా గావః। కచస్తాత సదృశ్యతే॥

శ్లో॥ వ్యక్తం హతోమృతో వాపి। కచస్తాత భవిష్యతి
తంవినానచ జీవేయం, కచం సత్యం బ్రవీమితే।

తెలుగు :

ఉ॥ వాడిమయూఖముల్ గలుగువాఁడపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేఁడిట వచ్చెనేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భగదగ్ని హోత్రముల్
పోఁడిగ వేల్వఁగా బడియెఁ బ్రొద్దునుబోయెఁ గచుండు నేనియున్
రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షస పన్నగ బాధనొందెనో.

శ్లో॥ యస్యాంగిరా వృద్ధతమః పితామహో
బృహస్పతి శ్చాపి పితా మహర్షిః॥
ఋషేః పుత్రం తవ శిష్యం కథంతు
పితర్ నశోచామికథం నరుద్యామ్॥

తెలుగు :

మ॥ మతిలోకోత్తరుఁడైన యంగిరసు మన్మండా శ్రితుండా బృహ
స్పతికింబుత్తుృఁడు మీకు శిష్యుడు సురూప బ్రహచర్యాశ్రమ
వ్రతఁసంపన్నుఁడకారణంబ దనుజవ్యా పాదతుండైన స
చ్యుత ధర్మజ్ఞ మహాత్మ యక్కఁచునకే శోకింప కెట్లుండుదున్

కాని ఈ కథలో కచుడు దేవయానిని వీడ్కొని గురుకులమును విడిచి పోవుసందర్భమున వారిరువురి సంభాషణలో మూలమున కానవచ్చెడి సౌకుమార్యము తెనుగునకానరావు. ఈ లోపమునకు గల కారణము వేరొకచో చెప్పెదను.

ఈ గ్రంథమంతయు నిట్లే అనువాదము నయ్యు కానట్లు స్వేచ్ఛగా సాగిపోవును.

నన్నయ శైలి - భాష - ఆత్మీయత

శైలియను పదము భాషా పరముగ నే నెరిగిన ఏ అలంకార శాస్త్రము లోను లేదు. ఇతరత్ర ఎచ్చటనైన ప్రయుక్తమై యున్నదేమో నే నెరుగను. దానికి శబ్ద నిష్పత్తిని బట్టి "శిలవంతుని భావకర్మ" అని ఒక నిఘంటువులో నున్నది. ఈ నిర్వచనములో "శిలవంతుని" అనెడి విశేష వాచకము సాధారణ వాచకముగా గ్రహించినచో మానవుని భావకర్మ అని యర్థమగును. భావకర్మ అనగా మానవుడు శారీరకముగా గాక మానసికముగా చేసెడి వ్యాపారము. కాగా శైలికి మానవుని మనోవ్యాపారము అని యర్థము వచ్చును. దానికే భావగతి యనిపేరు. ఆ భావమును శబ్దరూపమున వ్యక్తము చేయునపుడు ఆ భావగతి శబ్దగతిగా రూపొంది ఆంగ్లమున Style అను పదము ఏ యర్థమున వాడబడు చున్నదో ఆ యర్థమునకు సరిపోవును. కావున కల్పితమైనను శైలియను పదము శాస్త్రసమ్మతమే యగునని నా తలంపు. ఇది బహుజనాంగీకృతమగుటచే విమర్శ కులు ధారాళముగా వాడుచుండిరి ఆంగ్లమున సాహిత్యపరముగానే గాక ఆ పద మును తీరు, సరణి, రీతి మొదలగు ఇతరార్థములలో కూడ వాడుచుందురు.

సాహిత్యపరముగ శైలిని రెండు విధములుగ విభజింపవచ్చును. ఒకటి కావ్య సామాన్య సరణి; రెండవది పదగుంభన సరణి. మొదటిది వస్తు విన్యాస మునకు సంబంధించినది. రెండవది శబ్ద విన్యాసమునకు సంబంధించినది. మొదటిదాని వివరణ మిది :- వాఙ్మయము అనిపించుకొనదగిన గ్రంథజాల

మంతియు ఏ యే రూపములలో ఉన్నను అది ప్రధానముగ మూడు శాఖలకు చెంది యుండును. ఆ మూడిటిలో మొదటిది ఆఖ్యానము (Narrative) రెండవది నాటకము (Dramatic) మూడవది వర్ణనము (Description). కథన రూపమున చెప్పబడిన కావ్యములన్నియు ఆఖ్యానములు. వాటి సరణి ఆఖ్యానశైలి. సంవాద రూపమున చెప్పబడిన కావ్యములన్నియు నాటకములు. వాటి సరణి నాటకీయ శైలి. కథనమునకు గాని, సంవాదమునకు గాని ఆధారమైన ఇతివృత్తమేదియు లేకుండ కేవలము ఒక మనోభావము యొక్కగాని ఒక రమణీయ పదార్థము యొక్కగాని ప్రపంచమున కల రచనలు వర్ణనలు. అట్టి వర్ణనలతో ఇతివృత్తము పెంచి రచించిన కావ్యముల సరణి వర్ణనాత్మక శైలి.

ఈ మూడును ఒండొంటికి సంబంధము లేని ప్రత్యేక లోకములు కావు. ఆఖ్యానములలో సంవాదములు గాని వర్ణనలు గాని యుండవని అనుకొనరాదు. అట్లే నాటకీయ శైలిగల కావ్యమున ఆఖ్యానశైలి యుండదనియు తలపరాదు. ఏ కావ్యమున ఏ సరణి యెక్కువగా భాసిల్లునో ఆ ప్రాధాన్యమునుబట్టి ఆ శైలిని స్థూలముగా నిర్ధారణ చేయుటయే గాని కేవలము ఆ గుణము ఒక్కటే కలదని యభిప్రాయము కాదు. ఒక వ్యక్తిని సత్వగుణ ప్రధానుడు అనిగాని రజోగుణ ప్రధానుడు అనిగాని తమోగుణ ప్రధానుడు అనిగాని అన్నప్పుడు అతనిలో తక్కిన రెండుగుణములును తక్కువపాలు ఉండునను అర్థమే కాని పూర్తిగా నశించిపోయినవని యర్థముకాదు. అందుచేతనే ప్రధానమను విశేషణము వాడబడుచుండును. అట్లే కావ్యశైలి విషయమునకూడా.

రెండవదాని వివరణ మిది: కావ్యకర్త స్వీకరించిన శబ్దములయొక్కయు ఆ శబ్దముల కూర్పుచే రచించెడి వాక్యముల యొక్కయు గుణమును వ్యక్తము చేయునది పదగుంఫన సరణి. పాఠకునకు కావ్యపఠనమువేళ కలిగెడి విక్రియ (Reaction)కు కవియొక్క వాక్య రచనాసరణియే కారణము. అలంకార శాస్త్రమున చెప్పబడిన గుణదోష ప్రకరణములు ఈ శబ్ద విన్యాస సరణి మీద ఆధారపడి రచింపబడినవియే. ఆ శాస్త్రములలో చెప్పబడినట్టియు, చెప్పబడనట్టియు కావ్యగుణములన్నియు (1) బుద్ధిగమ్యము (Intellectual) (2) భావస్ఫోరకము (Emotional) (3) కర్ణపేయము (Aesthetic) అనెడి మూడు వర్గములకు చెంది యుండును. ఏ కావ్యమునందైనను ఈ మూడు వర్గముల గుణములు సందర్భమును బట్టి సమ్మిళితములై యుండుట నిజమే. అయినను ప్రధానముగా ఒక్కొక్క కవికి ఒక్కొక్క శైలి ఆత్మధర్మమై నెగడుచుండుట అంతకంటెను నిజము. ఆ శైలిని బట్టియే అతని స్వభావము కూడ వ్యక్తమగుచుండును. శైలియే శీలము, ఆత్మీయతలో అదియొక భాగము.

పై రెండు లక్షణముల బట్టి పరిశీలించినచో నన్నయది ప్రధానముగ ఆఖ్యాన శైలియని చెప్పదగును అక్కడక్కడ నాటకీయ శైలియు కలదు. వర్ణనలును కలవు. ఒక వధకు పూర్వము బ్రాహ్మణ కుటుంబమున భార్యాభర్తలకు, తండ్రి కొడుకులకు జరిగిన సంవాదము చక్కని నాటకీయరంగముగ దిద్దబడినది. సభాపర్వమున మయసభా దర్శనానంతరమున దుర్యోధనుని అసూయగ్రస్త చిత్తవృత్తియు నాటకీయముగానే ప్రదర్శింపబడినది. ఇది ఆంగ్లేయ విషాదాంత నాటకములలో నాయకుని అకార్యాచరణమునకు పురికొల్పెడి చిత్తాందోళనము వంటిది. మరియు అచ్చటచ్చటనిట్లే క్వాచిత్కములైన వర్ణనలును కలవు. ఇట్టివి యున్నను నన్నయ శైలి నాటకీయముకాదు; వర్ణనాత్మకమును కాదు. ఆయన ఉత్తమజాతి కథకుడు. కథాగమనమునకు క్లిష్టతగాని, వక్రతగాని, అతి సంకుచితత్వముగాని, అతి విస్తృతి గాని కలుగకుండ ప్రసన్నముగ నిర్వక్రముగ అనతి విస్తారముగ నడపగలడు ఈ ప్రజ్ఞనే

"సారమతింగవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి లోనారసి మేలు నాన్" అని ప్రతిజ్ఞగా పేర్కొని దానిని సార్థకము చేసినాడు. ఈ కథా ప్రసన్నతతోపాటు ఆయన రచనలో చూడవలసిన రెండవ యంశము అర్థయుక్తి. ఇతఃపూర్వము ఉదంకుని చరిత్రలో ఉదాహరించిన నాగరాజస్తుతి పూర్వకములైన పద్యములు మరల ఒకమాటు చదివి చూచినచో ఈ అర్థయుక్తికి చక్కని దృష్టాంత మేర్పడును. ఆ నాల్గు పద్యములలో ఉన్న రహస్యమేమనగా:- మొదటి పద్యము అనంతుని స్తుతి. అనంతుడు సర్పజాతిలో ముఖ్యుడు. అతడు మహావిష్ణునకు శయ్యయగుటయేగాక సపత్నామునుడును అయి, భూభారము వహించి జగత్పూజ్యుడగుటచే మొదట ప్రస్తుతింపబడెను అతని తరువాత ప్రధానుడు వాసుకి. అనంతుడు విష్ణునకు శయ్యకాగా వాసుకి శివునకు భూషణ మయ్యెను. అందుచే రెండవ పద్యమున స్తుతింపబడెను. మూడవ పద్యములో దేవమనుష్య లోకముల సంచరించు ఐరావత నాగరాజ వంశస్థు లందరు స్తుతింపబడిరి. ఇది సర్పజాతికంతకు సాధారణ స్తోత్రము. నాల్గవది ఉదంకుని కుండలములను హరించిన తక్షకులకు ప్రత్యేకముగా అంకితము చేయబడినది. ఈ విధముగ ఈ నాల్గుపద్యముల అనుక్రమములో గర్భితమై యున్న అర్థయుక్తిని గ్రహించి, 'సారమతింగవీంద్రులు లోనారసి మేలు' అందురని నన్నయ ఆశ. తరచి చూచినకొలది ఇట్లే ఈ యర్థయుక్తి పెక్కుచోట్ల కానవచ్చు చుండును.

ఇక రెండవదియగు శబ్దవిన్యాసశైలీ భేదములు మూడింటిలో నన్నయది కర్ణపేయమైన శైలి. ఈ శైలి లక్షణ మేమనగా పద్యము విన్నంతనే అర్థము

తెలిసినను తెలియకపోయినను పాఠకుని చెవికి ఇంపునింపి హాయిగొల్పుట. పై ఉదంకుని స్తోత్రపద్యములు మరల దీనికిని ఉదాహరణములు మరి ప్రసిద్ధములైన—

మ॥ "సరచాపప్రవిముక్తదారుణ బృహన్నారాచ ధారల్ భయం
కరదైతేయనికాయ కాయములపైఁ గప్పెన్ దిశల్‌నిండ బం
ధుర ధాత్రీధర తుంగశృంగతట సందోహంబుపై గప్పు దు
ర్ధర ధారాధరముక్త సంతత పయోధారావళిం బోలుచున్.

చ॥ జలధివిలోలవీచి విలసత్కులకాంచిసమంచితావనీ
తల వహనక్షమంబయిన దక్షిణహస్తమునందుచున్న మ
ద్గళ దురుఘర్మవారి కణకమ్రమకరాబ్జమువట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిందిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్.

మ॥ మద మాతంగతురంగ కాంచనలసన్మాణిక్య గాణిక్య సం
పదలోలిం గొనివచ్చి యిచ్చి ముదమొప్పంగాంచి సేవించి ర
య్యుదయాస్తాచలసేతు శీతనగ మధ్యోర్వీపతుల్ సంతతా
భ్యుదయున్ ధర్మజు దత్సభాస్థితు జగత్పూర్ణ ప్రతాపోదయున్."

ఈ పద్యములు అర్థమునకు మించిన శబ్దగురుత్వము కలవి. అయినను శబ్దముల కూర్పువల్ల వ్యక్తమయ్యెడి మాధుర్యమునకు ముగ్ధులమై అర్థవిచారణ పొందబోము. నాచనసోముడు, పోతన, శ్రీనాథుడు తరువాతి ప్రబంధకవులలో చాలమంది ఈ శబ్దగుంఫన నైపుణిని నన్నయ వలననే నేర్చుకొనిరి. అసలు ఈ సమాన ఘటనాచాతుర్యమును నన్నయయే కన్నడమున ఆదిపంపనిభారతమును చదివి నేర్చుకొనెననియు ఈయన సమాసములు పెక్కు పంపభారత సమాసమునకు అనుకరణములే గాక యథాక్షరములే యనియు కొందరు చెప్పుదురు. భవతు!

అయినను నన్నయ సంస్కృతము నంతను అధ్యయనము చేసినట్లే తనకు పూర్వము కన్నడమున వెలసిన పంప భారతాది గ్రంథములను కూడ శ్రద్ధగా చదివి, ఆ భాషా పాండిత్యమును సైతము సంపాదించెననుట నిస్సందేహము. సంస్కృత గ్రంథములవలెనే కన్నడ గ్రంథములను ముఖస్థములై యున్నపుడు అందలి అర్థములును, శబ్దములును, రీతులను బుద్ధిపూర్వకముగానో అప్రతర్కితముగానో ఆయన రచనలో చొచ్చియుండును. బుద్ధిపూర్వకముగానే అయినచో ఆ యనుకరణము పంపకవియెడ నన్నయకు గల గౌరవమునకు దృష్టాంతమగును. దానివల్ల నన్నయకు ఏమియు న్యూనత రాదు.

నన్నయశైలికి వచ్చిన గాంభీర్యమంతయు బహుళ సంస్కృత పద ప్రయోగమువలన, ఆయన చేసిన విద్యా పరిశ్రమ మంతయు సంస్కృత సంబంధియే అయియుండుటయు ఆయనకు పఠనయోగ్యము కాదగిన ఆంధ్ర సాహిత్యమేమియు లేకపోవుటయు దానికి ప్రధమకారణము. మరియు నన్నయ, రాజులు రాజపురుషులు పండితులు మొదలైన ఆనాటి శిష్టజనవర్గములో మెలగిన రాజాస్థానకవి. రాజధానిని రాజవంశమును విడిచి అవలకుపోయి గ్రామసీమల యందలి ప్రజలతో కలసిమెలసి తిరిగినవాడు కాడని నా యభిప్రాయము. అందు చేతనే తరువాతికవులు - అందు ముఖ్యముగ తిక్కన - వాడిన లోకవ్యవహార భాషను నన్నయ వాడలేకపోయెను.

ఆయన శైలి ఎంత తత్సమ పదభూయిష్ఠమైనను అందు అర్థకాఠిన్యము గాని శబ్దపారుష్యముగాని యుండవు. ఈ శబ్దగాంభీర్యమువలన రచనకు ఉదాత్తతయు, ఠీవియు లభించినవి. ఎఱ్ఱన నన్నయను భద్రగజముతో పోల్చుట భారతపద్యముల నడకనుబట్టియే యని నే ననుకొందును.

ఉ॥ ఉన్నతగోత్ర సంభవము నూర్జితసత్త్వము భద్రజాతి సం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరిభావిమదోత్కటమునన్ నరేంద్రపూ
జోన్నయనోచితంబునయి చొప్పడు నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తిగతి నెందునుగ్రాలుట ప్రస్తుతించెదన్.

తొట్రుపడుటగాని పరువెత్తుటగాని లేకుండా గంభీరముగా నడచుచు అటునిటు తొండమును విసరుచు తన ప్రాభవమును ప్రదర్శించెడి భద్రగజము వలెనే నన్నయ రచన కూడా తొట్రుపాటుగాని వేగిరపాటుగాని లేకుండ గంభీరముగ సమాస విక్షేపములతో సాగిపోవుచుండును. ఈ గాంభీర్యమునకు కారణమైన శబ్ద ప్రయోగమునే ఆయన అక్షరరమ్యత అని తన కవిత్వమునకు రెండవ గుణముగ చెప్పెను. అక్షరరమ్యతకై అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములను అతిమాత్రముగ ప్రయోగించి పెనుగులాడిన కవులు పెక్కురుందురు. అట్టిది శబ్దాడంబరమగునుగాని అక్షర రమ్యత గాదు. నన్నయ కవనమునకు ఈ ఆడంబర దోషము పట్టలేదు. ఆడంబరమేమోయని భ్రమగొల్పెడి శబ్దజటిలత మాత్రము అందు కలదు. (ఆడంబరము : Pomposity - జటిలత : Closeness). ఈ జటిలత అయినను మొదటి రెండు పర్వములకంటె మూడవదానిలో చాలా వరకు తగ్గిపోయినది. గ్రంథము సాగినకొలది ఆయన శైలికి సాధుత్వముతోడి కొత్త వన్నె వచ్చినదని చెప్పవచ్చును.

ఒక శైలిలోనే కాదు, కథ నడుపుటలోసైతము అరణ్యపర్వములోనే నన్నయ కృతహస్తుడయ్యెను. ఆదిపర్వమునందలి శకుంతలోపాఖ్యానమును,

అరణ్యపర్వమందలి నలోపాఖ్యానమును పోల్చి చదువుదురేని నా వివరణ మక్కరలేకయే ఆ తారతమ్యమును గ్రహింపగలరు.

శబ్దసంగ్రహమునే కాక వాక్యరచనలోకూడా నన్నయ చాలావరకు సంస్కృత సంప్రదాయమునే అనుకరించును. తారకము-క్తాంతకర్మణీ ప్రయోగము సంబంధార్థకయత్, తత్, యోగముతోకూడిన వాక్యములు - వ్యవహిత విశేషణ విశేష్యములు - ఏకవాక్యగతములైన అనేక సంబోధన ప్రథములు మొదలైనవన్నియు తెలుగు భాషాజాత్యములు కావు.

అందరకవులవలెనే నన్నయ కృత్యాదియందు తనను గురించి చెప్పికొనిన విశేషణములు కొన్ని కలవు. ఆయన చాళుక్యరాజవంశమున* కుల బ్రాహ్మణుడు. అనగా తాతతండ్రులవలె తానును ఆ రాజవంశమునకు ఆశ్రితుడు; విశేషించి రాజునకు అనురక్తుడు; అవిరళ జపహోమతత్పరుడు; సంహితాభ్యాసుడు. (నిరంతర వేదాధ్యయనపరుడు), నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు. ఈ విశేషణములను బట్టి స్థూలముగా నన్నయ నిష్కళంక బహిరంతర పవిత్రమూర్తియని కొంతకు కొంత గ్రహింపవచ్చును. స్వాధ్యాయ తపస్సునకు భంగము కల్గించెడి దురాచారములలో వాచాలత యొకటి. అట్టి తపోభంగమును తనంతట తాను కలిగించుకొనెడి లఘు చిత్తవృత్తి కలవాడైననే తప్ప, సంహితాభ్యాసులు సాధారణముగ వాచాలురై యుండరు. అధ్యయన శీలుడు చాలా మితభాషిగ నుండును. అట్టివాడు కావ్యమే వ్రాసినపుడు అతని యాత్మ స్వభావమే కావ్యమున ప్రతిఫలించును గనుక కావ్యగత జీవులచేతను మితముగానే పలికించును. మితభాషి మానవ హృదయ సాధారణ ధర్మమైన భావావేశము లేనివాడని యనుకోగూడదు. కాని ఆ యావేశమును యుచ్చవచ్చినట్లు నోట మాటలలో వెడలనీయక నిగ్రహించుకొని పరిమిత వాక్యములలో ఆ భావమును వ్యక్తము చేయును కర్ణ జనన వృత్తాంతములో నన్నయ కుంతికి ఈ యాత్మ గుణమునే ఆపాదించి ఆ కన్యను వయస్సుకు మించిన ధీరత్వము కలదానినిగా చిత్రించెను.

తరువోజ :

ఏల యమ్మునిని నాకు నిచ్చె నిమ్మంత్ర మిమ్మంత్రశక్తియే నెఱుఁగంగ వేఁడి
యేల పుత్రకుఁగోరి యెంతయు భక్తి నినుఁ దలంచితిఁ బ్రీతి నినుఁడును నాకు
నేల సద్యోగర్భ మిచ్చెఁ గుమారుఁడేల యప్పుడ యుదయించె నింకెట్టు
లీ లోక పరివాదమే నుడిగింతు నింతకు నింతయు నెఱుగరె జనులు.

---

* ఈ శబ్దమునకు వేరొక అర్థము కలదట. దానిని భాస్కర రామాయణ ప్రకరణమున చెప్పితిని. దానిని చూడదగును.

వసంత తిలకము :

ఈ బాలు నెత్తికొని యింటికిఁ జన్న నన్నున్
నా బంధులందఱు మనంబుననేమనా రె
ట్లీ బాలు సూర్యనిభు నిట్టుల డించి పోవం
గా బుద్ధి పుట్టునని కన్య మనంబులోనన్.

ఆయన ఆశ్రమవాస జీవితమును వర్ణించెడి కథలను చెప్పునపుడు కల్పించెడి ఉద్దీపన విభావము తపోవనోచితముగ నుండి పాఠకుని ఆత్మను తపో వనముల విహరింపజేయును. భారతీయ చరిత్రలో ఐతిహాసిక యుగమునకు పూర్వము జరిగిపోయిన వైదిక యుగమును భావనచేసి చెప్పుటలో నన్నయకు గొప్ప నైపుణి కలదు. ఆ యుగమునకే బ్రాహ్మణ యుగమని చారిత్రకులు పేరు పెట్టిరి. ఆ యుగమున పురోహితుడు మూర్తీభవించిన బ్రహ్మ వర్చసము అనదగి యుండెడువాడు కాబోలు! ఈ భారతమున పురోహిత పాత్రను చిత్రించ వలసి వచ్చినపుడు గతించిపోయిన ఆ బ్రహ్మ తేజమును నన్నయ పునఃసృష్టి చేయును. మరియు ఈయన కఠోర ధర్మనిష్ఠ కలవాడు. ధార్మిక జీవనము ఆయనకును, ఆయన కవిత్వమునకు జీవగఱ్ఱ. ధర్మాపేతమైన వాక్కును విన లేడు, పలుకలేడు కథా వశమున ఒక పాత్రచే అట్టిది పల్కించవలసి వచ్చి నపుడు ఆ వాక్యమును లోకము వినుటకు వ్రాయునే కాని తాను మాత్రము చెవులు మూసికొని వ్రాసెనేమో అన్నంత యుదాసీనముగా వ్రాయును. ధార్మికే తరమైన వర్తనమును శిక్షించునపుడు నిర్దయముగా శిక్షించును. అధార్మికమైనను సరసమైన కచదేవయాని కథ నన్నయ చేతిలో నీరసమై పోయినది. కచుని సంభాషణము తెలుగు భారతమునందుకంటె మూలమున సరసముగా నుండును. తెనుఁగున నన్నయభట్టే కచుడై దేవయానికి సమాధానము చెప్పినవాడుగా తోచును కాని యది కచుని వయస్సునకు, ఆతడు దేవయానితో చేసిన స్నేహ మునకు అనురూపముగా నుండదు. కచదేవయానీ సంవాద శ్లోకములు సంస్కృ తమున ఉత్తర దక్షిణ ప్రతులన్నిటను కలవు. అందుచేత అవి ప్రక్షిప్తములని త్రోసిపుచ్చుటకు వీలులేదు. వాటిలో రెండు మూడు శ్లోకములు అతి మనోహర ములై హృదయమును ద్రవింప జేయుచుండును. నన్నయ వాటిని ముట్టక విసర్జించెను. ఆ విసర్జనము దారి చేసికొని నడచువాడు ప్రక్కకు ఒత్తిగింపగా తెగిన తీగలు కావు. మరి కాలితో మట్టగించి వేసిన తీగలు. కనుక ఎంత సుందరములైనను ధర్మేతరములైన వాక్యములు ఆయన మనస్సున కెక్కవు.

సంహితాభ్యాసుడును, అనవరత జపహోమ తత్పరుడును అని చెప్పు కొనుట వలన ఆయన కర్మిష్ఠియని తాత్పర్యము. వేదోక్తమైన కర్మాచరణము

నకు 'అపూర్వ' మను పేరుగల స్వర్గ సుఖము ఫలము. అది పూర్వ మీమాంసా శాస్త్రమున ఉపదేశింపబడినది. నన్నయ ఇతర శాస్త్రములతోపాటు పూర్వ మీమాంసనుకూడ అధ్యయనముచేసి తదుపదేశములను యథాతథముగ ఆచరించి యుండును. కావుననే తత్కృత భారతమును పఠించుటవలన ఐహికముగ శుచి వర్తనమునందును, ఆముష్మికముగా స్వర్గప్రాప్తియందును మనస్సు లగ్నమగును అదిగాక నిరంతర సంహితాభ్యాస పరుడుగాన వేదమునందలి త్రిస్వర సంపాదితమైన గంభీర నినాదమునకు అలవాటుపడి తన పద్యములలో అట్టి నినాదము ధ్వనితము చేయుట ఆయనకు సహజమైనది కావుననే స్తోత్రాత్మకములైన కొన్ని పద్యములు వేద ఋక్కులవలె నినదించుచుండును. ఉదంకుని నాగ స్తోత్రము మరల నిచ్చటను ఉదాహరణమే!

నన్నయ భారత రచనా కాలము : భారత కృతిపతియైన రాజ నరేంద్రుడు 1022 వ సంవత్సరములో పట్టాభిషిక్తుడై 1063 వరకు రాజ్య పరిపాలన చేసెను. కాని ఆ పరిపాలనము అవిచ్ఛిన్నముగ జరుగలేదు. మొదటి ముప్పది సంవత్సరములలో అతడు రెండు మూడుమార్లు సవతిసోదరుడైన విష్ణువర్ధనుని చేతిలో ఓడిపోయి పదభ్రష్టు డయ్యెను. తుదసారి 1051 లో కాబోలు అత్తింటివారైన చోళరాజుల సాయమున సోదరుని మరల తలయెత్తకుండ అణచి వేసి, సింహాసనమెక్కి రాజ్యమును సుస్థిరము చేసికొనెను. ఆ పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలములోనే అతడు విద్యాపోషకుడుగా, అగ్రహార దాతగా ప్రజా శ్రేయస్కాముడుగా సుపరిపాలనముచేసి యుండును. ఆ కాలముననే భారత రచనకు నన్నయను నియోగించియుండునని పలువుర అభిప్రాయము. అది యట్టిదే కావచ్చును. పట్టాభిషిక్తుడైనది మొదలు పట్టుమని కొంత కాలమైనను చిత్త సుఖమెరుగని ఆ రాజు సారస్వత కార్యములకు పూనుకొనుటగాని, అందు నిమగ్నుడగుటగాని తటస్థింపదు. స్వస్థత చిక్కిన పిమ్మట రాజ్యము చేసిన పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలంలో ఏ సంవత్సరము నన్నయభట్టు భారత రచనకు ఉపక్రమించెనో తెలియదగిన ఆధారము లేవియు లేవు. కాని గ్రంథము పూర్తిగాక నడుమనే ఆగిపోవుటనుబట్టి అది రాజరాజ నరేంద్రుని పరిపాలనా కాలములో చివరి భాగమున ఉపక్రమింపబడి యుండుననియు, రాజు మరణముచే నిర్విణ్ణుడైన నన్నయ గ్రంథ రచన విరమించెననియు కొందఱనుకొందురు. కాని రాజనరేంద్రుని జీవితము, భారత గ్రంథము అను రెండింటిలో మొదటిది ఏనాటికైనను నశ్వరమే! రెండవది ఎంత కాలమునకైన అనశ్వరమే! 'నలసారము సంసారము' అని యుపదేశించిన నన్నయ నశ్వర వస్తువు నశించినదని విలపించుచు అనశ్వర వస్తువును చేజార్చె ననుటకు నా మనస్సు ఒప్పదు.

తెలుగున భారతమును అవతరింపజేయుటయే ఆయన పూనిన దీక్ష. ఆ క్రతువు విఘ్నమగుటకు రాజనరేంద్రుని మరణముగాక నన్నయ స్వర్గ గమనమే కారణమని నే ననుకొందును. నా వలెనే ఈ యభిప్రాయము గలవారు పెక్కురు ఉందురని నా నమ్మకము.

నన్నయ ఇతర కృతులు : భారతము గాక ఈయన చాముండికా విలాసము, ఇంద్ర విజయము అను రెండు కావ్యములు వ్రాసెనని లోకమున వాడుకగా నున్నది.

చాముండికా విలాసమునకే చౌడేశ్వరీ విలాసమని యింకొక పేరు కలదు. ఇది మూడాశ్వాసములును, దాదాపు 120 పద్యములును గల చిన్న పుస్తకము. మూడాశ్వాసముల చివరను ఆశ్వాసాంత గద్యములు మూడు భిన్న విధములుగ నున్నవి. ఈ మూడాశ్వాసములలో మొదటిదాని యందు నందవరీక బ్రాహ్మణులను గూర్చియు, రెండు మూడు ఆశ్వాసములయందు దేవాంగకులములోని ఒక శాఖకు సంబంధించిన కథలును గలవు. మరి గ్రంథావతారికలో కవి తనను గూర్చి చెప్పికొన్న ఈ క్రింది పద్యము గలదు:

సీ॥ వ్యాసాది ఋషులకు వందనం బొనరించి
కవి భట్టుల చాల ఘనత నెంచి
సుకవీశ్వరుల నెల్ల సొంపుగా వినుతించి
గురు పాదపద్మముల్ సరసఁగాంచి
యిష్టదేవాళి సంహృష్టత సేవించి
మంత్రాది దేవత ల్మదిని నుంచి
సర్వజనాళికి సంతోష మొనరించి
పార్థివ సభల వైభవముగాంచి
యాంధ్ర వాక్యానుశాసనం బతిశయిల్లఁ
జేసి లోకోపకారార్థ సిద్ధిఁజెంది
ఘనత రాజనరేంద్రుని కరుణ వడసి
నట్టి వాఁడను నన్నయభట్ట నేను.

గద్య భాగముల వైవిధ్యమునకు తోడు బాలిశమైన ఈ పద్య రచన కూడా ఈ గ్రంథము భారత కర్త నన్నయ రచించినది కాదు అని విమర్శకుల దాక పోనక్కర లేకుండ ఏ విద్యార్థియైనను చెప్పగలడు. రెండవదియైన ఇంద్ర విజయము సంగతి. ఆనంద రంగరాట్ఛందమున ఇంద్ర విజయము లోనిదిగా ఈ క్రింది పద్యము ఉదాహరింపబడి యున్నదట:

చ॥ ఒక పలువాఁతగొన్నకేటి యుండలలోనిడు కూర్మ భర్తనా
లి కలిరుగొన్న సీఁదరపు తేడు, వయోధరధారఁ బొట్ట వెం
చుకులనగాళి యీడు ప్రతిజోడని యెన్నఁగఁగూడ దేరి కె
న్నిక యయాతియందె ధరణీ భరముండి చెలంగు దానికిన్.

4, 5 మాటలు తప్ప తక్కిన భాగమంతయు అచ్చతెనుఁగు పదములతో కూర్చబడిన యీ పద్యము నన్నయ శైలికి అసహజము. మరి రెండవ పాద మందలి "ల" "ఱ" ల యతి నన్నయ నాటికి ఈ భాషలో పుట్టలేదు. అదీగాక "చెలంగు - దానికిన్" అనెడి పలుకుబడి నెల్లూరు మాండలిక జాత్యమేగాని గోదావరి మాండలిక జాత్యము గాదు. ఈ పలుకుబడి తిక్కన భారతమున తండోపతండములుగ గలదు. నన్నయ భారతమున ఒక్కటియు లేదు. కనుక ఈ రెండు గ్రంథములును నన్నయవి కావు.

నన్నయ సమకాలికులు : అథర్వణుడు, వేములవాడ భీమకవి అను ఇరువురు సుప్రసిద్ధులు నన్నయకు సమకాలికులుగా చెప్పబడుచున్నారు. వీరిలో-

1. అథర్వణాచార్యుడు : ఇతడు నన్నయ కాలము వాడనుటకు ఒక పుక్కిటి పురాణమే ఆధారము. నన్నయ భారతము వ్రాయు దినములలోనే అథర్వణుడు ఒక భారతము వ్రాసి తీసికొనివచ్చి చూపగా నన్నయ అసూయచే దానిని తగులబెట్టించెనని ఆ పుక్కిటి పురాణము యొక్క సారము. ఈ పాపపు కథ కల్పించిన వానికి వచ్చిన పుణ్యమెట్టిదో వానికే ఎరుక. అథర్వణునిచే ఒక భారతము రచింపబడిన మాట నిజమే! సర్వ లక్షణసార సంగ్రహము, కవితా చింతామణి, అప్పకవీయము మొదలగు లక్షణ గ్రంథములు ఆ భారత పద్యములను ఉదాహరించినవి. వాటి నన్నిటిని ఒకచోజేర్చి పరిశీలించిన శ్రీ వీరేశలింగము పంతులు ఆ పద్యములు విరాటోద్యోగ భీష్మ పర్వముల కథకు సంబంధించినవని నిర్ధారణ చేసెను. తిక్కనవలెనే అథర్వణుడు విరాటపర్వాదిగా రచనకు పూను కొని కొంత భాగము వ్రాసి యుండుననియు, తిక్కన రచితమైన సమగ్ర భారతము నెదుట అథర్వణుని అసంపూర్ణ గ్రంథము నిష్ప్రయోజనమై లోకముచే విస్మరింపబడినదేమో ననియు విమర్శకులు ఊహించిరి. ఈ యూహ నిజమైనచో ఆతడు నన్నయకు తరువాతి వాడగును గాని సమకాలికుడు గాడు.

మరి అథర్వణుని పేరు మీద వికృతి వివేకము. త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము. అథర్వణ ఛందస్సు అను మూడు లక్షణ గ్రంథముల పేర్లు వినవచ్చు చున్నవి. వీటిలో అథర్వణ చ్ఛందమునుండి ఒక లక్షణ గ్రంథములో క్రింది పద్యము ఉదాహరింపబడినదట :

మగణంబుఁ గదియ రగణము
వగవక కృతి మొదట నిలుపు వానికి మరణం
బగు నిక్కమండ్రు; మడియఁడె
యగునని యిడి తొల్లి వేంకణాదిత్యుడనిన్.

ఈ పద్యము అథర్వణునిదే యయినచో అతడు నన్నెచోడునకు పూర్వుడు కాడు. ఎట్లనగా మగణము ప్రక్క రగణముంచి కృతి మొదలు పెట్టరాదు అనియు దీనిని పాటింపక సాహసించి మగణము ప్రక్క రగణము నిలిపిన వానికి మరణమగు ననియు, అట్లు నిలిపి వేంకణాదిత్యుడు మరణించెననియు ఈ పద్యము యొక్క తాత్పర్యము. కృత్యాదిని మగణము ప్రక్క రగణము నిలిపిన కవి నన్నెచోడుడు. కుమారసంభవ మంగళాచరణ పద్యము స్రగ్ధర. దానిలో మగణము ప్రక్క రగణమే నిలుచును. ఆ నిషేధమును పాటింపక పోబట్టియే నన్నెచోడుడు మరణించెనని అథర్వణుని యభిప్రాయము కాబోలు. ఏమైనను 12 వ శతాబ్ది మధ్యకాలమువాడైన నన్నెచోడుని తరువాతనే అథర్వణు డుండెననుటకు ఈ పద్యము నిదర్శనము కాగలదు.

వేములవాడ భీమకవి : ఇతని చరిత్ర అథర్వణుని చరిత్ర కంటెను నిరాధారము ఇతనిని పురస్కరించుకొనికూడ నన్నయకు దుష్కీర్తి నాపాదించు కథ యొకటి అప్పకవి అల్లెను. ఆ కథ సారాంశ మేమనగా భీమకవి రాఘవ పాండవీయమును రచించి రాజమహేంద్రవరమునకు పోయి నన్నయకు చూపగా దాని ముందు, తాను రచించు భారతము నిలువదనెడి భయముచే నన్నయ దానిని రూపుమాపెనట. అంతట భీమకవి ప్రతీకారార్థము నన్నయభట్టు రచించిన ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిని సంగ్రహించుకొని పోయి గోదావరిలో కలిపెనట.

1. తే॥ భారతముఁ దెనిఁగించుచుఁ దా రచించి
నట్టి రాఘవ పాండవీయంబు నడఁచె
ఛందమునడంప నీవక్కి సంగ్రహించె
ననుచు భీమన యెంతయు నడఁచె దాని.

2 కం॥ ఆదిని భీమ కవీంద్రుడు
గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున, నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర
క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్.

(అప్పకవీయము)

ఆంధ్రశబ్ద చింతామణినీ నన్నయకు అంటగట్టి ఆయనకులేని కీర్తిని సంపాదించి పెట్టదలచిన అప్పకవి ఈ పాపపు వృత్తాంతమును కూడ అతనికి అంటగట్టి లేని దుష్కీర్తిని సంపాదించి పెట్టెను.

ఈ కట్టుకథనే నమ్మినచో భీమకవి నన్నయకు సమకాలికుడగునని భ్రమ కలుగును.

ప్రాచీన కవులలో చాలమంది భీమకవిని పూర్వ కవులలో ఒకనినిగా స్తుతించిరి. లాక్షణికులు చాలమంది తమ సూత్రములకు లక్ష్యములుగా అతని గ్రంథములలోనివిగా కొన్ని పద్యములు ఉదహరించిరి. అవి అన్నియు నిజమైనను కాకపోయినను వేములవాడ భీమకవి విస్మృత కవి వర్గములో చేరిన యొక ప్రాచీన కవియని నమ్ముటకు అవి కొంత ఆధారమగును. అదిగాక శ్రీనాథుడు కాశీ ఖండమున వేమారెడ్డి నోట పలికించినట్లుగా తన నానావిధ శైలీ విశేషములను ఉగ్గడించుకొనుచు వేములవాడ భీమకవిని నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱనల కంటె ప్రథమముగ పేర్కొని యుండుటచే భీమన నన్నయ కంటె ప్రాచీనుడేమో అని ఒక సంశయము కలుగుటకు అవకాశమేర్పడినది.

సీ॥ వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి
నుద్దండ లీల నొక్కొక్కమాటు,
భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున
నుభయ వాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు,
వాక్రుత్తు తిక్క యజ్వ ప్రకారము రసా
భ్యుచిత బంధముగ నొక్కొక్కమాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని రేవ
సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు
నైషధాది మహా ప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడవనఘ!
యిపుడు చెప్పఁ దొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితము సేయు వీరభద్రయ్య పేర

ఆపై సుమారు నూట యిరువదియైదు సంవత్సరములకు పిమ్మట పింగళి సూరన తన రాఘవ పాండవీయమున పూర్వకాలమున భీమన రాఘవ పాండవీయము రచించెనన్న ఒక వదంతి కలదనియు అందు "ఏమియు ఏయెడన్ నిలుచుటెవ్వరు కానరు" అనియు చెప్పుటబట్టి ఆ గ్రంథము భీమకవి రచించెనన్న సంగతి లోకమున వ్యాపించి యుండెననుట నిజము.

"భీమన తొల్లి చెప్పెనను పెద్దల మాటయె కాని యందు నొం
డేమియు నేయెడ న్నిలుచు టెవ్వరుఁ గాన రటుండ నిమ్ము నా
నా మహిత ప్రబంధ రచనాఘన విశ్రుతి నీకుఁ గల్గుటన్
నామదిఁ దద్ద్వయార్థకృతి నైపుణియుం గలదంచు నెంచెదన్."
(రాఘవ పాండవీయము)

పెక్కు గ్రంథములతోపాటు అదియును నశించిపోయి యుండవచ్చును. ఆ నాశనమునకు కారణ మూహింపలేక అప్పకవి పైని చెప్పిన కట్టుకథ అల్లెనను మాట నిజము. సారాంశమేమనగా గ్రంథములు పోయినను భీమకవి పేరు మాత్రము నిలిచియున్నది. అతడు నన్నయకు పూర్వుడా సమకాలికుడా యను నది ప్రస్తుతాంశము. శ్రీనాథుని సీసపద్య పాదమునుబట్టి పూర్వుడే యను భ్రమ కలిగినను భీమన చాటు పద్యములను బట్టి పూర్వుడు కాకపోవుటయేగాక నన్నయకు సమకాలికుడును కాడనియు అనంతర కాలము వాడనియు నిర్ధారణ చేయ వచ్చును.

భీమన చాటువులని చెప్పబడునవి లోకమున చాలా పద్యములు గలవు. కాని వాటిలో ఆతని పేరు కలవి మాత్రమే కాలనిర్ణయమునకు సాధనములగును తక్కినవి నిరుపయోగములు. ఉపయుక్తములైన వాటిలో ఈ క్రింది రెండు పద్యములు మాత్రమే ముఖ్యమైనవి. వీటిలో మొదటిది తెలుంగాధీశుని దర్శింప బోయినపుడు అతడు చెప్పినది; రెండవది రాజ కళింగ గంగును శపించినది

మ॥ "ఘనుఁడన్ వేములవాడ వంశజుడ దాక్షారామ భీమేశ నం
దనుఁడన్ దివ్య విషామృత ప్రకట (ప్రముఖ) నానాకావ్య ధుర్యుండ భీ
మన నా పేరు వినంగఁ జెప్పితి, దెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
ఘన సారాది సుగంధ వస్తువులు వేగందెచ్చి లాలింపరా!

ఉ॥ వేములవాడ భీమకవి వేగమె చూచి కళింగ గంగు తా
సామముమాని కోపమున సందడి దీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోసమిఁక ముప్పది రెండు దినంబు లావలన్
జామున కర్థమంతని సంపద శత్రులఁజేరుఁగావుతన్."

పై పద్యములలో పేర్కొనబడిన తెలుంగాధీశ కళింగ గంగులు సమ కాలము వారైననే తప్ప భీమకవి వారివురురిని దర్శింపబోవుట తటస్థింపదు కావున ఆ కవి ఆ యిరువురకు సమకాలమువాడై యుండవలెను. శ్రీనాథుడు దర్శించిన తెలుంగాధీశు డొక్కడు కలడని అతని చాటు పద్యము వలన తెలియ వచ్చుచున్నది

శా॥ "అక్షయ్యంబుగ సొంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము చేయరా సుకవి రాడ్బృందారక శ్రేణికిన్
దాక్షారామపురీ విహారవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్."

ఈ పద్యములో శ్రీనాథుని పేరు లేకపోయినను కస్తూరిని యాచించు టయు, దాని వినియోగమును గూర్చి బాహాటముగ వక్కాణించుటయు శ్రీనాథు

నకే చెల్లును. కాబట్టి ఈ పద్య కర్తృత్వమును శంకింప నక్కరలేదు శ్రీనాథుని తెలుంగాధీశుడును, భీమకవి తెలుంగాధీశుడును ఒక్కడే యయినచో ఆ కవులు ఇరువురును సమకాలికులు కావలసివచ్చును. కాని అది యట్టిదికాదు. భీమన శ్రీనాథునకు మిక్కిలి ప్రాచీనుడని శ్రీనాథుని సీసపద్య పాదమే సాక్ష్యము. కావున ఈ తెలంగాధీశులు భిన్నులు. మొదటి పద్యమందలి 'తెలుంగాధీశ' అనెడి సమాసము వ్యాకరణ యుక్తము కాదనియు దానిని 'కళింగ ధీశ'యని సవరించు కొన్నచో వ్యాకరణ యుక్తమగుటయేగాక రెండవ పద్యములో చెప్పబడిన కళింగ గంగు ఆ కళింగాధీశుడే అగుననియు అప్పుడు ఇతర వికల్పము లేవియులేకుండ భీమన కళింగ గంగు సమకాలికుడని నిర్ధారణ చేయవచ్చుననియు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు కవి జనాశ్రయ పీఠికలో ఒక సూచన చేసెను. ఈ సూచనలో 'తెలుంగాధీశ' సమాసము తప్పనుట ఒప్పుకొనదగినదికాదు. శ్రీనాథుడు ప్రయోగించిన తెలుంగాధీశ సమాసము ఒప్పైనపుడు భీమన ప్రయోగము తప్పగుట యెట్లు? కాని ఈ వివాద భూమియొక్క విస్తృతిని సాధ్యమైనంతవరకు తగ్గించి ఆ పద్యములలో ఏదో యొకదానిని అంగీకరిందుట లెస్స. తెలుంగాధీశులు పెక్కురుండుటచే దానిని విసర్జింపవచ్చును. అప్పట్ల వేములవాడ భీమకవి రాజు కళింగగంగునకు సమకాలికుడని సారాంశము తేలును. ఆ రాజు 11వ శతాబ్ది అంత్య భాగమువాడట. 1077లో పట్టాభిషిక్తుడై సుమారు ఏబది అరువది సంవత్సరములు రాజ్యపాలన చేసెనట. కాగా అతని సమకాలికుడైన భీమన 11వ శతాబ్ది చివరి పాదముననో 12వ శతాబ్ది ప్రథమ పాదముననో ఆ రాజును దర్శించి యుండవచ్చును. ఆ దర్శనము నాటికి అతడు ప్రౌఢ వయస్కుడు అనుకొన్నచో నన్నయ కంటె వయసున చాలా చిన్నవాడై యుండును. వారిరువురకు గల సమకాలికత్వము ఆ మాత్రమే. ఆ పిన్నవయస్సులోనే భీమన అసాధారణ ప్రజ్ఞా సాధ్యమైన రాఘవ పాండవీయ రచనకు సాహసించి యుండు నని నేననుకోను. ఆ సమకాలికత్వమును పురస్కరించుకొని రాఘవ పాండవీయ నాశనమునకు నన్నయ కాంతిని నమ్మకూడదు.

పోయినవి పోగా భీమకవి పేరుమీద 'కవి జనాశ్రయ' మనెడి ఛందో గ్రంథ మొకటి సజీవమై యున్నదనియు లక్షణ గ్రంథములలో ప్రస్తావింపబడిన భీమన ఛందము. ఇదియే యనియు ఆ గ్రంథము ప్రకటించిన శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు ఒక నిర్ధారణ చేసెను. ఆయన తన సిద్ధాంతమున కాధారముగా కవి జనాశ్రయ తాళపత్ర ప్రతులలో ఒక దానియందు గల ఈ క్రింది పద్యమాధారముగా చూపెను.

"వేములవాడను వెలసిన
భీమేశ్వరు కరుణ గలుగు భీమ సుకవినేఁ
గోమటి రేచన మీఁదను
నీ మహిఁగవులెన్న ఛంద మెలమి రచింతున్"

ఈ పద్యము కవి జనాశ్రయ ప్రతులు పదింటిలో తొమ్మిదింటలేదు. గద్యమున నిది 'శ్రావకాభరణాంక' విరచితమని కలదు. భీమన దీనిని రేచన పేర జెప్పనుద్దేశించినచో తాను రచించినట్లు పయి పద్యము వ్రాయుట స్వవచో వ్యాఘాతమేకాక ఆశ్రయమిచ్చిన వానిని మోసపుచ్చుటయు అగును. అదిగాక, భీమన పరమ శైవుడు, రేచన జైనుడు. 11వ శతాబ్దమున శైవులకు, జైనులకు సాంఘిక యుద్ధములు తీవ్రముగ జరుగుచుండగా భీమన దీనిని రేచన పేర రచించుట పొసగదు. ఒకవేళ మత భేదముల నతిక్రమించిన మైత్రి వారి రువురకు నున్నను, నిందు జిన మత ప్రశంసచేయు విశేషణము లుండ రాదు. జిన మత ప్రశంస కవి జనాశ్రయమున విశేషముగా గలదు. కావున కవి జనాశ్రయమునకు భీమనకు నెంత మాత్రమున సంబంధము గలదని చెప్ప వీలులేదు.

కాకతీయుల సామంతుడగు గోకర్ణుడను ఒక రాజు కవి జనాశ్రయ కర్త అనెడు ప్రతీతి కలదు.

అధర్వణుడును భీమకవియుకాక నన్నయకు సమకాలికులైన యితర కవులు పెక్కురుందురు. ఇతరులమాట అటుండనిండు; అయనకు సహాధ్యాయుడై భారత రచనకు తోడ్పడిన నారాయణభట్టే ఆంధ్రముతో సహా నానా భాషలలో కవిత్వము చెప్పగలవాడుగదా! అట్టివారే మరికొందరు గ్రంథకర్తలు కాకపోయి నను కవిత్వము చెప్పిన వారును వుండవచ్చును. నన్నయ యుగము అని చెప్పిన ఈ 11 వ శతాబ్దిలో ఒక్క భారతము తప్ప వేరొక గ్రంథము కానరాక పోవుటచే ఆ యుగమునకు నన్నయ కర్త యయినట్లుగానే ఆ భారతము ఆ శతాబ్ది వాఙ్మయమునకు ఏకైక ప్రాతినిధ్యము వహించినది.

శివకవి యుగము

రాజనరేంద్రుని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన అతని కుమారుడు కులోత్తుంగచోళుడు వేంగీ రాజ్యమును స్వయముగా పరిపాలింపక తన ప్రతి నిధుల పాలనకు వదలి, తన మేనమామల రాజ్యమైన చోళదేశము లభించుటచే ఆ సింహాసన మధిష్ఠించి చాళుక్య చోళరాజ్యముల రెండింటికి చక్రవర్తియై దక్షిణ దేశముననే ఉండిపోయెను. అతని కుమారులు ఇద్దరు ముగ్గురు రాజ్య ప్రతినిధులుగా వేంగీ దేశమును పరిపాలించిరి. తరువాత తెలుగు దేశమునకు

రాదగిన రాజవంశీయులెవరును లేకపోవుటచే చాళుక్య సేనాధిపతులలో ఒకడైన గొంకరాజు అనెడి మహావీరుడు చాళుక్య సామంత రాజుగా ధనద పురమను నామాంతరముగల చందవోలును రాజధానిగా జేసికొని, చాళుక్య రాజ్యమును పరిపాలింపదొడగెను. ఈ గొంక వంశపు రాజులు వెలనాటి చోళులమని పేరు పెట్టుకొనిరి. రాజనరేంద్రుడు పలు పాట్లు పడి రాజ్యమునకు కలిగించిన స్థిరత్వము క్రమముగా సడలి వెలనాటి చోళుల కాలములో సామంత నృపతుల పరస్పర-అసూయాద్వేషములవల్ల సామ్రాజ్యము ఖండ ఖండములై తుదకు చాళుక్య రాజ్యమనెడి పేరే లేకుండపోయెను. ఆ స్థితిలో ఒకప్పుడు చాళుక్యులకు సామంతులైన కాకతీయులు తమ పేరుమీద ఒక స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించుకొనిరి. ప్రథమ దశలో ఈ కాకతీయులు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతులుగా నుండి తుదకు స్వతంత్రులై ఆంధ్ర దేశమున చాల భాగమునకు అధిపతులై సామ్రాజ్యమును స్థాపించుకొనిరి. వారి ఆధిపత్యము ఇంచుమించు 125 సంవత్సరములు అవిచ్ఛిన్నముగ సాగెను. (1200 మొదలు 1323 దాక). ఈ కాలములో తెలుగు దేశమున అవైదికములైన బౌద్ధ జైన మతములనే కాక వైదికమైన అద్వైతమును కూడా తిరస్కరించుచు, శివుడుతప్ప వేరు దేముడు లేడు. అని శివపారమ్యమును బోధించెడి శైవ మతము తలయెత్తి విజృంభింప సాగెను. ఆ మతమును వాఙ్మయము ద్వారా విస్తరిల్ల జేసిన తెలుగు కవులు ఆ శతాబ్దిలో ముఖ్యముగ ముగ్గురుకలరు. వారే నన్నెచోడుడు, పండితారాధ్యుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు. ఈ ముగ్గురిలో మూడవ వాడైన సోమనాథుడు 13వ శతాబ్దిలో కూడా కొంతకాలము జీవించి గ్రంథ రచన చేసినను అతని జీవితాంతమును నిర్ణయించెడి యదార్థ చరిత్ర లేకపోవుటచే సౌలభ్యము కొరకు రంగనాధ రామాయణమునకు పూర్వము ఈ శైవ కవితా విజృంభణమునకు ఒకమేర యేర్పరచుట న్యాయమని ఈ యుగమును 1225తో ఆపితిని. ఈ ముగ్గురిలో నన్నెచోడుడు, తక్కిన ఇరువురివలె శివాచార్యకత్వమును వహించి మత ప్రచారకుడుగా వర్తించినవాడు కాడు. అతడు శివాచార తత్పరుడును జంగమ భక్తుడును అయినను మత గ్రంథమును వ్రాయక కావ్యగుణముచే వాఙ్మయమునకు అలంకారము కాదగిన ఒక ప్రబంధమును వ్రాసి శైవులకే గాక అన్యమతస్థులకు కూడా కవిగా ఆదర్శపాత్రుడయ్యెను. అతని ప్రబంధము కుమారసంభవము. 1910వ సంవత్సర ప్రాంతమున కీ. శే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవి ఈ ప్రబంధము యొక్క వ్రాత ప్రతిని సంపాదించి దానిని ప్రకటించు వరకును ఆంధ్రములో ఈ పేరుగల కవి యొకడున్నాడన్న మాటయే ఎవ్వరును నెరుగరు. ప్రాచీన గ్రంథ సంపాదన ప్రకటనములే

సాహిత్యోపాసనగా వర్తించిన శ్రీ రామకృష్ణ కవి ఈ గ్రంథమును ప్రచురించి నపుడు నన్నెచోడుడు నన్నయ కంటె పూర్వుడు అని ఒక సిద్ధాంతమును చేసెను అంతకుముందు నన్నయయే ఆది కవియని, భారతమే ప్రథమ గ్రంథ మని విశ్వసించియున్న ఆంధ్ర సాహిత్య లోకమున శ్రీ రామకృష్ణ కవి సిద్ధాంతము ఒక సంచలనము కలిగించినది. తదాదిగా ఈ కవీశ్వరుని యదార్థ కాల నిర్ణయము చేయుటకు ఎన్నో పరిశోధనలు జరిగినవి. ఇప్పుడును జరుగు చున్నవి. ఇక ముందును జరుగవచ్చును. ఏవో శాసన పరిశోధనలవల్ల నేడు చేయబడిన ఒక సిద్ధాంతము అచిర కాలములోనే వేరొక శాసనాధారము వలన నిరస్తమగుచున్నది. పురాతత్వ పరిశోధనలు జరిగినంత కాలము శాసనములు లభించుచునే యుండును ఆ పరిశోధనలకును, వాటి లబ్ధికిని అంతముండదు. కాగా తెలుగు కవుల కాలమును, జీవిత చరిత్రలను నిష్కర్షగా చెప్పుట సాధ్యముకాదు. కావున నన్నెచోడుని విషయముకూడ ఇంతవరకు సాధ్యము కాలేదు. కాకపోతే అతని పేరుమీద జరిగిన వాదోప వాదములతో అతని గ్రంథము మీద జరిగిన విమర్శలతో చారిత్రక విమర్శనాత్మకమైన ఒక గ్రంథ జాలము వెలసినది. తెనుగున ఏ కవిని గురించియు ఇంత విమర్శ వాఙ్మయము పుట్టలేదు శ్రీ రామకృష్ణ కవి ఇతనిని నన్నయకు పూర్వుడనే సిద్ధాంతమే చేయకపోయినచో ఆయనగాని, మరి యితరులుగాని సంపాదించి ప్రకటించిన ప్రాచీన గ్రంథములలో కుమార సంభవము కూడా ఒకటియై ఇంతమంది దృష్టిని ఆకర్షించెడిదే కాదు. కృష్ణదేవరాయనిచే సమ్మానితుడై రాధా మాధవ బిరుదమును సంపాదించిన చింతలపూడి ఎల్లనార్యుని రాధామాధవ మనెడి కావ్యము శ్రీ నడకుదుటి వీరరాజు పంతులు వ్రాసిన పీఠికతో మొన్న మొన్న ప్రకటితమగు పర్యంతము లోకము దాని పేరైనను విని యుండలేదు. ప్రకటితమైన పిమ్మట దానిమీద వివాదములుగాని విమర్శనలుగాని బయలు దేరలేదు. ఉత్తమ జాతి కవి యైనను ఎల్లనార్యుని గురించి మహాకవులలో ఒకనినిగా పేర్కొనువారును లేరు. తాళపత్ర గ్రంథ భాండార పరిశోధకుల దయవలన పునర్జన్మలెత్తిన కవులు అట్టి వారెందరో కలరు. వారెవ్వరికిని రాని ప్రచారము ఈ నన్నెచోడునకు వచ్చుటకు కారణము అతని కాల నిర్ణయ సమస్యయే! నన్నెచోడుని గ్రంథమున కవి కాల నిర్ణయమునకు అక్కరకు రాదగిన చారిత్రకాధారములు అంతగా లేవు. కృతి కర్తయొక్క వంశ వర్ణనముగాని కృతిపతి వంశ వర్ణనముగాని పూర్వాంధ్ర కవుల అను స్మరణముగాని ఈ గ్రంథమున లేవు గ్రంథకర్త స్వవిషయమును చెప్పు కొన్న పద్యములనుబట్టి అతడి తండ్రి పేరు చోడబల్లి అనియు, తల్లి పేరు

శ్రీసతి అనియు, ఆ తండ్రి పాకనాటియందు ఇరువదియొక్క వేయి గ్రామముల కధీశుడనియు, తాను బెంకణాదిత్యుడనియు మాత్రము తెలియవచ్చును. బెంకణాదిత్యుడనగా దక్షిణసూర్యుడు. ఇది మొదటి దక్షిణదేశ చోళరాజైన కరికాల చోడుని బిరుద నామము. అతడు తమకు మూలపురుషుడని చెప్పుకొన్న చోడ రాజులు పెక్కురు ఆ బిరుదమును తాము కూడ తాల్చిరి. నన్నెచోడుడు బెంకనాదిత్యుడనని చెప్పుకొనుటలోగల యర్థమిదియే!

కృతికర్తకు సంబంధించిన వృత్తాంతము ఇంతమాత్రమే! మరి ఈ గ్రంథమునకు కృతిపతి మల్లికార్జునయోగి యనెడి యొక శైవాచార్యుడు. కృతిపతి కృతికర్తకు మతగురువే కాకుండా విద్యాగురువు కూడా అయి యుండునేమో! అంతేకాదు, ఆ కవి ఆచార్యుని ఇష్టదైవముగా, జీవితేశ్వరునిగా ఆరాధించిన శిష్యుడు. పై అంశములకు ఆధారములైన పద్యము లివి :

ఉ॥ జంగమ మల్లికార్జును నిసర్గ కవిస్తవనీయ సూక్తి యు
క్తిం గొనియాడి సత్కవితఁ గేనములే కనురక్తయైన భా
షాంగనఁ దక్క నేలిన మహత్త్వము లోకమునం బ్రసిద్ధి నా
భంగిగ విస్తరించెదఁ బ్రబంధము సద్రసబంధురంబుగాన్

చ॥ గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికింగృతిసెప్పి పుణ్యమున్
వరమును దేజముం బడయవచ్చు జగంబుల నిశ్చయంబు మ
ద్గురువును నిష్టదైవమును గూర్చు నిజేశుఁడు దాననాకుఁగా
కొరునకునిట్లు సేకుఱునె యొక్కట లాభములెన్ని యన్నియున్.

చ॥ అరినరపాల మౌళిదళితాంఘ్రి యుగండయి మేటి పాకనా
డిరువది యొక్క వేయిటి కధీశుఁడు నాఁజను చోడబల్లి కిం
జిరతర కీర్తి కగ్ర మహిషీ తిలకంబన హైహయాన్వయాం
బరశశి రేఖయైన గుణభాసిని శ్రీసతికిం దనూజుఁడన్.

శ్రీ రామకృష్ణకవి నన్నెచోడుడు నన్నయకంటె చాలా పూర్వుడని సిద్ధాంతము చేయుటలో ఆయన యుదాహరించిన ఉపపత్తులు రెండు తరగతులకు చెందియున్నవి. ఒకటి శాసన ప్రమాణము, రెండు బాషా ప్రాచీనత.

1. శాసన ప్రమాణము : ఆయా పేర్కొన్న శాసనములు మూడు :

కుడుంబాలూరు శాసనము : ఈ శాసనములో 900-950 మధ్య కాలమున వున్న విక్రమ కేసరి యను నొక చోళరాజు మల్లికార్జునుడనెడి ఒక యోగిని గౌరవించి ఆయన పేర నొక మఠమును కట్టించెనట.

బీచుపల్లి శాసనము : ఈ శాసనములో చోడబల్లిదేవుడు అనెడి ఒక రాజు 902 వ సంవత్సరములో కృష్ణా తీరమున విశ్వనాథ దేవాలయమునకు భూదాన మిచ్చినట్లు వున్నదట.

పేరులేని మరియొక శాసనము : నన్నెచోడుడను ఒక రాజు పశ్చిమ చాళుక్యులతోడి యుద్ధమున 940వ సంవత్సరములో హతుడైనట్లు కలదట.

మొత్తము మీద ఈ మూడు శాసనములలోని పేర్లు గ్రంథములోని తండ్రి, కొడుకుల యొక్కయు, గురుశిష్యుల యొక్కయు పేర్లతో సరిపోవు చున్నవి. కనుక ఆ ముప్వురే ఈ ముప్వురనియు 940లో యుద్ధమున చని పోయిన నన్నెచోడుడే ఈ గ్రంథకర్తయనియు కవిగారి సిద్ధాంతము.

2. భాషా ప్రాచీనత : ఇక భాషా ప్రాచీనత విషయములో శ్రీ రామ కృష్ణకవి వ్రాసిన వాక్యము లివి : నన్నెచోడుడు నన్నయ భట్టారకునికంటే ప్రాచీనుడని, కుమార సంభవమునందలి* వ్యాకరణ చ్ఛందో విశేషాత్మకా పూర్వపద ప్రయోగములు సహస్ర ముఖములు ఘోషించుచున్నవి.

పై సిద్ధాంతమునకు ఈ క్రిందివి ఉదాహరణము లగును.

1. ఛందో విశేషములు : దీర్ఘము మీది అర సున్నను నిండు సున్న చేసి సిద్ధానుస్వార పూర్వకాక్షరముతో ప్రాసను చెల్లించుట.

క॥ వీండేమి సేయుఁ బంచిన
వాండుండఁగ నిక్కమునకు వధ్యుఁడుగా నా
ఖండలుఁడుగాక, యేసిన
వాండుండఁగ నేమిసేయుఁ బరికర మనిలోన్

ఉ॥ చందన కర్దమంబు ఘనసారరజః ప్రసరంబు శీతలుల్
... ...
... ...
నాందగు శీతలోపకరణంబుల నేర్చిత లిర్చి సిద్ధికిన్

ఉ॥ వీంగునపార
... ...
లోంగిన పేర్మితో నఖిల లోకములుందగఁగాచు చున్నవే
దాంగు ననంతు విష్ణుఁగమలాధిపు సంస్తుతిఁ దేల్చి సమ్మతిన్

మొదలగునవి.

(ఇవి వీంగు, లోంగి అని కవి వ్రాసియున్నచో దీర్ఘముమీద నిండు సున్న నుంచి నట్లగును. లేకున్నచో పూర్ణార్థ బిందు ప్రాసమగును.)

రేఫ పూర్వాక్షరముగాగల సంయుక్తాక్షరమునకు రేఫతో కూడని రెండవ అక్షరము యొక్క ద్విత్వముతో ప్రాస చెల్లించుట.

శా॥ "భర్గుండంతకు వాహినుల్ శరహతిన్ భంజించు నట్లెమ్మెయిన్
దర్గంగా రథ పత్రముల్ విఱిగి వేదండాకురానీకముల్
నగ్గాడన్ భటకోరకంబులలరన్ నూత్నాశ్వ పుష్పౌఘముల్
మ్రగ్గించున్ బరసైన్యపద్మ వనమం మద్బాణ వర్షంబునన్"

2. వ్యాకరణ విశేషములు: సాధ్యములుగాగాని, మిశ్రమములుగా గాని యంగీకరించుటకు వీలులేని సంస్కృతాంధ్ర పదఘటిత సమాసములు; వీటిని వైరి సమాసములందురు.

"వానికురియుననే కాస్త్ర **వర్ష**మెల్ల
నశ్రమమున విఖండించి యరద సూత
రథ్య కోదండ కేతనరాజితోడ
వరకిరీటంబు దెగి నేలనురులనేసె

స్ర॥ ... ...
... ... మస్రా
యతిపాఠీనాతిభీమం బరద కమఠ మీశాత్మజేం దూదయక్షో
భితమై సంగ్రామ రంగోత్పృథు జలధిమహోభీకరంబయ్యె జూడన్

చ॥ **పుడమిపుఁడున్** ధనాఢ్యుఁడును భూరి బలుఁడును శౌర్యవంతుడున్
గడు దృఢ పాణిపద్ముఁడును గాక యొడంబడ దశ్వమే ధమిం
దడరఁగజేయు దన్మఖము నందుల పుణ్య ఫలంబులందఁగా
నడుగడు గశ్వమేధమను నాజి మొనంజని చావుసేగియే."

3. అలంకార విశేషములు : ఉపమావాచక ద్విరుక్తి.

సీ॥ "వేలావనము నందు విలసిల్లు విద్రుమ
వల్లిక యుదయించు **వడుపువోలెఁ**
బూర్వ దిక్సతి కతి స్ఫురణతో నుతసుధా
కర రేఖ యుదయించు **కరణివోలెఁ**"

4. అశ్రుత పూర్వ శబ్దములు, అర్థములు :

1. అగు ధాతువు యొక్క భావార్థక రూపము "ఆగుటకు" బదులు "అగుడు"

"దో, షారంభులు వర్జనీయ **అగుడది** యరుదే"

"అతి సత్త్వులఁ గూడిబలియు **లగుడది** యరుదే"

2. కుందు ధాతువునకు "కుందిల్లు" అను రూపము
"వనటం **గుందిల్లి** చింతించుచున్"

3. సమూహము అను అర్థమున సమూహి
"శారద నీరద సమూహి చాడ్పునఁబోలెన్"

4. గ్రహ శబ్దములకు తద్భవముగ **గ్రాము.** (నేటి ప్రయోగము గాము)
"పఱతెంచి మగుడఁబెట్టిన నఱిమిఱివలి **గ్రాము** పట్టినట్ల నలుడుమై "

5. పర భాగ శబ్దమునుండి అతిశ యిల్లు లేక అతిశ యిల్లజేయు అను నర్థమున ''పరభాగిల్లు'' అని నామ ధాతువును నిష్పన్నము చేయుట.
''ఉమా మహేశ్వరుల పురోభాగంబుం **బరభాగిల్లుచు**"
దానివంటివే కావడించు, ఎంగిలించు అను ఈ క్రింది నామ ధాతువులు.
"ప్రమథ గణము దక్షుఁబడగొట్టి కట్టుచుఁ
గాలుఁజేయు బడియఁ **గావడించి**''
''మొనలావులించి వాసన నల్లఁబసిగొని
లేఁదేటిగము **లెంగులింప** కుండ"

6. వెంటబడు, వెంబడించు అనునర్థమున వెనుదెంచు
"ప్రజ్వరిల్ల దిగ్గజేంద్రంబు **వెనుదెంచెఁ** దెరలగుహుడు

7.	అండురు	= స్త్రీలు	ఏకవచనము	= అలు
	బేటము	= అనురాగము	మేలిల్లు	= శ్రేష్ఠము
	కేనము	= అసూయ	కందవటము	= తెర
	కొలవేరు	= వట్టివేరు	గోమిని	= లక్ష్మి
	తలతంత్రము	= సేవ		

ఇవిగాక అసంఖ్యాకములైన కన్నడ పదములు, తమిళ పదములు విచ్చలవిడిగా వాడబడియున్నవి.

సంస్కృత పుంలింగ శబ్దములు తత్సమములగునపుడు ఉకార పూర్వక "డు" ప్రత్యయము చేరును అని నియమము. దీనికి భిన్నముగ శాసనములలో ఉత్వము మాత్రమే విచ్చి ''డు'' చేరని రూపములు అరుదుగా నున్నవి. ఆ యాచారమును బట్టియు నన్నయ్య నీచు, మూర్ఖు, వృద్ధు శబ్దములకు ''డు'' చేర్చకుండగనే ప్రయోగించెను. నన్నెచోడుడు అట్టిదేయగు కరికాలచోడు అను ప్రయోగము చేసెను.

"జలధి మహీపతి మొలనూలుగాఁజుట్టి పాలించెఁగలిఁగరికాలచోడు "
మరి శాసనములలో ఉకార పూర్వకము గానట్టి "డు" చేరిన రూపములును వున్నవి

దేవండు, భీమండు, రామణ్ణు, గరుడడు మొదలైనవి.

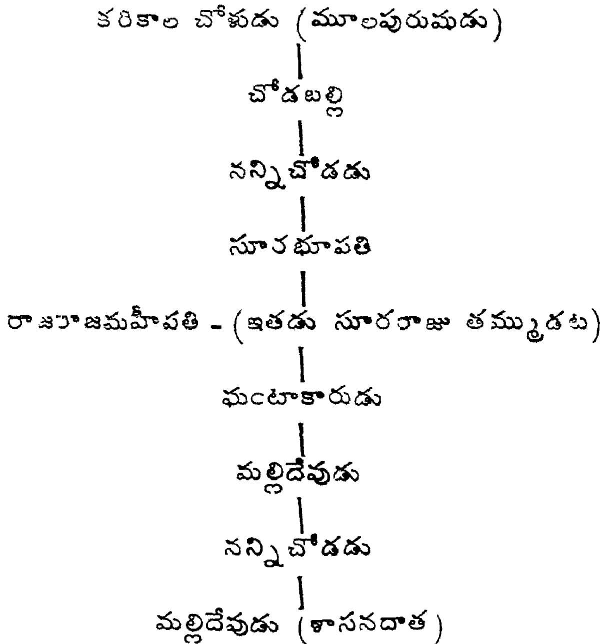
ఇట్టి విశేష రూపములు నన్నయ భారతములో గాని, తరువాతి గ్రంథములలో గాని కానరాకపోవుటకు కారణము నన్నయ నాటికి తెలుగుభాష అన్ని విధముల సుపరిష్కృతమై నియతిచెందినదనియు నన్నెచోడుని నాటికి అట్టి సంస్కారము జరుగలేదనియు ఆనాటికి తెలుఁగు సోదర భాషలైన ద్రావిడ, కన్నడములఁతో పూర్తిగా విడివడిపోక ఆ భాషల పదములను అర్థములను కొంత వరకు వాడుకొనుచున్న కాలములో ఈ గ్రంథము పుట్టినదనియు ఆయన వ్యాఖ్యానించెను.

ఈ సిద్ధాంతములకు పూర్వపక్షము: కవిగారు చూపిన శాసనాధారములో ఒక దోషమున్నది. ఎట్లనగా-

చోడ రాజవంశమున నన్నెచోడ నామాంకితులు పెక్కురు కలరట. అట్లే చోడబల్లి, బల్లిదేవుడు అనే పేర్లను పెక్కుమందికి కలవట శివాచార్యులలో మల్లికార్జున నామధేయులును కొందరు కలరట. కావున ఏ శాసనమునందైన ఒక నన్నెచోడ నామము కానవచ్చినంత మాత్రమున ఆ వ్యక్తి కుమార సంభవ కర్తయనిగాని, వేరొక శాసనమున చోడబల్లి పేరు కానవచ్చినంత మాత్రమున ఆ పురుషుడు నన్నెచోడుని తండ్రియనిగాని ఆ కాలముననే మల్లికార్జునుడనెడి ఒక ఆచార్యుని పేరు కానవచ్చినంత మాత్రమున అతడు నన్నెచోడుని గురువేయని గాని వేగిరపడి చుట్టరికమును కలుపరాదు.

శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులు, శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి ఈ చారిత్రక వివాదమును పరిష్కరించుటకు శాసన పరిశోధనలుచేసి ఆ ముర్వురకు అట్టి సంబంధమును నిరూపింపగల మూడు శాసనములను ప్రకటించిరి. వాటిలో రెండు పెదచెఱుకూరు శాసనములు. వీటిని వేయించినవాడు మల్లిదేవుడనెడి ఒక చోళరాజు అతడు ఆ గ్రామమున వెంచేసియుండిన భీమేశ్వరస్వామికి 'పరిదంపూడి' అను గ్రామమును అర్పించుట ఈ శాసన విషయము మరి ఆ గ్రామ దానము అప్పటి కాకతీయ చక్రవర్తియగు గణపతిదేవుని పుణ్యప్రాప్తి కొరకు జరిగినట్టు ఆ శాసనముననే వ్రాయబడియున్నది. గణపతిదేవుని రాజ్యకాలమైన 1198 నుండి 1260 వరకు గల మధ్యకాలములో ఈ శాసనము పుట్టియుండును. అది యతని చరమదశలో వేయబడిన శాసనమని యూహించుటకు పెదచెఱుకూరు రెండవ శాసన మాధారమగుచున్నది. అదియు ఈ మల్లిదేవుడు వేయించినదే! అందు గణపతిదేవుని ప్రశంసలేదు గణపతిదేవ చక్రవర్తి అంత్యకాలమున అతని సామంతులు ఒకరొకరే స్వతంత్రులు కాజొచ్చిరని దేశ చరిత్రవలన తెలియవచ్చినది. కావున మొదటి శాసనము నాటికి సామంతుడుగా నున్న మల్లి

దేవుడు రెండవ శాసనము నాటికి స్వతంత్రుడయ్యెనేమోయని దలచుటకు వీలున్నది కాగా మొదటి శాసనము 1250 ప్రాంతమున పుట్టియుండవచ్చును అప్పటికి మల్లిదేవుడు గణపతి చక్రవర్తి సామంతుడు. ఆ శాసనములో ఆ మల్లి దేవుని వంశవృక్షము ఈ విధముగా నున్నది :

ఈ వంశములో చోడబల్లి కుమారుడు నన్నిచోడ డొకడు గలడు. అతడీ శాసనదాత కైదుతరములు పైవాడు పురావస్తు పరిశోధన శాఖవారి సూత్రము ప్రకార మొక్కొక్క రాజు తరమునకు 25 సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించుచుబోగా నన్నిచోడ డీతనికి 125 సంవత్సరముల పూర్వుడు. అనగా 1125 ప్రాంతమువాడు ఈశాసనముతప్ప చోళరాజుల శాసనములలో చోడబల్లి కుమారుడు నన్నిచోడడని నిరూపించు శాసనము మరొకటి యింతదనుక దొరకలేదు.

2. కొప్పరపు శాసనము (1115) :- దీని దాత చోడబల్లి. ఇతడు సోమేశ్వరమను గ్రామమును ధృతకాల ముఖవ్రతుడును తత్త్వవేత్తయునగు మల్లికార్జునున కర్పించినట్లిందు గలదు. 1115లో చోడబల్లిచే సత్కృతుడయిన మల్లికార్జునయోగి 1125-50 ప్రాంతమున నన్నిచోడనిచేత గ్రంథ ప్రధాన రూపమున సత్కృతుడగుట చూడగా నీ ముువ్వురు పురుషులకు గ్రంథ సూచిత మగు సంబంధమే కలదని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును. 1115 ప్రాంతముననే

తన తండ్రితోడి పరిచయముగల మల్లికార్జునయోగి యీ కవికి గురువగుట సంగతమే. ఇంతకంటే ప్రబలమైన యాధారము దొరికి యీ సిద్ధాంతమును **పూర్వపక్షము** చేయువఱకు ఇదియే నిజమని యనుకొనవలెను.

ఇవిగాక త్రిభువన మల్లచక్రవర్తి (చలమర్తి గండనృపతి) రామేశ్వరుడు అను ఒక శివయోగికి ఒక సూర్యగ్రహణ కాలమున భూదానము చేసినట్లు 1090వ సంవత్సరమున వేయించిన ఒక శాసనము కలదు. శ్రీశైలమఠ చరిత్రమును బట్టి ఆ మఠమున ఒకప్పుడు రామేశ్వరుడనెడి ఒక భక్తకవి యుండినట్లు తెలియవచ్చినది.

గ్రంథావతారికలో ఏ తెలుగు కవిని ప్రస్తుతింపని నన్నెచోడుడు గ్రంథ మధ్యమున ఒక రామేశ కవీంద్రుని పేర్కొని ఈ క్రింది పద్యమును చెప్పెను:

శా॥ "శ్రీరామేశ కవీశ్వరాదులెద నీ శ్రీపాదముల్ భక్తితో
నారాధించి సమస్తలోక సముదాయాధీశులైరన్న సం
సారుల్ దుఃఖనివారణార్థ మభవున్ సర్వేశు లోకత్రయా
ధారున్ నిన్ మఱగెల్వ కున్కి యఱవే దారిద్ర్య విద్రావణా!"

ఈ "దారిద్ర్య విద్రావణా!" మకుటముతో బృహస్పతి పరమేశ్వరుని స్తుతించినట్లు ఈ వరుసలో పది పద్యములు గలవు ఈశ్వరాను గ్రహమునకు పాత్రుడైన ఆ రామేశకవి విధిగా శివ కవియై యుండవలెను అతడు శ్రీశైల మఠ చరిత్రలో పేర్కొనబడిన రామేశుడేయైన యెడల నన్నెచోడుడు 1090 సంవత్సరమునకు తరువాతివాడు కావలెను. ఈ శాసనము కూడ అతని కాలము 12 వ శతాబ్ది పూర్వభాగ మనుటకు తోడ్పడుచున్నది. అనగా ఈ కవి నన్నయకు ఇంచుమించు 70.80 సంవత్సరముల తరువాతివాడని ఈ శాసనాధారముల వలన తేలినది. మరియు నన్నెచోడుడు "సురవరులన్ క్రమంబున" అనెడి పద్యములో మార్గసత్కవీశ్వరులను దేశి సత్కవులను సంస్తుతి చేసితినని చెప్పుకొనెను. కాని దేశి సత్కవి స్తుతి పూర్వకములైన పద్యములు ఈ గ్రంథమున లేవు. అతడు మానసికమైన స్తుతి నెరపి తృప్తిపడెనో, లేదా "మునుమార్గకవిత" అను పద్యములో ఆంధ్ర విషయంబున తెలుగు నిలిపిన చాళుక్యరాజు మొదలగు పలువుర సంస్మరణమే స్తుతి యనుకొని సరిపెట్టెనో తెలియదు అట్టి వానిని పేరుపెట్టి స్తుతించినచో ఈ గ్రంథముయొక్క కాల విషయిక వివాదము వుండెడిదే కాదు. అదియునుగాక నన్నయకు పూర్వము శాసనములలోను, నన్నయ భారతము లోను కానవచ్చెడి మధ్యాక్కర వృత్తములు కుమారసంభవమున ఒక్కటి యైనను లేదు. అవి దేశివృత్తము. దేశి కవితాదీక్ష వహించిన ఈ కవి తరువోజాది ఇతర దేశిచ్ఛందములను అనుసరించి మధ్యాక్కరను కన్నెత్తి చూడక

పోవుటకు కారణము ఆ వృత్తమునెడ కవులకు ఆస్థ పూర్తిగా తగ్గిపోయిన కాల ప్రభావామై యుండును. ఇదియు ఆతడు నన్నయకు తరువాతి వాడనుటకు ఒక నిదర్శనము. ఇంతకంటెను నియతోపకారము కాదగిన శాసనము ఏదియైన లభించి యీ కాల నిర్ణయమును సవరించుటకు ఆధారమైనచో ఏమగునో చెప్ప లేము గాని, ఇప్పటివరకు చారిత్రకముగా ఇతని కాలము 12 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమనుకొనుట కొంత సమంజసము కాకపోదు. శ్రీ దేవరపల్లి వెంకట కృష్ణా రెడ్డి నన్నె చోడునిగురించి ఎక్కువ పరిశ్రమచేసి ఆ కవి 11 వ శతాబ్ది చివరి భాగమున నుండి యుండునని తేల్చెను. అనగా నన్నయకు ఇంచుమించు సమ కాలికుడన్నమాట. మరియు శ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి ఈ కవి తిక్కనకు తరువాతి వాడని వేరొక సిద్ధాంతము చేసెను. నిరపవాదముగ సత్యనిరూపణము చేయలేని ఈ అరగొర శాసనములను నిరాకరించి, తిక్కన రచనలలోని పోలికలు కొన్ని ముఖ్యముగా యుద్ధవర్ణనలు కుమార సంభవమున కానవచ్చుచుండుటచేత నన్నెచోడుడు తిక్కన తరువాతివాడై యుండునని శ్రీ లక్ష్మీపతి సిద్ధాంతసారము. ఇరువురి గ్రంథములయందు కానవచ్చు ఆ పోలికలు తిక్కనయే నన్నెచోడుని అనుకరించుటవల్ల తటస్థించి యుండునని పై సిద్ధాంతమునకు ప్రతివాదము కలదు. కాని తిక్కన నన్నెచోడుల యుద్ధ వర్ణనలలో కానవచ్చే పెక్కు అర్థ సంవాదములను, శబ్ద సంవాదములను తిక్కన నన్నెచోడుని గ్రంథమునుండి అపహరించెననుకొనుట అంత విశ్వాస యోగ్యము కాదు. అయిదు పర్వములలో పునరుక్తి లేకుండా పదునెనిమిది రోజుల కురుపాండవ యుద్ధమును పదునెనిమిది గంటలు చూడదగిన చలనచిత్రమువలె చిత్రించి ప్రదర్శించిన తిక్కనకు కుమార సంభవమునందలి రెండాశ్వాసముల యుద్ధవర్ణనా భాగమునుండి ఎరువు తెచ్చు కొనవలసినంతటి భాగ్యహీనత యేమి తటస్థించును? మీదు మిక్కిలి నన్నె చోడుని కాలము భావి పరిశోధనలవల్ల నికరముగా తేలినపుడు తిక్కన యుద్ధ వర్ణనలే కుమార సంభవ యుద్ధ వర్ణణలకు మాతృకలని తేలునేమో! అయినను అదియును నన్నెచోడునకు న్యూనతలు కలిగింపదు. అదిగాక వారిరువురును పాకనాటి సీమవాసులు. ఆ మాండలిక పదజాలము వారిరువురికిని సాధారణము.

వారిలో ఒకరు రాజు, వేరొకరు మంత్రి. ఇరువురకును రాజధర్మ, యుద్ధ తంత్ర పరిజ్ఞానము సమానము. కాగా ఒకరిని ఒకరు అనుకరించుట గాక ఎవరికి వారే స్వతంత్రముగ అట్టి వీరవిహార వర్ణనలు చేసిరనుకొన్నను తప్పు లేదు. అసలు కవులలో ఎవరిని ఎవరు అనుకరించినను అనుకరణము దోషము కాదు. తమకు పూర్వులైన కవుల భావములను పలుకుబడులను స్వేచ్ఛగా ఏక కుటుంబ ధనమువలె వాడుకొనుట పూర్వాంధ్ర కవులకేగాక సంస్కృత కవు ం

కును ఆచారము. అట్టి యనుకరణములు, అనుసరణములు తమకు న్యూనతను తెచ్చెడి గ్రంథ చౌర్యములుగా వారెన్నడును భావించియుండరు. వాల్మీకి వాగ్విలాసములు కాళిదాసు గ్రంథములలో పెక్కుచోట్ల ప్రతిబింబించుచుండును. దాని వల్ల కాళిదాసు ఘనతకు లోకమున ఏమియు లోటురాదు. తెనుగున నన్నయ భారతమునందుకూడా దానికి మూలమైన వ్యాసభారత పదబంధములే కాక కాళిదాస భారవి ప్రముఖకవుల శబ్దములు, భావములు అక్కడక్కడ కానవచ్చును. వాటి యునికి నన్నయకు అపకీర్తి హేతువుకాదు. ఒక యుదాహరణ చూడుడు: అర్జునుడు పాశుపతాస్త్ర సంపాదనార్థము తపస్సునకు వెడలునపుడు ద్రౌపది యతనిని "తన స్నేహాలాలస విలోలాపాంగ విలోకనంబులం బార్థుఁబరిగృహీత పాథేయుం జేయుచు" అన్న నన్నయ భారతములోని వాక్యమునకు మూలము భారవిలో ఉన్నది. ఆ శ్లోకమిది:

"అకృత్రిమ ప్రేమ రసాభిరామం
రామార్పితం దృష్టి విలోభి దృష్టం
మనః ప్రసాదాంజలినా నికామం
జగ్రాహ పాథేయ మివేంద్ర సూనుః."

పూర్వకవులకు అనుకరణ రూప పూజ చేసిన తెలుఁగు కవులలో శ్రీనాధుని మించిన భక్తాగ్రేసరుడు లేడు. సందర్భము పొసగినపుడెల్ల కవి సార్వభౌముడు కాళిదాస, భట్ట, బాణ, మురారి, భవభూతి, మయూర ప్రముఖ సంస్కృత మహాకవుల శ్లోకములను అనుకరించియో అనువదించియో తన గ్రంథముల నలంకరించుకొనెను. తెనుగు కవులలో తిక్కన పలుకుబడులను పెక్కింటిని శ్రీనాథుడే వేడుకపడి ప్రయోగించెను.

అట్లే కుమారసంభవములో కాళిదాసాది కవుల అనుకరణములు చాల వుండును కుమారసంభవములోని యనుకరణములు తరువాతి తెలుఁగు కవుల గ్రంథములలో అక్కడక్కడ కానవచ్చును. అంతమాత్రమున అనుకారి అనుకార్యునికంటే తక్కువ వాడనికాని స్వయముగా అమాత్రపు భావమును ఊహింప లేడనిగాని తలచుట, పూర్వకవులయెడ అపచారము చేయుటయేయగును ఒకే భావము ఒకే కాలమునగాని అనేక కాలములగాని, అనేక దేశముల అనేక భాషలలో అనేక కవులకు స్ఫురింపవచ్చును. దీనిని బట్టియే శబ్దస్ఫోటతో బాటు భావస్ఫోటయు కలదని తార్కికులందురు. ఆ భావమును ఆయా కవులు వ్యక్తము చేసెడి విధానమేవారి రచనా నైపుణి వారి విశిష్టతకు ఆ కూర్పు నేర్పే కారణ భూతము

"త ఏవ పద విన్యాసా స్తాయేవార్థ విభూతయః,
తథాపి నవ్యం భవతి కావ్యం గ్రంథన కౌశలాత్"

కావున భావ చౌర్యమనునది లేనేలేదు. కాకపోతే అసమర్థుడై అధమ కవిత్వము చెప్పెడివాని గ్రంథములలో అట్టి అనుకరణములు కానవచ్చునపుడు ఆ కవిని యదార్థముగా చౌర్యము చేసిన వాడనుటలో తప్పులేదు. సమర్థులైన కవులకు ఇట్టిది ఆపాదింపరాదు

నేను మొదట చెప్పినట్లు ఈ కవీశ్వరుడు చేసిన పుణ్యమువల్ల ఇతని గురించి, ఇతని కాలమును గురించి మరి కొంతకాలము గ్రంథము పెరుగుచునే యుండును.

శ్రీ రామకృష్ణకవి చూపిన అపూర్వ ఛందోవ్యాకరణాది ప్రయోగ విశేషములు కొన్ని నన్నయ తరువాతి కవులలో కూడ కానవచ్చుచున్నవనియు అందును ముఖ్యముగ పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలలో విస్తారముగ ఉన్నవనియు ఆ ప్రయోగ విశిష్టతయే నన్నెచోడుని ప్రాచీనతకు నిదర్శన మగునేని సోమనాథ ప్రభృతులు కూడ నన్నయకంటె ప్రాచీనులని చెప్పవలసి వచ్చుననియు రెండవ పక్షమువారు ఆ నిదర్శనమును త్రోసిపుచ్చిరి. ఈ క్రిందివి వారు చూపిన ఉదాహరణములలో కొన్ని :

"పాండు రాంగంబైన పడతి గర్భమునఁ
బోఁడిగా బెరుగుఁచు పుత్రుడి క్రియను".

(ఇవి పోండిగా అని కవి వ్రాసి యున్నచో దీర్ఘముమీద నిండుసున్న నుంచినట్లగును లేకున్నచో పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసయగును)

—బసవపురాణము

వైరి పదములు :

"పుడమీశ్వర గొంక నృపతి భోగ సురేంద్రా"
(మనుమంచి భట్టు - హయలక్షణము)

"దిన వెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు" —శ్రీనాథుడు

"ప్రాణ గొడ్డము" —నన్నయ

"ఆ పరంజ్యోతి స్స్వరూపంబునకును
దీప కంభంబు లెత్తించిన యట్లు" —బసవపురాణము

"పుడమీశ మీ ధనంబునకుఁ జేసాఁప
నొడయల కిచ్చితి నొడయల ధనము" —బసవ పురాణము

శాంతప్రాసము:

"సర్వజ్ఞ భక్తి విరహితు డెవ్వఁడు" —శివతత్వసారము

"సర్పంబు పడగ నీడను
గప్ప వసించిన విధంబు" —సుమతీశతకము

డిగ్వాసుం డురుపింఛ లాంఛిత శిఖోదీర్ణుండు వర్షాపయో
ముగ్వర్ణుండు నవాంబుజాహితలతా ముక్తాంగదుండున్ సుధా
రుగ్విస్మేర ముఖుం డనంగశత జిద్రూపాధికుం డగ్రభూ
వాగ్గర్వోద్భవ భూమి శ్రీవిభుఁడు శ్రీవత్సాంక వక్షుండునై.
—పాండురంగ మాహాత్మ్యము

"ద్యూత క్రీడకు కొండొక
నేర్తున్" —తిక్కన విరాటపర్వము

"........................పొం
గారెడు నేతికిఁబై పై
నీరలికిన యట్టు వోలె నిష్ఫలమయ్యెన్"
—కేతన దశకుమారము

ఇట్టివి ఎఱ్ఱాప్రగడ రచనలలోను కలవు. ఇట్టి వింత ప్రయోగములే కాక "సమూహి, బేటము", మొదలైన అపూర్వపదములు కూడ పాల్కురికి సోమ నాథుని రచనలలో మిక్కిలి కానవచ్చుచున్నవి.

(1) భక్త సమూహికి బసవయ్య మహిమ

(2) వలచుట పాపమే వట్టి బేటంబు సలుపుట నీతియే

ఇవన్నియు ఇటుండుగాక. ఇంకొక విషయము

భాష-పాతదనము:— అరువదియేండ్లనాడు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవి ఈ గ్రంథమును ప్రకటించినపుడు ఏ మాత్రమేని సాహిత్యజ్ఞానము కలిగి గ్రంథ పఠనాభ్యాసముకల యువకులందరు చారిత్రక చర్చలవరకు పోకుండ శైలినిబట్టి ఈ గ్రంథము శాసన భాషవలె దుర్బోధమై పఠనయోగ్యముగా లేదని దీనియెడ విముఖులైరి. నన్నయకంటె ప్రాచీనుడను సిద్ధాంతమును సహింపలేని విద్వాంసులు మాత్రము దీని జననకాల పరిశోధనలకు పూనుకొని కవిగారి సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేసిరి. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి ఈ గ్రంథము ప్రతిని సంపాదించి అచ్చు వేయునపుడు ఆ వ్రాతప్రతి చక్కగా సంస్కరింపక యథాతథముగ ముద్రించుటచేత ఈ గ్రంథమునకు సహజముగా లేని పాత

దనము వచ్చినది. దానివల్లనే పాఠకులకు ఆ భాష దుర్బోధమైనది. మన దేశమున పుస్తక భాండారములలోగాని ఇతరత్రగాని లభించెడి వ్రాతప్రతులన్నియు ఇంచు మించు మూడు వందల సంవత్సరములకంటే పూర్వము వ్రాసినవి కావు. ముద్రణ యంత్రములు వెలసిన తర్వాత పూర్వ గ్రంథములను అచ్చువేయ తలపెట్టినవారు వాటిని నేటి భాషకు అనుగుణముగ వర్ణక్రమములను, వ్యాకరణ విశేషములను మార్చి వాటి యెడ పాఠకులకు సుముఖత్వమును గలిగించిరి. ఈ సంస్కారములో వ్యాకరణ విషయక భాగమునకు చిన్నయసూరి వ్యాకరణమునే ప్రమాణముగా గైకొని ఆ సూత్రములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగములన్నిటిని మార్చి మూల గ్రంథకర్తలకే అపచారము చేసిరి. ఇట్టివి పరమ ప్రమాణములైన భారతాది మహా గ్రంథములలోనే జరుగబట్టి మనము మూల రూపములు ఎరుగక ఈ రూపములకే అలవాటు పడి ఇవే ఒప్పుగా తక్కినవి తప్పుగా నమ్మ బూనితిమి. శ్రీ రామకృష్ణ కవి కుమారసంభవ ప్రతిని భారతాదులను వలెనే నేటి భాషకు అనుగుణముగ సంస్కరించి ముద్రించి యుండినచో ఈ గ్రంథమునకు ఇప్పుడున్నంత పాతదనము వచ్చెడిది కాదు. ఇది ప్రాఙ్నన్నయ యుగమునకు చెందినదని స్థాపింప దలచి కవిగారు అట్టి సంస్కారమే చేసి యున్నచో తన ప్రతిపాదనకు భంగము వాటిల్లును గాన ఆ పనిచేయ' తలపెట్ట లేదు. మరి తంజావూరు మొదలైన స్థలములందలి పుస్తక భాండారములలో కానవచ్చెడి ప్రాతకాలపు వ్రాత ప్రతులన్నిటిలోను దీర్ఘముల మీద అరసున్న స్థానమున నిండు సున్నయు,'ప్రథమాక్షరము రేఫముగాగల సంయుక్తాక్షరములో రెండవదానికి వలపలగిలకయు మొదలైన పూర్వకాలపు వర్ణక్రమము సర్వసాధారణముగ కానవచ్చును ఆ రూపములు అచ్చు వెలసిన తరువాత, నేటి వర్ణక్రమానుసారము అచ్చులో సవరింపబడినవి. శ్రీ రామకృష్ణ కవి ఇట్టి వాటిని కూడ సవరింపలేదు. మరియు, ఆయన తరువాత ఇటీవల ఈ గ్రంథమునకు రెండు మూడు ముద్రణములు బడినవి. వీటిలో ఆయన గ్రంథమున కానవచ్చెడి "వనలచ్చి, మరహరుడు" మొదలైన వైరి సమాసములు కానరాక, వాటి స్థానమున ''వనలక్ష్మి, స్మరహరుడు" అని ముద్రింపబడి యున్నవి.

ఈ పరిష్కృత రూపములు మూలమున నున్నవేకాని కల్పితములు కావని మన మనుకొనవచ్చును. సత్యాన్వేషణ తత్పరములైన ఇట్టి పరిశోధనలవల్లనే నన్నెచోడుని కుమారసంభవము ఆనాటి కంటె నేటికి కొంత సుబోధముగ నున్నది. అయినను ఇప్పటికిని ఈ గ్రంథము సులభ గ్రాహ్యము గాదు. ఏ గ్రంథమైనను దుర్బోధ మగుటకు రెండు కారణము లుండును. ఒకటి - కవి యూహించిన అర్థము (Idea) లోతుగ నుండుట. రెండు - ఆ యర్థమును

సర్వసాధారణ భాషలో తాను వ్యక్తము చేయలేకనో ఆ భాష తన యర్థమును వ్యక్తము చేయజాలదను తలంపుచేతనో అసాధారణములైన మారుమూల పదములను వాడుట. ఈ రెండింటిలో మొదటిదైన అర్థ గాంభీర్యము గ్రంథమున ప్రతి పద్యములోను వుండదు. ఉన్నచోట కవి అసమర్థుడైనచో రెండవది తటస్థించును. నన్నెచోడుని పద్యములలో కొన్నింట తరచి చూచినగాని తెలియని అర్థ గాంభీర్యము కలమాట నిజమే! ఆ యర్థమును వ్యక్తము చేయుటకు సర్వత్ర కాకున్న కొన్నిచోట్ల నయినను అతడు అపూర్వ శబ్దములు ప్రయోగించుటయు నిజమే. వీటివల్లనే అతని రచన దుర్బోధ మనెడి నిందకు పాత్రమైనది. ఈ యపూర్వపద ప్రయోగములు కూడ సంస్కృత శబ్దముల యందుకంటె తెలుగు పదములలోనే ఎక్కువ కానవచ్చుచున్నవి అరవ కన్నడ పదముల సాహచర్యము దీనిని మరికొంత దూరము కొనిపోయినది.

ఇతడు వాడిన పదములు నిఘంటువున కెక్కక పోవుటచే అర్థావబోధమునకు నిఘంటువులు కూడ నిరుపయోగములైనవి. నిఘంటువులైనను గ్రంథస్థములైన పదములనే స్వీకరించునుగాని గ్రంథస్థములు కాకుండ వాడుకలోనే యున్న పదములను స్వీకరింపవు. కుమారసంభవము నిఘంటుకారులు చూడలేదు. నన్నెచోడుడు వాడిన దేశి పదజాలములో ఎక్కువపాలు మాండలికము ఆంధ్రుల అందరిభాష ఆంధ్రమే యనిపించుకొన్నను ఈ దేశమునగల నానా మండలములలో నానా విధములైన మాండలిక పదములు వున్నవి. దేశి యనెడి పేరు మీద ఆ మాండలిక పదములనే ఎక్కువగా ప్రయోగించినవాని కవిత్వము నిఘంటు సహాయము లేకుండ ఇతర ప్రాంతములకు అర్థముగాదు. ఈ లక్షణము ఒక్క తెలుగునకేకాక ప్రపంచ భాషలన్నింటిలోనుకలదు. ఏ ప్రాంతమువారు ఆ ప్రాంతీయపదములనే వ్యవహారమున వాడుకొనుచున్నను గ్రంథకర్తలు మాత్రం బహుళముగా సాధారణీకృతమైన భాషనే వాడుచుందురు ఆంధ్ర భాషయొక్క సాధారణీకృతికి సంస్కృతము ఎక్కువగా తోడ్పడినది. అందుచేతనే నన్నెచోడుని కవిత్వములో సంస్కృత భాగము సుబోధము, దేశిభాగము దుర్బోధము అయినవి. అదియుగాక ఆంధ్రసాహిత్య విద్యార్థులు మొదట నన్నయ భారతము ద్వారానే భాషా పరిజ్ఞానమును సంపాదించిరి. ఆ గ్రంథమున కూడా కొన్ని మాండలికములున్నను, అవి తద్గ్రంథ పఠనా భ్యాసము వలన పాఠకులకు సుపరిచితములై కేవల మాండలికత్వమును కోల్పోయినవి. కుమారసంభవమునకు భారతమువలె పఠన యోగ్యత కలుగకపోబట్టి ఆ భాష నేటికిని వింతగానే తోచుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుడు నన్నెచోడునివలెనే ఎక్కువగా

మాండలిక దేశి పదములనే వాడెను. కాని అతని గ్రంథములు భారతమువలె సాహిత్యపరులందరకు సంసేవ్యములు కాలేదు దానికి కారణము-సోమనాధుడు కావ్యములను పేర మత గ్రంథములను వ్రాయుట. ఆ మతస్థులు తప్ప ఇతరులు ఆ గ్రంథములను సాహిత్య సంపాదనార్థమైనను చదువకపోవుట సహజమే! మరి నన్నెచోడుని తర్వాత తిక్కన కూడ దేశ భాషను సుప్రతిష్ఠితము చేయుటలో కొంత పాలు నెల్లూరి మాండలికము అని చెప్పదగిన దేశిపదములను, జాత్యమును తన గ్రంథములలో వాడెననుటలో సందేహములేదు అయినను అట్టి పదములు నిఘంటువులకు ఎక్కుటచేత, తెలియని యర్థములను వాటిద్వారా గ్రహింపగలితిమి. అదియునుగాక తిక్కన భావములు ఇతర కవుల భావముల కంటె ఎక్కువ లోతుగలవి యయినను ఆయన ఇతరులవలె తాను క్లేశపడక పాఠకులకు క్లేశపెట్టక సుకరముగా ఆ భావమును వ్యక్తము చేయగలడు తిక్కన తరువాతనే దేశి పదజాలమునకు మన భాషలో సాధారణీకృతమేర్పడినది కావున మాండలిక పదప్రయోగమునే ఎక్కువగ చేయు కవి దేశవ్యాప్తమైన ఆదరమును పొందలేడు నన్నెచోడుని గ్రంథమునకు అట్టి స్థితియే పట్టినదని నా యభిప్రాయము.

గ్రంథ సమీక్ష

తెలుగు కవులలో కొందరు తమ గ్రంథావతారికలలో కావ్య కళను గూర్చిన తమ ఆశయములను, ఆదర్శములను సూత్రప్రాయములైన కొన్ని లక్షణ వాక్యములలో వ్యక్తము చేసిరి. ఆ లక్షణ నిర్దేశములో తమకు పూర్వమునగాని సమకాలమున గాని రచింపబడిన కొన్ని గ్రంథములను గూఢముగా అధిక్షేపించుటయు, అట్టి దోషములు లేని తమ రచనా విధానమును సూచించుటయు గలదు. అట్టివారిలో నన్నెచోడుడు ప్రథముడు. సత్కవి కావ్యము ముఖ్యముగా ఈ క్రింది లక్షణములు కలిగి యుండవలెనని ఈ కవి యాశయము.

1. భావములు జాను తెనుగున సరళముగా వ్యక్తము చేయుట.
2. కావ్యము కలిగించెడి ఇంపు పెంపుతో పిరిగొనియుండుట. అనగా రచన హృదయమునకు ఇంపు నింపుటయే గాక చిత్తమునకు ఔన్నత్యము కలిగించునది కావలెను, అనుట అట్టి ఔన్నత్యము ఉదాత్తవస్తు స్వీకారమున కలుగును.
3. శైలి కర్ణరసాయనముగా నుండవలెను.
4. పైపై తళుకు బెళుకులతో చూపరకు మిరుమిట్లు గొలిపియు లోన ఉత్త గుల్లయైన ప్రతిమవలె గాకుండ, ఉత్తమ కావ్యము చూచుటకు అన్ని విధముల సుందరముగా నుండుటయే గాక అంతరమున సారవంతమై, సాలభంజిక వలె నుండవలెను (substantial).

5. కృతి చెప్ప బూనినవానికి చతుష్షష్టి కళా పరిజ్ఞాన ముండవలెను.

6. గ్రంథమున నవరసములు, అష్టాదశ వర్ణనలు ఉండవలెను. ఇవిగాక

"మార్గ కుమార్గము, దేశియ
మార్గము, వదలంగ, దమకు మది గొల్పక దు
ర్మార్గపథవర్తు లనఁదగు
మార్గకవుల దలఁప గలఁతి మహి సుకవులకున్"

అను పద్యములో అనాటి మార్గ కవితాభిమానులను అతడు నిరసించిన సూచన కలదు. ఎట్లనగా చాళుక్యుల కాలమున దేశి కవిత్వము పుట్టి నన్నయ భారత రూపమున సుప్రతిష్ఠితమైనను, దానిని మెచ్చక మార్గ కవితయందే-సంస్కృతమునందే - ఇంకను పక్షపాతము చూపెడి ఛాందసులను గూర్చి పలికిన వాక్యము లివి. అంతేగాని నన్నయ భారతము మార్గ కవిత్వమనియు తదనుయాయులు తత్పక్షపాతులు మార్గకవులనియు నితని యభిప్రాయము గాదు. అట్లే యగుచో ఆ ఆక్షేపణ తన గ్రంథమునకును తగులును ఎట్లనగా నన్నయ కవిత్వమునకును తన కవిత్వమునకును సంస్కృతాంధ్ర పదముల పాళ్ళలో హెచ్చుతగ్గు లుండవచ్చుగాని పద్య రచనా విధానము రెండింటను ఒకటియే! ఎక్కువపాలు దేశి పదములుండుట తప్ప కుమార సంభవములో మార్గకు భిన్నమైన దేశితన మేమియులేదు నేను ఇతః పూర్వము చెప్పినట్లు ఆనాడు మార్గమనగా సంస్కృతమే! దేశియనగా దేశభాషయే! కావున ఈ పద్యమందలి మార్గ కవిత్వము సంస్కృత కవిత్వమనియే అతని యభిప్రాయమై యుండును. దానినే ఆరాధించి దేశిని మెచ్చక పోవుట "కుమార్గము" అని యతని నింద. (కుమార్గము = మంచి పద్ధతి కాదు) ఈ పద్యమునకు ఇంతవరకు సరియైన అర్థము కుదరలేదు. పైది నాకు తోచిన అర్థము.

ప్రస్తుతము మన దేశములో ఉన్నతవిద్యా బోధన మంతయు మాతృభాష ద్వారా జరుగుట శ్రేయస్కరమని కొంతమంది ప్రతిపాదించుచుండగా వేరొక వర్గమువారు ఆంగ్లము ద్వారానే ఆ బోధనము ఫలప్రదమగును గాని మాతృభాష ద్వారా బోధించుట తగదు అని వాదించుచున్నారు గదా! ఈ వివాద మెట్టిదో నన్నెచోడుని నాటి కావ్యభాషా వివాదము కూడ అట్టిదేయై యుండును కాబోలు. ఇతని యాశయములలో ప్రధానమైనది-భావములను జాను తెనుఁగున సరళముగా చెప్పవలెననుట. ఈ 'జాను తెనుఁగు' అనెడి పదమును ఇతడే మొదట ప్రయోగించినవాడుగా పొడగట్టును. జాను తెనుఁగనగా ఏమియో అతడు చెప్పక పోయినను సరళమైన తెలుఁగు అని పద్యతాత్పర్యమునుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఈ పదమును పాల్కురికి సోమనాధుడు తన గ్రంథములలో ప్రయోగించి దాని స్వరూపమును గూర్చి కొంత వివరణమును చెప్పెను.

ఉరుతర గద్య పద్యోక్తులకంటె సరసమై బరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపగా సర్వ సామాన్యమగుట కూర్చెద ద్విపదలుకోర్కిదైవార.
(బసవ పురాణము)

ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన,
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
(పండితారాధ్య చరిత్ర)

పై ద్విపదలనుబట్టి సర్వ సామాన్యమైన భాష జాను తెనుఁగని ఆ కవు లనుకొన్నట్లు మనము భావింపవచ్చును. కాని "ఆరూఢ గద్య పద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన" అను సమాసము సర్వ సామాన్యమేనా? అని ప్రశ్నించిన వారికి నా సమాధానమిది : సర్వులు అనగా ఆబాలగోపాలము, ప్రజలు అని యర్థము కాదు. కొద్దియో గొప్పయో భాషాజ్ఞానము కలిగి, పాండిత్యము లేకపోయినను ఇతర సహాయ్య మపేక్షించకుండ, చదివెడి గ్రంథమును అర్థము చేసికొన కలిగిన అక్షరాస్యులను మాత్రమే అతడు ఉద్దేశించెనని నేను భావింతును. అనగా సంస్కృత శబ్దములను వాడినను తెలుఁగువారికి నిత్య వ్యవహారమున సుపరిచితములై తెలుగు తనమును తాల్చిన శబ్దములైనచో అవి తెలుఁగు పదములతోపాటు సర్వసామాన్యములే యగును. ఇంతవరకు లెస్సగా నున్నది. కాని ఆ సోమనాథుడే తన వృషాధిప శతకమున జాను తెనుఁగునకు ఉదాహరణముగా ఒక పద్యమును వ్రాసెను.

బలుపొడతోలు సీరయును బాఁపసరుల్ గిలుపారు కన్ను వె
న్నెలతల సేఁదుకుత్తుకయు నిండిన వేలుపు టేరు వల్గు పూ
సలు గల జేని లెంకనని జానుఁదెనుంగన సన్నుతించెదన్
వలపు మదిందలిర్ప బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

ఈ పద్యమునుబట్టి జాను తెనుఁగనగా అచ్చ తెనుఁగు అని స్ఫురించుట తథ్యము. అచ్చ తెనుఁగు పద్యములు కొన్ని సంస్కృత సమాస ఘటిత పద్యములకంటె దుర్బోధముగా నుండుట అందర మెరిగినదే! అచ్చ తెనుగు భాష ఎన్నటికీ సర్వ సామాన్యము కాదు. చాళుక్యరాజు మొదలగు పలువురు దేశి కవిత్వమును నిలిపిననాడే తెనుగు తత్సమ సంయుతమై ఉత్తమ కావ్య రచనా యోగ్యమయ్యెను. పోనీ, తత్పూర్వము ఎట్టి సంస్కృత ప్రాకృత శబ్ద సంక్రమణములేని కాలమున అచ్చ తెనుఁగు వాక్యములు ఉండెనని చారిత్రకముగా నిరూపితమైనను ఆ వాక్యముల తెలుఁగు అతి ప్రాచీనములైన శాసనముల భాష వలె మనము ఎన్నడును వినని ఏదో పరిభాషగ వినబడునేగాని సర్వ సామాన్య భాషగ వినబడదు. కావున సోమనాథుడు జాను తెనుఁగు పేర అచ్చ తెనుగు

పద్యము వ్రాయుట సరియైన యుదాహరణము కాదు. నన్నచోడుని అభిప్రాయ మునను జాను తెనుగనగా అచ్చ తెనుగుగాదు. అతని గ్రంథము అచ్చ తెను గున వ్రాయబడలేదు. పోతే అతని అభిప్రాయము సోమనాధుని వివరణము వలెనే సర్వసామాన్య భాషయే జాను తెనుగై యుండవలెను. కాని గ్రంథము నందలి భాష సర్వ సామాన్యమని చెప్పలేము. ఈ గ్రంథమున కొన్ని కొన్ని పద్యములు, కొన్ని కొన్ని వాక్యములు సరళముగా, సుభోధముగా నున్నను ఇంచుమించు నూటికి ఏబదిపాళ్ళు కఠిన సంస్కృత భూయిష్ఠమైన రచనయే యనుట సత్యదూరము కాదు. కావున సర్వ సామాన్యమైన జాను తెనుఁగు రచన అతనికి ఆదర్శము మాత్రమే! ఆచరణ సాధ్యములు గాకపోయినను ఉత్తమా దర్శములు ప్రశంసనీయములే!

ఈ జాను తెనుఁగు శబ్దము వంటిదే ఇతడు వాడిన వస్తు కవిత యనెడి అస్పష్టమైన యింకొక శబ్దము. అవతారికలో ఈ పదము నతడు పదేపదే ప్రయో గించెను. తాను జంగమ మల్లికార్జున గురువు వలన వస్తు కవిత్వమును నేర్చెనట.

ఆ॥ "నింగి ముట్టియున్న జంగమ మల్లయ
వరమునందుఁ గనిన వస్తు కవిత
దగిలి వారియందనె గడింతు రవికి దీ
పమున నర్చలిచ్చు పగిదివోలె."

ఆ గురువునకు తన కుమారసంభవ వస్తు కవితను రవికి దీపమున అర్చ లిచ్చుపగిది సమర్పించెనట. అనగా ఈ గ్రంథము వస్తు కవితా బంధురమని మన మనుకొనవలెను. మరి ఈ గ్రంథమునే అతడు ప్రబంధమని ఇంకొక పద్యమున పేర్కొనెను.

ఉ॥ "జంగమ మల్లికార్జునుని...............
...విస్తరించెదఁ బ్రబంధము సద్రస బంధురంబుగాన్"

ఈ ప్రబంధ కవిత్వమునే అతడు వస్తు కవిత్వముగా పేర్కొనెనని తలపవచ్చును గాని మరి సంస్కృత కవిస్తుతి సందర్భమున వాల్మీకి రామాయణ మును భారవికిరాతార్జునీయమును వస్తుకావ్యములుగాను, ఉద్భటుని కుమార సంభవమును గూడ వస్తుమయ కావ్యముగాను ప్రశంసించెను.

కం॥ "కవితామృతోదయాంబుధ
కవి సజ్జనజనకు వస్తుకావ్యాబ్జరవిన్
గవితారంభంబుల స
త్కృవు లభినందింతు నాదికవి వాల్మీకిన్.

కం॥ భారవియు వస్తు కవితను
భారవియును బఱఁగి రుదయ పర్వత శిఖరా
గ్రారోహణేంద్ర కీల న
గారోహణ వర్ణనల జనారాధితులై.

కం॥ క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁగుమార సంభవమ్ము నలంకా
రము గూఢవస్తుమయకా
వ్యముగా హరులీల చెప్పి హరు మెచ్చించెన్."

ఈ ప్రశంస చూడగా వాల్మీకియు భారవియు ఉద్భటుడు మాత్రమే సంస్కృతములో వస్తుకవులనియు అందులోను ఉద్భటుడు గూఢవస్తు కవి యనియు అనుకొనవలసి వచ్చును. అతని కుమార సంభవము లభ్యముకాదు గనుక అది ఏ విధముగా గూఢమో మనము చెప్పలేము. బహుశా ప్రబోధ చంద్రోదయమునందువలె అతని కుమార సంభవములో వాచ్యార్థము కాక ఆధ్యాత్మిక అంతరార్థము ఏమైన వున్నదేమో! ఇక భారవియు, వాల్మీకియు ప్రత్యేకము వస్తుకవులుగా ప్రస్తుతింపబడుట ఏ కవితా గుణమునుబట్టియో మన మూహింపలేము. భారవి వస్తుకవియైనపుడు మాఘుడు ఏల కాకూడదు! భట్టి హర్షుడు ఏల కాగూడదు? కావున ఆ యిరువురనే ఇతడు ప్రశంసించుటలో విశేషార్థమేమియులేదు. తన గ్రంథమును ప్రబంధము అని చెప్పుకొన్నాడు గనుక ప్రబంధ కవిత్వమే వస్తు కవిత్వమని అతని అభిప్రాయముగా గ్రహింపవచ్చును.

అలంకార శాస్త్రములలో వస్తుశబ్దమును కథాపరముగాను, కథాంశపరముగాను వాడిరి. వస్తునేతృ రసభేదములనుబట్టి దశరూపకము లేర్పడునని ఈ క్రింది సూత్రమున కలదు.

"వస్తునేతృరసాస్తేషాం రూపకాణాం హి భేదకాః" (ప్రతాపరుద్రీయం)

ఈ సూత్రములో వస్తువనగా నాటకేతి వృత్తమనియే అర్థము మరి.

''యత్స్యాదనుచితంవస్తు నాయకస్య రసస్యవా,
అవశ్యం తత్పరిత్యాజ్యం అన్యథావా ప్రకల్పయేత్'' (దశరూపకము)

ఈ కారికయందలి 'వస్తు' శబ్దమునకు ఇతివృత్తములో ఏదో యొక అంశమని యర్థమేగాని ఇతివృత్తమంతయు అని యర్థముకాదు. కథయంతయు అనుచితమైనచో కవి దానిని చేపట్టనే చేపట్టడు. కావున ఈ రెండు కారికలను బట్టి అభిజ్ఞాన శాకుంతలమునందు ప్రధాన కథయైన శకుంతలా దుష్యంతుల దాంపత్య గాథ వస్తువు అయినట్లే ఆ నాటకమునందలి జాలరి వృత్తాంతముగాని, దుర్వాస శ్శాప వృత్తాంతముగాని, దుష్యంతుని మృగానుసరణముగాని వస్తువులే యగును.

మానవ శరీరమువలె కావ్య శరీరముకూడా అనేకావయవ సంయుతమై యుండును. అవయవ పరిపుష్టియే అవయవి పరిపుష్టి. ఏ అవయవము క్షీణించి నను అవయవికి అంగ వైకల్యము రాకమానదు. కావున కావ్యములో ప్రధాన కథను గుణాలంకార వర్ణనాదులతో రసవంతము చేయుటేకాక తదవయవ స్థానీయములైన ఇతర కథాంశములను గూడ ఆ విధముగానే పరిపోషించి రసవంతములు చేయుటయే వస్తు కవిత్వము చెప్పుట. అదియే ప్రబంధ రచన చేయుట అని ఈ కవి యూహయని నేను ఊహింతును. నా యూహయే నిజమైనచో ఇతని వస్తుకవితా శబ్ద ప్రయోగములో నూత్న ప్రతిపాదనమేమియులేదు.

ప్రబంధ శబ్దము సంస్కృతములో ఏయే అర్థములలో వాడబడినదో, తెనుగున ఎట్టి గ్రంథములు ప్రబంధములుగా పేరెన్నికగన్నవో ఆ వివరణ మంతయు ఇంకొక ప్రకరణమున చెప్పబడును. ప్రస్తుతము కుమార సంభవము ప్రబంధమగునా? కాదా? అను ప్రశ్నకు రచనా విధానమునుబట్టి ఇది ప్రబంధమే యని అసందిగ్ధమైన సమాధానము చెప్పవచ్చును. కానీ ప్రబంధమునకుండ వలసిన లక్షణములలో ముఖ్యమైన వస్త్వైక్యము మాత్రము ఇందులేదు.

మహాస్రగ్ధర : సతి జన్మంబున్ గణాధీశ్వరు జననము దక్ష
క్రతుధ్వంసముం బా
ర్వతి జన్మంబున్ భవోగ్ర వ్రత చరితయు దేవ
ద్విషత్ క్షోభమున్ శ్రీ
సుతసంహారమ్ము భూభృత్సుత తపము సుమా
సుందరోద్వాహమున్ ద
ద్రతి భోగంబుం గుమారోదయము నతఁ డనిం
దారకుంబోరఁగెల్వన్"

అనెడి పద్యములో చెప్పబడిన కథాంశములలో సతి జన్మంబును, గణాధీశ్వరు జననమును, దక్షక్రతు ధ్వంసమును అనెడి మూడింటికి ఉత్తర కథతో ఉన్న సంబంధము అపరిహార్య కారణబద్ధము కాదు. ఈ కావ్యము కుమారస్వామి సంభవమునకు సంబంధించినది. అతని సంభవము తారకాసుర సంహారార్థమే గనుక తారకాసురవధ కుమారుని సంభమునకు కార్యమైనది. కనుక కుమార సంభవ కావ్యము కుమారుని సంభవముతోనే ముగియుటకంటే తారక వధతోనే ముగియుట కథా బీజారోపణమునకు అనురూపమైన ఫలము. ఉమామహేశ్వరుల పరస్పరానురాగమే ఆ బీజము. ఆ అనురాగమునకు పార్వతి పూర్వ జన్మ గాథను చెప్పుట వస్త్వైక్యమును సాధింపదలచిన కవికి అవశ్యకము కాదు. ఆ భాగము నందలి మూడంశములలో మొదటి రెండును ప్రధాన కథకు,

మూడవదియైన దక్షాధ్వర ధ్వంసముకంటె, ఎక్కువ దూరమున నున్నవి. వాటిని బలవంతముగా లాగికొనివచ్చి ఉమామహేశ్వరుల కథతో అతుకుట పౌరాణిక పద్ధతియే గాని ప్రబంధ పద్ధతికాదు. ఈ ఔచిత్యము నెరిగియే కాళిదాసు-

"అస్త్యుత్తర స్యాందిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధి రాజః"

అని పార్వతీ జనకుడైన హిమవంతుని వర్ణనతో కథను ఉపక్రమించెను. అంతేగాక ప్రబంధమునకు ఉచితముగానట్టియు పురాణములయందు మాత్రమే చెప్పదగినట్టియు కథాంశములు కొన్ని నన్నెచోడుని గ్రంథమున గలవు. కుమారుని జననమునకు పూర్వము జరిగిన కార్యకలాపమంతయు పౌరాణికమే గాని ప్రాబంధికముగాదు. కావున నన్నెచోడుడు పౌరాణిక గాథను పురాణముగా గాక వర్ణనాదులచే నలంకరించి ప్రబంధముగా రచించెను. ఈ యర్థముననే ఇది ప్రబంధము

కథా ప్రణాళిక

ఆశ్వాసము I

1) ఆదిశక్తి దక్షుని ప్రార్థనమీద అతనికి సతీదేవి యనుపేర పుత్రికయై జన్మించి శివుని వివాహమాడుట. 2) ఆ దంపతులు గజరూపధారులై క్రీడింప, గజాననుడు పుట్టుట. 3) దక్షుడు తన పుత్రికా సంతానమునంతను చూడనేగి కశ్యపాది జామాతలచే సత్కృతుడగుట.

ఆశ్వాసము II

1) దక్షుడు శివుని చూడ నేగగా ఆయన ఇతర అల్లుండ్రవలె మామను గౌరవింపక పోవుట. 2) ఆ అవమానమునకు ప్రతీకారముగా దక్షుడు తాను చేయతల పెట్టిన యజ్ఞమునకు శివుని ఆహ్వానింపక కుమార్తెను పిలిపించుట. 3) సతీదేవి తన భర్తను ఆహ్వానింపని తండ్రిని అధిక్షేపించగా అతడు శివనింద చేయుట. ఆ సాధ్వి దుర్భర కోపమునే యోగాగ్ని దగ్ధయగుట. 4) గజాననుడు ప్రమథులతో గూడి దక్షయజ్ఞ ధ్వంసము గావించి, దక్షుని కట్టితెచ్చి శివుని మ్రోల పెట్టుట 5) శివుడు అతనిని క్షమించి అధ్వర ఫలము ప్రసాదించి ప్రజాపతిగ నియోగించుట

ఆశ్వాసము III

1) సతీదేవి హిమవంతుని కూతురై జనించుట. 2) ఆమె యుక్తవయస్కురాలైనపుడు నారదుడు వచ్చి ఈశ్వరునకు పత్నియగునని జోస్యము చెప్పుట. 3) శివుడు ఏదో కాంక్షించి తపస్సు చేయుటకై హిమవద్గిరికి రాగా హిమవంతుడు ఆయనకు తగిన సౌకర్యములను కలిగించి ఆయనకు పరిచర్యార్థము పార్వతిని నియోగించుట.

ఆశ్వాసము IV

1) తారకాసురుడు దేవతలను నానాబాధలు పెట్టుట. వారు బ్రహ్మతో మొరపెట్టుకొనుట, ఆయన శివపార్వతుల తేజమున ఉదయించినవాడే తారకా సురుని సంహరింప సమర్థుడగునని యుపదేశించుట. 2) ఇంద్రుడు మన్మథుని తన కొలువునకు రావించి శివపార్వతులకు సంయోగము కల్పింపుమనుట. 3) మన్మథుడు సపరివారుడై ఈశ్వరుని తపోవనమున కేగుట. 4) వసంతుడు తపోవనమున ప్రవేశించి అకాలవసంతోదయమును కల్గించుట.

ఆశ్వాసము V

1) వసంత పుష్పాభరణాలంకృతయై సపర్యార్థమై వచ్చిన పార్వతిని చూచి శివుడు చలించుట. 2) తన మనోవికారమునకు కారణమైన మన్మథుని ఫాలనేత్రముతో భస్మము చేయుట. 3) రతి విలాపము 4) ఆకాశవాణి సమా శ్వాసము. 5) పార్వతీ విరహార్తి 6) సఖుల శిశిరోపచారములు.

ఆశ్వాసము VI

1) తండ్రి యనుమతిగొని పార్వతి తపమున కేగుట. 2) ఒక ముని పల్లెనుజేరి అందున్న జంగమ మల్లికార్జునునివద్ద దీక్షగొని తపోవేషము దాల్చి గంగాతీరమున నివాస మేర్పరచుకొని ఘోరమగు తపస్సు చేయుట.

ఆశ్వాసము VII

1) శివుడు మాయాబ్రహ్మచారి వేషమున పార్వతిని పరీక్షించి, మెచ్చి సాక్షాత్కరించుట 2) కన్యావరణార్థము సప్తర్షులను హిమవంతుని చెంతకు పంపుట.

ఆశ్వాసము VIII

1) సప్తర్షులు వివాహ నిశ్చయము చేసికొని వచ్చుట. 2) శివుడు బ్రహ్మాది పరివృతుడై పెండ్లికి తరలిపోవుట. 3) హిమవంతుడు భక్తిపూర్వక ముగా ఎదుర్కోలు నెరపుట. 4) ఆ రాత్రి ఓషధీ ప్రస్థపురమున విజృంభించిన విటవిటీ విలాసాది శృంగార క్రీడలు.

ఆశ్వాసము IX

1) పార్వతీ పరమేశ్వరుల వివాహము 2) తుంబురు నారదుల గానము. 3) రంభాదుల నాట్యము. 4) దేవతల ప్రార్థనలు ఆలకించి శివుడు మన్మథుని పునరుజ్జీవితుని చేసి రతిని అనుగ్రహించుట. 5) వసంతోత్సవము 6) జలకేళి 7) పార్వతీ పరమేశ్వరులు రజతగిరికేగుట. 8) వారి వివిధ రతిక్రీడావిలాస ములు.

ఆశ్వాసము X

1) శివపార్వతుల శయ్యాగృహము. 2) అకాలమున అందు ప్రవేశించిన అగ్నిమీద శివుడు తన చరమ ధాతువును చల్లుట. 3) అగ్ని దానిని ధరించి పోయి ఋషిపత్నులమీద విడుచుట. 4) వారు దానిని శరవణసరసిలో గుప్తము చేయుట 5) అందు కుమారస్వామి జనించుట. 6) కలహకుతూహలుడైన నారదుడు ఆ పిల్లవాని తేజో విశేషాదులను ఇంద్రునికి చెప్పగా అతడు దండెత్తి వచ్చి ఓడిపోయి ఈశ్వరుని మరుగుజొచ్చుట. 7) ఉమామహేశ్వరులు ఆ పిల్లవానిని తమ బిడ్డగా గుర్తించి, తారకాసుర వధార్థము దేవసేనా నాయకుని చేయుట. 9) క్రౌంచ పర్వత భేదనము. 10) దేవతలు బృహస్పతిసుతుడైన సుమతిని తారకాసురునివద్దకు రాయబారము పంపుట. 11) తారకుడు దూతను నిందించి వధింపబూనుట. 12) శుక్రుని ధర్మోపదేశము. 13) దానవదూత దేవ సభకు వచ్చుట. 14) యుద్ధ నిర్ణయము. 15) శుక్రుడు తారకునకు రాజనీతిని ఉపదేశించి యుద్ధము మాన్పనెంచుట, తారకుని తిరస్కారము.

ఆశ్వాసము XI

1) ఉభయ సైన్యములు చతురంగ బల సమేతముగా యుద్ధభూమి చేరుట.

ఆశ్వాసము XII

1) సురాసురులలో ప్రధానవీరులు పరస్పరము నానావిధముల పోరుట. 2) కుమార తారకులు తారసిల్లుట. 3) తారకాసుర సంహారము. 4) దేవతల అభినందనములు, జయజయ ధ్వానములు. 5) విజయలక్ష్మీ శోభితుడైన కుమారుడు తల్లిదండ్రులను దర్శించుట. 6) పరమేశ్వరుడు కుమారునకు ఈశ్వర తత్వోపదేశము గావించుట.

ఈ కథ బ్రహ్మాండ పురాణములో ఉన్నదట. మరి ఇతర శైవ పురాణములలో కూడా నుండవచ్చును. దీనికి ప్రపంచ వ్యాప్తి వచ్చుటకు కారణము కాళిదాసు చేపట్టుట. ఆ కవికుల గురువే కుమారసంభవము వ్రాసియుండనిచో ఈ కథ గణపతి సంభవ కథవలెనే పురాణములలోనే యుండిపోయెడిది. నన్నెచోడుని గ్రంథము కాళిదాసుని కుమార సంభవమునకు ఆంధ్రీకరణము కాదు. ఒకవేళ ఉద్భటుని కుమార సంభవమే ఈ తెలుగు గ్రంథమునకు మూలమేమో యని అనుమానించుటకైనను వీలులేకుండ నన్నెచోడుడు అవతారికలో ఒక ప్రమాణ వాక్యము వ్రాసెను

"అస్మదీయా నూన ప్రతిభార్ణవోదీర్ణ రుచిరవస్తు విస్తారితోత్తమ కావ్య రత్నంబు"-ఇది నా ప్రతిభా సముద్రమున పుట్టిన కావ్యరత్నమే తప్ప ఎరవు

తెచ్చుకొన్నది గాని, కొన్నదిగాని గాదని ఈ వాక్యముయొక్క తాత్పర్యము. అయితే, ఈ కావ్యమే అతని ప్రతిభా సముద్రమున పుట్టినది కాని, కథ మాత్రము కాదు. పురాణములలోని కథను నిమిత్త మాత్రముగా తీసికొని దానిని తానిచ్చ వచ్చినట్లు మలచి సింగారించి వన్నెలు చిన్నెలు కల్పించి ఒక చక్కని శిల్ప మూర్తిని సృష్టించినాడు. స్వతంత్ర రచన అనెడి మాటకు అర్థమింతే. కథను గూడ కల్పించినాడని కాదు. మరి కాళిదాసు కావ్యములైనను మూలముగా గైకొన్నాడేమో అని యనుమానించుటకు వీలు లేకుండా అతడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ సందేహ నివృత్తిని జేయుచున్నది. కాళిదాసుపై ఇతనికి ఎనలేని భక్తి. "భాసుర మతి వాల్మీకి వ్యాసాదులు చనిన జగతి వరకవితాసింహాసన మెక్కి కవీంద్రుల దాసులుఁగా నేలెఁగాళిదాసుఁడు పేర్మిన్." ఇంత భక్తిగలవాడు అతని కుమార సంభవమును ఇతర సంస్కృత కావ్యములకంటె ఎక్కువ శ్రద్ధతో చదివి యుండుననుట తథ్యము ఊరక చదువుటయే కాకుండ దానిని చిరకాల మన నము చేసి తన కవితాత్మను ఆ కావ్య సౌందర్య వాహినిలో నోలలాడించి యుండు. అందుచేతనే గ్రంథ రచనవేళ కాళిదాసుమూర్తి ఇతనికి అడుగడుగు నను సాక్షాత్కరించుచునే యుండెనని తలపవచ్చును. ఆ సాక్షాత్కార ప్రభా వము ఈ గ్రంథమున చాలవరకు నీడలారుచుండును. అందుచేతనే విమర్శకులు ఈ గ్రంథమునకు కాళిదాసు కుమారసంభవమే మూలమనుకొని దానితో పోల్చి చూచుటకు ఉద్యమించిరి. అది మూలము, ఇది ప్రతికృతి అని పోల్చి చూచుట కంటె ఈ రెండును స్వతంత్ర గ్రంథములుగ భావించి తారతమ్యము నిర్ణ యించుట సముచితము. ఎఱ్ఱన, సోమనల హరివంశమువలె ఈ రెండును తెలుఁగు గ్రంథములే అయి యుండినచో అట్లు పోల్చి చూచుట కొంత సుకరమే యగును గాని కాళిదాసుది సంస్కృతమును, నన్నెచోడునిది తెలుగు అగుటచేత వాటిని పోల్చిచూచుట కొంత దుర్ఘటనమైన పని. అయినప్పటికిని ఈ రెండు గ్రంథ ములలోని కథను, ఈ కవులు ఆ కథను నడిపిన పద్ధతి, కవితా శక్తిలో చిత్త సంస్కారములో ఇరువురకును గల తారతమ్యమును కొంత వరకైనను పోల్చి చూడవచ్చును. నిజమునకు తెనుఁగుమాట అటుంచి సంస్కృతములో నైనను కాళిదాసు చేపట్టిన వస్తువును ఇంకొక కవి చేపట్టియున్నచో-అట్టి సాహసుఁడు లేడు - కాళిదాసుతో అతనికి పోలిక ఏమిటి? అని యతని గ్రంథమును విప్పి చూడకుండగనే త్రోసిపుచ్చవచ్చును. ఎందుచేతననగా కవి కులములో కాళిదాసుని పేరు చెప్పిన తర్వాత ద్వితీయుడుగానైనను చెప్పుటకు వెంటనే రెండవ వాని పేరు స్ఫురింపదు. అందుచేతనే "అనామికాసార్థవతీ బభూవ" అన్న అభి యుక్తోక్తి పుట్టినది. అట్టి కాళిదాసుతో ఈ తెనుఁగు కవిని పోల్చి చూచినపుడు

ఇతనికి ఏమి న్యూనత కయిగునో యనెడి సంకోచము కలుగుట సహజమే. కాని బరిమీద వదలిపెట్టినచో గెలవకపోయినను కాళిదాసుతో పెనగగల వాడేగాని మల్లచరపు విన్నంతనే భయపడి పారిపోవువాడు కాడనుమాట మాత్రము నిజము.

కాళిదాసు పేరుమీద చెల్లుచున్న కుమారసంభవములో ఉత్తరభాగము (9 వ సర్గనుండి) అతడు వ్రాసినది కాదనియు ప్రతిభాశాలియైన ఏ కవియో దానిని పూర్తిచేసి యుండుననియు, సూక్ష్మ దృష్టికి ఆ భేదము కానవచ్చుచుండు ననియు కొందరందురు. మల్లినాథసూరి మొదటి ఎనిమిది సర్గలకే వ్యాఖ్యానము వ్రాసి తక్కినవి విడిచిపెట్టుటవల్ల ఆ మహా వ్యాఖ్యాతకు కూడ ఉత్తరభాగము కాళిదాసు కృతము కాదనియే తోచెనని తమ యభిప్రాయమును సమర్థింతురు. నన్నెచోడునకుకూడ ఇట్టి అభిప్రాయమే కలిగి యుండవచ్చును. ఇతడు పూర్వ భాగమును అనుసరించి నడచినంతగా ఉత్తరభాగము వెంట నడక సాగింప లేదు. నన్నెచోడుడు చేసిన అనుసరణములు, అనుకరణములు, అనువాదములు పూర్వభాగముకే సంబంధించి యున్నవిగాని ఉత్తరభాగమున లేవు. అందును 5 వ సర్గ తరువాత కాళిదాసుదగ్గర సెలవు తీసికొని తన దారిని తాను పరుగెత్తి పోయెను. సప్తర్షులు కన్యావరణార్థము హిమవంతునొద్దకు వెళ్ళి మనువు నిశ్చయము చేసికొని వచ్చిన 6 వ సర్గను నన్నెచోడుడు ఎట్లు విస్మరింప గలిగెనా? యని నాకు విస్మయము కలుగుచుండును. ఆ సర్గలో కాళిదాసు చిత్రించిన ఆర్యత్వము మన కుమారసంభవమున- ఛాయామాత్రముగా నైనను- లేదు. భారత జాతియొక్కయు భారతీయ కవియొక్కయు సంస్కృతి సంపన్న తకు నిధానమైన ఆ సర్గను తెనుగున అనువదించుటకు గాని అనుసరించుటకు గాని నన్నెచోడుడు చాలడు. ఈ గ్రంథమును కాళిదాసునకు వినిపించినచో అతడు ఒకమారు తలయూచుచు, ఒకమారు పెదవి విరచుచు ఆలకించును.

సంస్కృత కుమారసంభవములోని కథ హిమద్వర్ణనతో పార్వతీ జనన ముతో ప్రారంభమై కుమారుని తారకాసుర సంహారముతో అంతమగును. తెనుగున పార్వతియొక్క పూర్వజన్మమైన సతీదేవి యొక్క జననము, దక్షుడు ఆమెను శివునకిచ్చి పెండ్లిచేయుట, ఆ పరమ దంపతులకు గజాననుడు పుట్టుట, తండ్రియైన దక్షుడు తన భర్తను అవమానించినందులకు సతీదేవి యోగానల దగ్ధయగుట, ఆపై దక్షాధ్వరధ్వంసము జరుగుట అనెడి అధిక కథ మొదటి రెండాశ్వాసములలోను కలదు.

మూడవ ఆశ్వాసము నుండి నడిచిన కథ మాత్రము కాళిదాసు కథా క్రమముతో సంప్రదించుచుండును. అది మొదలు రెండు గ్రంథములయందును

కథా ప్రణాళిక సమానమే! ఆ ప్రణాళికను ఉన్మీలనము చేయుటలో మాత్రము నన్నెచోడుడు కాళిదాసుకంటె ఎక్కువ పెంపుచేసెను. ఆ పెంపు అనేకవిధముల జరిగినది. ముఖ్యముగా వస్తు వర్ణనలోను భావ ప్రపంచములోను అది ఎక్కువ ద్యోతితమగును. ఈ భేదము ఒక్క ఈ యిరువురకే కాదు; ఇది ప్రాచీన నవీన కవి వర్గములకు ఉండెడి సర్వసాధారణ ధర్మము. ఈ ప్రాచీన నవీనతలనునవి కాలమునుబట్టి యేర్పడునవి కావు. ఆయా కవుల రచనా పద్ధతులనుబట్టియు ఏర్పడును. ప్రాచీన కవిత్వమునకు సాధుత్వము, సహజ సౌందర్యము, అలంకరణ విరళత్వము, బహువర్ణనా రాహిత్యము, కథా ప్రాధాన్యము, భావసంయమనము ముఖ్య లక్షణములు నవీన కవిత్వమునకు శబ్దాడంబరము, అర్థ చమత్కారము, అలంకరణ ప్రచురత్వము, వర్ణనా బాహుళ్యము, భావావేశము, ఇతివృత్త ప్రపంచనము ముఖ్య లక్షణములు. ఈ విభాగమునే ఆంగ్లములో Classicism and Romanticism అని యందురు. ఈ యర్థములో మన ప్రాచీన నవీన కవులను ఆర్ష కవులు, లౌకిక కవులు అనవచ్చును. ఆర్ష కవులనగా కేవలము ఋషికవులనియే అర్థము కాదు పైన చెప్పిన లక్షణానుసారముగ పురాణేతిహాసములను కావ్యములను వ్రాసిన కవులందరును ఆర్షకవులే యగుదురు. కుమారసంభవ కథగల ప్రాచీన పురాణములు చూచినపుడు ఆ రచన ఆర్షమనియు దానితో పోల్చినపుడు కాళిదాసు రచనపై జెప్పిన లక్షణములను బట్టియే కొంత వరకు లౌకికమనియు స్పష్టమగును. ఆ కాళిదాసుతో ఈ నన్నెచోడుని పోల్చి చూచినచో ఈ తెనుగు కవిత్వము లౌకికము ఆ కాళిదాస కవిత్వము ఆర్షము అనిపించును అనగా లౌకికమనదగిన నవీన కవిత్వ లక్షణము కాళిదాసు గ్రంథమునందుకంటె నన్నెచోడుని గ్రంథములో అధికముగా నుండునన్న మాట. ఈ పెంపు జరిగిన కొలదియు లౌకిక గ్రంథము విస్తృతి చెందుటయే గాక కొన్నిచోట్ల ఆ విస్తృతి, కావ్య శరీర నిర్మాణదృష్ట్యా అనావశ్యకముకూడ అగును. మరికొన్ని చోట్ల వ్యంగ్య ప్రధానమై సూచనా మాత్రముగ ఉన్న యర్థము వివరణవల్ల పలచబడును. ఒక యుదాహరణ చూడుడు:

"అపచిత బలిపుష్పా వేది సమ్మార్గ దక్షా
నియమ విధి జలానాం బర్హిషాం చోపనేత్రీ
గిరిశముపచార ప్రత్యహంసా సుకేశీ
నియమిత పరిఖేదా తచ్ఛిరశ్చంద్రపాదైః."

ఈ శ్లోకమునందు కాళిదాసు పార్వతి తపస్వితుడైన శివునకు చేసిన పరిచర్యా స్వరూపమును సంగ్రహముగా, అంతకంటె అపేక్షణీయము లేకుండ వ్యక్తీకరించెను.

ఈ శ్లోకములోని భావములనే ఛాయా మాత్రముగా అనుకరించుచు నన్నెచోడుడు మూడు పద్యములను వ్రాసెను. మూడవదానిలో పార్వతి నిత్యము కోసి తెచ్చిన పువ్వుల ప్రత్యగ్రతను వివరించుచు రమణీయమైన యొక అర్థమును కొనితెచ్చెను.

సీ॥ "మొసలావులించి వాసనసల్లఁ బసిగొని
  లేఁ దేటిగము లెంగి లింపకుండ
నెడ సూఱఁగొని వేచి సుడియు తెమ్మెరలచే
  బొడము పుప్పొడి వొలివోవకుండఁ
ధరణి కూటమున మే యెరలి పద్మిని మేన
  మొలతెంచు మధమద మొలకకుండ
మేల్కొని గోమిని మెలఁగి మై మురిసినఁ
  బొది గొన్నయకరువుల్ సెదరకుండఁ

తే॥ దెలిసి జక్కన లొండొంటిఁ గలయఁదారు
కలకలంబున రేకులు గదలకుండ
మున్నకొని వచ్చి గణికా సమూహితోడ
గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడి తామరల వరదు."

ఈ పద్యమును కాళిదాసే చూచియున్నచో ౪ వ పాదము తప్ప తక్కిన భాగమును నిజముగా సంస్కృతములో అనువదించెడి వాడేమోయని నాకు తోచును. (ఆ పాదము నందలి యర్థము అసభ్యము). కాళిదాసునే మురిపించెడి పద్యములు ఇట్టివి ఈ గ్రంథములో అక్కడక్కడ చాల కలవు వాటిలో రెండు మూడు ఉదాహరణము లిచ్చుచున్నాను :

"మ॥ వల రాజామని బిల్చి వేగమెయి నీవాసంతి కానంద దో
హల మీకానన లక్ష్మి కిమ్మనుడు నాహ్లాదంబుతో నెయ్యమ
గ్గలమై యుండ వసంతమండు దమపైఁ గన్నిద్దఁ గావాకుఁ గెం
దలి రాకయ్యెనొనాఁ దలిర్చె వడిఁ గాంతారాంతరోర్వీజముల్"

కం॥ కని కోపించెనొ? కానక
మును గోపించెనొ మహోగ్రముగ నుగ్రుఁడు సూ
చినఁ గాలెనొ చూడక యట
మును గాలెనొ నాఁగ నిమిషమున నఱఁగాలెన్.

కం॥ గిరిసుతమైఁ గామాగ్నియు
హరుమై రోషాగ్నియుం దదంగజుమైను
దుర కాలాగ్నియు రతి మై
నురు శోకాగ్నియునుఁ దగిలి యొక్కట నెగసెన్.

మన్మథుడు తన సఖుఁడైన వసంతునితోను, శంకిత స్వాంతయైన రతితోను కలిసి ప్రాణములర్పించి యైనను సరే. నెరవేర్చవలసిన కార్యము కొరకు హిమవత్పర్వతము మీది శివుని తపోవనమునకు బయలుదేరి వెళ్ళెను అని చెప్పుటకు కాళిదాసు ఈ క్రింది శ్లోకమును వ్రాసెను.

"సమాధ వేనాభి మతేన సఖ్యా
రత్యాచ సా శఙ్కమను ప్రయాతః
అంగవ్యయ ప్రార్థిత కార్యసిద్ధిః
స్థాణ్వాశ్రమం హైమవతం జగామ."

ఇందులో అతడు వాహనారూఢుడై వెళ్ళెనో కాలి నడకనే వెళ్ళెనో ఆకాశ గమనమున వెళ్ళెనో కాళిదాసు వివరించలేదు. ఆ గమన ప్రకారమును అవసరమైనచో మనము ఊహించుకొనవలసినదేగాని దానిని వివరించి చెప్పుట ఆ కవి కులగురుని పద్ధతి కాదు. నన్నెచోడుడు మన కా యూహించుకొనవలసిన భారము లేకుండ వారి గమనమునకు ఒక పుష్ప రథమును సృష్టించి చూపెను. (నిజమునకు అది రథము కాదు-తెలుగువారి రెండెడ్ల బండి.)

సీ॥ పంకరుహంబులు బండి కన్నులు
చంపకంబులు నొగ, లుత్పలంబు లిరుసు
గర వీరములు పలుఁగాడి, జాదులు
సనుఁగొయ్య, లశోకముల్ గోడిపీఁట
సింధువారంబులు సీలలు, గేతకుల్
మెట్టులు, మొల్లలు మెట్టుగుదెలు
పొగడలు పలుపులు, పున్నాగములు
పగ్గములు, సహకారముల్ పూనుగాడి

కురవకానీక మూలంపుఁ గోల, కైర
వములు మునుకోల, కోకముల్వాహనములు
గా వసంతుండు సూతుఁడై పూఁవుదేర
నెరయఁ గుసుమాయుధంబులు నినిపి తెచ్చె.

రథమునకు చక్రాలు, ఇరుసు, కాడి మొదలైన ఎన్ని అవయవములుండునో అన్నిటికి అన్నిరకముల పువ్వులు సంపాదించి ఆ రథ నిర్మాణము చేసిన ఈ శిల్పి నేర్పు ఎంతయో కొనియాడదగినది. కాని ఆ రథ నిర్మాణమెంత బాగున్నను చమత్కార భూయిష్టమే గాని రసవంతమని చెప్పదగిన రామణీయ కతా భూయిష్టము కాదు. ఇట్టి చమత్కార పద్యమును వ్రాయుట సంస్కృత కవులలోనైనను ఉత్తర కాలమందలి శ్రీహర్షాదులకు పరిపాటి యైనదిగాని అశ్వ

ఘోష కాళిదాసాదులనాడు లేదు ఈ సంగతి యటుండనిండు. శివుని తపోవన ములో వసంతుడు అడుగుపెట్టగానే అకాల వసంతోదయమైనది. ఆ ఘట్టములో కాళిదాసు వ్రాసిన శ్లోకములలో కొన్నిటిని ఇతడు యథాతథముగా తెనిగించెను మరి కొన్నిటిని ఇంచుక మార్పులలో అనుకరించెను చూడుడు :

"మధు ద్విరేఫః కుసుమైక పాత్రే
పపౌ ప్రియాం స్వా మనువర్తమానః
శృంగేణ సంస్పర్శ నిమీలితాక్షీం
మృగీమ కండూయత కృష్ణసారః
దదౌరసా త్పఙ్కజరేణు గన్ధి
గజాయ గండూష జలం కరేణుః
అర్ధోపభుక్తేన బిసేన జాయాం
సంభావయామాన రథాఙ్గనామా
గీతాన్తరేషు శ్రమవారి లేశైః
కించిత్సముచ్ఛ్వసితపత్త్రలేఖమ్
పుష్పాసవా ఘూర్ణిత నేత్రశోభి
ప్రియా ముఖం కిం పురుష శ్చుచుమ్బే."

సీ॥ "కరియిచ్చె నరమేసి కరిణికి సల్లకీ
పల్లవ ముల్లంబు పల్లవింప
మృగమర్థిఁ గబళించి మృగికిచ్చెనందు ద
ర్భాంకురంబులు చిత్త మంకురింప
హంస పెక్కువ యిచ్చె హంసికి నోరొ్ణ్ర
నెలదూడు మొగముల నెలమి మిగుల
భృంగమ్ము దానితో భృంగికి దయనిచ్చె
వికసితాబ్జ మధువు వికసితముగఁ

గీ॥ గిన్నరుండు గ్రోల్చెఁ గిన్నరి పీనుల
రాగరసము మేన రాగమెసఁగ
మధు విడంబనమున మగలును మగువలు
విరలి గొనిరి మదన పరవశమున "

ఈ ప్రకరణమును కాళిదాసు 9 శ్లోకములతో సరిపెట్టగా నన్నెచోడుడు ఇరువది పద్యములతోగాని తృప్తి పడలేదు. ఈ పెంపు లౌకిక కవులలో భావ నిగ్రహముగల ఎవరికో తప్ప తక్కిన వారందరికి సహజ లక్షణము. నన్నె చోడునకు కాళిదాసుమీద గల భక్తి ఇంతంత యనరానిది. కుమార

సంభవము నుండియేగాక, అవసరమైనపుడు కాళిదాసు ఇతర గ్రంథములనుండి కూడ మేల్తరములైన శ్లోకములను అనువదించుటకు ముచ్చటపడెను. ఒకమారే చంద్రాస్తమయము. సూర్యోదయము జరుగుచున్న ప్రకృతి సన్నివేశమును వర్ణించిన నన్నెచోడుని ఈ పద్యమును చూడుడు :

తే॥ "అస్తగిరిఁ బొందె రా, జుదయాద్రి నెక్కె
నినుఁడు, దేజస్వులగు వారికెల్ల ప్రొద్దు
మానితంబగు నిల నొక్కమాట పొందు
హాని వృద్ధులు సూచించు నట్టవోలె."

ఇది శాకుంతలములోని ఈ క్రింది శ్లోకమునకు అనువాదము :

శ్లో॥ "యాత్యేకతో స్త శిఖరం పతి రోషధీనా
మావిష్కృతారుణ పురస్సర ఏకతో ఒర్కః
తేజోద్వయస్య యుగపద్వ్య నవోదయాభ్యాం
లోకో నియమ్యత ఇవాత్మ దశాన్తరేషు."

మొదట ఇది స్వతంత్ర ప్రబంధమని కదా కవి చేసిన ప్రతిజ్ఞ, మరి ఈ యనువాదములేమి; ఈ యనుకరణములేమి? అని ఒక ప్రశ్న పుట్టవచ్చును. అచ్చటచ్చట ఇటువంటి అనుకరణములున్నను ఇది స్వతంత్ర రచన మాత్రము కాకుండపోదు. ఆ మాత్ర మనుకరణమైనను లేకుండ వ్రాయవలెనని ఈ కవి సంకల్పించనూలేదు; వ్రాయుదునని ప్రతిజ్ఞయు చేయలేదు. ఒకవేళ ప్రతిజ్ఞ చేసినను అది నెరవేరుట దుర్ఘటము. ఎందుకనగా, ఆకాశమున సూర్యునివలె కాళిదాసు దేదీప్యమానముగా వెలుగుచుండగా ఆ రశ్మి తనకు సోకకుండ నడవ గలనని ఎవడు ప్రతిజ్ఞ పట్టగలడు? గొడుగు అడ్డము పెట్టుకొన్నను ఆ వేడి సుషిరమార్గము వెంట ఒడలికి తాకుచునే యుండును. కాళిదాసు శ్లోకములు సందర్భవశమున జ్ఞప్తికి వచ్చినపుడు నన్నెచోడుడు వాటిని నమస్కార పూర్వకముగ స్వీకరింపక ఎట్లు ఉండగలడు? కొంచెమో గొప్పయో కాళిదాసునకు తాను ఋణపడుదునని ఋణపడితినని యెరుగును. పూర్వకవి స్తుతిలో కవు లందరును కాళిదాసునకు దాసులే యని భక్తి పూర్వకముగా నమస్కారము చేసియే - ద్రోణాచార్యుల వారికి ప్రదక్షిణము చేసియే యుద్ధమునకు తలపడిన అర్జునునివలె - కావ్యరచనకు ఉపక్రమించి ఉద్దిష్ట గమ్యమును చేరెను.

కావ్యము రసవంతముగా నుండవలెనన్నచో ప్రసన్నముగా నుండుటయే గాక ఔచిత్యబంధురమై కూడ ఉండవలెను. ఈ ఔచిత్య మనునది శబ్దములో, అర్థములో, వస్తువులో, వర్ణనలో, భాషణలో, సంవాదములో - అది యిది యననేల - శరీరమంతయు వ్యాపించి యుండెడి ఓజస్సువలె కావ్యమంతట నిండి

యుండవలెను. కాళిదాసు కవికుల గురువనిపించుకొనుటకు గల కారణములలో యౌచిత్య పరిపాలనమొకటి. ఆ శక్తి సంస్కృత కవులలోనే చాలామందికి లేదు. తెలుఁగు కవులలోను మరిపెక్కు మందికి లేదు. ఆ లేనివారిలో నన్నె చోడుడొకడు. వివాహ నిశ్చయమునకు హిమవంతుని వద్దకు వెళ్ళి వచ్చిన సప్తర్షులు వధువు చాల అందగత్తె అని శివునితో, జగన్మాత కాబోయెడి పార్వతియొక్క అవయవములను వర్ణించి చెప్పుట యెంతమాత్రమును ఉచితము కాదు. ప్రబంధమునకు స్త్రీ రూపవర్ణనము ఒక అలంకారము గనుక కవి పార్వతీవర్ణనను ఆ ఋషులనోట పలికించెనని సమాధానపడుద మనుకొన్నను పొసగదు. ఆ రూపవర్ణన అంతకుముందే యొకమాటు జరిగినది. మరి అట్టి వర్ణననే ఇంకొకమారు చేయుట అనావశ్యమేగాక సందర్భోచితమును పాత్రో చితమును కాదు. ఒకవేళ కవికి ఆమె రూపమును మరికొంత వర్ణింపవలెననెడి కుతూహలమున్నచో రెండవ పక్షముగా తానై తన మాటలలో వర్ణింపవచ్చును గాని, ఆ ఋషి పాత్రలకు ఆరోపించరాదు.

మరి శివుని తపోభంగమునకు బయలుదేరిన మన్మథుని వారించుటకు రతి చేసిన హితోపదేశము కూడ ఔచిత్యపుమేరను మీరుచునే యున్నది. భార్య భర్తకు హితముగరపుట న్యాయమేకాని ఆ యుపదేశము అనునయపూర్వకముగా మృదు - మధురముగ నుండవలెను గాని తర్జనపూర్వక శాపవాక్యములుగా నుండరాదు. ఈ ఘట్టమున కవి రతినోట పలికించిన వాక్యములన్నియు తనవే కాని, రతి పాత్రవి కావు. కావ్యములో కవి తాను పాత్రయగుట యొకటి, పాత్రయే తానగుట యింకొకటి - అనెడి రెండు విధములుగా భాషించుచుండును. అనగా పాత్ర భావములు తన నోట పలుకుట యొకటి, తన భావములే పాత్ర నోట పలికించుట యింకొకటి. ఈ రెండింటిలో మొదటిది కావ్య ధర్మము, రెండవది కావ్యధర్మ భంజకము. తానే పాత్రయైనచో కవి పాత్రోచితమైన భావములు, వాక్యములు వ్యక్తము చేయుచుండును. పాత్రయే తానైన కవి ఆ యౌచిత్యమును విస్మరించి తన వాక్యములే పాత్ర నోట పలికించును. రతి హితోపదేశ ఘట్టమున నన్నెచోడుడు ఈ రెండవ పద్ధతి నవలంబించి పాత్రౌ చిత్యమునకు భంగము కలిగించెను.

ఇతడు స్త్రీ జనావయవవర్ణనా కుతూహలమును తీర్చుకొనుటలో స్థానాస్థాన, వేళావేళ పరిజ్ఞానమును కూడా కోల్పోవుననుటకు ఇంకొక నిదర్శనము చూడుడు: పార్వతీ పరమేశ్వర వివాహానంతరము హిమవంతుడు అల్లునకు అరణమొసంగి వీడ్కొలుపు సందర్భమున మేనకయు ఉమాదేవియు ఒండొరులను కౌగలించు కొందురు. ఆ సమయమున వారిరువురి హృదయములలో అమృతరసపూరితము

లైన ఏయే భావ తరంగములు పుట్టునో ఆడపిల్లను అత్తింటికి సాగనంపెడి దంపతులందరును ఎరుగుదురు. ఆ సన్నివేశమును మహాకవియైనవాడు ఎంతో రసవంతముగా వర్ణింపవచ్చును నన్నెచోడునకు ఆ సన్నివేశ సౌందర్యమే గోచరింపలేదు. పైపెచ్చు వారి యాలింగనమును జుగుప్సాకరమైన ఈ క్రింది పద్యమున చిత్రించెను :

తే॥ "ఉరుకుచాగ్రంబు లొండొంటినొత్తుదేర
నెదురు కౌఁగిలింపఁగ నను వెట్టుఁగాక
కెలని కౌఁఅఁగుచుఁ గుచతటుల్ బలిమినొత్త
నంచి కేలెటకేనియు నందికొనిరి."

ఇట్టి పద్యములు ఇయ్యెడనేకాదు సారస్వతమున ఎక్కడ నున్నను సరసుల మదికెక్కవు. అవి యీ వాక్యములకు కళంకములనుటకు సందేహింప నక్కరలేదు.

పరాకాష్ట చెందిన ఇతని గురుభక్తి యారాధనీయమే కాని ఆ గురునకు పరమశివునితో అభేదమును పాటించెడి పారవశ్యము మాత్రము సమర్థనీయము కాదు. పార్వతికి శివమంత్రోపదేశము చేసిన ఋషీశ్వరుని జంగమ మల్లికార్జునుని పేర పిలిచినప్పటి కంటె, శబరకాంతలు వెదురు బియ్యము దంచునపుడు జంగమ మల్లికార్జునుని పేరుతోనే పాడిన రోకటిపాట కంటె, పెండ్లికి తరలి వచ్చెడి శివుని చూడవచ్చిన పౌరకాంతలు చూచిన వ్యక్తి జంగమ మల్లికార్జునుడే యని వర్ణించుట సమంజసము కాదు. వరుసగా ఆ పద్యములివి:

చ॥ "కమలదళాక్షి సాలఁదమకంబునఁగూర్చునిజేశుతోడఁ జి
త్తము దనివోవఁగా బహువిధంబులఁగూడిన హృద్గతాను రా
గము వెలిఁబేర్చునోయన నఖక్షతచుంబన రంజితాంగ వి
భ్రమగతి వచ్చిచూచె నొకభామిని జంగమ మల్లికార్జునున్.

ఉ॥ వాసనగా శివాగమము వర్ణనకెక్కఁద్రయీ సదర్థముల్
దేసిగ నాత్మశిష్యులకుఁ దెల్పుచు సద్విధినున్న నిష్కళా
భ్యాసమునందు లీనమగు భావమునిల్పి వెలుంగుచున్న స
ద్భూసుర ముఖ్య విప్రమునిపుంగవు జంగమ మల్లికార్జునున్.

తే॥ మగువ జంగమ మలయ్యఁ దగిలి చూచి
యందకన్నుల మనమును నంటియున్న
నచల భావన నిల్చెఁ దానట్ల వరయు
నభవుఁగని జను లచలాత్మలగుట యరుదె?

చ॥ పటికపు రోటిలో వెదురు బాలోఁగిఁబోయుచు గౌరుకొమ్ముగో
కటఁగొని దంచుచున్ శబరకామిని పెక్కులు రాగముల్ మదో
త్కటముగ బాడెఁ బుట్టిన మృగంబులు సోమ, మనుష్యరూప ధూ
ర్జటి మునిముఖ్యలోకగురు జంగమ మల్లికార్జునున్

భక్తి పారవశ్యము నానావిధభావావేశములలో ఒకటి. మితిమీరిన భావావేశముగల కవి కావ్యరచనా మర్యాదలను పాటించుట దుష్కరము

ఇతని సామెతలు, పలుకుబళ్ళు, జాత్యములు దేశీయముగా నుండుటయే గాక కథకు సంబంధించినను సంబంధింపకపోయినను దేశీయములైన ఆనాటి సాంఘికాచారములు కూడ కొన్ని యీ గ్రంథమున ప్రవేశపెట్టబడినవి. అట్టివి కూడ ఇతడు ప్రతిని చేసిన కావ్యరచనా దేశీయతకు కొంత సాధనభూతములై యుండెనని నా యూహ. యుద్ధమునకు పూర్వము సేనాకటకమున వీరభటులు తమ తమ ప్రతాపములను ప్రకటించుట, త్యాగభోగపరాయణులగుట, ప్రియురాండ్రను తుదిసారి వీడ్కొనుట, ప్రియురాండ్రు భావి వియోగభారమును సహింపలేక ప్రియులకన్న ముందే ప్రాణములు వీడుట మొదలైన వీరశృంగార కృత్యములన్నియు క్షత్రియకులజుడును యుద్ధవిశారదుడును అయిన ఈ కవికి సాక్షాదనుభూతములై యుండును

మరి రాజసేవకులకు పసిడిరాసులుబోసి జీతము లిచ్చుటయు, యుద్ధభటులలో ముక్కుడిమూకలకు జొన్నలు గొలుచుటయు ఆనాటి యాచారము కాబోలు!

క॥ భావజ విభుఁడలిశుకపిక
సేవకతతికెడరు దీర పితము సేయం
గా వెలిఁబోసిన పసిఁడుల
ప్రోపులు నాఁదమ్మ లెలమిఁజూచె బెడంగై.

చ॥ మునుయిడివైరి వాహనులముట్టి పడల్వడ ప్రేసిగట్టికై
పునఁ బయికెత్తువాహకుల పొంకమఱందల కొంత
గోసి మున్కొనివడి వాఱు పందలను గోవుల సూరెలఁ
దోలిమార్చు పే
ర్చునఁ బతికెత్తికేల్గలన జొన్నలుగొన్న ఋణంబు నీఁగుదున్.

రాజు ఒక అసాధారణ కార్యనిర్వహణమునకై ఒక సేవకుని వినియోగించినపుడు ఆతనికి సత్కారపూర్వముగ తాంబూలమొసంగుటయు ఆతడు దానిని అంగీకార సూచకముగా గ్రహించుటయు ఆనాటి రాజసేవా మర్యాదలలో ఒకటియైయుండును ఆ మర్యాదయు ఈ కావ్యమున పాటింపబడినది.

వ॥ "నాకుందగిన కెలసంబు (Service) గంటి దీనికింతకు మైకొంటిఁ దాంబూలంబు దయసేయుమని వసంతసహితంబుగా వలరాజు సురరాజుచేత నపారసత్కారంబులుగొని వీడుకొని చనుదెంచు నంతనక్కడ."

కథ ఏకాలమునాటిదైనను కవికాలమునాటి ఆచారవ్యవహారములు కావ్యమున చోటుచేసికొని ప్రవేశించును. అట్టివి కాలధర్మ విరుద్ధములని కవులు శంకింపరు.

"ఓలినకడచన నఱువది
నాలుగు విద్యలను నేర్పునై సర్గికమై
వాలిన సుకవులకుం గా
కేలతరమె కృతులుచెప్ప నెవ్వరికైనన్."

అనిగదా ఇతడు ఉత్తమకవి కుండవలసిన విజ్ఞానమును నిరూపించెను. ఇది ఆలంకారికులు కావ్య హేతువులుగ చెప్పిన ప్రతిభా, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసము లనెడి మూటిలో వ్యుత్పత్తికి సంబంధించిన విజ్ఞానము. ఆ విజ్ఞానము నానావిధ శాస్త్ర సంబంధియు, నానావిధ కళాసంబంధియు అయియుండి కవికి చక్కని సంస్కృతి నిచ్చును. అట్టి సంస్కృతిగల కవి పండితకవి యనిపించుకొనును. మన పూర్వ కవులలో చాలామందికి అనేక శాస్త్ర పరిచయముతోపాటు సంగీతాది కళాపరిచయమును కలదు ఆయా శాస్త్ర విషయములను, కళా విషయములను సందర్భము పొసగినపుడు వారు కావ్యములలో ప్రదర్శించుటయు కలదు. నన్నెచోడుడు అట్టి పండిత కవులలో ఒకడు ఇతనికి కవిత్వముతో పాటు చిత్రలేఖనము నాట్యము సంగీతము మొదలైన కళల నైపుణియు, అశ్వశాస్త్ర, గజశాస్త్ర, యోగశాస్త్ర యుద్ధతంత్రాది పరిజ్ఞానమును కలవని చెప్పుటకు ఈ గ్రంథమున అనేక నిదర్శనములు చూపవచ్చును. ఈ పరిజ్ఞానమును అతడు అవసరమునకు తగినంతగాక ఎక్కువగానే ప్రదర్శించుచుండును. మరియు చిత్రకవిత్వము, బంధకవిత్వము, ముద్రాలంకారము మొదలైన కేవల పాండిత్య ప్రదర్శకమైన రచనయందును ఇతనికి కుతూహల మెక్కువ. ఇట్టి రచనలు ఆంధ్రవాఙ్మయములో ఆదికాలమున లేవు. అందుచేతనే ఇతడు నన్నయకు ప్రాచీనుడు కాక పోవుటయే కాక అర్వాచీనులలో కూడా చాలా తర్వాతికాలపు వాడని కొంత మందికి సందేహము కలుగుచుండును మొత్తముమీద చూచినచో ఈ కావ్యము రెండు విరుద్ధాంశములకు సంగమస్థానమేమో యనిపించును. ఒకవంక కాళిదాసాది సంస్కృత కవులయొక్కయు, తిక్కనాది ఆంధ్రకవుల యొక్కయు శిల్ప లక్షణములును ఇంకొకవంక క్షీణయుగములోని అధమ ప్రబంధ లక్షణములును ఈ కావ్యములో రాశీభూతములై యున్నవి. అయినను నన్నెచోడుడు

ఆంధ్ర కవిశ్రేష్ఠులలో ఎన్నదగ్గవాడేగాని, సామాన్యుడు కాడు. అతి స్వతంత్రమైన బుద్ధిమత్తయు అతి నిశితమైన భావనయు నానాశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును గల మహా వ్యక్తియనని ఉపచారపూర్వకముగ కొనియాడదగిన కవీశ్వరుడు.

పండితారాధ్యుడు

ఈయన పేరు మల్లికార్జునుడు. మహాపండితుడును, ఆరాధ్య బ్రాహ్మణుడును అగుటచేత పండితారాధ్యుడనే పేరు ప్రసిద్ధికెక్కినది. ఈ పేరు తదుపరి కొన్ని ఆరాధ్య బ్రాహ్మణుల కుటుంబములకు ఇంటి పేరైనది.

ఈయన వీరశైవ మత సంస్కర్తయైన బసవేశ్వరునితో తులతూగ గల మాహాత్మ్యము కలవాడు. అందుచేతనే పాలకురికి సోమనాథుడు బసవని చరిత్రమును బసవపురాణమను పేర వ్రాసినట్లే, ఈతని చరితమును పండితారాధ్య చరిత్రమను పేర ఒక మహాగ్రంథముగ వ్రాసెను. పండితుడు బహు గ్రంథకర్తయట. పండితారాధ్య చరిత్రలో సందర్భ వశమున ఆ గ్రంథములలో కొన్ని పేర్కొనబడినవి. వాటిలో కొన్ని సంస్కృత కర్ణాట భాషలలో కూడ కలవట. కాని ఇతడు వ్రాసిన గ్రంథములలో ఏది తెలుగో ఏది కాదో నిర్ణయించుటకు వీలు లేకుండ అవి యన్నియు నామమాత్రావశిష్టము లయినవి. ఒక శివతత్వ సారము మాత్రము ఆయుర్భాగ్యము కలిగి, శేషించి యున్నది.

సోమనాథుడు పండితారాధ్య వాద ప్రకరణములో పేర్కొన్న పెక్కు గ్రంథములలో శివతత్వ సారము తప్ప తక్కిన వాటిలో ఏవి పండితుని రచనలో ఏవి కావో చెప్పలేము.

"అత్తఱి భట్టుగెవారంబు సేయ
"శ్రుతిఁ బంచ గద్యముల్" "రుద్రమహిమ"యు
శతకంబు "శివతత్త్వసార" మాదిగను
గద్య పద్యంబు లాకాంక్షఁ జదువుచు
హృద్యంబుగా సత్కవీశ్వరుల్ వొగడ
మదినుబ్బి "సంసార మాయా స్తవంబుఁ"
బదములుఁ దుమ్మెద పదముల్ ప్రభాత-
పదములుఁ బర్వతపదము లానంద-
పదములు శంకరపదముల్ నివాళి-
పదములు వాలేశు పదములు గొబ్బి-
పదములు వెన్నెల పదములు సంజ-
వర్ణన మతి గణ వర్ణన పదము
లర్ణవ ఘోషణ ఘూర్ణిలుచుండఁ

బాడుచు నాడుచుఁ బరమ హర్షమునఁ
గూడి సద్భక్తసంకుల మేఁగుదేర." (పం. చ. వాద)

పై వానిలో తుమ్మెద పదములు గొబ్బి పదములు వెన్నెల పదములు మొదలైనవి పండితారాధ్యుఁడు రచించినవై యుండవు అవి పద కవిత్వములో కొన్ని ఫణుతుల పేర్లు. నేటికిని సంక్రాంతి పండుగ దినములలో-

"పంచ పాండవులే తుమ్మెదా" అనియు
"గొబ్బియాడో గొబ్బియాడో" అనియు

పల్లె ప్రజలలో స్త్రీలు జట్టులుగా పాడుట కలదు.

పండితుని శిష్యులు అతనివెంట ఈ పదములు పాడుచు కోలాహలముగ నడచిరని పాల్కురికి సోమనాథుడు చెప్పినదాని కర్థము అవి తుమ్మెద పదముల, గొబ్బి పదముల ఫణుతుల మీద శివపరముగ వ్రాయబడిన యేవో పదములై యుండును. ఆ శివపరములైన పదములు కూడ లోకములో ఆనాటికి ప్రచారములో నున్నవే కాని పండితారాధ్యుడు ప్రత్యేకము వ్రాసినవికావని యనుకొనుట లెస్స!

శ్రీకంఠుఁడను పువ్వు దుమ్మెదా! పర
మై కాంతమున వెల్గు తుమ్మెదా!

అని వేదాంతార్థముగల ఒక తుమ్మెద పదము ఇప్పటికిని అచ్చటచ్చట పాడుచుండుట కలదు.

కాలము : ఇతని జీవితకాలము 1100 1170 కావచ్చును. ఇతడు వెలనాటి చోడుని యాస్థానమునకు వెళ్ళి అచటి బౌద్ధాచార్యుని, మత వివాదమున వోడింపగా ఆ బౌద్ధుడు శివనింద చేసెనట. శివునిగాని, శివమతమునుగాని, శైవులనుగాని నిందించిన వారిని హత్య జేయుట పాపము గాకపోవుటయేగాక దానివల్ల కైలాసప్రాప్తి కలుగుననెడి పండితుని మత విశ్వాస ప్రకారము అతని శిష్యులు ఆ బౌద్ధ పండితుని ఉపాంశువధ గావించిరట. దానికి ప్రతీకారముగ ఆ రాజు పండితుని కనులు తీయించెనట. ఈ భయంకర నాటకమున ఒక పాత్ర ధరించిన ఆ వెలనాటి చోడుని రాజ్యకాలము 1173-1180 అని చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. మరి పండితుడు వెలనాడుదాటి శ్రీశైలము మీదుగ బసవేశ్వరుని దర్శనార్థము కళ్యాణ కటకమునకు పయనమై పోవుచు మధ్యే మార్గముననే బసవని శివైక్యమును గూర్చి విని ఆ పయనము మానుకొనెనట. బసవని నిర్యాణము 1167లో జరిగిన దనుట చరిత్ర ప్రసిద్ధము. అప్పటికి పండితారాధ్యుడు ముసలితనముచే శ్రీశైల పర్వత మెక్కలేక అతని శిష్యుని ద్వారా స్వామికి తన భక్తిని నివేదించెనట ఆపై వయోభారము వల్లను, బసవని చూడలేక

పోయితినను నిర్వేదమువల్లను, మరి రెండు మూడు సంవత్సరములలో తనువు చాలించెనట. కాగా ఇతడు 12వ శతాబ్ది ప్రారంభమున పుట్టి 1170 పర్యంతము బ్రతికి యుండెనని నిర్ణయింపబడినది.

శివతత్వసారము : ఈ గ్రంథము కొద్ది సంవత్సరముల క్రితమే ప్రకటితమైనది. తత్పూర్వము దీనిపేరు సోదర గ్రంథములతోపాటు పండితారాధ్య చరిత్రమున వినవచ్చుట మాత్రముతోనే సరిపోయెడిది. పండితారాధ్య చరిత్రలో సోమనాథుడు "శతకంబు శివతత్వసార మాదిగను గద్యపద్యంబు లాకాంక్ష చదువుచును" అని వ్రాయుటబట్టి ఇందలి శతక శబ్దము శివతత్వ సారమునకు విశేషణముగా ఈ గ్రంథమును శతకముగ అంగీకరింప పూనిరి. కాని ఇందు శతక లక్షణ మేమియు లేదు. శతకమున కుండదగిన సంఖ్యా నియమముగాని మకుట నియమముగాని లేదు. పైగా గ్రంథమునగల 489 పద్యములును ఏకసూత్ర బద్ధములునుగావు. అదియునుగాక లాక్షణికు లుదహరించిన :

"ఆయతిఁ ద్రిపురాంతక దే
వా యని పిలుచుటయు గటక మంతయు వినగా
బాయక కిన్నర బమ్మయ
కో యని యెలుగిచె తొల్లి యురగాభరణా!"

అనెడి యీ పద్యము ఇందు కానరాదనియు ఇటువంటివే మరికొన్ని నశించి యుండుననియు అందుచే ఈ గ్రంథము అసంపూర్ణమనియు కొందరందురు. పాల్కురికి సోమనాథుని "శతకంబు శివతత్త్వ సారమాదిగను" అన్న పంక్తిలో సూచింపబడిన శతకము వేరుగా నున్నదనియు అది "శ్రీగిరి మల్లికార్జునా" అను మకుటముకల శతకమనియు ఇంకొక వాదమున్నది. శివతత్వ సారమునందలి ప్రకీర్ణతనుబట్టి ఇది విషయైక్యముగల గ్రంథముగా కవి సంకల్పింపలేదని యనుకొనవచ్చును దక్షాధ్వరధ్వంసము ప్రళయ వర్ణనము గణ తాండవము మొదలైన కొన్ని శైవలీలలను, అద్వైత ఖండనము జగత్కర్తృత్వ విచారము పశుపతి శబ్ద సమర్థనము మొదలైన కొన్ని శాస్త్ర మీమాంసలను, శివదీక్షితులు పాటింపవలసిన ఆచార వ్యవహారములను పురాతన భక్తుల మహిమలను గూర్చి విశదీకరించుచు తన భక్తితో మేళవించి వ్రాసిన కొన్ని పద్యముల సంపుటిగా మాత్రమే ఈ గ్రంథమును గ్రహించుట లెస్స. ఇందులో తన భక్తిని ఈశ్వరునికి నివేదించిన పద్యములు . తప్ప తక్కిన భాగములో కావ్యమునకు యోగ్యమైన కవితా పదార్థ మేమియు లేదు. శివతత్వసార మనెడి పేరు పెట్టుటలోనే శైవమత సిద్ధాంత సంగ్రహముగా కవి ఊహయైనట్లు ద్యోతిత

మగును. కావున దీనిని శైవస్మృతి యనుట బాగు. కవిత్వ మనిపించుకొనదగిన లక్షణ మేదైన నిందున్నచో అది శైలిలో మాత్రమే కలదు.

ఇతర శివ కవులవలె జాను తెనుఁగు దీక్ష యితనికి లేదు. నన్నయవలె ఇతడును చాలవరకు సంస్కృతపద భూయిష్ఠమైన రచనయే చేసెను. సంస్కృత జటిలమైనను సుబోధకత్వము కలిగి అప్రసిద్ధ పద ప్రయోగము గాని అన్వయ కాఠిన్యముగాని లేకుండ, సమతాగుణ శోభితములైన వాక్యములతో రచన నిండుదనము గలిగి యుండును. ఈ క్రింది పద్యములు కొన్ని యుదాహరణములు :

కం॥ అవి కలదేవాసుర నర
నివహానదా పూజనీయ నిత్యోత్సవ స
చ్ఛివలింగ పరాఙ్ముఖ మా
నవ సంభాషణములెల్ల నరకార్థమగున్.

కం॥ సకలామరదైతేయ
ప్రకర సదారాధ్యమాన పాదాబ్జ భవాం
తక నీ భక్తుల దుర్గుణ
శకలంబుల వెదకువాఁడు చండాలుఁ డజా!

కం॥ ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొండ్రె గత శిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీత నాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొండ్రుగాక యద్వైత మజా!

కం॥ అతి మూఢుం డతిపతితుం
డతి దుర్జనుఁడనఁగ వలవ దతిశయ భక్తి
స్థితి నెగడునేని నాతం
డతి పండితుఁడతి పవిత్రుఁ డతి సుజనుఁ డజా!

ఇష్ట దేవతమీద కవిత్వము చెప్పెడి భక్త కవులు అందరికిని ఉండెడి ఆవేగము, ఆర్ద్రత, ఊష్మలత, ప్రసన్నత మొదలైన హృదయ ధర్మములు ఇతని కవిత్వములో స్పష్టముగా గోచరించును.

చూడుడు :

కం॥ పూజింఁపుడు పూజింపుఁడు
పూజింపుఁడు శివుని భక్తిఁ బూజింపుడు మీ
రోజ సెడి నడవకుండుఁడు,
రాజులురట్టుప్పు నగుట దావెల్లిటికిన్.

కం॥ దేవా సంసారాంబుధి
లో వెలువడఁజేసి ప్రమథ లోకం బెఱుఁగిన్
నావాఁడు వీఁడు సుండీ
నావే నన్నుంపవే గణంబుల నడుమన్

కం॥ ఒండేమి మల్లికార్జున
పండితుఁడననుండుకంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నండొకొ నీ యాజ్ఞోన్నతి
నుండఁగఁ గాంతునని కోరుచుండుదు రుద్రా.

కం॥ నేనొక నికృష్ట మనుజుఁడ
మానస వచనాతిదూర మహనీయ మహ
త్త్వానంద! నిన్నుఁ బొగడఁగ
నేనెంతటివాఁడ సుర మునీంద్రవరేణ్యా!

కం॥ పన్నుగ లజ్జింపక శివ!
నిన్నేఁ బొగడెద ననంగ నేర్తునె దేవా!
విన్నపము వినుము సకల జ
గన్నాథ! యనాథనాథ! కరుణాంబునిధీ!

మత గ్రంథములు వ్రాయు వారందరకు పరమత నిరసనము, స్వమత స్థాపనము అనెడి రెండు యుక్తి ప్రక్రియలు అవలంబనీయములై యుండును. ఆ రెండింటిలో పరమత నిరసన యుక్తి, శాస్త్రసమ్మతమేకాక సభా సాధువుగా కూడ నుండవలెను. వాదమున సాధుత్వము చెడకుండగనే తీక్ష్ణత యుండిన నుండవచ్చును గాని వాక్పౌరుష్యము మాత్రము పండితులు మెచ్చరు. అట్టిది అసాధువేగాక అనాగరకము కూడా. ఈ కవి పరమత నిరసనము చేయుటలో చార్వాక మతము మొదలైన అవైదిక మతములను ఎంత నిర్దయముగ తిరస్కరించెనో అద్వైతమును గూడ అంత పరుషముగానే నిరసించెను :

కం॥ కలదన నోపకలేదని
పలుకఁగ నేరకయు మూక బధిరుల క్రియ ని
మ్ములఁ నద్వైతులు తమ లో
పల వగతురు భువన భిన్న భావమున శివా!

కం॥ ఆరాధ్యుం డారాధకు
డారాధక మనఁగలేని యద్వైత దురా
చార కృత సర్వ శూన్యా
కార స్థితి నేమి సేయఁగా వచ్చు శివా!

కం॥ పాతకము సకల నాస్తిక
జాత నివాసంబు సర్వ సంకర మాత్మా
ద్వైతంబనఁగా జగ దు
త్పాతము దొరకొనునె యిట్లు పరమానందా!

కం॥ నిత్య మహాజన దూష్యము,
ప్రత్యక్షాది ప్రమాణ బాధా బాహ్యం
బత్యనుచితమద్వైతము,
కృత్యా కృత్యాది శూన్య కీటకము శివా!

కం॥ ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంద్రె గత శిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీత నాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంద్రుగాక యద్వైత మజా!

కం॥ స్వేచ్ఛా చారులు మిథ్యా
విచ్ఛేదన వేదశాస్త్ర విప్లవవాదుల్
ప్రచ్ఛన్న దోష లజ్జా
నాచ్ఛాదిత దుష్టచిత్తు లద్వైతు లజా!

ఇట్లు అద్వైతమును నాస్తిక మతముగ దూషించుట, అంత మేటి పండితునకు తగని పని. అద్వైత ప్రతిపాదితములైన జగన్మిథ్యాత్వము, జీవాత్మ పరమాత్మల అభిన్నత్వము మొదలైన సిద్ధాంతములు శ్రుతి వాక్య ప్రామాణ్యము చేతనే ఇతర మతాచార్యులు ఖండించుట కలదు. ఈ శైవాచార్యుడు కూడ ఆ పద్ధతినే కొంతవరకు అవలంబించి వాదము నడపి యంతతో తృప్తిపడక దూషణమునకు పూనుకొనెను. పై పద్యములు ఆ వాసన గలవి.

కం॥ తన తెగిన తలయు మడిసిన
తనయునిఁ బుట్టింపఁగావఁ దారోపని యా
వనజాసన కేశవులకు
జననస్థితి కర్తృత్వాది శక్తులు గలవే?

మొదట తనకుగల అయిదు శిరములలో ఒకటి తెగిపోగా దానిని మరల మొలిపించుకొనలేక చతుర్ముఖుడుగానే ఉండిపోయిన బ్రహ్మకు విశ్వమును సృజించు శక్తి కలదా? యనియు, శివుని కంటబడి భస్మమై పోయిన తన కుమారుని (మన్మథుని) బ్రతికించుకొనలేని విష్ణువునకు విశ్వరక్షణశక్తి కలదా? యనియు ఈ మల్లికార్జున కవికి గలిగిన సందేహము. అనగా బ్రహ్మ విష్ణువులకు సృష్టి స్థితి కారకత్వములు లేవని తాత్పర్యము. ఈ ప్రశ్న చాలా చమ

త్కారముగ నున్నమాట నిజమేగాని పౌరాణికార్థ వాదములను పరితత్త్వనిర్ణయ వాదములలో సాధనములుగా ఉపయోగించుకొనుట సముద్బుద్ధులైన ప్రాజ్ఞులు అంగీకరింపరు. 16 వేల గోపికా స్త్రీలతో క్రీడించిన కృష్ణుఁడు దేవుడెట్లగునని అనార్య మతస్థులు చేసెడి ఆక్షేపణకును దీనికిని భేదమేమియు లేదు. ఇతని కోపావేశము భక్త్యావేశము కంటె తీక్ష్ణతరమైనది. తన పండిత బిరుదమునకు కళంకము తెచ్చెడి ఇట్టి వాదము చేయరాదని ఆ యుద్రేకములో అతడు మరచి పోయెను కాబోలు. ఈ అన్య దేవతా దూషణము దక్షాధ్వరధ్వంసములో గణ విహారములలో కూడా ఎక్కువ కానవచ్చును :

కం॥ మారారి ద్రోహునింటికిఁ
బేరంటము వచ్చి తనుచుఁ బెలుచను గోసెన్
వైరమున నదితి ముక్కును
భారతి నాసికయు వీరభద్రుఁడు రుద్రా!

కం॥ నరసింహుని కంఠంబును
నరుణ జటా కేసరంబు లంబిక పాదాం
బురుహమణి పీఠమునఁబొ
ల్పరుగ రుచియించు నొక గణాధిపుఁడు శివా!

కం॥ వారిజభవుని కపాలము
గోరి త్రివిక్రముని వీఁపుకో లెమ్ముగ త
ఙారుగతి నిలిపి ఛత్రా
కారంబుగఁ దాల్చియాడు గణనాథుఁ డజా!"

ఇంతకంటెను దుస్సహమైన విషయము ఈ గ్రంథమున ఇంకొకటి కలదు. అది సంఘమున శివభక్తులు నడచుకొనవలసిన విధము నుపదేశించు నియమములకు సంబంధించినది.

కం॥ శివభక్తుఁడవగుమని పతి
కవిరతమును బుద్ధి చెప్పనగు శివభక్తిం
దవిలిన సతి కతఁడొడఁబడఁ
డవునేనియు నతని మీఱనగు భక్తిమెయిన్.

కం॥ కాదప్పుఁ గొనఁగ నప్పుఁ
గా దీఁ గొనఁగాదు గాదు కనఁ దమలో నా
హ్లాదమునఁ బలుకఁగాదు మ
హాదేవపరాఙ్ముఖాత్ములగు పతితులతోన్.

కం॥ కాదు సమశయ్యఁ బొందం
గాదు సమాసనమునందుఁ గదియఁ జరింపం
గాదు సహవాసమును మ
హాదేవ పరాఙ్ముఖాత్ములగు పతితులతోన్.

కం॥ ధ్రువముగ సర్వ ప్రాణుల
నవశ్యమునుఁ జేయకుండునది హింస మదిన్
శివ నిందకులగు పాపుల
నవిచారితవృత్తిఁ జంపనగు నీశానా!

కం॥ శివనిందా విషయంబగు
నవమానము సెప్పునట్టి యప్పుస్తకముల్
అవిచారంబునఁ గాల్పఁగ
నవుఁ జెప్పెడివానిఁ జంపనగు నీశానా!

కం॥ సంహృత శివ! నీ భక్తికి,
సంహోమతి వక్రులైన నప్పుడ 'తేశీ
ఘ్రం హస్తవ్యా' యనుటను
సంహారించుటయ పథము జనకులనైనన్.

పై గురూపదేశ వాక్యములను ఆనాటి శివభక్తులు పాటించియే యున్నచో వారి సంఘమును వారి మతమును శైవేతరులు ఎంతో గర్హించి యుందురు. సంఘమున ఎంతో కల్లోలము పుట్టియుండును. మతము పేర చెలరేగిన అట్టి విప్లవమును అణచవలసిన రాజులు కూడ మత పక్షపాత బుద్ధి గలవారగుటచే సర్వ ప్రజాక్షేమమును కాపాడజాలని యసమర్థులై ఉందురు.

ఈ కవికి శ్రుతి, స్మృతి పురాణాగమాదులు ముఖ్యస్థములై యుండుటయే గాక ఆందలి వాక్యములను సులువుగా వాక్యయోజనకు భంగము లేనట్లు తెలుగు వాక్యములలో గర్భితము చేయగల నేర్పు గలదు :

కం॥ వసుమతిఁ జిత్రము జితచి
త్తసంభవా "న కర్మణా న తపసా న జపై
ర్న సమాధిభి" రవ్యయ నీ
య నదృశ భక్తికినిఁ బ్రియుడవగు దీశానా!

ఈ నేర్పు ఇతని నుండియే పాల్కురికి సోమనాథుడు గ్రహించెను.

తాను నమ్మిన సత్యమును ప్రబోధించుటలో లోకభీతిగాని, శంకాతంక ములుగాని లేక త్రికరణశుద్ధిగా చాటి ఈతడు ప్రచారము చేయఁగలడు. ఆ భక్త్యావేశ మాయన ధర్మ ప్రచారమునకుఁ జాల నక్కఱకు వచ్చినది. మఱి,

యీ భక్తి శాస్త్రజ్ఞానములేని మూఢభక్తి గాదు ఆయన వైదుష్యము వేదవేదాంగ విద్యాసంపన్నము-

కం॥ జ్ఞానజ్ఞేయజ్ఞాతృని
దాన త్రయమున నబాధిత ప్రత్యయమై
నానాగతి నవగతమగుఁ
గాన జగద్భేద మెన్నఁగా సిద్ధ మజా!

కం॥ భేదము దృష్టాదృష్టని
పాదకమై వైదికోక్త పథ దర్శన సం
పాదన సమర్థమటగును
భేదము దర్శనము ప్రమితి పిండితము శివా!

పాల్కురికి సోమనాథుడు

ఈ కవి, వాఙ్మయమునందును శైవ మతమునందును కూడ పండితారాధ్యునికంటె ఎక్కువ ప్రాధాన్యము కలవాడు. అతనివలె వ్రాసినను ఈతని రచనలు కావ్యత్వ శోభితములు కూడ అయి యుండుటచే ఉభయ తారకములై తెలుగుఁ కవులలో అగ్రశ్రేణికి చెందిన వాడైనను ఇతని కవితా సృష్టియంతయు మత పరిమితమగుటవలన. శైవేతర రసిక వర్గములలో రావలసిన కీర్తి రాలేదు.

దేశి కవితా పదమును కొంత వరకు సార్థకము చేసినవాడీ సోమనాథుడు. ఇతివృత్తము - భాష - ఛందస్సు - ఈ మూడును శుద్ధ దేశీయములైననాడే దేశికవిత్వమనే పదము సార్థకమగును. ఈతని మొదటి పెద్ద గ్రంథమైన బసవ పురాణములో అధికారికమైన బసవని చరిత్ర కన్నడ దేశీయమే కాని తెలుఁగు దేశీయము కాదు అందుచే ఇతివృత్తము నిరవద్యముగా దేశీయమని చెప్పుటకు వీలులేదు. అయితే ఆనాడు ఆంధ్ర కర్ణాటకములకు సంఘమునందును, సారస్వతమునందును గల సన్నిహితత్వమునుబట్టి కర్ణాటకులను పరులుగా భావింప రాచందురేమో? అగుచో భరతఖండమంతయు ఒకే దేశముగా భావించి అందు ఏ రాష్ట్రముల ఏనాడు ఏ మహాపురుషుడు జన్మించినను అతని చరిత్రను దేశీయముగానే భావించి కావ్యేతివృత్తముగా స్వీకరించుటలో ఏమి దోషమున్నది? రామాదులు సర్వభారతజాతికి స్వదేశీయులుగానే వెలుగొందుటబట్టి వారి చరిత్రలు సమస్త భారతీయ సంసేవ్యములైన కావ్యములగా వన్నె కెక్కినవి. కావున దేశీయేతివృత్తము అనే పరిమిత భావన కావ్యసృష్టికి అంతగా మంచిదికాదు. ఒకవేళ అతివేలమైన ఆంధ్రాభిమానము గలవారు దేశీయేతివృత్తముగల కావ్యమే తమకు సంసేవ్యము అగునని భావింతురేని వారికి విందుసేయదగిన ఇతివృత్తములు బొబ్బిలి కథ, కాటమరాజు కథ, కామమ్మ కథ మొదలైనవి పదకవిత్వ

జాతిలో లభించును. ఆ వర్గములో తలమానికము వంటిది పల్నాటి వీరచరిత్ర కాగా బసవ పురాణేతి వృత్తము ఆంధ్రులకు శుద్ధ దేశీయము కాదు.

ఇక భాషా విషయము. దేశి కావ్యములలో భాష దేశీయముగా నుండవలె నన్న సంస్కృత పదవాసన సోకని శుద్ధ తెలుఁగు మాటల కూర్పు కావలెను గదా! అట్టిది ఏ తెలుఁగు కవికి తెలుఁగు భాష, కావ్య రచనకు ఎంతవరకు ఉపకరించెనో, సంస్కృత సాహాయ్యము తెలుఁగునకు ఎట్టి మేలును చేకూర్చెనో పూర్వ ప్రకరణములలో సహేతుకముగా సోదాహరణముగా నిరూపించితిని. అది యటుండుగాక, దేశికవితావ్రత దీక్షితుడైన యీ సోమనాథుడు కూడ తన రచనలో నూటికి ఏబదిపాళ్ళకు తక్కువ కాకుండ తత్సమపద ప్రయోగము చేయుటకు వెనుదీయలేదు. అతని నోట తెలుఁగు పదములు ఎంత అప్రయత్నముగా వెల్లి విరిసివచ్చుచుండునో సంస్కృత సమాసములును అట్లే పొంగి పొరలు చుండును. వాటి సహజ ప్రాదుర్భావమును అతడు అరికట్టజాలడు; అరికట్టుటకు ప్రయత్నమును చేయడు అట్టి సంస్కృతాంధ్రముల కలయికవలన తన రచనకు కలిగెడి నిండుదనమును మాధుర్యమును గాంభీర్యమును అతడు ఎరుగని వాడుకాడు. అయితే మరి ఇతని భాషలో దేశీయత లేదా అందురేమో! లేకేమి? పుష్కలముగ నున్నది. పలుకుబడిలో, జాత్యములో, కారకములో, సామెతలలో ఇందుగల దేశీయత ఒక్క తిక్కన భారతమునదప్ప మరెందును కానరాదు. అదిగాక అతడు వర్ణించిన ప్రత్యంశము ఆనాటి యాంధ్రుల నిత్య జీవితమునకు ప్రతిబింబమైన చిత్రముగా నుండునుగాని తద్వ్యతిరిక్తమై యుండదు పసిపిల్లలకు ఉగ్గుపెట్టి నీళ్ళుపోసి బొట్టుపెట్టి తొట్టెలో పరుండబెట్టుట మొదలగు తల్లుల నిత్యకృత్యములు మొదలు, బంతులు తీర్చి విందులొసగెడి భోజన సమారాధనలవరకు గల జీవిత వ్యాపారములు వర్ణించునపుడు సోమనాథుడు ప్రదర్శించిన ఆంధ్ర సంప్రదాయము మరియొక కావ్యమున కానరాదు. అది యిది యననేల? తెలుఁగునాటి చెట్లు చేమలు, మందులు, మ్రాకులు, పండుగలు, పబ్బములు, భాషణములు, వేషములు అతని రచనకు వస్తువులైనవి. ఇదియే సోమనాథుని దేశీయత.

మరి ఛందోవిషయము. ఆదికాలమున తెలుఁగునాట ఉద్భవించిన సహజ కవిత్వమంతయు గేయ ప్రాయము. తాళ ప్రధానమైన ఆ గేయ కవిత్వమును కొద్దిపాటి హ్రస్వ దీర్ఘాది సంస్కారములతో గణ ప్రధానముగా ప్రస్తరించినపుడు ద్విపదలుగా, రగడలుగా, అక్కరలుగా రూపొందును. వీటిలో ద్విపదవలె తక్కిన జాతులు విపుల కావ్య రచనకు అంతగా నుపకరింపవు. సోమనాథుడు దానిని చేపట్టి పామర కవిత్వమను పేర పండితులచే అనాదరింపబడిన పద

కవిత్వమునకు వాఙ్మయమున ప్రతిష్ఠ చేకూర్చి ద్విపదకవితా శాఖకు ప్రథమాచార్యుడుగా కీర్తికెక్కెను. ఈ ద్విపద కవిత్వము పద కవిత్వమయ్యు పామర కవిత్వము కాదు. పండిత కవిత్వమయ్యు దేశికవిత్వము కాకపోదు. కావున శిష్ట కావ్య పథము తీర్చిన గౌరవము నన్నయకు దక్కినట్లే ద్విపద కావ్యపథము తీర్చిన గౌరవము సోమనాథునకు దక్కెను. అయితే ఈ ద్విపదలు పద్య కావ్యములవలె సుఖపఠనీయములుకావు. ఒకే ఛందస్సులో నడుపబడిన కావ్యమంతయు పఠనములో విసుగుపుట్టించునుగాని సంతోషమును గొలుపదు. పద్యకావ్యములలో ఛందోవైవిధ్య ముండును గాన అది చదివిన కొలది రాగ వైవిధ్యము, కీర్తన వైవిధ్యముగల గాన సభలవలె చిత్తమునకు ఉల్లాసము గొలుపుచుండును. కావున పద్య కావ్యమువలె ద్విపద కావ్యపఠన సౌలభ్యము కలది కాదు. కాకపోతే బొబ్బిలి కథ, పలనాటి చరిత్రము మొదలైన వీరపదములు రాగతాళయుక్తముగా పాడబడుచుండును గావునను ఆ పాటలో కథకుడు మధ్య మధ్య సంధి వచనములతో నాటకమునందలి అర్థోపక్షేపకములవలె వృత్తవర్తిష్యమాణ కథాంశములను వ్యాఖ్యానించుచుండును గావునను ఆ పదములు ఎంత దీర్ఘములైనను వినసొంపుగా నుండును. విసుగు గొల్పవు. అవికూడ గ్రంథస్థములై పాఠ్యములుగానే స్వీకరింపబడినపుడు మరల ఈ ద్విపద కావ్యముల దుస్థితికే వచ్చును. సంస్కృత కావ్యములలో ఒక్కొక్క సర్గ ఒకే ఛందములో నడుచును గదా! ఆ కావ్యముల పఠనవేళ విసుగు పుట్టదా. అని ప్రశ్నింతురేని దానికి సమాధానమిది:- సంస్కృత కావ్యములందలి సర్గలు అనతి విస్తృతములై, సగటున ఒక్కొక్క సర్గ నూరు శ్లోకములకు మించని పరిమితి కలిగియుండును. సర్గ సర్గకు ఛందస్సు మారుచుండును. మరియు ఆ శ్లోకములను ఛందోనుగతమైన గీతితో పఠింతురేని పాటవలెనే శ్రవణ సుఖమునిచ్చుచుండును ద్విపదములు కూడ రాగయుక్తముగ పాడినపుడు వినసొంపుగానే యుండునుగాని కావ్యము యొక్క దీర్ఘతనుబట్టి ఆ సొంపు ఆసాంతము నిర్వహింపబడజాలదు. అదిగాక కవి హృదయమున జనించెడి భావములు కొన్ని తద్వ్యక్తీకరణమునకు అనుగుణమైన పదబంధములను స్వయముగా వరించుచుండును. అనగా ఆ భావము ఆ పదములలో కాక వేరు పదములలో వ్యక్తము చేయుట దుష్కరము కాకపోయినను అసహజమగుచుండును. భారతములో "వచ్చినవాఁడు ఫల్గుణుడు" అనే పదబంధము ఉత్పలమాలలో తప్ప ఇంకొక వృత్తమున కెక్కదు ఆ వాక్యములో తిక్కనగారు పాఠకునకు ఏ స్ఫురణ కలిగింపదలచెనో దానిని ఇంకొక వాక్యములో చెప్పుట కుదురదు. అట్లే పాండవ విజయమున దుర్యోధనుడు-

"కాలము చేరువయ్యె పలుకాలము రాజ్యము చేసిరే మహీ
పాలురు కాలకర్మ పరిపాకము దాటవరంబె? కంతమీ
వాలున ద్రుంచి నాకు ద్రిదివంబున జూపుము వారినెల్ల చం
డాలుడు భీముడేల కురునాథుని జంపవలెన్ ద్విజోత్తమః"

అని యశ్వత్థామను సంబోధించినపుడు వ్యక్తమయ్యెడి నిర్వేదము, శత్రు తిరస్కారము, నిస్సహాయత ఆ వాక్యములో వలె ఇంకొక వాక్యములో వ్యక్తము కాజాలవు మరి ఆ వాక్యము ఉత్పలమాల పద్యములో ఇమిడినంత సుఖముగ ఇంకొక పద్యమున ఇముడదు. ఇంకొక ఉదాహరణ చూడుడు: "కృష్ణద్వైపాయన" శబ్దమును విధిగా ప్రయోగింపవలసి వచ్చినపుడు ద్విపద కావ్యకర్త దానిని ద్విపదలలో ఇముడ్చలేడు. దాని పర్యాయపదములను కాక ఆ శబ్దమునే వాడవలసి వచ్చినపుడు పద్య కావ్యకర్త ఆ శబ్ద ప్రయోగానుకూల్యముగల శార్దూల వృత్తమును స్వీకరించును. ద్విపదకర్తకు అట్టి అవకాశముండదు. అతడాశబ్దమును ప్రయోగింపలేడు. కావున ఛందో వైవిధ్యము విసుగుదలను పరిహరించుటకే కాక భావానుగుణమైన శబ్ద ప్రయోగమునకు వాక్యరచనకు కూడ ఆవశ్యకమగుచుండును ఈ యోగ్యత ద్విపద కావ్యములకు ఉండదు.

సోమనాథుని కాలము :—కన్నడమున ఉద్భట కావ్యము రచించిన సోమరాజు అనే కవి పూర్వకవిస్తుతి ప్రకరణమున ఒక సోమనాథుని స్తుతించెను. ఆ ఉద్భట కావ్యము క్రీ.శ. 1222లో వ్రాయబడెనట ఆ స్తుతి గల పద్యమిది:

"ప్రమాథానీక కథార్ణవేందు హరిదేవాచార్యనం ధైర్యనం
సముదంచ ద్వృషభస్తవామర మహీజారామనం సోమనం
విమల జ్ఞానసుదీపికా స్ఫురితచేతః సద్మనం సద్మనం
క్రమ దిందంబలగొండు పేళ్వెనొసె దానీ కావ్యమం సేవ్యమం"

ఈ పద్యములో హరిదేవాచార్యుని, సోమనను, పద్మని గ్రంథకర్త స్తుతించెను ఈ ముగ్గురిలో సోమనకు వృషభస్తవామర మహీజారాముఁడు అనే విశేషణము కలదు. కన్నడమునగాని తెలుఁగునగాని వృషస్తవము చేసిన కవి మన సోమనాథుడు తప్ప వేరొకడు కానరామిచే ఆ స్తుతి పాల్కురికి సోమనాథుని గురించియే అని పెక్కుమంది విమర్శకులు నిశ్చయించిరి. సోమనాథుని వృషాధిప శతకమే ఆ వృషస్తవము. కావున సోమన క్రీ.శ. 1222 సంవత్సరమునకు పూర్వుడై యుండవలెను.

బసవ పురాణ రచనకు తనను ఆశీర్వదించి ప్రోత్సహించిన పెద్దలలో కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు ఒకరని సోమనాథుడు ఈ క్రింది పంక్తులలో పేర్కొనెను :

"పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుడు
మండిత సద్భక్తి మార్గ ప్రచారి
విలసిత పరమసంవిత్సుఖాంభోధి
నలి గరస్థలి సోమనాథయ్యగారు"

ఈ కరస్థలి సోమనాథయ్య మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శిష్యుడు; మరి పాల్కురికి సోమనాథునకు కవితాశక్తిని ప్రసాదించిన గురువు. మల్లికార్జున పండితుడు క్రీ.శ. 1170 ప్రాంతమున శివైక్యము నొందెను. కావున అతని శిష్యుడైన కరస్థలి సోమనాథయ్యకు సమకాలికుడైన పాల్కురికి సోమనాథుడు క్రీ శ 1170 సంవత్సరము నాటికి యువకుడై యుండును. మరి బసవ పురాణము 1170 నాటికి పూర్వము రచింపబడలేదు. కావున ఈ గ్రంథము 1170-1222 మధ్య కాలమున రచింపబడి యుండవలెను. బసవ పురాణమున బిజ్జలుని రాజ్యము విచ్ఛిన్నమగుట ఉదాహరింపబడినది.

"అంత రాజ్యార్థమై అనిసేసి అతని
సంతానమెల్ల నిస్సంతానమయ్యె
బసవని సత్యశాపమున గాజేసి
వసజని కటకంబు పాడయ్యెనంత."

ఈ రాజ్య విచ్ఛిత్తి బిజ్జలుని మరణమునకు తరువాత 16 సంవత్సరములకు జరిగెను. అతని మరణము 1167, రాజ్య నాశము 1183. కావున బసవ పురాణము 1183 నకు పిమ్మట రచింపబడినది. మరి సోమన కాకతి రుద్రునకు సమకాలికుడని రాచకవిలెలలోను, కథలలోను గలదు. కాకతీయ రాజులలో మొదటి ప్రతాపరుద్రునకే కాకతి రుద్రుడు అను నామాంతరము గలదు. అతని రాజ్య కాలము 1185-1199 వీటన్నిటిని బట్టి చూడ బసవపురాణము 1183నకు పిమ్మట నెప్పుడో 12 వ శతాబ్దము ముగియక పూర్వమో, 13 వ శతాబ్ది మొదటి దశకములోనో రచియింపబడి యుండును. సయుక్తికమైన ఈ సిద్ధాంతము శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారిది. నాకు ఇదియే సమంజసమని తోచెను. ఇది యిటుండ సోమనాథుఁడు రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలమునాటి వాఁడనియు, కాగా తిక్కనకు తరువాతి యుగమువాఁడనియు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు ఇంచుమించు సమకాలికుఁడనియు వాదించువారు కొందరు గలరు. ఆ వాదమును తదుప పత్తులను పలువురు అంగీకరింపలేదు. నేను ఆ యప్రస్తుతాంశముల నన్నిటిని వదలి గ్రంథస్థములైన ఒకటి, రెండు నిదర్శనములచేత సోమనాథుఁడు తిక్కనకు పూర్వుఁడే యని నిశ్చయించితిని. అవి యేవన, తిక్కన నిర్వచ నోత్తర రామాయణావతారికలో ఆత్మ వ్యవస్థానార్థమును, కవిజనోపదేశార్థమును

వ్రాసిన ఉత్తమ కావ్యలక్షణాత్మకములైన వాక్యములలో పాల్కురికి సోమనాథుని పరోక్షముగా అధిక్షేపించిన యర్థములు కొన్ని గలవు తెలుగు వాక్యమున సంస్కృతమును జొప్పించుట, సంయుక్తాక్షరమున ఏకదేశమునకే ప్రాసగూర్చి ప్రాసభంగము చేయుట, ప్రాతబడిన మాటలు వాడుట మొదలైన అవలక్షణ ములు పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలోనే అధికముగా కానవచ్చును. వాటినే తిక్కన నిరసించెను. కావున తిక్కన నిందకు లక్ష్యభూతమైనవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడే. మఱియు బసవపురాణములో-

"నారదుండను మునినాయకోత్తముఁడు
భూరి సర్వాంగముల్ భువిబొంద మ్రొక్కి
ముకిళిత హస్తుఁడై మ్రొక్కుచు మఱియు
సకలలోకాలోక చరితంబులెల్ల
విన్నవింపగనున్న కన్నెర్గి శివుఁడు
వెన్నెలగలకంట వీక్షింపుచున్న"......

అనే ద్విపదలు గలవు. నారదుఁడు కైలాసమునకేగి శివునకు నమస్కరించి భూలోక వృత్తాంతములు విన్నవింపదలంచుచుండగా శివుఁడు అతని మనస్సు గ్రహించి ఆ ఋషిని వెన్నెలగలకంట వీక్షించెనట. ఇందు ఒక చమత్కార మున్నది. శివుఁడు త్రిలోచనుఁడే అయినను అగ్నినేత్రముతో ఎవ్వరినీ ఎప్పుడూ చూడడు. మఱియు మిగిలిన సూర్యచంద్ర నేత్రములు రెండిటిలో సూర్యనేత్రముగూడ దాహాత్మకమగుటచే దానితో వీక్షించుటయు మంగళ ప్రదముగాదు. కనుక ఒక్క చంద్రనేత్రముతోనే ఆయన చల్లగా చూచెనని తాత్పర్యము. ఇంతవఱకు లెస్సగానే యున్నది. కాని శివుఁడు ఆ వీక్షణ వేళ సూర్యనేత్రమును ముకిళించుకొనెనా? చేతితో కప్పివేసుకొనెనా? అని చమత్కా రార్థ మాక్షేపించదలచిన వారికి సోమనాథుఁడు చక్కని అవకాశమిచ్చెను. ఈ ఆక్షేపణావకాశము తిక్కనకు గూడ పొడగట్టెను. ఆయన తన భారతావ తారికలో హరిహరనాథుఁడు ప్రత్యక్షమై తనను వీక్షించునపుడు సూర్యనేత్రము గూడ చంద్రనేత్రమే యగునట్లుగాజేసి ప్రసన్నముగా నిరీక్షించెనని నిరాక్షేపక ముగా ఈ క్రింది పద్యమును వ్రాసెను:

''అనుకంపాతిశయంబునఁ
దన దక్షిణ నేత్రమును సుధారోచియ కా
నను వింతలేక చూచి వ
దనమున దరహాసరసము దళుకొత్తంగన్.''

పైన పేర్కొన్న సోమనాథుని ద్విపదలను, ఈ పద్యమును జోడించి చూచిన వారికి తిక్కన సోమనాథుని మనస్సున బెట్టుకొనియే ఈ పద్యమును వ్రాసెనని విధిగా స్ఫురించి తీరును. కావున సోమనాథుఁడు తిక్కనకు పూర్వుఁడే ఇన్ని యుక్తులతో నవసరములేకుండగనే సోమనాథుఁడు తిక్కనకు పూర్వుఁడని బసవపురాణావతారికలోని చారిత్రకాంశములే ప్రబల సాక్ష్యము. కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు పండితారాధ్యునకు శిష్యుఁడై సోమనాథునకు హితైషి యగుటయు బసవేశ్వరుని తండ్రియైన మండిగ మాదరాజుగారికి శిష్యుఁడగు గొబ్బూరి సంగనామాత్యుఁడు ఈ గ్రంథమునకు శ్రోతయగుటయు నిజమే గనుక వారికి సమకాలికుఁడగు సోమనాథుఁడు ఆ పండ్రెండవ శతాబ్దిలోనివాఁడు గాక మరెప్పటి వాఁడగును? బసవేశ్వరునకును, పండితారాధ్యునకును తరువాతి తరమువాఁడు సోమనాథుఁడు.

అదీగాక సోమనాథుఁడు పుట్టుకచే కర్ణాటకుఁడనియు తెలుఁగు అతనికి నేర్చిన భాషయనియు ప్రతిపాదించువారు కొందరు గలరు. అంతకంటే అనాలోచితమైన సిద్ధాంతమింకొకటి ఉండదు. ఎంత కష్టపడి చదివినను నేర్చిన భాష మాతృభాషవలె వశముగాదు. అందునను గ్రంథస్థమైన వాఙ్మాల మంతయు మనోవిధేయము గావచ్చునుగాని వాయువువలె స్వేచ్ఛగా సంచరించు వాడుకభాష, యెన్నడును క్రొత్తవానికి అబ్బదు. సోమనాథుని రచనలలో జానుతెనుఁగుగా పేర్కొనదగిన పదములు, పదబంధములు, వాక్యములు మాత్రమేగాక తెలుఁగునాట కానవచ్చెడి సర్వవస్తు నిర్దేశకములైన నామములు, తద్విశేషణములు, గుణములు ప్రజాభాషా సముద్రమున ఓలలాడిన వానికేగాని ఇతరులకు లభ్యమగునవి గావు అతని వాక్కునకు సహజమైన తెలుగుదనము తెలుగుతల్లి పెట్టిన యుగ్గుతో వచ్చినదేగాని నేర్చినదిగాదు.

సోమనాథుఁడు కర్ణాటకుఁడే అగునేని ఈ గ్రంథమును కన్నడ భాషలోనే వ్రాసియుండవచ్చునుగదా! తెలుగున ఏల వ్రాయవలె? పదునాల్గవ శతాబ్దిలో భీమన అను కన్నడకవి ఈ గ్రంథమును ఆ భాషకు అలంకారముగ ఏల అనువదించుకొనవలెను? కావున సోమనాథుని మాతృభాష తెలుగు, కన్నడమే నేర్చిన భాష.

సోమనాథుని గ్రంథములు

ఇతడు సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటభాషలలో పెక్కు గ్రంథములు రచించెనట. వాటిలో ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రకు ఎక్కుడగినవి మూఁడు మాత్రమే. (1) బసవపురాణము (2) పండితారాధ్య చరిత్ర (3) వృషాధిప శతకము.

(1) బసవపురాణము :- పండితారాధ్య చరిత్రలోను, వృషాధిప శతకములోను బసవపురాణ ప్రశంస గలదు. కావున ఆ రెండింటికంటే పూర్వ రచన.

"ముని బసవపురాణమున నెన్నబడిన
పెనుపారు జనులకు పెంపుదు కొడుక
బసవని పుత్రుండ, బసవ గోత్రుండ" (పండితా చ.)

'బసవడు ప్రీతి గైకొనియె భక్తిమె ఋన్ రచియించె సోముఁడున్
బసవపురాణమంచు మును ప్రస్తుతి చేయుదురట్లుగాన నీ
యసమదయాధురీణతకు నంకిలిపాటు ఘటిల్లకుండ నన్
బసగొనిబ్రోవుమయ్య బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!"
(వృషాధిప శతకము)

ఈ పురాణమందలి అధికారిక వస్తువు వీరశైవ మత ప్రవర్తకుఁడగు బసవేశ్వరుని జీవిత మహత్మ్యము బసవేశ్వరునకు పూర్వమే శైవులలో వీరమహేశ్వర వ్రతము గలదనియు, బసవేశ్వరుఁడు వీరశైవమత నిర్మాత కాడనియు కొందఱు శైవమతస్థులే చెప్పుదురు. అగుచో నతడు తన్మత పునః ప్రతిష్ఠాపకుఁడో, సంస్కర్తయో యైయుండవలయును. మహనీయమైన అతని చరిత్ర అసాధారణ విశేషాంశమయమై యుండుటచే దానిని కొనియాడదలచిన ఈ కవి గ్రంథమును చారిత్రక సత్యబద్ధముగా గాక, పౌరాణిక వాసనామయముగ సంతరించెను. పురాణములలో చారిత్రకాంశములు తక్కువగను, అలౌకికాద్భుతములు ఎక్కువగను వుండును. కవి ఈ గ్రంథమునకు కూడ ఆ లక్షణము పట్టించి, పురాణమని నామకరణము చేసెను. అనగా యించుమించు తనకు సమకాలికుఁడును, చారిత్రక పురుషుఁడునునైన బసవేశ్వరుని పురాణ పురుషకోటిలో పరిగణించి అతనికి గల సహజ ఘనతను ఎన్నో అతిశయోక్తులతో పెంపొందించి అవతార పురుషునిగా ప్రదర్శించెను. మఱి ప్రస్తుతములైనను కాకున్నను పురాతన శివభక్తుల కథలను కొన్నింటిని ప్రాసంగికములుగా చొప్పించి పురాణ శబ్దమును మరికొంత సార్థకము చేసెను. ఇది జైన సంప్రదాయమట. జైన పురాణమున ఒక తీర్థంకరుని చరిత్ర అధికారికమై యుండుటయు ఆ మతము నవలంబించి సిద్ధిపొందిన యితర నిష్ఠాపరుల కథలు ఉపాఖ్యానములుగా చెప్పబడుటయు ఆచారమట. జైనమతమునకు గర్భశత్రువైన పాలకురికి సోమనాథుడు జైనుల సంప్రదాయమునే స్పర్థచే అనుకరించి బసవని చరిత్రను

పురాణముగా వ్రాసియుండును. ఆ ఉపాఖ్యాన కథానాయకులైన భక్తులలో కొందరు ద్రావిడులు, కొందరు కర్ణాటకులు, కొందరు ఆంధ్రులు, కొందరు ఔత్తరాహులు గలరు. ఆ కథలేగాక బసవనికి సమకాలికుడైన అల్లమయ్య మొదలగు శివభక్తుల కథలుగూడి ప్రసక్తానుప్రసక్తముగ నిందు చేర్చబడినవి.

బసవేశ్వరుడు :- మండిగ మాదిరాజు, మాదాంబ అను బ్రాహ్మణ పుణ్య దంపతులకు బసవేశ్వరుడు నందికేశ్వరాంశమున జన్మించెను. చిన్ననాటనే జ్ఞానియై వర్ణ వ్యవస్థను తిరస్కరించి ఉపనయనాది బ్రాహ్మణ కర్మలను వర్జించి కేవల భక్తిసాధ్యమైన శివపారమ్యము నుద్బోధించుచు తల్లితండ్రులను వీడి, యిల్లు వెడలిపోయి, కళ్యాణకటకమున బిజ్జలుని మంత్రిగానున్న తన మేనమామ యిల్లుచేరెను. ఈతని తల్లిదండ్రులును, మేనమామయును శైవులే. అయినను వారు బ్రాహ్మణ కర్మలను విసర్జించిన వీరశైవులుకారు. మేనమామ తన కుమార్తెయగు గంగాంబను బసవేశ్వరునకిచ్చి వివాహము చేసి, అల్లునకు రాజాస్థానమున నుద్యోగమిప్పించెను. మామగారి అనంతరము మంత్రియై, తనచే ప్రవర్తితమైన వీరశైవమత ప్రచారమునకు తన సర్వస్వమునేగాక రాజభాండారమును గూడా వినియోగించిన మహాభక్తుడీతడు. ఆనాడు శైవమునగల నానా శాఖలకు ధర్మాచరణమున ఏకవాక్యత లేకపోవుటచేతను, వాటికి అవైదికములైన జైన, బౌద్ధమతముల యొత్తిడి కలుగుటచేతను, అదే సమయమున విష్ణుపారమ్యమును ప్రతిపాదించెడి వైష్ణవము అరుముకొని వచ్చుచుండుటచేతను, శివకేశవ భేదమును పాటింపని అద్వైతము సర్వమతసామరస్య పరాయణమై యుండుటచేతను ఆ శైవశాఖల స్థిరత్వమునకు వలసిన బలమును సమకూర్చి, శివసామ్రాజ్యము ఆంధ్ర, కన్నడ భూముల నెలకొల్పుటకై యత్నించినవాడు ఈ వీరుడు. ఈయన తలపెట్టిన సంస్కారములవలన ఆయా శైవశాఖలకు చాల వరకు ఏకవాక్యత కుదిరి వీరశైవము పేర నూతన ధర్మము నెలకొనెను బసవప్పటికిని వర్ణ వ్యవస్థను, కర్మ ప్రాధాన్యమును విడనాడలేక కొందరు బ్రాహ్మణ శైవులు వీరశైవమును చేరకయే బసవేశ్వరుని యెడల భక్తి ప్రపత్తులు కలిగియుండిరి. శివభక్తి పారవశ్యము వీరశైవులకును, వీరికిని సమమే. వైదిక కర్మలను బ్రాహ్మ్యమును వీడలేకపోవుట బ్రాహ్మణ శైవమునకుగల విశిష్టత. అట్టివారుతప్ప, వైదిక కర్మాధికారములేని బ్రాహ్మణేతరులైన నానా కులములవారు బసవని యుపదేశములను శిరసావహించి వీరశైవ కుటుంబమును నలుదెసల వ్యాపింపజేసిరి. బసవేశ్వరుడు సహజముగ సంగీత సాహిత్య కళాకోవిదుడట. అతడు స్వయముగా రచించిన రసవత్తర

గీతములను గొంతెత్తి గానము చేయుచుండగా కృష్ణుని మురళీగానమును ఆలకించిన గోపికాజనమువలె జనులందరు భక్తి పరవశులై ఆయన చుట్టును మూగుచుండిరి కాబోలు! ఈ గీతములనెడి అనుపానముతో తన నూతన మతమనెడి ఔషధమును ప్రయోగించి జనులను దృఢకాయులను జేసిన భిషగ్వరుడు బసవేశ్వరుడు! కర్మానుష్ఠానమువలె దుష్కరమును, దుస్సాధ్యమును కాబట్టి కేవలం భక్తిమార్గము సర్వజన సంసేవ్య మగుటచేత సుకరమైన ఆ మార్గముల జనులెల్లరును తొట్రుపాటులేక నడవగల్గిరి. వర్ణవ్యవస్థ తుడిచివేయబడుటచే జనులలో స్వ్యూనాధిక్యతలు లేక నూతనోత్సాహము వెల్లివిరిసెను. వీరశైవమును పేర వారి కానాడు గలిగిన ఆవేశము ఇన్ని తరములు గడచినను నేటికిని చల్లబడలేదు స్వమత రక్షణార్థమై శూరత్వమును, భక్తి ప్రదర్శనమున వీరత్వమును చూపు వారగుటచేత వీరు వీరశైవులైరేమోయని తోచును. ఇదంతయు నొక యెత్తు కాని బసవేశ్వరుడు మతము పేర మిండ జంగములను ప్రోత్సహించి పోషించుట, రాజాజ్ఞను ధిక్కరించుట, రాజ ధనాగారమును దుర్వినియోగముచేయుట, మతము పేరను భక్తిపేరను పరావరజ్ఞతను పాటింపబడుట, తుదకు ప్రభుహత్యకు కారణమగుట మొదలగు కృత్యము లన్నియు ఎన్నటికిని సమర్థనీయములు కావు. అసలు మతమునందు భక్తికి గల స్థానమేమి? జ్ఞానహీనమైన భక్తి అంధము, భక్తిహీనమైన జ్ఞానము వంధ్యము (Faith without wisdom is blind, and wisdom without faith is barren.) ఈ సిద్ధాంతము తత్వవేత్తలందరూ అంగీకరించినది. మతావేశపరులకు నచ్చదేమోకాని ఇది పరమసత్యము. బసవేశ్వరుడు జ్ఞానియు, భక్తుడును అనుటకు సందేహము లేదు. అతని అనుయాయి వర్గములో చాలమంది జ్ఞానరహితులైన భక్తులనుటకును సందేహములేదు. ఆనాడు శైవేతరులైనవారికి బసవని మతమునెడ ఏవగింపు గలుగుటకు ఆ అజ్ఞాన భక్తుల అనుచిత కృత్యములే కారణమై యుండును.

శివభక్తులు చేసిన అత్యాచారములు ఎంత ఘోరమైనవో నిరూపించుటకు కక్కయ్య అనెడి భక్తుడు చేసిన ఒక మహాకార్యము బసవపురాణము నుండి ఉదాహరించెదను. ఒక బ్రాహ్మణుడు కల్యాణ కటకములో నగరి వాకిట కూర్చుండి పురాణము చెప్పుచుండెను. అతడు వ్యాఖ్యానించుచుండిన పురాణము విష్ణుమహిమలను వర్ణించెడి హరివంశమో, విష్ణుపురాణమో మరి అట్టిదేదో అయి యుండును. విష్ణువు నృసింహావతారమెత్తి హిరణ్యకశిపుని సంహరించుట, వామనావతారమున త్రివిక్రముడై ఒకపాదమును ఆకాశమున కెత్తుట మొదలగు

గాథలు సహింపలేక కక్కయ్య ఆ బ్రాహ్మణుని చిత్రవధ చేసి బసవేశ్వరుని చేతనే కొనియాడబడెనట. కక్కయ్యకు బొందితో కైలాసము వచ్చినదేమో చెప్పలేముగాని వీరశైవమునకు మాత్రము త్రిలోక నిందవచ్చిన దనుటకు సందియములేదు. పాపము ఆ బ్రాహ్మణభట్టు పురాణము చెప్పుటలో చేసిన శివ నింద ఏమియులేదు. ఆ గ్రంథమున వున్న పంక్తులకు వ్యాఖ్యానము చేసెను. నరసింహుడు హిరణ్యకశిపుని సంహరించుటకు ప్రతీకారముగ శరభావతారము ఆ నృసింహుని చీల్చివేసెనట. ఆ పద్యములు ఆనాడు పురాణభట్టు చదువుచుండిన పురాణములో నుండియుండవు ఉన్నచో అతడు వానిని కూడ వ్యాఖ్యానించెడి వాడే! అందులేకపోయినను ఆ వృత్తాంతమును ఇందు పొందుపరచి చెప్పలేదని కక్కయ్యకు కోపమువచ్చి యుండును. అంతమాత్రమునకే కక్కయ్యకు అక్కసుపుట్టి శివమెక్కెను.

కక్కయ్య చేసిన యీ రాక్షస కృత్యమునకు కూడలి సంగమదేవుడు-

"చిత్తజాంతకు భక్తి చెడనాడుఖలుల
మృత్యువుగతి త్రుంపుమీ బసవన్న!"

అని బసవనికి ఉపదేశించుటయు అతడు తదనుగుణముగ-

"పరసమయంబులఁ బరిమార్చు బాస
పరవాదులనుబట్టి భంజించు బాస"

చేయుటయు (ప్రతిజ్ఞచేయుట) తదనుగుణముగ అతని శిష్యులు ప్రవర్తించుటయు ముఖ్యకారణము. మరి వారు చేసిన అన్యదేవతా దూషణకు ఏమి శిక్షయో మన మెరుగము. బిజ్జలుని మంత్రిగానున్న కాలములో బసవేశ్వరుఁడు సంకల్ప మాత్రమున జొన్నలను మత్స్యములుగ మార్చుట, వంకాయలను లింగ కాయలుగ మార్చుట, విషమును అమృతప్రాయముగ ద్రావుట మొదలగు పెక్కు మహిమలు జూపి తన అప్రాకృత శక్తిని వ్యక్తముచేసెనట. కాని అతని ఆశ్రయమును కోరి కల్యాణ కటకమును జేరిన ముక్కిడి మూకలు అనతగిన శివభక్తుల గుంపులవలన నగరమున రాజాజ్ఞా తిరస్కారము ప్రబలి అరాచక స్థితి యేర్పడెనట. తుదకు బసవేశ్వరుడు రాజాగ్రహమునకు పాత్రుడై, తాను ఆత్మ రక్షణార్థమో, మఱెందుకో సకుటుంబముగ నగరము వీడిపోయి కూడలి సంగమున లింగైక్యము పొందెనట. తత్ప్రతీకారముగా బసవేశ్వరుని యనుచరు లిద్దరు బిజ్జలుని వధించిరట. బసవ పురాణమునుబట్టి యితర చరిత్రాధారము

లను బట్టియు గ్రహింపగలయంతవరకు ఆ మహావీరుని సంగ్రహ జీవిత చరిత్ర యిది.

బసవేశ్వరుడు వ్రాసిన భక్తి గీతములు నాలుగు లక్షలకు పైగా గలవట. వాటికి 'వచనములు' అని పేరు. తరువాతి కాలమున తాళ్ళపాక అన్నమయ్య వ్రాసిన వెంకటేశ్వర వచనములు, కృష్ణమాచార్యుడు వ్రాసిన సింహాద్రి నారసింహ వచనములు ఆ జాతిలోనివే! వీరందరు తమ యిష్టదైవములమీద భక్తి జ్ఞానమయముగ వ్రాసిన స్తోత్రములవి. ప్రతి వచనము చివర మకుటముగ వారి యిష్టదేవతా సంబోధనము వుండును. తాళ్ళపాకవారి వచనములకు 'వేంకటేశ్వరా!' అను సంబోధన మకుటము; కృష్ణమాచార్యుల వచనములకు 'నరసింహా!' అను సంబోధన మకుటము. అట్లే బసవని వచనములకు ప్రాయికముగ "కూడలిసంగమదేవరా!" అను సంబోధన మకుటము. కూడలి సంగమదేవుఁడనగా కృష్ణా, తుంగభద్రానదులు సంగమించిన తీర్థస్థలమున గాని కృష్ణామలాపహానదులు సంగమించిన తీర్థస్థలమునగాని వెలసియున్న సంగమేశ్వరలింగము బసవేశ్వరునకు ఇష్టదైవమును గురువును ఆ కూడలి సంగమేశ్వరుడే; తుదకు ఆయన లింగైక్యము బొందినదియు ఆ సంగమ క్షేత్రముననే.

గ్రంథ ప్రయోజనము:- ఈ గ్రంథము ప్రాయికముగా శైవులకు పురాణముగా పారాయణ గ్రంథముగా ప్రయోజనకారియైనట్లు శైవేతరులకు కేవల పారాయణ గ్రంథముగ ఎక్కువ వినియోగపడదు. మతప్రాధాన్యము గల యే గ్రంథమునకైనను నదియే స్థితి. తన్మతావలంబులకు దప్ప నితరులకది ప్రీతిగొలుపదు. అంతేగాక ఇతర మతములను, మతస్థులను ఉచితానుచిత వివేచనము లేకుండ దూషించెడి గ్రంథములకు వాఙ్మయమున ఉత్తమ స్థానము లభింపదు ఏ భావలోనైనను కావ్యము సర్వమానవ సంసేవమైనపుడే పఠనీయమును, ఆరాధనీయమును అగునుగాని లేనిచో పరిమిత ప్రచారము గలదియే యగును. తనను తిట్టినవానిని బాగా తిట్టితివని మెచ్చుకొనెడి మానవుఁడు దుర్లభుఁడు. అందును ఆ తిట్టు పరుషముగా నున్నచో చెప్పెడిదేమి? అందుచే గ్రంథకర్త నిందలకు భాజనమైన శైవేతరులు సారస్వత ప్రీతి చేతనైనను ఈ బసవపురాణమును చదవక పోవుట తటస్థపడెను. అయినను ఇందు కొన్ని ఉపాఖ్యానములు సారస్వత ప్రియులకుగూడ పరమానందమును కలిగించెడివి లేకపోలేదు. వానిలో ముఖ్యమైనవి: (1) గొడగూచి కథ (2) బెజ్జ మహాదేవికథ (3) కన్నప్ప కథ (4) సిరియాళుని కథ. ఇందు మొదటిదానిలో అమాయకురాలైన బాలికకు శివుఁడు సులభముగా ప్రసన్నుఁడై, తనలో లీనమొనర్చుకొన్న యనుగ్రహము

వర్ణింపబడినది. రెండవపదానిలో భక్తురాలు శివుని తన బిడ్డగా భావించి తల్లి పసిపాపకు జేసెడి యుపచారములన్నియు నెరపుటలో గల మాతృ వాత్సల్యము, భగవంతుడు ఆ ప్రేమకు ప్రీతుడై చూపిన భక్తవాత్సల్యము వర్ణింపబడినది. మూడవపదావిలో ఆటవికుడైన కిరాతవాలుడు ఆచార రహితమైన తన మూఢభక్తిచేతనే, జ్ఞానులకు సహితము దుర్లభమైన ముక్తిని పొందిన విధము నిరూపితమైనది. నాల్గవదానిలో చిఱుతొండనంబి యనెడి కాంచీపురనివాసియగు ఒక భక్తుని దృఢవ్రతమును శివుడు మాయతపసి వేషమునవచ్చి పరీక్షించుటకై, ఆ భక్తుని కుమారుని చంపించి తన్మాంసమును విందారగించుటయు, తుదకు పరీక్షలో నెగ్గిన భక్తుని యచంచల భక్తి విశ్వాసములకు తృప్తుడై పిల్లవానిని బ్రతికించి యిచ్చుటయు మొదలగు నంశములు భయానకరమ్యముగ వర్ణింపబడినవి. అసలు ఆ పిల్లవానిని ఖండించి అవయవ విచ్ఛేదముచేసి తిరిగి నలినలిగా నలగగొట్టి వంటచేయుట అను ఘోరకృత్యమును వీరశైవావేశము గల కవితప్ప ఇంకొకడు భావన చేయలేడు. ఈ కథను చెప్పగా వినుటకే భయంకపితులయ్యేడి సుకుమార చిత్తులకు చదివి యానందించుట యెన్నటికిని పొసగదు. కాకపోతే కథాంతమున మాయా తపసి యాదేశానుసారము తల్లి పిల్లవానిని చేతులు చాచి యెలుగెత్తి "నా వడుగా రారా! నా కన్నయ్య రారా! నా సిరియాళ రారా!" అని పిలుచునపుడు కట్టలు త్రెంచుకొని ప్రవహించెడి కరుణరస ప్రవాహములో కొట్టుకొని పోదుము. ఆ పిలుపు నందుకొని శివానుగ్రహముచే పిల్లవాడు సజీవుడై తల్లిని చేరవచ్చెడి ఘట్టమున ఆనంద తన్మయుల మగుదుము. కాని ఇందును సోమనాథుడు తల్లినోట పలికించిన ఆ పిలుపులో కొంత కృతకత్వమున్నది. ఆ సమాసములు ఆ శ్లేషలు దుఃఖపరవశయైన తల్లి నోట పలికింపదగినవి కావు

మఱి ఈ పురాణమున స్థూలముగ బసవని జీవితచరిత్రయు, తన్మహిమలును, కొందరు భక్తుల గాథలును మాత్రమే కానవచ్చునుగాని, అసలు బసవేశ్వరుడు ప్రతిపాదించిన వీరశైవ మత స్వరూపమిట్టిదని స్పష్టముగ గానరాదు. అతని మహిమలును, ఆ భక్తుల నడవడియు మాత్రమే తన్మత స్వరూపమని తృప్తిపడుట మత ప్రవర్తకునకును, తన్మతమునకును నపచారము చేసినట్లగును. వీరశైవ సంప్రదాయమును గురించి తెలిసికొనగోరువారికి ఈ గ్రంథము అంతగా నుపకరింపదు.

పండితారాధ్య చరిత్ర—రెండవ కృతి

బసవపురాణానంతరము సుమారు పది సంవత్సరములకు ఇది వ్రాయబడి యుండును. ద్విపద రచన మొదటి దానియందుకంటె దీనియందెక్కువ ధారాళముగా నడచినది. అందు చెప్పబడిన కొన్ని యుపాఖ్యానము లిందును పునరుక్తము లైనవి. ఈ పునరుక్తిలో కథ కొన్నింట విపులీకృతమైనటువంటి సందర్భములును గలవు. బసవపురాణమున క్లుప్తముగానున్న 'కళియంబనైనారు' కథ పండితారాధ్య చరిత్రలో చాలా పెరిగినది. ఈ భక్తుడు తన యింటికి వచ్చిన శివభక్తుని పాదమును కడిగి తత్పాదోదకము పానముచేయు నలవాటు గలవాడు. ఒకనాడు ఆ యింటి పనికత్తెకొడుకు జంగమవేషముదాల్చి యజమాని యొద్దకు రాగా అతడు వాని పాదములు కడుగుట కుద్యమించెను. అతని గృహిణి కలరూపు గ్రహించి ఆ యనుచిత కార్యము చేయవద్దని భర్తను నిరోధించెను. అతడు రౌద్రావేశముతో ఆ యిల్లాలిని నానా దుర్భాషలాడి ఆమె కాలుసేతులు బంధించి బాడిశతో నరికి వధించి కాళ్ళకు త్రాడుగట్టి చచ్చిన గొడ్డును లాగినట్లు బయటకు లాగి అవల పారవైచెను ఈ కథయంతయు బసవ పురాణములో పం|దెండు పంక్తులలో గలదు (6 ద్విపదలు). ఆరాధ్య చరిత్రలో అది 160 పంక్తులకు పెరిగినది. ఈ పెంపంతయు భార్యచేయు నుపదేశ వాక్యములలోను, భర్తచేయు దూషణ వాక్యములలోను. ఆపై ఆ కులసతి వధ విధానములోను జరిగినది.

కిన్నర బ్రహ్మయ్య :- ఈ బ్రహ్మయ్య యొక శివాలయ ప్రాంగణమున గూర్చుండి కిన్నర శ్రుతిలో ఈశ్వరుని స్తోత్రము చేయుచుండెడి భక్తుడు. ఒకనాడు ఒక విటుడు తన ప్రియురాలి కోరికమీద నంజుడుకై ఒక గొఱ్ఱెను తోలుకొని పోవుచుండగా అది తప్పించుకొని పారిపోయి శివాలయమున జొచ్చెను. దానిని బట్టుకొనుట కావిటు డాలయమున ప్రవేశించబోగా బ్రహ్మయ్య శివుని శరణుజొచ్చిన ప్రాణిని జంప వలనుపడదని వారించి తత్పరిహారముగా దాని వెలనిచ్చి పంపివేసెను. కాని ఆ విటుని ప్రియురాలు ఆ గొఱ్ఱెయే కావలయునని పట్టు బట్టుటచే వాడు తిరిగివచ్చి గొఱ్ఱెను ఆశించి కలహింపగా బ్రహ్మయ్య వానిని ఖండించివైచెను. ఈ కలహ వృత్తాంతము రాజునకు విన్నవింప బడగా ఆయన శివాలయము నొద్దకు వచ్చి విచారణ చేయగా బ్రహ్మయ్య జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ దెలిపి దీనికి సాక్ష్యము శివుఁడేయని ప్రతిజ్ఞ జేసెను శివునిచే సాక్ష్యమిప్పించుమని రాజు నిర్బంధింపగా బ్రహ్మయ్య శివుని వేడుకొని ప్రతివచ

నము లేమిచే కత్తిచే పొడుచుకొని పడిపోయెను. అతనిపాటుతో పరిసరమున వున్న సర్వప్రాణులు స్రుక్కి పడిపోయెను. ఆ వార్తవిన్న బసవేశ్వరుడు దుఃఖ పరవశుడై బ్రహ్మయ్య గుణగణములను కీర్తింపగా అతడు సజీవుడై లేచెను. స్రుక్కి పడియున్న సర్వప్రాణులున్నూ సజీవములయ్యెను. రాజు బ్రహ్మయ్య సత్యవాక్కునకు మెచ్చుకొని, నిర్దోషియని వెడలిపోయెను. ఆరాధ్య చరిత్రమున ఈ కథలో బసవేశ్వరుడు బ్రహ్మయ్య మృతికి శోకాకులుడై నిర్వేదముతో అతనిని గీర్తించిన భాగముమాత్రము విపులీకరింపబడి యున్నది. ఇట్టివే మఱికొన్ని.

పండితారాధ్య చరిత్ర : ఈ గ్రంథమునకు అధకారికేతి వృత్తము శివతత్వసార కర్తయగు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవిత చరిత్ర. ఈ పండితుడు బసవేశ్వరునకు సమకాలికుడగుటయేగాక అతనివలెనే శైవమత ప్రచారమునకు జీవితమును ధారపోసిన శివభక్తుడు. కన్నడ దేశమున బసవేశ్వరుడున్నూ, ఆంధ్రదేశమున మల్లికార్జున పండితుడున్నూ ఏక కాలముననే అన్యమతములమీద దాడిసల్పి శైవ సామ్రాజ్యమును స్థాపించిన మహావీరులు.

ఈ పండితుడు దాక్షారామ భీమేశ్వరాలయపు పూజారి కుమారుడు. తత్సమీప గ్రామమగు కోటిపల్లి యందుండిన ఒక యారాధ్య దేవరవల్ల శాంభవ దీక్షపొంది చిన్ననాటనే కులాచారమునకు విరుద్ధముగా శివభక్తుల పాదోదక ప్రసాదముల యొక్కయు, విభూతి రుద్రాక్షమాలల యొక్కయు మహిమలను చాటుచు, తత్ప్రకారము తాను నడచుకొన సాగెను. మరియు శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసాత్మకమగు మత గ్రంథజాలమంతను క్షుణ్ణంగా పఠనము చేసి అందలి పరమార్థసారము శివపరముగా అన్వయింప సాగెను. ఈ పాండిత్య బలమే చతురంగ బలముగా వెంటగొని, సామ్రాజ్య పతనానంతరము బలహీనులై అచ్చటచ్చట ప్రాభవహీనమైన రాచరికము చేయుచున్న సామంతరాజులవలె నిలిచియున్న బౌద్ధమత కేంద్రములపై దాడివెడలి వాటిని విచ్ఛిన్నముఁజేయ నుద్యమించెను. ఆనాడు ధనదపుర మన బరగిన నేటి చందవోలు రాజధానిగ వెలనాటి చోళులు వేంగిదేశమును పాలించుచుండిరి. ఆ రాజు బౌద్ధమతావలంబి కాబోలు. అతని యాస్థానమున నొక బౌద్ధ పండితుడు గురుపీఠ మలంకరించి యుండెను. ఆ యాస్థానముపై దండెత్తి బౌద్ధపండితుని ఓడించి రాజునకు శైవదీక్ష నిప్పించినచో తన యుద్యమము సంపూర్ణముగా ఫలవంతమగుననెడి యాశతో పండితుడు ఆ రాజధాని జేరి ఒక బౌద్ధాచార్యునేగాక ఇతర మత గురువులను కూడ సమావేశపఱచి నిండు సభలో ఆయా మతములనన్నిటిని ఖండించి

శివపారమ్యమును సిద్ధాంతీకరించెను. బౌద్ధాచార్యుడు తన ఓటమిని, శివపారమ్యముు నంగీకరింపక పండితుని జూలకనఁజేసి వెడలిపోగా, దానిని సహింపలేక పండితుని శిష్యులిరువురు ఆ బౌద్ధుని యేకాంతమున వధించిరి. రాజు కోపాయత్తుఁడై కొలువునకు పిలిపించి యడుగగా, పండితుడు ఆ శివద్రోహిని తానే చంపించితినని ఆ నేరము తనమీద మోపుకొనెను. రాజు ఆ దారుణ చర్య సహింపలేక పండితుని కండ్లు పొడిపించెను. ఆయన 'ఆ రాజ్యము నాశనమగు గాక!' యని శపియించి అటనుండి బసవేశ్వరుని దర్శింపవలయునను తహతహతో ప్రయాణమై పోవుచుండగా మధ్యేమార్గమున, ఆ దండనాథుఁడు కూడలి సంగమమున లింగైక్యము పొందిన విషాద వార్త వినవచ్చెను. పండితుఁడు దుర్భర నిర్వేదముతో పలవించి పలవించి, శ్రీశైలమునకు ప్రయాణమై పోవుచు తత్సమీపమున నొక గ్రామములో విడిసెను అప్పటికే వయసుమీరి యుండబోలు, పర్వతమెక్కలేక తన భక్తిని మల్లికార్జున స్వామికి నివేదింపు మని ఒక శిష్యుని కొండమీదకు పంపెను. పర్వతము ఒక లింగాకారముగా కానవచ్చుటచే ఆ లింగమూర్తిని తన పాదములతో మెట్టుట మహాపాతకమను భయముచే తన ప్రతినిధిగా శిష్యుని బంపినట్లు ఈ గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది. శ్రీశైల స్వామి వృద్ధతపసి వేషముతో ఆ శిష్యుని ఎదుర్కొని ఆదరించి పండితుని యోగ క్షేమములు అడిగెనట. శిష్యుడు తెచ్చిన ఆ సంతోష వార్త విని మల్లికార్జున పండితుఁడు 'ధన్యోస్మి' యని పారవశ్యానంద మగ్నుఁడయ్యెనట. ఆ గ్రామము ననే మరికొన్ని నాళ్ళుండి శివసాయుజ్యము పొందెనట. ఇందలి ప్రధాన కథ యిది. ఈ కథాంశములే శివతత్త్వసార ప్రకరణమున సంగ్రహముగా చెప్ప బడినవి. బసవపురాణమునందు వలెనే దీనియందును పెక్కు ఉపాఖ్యానములు, పండితుని సాహిత్య ప్రకర్షను, మహిమలను దెల్పు పెక్కుగాథలును, ఉపదేశము లును వర్ణింపబడినవి. అదియునుగాక శివతత్త్వ సారమునందలి కొన్ని ప్రకర ణములు యథామాతృకముగా ద్విపదలైనవి వాటి పేర్లలో మాత్రము కొంచెపాటి మార్పుగలదు

శివతత్త్వసారము-పండితారాధ్య చరిత్ర
అద్వైత ఖండనము-వేదాంత వాదఖండనము (వాద ప్ర.)
దక్షాధ్వర ధ్వంసము-దక్షాధ్వర ప్రశంస
ప్రళయ వర్ణనము-ప్రళయలీల
శివగణముల వర్ణనము-మహాతాండవలీల
తన్ను శివగణములో - పండితుని చరమ ప్రార్థన
జేర్పుమని కోఱుట (పర్వత.ప్ర.)

శివతత్త్వ సారమున పండితుఁడు రచించిన పద్యములను కొన్నింటిని సుకరముగ ఈ ప్రకరణములో ద్విపదలందు ఇమిడ్చి సోమనాథుఁడు తన శబ్దాను కరణ కౌశలమును, వాక్యానుకరణ నైపుణిని సొగసుగా ప్రదర్శించెను. శివ తత్త్వసార కర్తగా పండితుఁడు వ్రాసిన శ్లోకములను పండితారాధ్య చరిత్రలో తానే పాత్రగా పలుకుటలో ఎంతో ఔచిత్యమున్నది

అట్లు యథాతథముగ అనుసరించిన పద్యములు గాక తక్కిన వాటిని, సోమన తాత్పర్య ప్రధానముగ సంతరించెను శివతత్త్వ సారమందలి పద్యములు సోమనాథుని ద్విపదలలో నిమిడిన కొన్ని నిదర్శనములు చూడుఁడు:

కం॥ కలదన నోపక లేదని
పలుకఁగ నేరకయు మూకబధిరులక్రియ ని
మ్ములఁ నద్వైతులు దమలో
పల వగతురు భువనభిన్నభావమున శివా! (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ కలదనంగా నోపకయునుఁ లేదనియు
బలుక నేరక మూక బధిరుల క్రియను
బరఁగుభువనభిన్న భావంబుఁ జూచి
యరయంగ నద్వైతమనగ లావేది. (పండిత-వాదప్రక)

కం॥ ఒందేమి మల్లికార్జున
పండితుఁడన నుండుకంటెఁ బ్రమథులతో నె
న్నండొకో నీ యాజ్ఞోన్నతి
నుండఁగఁ గాంతునని కోరుచుండుదు రుద్రా! (శివతత్త్వ)

కం॥ దేవా సంసారాంబుధి
లో వెలువడఁజేసి ప్రమథలోక బెలుఁగన్
నావాఁడు వీఁడుసుండీ
నావే నన్నుంపవే గణంబుల నడుమన్. (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ ఊర్జిత ప్రమథాత్మ యొందేమి మల్లి
కార్జున పండితుఁడనఁగ నిచ్చోట
నుండటకంటె నెన్నండొకో ప్రమథ
మండలిలో భవన్మహదాజ్ఞఁ కేసి
యుండంగఁ గాంతునొకోయని కోరు
చుండుదు నన్నట్లునుచఁగదయ్య
దేవర! యీ సంసార తీవ్రదుఃఖాగ్ని
లో వెలిఁ బ్రమథాదిలోకం బెలర్ప

నావాఁడు వీఁడు నుండి వేఱుగాఁడు
నావె నన్నుంపు గణంబుల నడుమ (పండితారాధ్య-పర్వత్ర)

కం॥ జ్ఞాన జ్ఞేయ జ్ఞాతృని
దానత్రయమున నబాధిత ప్రత్యయమై
నానాగతి నవగతమగు
గాన జగద్భేద మెన్నగా సిద్ధమజా! (శివతత్త్వ)

ద్వి॥ ఎఱుఁగంగఁ బడువస్తు వెఱిఁగెడి తాను
నెఱుకయు ననుమూఁడు తెఱఁగులు భువిని
బరఁగి యబాధిత ప్రత్యయమగుచు
నరయ నానాగతి నవగతంబగుట
హస్తామలక మెట్టులట్లను సుప్ర
శస్త జగద్భేదసరణి సిద్ధముగఁ
దమకించి మఱియు భేదము పల్కఁ జనునె (పండిత-వాద)

వృషాధిప శతకము:- ఇప్పు డుపలభ్యములగుచున్న శతకములలో శతకమను పేరు సార్థకమైన మొదటి శతకము ఇదియే యని చెప్పవచ్చును. పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము కాక "శ్రీగిరి మల్లికార్జునా" అను మకుటము గల శతకము ఒకటి యుండెనని యొప్పుకొన్నను అది లభింపలేదు. గాన వృషాధిప శతకమే సజీవములై యున్న శతకములలో మొదటిగా పేర్కొన దగును. శ్రీ గిరి మల్లికార్జున శతకము లభించినపుడు వృషాధిప శతకము రెండవదియగును. సోమనాథుడు ద్విపద కావ్యములకే కాక తెలుఁగు శతకములకు కూడ ఒరవడి తీర్చిన ప్రథమాచార్యుడు. అంతేకాదు. బసవోదాహరణము అను స్తుతిని వ్రాసి ఉదాహరణ కావ్యములకును అతడే ఆదిగురువై కన్పట్టుచున్నాడు. ఈ శతకము ఆంధ్రమునగల ఉత్తమోత్తమ భక్తిశతకములలో నొకటి. దీనికి సాటిరాగల శతకము కంచర్ల గోపన్నది మాత్రమని నా యుద్దేశము. మఱి యట్టివి ఎన్ని నశించిపోయినవో చెప్పలేము. సోమనాథుడు ద్విపదలు ఎంత ధారాళముగా నడపగలడో వృత్తములను అంత ధారాళముగా నడపగలడని ఈ శతకము ఋజువు చేయును. "బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!" అను మకుటము చంపకోత్పలమాల వృత్తములచే సంఘటిత మగునుగాన ఈ శతకమంతయు ఒకే వృత్తమునగాక రెండు వృత్తములలో నడచినది.

ఈ శతకములో సోమనాథుడు సమాసాంత్యప్రాసలు ముక్తపద గ్రస్తములు మొదలగు శబ్దాలంకారములను ప్రయోగించి పద్యమునకు అర్థగౌరవమే కాకుండా, శబ్ద గాంభీర్యమును కూడా సంపాదించెను.

తజ్ఞ! జితప్రతిజ్ఞ! యుచిత ప్రమథానుగతజ్ఞ! నమ్రదై
వజ్ఞ! కళావిధిజ్ఞ! బలవచ్చిన భక్తి మనోజ్ఞ! దూత శా
స్త్రజ్ఞ! సువాదపూరిత రసజ్ఞ! తృణీకృత పంచయజ్ఞ! స
ర్వజ్ఞ! శరణ్యమయ్య బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

సురవరమల్ల! మల్లవిత సూత్ర సుదాంబుధిఖేల! ఖేలసం
గరకలకంఠ! తంఠమణి నాయకభీమ భుజంగ! జంగమ
స్థిరతరనాథ! నాథక నిథీకృరూప! విరూప సమ్మతా
వర! కరుణాబ్ధి! ప్రోవు బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

శతకమున ఇంచుమించు అర్ధభాగము బసవేశ్వరుని సంబోధనలతో నిండియున్నది. ఆ సంబోధనలలో అర్థ పునరుక్తిగాని శబ్ద పునరుక్తిగాని యుండదు మరికొన్నింట బసవేశ్వరుడు జీవితములో చూపిన మహిమలును - జొన్నలు ముత్యములు చేయుట, చల్లఁమ్మ గొల్లపడుచు కాలుజారి పడిపోవుచు బసవాః అని ఎలుగెత్తి పిలిచినంత ఆ పిల్లకు దూరమునుండియే చేయూతనిచ్చి నిలవబెట్టుట మొదలగునవి - మరికొందఱి భక్తుల అద్భుత చర్యలును సంగ్రహముగ ప్రశంసింపబడినవి. ఇంతమాత్రమే కాదు, కవి యీ తెనుఁగు శతకములో సంస్కృత వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, ద్రావిడ వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, కన్నడ వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, మణిప్రవాళ (మళయాళ) వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, ఆరెమరాటి (మహారాష్ట్ర భాషా శాఖ) వాక్యమయమైన పద్యమొకటియు, సర్వభాషామయమైన దింకొకటియు రచించి తన బహుభాషా పాండితకి నిదర్శనముగ ఒక చిత్రప్రదర్శనము చేసెను. ఆ సందర్భముననే యచ్చతెనుఁగు పద్యమొకటి రచించి దానిని జానుఁదెనుఁగనెను.

''బలుపొడతోలు సీరయును బాపసరుల్ గిలుపారు కన్ను వె
న్నెల తల సేదుకుత్తుకయు నిండిన వేలుపుదేఁటువల్గు పూ
సలుగలజేని లెంకవని జానుదెనుంగున సన్నుతించెదన్
వలపు మదిందలిర్ప బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా''!

జానుఁతెనుఁగు సర్వజన సామాన్య భాషయని పండితారాధ్య చరిత్రలో చెప్పినాడు. కాని యచ్చ తెనుఁగు సర్వసుబోధముకాదు. నన్నెచోడుని ప్రకరణమున ఈ పద్యమునే ఉదాహరించి జాను తెనుఁగు శబ్ద చర్చ చేసితిని. అది చూడదగును. సోమనాథుడు బసవనియెడ తనకుగల ప్రపత్తిని చాటుకొన్న యీ క్రింది పద్యముతో ఈ శతక ప్రశంస ముగింతును.

"నా యొడయండ! నా విభుఁడ! నా హృదయేశ్వర! నా మనోరమా!
నా యిలవేల్పు! నా నరుడః నా గురులింగమ! నాదు జంగమా!

నా యధినాథ! నా వరద! నన్ను గృపామతిఁ బ్రోవుమయ్య దే
వా యమి బృందవంద్య! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!"

వైదుష్యము :- ఈ కవి వీరశైవమునకు గురుపీఠము మత ప్రవర్తకు డగు బసవేశ్వరుడు మహాభక్తుడే కాని పండితుడు కాడు. ఆ మతమున చేరిన యితరులు పెక్కుమంది పరాకాష్ఠ ముట్టిన భక్తి తత్పరత కలవారు. ఉద్దండులైన ఇతర మత పండితులతో శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణ పూర్వకముగా వాదోపవాదములు సలిపి ఆ మతమును సర్వమతాతిశాయిగ ప్రతిష్ఠింపదగిన శక్తి వారిలో ఒక్కరికిని లేదు. జ్ఞాన విజ్ఞానాత్మకమైన శాస్త్ర పాండిత్యమువలె, కేవల భక్త్యావేశము అన్యమత తిరస్కారమునకు పనికి వచ్చునేమోకాని స్వమత స్థాపనకు చాలదు. సర్వశాస్త్ర నిష్ణాతుడు మహాపండితుడునైన సోమనాథుడు ఈ మతమును చేపట్టి దానికి అట్టి కొరత లేకుండచేసెను. సంస్కృతమున ఇతడు వ్రాసిన రుద్రభాష్యాది గ్రంథములు ఇతర పండితులకు పర్యాలోచన పాత్రములై వీరశైవమనగా భక్త్యున్మాదము మాత్రమే యనెడి నిందను తొలగించి యుండును. ఆ గ్రంథములలో సోమనాథుడు చూపిన శ్రుతిస్మృతి పురాణాగమ విజ్ఞానము వీరశైవ ప్రతిష్ఠకు తగిన శాస్త్రాధారములను కలిగించినదట. ఇంతవాఁడు అవలంబించిన మతము శుద్ధ మిధ్యయగునాయని రుద్రదేవుడు మొదలగు రాజులు సయితము అతనిని మన్నింపసాగిరట. కాబట్టి మతమును ప్రవర్తింపజేసినవాడు బసవేశ్వరుడును, దాని స్థితికి కారణమైనవాఁడు సోమనాథుడును అని చెప్పదగును. అందుచేతనే కాబోలు వీరశైవులు విశేషించి-కన్నడ దేశమువారు ఈ కవిని అవతార పురుషునిగా నేటికిని ఆరాధించుచున్నారు. సోమనాథుడు పుట్టుకచే ఆరాధ్యుడు; అనగా పండితారాధ్యునివలె వైదిక శైవమతస్థుడు. వర్ణ వ్యవస్థను వేద విహిత కర్మలను విడనాడకయే శివుడే పరతత్త్వమను విశ్వాసముగల బ్రాహ్మణుడు ఇతని సోమనాథ భాష్యమున వైదికాచార గర్హణము లేకపోవుటయే గాక తదావశ్యకతకూడ ఉగ్గడింపబడినదట. బసవ పురాణము రచించునాటికి ఇతనికి దానిపై తిరస్కార భావము ఏర్పడినది. ఆ మధ్యకాలమున ఇతడు వీరశైవము నవలంబించియుండును. పండితారాధ్య చరిత్ర రచన నాటికి అది దృఢమైనట్లు ఊహింపవచ్చును. ఎట్లన, బసవపురాణమున తన తల్లిదండ్రుల పేర్లు చెప్పుకొన్నాడు.

"భ్రాజిష్ణువగు విష్ణురామి దేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవి అమ్మయును
గారవింపగ నొప్పు గాదిలి సుతుడ
వీర మహేశ్వరాచార వ్రతుండ"

పండితారాధ్య చరిత్రమున పితృదేవతా నామోచ్చారణమునైనను చేయఁ బోవుటయే గాక తన సర్వస్వమును, తానును బసవని అధీనమని చాటుకొన్నాడు.

"ధర నుమా మాతా పితా రుద్రయనెడు,
వర పురాణోక్తి నీశ్వర కులజుండఁ
బసవని పుత్త్రుండ బసవ గోత్రుండ
బసవేశు శ్రీపాద పద్మ శేఖరుఁడ
బసవనిఁ బొగడఁ బాల్పడు కవీంద్రుండ
బసవన్నఁ బొగడఁ బాల్పడు పాఠకుండ
బసవన్న దూత నే బసవన్న బంట
బసవన్న యిలుఁ బుట్టు బానిస కొడుక
బసవన్న లెంక నె బసవన్న లెంగి
బసవన్న పన్నల పన్నఁ గావు నను"

కవిత్వ పరామర్శ :- కవిత్వమును గూర్చి సోమనాథుడు చేసిన ప్రతిజ్ఞలలో ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవి జానుతెనుఁగు సరణి యొకటి. అల్పాక్షరముల అనల్పార్థ రచన ఇంకొకటి. ఈ రెండవది మాట పొదుపు. దీనినే పాశ్చాత్యులు Economy of word అని యందురు. సోమనాథుని ఈ ప్రతిజ్ఞలలో జాను తెనుఁగును గూర్చి పూర్వము కొంత చెప్పితిని. జాను తెనుఁగెంత ఉన్నదో సంస్కృత భూయిష్టమైన కేవల పండిత వేద్యమైన భాషయు అంత యున్నది మఱియు కేవల సాహిత్యపరులకు అందని నిగూఢమైన శ్రుతి వాక్యార్థమయ భాషయు అంత ఉన్నది. ఆ భాగములన్నియు జాను తెనుఁగనుట పొసగదు. మఱి రెండవ ప్రతిజ్ఞయైన అల్పాక్షరముల నల్పార్థ రచనను గురించి- వేమన ఆటవెలది పాదములో వలె-సోమన ఒక ద్విపద పాదములో విపులమైన అర్థమును ఇమిడ్చి సంగ్రహ వాక్యమును వ్రాయగలఁడు. మితభాషులగు సజ్జనుల వలె మిత వాగ్విలాసులగు కవులందరును ఔచిత్యాపేక్షచే ఈ వాక్యధర్మమును పాలింతురు. తెనుఁగు కవులలో కవిత్రయము వారి సరస్వతికి ఈ లక్షణము తిలకాయమానము. అయితే సోమనాథుడు మిత వాక్యములు మిత ప్రకరణములు వ్రాయలేదు. అల్పాక్షరములు అనగా ఉపలక్షణము వలన అల్ప వాక్యములు అనియు నర్థము చెప్పవలెను. అట్టి వాక్యముల సమూహమే ప్రకరణము. ఆ ప్రకరణముల సమూహమే గ్రంథము. పైసలు పొదుపుచేసి రూపాయలు విరజిమ్మిన సంపారివలె ఇతడు అక్షరములను పొదుపుచేసి ప్రకరణముల వాక్యములను దుర్వ్యయము చేయుచుండును. భావమును నిగ్రహించుకొనలేక అతి చాలనము చేయు కవుల రచనలు అధిక ప్రసంగములయి ఔచిత్యమును కోల్పో

వును. ఈ దుస్థితి సోమనాథుని గ్రంథములకు పట్టినది. ఈతని ద్విపద వాక్యములు రెండింటిలో ఈ అధిక ప్రసంగములను అతడు చాలవరకు సంగ్రహపరచి యుండినచో అర్థహాని కలుగకుండగనే గ్రంథములు అధిక సమాదరణీయము లయ్యేడివి.

పండితారాధ్య మేమనగా - కావ్యశిల్ప ధర్మములనుబట్టి చూచినచో ఈతని రచన అతిప్రసంగిమయము అని చెప్పవచ్చును.

కవిత్వమునకు భావావేశము జీవగఱ్ఱ. ఈతని కవిత్వమునకు అదియే పంచప్రాణ సారభూతమై యున్నది. మతమున భక్త్యావిష్టుడు గనుకను, కావ్యేతివృత్తమంతయు శివభక్తి పరము గనుకను భావావేశ మతావేశములు ఒండొంటికి తోడై పరస్పర పోషకము లైనవి. ఏ కథ చెప్పినను శైవ చిహ్నము వర్ణించినను భక్తి ప్రవాహమున ఓలలాడుచు శివమెక్కిన గణాచారివలె గంతులు వేయును. శాంతముగాగాని చప్పగాగాని ఆతని నోటివెంట ఒక మాటయు వెలువడదు.

నిదానించి ఆలోచించి తూచివ్రాసిన వాక్యమొక్కటియు నుండదు చిత్త పరవశ స్థితిలో హృదయమున పొంగి పొరలెడి భావములను నోట పలుకును గాని ప్రయత్న పూర్వకముగా వాక్యమును వ్రాయడు ప్రయత్న రాహిత్యమెంతయున్నదో శ్రద్ధారాహిత్యమును అంతయున్నది.

ఈ భావావేశమునకు నెచ్చెలియు సహజ ప్రజ్ఞకు రెండవ ముఖమును అగు భావనాశక్తి ఈ కవితలో అతి నిశితముగా నున్నది. ఏ పదార్థమును ఏ సందర్భమును వర్ణింపదలచునో దానిని తన నిశిత భావనతో మనోనేత్రమునకు ప్రత్యక్షము చేసికొని, ఆ సాక్షాద్దర్శనమును వాస్తవికతకు న్యూనాధికతలు లేకుండ యథాతథముగ చిత్రింపగలడు. ఆ వర్ణనలు చదువునపుడు ఆ మూర్తులు పాఠకునకు ప్రత్యక్ష దర్శన మొసగుచుండును. ఇది స్వభావ కవులకు సర్వసాధారణమైన లక్షణము. స్వభావ ప్రదర్శనము వలన మనస్సునకు ఇంపు కలిగే మాట నిజమేకాని, కవిత్వ ధర్మము మనస్సునకు ఇంపు నింపుటయు వాస్తవిక లోకమును ప్రదర్శించుటయు మాత్రమేకాదు. మనస్సునకు ఇంపుతో పాటు చిత్తమునకు పెంపుకూడ కలిగించి నపుడే కవిత్వము శిల్పమగును కాని యెడల ఛాయాగ్రహణ మగును (Photography). సోమనాథుని రచనలలో ఛాయాచిత్రములు ఎక్కువగాను, శిల్పచిత్రములు తక్కువగాను వుండును తల్లి శిశువునకు ఉగ్గుపెట్టి, నీళ్ళుపోసి, తొట్టిలోపెట్టి, ఊచి, నిద్రపుచ్చి, అల్లారు ముద్దుగా పెంచెడి లోకధర్మమును ఇతడు ఎంత యథాతథముగ వర్ణించెనో చూడుడు:

"అనయంబు బిజ్జ మహాదేవి దాస
జననియై పరమేశుఁ దనయుఁ గావించి
తొంగిళ్ళపై నిడి లింగమూర్తికిని
సంగన గావించు నభ్యంజనంబు
ముక్కొత్తుఁ జెక్కొత్తు ముక్కున్నుఁ బులుము
నక్కొత్తుఁ గడుపొత్తునట వీఁపు నివురుఁ
బెరుఁగంగ వలెనని తరుణి వీడ్వడఁగఁ
జరణము ల్కరములుఁ జాఁగంగఁ దిగుచు
నలుఁగులు నలుచు నర్మిలి గట్టిపెట్టి
జలములు వీఁపునఁ జఱచు నంతంత
నెగచి బెగడకుండ వెన్ను వ్రేయుచును
నొగి మస్తకమున నీ రొత్తు దోయిటను
వదనంబు నొచ్చునో యుదకంము లనుచు
నదుముఁ బొట్టను నోరి కడ్డంబు పట్టుఁ
జెన్నుగాఁ బసుపార్చి చేయు మజ్జనము
గన్నులఁ జెవులను గాఁడంగ నూఁదు
నంగిటముల్లొత్తు నందంద వ్రేలఁ
దొంగిళ్ళఁగా ర్కీరుదోనెత్తి మిడుచు
బడఁతిచే నీరఁ దూపొడిచి బొట్టిడును
మడఁతి యంగుష్ఠంబు మన్నింత మెదిచి
కడవ నంటినయట్టి పిడుక విభూతి
యడరఁ బుత్రుని నొస లారంగఁ బూయు
నెత్తు గ్రుంగెడునని యెత్తంగ వెఱచి
యత్తన్వి తొమ్మన నక్కున నదుము
గాటుక యిడ నింత గన్నగు ననుచుఁ
గాటుక యిడు మూఁడు గన్నులఁ గలయఁ
జన్నిచ్చుఁ బత్తుల జననీదు మీఁద
నన్నాతి గొండొక వెన్నయుఁ బెట్టుఁ
జెక్కలి గీఁటుఁడుఁ జెలఁగి యేడ్వంగ
నొక్క వేలిడిపోయు నొక కొన్ని పాలు
ఉగ్గులు వోసియు ఉవిద సంప్రీతి
నగ్గించు నొగియించు నట బుజ్జగించు

ముద్దాడు సగియించు ముద్దులు వేడుఁ
నిద్దికొన్ పేరెవ్వరయ్యరో యనుచుఁ
బన్నుగా నుదరంబుఁ బాన్పుగా జేసి
కొన్న జోసఱచుచు సన్నుతిఁ బాఁడు!"

ఇంకొక యుదాహరణ చూడుడు:-

బసవేశ్వరుడు వడ్డించిన విషమును శివభక్తులు* విందారగింపుట-

"మారారి కర్పించి మహనీయలోయ లీలఁ
జిందక క్రోలుము సిక్కయ్యదేవ!
సందడి సేయకు సంగయ్యదేవ!
తెచ్చెదఁ జుమ్మయ్య త్రిపురారి దేవ!
విచ్చేసి కూర్చుండు విమలాత్మ దేవ!
కాల కంఠయ్యకుఁ జాఁదు లెండు
చాలుఁబోసికు సిరాళ దేవయ్య!
వేగమింతేలయ్య విరుపాక్షదేవ!
యీ గరిటెఁడుజాలు భోగయ్య కింకఁ
జాలదో తెత్తునా శంకరాచార్య!
గొనితెచ్చి వడ్డింప గ్రోలుచు భక్త
జనులఁ దోతెండంచు ననురాగ లీల
శివున కర్పింపుచు శివశివ! యనుచు
సవధాన వంతులై యారగింపుచును
జుఱ్ఱుజుఱ్ఱునఁ గొని సొగయుచు గఱ్ఱు
గఱ్ఱునఁ ద్రేన్చుచుఁ గాళ్ళు సాఁచుచును
నిక్కుచు నీల్గుచు నక్కళింపుచును
జొక్కుచు సోలుచుఁ జక్కిలింపుచును
నక్కిలిపడి ఱెప్పలల్ల మోడ్చుచును
గ్రుక్కిళ్ళు మ్రింగుచుఁ గుత్తుక బంటిఁ
గ్రోలుచు నలరుచుఁ గ్రాలుచు నాత్మ
సోలుచు సుఖవార్ధిఁ దేలుచు వేడ్క
వ్రాలుచు మెఱయుచు పక్షంబులందు

---

* ఈ విందారగింపు 120 పంక్తులలో వర్ణింప బడినది.

నోలిఁ బళ్ళెరము దిక్కొయ్యన మరలి
చూచుచు నించుకించుక పుచ్చికొనుచు
లేచుచుఁ జెలఁగుచు లీలఁదలిర్ప
నాడుచుఁ గప్పెర లరచేత నొలయఁ
బాడుచు నఱుకుచుఁ బరువు వెట్టుచును."

ఈ వర్ణన ఎంత ముచ్చట గొలుపుచున్నను విసుగుదలను కూడ కలిగింపక మానదు.

అసలే ద్విపద కావ్యము విసుగుపుట్టించు గుణము కలది. అతిమాత్రములైన యితని అతి స్వాభావిక వర్ణనలవల్ల ఆ విసుగుదలయే గాక వేసటయు కలుగును రౌతు వశము దప్పిన అశ్వము, నేలమీద కాలుమోపక ఎగిరి దౌడు తీయుటతో ఈతని కావ్య గమనమును పోల్చవచ్చును ఎంత ప్రయత్నించియు ఆ పరుగును ఈతడు నిలుపలేడు. ఈతని యనావశ్యకములు ననుచితములు నయిన వాక్యములకు, వర్ణనలకు, కథాంశములకు ఈ యవశత్వమే కారణము. అదియే యీతని మహా కవిత్వమునకు కళంకమైనది.

మతములోవలెనే భాషాప్రయోగములో కూడ ఈతడు అతి స్వతంత్ర వర్తన కలవాఁడు. నబిందు నిర్బిందుప్రాసము, వైరి సమాసము, క్త్వార్థక ఇకార సంధి, ఖాంతప్రాసము మొదలైన లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగములు ఈతని రచనలో కుప్పతిప్పలుగా కానవచ్చును. ఇవి శివకవులందరకును సాధారణ సంప్రదాయమని కొంద రందురుగాని ఆ పాపమును ఉమ్మడిగా వారందరికి అంట గట్టుటకంటె తమనాటి వ్యావహారిక భాషకు అతి దూరముగ తొలగి పోకుండ కావ్యములు వ్రాసిన ద్విపద కవులలో పెక్కుమంది లక్షణమే అది అనుకొనుట మంచిదని నా అభిప్రాయము. విశేషించి ఇతనికి నన్నెచోడునకును ప్రాతపడిన మాటలు వాడుట అలవాటు.

మరియు అలాక్షణికములైన ప్రయోగములు సోమనాథుని వృషాధిప శతకమున లేవు. కావున ద్విపద రచనలోనే అతడు వ్యావహారిక భాషా ఛాయలు గల ప్రయోగములను చేసెనని తలంప వచ్చును.

గ్రంథ ప్రచారము :– బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు రెండింటికిని కన్నడమునను తెలుఁగునను చాల ప్రతిబింబములు పుట్టినవి. తెలుగులో మొదటఁ బండిత చరితను పద్యకావ్యముగ వ్రాసినవాఁడు శ్రీనాథుడు. ఆ గ్రంథమిప్పుడు కానరాదు. శ్రీనాథ యుగములోని వాడేయగు పిడుపర్తి సోమన బసవ పురాణమును పద్య ప్రబంధముగ వ్రాసెను. అర్వాచీనులలో తుమ్మలపల్లి నాగభూషణ కవియు మహదేవారాధ్యుడును బసవ పురాణమును

పద్య కావ్యములుగ వ్రాసిరి గాని వారి గ్రంథములు ప్రచారములోనికి రాలేదు. కందుకూరి వారు తమ ప్రాపున బసవ పురాణము సంస్కృతమున వ్రాయించిరి. ప్రాయికముగ సంస్కృత గ్రంథములు తెలుగగుటే కాని తెనుగు గ్రంథములు సంస్కృతమగుట కానము. ఈ గౌరవము దక్కించుకొన్న గ్రంథములు మన వాఙ్మయమున బసవ పురాణము, వసుచరిత్ర, రఘునాథ రామాయణము మాత్రమే! కన్నడమున బసవ పురాణమును భీమకవి యథా మాతృకముగా అనువదించెను. ఈ యితివృత్తమునే యథేచ్ఛగా రాఘవాంకుడను కన్నడ కవి వృషభేంద్ర విజయమను పేర ఇంకొక గ్రంథము వ్రాసెను.

ఇన్ని భాషలలోనికి ఇన్ని రూపములుగా పరివర్తన మొందినను ఈ గ్రంథములకు దెనుగునాట ప్రశస్తిరాలేదు దీనికి కారణము లివి :- ఇవి ప్రత్యేక మతపరములైన గ్రంథములగుట, అందును బహు సంఖ్యాకుల మనస్సు నొప్పించు పరమత దూషణము బహుళముగా కలవియగుట. ఇంకొకటి సహజముగా సంప్రదాయ విధేయమైన ఆంధ్రజాతి యితని భాషా స్వాతంత్ర్యమును మెచ్చి యుండక పోవుట. ఈ కారణములచే నతని గ్రంథము లనాదృతము లయినవి.

లోపములమాట యటుంచి గుణములనే పరిగణించినచో పూర్వ ప్రకరణములలో చెప్పినట్లు ఇతడు పరకవిత్వమునకు సారస్వత గౌరవము సంపాదించిన ప్రథమాచార్యుడు అని నిస్సంశయముగ చెప్పదగును

అయినను భాషాతత్త్వ పరిశోధనలను చేయువారును వాఙ్మయ చరిత్రలు వ్రాయువారును తప్ప తక్కిన శైవేతరులు ఈతని గ్రంథములను నేటికిని ప్రీతితో చదువరు. ఎట్టి శిరోభారమునైనను సహింపగల పరిశోధకులు సయితము ఈ గ్రంథములను ఆస్థతో తుదముట్ట చదువుట దుర్ఘటము

శైవ శాఖలు

ఈ శాఖల స్వరూపమెట్టిదో, మత స్వరూపమెట్టిదో మనము గుర్తించుట యీ యుగమున ప్రస్తావింపబడిన ముగ్గురు శివకవుల గ్రంథములబట్టియే కాని మత గ్రంథముల బట్టికాదు సారస్వత పరిశీలకులకు గల హక్కు అంత మాత్రమే ఈ శాఖల కన్నిటికి సమాన ధర్మము శివపారమ్యము (శివుడే పరముడనుట) కాని, వ్యవహారములందును, ధర్మాచరణమునందును వారి కేకవాక్యత లేదు. అందు :

కాలాముఖులు :- (1) మఠాధిపతి ఆజన్మ బ్రహ్మచారిగా నుండవలెను. నన్నిచోడుడాశ్వాసాద్యంత పద్యములలో మఠాధిపతియైన కృతిపతి యొక్క బ్రహ్మచర్య వ్రతమును మిక్కిలిగ నొత్తి చెప్పును.

(౨) వీరికి శివారాధనముతోఁ బాటు శక్త్యారాధనయు కలదు. కుమార సంభవమున శివశక్త్యభేదము ప్రతిపాదింప బడినది.

సీ॥ జ్ఞానస్వరూపుడై సర్వాత్ముఁడున్నఁ దా
జ్ఞేయ స్వరూపయై నెఱసియుండుఁ
బురుషస్వరూపుడై పరమేశుఁడున్నఁ దాఁ
బ్రకృతి స్వరూపమై పరగుచుండు
సూక్ష్మ స్వరూపమై శుద్ధాత్ముఁడున్నఁ దా
స్థూల స్వరూపమై తోఁచియుండు
సర్థస్వరూపుడై యమలాత్ముఁడున్నఁ దా
శబ్ద స్వరూపమై జరుగుచుండు

హరుడు రుద్రరూపమై యున్నఁదా సుమా
మూర్తిదాల్చి లోకములకు హితము
సేయుచుండుఁ గాన శివభక్తి భేదంబు
లెఱుఁగ నీకు జడున కెంతలావు.

హిమవంతుడు మేనకయు బిడ్డల కొఱకు శక్తి నారాధింతురు.

కం॥ "వారిరువురు సద్విధి శ
క్త్యారాధన చేసి రతిశయ స్థిరభక్తిన్
కోరిక వదలక తమ కడు
పార సతీదేవి కూతురై జన్మింపన్."

శాక్తేయులలో కొందరకు హింసాపరమైన ధర్మమున్నది. కాలముఖుల కదిలేదు. నన్నిచోడుఁడు కృతిపతియొక్క యహింసావ్రతము నతి మాత్రముగఁ జెప్పినాడు.

(౩) వివాహాది శుభకార్యములలో కాబోలు మధుపాన గోష్ఠి పూర్వకమైన మండలార్చనయను తంతుగలదు. పార్వతీ వివాహ సందర్భమున నది వర్ణింప బడినది.

"......అంతనంద కొందఱు మధుపానగోష్ఠికిం జొచ్చి మండలార్చన దీర్చి మూలజవృక్షజ గరుడ మధునిష్ట కుసుమ వికారంబులగు సుగంధాసవంబులు గనక మణిమయానేక కనక చషకాదులన్నించి హర్షించి.''

"అమరులు ద్రావుచో నమృత మందురు దీని సహస్రవజం బజ
స్రసమముగొని యానుచో నిది రసాయనమందురు భూసరౌఘ మా
గనిధి సోమపానమనికైకొని యానుదురేందు జక్రియా
గము నెడ వస్తువందురిది కౌశిక లీసురపేర్మి వింతయేఁ".

"సురులకు దీవన యజరా
మరమయ్యెంగాక యమృత మధనమునకు ము
న్నెరియరె తెరలరె మృతిఁబొం
దరె యని సురవొగడి పొగడి తరుణులు ప్రీతిన్.''

''అని యనేక విధ మాంసోపదంశకంబు లాస్వాదించుచు మనో హృద్యంబు లగు మద్య రసంబులు సద్యంబ సిద్ధరసంబునుంబోలె శరీరంబులం గలయ నూల్కొని......''

(4) వీరు వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరింతురు. కృతిపతి బ్రాహ్మణత్వమొక విశేషముగ మాటిమాటికి నిందుఁ జెప్పఁ బడినది. వర్ణరాహిత్యమొక దోషముగ ఈ క్రింది పద్యమున చెప్పబడినది.

''కం॥ నుత వర్ణాంతర నిమ్నో
న్నతతల నిఖిలో చ్చ నీచనానావస్తు
స్థితి సమము జేసె గత గౌ
రత, చీకటి దుర్వివేకి రాజ్యము పోలెన్ "

''కులజుఁడై నిక్రమ బలవంతుడగు రాజు
బడసిన దేశంబు ప్రజయుబోలె''

(5) ఇతర దైవతములను శివాంగభవు లందురు. అంతేకాని, తద్దూషణము చేయరు. నన్నెచోడుడు ఈ కాలాముఖ మతమువాఁడు. కుమారసంభవము నుండి తెలియదగినంత వరకు కాలాముఖ స్వరూపమిది.

పాశుపతము :- శివతత్వ సారమునుబట్టి తెలియవచ్చి నంతవరకు ఇది పండితారాధ్యుని మతము

(1) పిపీలికాది బ్రహ్మ పర్యంతము సమస్త జీవులు పశువులు. సంసార బంధ మీ పశువులఁ గట్టివైచిన పాశము. ఈ పశురాశికిఁ బతి, యీ పాశమును సడలింపగల దక్షుడు శివుఁడు అందుచే ఆయన పశుపతి. ఆయనను పరదైవతముగా సేవించువారు పాశుపతులు.

(2) వైదికములైన భక్తిజ్ఞాన కర్మములనెడి మార్గత్రయములో వీరికి భక్తియందు మక్కువ యెక్కువ. కర్మము విసర్జింపరు; జ్ఞానమును తిరస్కరింపరు; కాని భక్తికిచ్చిన ప్రాముఖ్య మీరెంటికి నీయరు. జ్ఞాన సముపార్జన లేకయే కేవల భక్తి పారవశ్యమున సిద్ధిపొందిన మహనీయులను శివతత్త్వ సారము పెక్కుచోట్ల కొనియాడుచుండును. వీరిది వైదికశైవము అనవచ్చును. కాని వైదికులైన అద్వైతులను తీక్ష్ణముగ విమర్శింతురు. అద్వైతమున "ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ," "తత్త్వమసి" అనెడి ఉపనిషద్వచనానుసారముగ

బ్రహ్మముతప్ప తక్కినదంతయు 'అసత్' అనియు జీవునకును బ్రహ్మమున కును భేదము లేదనియు సిద్ధాంతీకరింపబడినది ఇది వైదిక శైవమున జీవేశ్వరు లకు ఐక్యమంగీకరింపబడదు. అదిగాక నిత్య సత్య పదార్థమైన ఆ పరబ్రహ్మ మును శివస్వరూపమనియు వర్ణించుదురు. అద్వైతులవలె వీరికి సన్యాసాశ్ర మము లేదు అద్వైతులును శివపూజాపరులేగాని శివకేశవ భేదమును పాటింపరు.

"శివాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ విష్ణవే
శివస్యహృదయం విష్ణుః విష్ణోశ్చహృదయగ్ం శివః."

అద్వైతులకు యిది పరమ లక్ష్యము. వైదిక శైవులకు కేశవనామస్మర ణమే పనికిరాదు.

(3) కాలాముఖులవలె వీరును వర్ణ వ్యవస్థ నంగీకరింపువారే శక్త్యారాధ నము వీరి కర్మాచరణమున నున్నట్లు కానరాదు. కాలాముఖులవలె వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరించుచు వీరశైవులవలె సర్వసమమైన భక్తి నుద్బోధించుచు, తాము వర్ణము నంగీకరించియు, దానిని నిర్మూలించి బసవని కొనియాడుచు ఆనాటి పాశుపతులేవంకకు మొగ్గలేక సమన్వయము కొంతకో, నిరపాయస్థితి కొంతకో మధ్యమార్గమును త్రొక్కినట్లు కానబడును వీరు సామరస్యమునకు యత్నించి రనుటకు దృష్టాంతమే-

"భక్తిమీఁది వలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ
బాయలేను నేను బసవలింగ"

అని పండితుఁడు పలికిన వాక్యము. సూత్రప్రాయమైన యీ వాక్యమే పాశుపతుల మతస్వరూపము

(4) ఇతర మతములను, అందును అద్వైతమును నిందించుట యొక్క గొప్పగాఁ బరిగణించిరి

(5) శివదూషకుల హింసింపవచ్చును. ఆ కారణమున తాము చావ వచ్చును.

"శివనిందారతుఁ జంపిన
జవమఱి తత్కారణమునఁ జచ్చిన నీరెం
డు విధంబుల నీ కారు
ణ్యవశంబున ముక్తిఁబొందు నరు డీశానా." (శివతత్త్వ)

ఈ ఆచారము వీరశైవమునకు దగ్గరఅగాని, కాలముఖమునకు దగ్గఱ కాదు.

(6) అట్లే, అశైవుల దర్శన స్పర్శనాదులు కూడ నిషిద్ధములు.

కం॥ "కాదప్పు గొనఁగ, నప్పిఁ
గా దీఁనగొనఁ గాదుఁగాదు కనఁ దమలో నా
హ్లాదమునఁబలుకఁగాదు మ
హాదేవ పరాఙ్ముఖాత్ములగు పతితుఁ తోన్."

వీరశైవము :- పాలకురికి సోమనాథుడు ఈ మతస్థుడు. సంప్రదాయిక మైన శైవమునకు నూతన సంస్కారరూపమే ఈ వీరశైవము. వీరికి వర్ణాశ్రమ ధర్మములు లేవు. ఆ వ్యవస్థ ననుసరించియున్న కర్మలు లేవు. భక్తిమార్గము వీరి మతమునకుఁ బ్రాణసారము లింగధారణము ప్రశస్తమైన శైవచిహ్నము. లింగార్చనతోఁబాటు జంగమార్చన కూడా విహితమైన ధర్మము. స్వమతరక్షణార్థమై హింసకు పూనినను వీరికి దోసగుకాదు. వేదవిహిత కర్మను నిరసించినను వారు కేవల కర్మరహితులు కారు నిజ మతానుసారముగా చేయదగిన నిత్యనైమిత్తిక కర్మలు వారికిని కలవు. భవిజనుల దర్శన స్పర్శనాదులను బరిహరించుటలోఁ బాశుపతులు కూడ వీరికి జాలరు.

"సంభావితుఁడ భవిజన సమాదరణ
సంభాషణాది సంవర్గదూరగుడ." (బసవపురాణము)

"భవికృతారంభ సంభవధాన్యనిచయ
భవి నిరీక్షణ రస పాకవితాన
భవిహస్తగత ఫలపత్త్రిశాకాది
భవి గృహక్షేత్రాది పథవర్జితుండ
భవి జన దర్శనస్పర్శ నాలాప
వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ." (పండితా చ.)

పై వాక్యములు పాల్కురికి సోమనాథుని విభజన ప్రాతికూల్య నిరూపక ప్రతిజ్ఞలు.

* * *

తిక్కన యుగము

రాజకీయ పరిస్థితి

ఆంధ్రదేశమును పరిపాలించిన చాళుక్యులుగాని చోళులుగాని ఆంధ్రులే యని మనము సరిపెట్టుకొన్నను, ఆ రాజులు మేమాంధ్రులమేయని చెప్పుకొన్నను, నిజమునకు వారు పరదేశీయులే కాని ఆంధ్రులు కారు. అయినను మన దేశములో స్థిరపడి, ప్రజలతో తాదాత్మ్యము కల్పించుకొని, పరుల మనెడి మెరమెరలేకుండ, తెలుగుదేశమే కాణాచిగా జేసికొని రాజ్యమేలిన వారగుటచేత ప్రజలకు వారియెడను, వారికి ప్రజలయెడను అభేదభావము వర్తిల్లెను. అయినప్పటికీ, యదార్థమైన తెలుగు సామ్రాజ్యము కాకతీయ పరిపాలనతో ఏర్పడెనని చెప్పవలెను. కాకతీయులు తెలుగుదేశ ప్రజలలో బహుసంఖ్యాకులైన చతుర్థ కులమునకు చెందినవారు. ఆనాడు చతుర్థ కులజులలో రెడ్డి, కమ్మ, కాపు మొదలగు శాఖాంతరములు నేటివలె పొత్తులేని వర్గములుగా స్థిరపడలేదు. శూద్రులలో ఉత్తమ కులజులు అనిపించుకొన్న వర్గముల వారందరు విద్యా వివేక సంపన్నులై తనలోతామేకాక, క్షత్రియులతో కూడా వివాహాది సంబంధములు చేయుచు సచ్ఛూద్రులు అను పేర ప్రసిద్ధికెక్కిరి. ఆంధ్రప్రజలలో వీరి సంఖ్యయే బహుళము. ఈ కులజులే కాకతీయ రాజులు.

వీరికి దేశమెల్లెడల సంపన్నులగు భూస్వాములు బంధువులై యుండిరి. ఆ రాజవంశమునెడ ఆ సంపన్నులకును వారి నాశ్రయించియుండు నితర ప్రజలకునుగల బాంధవాభిమానము ప్రజలకు రాజ్యమునెడ మమత్వమును పెంపొందించియుండును. పుట్టుకచే చుట్టరికముచే తమవారైన దొరలగు కాకతీయుల సామ్రాజ్యమే ప్రజలు మాదియనుకొన్న సామ్రాజ్యము. కాబట్టి యదార్థమైన ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము తొల్లింటి శాతవాహనుల తరువాత మరల కాకతీయుల నాడే ఏర్పడెను. ఏ సామ్రాజ్యమైనను సుస్థిరము కావలయునన్నచో ప్రజా సమూహమునకు సింహాసనమునెడ భయముకంటె, ఎక్కువ భక్తి యుండవలెను. ఆ భక్తి ఆదరపూర్వకమును అభిమానపూర్వకమును అయినచో ఆ రాజు పరిపాలనయు సుకరమును ప్రజాజీవితము భద్రమును అగును. కాకతీయులలో గణపతిదేవ చక్రవర్తికి అటువంటి భాగ్యము కలిగినది. అయినప్పటికిని ఆ రాజు

ఎంత ప్రజారంజకుడైనను తత్పూర్వము చిన్న చిన్న మండలములను స్వతంత్రముగా ఏలుకొనుచుండిన రాజులు-కులమువారైనను సరే - తమ స్వతంత్రతను కోల్పోవుటకు ఇచ్చగింపక సామ్రాజ్య స్థాపనకు ఆటంకములు కలిగించుచుండిరి. అనగా వారు కాకతీయ సింహాసనమునకు సామంతులగుట కంగీరింపక విడివిడిగా గాని పొత్తులు కలిసిగాని ప్రతిఘటించుచుండిరి. దానికి తోడు దక్షిణమున పాండ్యులును, పడమట యాదవులును, ఉత్తరమున ఉత్కళులను అదను దొరకినపుడెల్ల సమీపస్థులగు కాకతీయ సామంతులను చీలదీసి సామ్రాజ్య ధిక్కారులను చేయుటయు, లేదా తామే వారి నణగద్రొక్కి ఆ భూభాగమును తామాక్రమించుకొనుటయు మొదలగు శత్రుకృత్యములు చేయుచుండిరి. ఇట్టి సంకటస్థితిలో బహుముఖ సమర్థుడైన గణపతి చక్రవర్తి తన రాజనీతి ధౌరంధర్యమును ప్రయోగించి గడి దేశముల దుర్గములను గట్టిపరచి సామంతులకు విశ్వాసపాత్రుడై ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమును సురక్షితముగను, ఆంధ్ర ప్రజా జీవితమును సౌఖ్యవంతముగను చేయ కృతార్థుడయ్యెను. ఈ మహా ప్రయత్నములో చక్రవర్తికి తోడ్పడిన ముఖ్య సామంతుడు నెల్లూరి చోడ తిక్కరాజు తరువాత అతని కుమారుడైన మనుమసిద్ధి కూడ గణపతిదేవుని ఉద్యమమునకు తోడ్పడుచు ఆ చక్రవర్తి సాయమును పొందుచు చిరకాలము దక్షిణదిశ నుండి వచ్చు పాండ్యుల బెడదను నివారింపగల్గెను మరియు ఆ మనుమసిద్ధియే యువరాజుగనున్న కాలములోనే - గణపతిదేవుని పంపున ఉత్తరదిశకు సేనలతో తరలిపోయి ఉత్కళులను జయించి దక్షిణ కళింగమును ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమునకు ఉత్తరపు టెల్లగా స్థిరపరచెను. ఓరుగంటికి నెల్లూరికిని కలిగిన ఇట్టి అనుబంధ సంఘటనకు ఆ రెండు రాజ్యముల మంత్రుల దూరదృష్టి పూర్వకమైన రాజనీతి ప్రధాన చోదకమై యుండును. మంత్రి చెప్పిన హితమును పాటింపలేని రాజు రాజ్యమును చేయలేడు. ప్రజాహితమును కోరని మంత్రి మంత్రిత్వమును చేయలేడు నెల్లూరు రాజులకు అట్టి హితమును గఱపి రాజ్యమును నడపిన మహామంత్రులు మంత్రి భాస్కరుని పుత్రులును, పౌత్రులును తిక్కరాజు నొద్ద సిద్దన్న మంత్రియు (ఖడ్గతిక్కన తండ్రి), మనుమసిద్ధి నొద్ద కవి తిక్కనయు మంత్రులుగా నుండి సామ్రాజ్య క్షేమమును, తమ రాజుల శ్రేయస్సును పెక్కువిధముల కాపాడిరి

గణపతిదేవుని తరువాత సింహాసన మధిష్ఠించిన రుద్రమదేవి కాలములో స్త్రీ పరిపాలనమును సహింపని సామంతులు కొందరు మరల తిరుగుబాట్లకు గడంగిరి. ఆ అదను చూచుకొని పరదేశీయులైన శత్రురాజులు మరల దండయాత్రలు సాగించిరి. అయినను రాజ్యపరిపాలనమందేకాక వీరవిహారమందును

తండ్రి చేత సుశిక్షితురాలైన ఆ కుమార్తె తండ్రివలెనే రాజనీతిని, యుద్ధ కౌశలమును ప్రయోగించి సామ్రాజ్యము చెక్కుచెదరకుండ కాపాడుకొనగల్గెను. ఈ కథ యంతయు 13 వ శతాబ్ది ఆంధ్రదేశచరిత్ర. సారస్వత చరిత్రలో ఈ శతాబ్దియే తిక్కన యుగము ఇంచుమించు గణపతిదేవ, రుద్రమదేవుల పరిపాలన కాలమంతయు తిక్కన జీవితకాలముతో సరిపోవుచుండును. వారిరువురు ఆ కాలమునకు ఆంధ్ర సామ్రాజ్య చక్రవర్తులు. ఈయన సర్వకాలాంధ్ర సారస్వత సామ్రాజ్య చక్రవర్తి.

14 వ శతాబ్దిలో 20 ఏండ్లు గడచిన తరువాత కాకతీయ సామ్రాజ్యము అస్తమించెను. ఆ దురదృష్టమునకు గురియైన మహారాజు రెండవ ప్రతాప రుద్రుడు. తిక్కన, ఆ చక్రవర్తి యొక్క రాజ్యకాలములో కొంత గడచిన పిమ్మట ఇహలోకయాత్ర చాలించెను. అయినను తక్కిన కాల భాగములో తిక్కన శిష్యుడు మారన కాకతీయ కటకపాలకుడైన నాగయ గన్న సేనానికి మార్కండేయ పురాణమును కృతి యిచ్చుటచే పరోక్షముగా తిక్కన కవితా ప్రభావముతోపాటు, ప్రత్యక్షముగా ఆయన గురుత్వ ప్రభావమును రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలములో కూడ నెగడు చుండెను. కాబట్టి సారస్వతమున తిక్కనయుగమును దేశచరిత్రమున కాకతీయ యుగమును ఒక మారే అంత మొందెను. అందుచేతనే తిక్కన యుగమును 1320 దాక పొడిగింపదగును.

మత పరిస్థితి

కాకతీయ చక్రవర్తులు మొదటినుండియు శైవమతస్థులే. వారు శివకేశవ భేదమును పాటింపని శివపూజా పరాయణులు, వీరశైవులు కారు. సామంతులలో కూడ పెక్కుమంది అట్టివారే! కొందరు వైష్ణవులును కలరు. సర్వ ప్రజా సమాదరము చూపవలసిన ఏ చక్రవర్తియైనను దురాగ్రహ తత్పరములైన సంకుచిత మతముల జోలికి పోరాదు కాకతీయులు ఈ ధర్మసూత్రమునే శిరసావహించిరి. వారిని వీరశైవమున కలుపుకొనవలెనని పెక్కు ప్రయత్నములు జరిగియుండు ననుటకు సందేహములేదు. కాని వారు దానివంక కన్నెత్తియైనను చూడలేదు. ఆనాడు వీరశైవమునకు ప్రత్యర్థిగా అచ్చటచ్చట వీరవైష్ణవము కూడ తల యెత్త సాగెను. పండ్రెండవ శతాబ్ది చివర భాగములో (1182) జరిగిన పల్నాటి యుద్ధమునకు దాయభాగము ప్రధాన కారణమైనను ఆ వైరమును ప్రజ్వలింప జేసినది. ఆ రాజ్యమున పుట్టిన మతవైరుధ్యమే! పలనాటి వీరులలో అగ్రేసరుడైన బ్రహ్మనాయుడు వీరవైష్ణవుడు. అతడు ఆ బ్రాహ్మణ పంచమము అన్ని కులములవారికి తీర్థ ప్రసాదములిచ్చి ఏకముజేసి, సహపంక్తి భోజనాదులతో ఒక వీరవైష్ణవ సంఘ వ్యవస్థను ఏర్పరచెను. అతని కుమారులలో నానా

కులములవారు కలరు. అనగా వారందరు వీరవైష్ణవులు ఆ యుద్ధమున ఎదిరి పక్షమునకు నాయకత్వము వహించిన నాగమ యనెడి వీరాంగన సంప్రదాయక శైవ మతస్థురాలు. ఆమెది కూడ వీరశైవముకాదు అందుచేతనే ఆమె, బ్రహ్మ నాయుడు ప్రతిపాదించిన వర్ణ రాహిత్యమును సహింపలేక అతనిమీద పగ బూనెను. దానిఫలమే అపర భారతయుద్ధమనదగిన పలనాటి యుద్ధము అకారణ కుటుంబ కలహములవల్ల సంభవించిన ఆ యుద్ధాగ్నిలో అనేక శూరవంశములు ఆహుతియయ్యెను అప్పటికి ఇంకను కాకతీయ సామ్రాజ్యము స్థిరపడలేదు. తరువాత 13 వ శతాబ్దిలో, 12 వ శతాబ్దినాటి మతప్రేరిత యుద్ధములు జరుగక పోయినను వీరశైవమత ప్రచారము మాత్రము సోమనాథాదుల ద్వారా అప్రతి హతముగ నడచుచునే యుండెను. మత ప్రచారమునకు సారస్వతము ఎంత బలిష్ఠమైన సాధన కాగలదో వీరశైవులద్వారా ఆనాడే ఋజువయ్యెను. వీరశైవ గ్రంథములను ఆ మతస్థులు తప్ప ఇతరులు ఏవగించుకొన్నను వాటికి ప్రతీ కారముగ అన్య గ్రంథములు వ్రాయుటకు పూనుకొనువారు లేరైరి. అనగా భిన్నమతముల యొక్కయు భిన్నదైవతముల యొక్కయు అవధులను దాటిన తాత్త్వికమైన పరమార్థమును గ్రహించి దానిని కాలానుగుణమైన గ్రంథ సృష్టి ద్వారా ప్రజలకు బోధింపగల మహాకవియొక్క ఆవిర్భావము ఆవశ్యకమై యుండును. మతవైషమ్యముల నణచివైచు శక్తి ఒక అద్వైతమునకే కలదు. ఆ పరమ ధర్మమును సాహిత్యము ద్వారా కాకుండ శాస్త్ర గ్రంథ రచనల ద్వారా బోధింపవచ్చును గాని, ప్రజలకు కేవల శాస్త్రము సాహిత్యమువలె గ్రాహ్యము కాదు; రుచింపదు. ఆ ధర్మమంతయు సంస్కృత భాషలో నిక్షిప్తమై యున్నది. అది ప్రజలకు గ్రాహ్యము కాదు. నిజమునకు సకల ధర్మసారభూతమైన మహా భారతమైనను తెనుగున వ్రాయబడియుండెనేని ప్రజలకు వేదములు, ఉపని షత్తులు, ధర్మశాస్త్రములు, ఇతర పురాణములు చదువనిలోపము తీరెడిది. ఆ లోపము తీరుటమాత్రమే కాదు పరస్పర భిన్నములుగా అన్యోన్య విరుద్ధములుగా కానవచ్చెడి మత సాంఘిక నైతిక సిద్ధాంతముల కన్నింటికి సమన్వయ మార్గము కూడ కానవచ్చెడిది. కావున ప్రజల భాషలో ఆ ధర్మమును, శాస్త్రముగా కాక కావ్యముగా రచించిననే తప్ప వీరశైవ కావ్యములకు ప్రతీ కారము జరుగదు. అట్టి కావ్యావిర్భావము జరుగువరకు వీరశైవ సంకుచిత స్వరూపమును ప్రజలకు బోధించు భారము పురాణ పఠన వ్యాఖ్యానములద్వారా, పండితులు విద్వత్సభలు చేయుచుండుట ద్వారా తప్ప గత్యంతరము లేదు.

భాషా పరిస్థితి

పాలకురికి సోమనాథునితో ద్విపద రచనలకు ప్రాముఖ్యము వచ్చెను. అది జాతీయ సరణియనియు, భారతము వంటి గద్య పద్యాత్మక చంపూ రచన దేశీయము కాదనియు, అది మార్గపద్ధతి యనియు కొందరు దీనియెడ నిరసన భావము చూపిరి. దానివలన దేశి రచనకు మార్గ రచనకు ప్రతి ఘటత్వము తటస్థించెను. మఱియు, వాఙ్మయమును మత నిరపేక్షముగ సేవింపలేక శివ కవులును భవికవులును పరస్పరము గర్హించుకొన జొచ్చిరి. దేశి రచన జాను తెనుగు అను పలుకుల మ్రోతయేకాని, దాని ఆవశ్యకమెట్టిదో అది ఎంతవరకు సాధ్యమో ఎంతవరకు గ్రాహ్యమో ఊహించి తన రచనలద్వారా నిరూపించు అధికారము గల కవి లేడయ్యెను. జాను తెనుగు నెపమున సంస్కృతమును పరిహసించిన వారియెడ, సంస్కృతాభిమానులకు ఏవము పుట్టెను. మనుమసిద్ధి కొలువులో తిక్కన ఉభయకవిమిత్ర బిరుదము వహించుట దీనికిది నిదర్శనము.

ఈ విధముగా రాజకీయ మత సారస్వతాది జీవిత రంగములలో దేశము బహునాయకమైన తరుణంలో ధర్మైక్యము లేక జాతిశక్తి రిత్తవోవుచుండిన దినములలో సమస్త వైరుధ్యములను సమన్వయించి అందరకు సుగమమగు రాచబాట వేయుటకు తగిన అధికార సంస్కారములు గల మహాపురుషులు - రాజులు, మంత్రులు, కవులు, పండితులు - చేసిన అమోఘ ప్రయత్నముపలెనే ఆ పద మూడవ శతాబ్దిలో ఆంధ్రత్వముయొక్క స్వరూప స్వభావములు సుప్రతిష్ఠము లైనవి. వారికి పరమ లక్ష్యమైన ఆదర్శములలో ఐహికాముష్మిక ధర్మ సామరస్యము ఒకటి. ఆ ముష్మిక వ్యాజమున ఐహికమును నిస్తేజము, నిర్వీర్యము, దరిద్రము నొనర్చుకొనుటగాని ఐహిక భోగలాలసులై పరము మిథ్య యనుకొనుటగాని వారు నిర్మింపదలచుకొన్న జాతీయతలో ఉండరానివి ఆ అద్వైత భావమే వారు మతమునను, సారస్వతమునను కూడ ఆశించిరి.

అంతకు పూర్వ శతాబ్దిలోనే ఉత్తర భారతమును తురుష్కులాక్రమించిరి. ఆ వెల్లువ దక్షిణాపథమును కూడ ముంచివేయు జాడలు కన్పట్టుచుండెను. ఆ చరిత్రనంతను సింహావలోకనము చేసి చూసినట్టి 13వ శతాబ్ది యందలి ఆంధ్ర మహాపురుషులు స్వకీయ పరకీయ మహోపద్రవముల నుండి జాతిని రక్షింపగల ధర్మాద్వైత ప్రబోధమునకు నానా విధముల ఉద్యమించిరి. ఆ మహాపురుషులలో తిక్కన సోమయాజి యొకడు. అట్టివాడు వాఙ్మయ చరిత్రలో కూడ యుగకర్త యగుటచే తెలుగున ఏ కవికిని రాని చారిత్రక ప్రాధాన్యము ఈ మహాపురుషునకు వచ్చెను. తిక్కన యుగమున మొదట పుట్టిన గ్రంథము రంగనాథ రామాయణము. ఈ రామాయణమును రచించిన కవి గోన బుద్ధారెడ్డి.

గోన బుద్ధారెడ్డి

ఇతడు తన తండ్రి విట్టల ధరణీశుని పేర ఆ గ్రంథమును వెలయించి దానికి రంగనాథ రామాయణమని పేరిడెను. ఈ యంశము గ్రంథావతారికలో శిలాశాసనము వలె ఉదహరింపబడి యున్నను ఈ గ్రంథ కర్తృత్వము వివాద గ్రస్తమయ్యెను. గ్రంథకాల కర్తృత్వాది నిర్ణయమునకు అక్కరకు వచ్చు సాధనములలో గ్రంథస్థ నిదర్శనము పరమసాధనము గ్రంథాంతర నిదర్శనములు దాని ఆ భావమున అనుమాన ప్రమాణములుగా పర్యాలోచింప దగినవే కాని స్వతః ప్రమాణములుగా గ్రహింపదగినవి కావు. కాని వాల్మీకి రామాయణమును వాల్మీకియు, భాస్కర రామాయణమును భాస్కరుడును వలె ఈ రామాయణమును రంగనాథుడు రచించుట చేతనే రంగనాథ రామాయణమని పేరు వచ్చినదని కొందరి అభిప్రాయము. ఈ రంగనాథుడు గోన బుద్ధారెడ్డికి కవియశమును గడించి పెట్టదలచి అవతారికలో అతని పేరు పెట్టినను సత్యము దాగదు కనుక, రంగనాథుని పేరనే ఈ గ్రంథము జగత్ప్రసిద్ధమైనదని వారొక యుక్తి చెప్పుదురు. రంగనాథుడు అనునొక కవి ఆంధ్రకవి లోకమున ఉండ వచ్చును. 15వ శతాబ్ది నుండి అనంతామాత్యుడు మొదలుగా కొందరు గ్రంథ కర్తలు రంగనాథుని పేరు పూర్వకవి స్తుతి పద్యములలో పేర్కొనిరి. కాని అతడే ఈ రామాయణ కర్తయనుట ఎట్లు పొసగును? మరియు కొందరు లాక్షణికులు ఈ రామాయణము నుండి లక్ష్యములు ఉదాహరించుచు "రంగనాథ రామాయణము నుండి" అని కొందరును, "రంగనాథుని రామాయణము నుండి" అని మరికొందరును వ్రాసిరట. కాని ఆ లాక్షణికులు గ్రంథము పుట్టిన పిదప 4, 5 శతాబ్దుల తరువాతి వారు. వారికిని లోకవదంతియే ఆధారముగాని వేరు చారిత్ర కాధారము లుండవు.

అసలు లాక్షణికులు లక్ష్య సంగ్రహ పరాయణులే కాని చరిత్ర పరిశోధకులు కారు. వారికా పరిశోధనలలో ఆసక్తిలేదు. ఒక గ్రంథములోని పద్యమింకొక గ్రంథములోనిదిగా, ఒక కవిపద్య మింకొక కవిదిగా ఉదాహరించుట లాక్షణికులకు పరిపాటి. బహు గ్రంథ పరిశీలకుడని పేరు వడసిన అప్పకవికే అట్టి లోపము తప్పలేదు. కనుక లక్షణ గ్రంథములు లక్ష్య నిరూపణ మాత్ర ప్రయోజకములు. వాటిని చారిత్రక వివాదములలో సాక్ష్యముగా గైకొనుట అంత భావ్యముకాదు

చక్రపాణి రంగనాథుడు

ఆంధ్రకవి లోకమున ఎంత వెదకినను రంగనాథుడను కవి కానరామిచే పాల్కురికి సోమనాథునకు సమకాలికుడైన చక్రపాణి రంగన్న అను వాఁడే ఈ రంగనాథుడని మరి కొందరి యూహ. ఇతనిది ఒక చిత్రమైన కథ. రంగన అహోబల క్షేత్రమున కేగుచు దారిలోగల శ్రీశైలమును దర్శింపక పోవుటచే కన్నులు పోయెనట అంత అహోబలస్వామి ఆదేశము ననుసరించి శ్రీశైలవాసుని ప్రార్థింపగా పోయిన కనులు వచ్చి శ్రీశైలము దర్శించెనట దానిపై అతడు ఆనందపారవశ్యముతో "నయన రగడ" అను చిన్న గ్రంథ మును చెప్పెనట నయన రగడ అనెడి ఒక చిన్న గ్రంథము తెలుఁగులో నున్న మాట నిజము. అది అముద్రితము; ముద్రణ భాగ్యము నందగల గ్రంథ విస్తృతి గాని కవిత్వ గుణముగాని కలదికాదు.

అది "శ్రీశైలమును గంటి శిఖరమును గంటి కన్నులుగల సార్థకతను నేగంటి" అనెడి అర్థముగల రగడ మాలిక. ఆ పంక్తులకు శ్రీశైల దర్శనముచే జ్ఞాన నేత్రము ఉదయించిననియో, జన్మసాఫల్యమైనదనియో అర్థముగాని పోయిన కన్నులు వచ్చెననెడి అర్థము పొసగదు ఈ కన్నుల కథను ఎవరో కల్పించి దానిని సమర్థించుటకు గ్రంథాదిని ఈ పద్యమును వ్రాసిరి:

కంll "శ్రీ పార్వతీశు చూడక
పాపాత్ముఁడనగుచు బోవ పథమున చక్షుల్
దీపించు దృష్టి దొలగిన
శ్రీపతి నడుఁగంగ చెప్పె శివు కర్తనుగాన్..."

నానా దోష సంకలితమైన ఈ పిచ్చి పద్యము అర్వాచీన కాలమున ఎవరో రగడకు తగిలించియుందురనుట స్పష్టం. అయినను ఆణియాది * ణపతి దేవుని శివయోగ సారమును బట్టి పాల్కురికి సోమనాథునకు చక్రపాణి రంగ నాథుడు సమకాలికుడు కావచ్చునని యూహింపవచ్చును.

కంll అసమ శివభక్తి రసమా
నసునిన్ పాల్కురికి సోమనాథుని కవిరా
జి సమున్నతయశు సద్యః
ప్రసాది నల చక్రపాణి రంగన దలతున్."

(శివయోగసారము 1-8)

ఈ చక్రపాణి రంగన పరమ శైవుడని నయన రగడనుబట్టి నిరాక్షేప ముగా చెప్పవచ్చును ఆనాటి శైవులకు విష్ణునామ సంస్మరణమైనను పాపావహ మైన కృత్యము. ఈ రంగనాథ రామాయణము కేవలము విష్ణుపారమ్యమును

ప్రతిపాదించు వైష్ణవ గ్రంథము. రామకథ సర్వమత సమ్మతమైనదే అయినను రంగనాథ రామాయణమున అది సాక్షాత్తు వైష్ణవ ప్రతిపాదకకథయే అయినది. ఈ ద్విపద రామాయణ కర్త పదే పదే విష్ణు పారమ్యమును వాచ్యముగా చెప్పు చుండును. మరి శైవుడైన ఆ చక్రపాణి రంగన ఈ గ్రంథమును వ్రాసె ననుట ఎట్లు పొసగును? పుట్టుకచే వైష్ణవుడై యుండి తరువాత మతము మార్చు కొని శైవుడై యుండవచ్చు ననుకొందమా? ఆ పక్షమున మరల రామాయణ కర్తృత్వమునకై వైష్ణవము పుచ్చుకొనెననుట అసహజమే కదా! రామాయణ రచనానంతరమే వైష్ణవము పుచ్చుకొనెననుటయు అసంభవము. పాల్కురికి సోమ నాథుని కాలముననే శైవము పుచ్చుకొన్నను ఆ కవి రామాయణ రచన కాలము నాటికి జీవించియే యున్నచో శైవుడుగానే బ్రతికి యుండవలెను కావున ఈ రంగన కథ కేవలము కల్పితము.

ఇంతకును గ్రంథ నామమునకు ఉపపత్తి కుదరక ఈ వివాదము చాల పెరిగినది. ప్రత్యక్షముగా గోచరించు ఆధారములను పురస్కరించుకొని ఈ పేరు సమర్థింపవచ్చునని నేననుకొంటిని. ఎట్లనగా, ఈ గ్రంథమున బుద్ధ విభుడు రచించెను. తన తండ్రి విట్టలుని పేర ప్రఖ్యాతము చేసెను. విట్టలుడు పేరో లగ ముండి పండిత సమక్షమున కుమారుని రామాయణ రచనకు నియమింపగా అతడు తండ్రి యానతిని శిరసావహించి రచన కుపక్రమించెను. ఇది చాటు మాట కాదు. కూట రచనకాదు (Forgery).

బాలకాండ : "వినయ నయోపాయ విజ సుస్థిరుఁడు
మనకీర్తి విట్టలక్ష్మాపాల వరుఁడు
రాజ సర్వజ్ఞుండు రాజ సింహుండు
రాజ శిరోమణి రాజ పూజితుడు
సకల జగద్ధిత చాతుర్య ధుర్యుఁ
డొకనాఁడు కొలువున నున్న తుండగుచు
బహు పురాణజ్ఞులు బహు శాస్త్రవిదులు
బహుకావ్య నాటక ప్రౌఢ మానసులు
హితులు మంత్రులు పురోహితులు నాశ్రితులు
సుతులు రాజులు బహు శ్రుతులును గొల్వ
దీపించి భూలోక దేవేంద్రు పగిది
నేపారి యున్నచో నింపు సొంపొంద
రసికులు భారత రామాయణాది
రసగోష్ఠి చెల్లింప రసిక శేఖరుడు

రామకథా సుధారసరక్తు డగుచు
నా మహాసభలోన నందఱఁజూచి
రమణమైఁ దెనుఁగున రామాయణంబు
క్రమ మొప్పఁజెప్పెడి ఘనకావ్యశక్తి
గల కవు లెవ్వారుగల రుర్వినచుఁ
దలపోయ పెద్దల ధరణి పాలునకు
నున్నత మూర్తికి నురుయశోనిధికి
విన్నవించిరి వేడ్క విబుధులు గడఁగి
నీ తనూజన్ముండు నిపుణమానసుడు
ధూతకల్మషుడు బంధురనీతియుతుడు
సర్వజ్ఞు డనఘుండు చతురవర్తనుఁడు
సర్వపురాణ విచార తత్పరుడు
కమనీయ బహుకళాగమ విచక్షణుడు
సుమనీషి పోషణోత్సుక సుఖోన్నతుడు
కవి సార్వభౌముండు కవికల్పతరువు
కవిలోకభోజుండు కవిపురందరుడు
ప్రత్యర్థి రాజన్య బల వజ్రపాణి
ప్రత్యర్థి నృపదావ పావకోజ్జ్వలుడు
భీకర నిజఖడ్గ బింబిత స్వర్గ
లోకానురక్త త్రిలోక దుర్దముఁడు
వరసాధు జలజాత వనజాతహితుడు
పురుష చింతామణి బుద్ధ భూవిభుడు
నీ కతిభక్తుండు నిఖిలశబ్దార్థ
పాకజ్ఞుఁ డత్యంత పాండిత్య ధనుడు
మఱియు రామాయణ మర్మధర్మజ్ఞుఁ
డెలుఁగు నాతనిఁ బిల్వుమీ కథఁజెప్ప
ననిన మజ్జనకుఁ డుదాత్తవర్తనుడు
నను నర్థి బిలిపించి ననుగారవించి
భూమిఁ గవీంద్రులు బుధులును మెచ్చ
రామాయణంబు పురాణ మార్గంబు
తప్పక నా పేరఁ దగ నంధ్ర భాషఁ
జెప్పి ప్రఖ్యాతంబు సేయింపు ముర్వి
నని యానతిచ్చిన నమ్మహాత్ములకు

ననయంబు హర్షించి యట్ల కావింపఁ
బని పూని యరిగండ భైరవు పేర
ఘను పేర మీసర గండాంకు పేర
లలిత సద్గుణ గణాలంకారు పేర
నలఘు నిశ్చల దయాయత బుద్ధి పేర
నాతతకృతి పేర నతిపుణ్యు పేర
మా తండ్రి విఠ్ఠల క్ష్మానాథు పేర
రాజులు బుధులును రసికులు సుకవి
రాజులు గోష్ఠిని రాగిల్లి పొగడఁ
బదము లర్థంబులు భావము లగతులు
పదశయ్య లర్థ సౌభాగ్యముల్ యతులు
రసముల కల్పన ప్రాస సంగతులు
నసమాన రీతులు నన్నియుఁ గలుగ
నాది కవీశ్వరుఁడైన వాల్మీకి
యాదరంబునఁ బుణ్యులందఱుఁ మెచ్చఁ
జెప్పిన తెలుఁగున శ్రీ రామ చరిత
మొప్పఁ జెప్పెదఁ గథాభ్యుదయ మెట్లనిన."

ప్రతి కాండాంతమును గద్య స్థానీయములైన ద్విపద పంక్తులలో బుద్ధరాజక ర్తృత్వమే ఉద్ఘాటింపబడినది. ప్రతి కాండాంతమున-

అని యాంధ్రభాష భాషాధీశవిభుఁడు
వినుత కావ్యాగమవిమల మానసుఁడు
పాలితాచారుఁ డపారధీశరధి
భూలోక నిధి గోనబుద్ధ భూవిభుఁడు
దమ తండ్రి విఠ్ఠల ధరణీశు పేరఁ
గమనీయ గుణ ధైర్య కనకాద్రి పేర
నలఘు నిశ్చల దయాయత బుద్ధిపేర
లలిత నిర్మల గుణాలంకారు పేర
నా చంద్రతారార్కమై యొప్పు మిగిలి
భూ చక్రమున నతిపూజ్యమై యొప్పు
నసమాన లలిత శబ్దార్థ సంగతుల
రసికమై చెలువొందు రామాయణంబు
పరఁగ నలంకార భావనల్మిండఁ
గరమర్థిని (బాల) కాండంబు జెప్పె.

గ్రంథమును గోచరించు ఆధారము లింత మాత్రమే! తండ్రిపేర ప్రఖ్యాతము చేయుట యనగా అతని పేర రామాయణమును పిలుచుట యని నా ఊహ! ఈ యర్థమున దీనికి విఠ్ఠల రామాయణ మనియో, విఠ్ఠలనాథ రామాయణమని యో పేరుండదగును. కాని అటులకాక రంగనాథ రామాయణమని యున్నది. అయినను ఇది విఠ్ఠల నామసూచకమే అని నేనూహించితిని. విఠలు డనునది పండరిపురమున వెలసిన పాండురంగ విఠ్ఠలనాథుని పేరు. అదియే ఈ విట్ఠల రాజు పూర్తిపేరై యుండవచ్చును. దీనిలో ఉచ్చారణ సౌలభ్యము గల "రంగ" "నాథ" అను ఏక దేశములను రామాయణ శబ్దమునకు లగించి కవి రంగనాథ రామాయణము అని పేరు పెట్టి యుండవచ్చును. ఇది యొక పక్షము.

1942 వ సంవత్సరములో ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణముగా నా పీఠికతో ఈ రామాయణము ప్రకటింపబడి తరువాత శ్రీరాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారు నా పీఠికను విమర్శించుచు 1943 సంవత్సరము మే నెల భారతిలో ఒక వ్యాసము వ్రాసిరి. అందులో నేను చేసిన యీ నామ సమన్వయ సిద్ధాంతము శ్రీ వావిలాల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి సిద్ధాంతమునకు అనువాదమని ఒక నింద మోపిరి. అనగా, ఈ యూహ నా సొంతము కాదనియు, శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి యూహకు అనుకరణమనియు వారి అభిప్రాయము ఇది సత్య దూరము.

శ్రీవేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి "కోనబుద్ధరాజు - రంగనాథ రామాయణము" అను వ్యాసము 1940 సంవత్సరము ఆగస్టు నెల భారతిలో ప్రచురింపబడినది.

నేను అంతకు ఐదేండ్లముందే 1935 సంవత్సరము మార్చి "Andhra University Telugu Association Bulletin" అనెడి పత్రికలో ఈ యూహను వ్యాసరూపమున ప్రకటించితిని. శ్రీ అనంతకృష్ణశర్మగారు నా వ్యాసమును చూచియుండరు.

నేను శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి ప్రీత్యర్థమై ఆయన మెప్పుగోరి ఈ నామ సమన్వయమునకు గడంగితినని నా స్వభావమెరుగని మరికొందరు తలచిరట. నేను ఇతరుల మెప్పుకొరకు చేయరాని పనులు చేయువాడనుకాను. రామలింగారెడ్డిగారితో నాకు పరిచయము కలుగుట 1936 సంవత్సరములో. అంతకు 14 సంవత్సరముల పూర్వము (1922-23) ఈ రంగనాథ రామాయణము నుండి ఒక భాగము యూనివర్సిటీ పరీక్షలలో ఒకదానికి పాఠ్యమయ్యెను. దానిని నేను విద్యార్థులకు పాఠము చెప్పునప్పుడు ఈ నామ సమన్వయము నూహించితిని. ఆనాటి విద్యార్థులలో చాలామంది నేటికిని చల్లగా ఉన్నారు.

పేర వెలయించుట యనగా కృతియిచ్చుట అను అర్థము కూడా కలదు. ఈ రామాయణమున ఉత్తరకాండ రచించిన బుద్ధారెడ్డి కొడుకులు కాచవిభుడు విట్టలుడనువారు గ్రంథమును తమ తండ్రి బుద్ధభూవిభుని పేర వెలయించి దానికి "రంగనాథ రామాయణ" మనియే పేరిడిరి. ఇచ్చట పేర వెలయించుట యనగా కృతియిచ్చుటే అని యర్థముగాని ఇంకొక అర్థము పొసగదు పేర వెలయించుట అనగా కృతియిచ్చుట అనే అర్థమే తంజావూరు గ్రంథములలో కొన్నిట కలదు. ఈ అర్థమున ఈ గ్రంథము విట్టలునకు అంకితమైనదనియు దానికి ఏ క్షేత్ర దేవతాపరముగనో కవిపేరు పెట్టియుండవచ్చుననియు నేననుకొంటిని.

మొదట రంగనాథ రామాయణమన్న పేరు తొల్లింటి నుండియు కలదా? మధ్యకాలమున వచ్చినదా? అని శంకింపగా నడుమనే వచ్చినదని కొందరందురు మరి తొలినాటి పేరేమైయుండునని యడిగినపుడు సమాధానము చెప్పలేరు. ఎంత ప్రయత్నించి ప్రచారము చేసినను నడుమవచ్చిన పేరు తొల్లింటి దానిని తుడిచి వేయజాలదు కావున ఈ గ్రంథమునకు మొదటి నుండియు రంగనాథ రామాయణమనియే పేరని నా తలంపు అట్లుగాక నడుమవచ్చిన పేరేయైనచో ఆ పేరు పెట్టిన వానికి లోకవదంతియే ఆధారముగాని యదార్థజ్ఞానము కాదు.

రంగనాథుడు రచించుట చేతనే రంగనాథ రామాయణమయ్యెనేని అతని యశము తన కాపాదించుకొన్న బుద్ధారెడ్డి తన దుష్కార్యమును యుగాంతరముల దనుక మూదలించుచుండెడి ఈ పేరునకు ఎట్లు అంగీకరించియుండును? తన కీర్తి అతనికి ధారవోసిన రంగనాథుడు ఆత్మవంచనకును మిత్రవంచనకును పాల్పడి తన పేరనే గ్రంథము ఎట్లు వెలయించి యుండును? మరియు అతడు కీర్తిని బుద్ధారెడ్డికి ధారవోయనేల? అప్పటికి రాజ్యమేలుచున్న విట్టలునకే అర్పించి యుండదగునుగదా? మరియు తాను విక్రయించిన యశమునకు వెలయిచ్చువాడు రాజైన విట్టలుడే కాని బుద్ధారెడ్డి కాదుగదా! విట్టలుడు కవి యశమును తానే ఆశింపక కుమారునకు దక్కింపనేల?

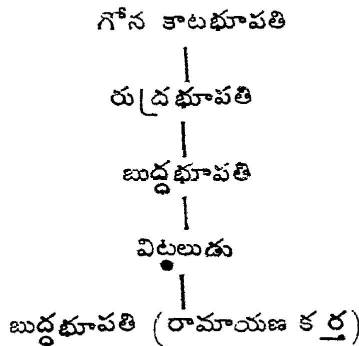
అదిగాక -

"ఆతతకృతి పేర నతిపుణ్యు పేర
మా తండ్రి విట్టలక్ష్మానాథు పేర"

అనెడి పంక్తిని విట్టలునిపుత్రుడు తప్ప ఇంకొకడు వ్రాయలేడు. వ్రాయ కూడదు. ఇంకొక సంగతి. ఈ బుద్ధారెడ్డి కొడుకులు కాచవిభుడు, విట్టలుడు అనువారలు ఈ గ్రంథ పరిశిష్టభాగమగు ఉత్తరకాండమును రచించి దానికి రంగనాథ రామాయణమనియే పేరిడిరని పైన చెప్పితిని. రంగనాథుని బట్టియే రంగనాథ రామాయణమయ్యెనని ఆ రంగనాథుడే తరువాతి తరమువరకును

బ్రతికియుండు వారికిని తన కవితా తపస్సును ధారపోసెననుట హాస్యాస్పదము కాదా? లేదా రంగనాథుడు రెండు తరములలోగాక ఏకకాలముననే ఏడు కాండలను రచించెనందురా? అగుచో, వాటిలో ఆరు కాండలు తండ్రికిని, ఒక కాండ కుమారులకును పంచిపెట్టనేల? పాపము! ఈ అన్యాయార్జితమైన కీర్తిలో విట్ఠలునకు మాత్రము పాలు లేకపోయెను. దానిని అతని కొడుకును మనుమలును పంచుకొనిరి కాబోలు! నియతోపకారములైన నిదర్శనములు భావికాలమున వెలువడు వరకు గ్రంథస్థమైయున్న కర్త పేరునే ఆమోదింతును

అవతారికలో కవి వర్ణించుకొన్న యాతని వంశవృక్షము ఈ క్రింది రీతిగా నున్నది.

వీరు, భూవిభులనియు భూపతులనియు వ్యవహరించుకొనుట రాచరికమునుబట్టి. పుట్టుకచే రెడ్డి కులజులు. వీరు వేయించిన శాసనములలో ఈ విషయము స్పష్టముగా నున్నది. కాకతీయాంధ్ర చక్రవర్తులకు వీరు సామంతులై యిప్పటి రాయచూరు ప్రాంతముల నేలుచుండిరి ఈ వంశములో రామాయణ కర్తయగు బుద్ధారెడ్డి యెప్పటివాడో సరిగా నిర్ణయించుటకు దగిన ఆధారములు ఈ గ్రంథమునగాని, ఉత్తరకాండములో గాని లేవు. అయ్యెడ శాసనములే శరణ్యము. ఈ వంశ్యనామ చిహ్నితములైన శాసనములు క్రీ. శ. పదమూడవ శతాబ్దివి - మూడు కానవచ్చుచున్నవి. వాటిలో రెండింటికి బూదపూరు శాసనములని పేరు.

ఈ బూదపూరు శాసనములలో మొదటిదానినిబట్టి కాకతీయ గణపతిదేవ చక్రవర్తి సైన్యాధిపతులలో "మల్యాలగుండ దండాధీశుడ"ను నతడొకడు కలడనియు, అతడు గోన బుద్ధభూపాలుని పుత్రికయగు కుప్పమాంబకు భర్త యనియు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 1259లో పుట్టినది రెండవ బూదపూరు శాసనము క్రీ. శ. 1276 లో ఆ కుప్పమాంబికయే వేయించినది.

అప్పటికి ఆమె భర్త గుండ దండాధీశుడు పరలోక గతుడైనట్లును, అతని పుణ్యలోక ప్రాప్తికై కుప్పమాంబిక శివలింగ ప్రతిష్ఠచేసి భూదానాదులు కావించి నట్లును దానిలో వివరింపబడియున్నది. దీనియందును కుప్పమతండ్రి గోన బుద్ధభూవిభుడుగానే పేర్కొనబడెను.

ఈ కుప్పమ, రామాయణావతారికలోని వంశ వృక్షమున గానవచ్చు బుద్ధ భూపతు లిరువురిలో రంగనాథ రామాయణ కర్తయైన బుద్ధభూపతికేని, అతని తాతయైన బుద్ధభూపతికేని పుత్రిక కావచ్చును. రామాయణ కర్తకే కుమార్తెయయ్యేనని ఈ గ్రంథ రచనాకాలము పదమూడవ శతాబ్ది పూర్వార్థమై యుండును. ఎట్లనగా క్రీ. శ. 1259 నాటికి అత్తింట కాపురము చేయుచు శాసనములో ప్రస్తుతింపబడదగిన వయస్సులోనున్న కూతురుగల బుద్ధారెడ్డికి ఆనాటికి కనీసము నలుబదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమైనను ఉండవలయును. రామాయణ రచన నాటికి ఆతడింకను చిన్నవాడు. రాజ్యమేలుచున్న తండ్రి ఆనతిని రామాయణ రచన కుపక్రమించిన ఆ కుమారుని వయస్సు ముప్పది ముప్పదియైదు సంవత్సరములై యుండవచ్చును. ఈ యూహ నిజమగునేని యీ కవి క్రీ శ. 1210 ప్రాంతమున జనించి క్రీ శ. 1240 ప్రాంతమున గ్రంథరచన చేసియుండును.

అటుగాక, కుప్పమాంబ రామాయణ కర్త తాతకే కుమార్తె యనుకొన్నచో తండ్రికి సమవయస్కురాలగు మేనత్తకంటే ఈ కవి సుమారు ఇరువదియైదు సంవత్సరములు చిన్నవాడై యుండదగును. క్రీ. శ. 1259 నాటికి శాసనములో ప్రస్తుతింపబడిన కుప్పమ్మకు ఇరువదియైదు సంవత్సరములైనను వయస్సుండ వలయును. అప్పటున రామాయణ కర్త క్రీ శ. 1260 ప్రాంతమున జనించి క్రీ శ. 1290-95 ప్రాంతమున గ్రంథము రచించి యుండవలయును

ఈ రెండింటిలో నాకు మొదటి పక్షమే సమంజసముగా తోచుచున్నది కుప్పమ రామాయణ కర్తకు కుమార్తె అనియు, రామాయణము క్రీ. శ. 1240 ప్రాంతమున రచింపబడినదనియు ఏమన, ఈ పూర్వ రామాయణము ఆరు కాండలు తనకంటె మున్ను రచింపబడినవి కనుకనే, ఉభయకవి మిత్రుడు తిక్కన, తెనుగున రామాయణమును పూర్తిచేయు తలంపుతో ఉత్తరకాండను ద్విపద గాకున్నను నిర్వచనోత్తర రామాయణమనుపేర పద్య కావ్యముగా రచించియుండును. లేనిచో రామాయణ రచనా కుతూహలముగల తిక్కన ఉన్నట్లుండి పూర్వ కాండలను వదలి యుత్తరకాండనే చేపట్టవలసిన యావశ్యకత లేదు ఈ నిర్వచనోత్తర రామాయణము క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతమున రచింపబడినదని చరిత్ర పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. దాని పూర్వ రచనయైన రంగ

నాథ రామాయణము ముందు చెప్పినట్లు క్రీ శ 1240 ప్రాంతమున పుట్టిన దనుటలో విప్రతిపత్తి యేమియు నుండదని నా అభిప్రాయము

అటుగాక, రెండవ పక్షమునుబట్టి యిది క్రీ. శ 1290 ప్రాంతముల బుట్టినేని క్రీ. శ. 1320 ప్రాంతమున పుట్టిన భాస్కర రామాయణమునకు చాలా సన్నిహితముగా నుండును. ఆ పద్య రామాయణము ఈ ద్విపద రామాయణమును అనుసరించినట్లు గుర్తు లనేకములు గలవు అవి అన్నియు భాస్కరాదులకు బుద్ధారెడ్డియందుగల గౌరవమునకు సూచకములు భాస్కరుని వంటి ప్రౌఢకవిచే అట్టి గౌరవము పొందదగిన ఈ ద్విపద ఆనాటి ప్రాచీనగ్రంథముగా ప్రసిద్ధికి వచ్చియుండవలయునుగాని, అతనికి ఇంచుమించు సమకాలిక మగుట మాత్రము తటస్థింపదు. సన్నిహితులకును సమకాలికులకును విద్యాస్పర్థలు మెండుగా నుండునుగాని, యిట్టి గౌరవ ప్రతిపత్తులుండుట అరుదు. అందును సమానేతి వృత్తములను రచించిన కవులలో అది మరియు శూన్యము.

ఈ అంశము లన్నియు పర్యాలోచించి చూడగా, గోన బుద్ధారెడ్డి యీ రామాయణమును పదమూడవ శతాబ్ది పూర్వ భాగముననే రచించినట్లు నిశ్చయింప వీలగుచున్నది.

ఈతని పుత్రులు రచించిన ఉత్తరకాండలో వీరి వంశమును గూర్చి పొసగని వాక్య మొకటి కలదు పూర్వరామాయణమును బట్టి బుద్ధారెడ్డి తండ్రి పేరు విట్ఠలుడు ఈ యుత్తర రామాయణమున ఆతని పేరు గన్నారెడ్డి దీనిని సమర్థించుటకు ఊహతప్ప మరియొక ఆధారము లేదు. సంపన్నులైన రెడ్డి వంశ్యులలో సాధారణముగా ప్రతి పురుషునకును రెండేసి పేరు లుండునట. ఒక పేరు గృహముననను మరియొకటి లోకముననను వ్యవహరింపబడుచుండునట. విట్ఠలునకు గూడ గన్నారెడ్డియని రెండవపేరు ఉండి యుండవచ్చును, లేదా బుద్ధారెడ్డికి విట్ఠలుడు - గన్నారెడ్డి అను ఇర్వురిలో ఒకడు కన్నతండ్రియు, మరియొకడు పెంపుడు తండ్రియు కావచ్చును నిరపాయమైన యీ స్వల్ప విషయమును మిషగా గైకొని ఉత్తర రామాయణ కర్తలు పూర్వరామాయణ కర్తకు కుమారులేనా యని సందేహింపరాదు. తమ తండ్రి బుద్ధ భూవిభుని ఆదేశానుసారమే తాము ఉత్తరకాండను పూర్తిచేసితిమని యీ సోదర కవులు ఎలుగెత్తి యుగ్గడించిరి. దీనిని కాదనుట యెట్లు?

గోన కులార్ణవ కువలయేశుండు
నొ నొప్పు గోన గన్నక్షితీంద్రునకు
ననఘాత్మ యగుచున్న నన్నమాంబికకు
దనయుండు సాహిత్య తత్త్వకోవిదుఁడు

దాన ప్రసిద్ధుండు ధర్మశీలుండు
భూనుతాచారుండు బుద్ధ భూ విభుడు
తెలుఁగున నొప్పఁగా ద్విపద రూపమున
నలి పూర్వ రామాయణము మున్ను చెప్పి
......................మము బిల్వఁబంచి
నా కులదీపకుల్ నా గుణాన్వితులు
నా కీర్తి వర్ధనుల్ నా కూర్మి సుతులు
గాన నా పూనిన కథ యెల్ల జనులు
మానుగాఁ గొనియాడ మధుర వాక్యముల
నెమ్మిఁ జెప్పుడు మీరు నిపుణులై యనుచు
మమ్ముఁ బంచిన మేము మా తండ్రి ప్రతిన
చిరకీర్తు లెసఁగంగఁ జెల్లింపఁగనుట
పరమ ధర్మంబని భక్తితోఁ గోరి
రామావతారంబు రమణీయ మగుట
రాము పావన చరిత్రము దివ్యభాష
లోకానురంజన శ్లోక బంధములఁ
జేకొని వాల్మీకిఁ జెప్పిన జాడ
మా తండ్రి బుద్ధక్షమానాథు పేర
నాతతనృప భైరవాప్తుని పేర
ఘనుడు మీసరగండ కాచవిభుండు
వినుత శీలుడు విన విఠల భూపతియు
నని జనుల్ మము గొనియాడంగ మేము
వినుత నూతనపద ద్విపద రూపమునఁ
బ్రాకటంబుగ నాంధ్ర భాషను జెప్పఁ
గైకొన్న యుత్తరకథ యెట్టిదనిన"

(ఉత్తర కాండావతారిక)

"భూ సుతుడగు గోనబుద్ధ భూవిభుని
సూను లుదారులు సుగుణ భూషణులు
ఘనుడు మీసరగండ కాచ భూవిభుడు
వినుత పుణ్యుండగు విట్ఠ భూపతియు
రచియించి రుత్తర రామాయణంబు
రుచిరమై నిత్యమై రూఢి పెంపసగ

నా చక్రవాళ శైలావనియందు
నాచంద్ర తారార్కమై యొప్పుగాత''

(కాండాంతము)

ఆ కాచ విట్టల విభులు పూర్వరామాయణ కర్తయైన బుద్ధ భూవిభుని పుత్రులనియు, ఉత్తరకాండ రచయితలనియు స్పష్టమే కదా!

తెనుగునగల రామాయణము లన్నింటిలో రంగనాథ రామాయణము మొదటిది. రెండవది భాస్కర రామాయణము. అది బహుకర్తృక మగుట చేతను, అందును మల్లిఖార్జున భట్టాదులు భాస్కరుని వంటి ప్రౌఢ కవులు గాక పోవుటచేతను, ఆ రచన సర్వత్ర సమముగా లేక కొన్ని పట్టుల బాగుగా, కొన్ని పట్టుల ఓగుగా అతుకుంమారి కూర్పుగా పరిణమించినది. ఇక రంగనాథ రామాయణమో ఆద్యంత మొక చేతిమీదనే ధారావాహినిగా నడచిన రచన యగుట చేత నట్టి లోటు లేక ప్రతి ప్రకరణ గుణాస్పదమై నెగడినది. మరియు వాల్మీకి రామాయణమువలె నిదియు ''పాఠ్యే గేయేచ మధుర''మై పాటగా పాడుకొను వారికిని, కావ్యముగా చదువుకొను వారికిని సమాదర పాత్రమై పండితులకేగాక పామరులకును వినియోగపడి సార్వజనీనమైన అనురంజనమును గడించినది. ఈ రామాయణములోని కొన్ని ప్రకరణములను పాటలుగా పాడుకొను నారీ మణు లిప్పటికిని కలరు. రామాయణ కథా ప్రదర్శనముల వేళ తోలుబొమ్మల వారు గానముచేయు గ్రంథమిదియే!

శ్రీ

అసలు దేశి కవిత్వము ప్రాయికముగా గేయ కవిత్వము. ద్విపద కావ్యములు గేయ భావమును సంరక్షించునవి యగుటచేత సామాన్య ప్రజాలోకము పీని వ్యాప్తి పద్య కావ్యములకు లేదు. ఈ రహస్యమును గుర్తెరింగియే సోమనాథుడు తన మత ప్రచారమును ద్విపద కావ్యముల ద్వారా సాగించెను. వాటి వ్యాప్తిని అరికట్టుట యితరులకు దుర్ఘటమయ్యెను. ఈ ద్విపద రామాయణ వ్యాప్తియు నట్లే అప్రతిహతముగా నేటికిని ఆంధ్రలోకమున సాగుచున్నది. అందును పశ్చిమాంధ్రులు సారస్వత మహోత్సవములలో బుద్ధారెడ్డికే అగ్ర తాంబూల మిచ్చెదరు. ఆ సీమలో రంగనాథ రామాయణము చదువని అక్షరాస్యుడు లేడు. ఒరులు చదువగా నైనను వినని నిరక్షరాస్యుడును లేడు.

శుద్ధదేశి కవిత్వమున ''ఇతివృత్తము'' ''భాష'' ''ఛందస్సు'' అనెడి మూడును దేశీయములేయై యుండవలెను. దానికి గీతి ఆయువుపట్టు అట్టి లక్షణముగల వాఙ్మయమే మన పదకవిత్వము. పామరకవిత్వ మనిపించుకొన్న ఆ పదకవిత్వమునకు ఏదో కొంత ప్రౌఢవేషమువేసి నాగర మర్యాదలు నేర్పి సభా ప్రవేశార్హత కలిగింపవలెనని పాటుపడినవారే ద్విపద కావ్యకర్తలు పీరు.

ఒక వంక తమ దేశికవితాభిమానమును, ఇంకొకవంక విద్వత్కవికీర్తి కాంక్షను అణచుకొనలేక ఉభయతారకమైన మార్గము త్రొక్కి కొంతవరకు చరితార్థులైరి.

సహజముగా ప్రాచీన ద్విపద కావ్యకర్తల చిత్తవృత్తి దేశికవితా ప్రవణము. కాని ఆ దారినే పోయినచో దృఢస్థానకమును విద్వల్లోక ప్రతిష్ఠితమును నైన సారస్వతాలయమునకు వెలివారమగుదుమేమో యన్న భయముచే తత్ప్రవేశార్హతనిచ్చు సంస్కారములను కొన్నింటిని స్వయముగా చేసికొనిరి. అనగా ముందు పేర్కొన్న దేశికవితా లక్షణములలో ఏ యొకటి రెండింటినో పాటించి మిగిలినవాటిలో మార్గ శాఖానుయాయులేయై యిటు ప్రజాసామాన్యమునకును, అటు సాహిత్యపరులకును ఇష్టులై వారి హృదయములలోను, వీరి కోశములలోను స్థానములను దక్కించుకొనిరి. వీరిది పదకవిత్వమయ్యు పామర కవిత్వము కాదు, పండిత కవిత్వమయ్యు దేశికవిత్వము కాకపోదు. ఇదియే ద్విపద కావ్యకర్తలకు గల ప్రత్యేకత.

కాలమునుబట్టి యీ వర్గములో మొదటివాడు సోమనాథుడు. సోమనను అతిశయించి ప్రథమ గౌరవము దక్కగొన్నవాడు బుద్ధారెడ్డి. సోమన ద్విపద కావ్యములు వ్యాకరణచ్ఛందో లక్షణాది దోషములచేతను మఱియు ఇతర కారణములచేతను బహుళాంధ్ర జనమునకు ఎక్కువ ఆదరపాత్రములు కావయ్యెను. ఇక బుద్ధారెడ్డి ద్విపద కావ్యము లక్షణ యుక్తమును. సర్వపూజార్హమగు రామ చరితాత్మకమును అగుటచే వారు వీరనక యెల్లరకును శిరోధార్యమయ్యెను అందువలన రామాయణములలో ప్రథమమగుటయే కాక ద్విపదవాఙ్మయ శాఖలో సైతము రంగనాథ రామాయణ మగ్రగణ్యమే.

మరి ఇంకొక సంగతి. సంస్కృత పురాణాంధ్రీకరణమునకు అంకురార్పణము చేసిన నన్నయభట్టు భారతానువాదములో మూలకథా విధేయముగా నడిచెనే కాని తానై స్వతంత్రించి ఆ కథలో నెట్టి మార్పులును చేయలేదు. ఒకచో కథ తగ్గించుట, ఒకచో పెంచుట, ఒకచో వదలుటయును పద్ధతి దాని యందును కలదుగాని, అది మూల భిన్నమని చెప్పదగిన స్వతంత్ర కల్పన కాదు; అది రచనా సరళికిని అనుకూలముగా వేసికొన్న యనువాద మార్గము. భారతము స్వతంత్రానువాదమే యైనను, ఆ కవులు మూల భిన్న కథా కల్పనలు చేయలేదు. బుద్ధారెడ్డి అట్టివి చేయుటకు వెనుదీయలేదు. ఆంధ్ర పురాణేతిహాస కర్తలలో ఇంత స్వేచ్ఛగా నూతన గాథాకల్పన చేసిన కవి యింకొకడు లేడు.

ఈ రామాయణమునకు విశిష్టత నాపాదించిన అంశమే మూల భిన్నగాథా కల్పనలు. ఆ గాథలు రామకథా ప్రస్తావముకల పద్మ పురాణాదులలో గాని నవవిధ రామాయణములలో గాని యుండిన నుండవచ్చును. ఉండుగాక, కవి

ఆ పురాణముల నన్నింటిని వెదకి గాలించి యేర్చి యిందు కూర్చుకొనెనని చెప్పుట కష్టము ఆ కథ లన్నియు ఏ మార్గముననో యేనాడో ఆంధ్ర ప్రజల చెవులబడి వారినోట పదములుగా పాటలుగా కీర్తనలుగా నలిగి సంఘమున వేరు నాటుకొనిపోయి యుండును. వాటి పదకవిత్వ ఖనినుండియే ఈ కవీశ్వరుడు కొన్ని జాతిరత్నములను తీసి సానఁదీర్చి తన రామాయణ మహామాలలో కూర్చి యుండును. ఈ కావ్యమునకు దేశితనము నాపాదించిన యింకొక లక్షణ మిదియే! అట్లుగాక దీక్షకొరకు యథా వాల్మీకముగానే కవి దీనిని తెనిగించి యుండునేని, పరిచిత వస్తు రహితమైన ఆ రచన దేశీయులకు నాశాభంగము కలిగించెడిది. కావ్యమునెడ వారు విముఖులును అయ్యెడివారు.

“ఆది కవీశ్వరుడైన వాల్మీకి
యాదరంబునఁ బుణ్యులందఱు మెచ్చఁ
జెప్పిన తెలుఁగున శ్రీరాముచరిత
మొప్పఁ జెప్పెగఁ గథాభ్యుదయ మెట్లనిన”

అని కవి ప్రతిన చేసినను. తద్భిన్నముగా ప్రతికాండమునందును ఏవో యొక అవాల్మీకాంశముకు కల్పించుచునే కథ నడపెను. వాటిలో పెక్కులు, కావ్యమునకు గుణసంపాదకములును తద్విశిష్టతకు హేతుభూతములునైనవి. వీటిలో కొన్నింటికి లోకమే యాధారమనుటకు నిదర్శనముగా స్త్రీల పాటలను, పదములను, భజన కీర్తనలను పెక్కింటిని చూపవచ్చును. నేటి యీ పాటలే ఆనాడు కవికి ఆధారములయ్యెనని నేననజాలనుగాని, యీ పాటల అర్థము గల ప్రాచీన పదములేవో తప్పక ఐ యుండునని మాత్రము చెప్పగలను. సంస్కృత పురాణములను పండిత కవులు తెనిగింపకమున్నే అందలి గాథలు విడివిడిగా పదకవిత్వ రూపమున తెనుగు దేశమున వ్యాపించెనని చెప్పుట సారస్వత ధర్మ విరుద్ధము గాదు.

కీర్తన

చరణము : “రాతినాతిగఁ జేసె నీ పదరజ మటంచును ఖ్యాతిగా విని
ప్రీతితో నెఱనమ్మితిని నా పాతకము లెడబాపు తండ్రీ!”

అహల్య రాయిగా పడియున్నదనెడి ఈ యర్థముగల ఇట్టి కీర్తనలు తెనుఁగు దేశమున ఎప్పటినుండి కలవో ఎవరికెరుక?

“అడరి గౌతముఁ డహల్యాదేవిఁ జూచి
పడఁతి పాషాణరూపము దాల్చి యిచట
కర ముగ్రమగు నెండ, గాలిఁ, బెంధూళిఁ
బొరలుచుండుము నీవు పొదగానఁబడక.”

ఈ పంక్తులలో బుద్ధారెడ్డి గ్రహించినది ఆ కీర్తనలలోని అర్థమే.

ఈ రామాయణములో మూలభిన్నములైన యిట్టి కథాంశములు, చిన్న వియు పెద్దవియు పెక్కు కలవు. వాటిలో ఒక్కొక్క కాండలో గల చిన్న అంశములు ఈ క్రింద చెప్పబడుచున్నవి.

(1) ఇంద్రుడు గౌతమాశ్రమము చెంత కోడియై కూసి ఆ ఋషిని అకాలమున నదీ స్నానమునకు వెళ్ళునట్లు చేయుట.

(బాలకాండము)

(2) అహల్య భర్తృ శాపవశమున రాయిగా పడియుండుట.

(బాలకాండము)

(3) మంథర రామునిపై ఈర్ష్య వహించుటకు కారణము చిన్ననాడు ఆయన దాని కాలును విరుగగొట్టెననుట.

(అయోధ్యకాండము)

(4) అకంపనుని ప్రోత్సాహము మీద సీతాపహరణార్థము బయలుదేరిన రావణుడు మధ్యేమార్గమున మారీచుని ఉపదేశము వలన వెనుకకు మరలిపోయిన వృత్తాంతము వదలిపెట్టుట.

(అరణ్యకాండము)

(5) శూర్పణఖా ప్రేరణయే రావణుని సీతాపహరణ ప్రయత్నమునకు ముఖ్యకారణముగ నిరూపించుట. (అరణ్యకాండము)

(6) సీతానురోధమున పర్ణశాలను వీడిపోవు లక్ష్మణుడు ఏడు బరులు గీసి వాటిని దాటిపోవలదని సీతకు ఆదేశించుట.

(అరణ్యకాండము)

(7) సేతు నిర్మాణ సమయమున ఒక ఉడుత తన తడితోకతో ఇసుక రేణువులు తెచ్చి రాల్చి యథాశక్తి రామకార్యమునకు తోడ్పడుట.

(యుద్ధకాండము)

(8) రావణుని తల్లి కైకసి శ్రీరాముని మహిమను కుమారునకు వివరించి చెప్పి సీతను రామున కర్పింపుమని బుద్ధి చెప్పుట.

(యుద్ధకాండము)

(9) రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులై యున్నపుడు నారదుడేతెంచి రాముని విష్ణుత్వమును జ్ఞప్తికి తెచ్చి ఆత్మవాహనమైన గరుడుని స్మరింపజేయుట; గరుడుని ఆగమనము వలన సర్పములు విచ్ఛిన్నములై పోవుట.

(10) శుక్రుని ఉపదేశముచే రావణుడు యుద్ధ విజయార్థము పాతాళ హోమము చేయుట.

(యుద్ధకాండము)

(11) రాముడు ఖండించిన రావణుని తలలను చేతులను మరల మరల మొలచుచుండుట. అప్రతీకార కృత్యముగ తోచిన రామునకు విభీషణుడు రావణుని నాభియందు గల అమృత కలశమును ఇంకింపజేయుటే దానికి ప్రతీకారమని ఉపదేశించుట.

(యుద్ధకాండము)

ఇట్టి కొద్దిపాటి చేర్పులు మార్పులు మరికొన్ని కలవు ఇవియును అవియును గాక కావ్య సౌందర్య సంపాదకములైన మూడు ముఖ్యగాథలు కలవు.

(1) అరణ్యకాండమున జంబుకుమారుని కథ

రావణుడు తన సోదరియైన శూర్పణఖ యొక్క భర్తను విద్యుజ్జిహ్వుడనెడి వానిని సంహరించి భర్తృ మరణమునకు దురపిల్లు శూర్పణఖను ఓదార్చి దండకాటవిలో స్వేచ్ఛగా సంచరింపుము పొమ్ము అని అనుమతి యిచ్చెను. అప్పటికి గర్భిణిగానున్న శూర్పణఖకు జంబుకుమారు డుదయించెను. ఆ పిల్లవాడు బుద్ధి తెలిసిన పిమ్మట తన తండ్రి మరణమునకు కారణమైన మేనమామను సంహరింప శక్తిని సంపాదించుటకై సూర్యుని గురించి, వెదురు పొదలను తపోవనముగ జేసికొని, ఘోరతపమునకు దొరకొనెను. తల్లి ఆ కుమారునకు ప్రతిదినము వేళకు అన్న పానములు తెచ్చి యిచ్చెడిది. ఒకనాడు అతని తపమునకు మెచ్చిన సూర్యుని అనుగ్రహము వలన నిశితమైన ఒక ఖడ్గము ఆకసము నుండి వెదురు పొదలచెంత పడెను. అదే సమయమున ఫలపుష్పాదులను సేకరించుటకు అచటకు వచ్చిన లక్ష్మణుడు ఆ ఖడ్గమును చూచి దాని పదును పరీక్షించు తలపున ఆ వెదురు పొదను నరకుచుండగా జంబుకుమారుని శిరముకూడ తెగిపోయెను. నియత కాలమున ఆహార పానీయములు తెచ్చిన శూర్పణఖ అచ్చటకు చేరి కుమారుని శవమును చూచి అది ఆ ప్రాంతములనుండు తాపసుల పనిగా శంకించి వారిని చంపబూన, వారు జరిగిన వృత్తాంతము చెప్పి, లక్ష్మణుడు పోయిన మార్గము చూపిరి. ఆమె క్రోధారుణ నేత్రములతో లక్ష్మణుని చంప రాముని పర్ణశాల ప్రాంతమునకు జేరి దివ్యమోహన మూర్తియైన శ్రీరామచంద్రుని జూచి సమ్మోహితురాలయ్యెను. తరువాత కథ ప్రసిద్ధమే!

కరుణారస భరితమును అనతి విస్తృతమును అయిన ఈ చిన్న కథ శూర్పణఖా ప్రవేశమునకు ఉపపత్తిని కలిగించి సార్థకమయ్యెను. పరిహాసపాత్రమైన ఆ రాక్షస స్త్రీ చరితము ఈ కథ వలన శోచనీయమును దయనీయమును అయ్యెను.

(2) యుద్ధకాండమున కాలనేమి వృత్తాంతము

యుద్ధ రంగమున మూర్ఛపోయిన లక్ష్మణుని పునర్జీవితుని చేయుటకు సంజీవ కరణి సంపాదనార్థము హనుమంతుడు ద్రోణాద్రికి వెడలెనని చారులవల్ల వినిన రావణుడు ఆ ప్రయత్నమునకు విఘ్నము కల్పింప దలచి ఆ పనికి మారీచుని కొడుకైన కాలనేమి అను వానిని నియమించెను. ఆ మాయావి కల్పించిన మాయల నన్నిటిని అతిక్రమించి వానిని చంపి హనుమంతుడు సంజీవ కరణిని తెచ్చుచుండగా మరల రావణుని పంపున మాల్యవంతుడు అతనిని దారిలో ఎదుర్కొని కాలనేమి వలెనే హతుడయ్యెను. హనుమంతుడు సూర్యోదయమునకు పూర్వమే యుద్ధరంగమును చేరి సంజీవ కరణిచే లక్ష్మణుని బ్రతికించెను. ఆ గడియ దాటినచో ఓషధి పని చేయదు కావున రాక్షసులు పన్నిన మాయలన్నియు హనుమంతునకు కాలయాపన చేయుటకే?

ఇందు మనల నాశ్చర్యమగ్నుల చేయునది రాక్షసుల ప్రతిక్రియాచతురత. అది అటుండ రావణ శక్తిచే మూర్ఛపడియున్న లక్ష్మణుడెప్పుడు పునర్జీవితుడగునాయని తహతహపడు పాఠకులకు ఈ అవాంతరకథ వలన కలిగిన కాలయాపన భరింపరాని ఉత్కంఠను గలిగించి దుర్భర సంశయాస్పదమైన పరిస్థితిని సృష్టించి అంతమున చేకూరిన శుభమును ఇనుమడిగా ముమ్మడిగా ఆస్వాదయోగ్యమొనర్చుచున్నది.

(3) యుద్ధకాండమున సులోచనా వృత్తాంతము

సులోచన ఆదిశేషుని కుమార్తె. ఇంద్రజిత్తు భార్య. తన పతి లక్ష్మణునిచే యుద్ధమున విహతుడగుట విని సహగమనము చేయదలచి అతని కళేబరమును తెప్పించి యిమ్మని రావణుని వేడుకొనెను. మామగారు అది తనకు సాధ్యము కాదనగా అతని సమ్మతి మీద తానే రణరంగమునకు పోయి వినయ మధుర వాక్యములతో రాముని స్తుతించి మెప్పించి భర్త శరీరమును తెచ్చుకొని సహగమనము చేసెను. ఎందును అబ్బురపాటు యెరుగని రావణుడు

"ఆ యింతి తెగువకు ఆ యింతి తెలివి
కా యింతి సమబుద్ధి కామహామహిమ
కా యింతి బతిభక్తి కా యింతి వేగ
గాయము తెచ్చిన క్రమశక్తి యుక్తి
కేమనఁజాలక" మహాశ్చర్య చకితుడయ్యెను.

సులోచన రావణుని యింటికి ఒక మాణిక్య దీపము.

పైన చెప్పిన అమూలక గాథ అట్లుండగా స్వీకరించిన కథాంశములలో నైనను ఈ రామాయణము వాల్మీకమునకు అనువాదమని చెప్పదగినదికాదు.

కవిత్రయము వారి భారత రచనవలెనే ఇదియు యథోచితానుసరణమే. మరి అంతకంటెను స్వతంత్రమని చెప్పదగినది. ఇందలి వర్ణనలు చాలవరకు స్వక పోల కల్పితములు. మూలమున ప్రసిద్ధములై యున్న వర్ణనములనైనను తెను గున తెచ్చుటకు ఇతడంతగా ప్రయత్నించలేదు వాల్మీకమున వర్ణనలు, సంవాద ములు సాధారణముగా విస్తృతము లయియే యుండును. పురాణేతిహాసములు వ్రాసిన ఆర్షకవులలో వాల్మీకి వంటి వర్ణనాప్రియుడింకొకడు లేడు. బుద్ధారెడ్డి, వాల్మీకి వర్ణనలను చాలా వరకు సంక్షేపించి తానై కొన్ని వర్ణనలను స్వయ ముగా చేసెను. కథా ప్రారంభమున ఇతడు వాల్మీకి ననుసరించుటకు కొంత ప్రయత్నించినను పోను పోను ఆ పద్ధతిని విరమించుకొనెనేమో యని తోచును ఇట్టి మూలాతిక్రమణము గ్రంథారంభము నుండియు క్రమక్రమముగా పెరిగి యుద్ధకాండమున పరిణమించెనని చెప్పవచ్చును. మూలమున మహేంద్రగిరిమీద జరిగిన హనుమంతుని సముద్రలంఘన ప్రారంభము కల ప్రథమసర్గ కథా భాగమును కిష్కింధాకాండాంతమున చేర్చుటచేతను, అచ్చటచ్చట మరికొన్ని వర్ణనలు తగ్గించుటచేతను, ఈ రామాయణమున సుందరకాండ గ్రంథ పరిమా ణము మూలముకంటే తగ్గినది ఆ కాండమును శీఘ్రగమనముతో దాటి కవి యుద్ధభూమిని విహరించుటకు తహతహ పడుచున్న వాడువలె కన్పట్టును. యుద్ధ కాండమునగల పెంపంతయు తదనుగుణముగానే యున్నది. పుట్టుకచేతను వర్తనచేతను శూరజన ప్రవృత్తి పరిచితుడు గనుక ఆ కాండము నందలి వీర విహార ఘట్టములన్నింటిని తనివితీర వర్ణించెనేమోయని తోచును. మరియు రావణుని ఆప్తవర్గము అతనికి హితము గరపిన సందర్భములను అమూలక ములైన కాలనేమి వృత్తాంతాదులను చేర్చుటచేతను, ఆ కాండము మరికొంత పెంపు వహించెను.

రామాయణ రచనకు మూలభూతమైన వాల్మీకి శాపవాక్యమును దాని తెనుగును చూడుడు:

"మానిషాద! ప్రతిష్ఠాం త్వ
మగమః శాశ్వతీస్సమాః
యత్క్రౌంచ మిథునాదేక
మవధీః కామమోహితమ్"

ద్విపద : "ఓరి నిషాదుడ యోరి పాపాత్మ!
యోరి నీకెగ్గేమి యొనరించె తొల్లి
కామించి క్రౌంచముల్ గవయుచో నొకటి
నేమిటికై చంపి తిబ్బంగి కడగి

ఈ పాపమున నీవనేక దుఃఖములు
ప్రాపించి తిరుగుము బహువత్సరములు ''

శాపము అశనిపాతము వంటిది. దానిని అల్పాక్షరములతోనే వ్యక్తము చేయుట ఉచితము. అట్లుకాక పెక్కు మాటలలో తిట్టినపుడు శాపముయొక్క తీక్షణ మందగించిపోవును. పై ద్విపద పంక్తులలో గల తిట్ల వలన శాపము పేలవ మైనది ఈ రహస్యమును గుర్తెరింగియే కాబోలు భాస్కర రామాయణమున "మా విషాద'' అను శ్లోకము తెనింగింపబడక యథాతథముగ ఉల్లేఖింపబడినది. ఇంతకంటెను ఎక్కువ పేలవత్వము మరికొన్నిచోట్ల గూడ తటస్థించి సందర్భ శుద్ధిని చెడగొట్టెను.

ధనుర్భంగ ఘట్టమున వాల్మీకమున ఈ క్రింది విధముగ నున్నది:

''విశ్వామిత్ర స్స ధర్మాత్మా
శ్రుత్వా జనకభాషితం
వత్సరామ! ధనుః పశ్య
ఇతి రాఘవ మబ్రవీత్.''

(ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు జనకుడు చెప్పినది విని ''వత్స! రామ! ఆ ధనువును చూడుము '' అనెను) ఆ సందర్భమున విశ్వామిత్రుడు చేసిన ప్రసంగమంత మాత్రమే! రాముడు ఆ రాజర్షియొక్క ఆదేశానుసారముగ

''ఆరోపయిత్వా మౌర్వీంచ
పూరయామాన తద్ధనుః
తద్బభంజ ధనుర్మధ్యే
నరశ్రేష్ఠో మహాయశాః ''

సందర్భోచితముగా, సంగ్రహముగా చెప్పబడిన యీ యుదంతము ఈ రామాయణమున పేలవమైన అతి ప్రసంగముగ పరిణమించినది.

బాల కాండము

''అక్కజమగు శక్తి నా విల్లు రాము
డెక్కు పెట్టుచునుండ నెఱిగి కౌశికుడు
హరుని చాపము రాము డతిసత్వయుక్తి,
బెరిగి నే డిదె యెక్కు పుట్టుచున్నాడు
అదరకు భూదేవి యాత్మలో నీవు,
కదు నే మరకుడు దిక్పతులార మీర
లని యని పల్కగ నా మేటి విల్లు
గొనయ మెక్కించి గైకొనక రాఘవుడు

తన బాహుసత్వంబు దిర్పంగా మెరసి,
జనకుని కనియె నా చాపంబు చూచి
యిది చాల జులకన యిది చాల ప్రాత
యిది చాల నిస్సార మిది చాల నలతి
తెగగొన నిలవదు దీని నా యెదుట
బొగడితి పలుమాఱు భూపాల యనుచు
సురలు ఖేచరులు భూసురులు గిన్నరులు
నరులును నృపతులు నలి బర్వి చూడ
నెడపక తన జయంబెల్లను జాటు
వడువున పెలు గుణధ్వని చెలగించి
సీత గుణంబులు చెవిసోక దిగువ
వడి రక్కసుల పట్టు వదల నన్నట్టు
పిడిపట్టు వదలిన బెకల పేర్చెత్తి
ఫెళ ఫెళ ధ్వనులును బెట బెట ధ్వనులు
కలయ దిక్కులద్రువగా బెల్లు విఱిగి''

ఈ ప్రగల్భ వాక్యములు వినయ సుందర స్వభావుడైన రాముని నోట రాదగినవికావు. విశ్వామిత్రుని పల్కులును ఆ ఋషి గాంభీర్యమునకును కళంకములే.

వేశ్యలు ఋష్యశృంగుని ఎఱయించి కొనిపోవు ప్రకరణమున గూడ ఈషదనౌచిత్యము కలదు.

ఆర్ష కవులకును లౌకిక కవులకును గల భేదమును, లౌకిక కవులు భావ నిగ్రహము లేక సందర్భౌచిత్యము చెడగొట్టెడి విధమును నన్నెచోడుని చరిత్రలో చెప్పితిని. ఆ సిద్ధాంతమే ఇయ్యెడను వర్తించును.

ఈ ధనుర్భాగానంతరంబున జరిగిన సీత వివాహ ఘట్టము వాల్మీకమున అతి సంగ్రహముగా వివాహ కల్ప విధానానుగుణముగ, నిరాడంబరముగ చిత్రింపబడెను. బుద్ధారెడ్డి ఈ యెడగూడ ఆర్ష కవిత్వమునకు తన లౌకిక కవిత్వమునకు గల భేదమునకు మఱియొక మాఱు లక్ష్యభూతము కాదగినట్లుగా కథాంశమును ప్రపచించి పెండ్లి పందిరి వేయుట మొదలు అంపకాల వరకును గల నాలుగు రోజుల వివాహమును అతివైభవోపేతముగ చిత్రించెను. ఈ వర్ణన నిజముగా సంపన్నులయిన ఆంధ్ర కుటుంబముల యందు జరిగెడి వివాహములకు ప్రతిబింబము. ఇది మూలమును అతిక్రమించుటయే యైనను ఆక్షేపణీయము గాదు. తెలుగు కవులు, విశేషించి ప్రబంధకర్తలు, ఇటువంటి రమణీయ దృశ్యములను కనిపెట్టి పర్ణించుచునే తమ కావ్యములను శోభాలంకృతము లొనర్చిరి.

భావనా బలముచే లోకాంతర కాలాంతర వస్తుదర్శనము చేయఁగల ప్రజ్ఞాశాలి యైనను సాధారణముగా, ఏ కవియు తన కాలమునాటి తన జాతి కథలో చొప్పింపక మానడు. అట్టి కల్పనలు మూల కథకు భంజకములు కానప్పుడు హృదయంగమములును ఆదరణీయములును అగును.

ఈ రామాయణములో అవాల్మీకమైన ఇంకొక ముఖ్యాంశము రామపాత్ర చిత్రణములో కలదు. వాల్మీకమున శ్రీరాముడు విష్ణుదేవు నంశమున నవత రించెనని పుత్రకామేష్టి మొదలగు కొన్ని సందర్భములలో చెప్పబడినను ఏభూ కార్యమునకు రామ ర్తనమునకును సంబంధించినంతవఱకును వాల్మీకి శ్రీరాముని ఉత్తర పురుషునిగానే చిత్రించెను గాని పురుషోత్తమునిగా చిత్రింపలేదు. రామాయణమునకు ప్రస్తావన ప్రాయమైన నారద వాల్మీకి సంవాదమున వాల్మీకి అడిగిన ప్రశ్న "ఇప్పటి లోకమున సర్వోత్తమ గుణ మహితుడైన పురుషుడెవరో చెప్పుము" అని ఆ పంక్తులివి :

కోనస్మిన్ సాంప్రతం లోకే
గుణవాన్ కశ్చవీర్యవాన్
ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ
సత్యవాక్యోదృఢవ్రతః
చారిత్రేణా చకోయుక్తః
సర్వభూతేషు కోహితః
విద్వాన్కఃకస్స మర్థశ్చ
కశ్చైక ప్రియదర్శనః
ఆత్మవాన్కోజితక్రోధో
ద్యుతిమాన్ కోఽనసూయకః
కస్యబిభ్యతి దేవాశ్చ
జాతషన్య సంయుగే
ఏతదిచ్ఛా మ్యహంశ్రోతుం
పరం కౌతూహలంహి మే
మహర్షేత్వం సమర్థోఽసి
జ్ఞాతుమేవం విధం నరం."

ఈ ప్రశ్నలో పేర్కొనబడిన గుణ విశేషములకు లక్ష్యభూతుడు కాదగిన వాడు రాముడేయని యెఱిగి ఆయన చరితమును నారదుడు సంగ్రహముగ వాల్మీకికి చెప్పెను. వాల్మీకి రామాయణము నంతను ఈ గుణ పరిగణన

సూత్రానుసారమే నడపెను. వాల్మీకి శ్రీరాముని పరమేశ్వరత్వము నెఱుంగక పోలేదు. రామాయణమున అది అంతర్వాహినిగా నుండినే యున్నది.

ఇక బుద్ధారెడ్డి, ప్రసక్తి వచ్చినప్పుడెల్లా రాముని వైకుంఠధాముడనియే వాచ్యముగా పేర్కొనుచుండును ఈ కవి నిజముగ రామభక్తుడు తన భక్తి పారవశ్యము పాత్రలకు కూడ నాపాదించి శ్రీరాముని రాజుగా గాక దేవునిగా వారిచే కొల్పించుచుండును. కావ్యముల వలన లోకము గ్రహింపదగిన నీతులును ధర్మములును ఏమైన యున్నచో అవి మానవునకు ఆచరణయోగ్యములై యుండవలయును. అందుకై కావ్యము స్వీకరించెడి ఆలంబన విభావము (పాత్రలు) మానవలోకమునకు అతీతమూర్తిగా నుండరాదు. అట్టివారి చరితములను దేవలోక చరితములుగా దూరముగా నుండియే నమస్కరింతుము గాని మన నడవడికి ఒరవడిగా గ్రహించుటకు ప్రయత్నింపలేము. కాన ఆచరణ యోగ్యమైన ధర్మోపదేశమునకు ఉత్తమ మానవుని చరితమువలె దేవతా చరితములు అంతగా ప్రయోజనకారులు కాజాలవు. భగవన్నామకములైన పురాణములలో రాణించినంతగా అవి మానవ నాయకములైన కావ్యములలో రాణించవు. ఈ కవి ఏవంవిధ కావ్య ధర్మమును విస్మరించినను పాఠకులకు శ్రీరామపాద భక్తిని దోసిళ్ళతో జూరగొననిచ్చెను.

వాల్మీకి దృష్టికిని ఇతని దృష్టికిని గల భేదమునకు ఇంకొక కారణ మున్నది. సామాన్య మానవులవలె యోగులును ఋషులును అవతారపురుషులను చూచి విభ్రమాశ్చర్యముల పొందరు. వారు పరమాత్మకు సన్నిహితులు. మనము దూరస్థులము. లౌకిక కవులలో ఏ మహానుభావులో ఒకరిద్దరు తప్ప సామాన్యులెల్లరు ఆ యెడమును అతిక్రమింపలేరు.

ఈ రామాయణమునకు విశిష్టతను ఆపాదించిన ముఖ్య విశేషమింకొకటి కలదు. బాలకాండమున అయోధ్యలో బయలుదేరిన రామకథ క్రమముగ ఆర్యావర్తనమును, దండకారణ్యమును, కిష్కింధారాజ్యమును, సముద్రమును దాటి యుద్ధకాండమున లంకలో ప్రవేశించి కించిదవశిష్టముగా అచటనే ముగియును. ఈ తుది ఘట్టమునగాని పాఠకులకు రావణుని యొక్కయు అతని సంసారము యొక్కయు స్థితిగతులను గూర్చి యదార్థజ్ఞానము కలుగుటకు అవకాశములేదు. అందుచే లంకా పట్టణము దయ్యాల కొటారమనియు, రావణుడు దయ్యాల దైవమనియు భ్రమతో భయపడుదుము. వాల్మీకమును సూక్ష్మ పరిశీలన చేసిన వారికి గాని ఆ సంసార నిజస్వరూపము బోధపడదు. బుద్ధారెడ్డి రావణ సంసారమును వాల్మీకి కంటె ఎక్కువ స్పష్టతరముగా చిత్రించెను. ఆ సంసారములో రావణుని తమ్ములును తల్లియు భార్యయు కొడుకులును తక్కిన బంధుకోటియు

రాముడు సాక్షాత్తు విష్ణువేయని ఎరిగి యుండుటయేగాక అతని మహాత్మ్యమును హనుమదాది భక్తులతో సమముగా కీర్తించి రావణునకు హితము గరపిన సజ్జనులు.

ఆ రావణుని స్వభావమునైనను పైకి కానవచ్చునంత అసురము కాదు. అతడు ఎంత లోకభీకరుడైన శూరుడో అంత మహోదారుడైన వీరుడు. క్షుద్రములైన క్రౌర్యాసూయలచే కన్నులు మూసికొనిపోయి యెదిరి ఘనతను మెచ్చని అంధుడు కాడు ప్రపంచము ఆరావణుడో అరాముడో కావలెనని గట్టి పగబూని యుండియు, ఆ రాముని ధనుర్విద్యా కౌశలమును చూచినంతనే తలయూచి మెచ్చి బట్టుకైవడి పొగడిన గుణగ్రహణ పారీణుడు.

"నల్లవో రఘురామ నయనాభిరామ!
విల్లు విద్య గురువ వీరావతార
కరశరలాఘవ క్రమకళానిపుణ
స్ఫురదుపచార సంశోషిత కృపణ
భుజసార దృఢముష్టి భువన విఖ్యాత
విజితరిపువ్రాత విజయ సమేత
మానవరాజకుమార కంఠీర
వా! సవ్య దివ్య శస్త్రాస్త్ర సంపన్న
స్ఫార! ఘోరాక్షయబాణ తూణీర
వీరాగ్రగణ్యయో విశ్వశరణ్య
బాపురే! రామ భూపాల! లోకముల
నీపాటి విలుకాడు నేర్చునే కలుగ
పాటించి పురములపైఒడ్డ హరుని
ఏటొప్పునింమ నీయేటటొప్పుగాక"

ఈ పొగడ్త యాదైత్యవిభు మంత్రులకు వెగటయ్యెను "పగవాని నీ రీతి పంతంబు విడిచి" పొగడ రాదనియు "పొగడిన, భయ మందబోలు నటంచు" "పగవారు తనవారు పలుచగా జూతు" రనియు మందలించిరి. వారి మాటలకు దశకంఠుడు నవ్వి "మేటి శూరుల పెంపు మెచ్చంగ వలదె?" యని నీతి చెప్పుచు అచ్చోటు వాసిపోయెను

ఇంతమాత్రమేకాదు - రాముడు సాక్షాద్విష్ణు స్వరూపుడని యెరిగిన మహా జ్ఞాని యీ రావణుడు. ఆ జ్ఞానమును మనమున నిగూఢముగ నుంచుకొని శత్రు సాధనచే ఆ రాముని చేతిలో కడతేరి సాయుజ్య సుఖమును పొందగోరిన ముముక్షువు. హితము గరపవచ్చిన భార్యకు-

"శ్రీరాము శరముంచే జత్తునేని
నాకవాసులు మెచ్చ నా కోరుచున్న
వైకుంఠ మెదురుగా వచ్చు నిచటికి
లలన! నీవేటికిః లంక యేమిటికి
దలకొన్న ముక్తి సత్పథము గైకొందు"

అని సమాధానము చెప్పెను. అతనికి సనకసనందనాదుల శాపవశమున రాక్షస జన్మమెత్తిన జయుడనని స్మృతి కల్గెనేమో! రావణుని ఈ పలుకుల అర్థములో ఈషద్భాగము సూచనా మాత్రముగా వాల్మీకమున ఇట్లున్నది. కాని దాని సందర్భము వేరు.

"యశ్య విక్రమ మాసాద్య
రాక్షసాని ధసం గతాః
తం మన్యే రాఘవం వీరమ్
నారాయణ మనామయమ్."

ఎవని విక్రముచే ఈ రాక్షసులందరు నిహతులైరో వీరుడైన ఆ రాఘవుని నేను, అనామయుడైన నారాయణుడే అనుకొందును.

బుద్ధారెడ్డి, పాల్కురికి సోమనాథునకు ఇంచుమించు సమకాలికుడు. ఈ ద్విపద కావ్యకర్త లిరువురలో ఒకడు పరమశైవుడు. ఇంకొకడు పరమ వైష్ణవుడు. బుద్ధారెడ్డి రామాయణము సోమనాథుని బసవ పురాణమునకు సారస్వత లోకమున ప్రతిస్పర్థిగా జనించి జయము గొనెను.

సోమనాథుని రచనలో గల పాతబడిన మాటలు, లక్షణ విరుద్ధ ప్రయోగములు ఈ రామాయణమున కానరావు, నిర్దుష్టమైన భాషలో ధారళమును ప్రసన్నమును అయిన శైలిలో నడచిన ఈ గ్రంథము ద్విపద వాఙ్మయశాఖలో అగ్రగణ్యముగ వన్నె కెక్కినది.

* * *

కవిబ్రహ్మన తిక్కన సోమయాజి

వంశము - జీవితము

ఏ దేశమందైనను కార్యదక్షులైన మంత్రులును, ఖడ్గ నిపుణులైన శూరులును, కావ్యనిర్మాతలైన కవులును, ధర్మోపదేష్టలైన ఆచార్య పురుషులును, తత్త్వజ్ఞాన సంపన్నులగు ఆధ్యాత్మిక సాధకులును ఉందురు. కాని యీ మహత్వములన్నియు ఒక పురుషుని యందే రాశీభూతమై యుండుట మాత్రము అరుదు. ఉన్నచో ఆ మహామహుడు తన జాతియొక్క పుణ్యావశమున అవతరించినవాడని చెప్పదగును. అతడు తన నడవడిని తన జాతి అవలంబింపవలసిన నానా విధ ధర్మపథములకు మార్గదర్శకమొనర్చి ఆ జాతి చరితమును తీర్చిదిద్దును. 13వ శతాబ్దిని ఆంధ్ర జాతిలో అట్టివాడుగా అవతరించిన మహానుభావుడు కొట్టరువు తిక్కనార్యుడు.

ఈ వంశమువారు పెక్కు తరములుగ దండనాథులుగ మంత్రులుగ ఉన్నత పదస్థులై యుండి ఆంధ్రజాతిని సేవించి ప్రతిష్ఠ గడించుకొన్నవారు. తిక్కన పితామహుడగు మంత్రి భాస్కరుడు "గుంటూరు విభుడు" "సారకవితాభిరాముడు." ఆంధ్ర పద్య కాదంబరిని రచించిన కేతనకవి, ఆ భాస్కరుని కుమారులలో నొకడగు కేతన మంత్రియే కావచ్చునని పలువుర నమ్మకము. అనగా ఈ కవి భారతకర్తయగు తిక్కనకు పెద్దతండ్రి. మఱి తిక్కన తండ్రి కొమ్మన, "దండనాథుడు", "సాంగవేదవేది." ఈ దండనాథుని అన్న కుమారుడే కదన భీముడని పేరుగాంచిన ఖడ్గతిక్కన. ఈయన తండ్రి, మనుమసిద్ధి తండ్రికి మంత్రిత్వము నెఱపిన సిద్ధనమంత్రి. భారతకర్తయగు తిక్కన గంటము పట్టుటలో ఎంత కుశలుడో ఈ కదన భీముడైన తిక్కన ఖడ్గము పట్టుటలో అంత కుశలుడు. కాబట్టియే సపత్నినామములగు వారిరువురిలో ఒకరిని కవి తిక్కనయనియు రెండవవారిని ఖడ్గతిక్కన యనియు లోకము పేర్కొనుట ఆచారమైనది. ఖడ్గతిక్కన కవిత్వము చెప్పగలవాడౌనో కాదో తెలియదు గాని కవితిక్కన మాత్రము గంటమును ఖడ్గమును పట్టగల వీరుడేయని దశకుమార చరిత్రకర్త కేతన వాడిన విశేషములను బట్టి విదితమగును. తిక్కనగారి మహోదార జీవితమును, ఆయన రమణీయ రూపమును దశకుమార చరిత్రావతారికలో

శబ్దచిత్రిత మొనర్చి ఆ మహాపురుషుని వర్ణచిత్రము లేని లోటును తీర్చిన మహో పకారి కేతనకవి. కేతన తన కృతిపతిని "తిక్కచమూప" తిక్కదండాధీశా" "దుర్గమశాత్రవసార్వభేది" ఇత్యాది విశేషణములతో సంబోధించెను

ఆ కాలమున రాజులును మంత్రులును వ్యూహ నిర్మాణదక్షులై యుద్ధ రంగమున సైన్యములను నడపగల సేనానులుగా వర్తించిరేగాని, తాము ప్రాసాదములలో క్షేమముగా కూర్చుండి సేనలను రణదేవతకు బలి యొసంగిన భీరువులు కారు. రాజునకు క్షాత్రమును, విప్రునకు బ్రాహ్మ్యమును సమాజ ధర్మములే. ఆ విప్రుడు మంత్రియేయైనచో "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్రమ్" అని ఉద్ఘాటించును ఉభయ ధర్మములను నిర్వహించుచుండును కొట్టరువు తిక్కనయు ఆయన తాత తండ్రులును ఇట్టి విశిష్టతగల మంత్రులు. వారి యింటి మహిళామణులు సైతము వీరమాతలుగా, వీరపత్నులుగా, వీరవనితలుగా వెలుగొంది మహాభారతము నందలి మహిళామణులను తలపించుచుందురు.

నెల్లూరి తెలుగు చోడులలో రాణకెక్కినవాడు మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజు. ఇతడు అతి భయంకరుడై రాజ్యమేలెననియు, పదభ్రంశము నొందిన రాజులకు సాయము చేసి వారిని తిరిగి సింహాసన ప్రతిష్ఠితులను చేసెననియు చరిత్రకారులు చెప్పుచుందురు. అట్టి శూరుడు నెల్లూరిపై దండెత్తి వచ్చిన పాండ్యుని రెండుమార్లు పరాజితుని చేసి మూడవమారు ప్రతికూల దైవ వశము 1258వ సంవత్సరమున రణ నిహతుడయ్యెనట. కొందరు ఆయన రణ నిహతుడు కాలేదనియు వ్యాధిగ్రస్తుడై 1249-50 మధ్య కాలముననే మరణించెననియు చెప్పుదురు. తదుపరి అనతి కాలములోనే అతని కుమారుడు మనుమసిద్ధి కాకతీయ చక్రవర్తుల సాయముతో పాండ్యుని నెల్లూరినుండి తరిమివైచి, తాను పైతృకమైన సింహాసన మధిష్ఠించెను. ఇది ఒక పక్షమున 1250లో గాని, రెండవ పక్షమున 1258లో జరిగియుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి సింహాసనారోహణమును తిక్కన మంత్రి పదవీ స్వీకారమును ఏక కాలికములేయని పలువురి అభిప్రాయము. వెనువెంటనే, మనుమసిద్ధి దాయాదుడు విజయాదిత్యుడు కొంతమంది రాజ విద్రోహులను కూడగట్టుకొని అతనిని తరిమివేసి సింహాసన మాక్రమించెను. మనుమసిద్ధి చేయునది లేక కందుకూరు ప్రాంతమున ఒక పల్లెలో సకుటుంబముగా దలదాచుకొనవలసి వచ్చెను. అట్టియెడ రాజభక్తి పరాయణుడైన తిక్కనమంత్రి గణపతి దేవుని వద్దకు రాయబారిగా వెళ్ళి, ఆ చక్రవర్తిని బహువిధముల మెప్పించి ఆయనచే పూజలంది, కాకతీయ సైన్యమును తోడ్కొనివచ్చి శత్రువును జయించి రాజును పునః ప్రతిష్ఠితుని జేసెను. గణపతి దేవుడు 1262వ సంవత్సరమున మరణించెను. కనుక తత్పూర్వమే మనుమసిద్ధికి సాయమొనర్చియుండును.

మనుమసిద్ధికి మంత్రి కాక పూర్వమే తిక్కన తన పెదతండ్రియైన సిద్ధన మంత్రి నియమించిన యేదో ఒక ఉన్నతోద్యోగము చేయుచు, తిక్కరాజు పరిపాలనా కాలమునకూడ వన్నెయు వాసియు సంపాదించి యుండును. ఆ యోగ్యతను బట్టియే తిక్కరాజునకు మంత్రియైన తన పెద తండ్రివలె, తానును మనుమసిద్ధికి మంత్రియై రాజ్యభారమును వహించెను. ఆనాటికి తిక్కనకు ఇంచుమించు నలుబది, నలుబదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయముండును. ఏనాడైనను అనుభవశాలియు పరిణత బుద్ధియు అయినవాడే మంత్రి పదవికి అర్హుడు. దేశము అల్లకల్లోలముగా నున్న ఆ కాలమున అట్టివాడే మంత్రియగుట మఱియు అవశ్యకము. ఈ ఊహ నిజమైనచో తిక్కన 1205 - 1210 మధ్య కాలమున జన్మించి యుండును.

ఆయన 1288వ సంవత్సరమున దేహయాత్ర చాలించినట్లు ఒక శాసనమును బట్టి చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. అగుచో ఇంచుమించు 13వ శతాబ్ది ప్రథమ దశనుండి తుది దశవరకు ఆయన జీవితము విస్తరించి యుండెనని అనుకొనవచ్చును. మరియు ఆయన సహస్రమాస జీవి యనియు పూర్ణ పురుషాయుష భాగ్యమనుభవించిన వాడనియు, పరంపరాగతమైన జనశ్రుతి గలదు.

తిక్కన అవసాన కాలమువరకు మంత్రిత్వ భారమును మోయుచుండెననుకొనుట సమంజసముకాదు. అంతకు పది పండ్రెండేండ్లకుముందే లోక వ్యవహార వాసనాస్పర్శ తగలని దీక్షతో భారత రచనా వ్యగ్రుడై దానిని పూర్తిచేసి యుండును. తిక్కన మరణానంతరము 1290లో మనుమసిద్ధి దుష్ట దుర్బోధలవల్ల సర్వస్వాతంత్ర్యము సంపాదింపవలెననెడి అడియాసతో రుద్రమదేవిపై తిరుగుబాటు చేయగా రుద్రమదేవి మనుమడగు ప్రతాపరుద్రుడు నెల్లూరిపై ఎత్తి వచ్చి మనుమసిద్ధిని అంతమొందించి అతని కొడుకైన నల్లసిద్ధిని సామంత రాజుగా నెల్లూరి సింహాసనమున కూర్చుండబెట్టెనట ఇదే నిజమైనచో కృతఘ్నతా ఫలముగా మనుమసిద్ధికి సిద్ధించిన ఆ విపత్తు తిక్కన కనులార చూడవలసిన దుస్థితి పట్టలేదని సంతసింపదగును. ఇరువది ముప్పది సంవత్సరములు నిర్విఘ్నముగా సర్వతో భద్రముగా మనుమసిద్ధిచే రాజ్యమేలించి, తాను రాజోచిత వైభవోపేతముగా మంత్రిత్వము నెరపి కృతార్థ జీవనుడైన తిక్కనగారి బహువిధ పురుషార్థములలో ఈ చరిత్రకు కావలసినది మహాకావ్యరచన పురుషకారమేయైనను ఆనుషంగికముగా తిక్కన మహాకావ్యములనుకూడా వివరించుట కారణబద్ధమే యగును గాని అప్రస్తుతము గాదు.

తిక్కన మన వాఙ్మయమున నెంత ప్రసిద్ధుడో చరిత్రయందును అంత సుప్రసిద్ధుడు. ఆయన సకల సాహిత్య విజ్ఞానమునకును గురుపీఠమై విలసిల్లగా

ఆయన గృహము ఒక మహా గురుకులముగ రూపొందెను. తమ కృతులు విని పించి ఆయన మెప్పు వడయుటకు వచ్చు కవులు, మంత్రాలోచనముసకై వచ్చు సచివ వతంసులు, ధర్మతత్వ మీమాంసలు చేయనేతెంచు పండిత ప్రకాండులు మొదలగు ప్రముఖులతో ఆయన ప్రాంగణ మెల్లప్పుడును నిండియుండెడిదట. వైదుష్యము వల్లనేకాక మంత్రిత్వ ప్రాభవము వలనను ప్రజలకాయన మాటల యందు అధిక గౌరవముండెడిది. కావుననే ఆయన నిత్యము తన యింట విద్వజ్జనులతో చేసెడి చర్చలు, వీటివలన తేలెడు సారాంశములు దేశమున నలెదెసల శాసనములవలె వ్యాపించెడివి కాబోలు. ఇట్లాయన ఆచార్య పీఠమున నధిష్టించి తానే ఒక సర్వవిద్యా సంస్థగా (an institution in himself) సకల రంగములందును శ్రేయోమార్గముల నుపదేశింపజొచ్చెను.

ధర్మ ప్రబోధమునకు సాహిత్యము చక్కని సాధనము. సరస సాహిత్యముద్వారా ధర్మతత్త్వ విశేషములను ప్రజలకందించుట అతి పురాతనమైన లోకాచారము. అట్టి భవ్యసాహిత్య సృష్టి, రాజులు, మంత్రులు మొదలగు ఉత్తమ పదస్థులు దూరదృష్టితో ప్రోత్సహించిననే కాని వర్ధిల్లదు. అందువలన తిక్కన తనయొద్దకు చేరుచుండిన కవులకు పండితులకు ఉత్తమ సాహిత్య రీతులను వివరించి వారు సరసములు, శ్రేయోదాయకములునగు కావ్యములను రచించుటకు దోహదమొనరించుటయే కాక ఆ గ్రంథములు సంఘమున పెద్దల ఆదరాభిమానములు చూరగొనునట్లుగను, ప్రజలయందు ప్రచారము నొందునట్లుగను గోష్ఠులు, సభలు, సమావేశములు మొదలగు వాటి మూలమున ప్రయత్నించి యుండును. ఈ సారస్వత కృషిలో ఒక భాగమే ఆయన కవులవలన కృతి స్వీకారము పొంది వారిని సన్మానించుట. ఆయన కృతి పతిత్వమునకు నోచుకొన్న గ్రంథములలో భాగ్యవశమున దశకుమార చరిత్రము మాత్రము మిగిలినది. ఆ యదృష్టము కేతనదే కాదు, మనది కూడ. ఆ గ్రంథము సజీవమై యుండబట్టియే మహాపురుష లక్షణలక్షితమైన తిక్కన మహోదారమూర్తిని ప్రత్యక్షముగా గాకున్నను మనోనయనములతో నైనను చూడగల్గుచున్నాము.

దశకుమార చరితము నంకితముగ గొను నాటికి ఆయన లోక సంగ్రహపరాయణుడై యెన్ని విధముల కృషి చేయుచుండెనో, లోకులాయన మహనీయతను గుర్తించి యెట్లు పూజించుచుండిరో, దశకుమార చరితము నందలి వాక్యముల వలన గ్రహింపవచ్చును. అప్పటికే ఆయనకు ఉభయకవి మిత్రుడన్న బిరుదము రూఢమయ్యెను.

కం॥ "అభినుతుడు మనుమ భూవిభు
సభ దెనుఁగున సంస్కృతమున చతురుండై తా

నుభయ కవి మిత్రు నామము
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రి తిక్కడు దాల్చెన్."

సంస్కృత పండితులును, కవులును దేశభాషా కవులను పరకు సేయ కుండుట పరిపాటి. ఎవరో కొందరు ఉదార చిత్తులైన పండిత కవులు తప్ప సాధారణముగ కేవల శాస్త్ర పారంగతులైన పండితులు తెలుగు కవులను చిన్న చూపే చూతురు. తెలుగు కవులా తిరస్కారమును వహింపక ప్రతీకారాధి క్షేపణలు చేయుటయు సహజమే! సంస్కృత పాండిత్యము కల్గి ఉభయ భాషల యందును కవిత్వము చెప్పనేర్చి దేశభాషా సాహిత్యావశ్యకతను గుర్తించిన మహనీయుడు ఈ రెండు వర్ణముల వారిని సమదృష్టితో చూచుచు సమముగ నాదరించుచు పొరుపులులేని పొత్తును సంఘటింపగలడు. అట్టివాడు ఉన్నత పదస్థుడై మాట చెల్లుబడి గలవాడైనప్పుడే అది సాధ్యమగును. అట్టి ప్రాభవమును పదవియు గలవాడు ఆనాడు తిక్కన ఒక్కడే! ఆయన ప్రాపును కోరి చెంత చేరిన కవులలో సంస్కృత కవులును తెలుగు కవులును కలిసియేయుండిరి. అప్పటి తెలుగు కవులు సైతము సంస్కృత మెఱుగని అపండితులు కారు. అయి నను సంస్కృత కవులు వారిని మెచ్చకపోవుటకు కారణము తెలుగు కవిత్వము నెడ వారికిగల చిన్నచూపేగాని తెలుగు కవుల సంస్కృత రాహిత్యముకాదు.

11వ శతాబ్ది మధ్యభాగమున ఆంధ్ర భారతావిర్భావము జరిగినను తత్పూర్వము నుండియు సంస్కృతాభిమానులకు తెలుగునెడ గల నిరసన భావము తిక్కన నాటికికూడ శమింపలేదు కాబోలు! కావుననే ఆయన ఉభయ భాషా కావ్య రచనలచే, ఉభయ కవుల పోషణతో – ఆ రెండు వర్గముల వారికిని పొత్తు కుదర్చవలసిన భారము వహించెను. తిక్కనార్యుడు సంస్కృత గ్రంథ ములను రచించియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఒక దృష్టాంతము చూడుడు: కాకతీయుల ఆడపడుచును, బుక్కరాయని కోడలును, కంపరాయని అర్ధాంగియునైన గంగాదేవి తన భర్త తురుష్క సంహార మొనర్చి సాధించిన ఘన విజయములను "మధురా విజయము" అను పేర సరసమైన ఒక చారిత్రక కావ్యముగా సంస్కృతమున రచించెను. ఆ గ్రంథావతారికలో పూర్వ సంస్కృత కవుల స్తుతించు సందర్భమున ఆమె తిక్కనార్యుని కూడ స్తుతించెను. ఆ శ్లోకమిది :

"తిక్క యజ్వ కవే స్సూక్తిః
కౌముదీవకలానిధేః
స తృప్తైః కవిభి స్స్వైరం
చకోరై రివ సేవ్యతే."

కవులు కళానిధియైన తిక్కన సోమయాజి కవియొక్క భాషణమును దప్పిగొన్న చకోరములు కళానిధియొక్క కౌముదినివలె నిరాతంకముగ ఆస్వాదింతురు.

ఈ ప్రశంసకు విషయభూతమైనది తిక్కనార్యుని సంస్కృత కావ్య రచన అనుటకు సందేహపడ నక్కరలేదు. అట్లుగాక గంగాదేవి ఆయన భారత మునే అట్లు కొనియాడెనని తలంపవచ్చును గాని, సంస్కృత కవయిత్రి సంస్కృత కావ్యమున సంస్కృతపూర్వ కవి స్తుతిచేయు సందర్భమున సంస్కృత కవియైన తిక్కననే స్తుతియించి యుండెననుకొనుట లెస్స.

ప్రత్యేక గ్రంథ రచనలు చేయక పూర్వమునుండియు చాటువులైన పద్యములను, శ్లోకములను రచించుచు ప్రాచీన కావ్యప్రౌఢిని వివరించుచు సమ కాలీన రచనయందలి గుణ దోషములను విమర్శించుచు సత్కావ్య రచనా గోష్ఠులను నిర్వహించుచు కవి కులగురువుగా విలసిల్లి యుండును. అట్టి ఉపదేశా చరణముల వల్లనే నాడేకాక నేడును కావ్యానుశాసనకర్తగా పూజ్యుడయ్యెను శాసనములో ఒక భాగమే నిర్వచనోత్తర రామాయణావతారికలో సూచింపబడిన ఉత్తమ కావ్య లక్షణములు.

వాటిలో కొన్ని సోమనాథాదులను విమర్శించెడి అధిక్షేపణ వాక్యములను, కొన్ని సార్వకాలికములైన కవితా శిల్ప మర్యాదలును కలవు. సోమనాథుడు మాటిమాటికి తెలుగు వాక్యములలో సంస్కృత వాక్యములను - శ్రుతి స్మృత్యాగ మాదులందలివి - చొప్పించుచు శాంత ప్రాసమును కూరుచు[1] విశేషణ విశేష్య ములకు లింగ వచనములం దుండదగిన భేదము నొప్పరికించుచు వళులు ప్రాసలు పులిమి పుచ్చుచు తన నిరంకుశత్వమును ప్రకటించెను. ఈ దోషముల నన్నింటిని తిక్కన నిరసించెను. ఒక భాషలో ఇంకొక భాషా వాక్యములు చొనుపుట రచనా దోషములలో నొకటిగ అధునిక పాశ్చాత్య విమర్శకులును వక్కాణించిరి. దీనినే తిక్కన ఆనాడు[2] జాత్యము కాదు అని సోమనాథుని రచనలో తప్పుపట్టెను.

---

1. ఇది సంస్కృత భాషా మర్యాద. నన్నయ తిక్కనాదులు దీనిని పాటించిరి. "కథ జగత్ప్రసిద్ధగావున" అని తిక్కన ప్రయోగము. ఈ వాక్య ములో కథ అను తత్సమ పదమునకు సంస్కృతమున 'కథా' అనెడి అకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దము మూలము. దానికి విశేషణమైన 'ప్రసిద్ధ' శబ్దము అకారాంత స్త్రీలింగమే కావలయును. కావుననే కథ జగత్ప్రసిద్ధ అని వ్రాసెను. ఈ సంప్ర దాయము మన భాషలో పదియారవ శతాబ్ది వరకు నడచెను. అప్పటి నుండి మారిపోయెను. ఇప్పుడు మనము కథ జగత్ప్రసిద్ధము అని వ్రాయుచుము.

2. "జాత్యముగామి నొప్పయిన సంస్కృత మెయ్యెడ జొన్ప" - ఈ వాక్యములో ఒప్పయిన అను పదము సంస్కృతము అను పదమునకు విశే

ప్రాతఃద్ధ మాటలు వాడుట, రసభంగము చేయుట, లక్షణ విరుద్ధముగ వ్రాయుట మొదలగునవి సార్వకాలిక దోషములుగానే పేర్కొనెను

పాశ్చాత్య విమర్శకులు కావ్య రచనలో ప్రాతబడ్డ మాటలు ప్రయోగించుట అనాగరక లక్షణములలో ఒకటి యని నిర్దేశించిరి (One of the barbarisms of poetic art is the use of the Obselete). అర్థమునకు తగిన శబ్దమును వాడుట, పలుకు లొంకొంటితో పొందియుండుట, అలతియంతి పదములతో కాహళ సంధించిన విధముగ వాక్యమును సంధించి ధ్వనిపుట్టించుట మొదలగునవి ఉత్తమజాతి కవిత్వమునకు గుణములుగా ఆయన పేర్కొనెను.

పైన పేర్కొన్న లక్షణము లన్నియు ఉత్తమ కావ్య రచన చేయదలంచినవారి కెల్లరకు సర్వ సాధారణోపదేశములు

తిక్కనార్యుని మహనీయత కవిత్వ పాండిత్యములకు మాత్రమే పరిమితము గాదు. ఆయన వైభవము, దాతృత్వము, వ్యవహార ధౌరంధర్యము, కర్మపరత్వము, ఔదార్యము, కవి పండిత పోషణము మొదలగు మహారాజోచితములైన మహాలక్షణములను వర్ణించుచు కేతన వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యములు చూడుడు:

సీ॥ "సుకవీంద్ర బృంద రక్షకు డెవ్వడనిన పేర్కొ
    డను నాలుకకుఁ దొడవైన వాఁడు,
చిత్త నిత్యస్థిత శివుఁడెవ్వఁడనిన పేర్కొ
    డను శబ్దమున కర్థమైనవాఁడు,
దశదిశా విశ్రాంతయశుఁ డెవ్వఁడనిన పేర్కొ
    డని చెప్పుటకుఁ బాత్రమైనవాఁడు,
సకల విద్యా కళాచణుఁ డెవ్వఁడనిన పేర్కొ
    డని చూపుటకు గుఱియైన వాఁడు.

షణము కాదు. అది అప్యర్థకమైన అవ్యయము "ఒప్పుచునప్పటికి" అని దాని అర్థము తప్పు గాకపోయినను సొగసుగా నుండకనను జాత్యము కాకపోవుటచేత తెనుగు వాక్యమున సంస్కృతము చొప్పించరాదని తాత్పర్యము ఈ సిద్ధాంతము సంస్కృత వాక్యమును అనుకరించుటకు (వాక్యాంతమున "అను" ధాతు ప్రయోగము చేయుటకు) సంబంధించినది కాదు మఱి యేక వాక్యములో కొన్ని పదములు సంస్కృతముగా కొన్ని పదములు తెలుగుగా వ్రాయుటకు సంబంధించినది. పండితారాధ్యుని ప్రకరణమున దీని కొక యుదాహరణము నిచ్చితి, చూడుడు.

తే॥గీ॥ మనుమసిద్ధి మహీశ సమస్తరాజ్య
భార ధౌరేయుఁ డభిరూప భావభవుఁడు.
కొట్టరువు కొమ్మనామాత్యు కూర్మి సుతుఁడు
దీన జనతా నిధానంబు తిక్కశౌరి॥

సీ॥ సరస కవీంద్రుల సత్ప్రబంధము లొప్పఁ
గొనుననుటధిక కీర్తనకుఁ దెరువు,
లలిత నానా కావ్యములు చెప్ప నుభయ భా
షలయందు ననుట ప్రశంస త్రోవ,
యర్థిమైఁ బెక్కూళ్ళ నగ్రహారంబులఁ
గా నిచ్చు ననుట పొగడ్త పొలము,
మహిత దక్షిణలైన బహువిధ యాగంబు
లొనరించు ననుట వర్ణనము దారి,
తే॥గీ॥ పరున కొక్కని కిన్నియుఁ బ్రకటవృత్తి
నిజములై పెంపు సొంపారి నెగడునట్టి
కొమ్మనామాత్యు తిక్కని కొలది సచివు
లింక వొక్కరు డెన్నంగ నెందు గలఁడు!"

ఆయన దశకుమార చరిత్రముగాక యింక నే గ్రంథముల నంకితము గొనెనో యిప్పుడు తెలియ వచ్చుట లేదు. అట్లే ఉత్తరరామాయణ, మహాభారతములు తప్ప తత్కృతములైన యితర గ్రంథములను కన్పించుటలేదు. ఆ కాలమున నవి యన్నియును ఆయన కీర్తిమకుటము మాణిక్యములై విరాజిల్లి యుండును ఆయన బహువిధ యాగములను మహిత దక్షిణలతో గావించెనని కేతన చెప్పెను గదా! ఆ యాగములలో సోమయాగము కూడ సూచితమై యుండుననుకొనరాదు. ఆయన అప్పటికి సోమయాజియై యున్నచో ఆ విషయమును కేతన వర్ణింపకుండ వదలుట యెట్లు? సోమయాగమునకు పూర్వము చేయదగిన శ్రౌత స్మార్త క్రతువులు చాలా కలవు. కావున తిక్కనార్యుడు, కృతి స్వీకారము నాటికి సోమయాజి కాకపోయినను హవిర్యాజియై యుండును. మరియు, కృతి పతిత్వమునకు పిమ్మట అనతి కాలముననే నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచన సాగించి యుండును.

దశకుమార చరిత్రయందు, ఆ గ్రంథము ప్రస్తావింప బడకపోవుట, పై ఊహకు ఆధారము. పోయినవి పోగా, ఆ రామాయణమే తిక్కనార్యుని ప్రథమ కృతిగా నిల్చెనుగాన, దానినే స్వీకరించి తద్గుణ విశేషములను పరిశీలింతును.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

రామాయణ రచనా కుతూహలము గల తిక్కన ప్రధాన కథాత్మకమైన పూర్వభాగమును వదలిపెట్టి ఉత్తరకాండను చేపట్టనేల? తిక్కనార్యుడు భావిలోకమునకు కలిగెడి ఈ శంకను నివృత్తి చేయగల వాక్య మొక్కటియు ఆ గ్రంథావతారికలో పలుకలేదు. పైగా-

కం॥ "ఎత్తరినైనను ధీరో
దాత్త నృపోత్తముడు రామ ధరణీపతి స
ద్వృత్తము సంభావ్యం బగుట
నుత్తర రామాయణోక్తి యుక్తుడ నైతిన్!"

అని మనస్సులోని మర్మమును చెప్పకయే ఒక త్రోపుమాట విసరెను ఈ వాక్యము చారిత్రకులకు తృప్తి గొలుపదు కావుననే కొందరు తిక్కన తాత గారైన మంత్రి భాస్కరుడు పూర్వ రామాయణమును రచించెననియు, అదియే భాస్కర రామాయణ మను పేర జరగుచున్నదనియు, దానిని పూర్తిచేయు తలంపు తోడనే ఉత్తరకాండను చేపట్టెననియు సమాధాన పడుదురు అట్లే యగుచో

తే.గీ॥ "సార కవితాభిరాము గుంటూరి విభుని,
మంత్రి భాస్కరు మత్పితామహుని దలంచి
యేన మన్ననమెయి లోక మాదరించు!
వేర నాకృతి గుణములు వేయునేల॥

అని తాతగారి ప్రసంగము తెచ్చి ప్రశంసించిన తాను ఆ సార కవితాభిరాముని రామాయణ కర్తృత్వము మరుగు పరచనేల? అది ఆయన కర్తృత్వమును ప్రకటించవలసిన సమయమే కాని మరుగు పరచవలసిన సమయము కాదు. మరుగు పరచుట తగదనెడి ధర్మము తిక్కన యెరుగనివాడుకాదు. కనుక భాస్కర రామాయణము మంత్రి భాస్కరునిది కాదని నా తలంపు. కాగా ఆయన ఉత్తర కాండనే రచించుటకు గల కారణము దత్పూర్వము గోన బుద్ధారెడ్డి రంగనాథ రామాయణము ఆరు కాండములను రచించి యుండుటచే అసంపూర్ణముగనున్న ఆ మహాకావ్యమును ద్విపదలలో కాకపోయినను పద్యమయముగా నైనను రచించి సమగ్ర రామాయణమును ఆంధ్ర భారతికి అర్పించు సంకల్పమే అని నా ఉద్దేశము. మఱి నిర్వచనోత్తర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమునకు పూరకము కాదు. ఇదియు ద్విపదలోనే వ్రాయబడినచో నా రెంటిని ముడివేయ వచ్చునుగాని, కానినాడు ఇది స్వతంత్ర రచనయే! రంగనాథ రామాయణము నకు ఇది పూరకము కాదు కనుకనే ఆ శతాబ్ది చివరి భాగమున బుద్ధారెడ్డి

కొడుకులు కాచవిభుడు, విఠ్ఠలుడు అనెడు సోదర కవులు తమ తండ్రి యానతిని ఉత్తర కాండమును ద్విపదలోనే రచించి ద్విపద రామాయణము పూర్తి చేసిరి. వారి రచన రంగనాథ రామాయణమునకు యదార్థమైన పూరణము; నిర్వచనోత్తర రామాయణము స్వతంత్రము.

తెలుగులో పూర్వ రామాయణము ద్విపదలో నుండగా నుత్తరకాండ రచించి రామాయణమునకు సమగ్రత సంపాదింప నెంచిన ఈ కవి ఉత్తర భాగమును కూడ ద్విపదగా రచింపక పద్య ప్రబంధముగా నేల రచింపవలెను? మీదు మిక్కిలి దానిని నిర్వచనమేల చేయవలయుననెడి సందేహములు ఎవరికైనను పొడముట సహజము దానికి నాకు తోచిన సమాధానమిది:- నన్నయ ఉపక్రమించిన చంపూ పద్ధతి దేశి రచన కాదనియు, చంపూ పద్ధతిలో నెడనెడ వచ్చెడి గద్యలు పద్యపఠన రక్తికి ఉపహతి కల్గించుననియు, పద్యమునకు పద్యమునకు వాక్య సాంగత్యము చేయవలసి వచ్చినచోట కలిగెడు క్లేశమును చంపూకర్త రెండిటిమధ్య వచన వాక్యమును చొప్పించి తన అసమర్థతను కప్పి పుచ్చుకొనవచ్చుననియు సోమనాథ ప్రముఖ ద్విపద కవి వర్గము యొక్క ఆక్షేపణలై యుండును. బుద్ధారెడ్డి సోమనాథునితో ప్రతిభటత్వము వహించి తానును ద్విపద రచనయే చేసి బసవ పురాణమున కానవచ్చెడి లోపములు తన రామాయణమున దొరలకుండ నిర్వహించి సోమనాథునికంటే తానే ప్రామాణికమైన ద్విపద రచన చేయగలవాడనెడి ప్రశస్తిని సంపాదించెను. నిజమే ఎవరు వ్రాసిననేమి? తిక్కనకు ద్విపద కావ్యము నచ్చదు. నిజముగా నది పాడుట కనువైనదేగాని పఠనమున కంతగా పనికిరాదు. చదువుకొనెడి వారికి అది కలిగించెడి విసుగుదలయు, వేసటయు గ్రంథము నెడ విముఖత్వము కల్గించును. పద్య కావ్యములో గల ఛందో వైవిధ్యము పఠనమునకు రక్తిని కల్గించును. ఈ విషయమంతయు సోమనాథుని ప్రకరణమున చెప్పితిని. ఒక పద్యమును ఇంకొక పద్యముతో నంఘటించునెడ కలిగెడి క్లేశమును చంపూకవి, వచనము వలన దాటగలడనెడి రెండవ ఆక్షేపణకు సమాధానముగా కాబోలు, తిక్కనార్యుడు "వాక్య సాంగత్యము సేయుచోనైన గద్యము తోడుగ చెప్పిపెట్ట" అని ప్రతిజ్ఞ చేసి నిర్వచన ప్రబంధమును రచించి అది ద్విపద కావ్యముకంటే సర్వథా మేల్ తరమని నిరూపింప దలచెనని అనుకొనవచ్చును. ఈ ప్రతిజ్ఞను ద్విపద కర్తల ఆక్షేపణలను పరాస్తము చేయుటకు మాత్రమే పూని పాలించెను. కాని తదుపరి భారత రచనావసరమున ఆయన దానిని ఆదరింపలేదు కావుననే భారతమును నన్నయ దారిని గద్య పద్యాత్మకముగానే రచించెను.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము మనుమసిద్ధి పట్టాభిషిక్తుడైన పిదప ఎంత కాలమునకు రచింపబడెనో సరిగా చెప్పలేము. కాని దశకుమార చరిత్రమున ఈ గ్రంథ ప్రస్తావన లేదు గనుక దానిని కృతిగా పుచ్చుకొన్న పిమ్మటనే దీనిని తిక్కనార్యుడు మనుమసిద్ధికి కృతి యిచ్చి యుండును మరియును మనుమ సిద్ధి, అద్దంకివద్ద సారంగపాణి అను పేరుగల మహారాష్ట్ర సామంతు నొకనిని అవలీలగా జయించి. వాడెక్కి తిరిగెడి అశ్వరాజమును కైవశము చేసికొనెనట! దీనిని ఆ దినములలో ఒక ఘన విజయముగా చెప్పుకొని యుందురు. రాజధి రోహించెడి గుఱ్ఱమును కొనుట, అతని కిరీటమును దొలగద్రోయుట వంటివి కాబోలు! ఆ యుద్ధ విజయమును తిక్కన తన గ్రంథావతారికలో ఇట్లు వర్ణించెను.

శా॥ "శృంగారంబు నలంకరించి యును; ప్రస్వేదాంకుర శ్రేణి లే
దంగంబుల్ మెఱుంగేచ పించుకయు, మహారాష్ట్ర సామంతు సా
రంగుం దోలి, తురంగం ముంగొనిన సంగ్రామంబునం దృప్త స
ప్తాంగ స్ఫార యశుండు మన్మవిభు పంపై చన్న సైన్యంబునన్"

ఈ యుద్ధము 1257 వ సంవత్సరములో జరిగినదట. మరి మనుమసిద్ధి శత్రువులు స్వాధీ పరచుకొన్న రాజ్యమును గణపతి దేవుని సాయముతో మరల సంపాదించిన యుదంతము ఈ గ్రంథమున పేర్కొనబడలేదు. కాన తత్పూర్వమే ఇది రచింపబడి యుండవలయును అట్లుగాక ఈ రచన తరువాతనే యైనచో నది కృతిపతికి ప్రతిష్ఠా హేతువు కాదని కృతికర్త విడిచిపుచ్చెననుకొనవచ్చును గాని గణపతి చక్రవర్తి యెడ చూపవలసిన కృతజ్ఞతను తడవకుండుట వేరొక అప్రతిష్ఠకు కారణమగునని ఉచితజ్ఞుడైన తిక్కన యెరుగకపోడు 'రాజ్యనష్టము, పునఃప్రాప్తి' ఇత్యాది మాటలు లేకుండగనే గణపతి మనుమసిద్ధుల మైత్రికి సూచకములైన శబ్దములతో ఆ చక్రవర్తిని ప్రశంసింప వచ్చును కావున అద్దంకి విజయమునకును శత్రువుల విద్రోహ చర్యకును మధ్య కాలమున ఎప్పుడో ఈ గ్రంథము రచింపబడి యుండును.

ఈ ఉత్తర కాండానువాదము భారతానువాదముకంటెను మిగుల స్వతంత్రము. ఈ అనువాదములో తిక్కన మొదట చూపిన అతి స్వతంత్రత పూర్వ రామాయణ కథను అతి సంగ్రహముగ రచించి ఉత్తరకాండ కథా ప్రారంభ మునకు పూర్వరంగముగా నలంకరించుట. ఆ భాగమునందలి అయోధ్యాపుర వర్ణనము పిమ్మట రామాయణ కథా సంగ్రహము ఆయనదిగా మనకు లభించిన అమూలకమైన స్వంత కవిత్వ ప్రకరణము. కథాంతమున రామ నిర్యాణమును పరిహరించుట రెండవ స్వాతంత్ర్యము. దీని వలన మంగళారంభము, మంగ ళాంతము, స్వయం సంపూర్ణమునైన యుత్తమ రామకథ ఒక తెలుగు కావ్య ముగా వెలసినట్లాయెను.

అసలు ఈ ఉత్తరకాండము వాల్మీకి కృతము కాదనియు ఒక వేళ తత్కృతమేయయినను అందు చాల ప్రక్షిప్తములు కలవనియు ఆధునిక విమర్శకులు అందురు. ప్రాచీనులలో సైతము కొందరు కొన్ని ప్రతులలో కానవచ్చు అధిక పాఠములను ప్రక్షిప్త భాగములుగానే శంకించిరి. అవి గ్రంథములో నించు మించు ఐదవవంతు ఉండును. తిక్కన మిగిలిన భాగములో సైతము కొంత విసర్జించెను.

ప్రాచీనులు కాక ఆధునిక విమర్శకులు ఉత్తరకాండమున ఏయే భాగములు ప్రక్షిప్తములని నిర్ధారించిరో తిక్కన విసర్జించిన భాగములు ఇంచుమించు అవియే యగుట ఆశ్చర్యము. ఆ ప్రక్షిప్తములనేగాక, మరికొన్ని భాగములను విసర్జించుటయే కాక ఆయన చేసిన ఇంకొక మార్పు "ధీరోదాత్త నృపోత్తముని" గానే చిత్రించుట. వాల్మీకి రామాయణ పూర్వకాండములలో రాముని విష్ణుత్వము అంతర్వాహినిగానే యుండెనుగాని, ప్రస్ఫుటము కాలేదని రంగనాథ రామాయణ ప్రకరణమున జెప్పితిని. ఉత్తరకాండమున తద్భిన్నముగా రాముని విష్ణుత్వము వాచ్యముగా నుగ్గడింపబడినది. ఇది వాల్మీకికృతము కాదని వాదించెడి వారికి ఈ రామపాత్ర చిత్రణములో కానవచ్చెడి భేదమొక హేతువైనది. నిర్వచనోత్తర రామాయణములో రాముని పురుషోత్తముడుగా గాక, పురుషపుంగవునిగానే చిత్రించిన తిక్కన తొలినాటి వాల్మీకి ఆశయమును అకుంఠితముగా పరిపాలించిన వాడయ్యెను. ఇంతేకాదు, రావణ పాత్రను సయితము రాక్షసుడుగా గాక ధీరోద్ధతుడైన నాయకునిగా చిత్రించి ఆనాడు రామునకు ప్రతి నాయకుడు కాదగిన శూరుడే అనిపించెను.

ఉత్తర రామాయణకథ రామునకు సంబంధించినంత వఱకు వర్తమానము, రావణునకు సంబంధించినది భూతపూర్వము. భారతమునకు హరివంశము ఎట్టి అనుబంధ పురాణమో (ఖిలపురాణమో) ఉత్తరకాండము పూర్వ రామాయణమునకు ఇంచుమించు అటువంటి అనుబంధము. ఇందు శ్రీరామ పట్టాభిషేకము, సీతారాముల ప్రణయలీల, సీతానివాసము, రాముని అనుతాపము, రాముని అశ్వమేధము, కుశలవుల రామాయణగానము, సీతా భూప్రవేశము అనునవి మాత్రమే రాముని చరితమునకు సంబంధించిన ముఖ్యాంశములు. ఈ కథా భాగము 1, 8, 9, 10 ఆశ్వాసములలో నడిచెను. సీతా నివాసమునకు తరువాత జరిగిన కథ యంతయు తుది రెండాశ్వాసములలో నున్నది. ప్రథమాశ్వాసము పూర్వరామాయణ కథా సంగ్రహముతో ముగిసినది. మధ్యగల ఆరాశ్వాసములు రావణుని వంశమునకును అతని జీవితమునకు సంబంధించినవి. ఈ భాగములో ఒక్క హనుమంతుని జనన వృత్తాంతము మాత్రము ప్రాసంగికముగా చెప్పబడ్డది.

భారతమున కావ్యశిల్ప సంబంధములగు ఏ మహోదార విశేషములు తిక్కన ప్రతిభకు నిదర్శనముగా ఉదాహరింపబడునో అవి యన్నియు ఈ ఉత్తర రామాయణముననే స్థిరరూపము దాల్చినవి. భారతము వ్రాయకున్నను ఆయన కవితాశయమునకు ఈ గ్రంథ మొక్కటియే చాలి యుండెడిది. ఆయన కవిత్వమునకు జీవమని చెప్పదగిన శబ్దార్థౌచితి, సంభాషణ కౌశలము, సజీవపాత్ర సృష్టి, నిశిత ప్రకృతి పరిశీలనము, తీక్ష్ణమనోనిదానము, అల్పాక్షరముల అనల్పార్థ రచన మొదలగునవన్నియు భారతమునందువలె ఇందును వ్యక్తములగుచుండును. మఱియు ఇందుగల యే చిన్న ఉపాఖ్యానమైనను భారతములో వలెనే స్వయం సంపూర్ణమును, కావ్యధర్మ శోభితమునునగు శిల్పఖండముగా భాసించుచుండును. రామునకు సంబంధించిన కథాభాగములో సీతానివాస ఘట్టము ప్రధానాంశము. (అష్టమాశ్వాసము 92-188) రావణుని కథాభాగములో అతని జైత్రయాత్రలో కానవచ్చెడి శూరలోక సాధారణమైన పరాక్రమ విజృంభణము కాక, అతని ఉద్ధతదుష్కాముకత్వమునకు సంబంధించినవి రెండుకథలు కలవు. అందులో నొకటి ఈ కావ్యమున రంభా రావణుల సంవాదము (షష్ఠాశ్వాసము 57 ప-76 ప) అను పేర బరగుచున్నది. రెండవది వేదవతి వృత్తాంతము (పంచమాశ్వాసము 4 ప - 23 ప).

(1) **సీతానివాస ఘట్టము :** ఈ కావ్యమునకు గర్భస్థానీయమును రాముని జీవితమునకు ప్రళయమును అయిన ఈ ఘట్టములో తిక్కన ప్రదర్శించిన పాత్రానుగుణమైన భావములు, తదనురూపమైన వాక్యములు, సర్వతోముఖమైన ఆయన నాటకీయప్రతిభకు పరమదృష్టాంతముగ వెలుగొందుచుండును. మేరుధీరుడైన రాముడు "అయ్యంగనకును నాకును నిదియ విధి అనుమానింపకుడు నిశ్చయంబగు చోటన్" అని తన తమ్ములను ఆదేశించు నపుడు ఆయన తెగువ అనుల్లంఘనీయమైన రాజశాసనముగ శిరసావహింప దగినదని వ్యక్తమగుటయే కాక సీతారాముల పుట్టుకయే దుఃఖ సంవేదన కొఱకు అని ఆయన భావించినట్లు కూడా విదితమగును. భవభూతి నాటకములో "దుఃఖ సంవేదనాయైవ రామే చైతన్య మాగతమ్" అని రాముడనెను. సీతారాము లిరువురును దుఃఖ సంవేదనము కొఱకే పుట్టిరని ఈ కావ్యమునందలి రాముడనుకొనెను. పుటపాకమువలె హృదయమున శోకము మరుగుచున్నను ధీరతా కవచితమైన చిత్తమున పొడమిన భావమునకు "అయ్యంగనకును నాకును నిదియ విధి" అన్న వాక్యము శబ్దరూపము. ఇంకొక కవియైనచో ఈ ఘట్టము నింత గంభీరముగ రచింపలేడు. లక్ష్మణుడు సీతను వనమునకు తోడ్కొని పోవు సమయమున

రాముడు స్వయముగా అటకు వచ్చి దహించుకొని పోవుచున్న తన హృదయ తాపమును మాటలలోగాని, చేష్టలోగాని ఇంచుకయు వ్యక్తము కానీయకుండ ఆమెను రథమెక్కించి తుది వీడ్కోలు నొసంగెను. ఆతని ధైర్యమునకు ఆశ్చర్యపడుచు ఈ దురంత కార్యమెరుగని ఈ ముద్దరాలి అమాయకత్వమునకు దుఃఖపడుచు చెంత నిల్చియున్న లక్ష్మణుని మొగమున ఆతని మనోభావము వ్యక్తమయ్యెనట. ఆశ్చర్య చింతాముద్రితమైన మఱది మొగమును కన్నెత్తి చూచినచో సీతకు కొంచెమేని అనుమానము కలిగి తీరును. రాముడు ఈ సంకట స్థితి గ్రహించి 'తనకు ఇష్టము లేకున్నను నిన్ను దూర భూములకు పంపుచున్నందులకు నా మీద అలుకవచ్చి లక్ష్మణుడు మొగమును ఒక విధముగ పెట్టినాడు చూడు' మని సీతకు చూపెను ఇక్కడ వర్ణించిన ఆమూడు పాత్రల చిత్తవృత్తి వివర్తములు మూడు పద్యములలో ప్రదర్శించి చూపిన ఆ నేర్పు నాటక కర్తలకే కాదు; నాటకము నభినయించు నటులకును సాధ్యము కాదు అందును లక్ష్మణుని ముఖవైఖరిని గమనించి, రాముడు దానికర్థము చెప్పుట పార్శ్వవర్తియైన పాత్రయొక్క చేష్టను కథా కార్యముతో మేళగించుట అనెడి ఒక నాటకీయధర్మమునకు దృష్టాంతము (to attune the movements of the side character to the main action of the drama). ఈ ప్రజ్ఞ నేనెరిగి నంతవరకు షేక్స్పియర్ నాటకములలో పెక్కుచోట్ల కానవచ్చును తిక్కన కావ్యమును నాటకీయముగ రచించుననను సిద్ధాంతమునకు ఇటువంటి ఉదాహరణములు పెక్కు చూపవచ్చును ఈ మూడు పద్యములు తద్గుణ గరిష్ఠతకు పాఠకులె ప్రమాణమనుదురుకాక!

ఉ॥ అక్కట! నాదు వేడ్క కుచితానుచితంబులు సూడకే విభుం
డొక్క తలంపు వాఁడయి, సముత్సుకతన్ నను దవ్వుపుచ్చఁగా
నిక్కమ యియ్యకోలరయ నెయ్యముతియ్యముగాదె" యంచునిం
పెక్కగఁ రాముడెంద ముడు కెక్కరథంబు లతాంగి యెక్కెనన్.

ఉ॥ అత్తఱి నున్న ధైర్యమున కచ్చెరువందుచు, జీవితేశుహృ
ద్వృత్త మెరుంగమిన్ మదిని దీనికి నమ్మట కుమ్మలించుచుం
జిత్తము ఖేదమాననముఁజెందిన మాన్పఁగలేక, లక్ష్మణుం
డుత్తల మందుచున్న విభుఁ డగ్మలి కాతనిఁ జూపి యిట్లనున్.

ఉ॥ దూరమునాక, ఘోరవన దుర్గతలంబులఁ గేలిసల్పగాఁ
గోరెడు భామలం, బ్రియలఁ గోరినయట్టుల పుచ్చురాజులన్
ధారుణి నెందుఁ గానమని తాము దీనికి నడ్డపెట్టఁ నేఁ
బోరితమాడి యిట్లు నినుఁ బుచ్చుట కల్గినవాడు సూచితేఁ"

(2) ఇక రంభారావణ సంవాదము : రావణుడు ఇంద్రలోకమునకు దండెత్తి పోవుచు కైలాసము చేరువ సేనల విడియించెను. ఒకనాటి వెన్నెలరాత్రి అతడు పర్ణకుటీరమున కావల ఒంటరియై విహరించుచుండ, నలకూబరునింటికి అభిసారికా వేషము దాల్చి పోవుచున్న రంభ యాదృచ్ఛికముగ నాతని కంట బడెను. ఆ స్త్రీ ఎవరైనను అగుగాక, అతడు సంకోచములేక బలాత్కరించు స్వభావము కలవాడు. వాడు ఆమెను నిలబెట్టి ఆమె పేరు, పోక మొదలగు ప్రశ్నలడిగి, తాను త్రిలోక జేతయైన రావణుడనని తన గొప్పచెప్పుకొని తన వలపును వెల్లడించెను. రావణుడెంత యుద్ధతుడో రంభ అంత ప్రౌఢ ఆమె తన వాక్చాతుర్యమును చూపి "పంక్తిముఖుఁడవేని నేసక్కట! నీవు కోడలఁగదయ్య! తొలంగు తొలంగు" అని మందలించెను. తిరస్కార పూర్వకమైన ఈ ఉపాలంభమునకు ఇంకొకడైనచో సిగ్గుపడి సగము చచ్చిన వాడగును. అంతేకాదు. తాను లంజయైనను నలకూబరునితోడి తన తమకము లంజియ కాదని ఆమె తన అనన్యసక్తతను స్పష్టము చేసెను. కాని ఈ వాదములన్నియు వానిమది కెక్కవు వాని ఉద్రేకమట్టిది. జంకుగొంకులేక వాడా అప్సరసను ఎంగిలి చేసెను. ఈ ఘట్టమున ఈ రెండు పాత్రల సంవాదమును నడుపుటలో తిక్కన చూపిన నైపుణియటుండగా, జుగుప్సాహమైన రావణుడు చేసిన పనిని "ఎంగిలి చేయుట" అని వ్రాయుట బంగారు కిరీటమునకు రత్నము పొదుగుట వంటిది. అవమానితయైన ఆ వనిత వెనుదిరిపోక-

కం॥ వెలఁ వెలఁ బాఱుచు గొంకుచుఁ
దలకుచు సడ దట్టు వడుచుఁ దలకుచుఁ దనలో
బలుకుచు, నెడ నెడ నిలుచుచు,
నలకూబరు కడకు నాతి నలగుచుఁ జనియెన్".

ఈయెడ ఆ అభిసారిక పొందిన చిత్తవైకల్యమును ఛాయా మాత్రముగా అర్థభేదము గల క్రియలతో వర్ణించుట తిక్కనకే తగును.

(3) వేదవతి :- ఈమె "కుశధ్వజుడ"ను ఒక మునీశ్వరుని పుత్రిక. ఆమెను విష్ణువునకిచ్చి పెండ్లిచేయవలయునని తండ్రి సంకల్పము. ఏ వరుడు వచ్చి అడిగినను ఆయన ఆమె నిచ్చుటకు ఇయ్యకొనలేదు. జంభుడను ఒక రాక్షసుడు నిరాకృతుడై ఆ మునీశ్వరుని వధించెను. ఆ కన్య దుఃఖము దిగమ్రింగి విష్ణునే పతిగా బడయుటకు తపము చేయగడగెను. రావణుడు దారి వశమున ఆమె ఆశ్రమమునకు పోయి ఆమెను వలచి తన కోరికను చెప్పెను. ఆమె తన కథ యంతయు చెప్పినను వాడు తన మనసును మార్చుకొనలేదు. ఆ తాపసకన్య వాని మాటలకు రోసి "పోః పోః మతిలేదు నీకు" అని వానిని ఛీ కొట్టెను. తన

తపః ప్రభావమును కూడ చూపెను. వాడంతతో ఆగక ఆమెను పట్టుకోబోగా "నేను విష్ణువునకే భార్యగా నీకు మృత్యువుగా మరు జన్మమున జనింతు" నని చిటిఁజొచ్చెను. రంభ "నీకు కోడలఁగదయ్య తొలంగు తొలంగు" అనుట ఆ ప్రౌఢాప్సరసకే తగును. "పో పో మతిలేదు నీక"నుట ఈ మునికన్యకే తగును. ఆ రెండు హితములను సరకు గొనకుండుట ఆ రాక్షసరాజునకే తగును. తిక్కనార్యుని గ్రంథమందెల్లడను కానవచ్చెడి పాత్రోచితమైన భావములకు, భావోచితములైన శబ్దములకు ఇవి ఒకటి రెండు ఉదాహరణములు.

సీతా పరిత్యాగమునకు పూర్వము సీతా రాములు సలిపిన వన విహార వర్ణనలో తిక్కనార్యుడు చూపిన సరసత్వము, చతురత, నాగరకత, మార్ద వము, లాలిత్యము మన భాషలో ఇంకెక్కడను కానరావు ఆ చిత్రణ మంతయు సీతారాముల ప్రణయ జీవితమాధుర్యము. ప్రేమనిష్ఠము, ప్రణయసుందర మును అయిన, ఆ దాంపత్య మాధుర్య వర్ణన ఒక అమృత వాహిని. ఈ యెడనే కాదు, మరి యెయ్యెడనైనను నాగరక ముద్రాలంకృతమైన దాంపత్య సౌకు మార్యమును వర్ణించుటలో తిక్కనతో సాటి రాగల కవి మరియొకడు లేడు.

శ్రీరామునకు సీతాసౌందర్య లక్ష్మిని ఆరాధించుటకు చేసిన ప్రణయసేవా సారస్యమును వర్ణించిన ఈ క్రింది పద్యమును చూడుడు:

సీ॥ "కలపంబు లభినవ గంధంబులుగ గూర్చి
తనువల్లిగలయంగ దానయలదు
పూవులు బహువిధంబులుగగట్టి ముడికౌక
భంగిగా నెత్తులు వట్టియిచ్చు
హారముల్ మెఱయ నొయ్యారంబుగా గ్రుచ్చి
యందంబువింతగా నలవరించు
మృగపదపంకంబు మృదువుగా సారించి
తిలకంబువెట్టి నెచ్చెలికిఁజూపు

ఆ॥ జనకరాజతనయ మనము దలిర్పంగ
వివిధ నిపుణలీల వెలయ నిట్లు
చతురముగ నొనర్చు సౌభాగ్యసారాభి
రామమూర్తియగుచు రామ విభుఁడు."

ఇందలి సీతారాముల విహార వర్ణనకు సంస్కృతాంధ్రములో సాటి రాదగినది కాళిదాసు కుమార సంభవమున వర్ణించిన పార్వతీ పరమేశ్వరుల నందనోద్యాన విహారము మాత్రమే. అయినను ఇందు కాళిదాసానుకరణ మేమియు లేదు. కాళిదాసుతో సాటిరాగల కవి ఆంధ్రమున తిక్కన ఒక్కడే.

మూలమున సైతము ఈ విహారము చెప్పబడినది గాని అందు వాల్మీకి చేతిజాడయే లేదు మరి, అది తిక్కన వర్ణనతో పోలికకు నిలువజాలదు. అయితే తిక్కన చేసిన ఈ విహార వర్ణనము కొంత దీర్ఘముగ ఉన్నదని నెపమెన్నువారుండ వచ్చును. ఏ వర్ణననైనను, ఏ కథనైనను అనతివిస్తృతముగ నడిపెడి ఈ కవి ఈ యెడ ఆ మర్యాదను ఏల పాటింపలేదు? ఈ ప్రశ్నకు నాకు తోచిన సమాధానమిది: సీతారాముల దాంపత్యమునకు ఆదితుది దినము. పూర్వరామాయణము విప్పి చూచినను అసలు సంపూర్ణమైన వారి దాంపత్య సౌఖ్యమెట్టిదో మనకు తెలియదు. ఈ కాండమున ఆ దంపతుల ప్రణయ మధుర జీవితమును ప్రదర్శింపదగిన అవకాశమీ ఒక్కచోటనే కలదు. ఆ అవకాశమును చేజార్చక పాఠకులు ఆ మాధుర్యమును ఆకంఠముగ గ్రోలి తృప్తిచెందునట్లు కవి దానిని ప్రవచించెను. పున్నమి వెన్నెలలో విహరించు చకోరముల జంటవలె, ఆ పుణ్యదంపతులిరువురును తనివి తీరునంతకు విహరించి అలసి సొలసిరి. వెన్నెల విహారము చేసి అలసి వ్రాలిన చకోరముల జంట వ్యాధుని దెబ్బకు గురియైనట్లు, విహారదివసానంతరము రసమయమైన ప్రణయ విహార దివ్యలోకము నుండి పాపపంకిలమైన వ్యావహారిక లోకమున దిగిన వెంటనే మరునాడు పుణ్య దంపతులకు విధిప్రహారము వల్ల శాశ్వత వియోగము కలిగెను. ఆ సంయోగమునకు ప్రతియోగముగా ఈ వియోగము తటస్థించుట వలన అవి ఒండొంటికి పోషకములైనవి. ఆ సంయోగ వర్ణనమే సంక్షిప్తమగునేని, బెట్టిదమైన ఈ వియోగము నందలి విషాదభారము సువ్యక్తము కాదు. అట్టి భావ భారమును మోయదగినది ఆ విహార వర్ణనా విస్తృతియే; అనుయోగములైనను ప్రతియోగములైనను సంఘటనలు రెండును సమాన బలము కలవి యైనపుడే ఒకదాని బరువును రెండవది మోయగల్గును. లేనిచో ఒకటి తేలిపోవును.

తిక్కన భారతమును రచింపక పోయినను, ఈ రామాయణము వల్లనే ఆంధ్ర సాహిత్య లోకమున శాశ్వతమైన యశమునకు భాజనమయ్యెడివాడు. కాని భారత రచన వల్ల తెనుఁగున ఏ కవికి అందని బ్రహ్మపదమును చేపట్టి, కవిబ్రహ్మ యయ్యెను. ఈ రామాయణము వల్ల అట్టి పదవి లభింపకున్నను కావ్యశిల్ప పారంగతుడైన మహాకవిగా పేరు పొందెడివాడు. ఈ సామర్థ్యము కూడ అన్య దుర్లభమే! ఈ వాఙ్మయము పుట్టినది మొదలు నేటివరకు ఆయన వలె సర్వవిధముల అనవద్యమైన కావ్య కళాసృష్టి చేసిన కవి లేడు. శిల్ప ప్రౌఢిని పరీక్షించుటకు గ్రంథ విస్తృతియు పద్యముల యొక్క సంఖ్యయు క్షేత్రము కాదు. అయినను నిర్వచనోత్తర రామాయణము విస్తృతి యందును అల్ప గ్రంథము కాదు. అందు ఒకటి కాదు, రెండు ప్రబంధములకు సరిపడు గ్రంథ

మున్నది. వస్తుతత్త్వమును బట్టి, భారతమున కూడ అన్ని యెడలను సాధ్యము కాని బహుముఖమైన కావ్యశిల్ప చాతురి ఈ గ్రంథమునందు ప్రతి పద్యమున గోచరించును. కావున ఇది తొలిరచన అనియు భారతముతో సాటిరాదనియు అప్రౌఢ మనియు అనుకొనుట సాహిత్యమునకే అపచారము చేయుట. తిక్కనకే ఈ గ్రంథమునెడ మిక్కిలి మక్కువ గలదు. దీని తరువాత పది పండ్రెండేండ్లకు ప్రారంభించిన భారతములో ఇందలి పద్యములు కొన్ని సందర్భము పొసగి నపుడు యథాతథముగ వాడుకొనెను తలచినచో అక్కడ వేరు పద్యము వ్రాయ గలడు కాని ఈ గ్రంథము మీది మక్కువ ఆ పని చేయనీయదు ఆ పద్యము లలో కొన్ని ఇవిగో:

1 శ్రావ్యంబై చెలగన్ గభీరమధురజ్యానాద ముద్దామ పీ
ర వ్యాపారనిరూఢతన్ ప్రతిశరారంభంబు మర్దించుచున్
సవ్య ప్రౌఢి దృఢాపసవ్యగతి నాశ్చర్యంబుగా నేయుచున్
దివ్యాస్త్రమ్ములబోరి రిద్దరును సాదృశ్యం బదృశ్యంబుగన్.
(ని రా.4 ఆ. 71-భా వి.5 ఆ 182)

2. కలగెన్ తోయధి సప్తకంబు గిరివర్గంబెల్ల మాటాడె సం
చలతంబొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్రమల్లాడె గొం
దలమందెం బ్రిదశేంద్రు పట్టణము పాతాళంబుఘూర్ణిల్లె నా
కులమయ్యెన్ గ్రహతారకాకులము సంక్షోభించె నవ్వేళయున్.
(ని రా 2 ఆ.58-భా వి 4 ఆ 172)

3. గుణమున లస్తకంబునను కోటియుగంబునకేల దారభీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబుగ రేగిన మాడ్కి దీప్ర మా
ర్గణనికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులగప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహర కర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.
(ని.రా.3.ఆ. 18-భా.)

4. తిగిచి కవుంగలించి నరదేవకులోత్తము డక్కుమారు నె
మ్మొగము మొగంబునం గదియ మోపు గరాంగుళులం గపోల మిం
పుగ బుడుకుం బొరింబొరి నపూర్వవిలోకనమాచరించు గ
ప్పు స మృదుమౌళి నుజ్జ్వలనఖాంకురచేష్ట మొనర్చు నర్మిలిన్.
(ని. రా. 10 ఆ. 47 భా. వి. 1. ఆ. 247)

(ఈ పద్యములో ఒక్కపదము మాత్రము మార్పు గలదు)

భారతము : రచనా కాలము

కాసెసర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలో తిక్కన, గణపతి దేవునకు భారతము చదివి వినిపించి ఆయన మెప్పు వడసెనని చెప్పి ఉండుటచే కాకతీయ చక్రవర్తి సందర్శనమునకు పూర్వమే తిక్కన భారతము రచించి యుండెనను కొనుటకు అవకాశము కలదు. కొందరట్లే తలంచిరి. అట్లే యగుచో 1262 వ సంవత్సరమునకు పూర్వము గణపతి దేవుడు మనుమసిద్ధికి సాయమొనర్చుట నిజమే కావున అప్పటికే భారతము రచింపబడి యుండవలెను. ఆ కాలము నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచన కాలముగా చెప్పదగినదే కాని, భారత జనన కాలము కాదు. భారతము నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకును గణపతి సాయమునకును మధ్యకాలములో రచింపదగిన అల్ప గ్రంథమును కాదు నిర్వచ నోత్తర రామాయణమునకు పూర్వము రచింపబడలేదనుటకు ప్రబలమైన ఆధారములే కలవు. రామాయణము నాటికి ఆయన సోమయాజి కాలేదు. దాని గద్యలో ఉభయ కవి మిత్రుడనని చెప్పుకొన్న తిక్కన భారత గద్యలో "బుధా రాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి" అని చెప్పుకొనెను. రామాయణమున ఆయన మంత్రిత్వ ప్రస్తావన కలదు. భారతమున దాని స్మరణయే లేదు. మొదటి దానిలో "అమలోదాత్తమనీష నేనుభయకావ్య ప్రౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ పారగుడన్" అని తన ప్రజ్ఞ నుద్ఘాటించుకొనుటకు సంకోచింపని ఆ కళాపిదుడు రెండవదానిలో "నా నేర్చిన భంగి చెప్పి వరణీయుడనయ్యెద భక్తకోటికిన్" అని వినయ మధురముగా తన ఈశ్వరార్పణ బుద్ధిని వెలార్చెను. భారత కథా ప్రవృత్తితో ఇంచుమించు సమానమయిన పరిపూర్ణ జీవితము గడిపి, అవాప్త సర్వకాముడై ఫలము బ్రహ్మార్పణమన్నప్పటి రచన భారతము అభిజ్ఞాన శాకుంతల భరత వాక్యములో కాళిదాసు-

> "మమాపిచ క్షపయతు నీలలోహితః
> పునర్భవం పరిగతశక్తి రాత్మభూః"

అని తుది మనోరథముగా మోక్షపదవిని కోరినట్లు తిక్కన భారతాంతమున "హరిహరనాథ! సర్వభువనార్చిత! నన్ దయచూడు మెప్పుడున్" అని ప్రసన్న తాంజలి ఘటించెను. ఈ పద్యమునకు తరువాత ఆయన మరల కవిత్వము వ్రాయలేదనియే నా తలంపు. రామాయణము కంటె పూర్వము భారతము పుట్టుట అసంభవము. అవకాశము లేమిచే ఉత్తర రామాయణమున నామమాత్రము ప్రదర్శితమైన ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము భారతమున సహస్రముఖముల ప్రవహించి, కవిబ్రహ్మ నామమును సార్థకము చేసినది. ఆయన కవిత్వము వలననేకాక, బ్రహ్మవిద్యోపదేశము వలనను సార్థక బిరుదనాముడయ్యెను అదీకాక మంత్రి

త్వము వదలి యజ్ఞము చేసి, లోకవ్యవహార సంపర్గము లేని దీక్షతో నిరిఘ్న ముగా భారతము పదిహేను పర్వములు నిర్వహించి యుండును. ఆయన జీవితములో నిట్టి మార్పును, ఆయన ఆత్మీయతతో నట్టి పెంపును వచ్చుటకు రామాయణ రచనానంతరము అథమము పది-పదిహేను సంవత్సరముల కాలము పట్టియుండునని నా యూహ. ఈ యూహ నిజమయ్యేనేని భారతము 1270 ప్రాంతమున ప్రారంభింపబడియుండును.

గణపతిదేవున కాయన భారతమును వినిపించినమాటే నిజమైనచో అది సంస్కృత భారతమే కాని తెలుగు భారతముకాదు. అప్పటి కాయన సంస్కృత భారతమును పెక్కు పర్యాయములు చదివి అందలి విశేషములను వ్యాఖ్యానించుచు "భారత ప్రవచనమును తిక్కన నోటినుండియే వినవలయు"ననెడి కీర్తిని గడించి యుండును. కర్ణాకర్ణిగా ఆ మాటవిన్న గణపతిదేవుడు ఆయనచే భారతము చదివించుకొని యుండవచ్చును. సంస్కృత భారతమును విద్యాభ్యాస దినముల నుండియే పునః పునరావృత్తముగా ఆయన పఠించియుండును గాని అనువదించుటకు పూనుకొనినపుడు మాత్రమే ఆ గ్రంథమును విప్పియుండడు. భారతమనగా భారతీయ విజ్ఞాన సర్వస్వము. ఆ సారమంతయు అమృతమువలె చిరకాల మాస్వాదించినవాడు కనుకనే కవిబ్రహ్మ దాని వినిర్మాణమునకు ఆశపడుటయేకాక అర్హతకూడ సంపాదించెను. ఇవన్నియుకాక-

ఉ॥ "కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారగ్రోలి యాం
ధ్రావళి మోదముంబొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్కృతి
శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వ దీ
క్షావిధిమాని పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదన్ కృతుల్."

అనికదా ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞ! భారత రచన కుపక్రమించినది మొదలు తుదిదాకా యజ్ఞదీక్షితునివలెనే కవిత్వ దీక్షితుడై రచన పరిసమాప్తి నొందించెనన్న మాట. అది యెంతకాలమైనను కానిండు. దీక్షాకాలములో దీక్షితుడు అన్యకార్యముల యెడ దృష్టిని త్రిప్పుటకు వీలులేదు. అట్టి వ్యగ్రతకే దీక్షయని పేరు. మరి మంత్రిత్వకాలమునందే తిక్కన ఈ భారతము రచించియున్నచో ఆ దీక్ష యెట్లు సాధ్యమగును? రాచకార్యములు ఆయన దీక్ష కెట్లుభంగముకల్గింపకుండును? ఒకవేళ తాత్కాలికముగ మంత్రిత్వమును దూరముగ నుంచి భారత రచన కోసము దీక్ష వహించియుండరాదా అన్నచో, అట్లు ఉండుట పొసగదని సమాధానము. రాజ్యమును, రాజును కన్నాకువలె కనిపెట్టియుండవలసిన మంత్రి కొంతకాలము స్వకార్య తత్పరత్వముచే మంత్రి పదవిని ఉపేక్షించుటకైనను రాజు అంగీకరింపడు. ఆ మంత్రి చిత్తమును అంగీకరింపదు. కావున సర్వలౌకిక

వ్యవహార వాసనలు యజ్ఞరూపమున త్యాగము చేసిన పిమ్మటనే భారత రచనా దీక్షకు పూనుకొనెననుట సహేతుకముగను, సమంజసముగను ఉంటును ఈ సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేయువారితో నాకు వాదము లేదు.

గ్రంథారంభము

భారతము పంచమ వేదమనెడు ప్రశస్తి యటుండగా, అది ధర్మాద్వైత మూర్తి యని తిక్కనార్యుడు సార్థకమును, అద్వితీయమునైన నామకరణము చేసెననియు, ఆ విశేషణమే చరమ సిద్ధాంతమనియు నన్నయభట్టు ప్రకరణములో జెప్పితిని. నన్నయభట్టు రచన అరణ్యపర్వ మధ్యభాగమున నిలిచిపోగా గ్రంథము పూర్తిచేయనెంచిన తిక్కన అటనుండి కొనసాగింపక తన కృతిపతికి పట్టముగట్టదగిన స్థానము అదికాదని యెంచియే ఆ భాగమును వదలి విరాట పర్వముతో గ్రంథము ప్రారంభించెను. భారతము ప్రబంధమండలియని తిక్కనయే అనెను అందొకొక్క పర్వము ఒక్కొక్క ప్రబంధము. దేవునకు గాని నరునకుగాని కృతి ఇచ్చుట ప్రబంధాదిని జరుగను. కాని మధ్యభాగమున జరుగదు. దానికే మంగళాచరణ పూర్వకమైన కృత్యాదియని పేరు. తిక్కన నన్నయవలె రాజనరేంద్రునకే అంకితము చేయనెంచినచో భట్టారకుని రచనను అందుకొని కొనసాగించవచ్చునుగాని అట్లుకానినాడు ఆ భాగమును తడువరాదు. రాజనరేంద్రున కర్పితమైన అరణ్యపర్వమున హరిహరనాథుని ప్రతిష్ఠించుట పొసగదు. ఆ పర్వము మొదలే నరాంకితమయ్యెను. కనుక పిమ్మట హరిహర నాథున కర్పించుట అర్ధభుక్తాన్నమును ఈశ్వరునకు నివేదన చేయుటవంటిది. పోనీ, అరణ్యపర్వ ఉత్తరభాగమును రాజనరేంద్రునకిచ్చి విరాటపర్వాదిని హరి హరునకు పట్టము గట్టరాదా!యని యందుమేని, అది తిక్కనయేకాదు యేకవియు చేయరాని పని. ఈశ్వరునకు గ్రంథమర్పింప దలచినవాడు వ్రతమును భంగ మొనర్చుకొని కొంత భాగము నరాంకితముచేయు దోషమునకు పాల్పడడు. కావుననే తిక్కన భారతమునకు విరాటపర్వము మొదటిదైనది. నన్నయ పూర్తిగ మూడు పర్వములు రచించియుండుటచేతనే తిక్కన విరాటపర్వమును చేపట్టెనని చెప్పువారు కొందరు కలరు.

ఉ॥ "ఆదరణీయసార వివిధార్థగతి స్ఫురణంబుకల్గి అ
ష్టాదశపర్వ నిర్వహణసంభృతమై పెనుపొందియుండ నం
దాదిదొడంగి మూడుకృతులాంధ్రకవిత్వ విశారదుండు వి
ద్యాదయితుండొనర్చె మహితాత్ముడు నన్నభట్టు దక్షతన్"

అను పద్యమును వారు ఆధారముగ చూపుదురు. ఈ పద్యమున తిక్కన మూడు కృతులు అనుటలోని అర్థము స్థూలమేగాని గణితశాస్త్రానుసారముగా

లెక్కబెట్టి చెప్పినదికాదు. అట్లు చెప్పవలసివచ్చినచో రెండు పర్వముల మూడా శ్వాసముల నూటనలుబదిరెండు పద్యములు అని చెప్పవలెను. అది గణకుడు చేయవలసిన పని గాని, కవి చేయవలసిన పనిగాదు. నిజముగా నన్నయ మూడు పర్వములే రచించియున్నచో పై పద్యమును చెప్పిన తిక్కన నాల్గవ పర్వమును ప్రారంభింపకముందు, ఆ మూడు పర్వములను చదివియుండవలయును గదా! ఆయనకు లభ్యమైన అసంపూర్ణభాగము తదుపరి ఎట్లుననాటికి లుప్తమైపోయె ననుకొనుట హాస్యాస్పదము. అసంపూర్ణ స్థితిలో అట్టిదుస్థితి సంభవించిన సంభ వింపవచ్చునుగాని తిక్కన పదునైదు పర్వములతో పూర్తియైన సమగ్ర గ్రంథ ములో ఒక భాగము లుప్తమైపోనిచ్చు ఉదాసీనత ఏ అక్షరాస్యునకును ఉండదు. కావున అరణ్యపర్వశేషమును తిక్కన వదలిపెట్టిన మాటయే నిజము. దానికి కారణము పైన చెప్పినట్లు కృతిపతికి పట్టముగట్టదగిన స్థలము అది కాకపోవుట.

భారతము ధర్మాద్వైత మూర్తియైనట్లే తిక్కన రచిత భాగమునకు కృతి భర్త అయిన హరిహరనాథుడును సర్వదేవతాద్వైతమూర్తి.

హరిహరనాథ తత్త్వము

కల్పితములైన నామరూప భేదములచే భగవంతుని పేరను, మతము పేరను దారుణ కలహములకులోనై అలజడి పొందుచుండిన ఆంధ్రులకు తిక్కన ప్రసాదించిన భగవత్తత్త్వము హరిహరనాథము.

హరిహరనాథ నామరూపములను గూర్చి ఆంధ్రులలో భిన్నాభిప్రాయ ములు కలవు గ్రంథావతారికను బట్టియు ఆశ్వాసముల ఆద్యంత పద్యములను బట్టియు నేను గ్రహించినంతవరకు ఆ హరిహరనాథ తత్వమును వివరించెదను ఆ తత్త్వము సుగుణమును సాకారమును ఐనప్పుడు శివకేశవాత్మకము, నిర్గుణ మును, నిరాకారమైనపుడు ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమైన పరమాత్మ ఓంకారము తద్వాచకము ఆ తత్త్వము సుగుణాత్మకముగా సాకారముగా ఆరాధనీయమై నపుడు శ్రీయన గౌరినాబరగెడి స్త్రీతత్త్వము. అయ్యది నిర్గుణాత్మకమై ఓంకార వాచ్యమైనపుడు హ్రీంకార వాచ్యమగును. ఈ అర్థమునే తిక్కన షష్ఠ్యంత పద్యములలో నిట్లు వ్యక్తమొనర్చెను:

కం॥ ఓంకారవాచ్యునకు నన
హంకార నిరూఢభావనారాధ్యునకున్
హ్రీంకారమయ మనోజ్ఞా
లంకారోల్లస నిత్యలాలిత్యునకున్.

కాబట్టి హరిహరుని శివకేశవాత్మకమూర్తిగా భావన చేయుట ఆరాధ నార్థము. అప్పుడా దేవుడు భక్తిగమ్యుడు యోగగమ్యుడైనప్పుడు హరిహరునకు

ఆకారములేదు[1] మరియు వ్యాసుని వాఙ్మయ ప్రపంచమునకు హరిహరనాథుడు లక్ష్యమట.[2]

కం॥ శ్రీ సంపాది పదాంబుజ
నాసాగ్రవాస రసికనాదామృత ధా
రాసార రూప వేద
వ్యాస వ్యంజిత విహార హరినాథా!

ఇక్కడ వేదవ్యాసవచస్సు అనగా బ్రహ్మసూత్రములు అని అర్థము. కావున బ్రహ్మసూత్రములలో ఏ పరతత్త్వము నిర్దేశింపబడినదో ఆ పదార్థమే తిక్కనార్యునకు లక్ష్యమైన హరిహరనాథ తత్త్వము. అదియే ఉపనిషత్ప్రతిపాదితము. ఆ తత్త్వము జ్ఞానగమ్యము. అంతేకాదు, ఆ దేవుడు "క్రతుభూషణ మణి" నిత్యాగ్ని హోత్ర పరతంత్రులకు, క్రతుపరాయణులకు, "అపూర్వ" మనెడి వేద విహిత కర్మానుష్ఠాన ఫలము నొసగెడి యజ్ఞపురుషుడు. కావున ఆ దేవుడు పూర్వమీమాంసా ప్రతిపాదితమైన తత్త్వముకూడ అగును.

యోగి భక్తుడుగా చేతులు జోడించునపుడు నాసాగ్ర నివాసమైన ఆ హరిహరతత్త్వము శివకేశవాత్మకముగా సాక్షాత్కరించును శివునకు కైలాసమును, విష్ణువునకు వైకుంఠమును నివాస లోకములు గదా! మరి ఈ యిరువురిలో లోకమున ధర్మగ్లాని కల్గినపుడెల్ల వైకుంఠమునుండి భూలోకమున కవతరించుట విష్ణునకు పరిపాటి విష్ణువు తాల్చిన అవతారములలో తిక్కనకు ధ్యేయమైనది శ్రీకృష్ణావతారము కావుననే యశోదాస్తన్యపానము చేసిన యదునందనుని, హాలహలపానము చేసిన పరమశివుని ఒకనిగనే భావించి ఆయన స్తుతించెను. యశోద పాలు త్రాగిన ఆ బాలుడే కౌస్తుభాలంకరుడైన మహావిష్ణువు. కైలాస వాసియైన ఆ శివునకును వైకుంఠవాసియైన ఆ విష్ణువునకును భేదము లేదు. అట్లే, వైకుంఠ వాసియగు విష్ణువునకును భూలోక వాసియగు కృష్ణునకును భేదము లేదు.

ఈ భేదములేని భక్తితో ఆయన రచించిన ఈ క్రింది శ్లోకమే భగవద్దర్శన యోగ్యతను సంపాదించినది.

"కిమస్థి మాలాపి కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియా యాం బహుమన్యసే త్వం
కిం కాలకూటః కిమువా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదువద ప్రభో మే॥"

---

1. "నాదామృత ధారాసార రూపుడు" "నాసా శ్రీనివాస రసికుడు"
2. "వేద వ్యాసవచో విభవలక్ష్య హరిహరనాథా"

ఇంతేకాదు, శివకేశవుల అభేద ప్రతిపత్తికి భారతమున అమోఘమైన ఇంకొక రూపకల్పన చేయబడినది సైంధవ వధకు ప్రతిజ్ఞ చేసిన అర్జునునిచే శ్రీకృష్ణ డారాత్రి పూజనందుకొని ఆ పిదప విశ్రాంతికై నిద్రింపుమని ఆదేశించెను. ఆ నిద్రలో స్వప్న మిషచే అతనిని కైలాసమునకు గొనిపోయి శివుని దర్శింప జేసెను. ఇక్కడ జాగ్రదావస్థలో కృష్ణునర్చించునపుడు అర్జునుడు ఏయే గంధ పుష్పాది పూజా ద్రవ్యములు సమర్పించెనో అవియే స్వప్నావస్థలో శివుని శరీర మున కానవచ్చెను. మహాద్భుతమైన ఈ దృశ్యమే-

"శివాయ విష్ణు రూపాయ శివ రూపాయ విష్ణవే
శివస్య హృదయం విష్ణుః విష్ణోశ్చ హృదయగ్ం శివః॥"

అను మంత్రమునకు రూపకల్పనము తిక్కన నాడు ఆంధ్రదేశమునగల విషమ మత పరిస్థితులలో ఈ భావనయు ఈ సాధనయు ఈ యుపదేశములను యెంత ఆవశ్యకము లయ్యెనో విజ్ఞులు గ్రహింపగలరు.

ఈ హరిహరనాథ తత్త్వము తిక్కనగారు కల్పించినది కాదు. వ్యాసుని భారతమున గల అనేక తత్త్వములలో ఒక తత్త్వముగ నున్నది. మరియు విష్ణుని అష్టోత్తర శతనామావళిలో "హరిహర రూపైక మూర్తయే నమః" అన్న చోట పేర్కొనబడినది. ఇట్లు అనేక తత్త్వములలో నొకటిగ అనేక నామము లలో నొకటిగానున్న ఆ సర్వదేవతాద్వైత మూర్తియైన తత్త్వమును తిక్కనార్యుడు ధర్మాద్వైత మూర్తియైన భారతమున ఏకైక పరతత్త్వముగా ప్రతిష్ఠించెను. భారత కృతిపతియైన హరిహరనాథుడు ఏదో ఒక గ్రామమున వెలసిన గుడి కట్టించుకొన్న దేవుడు కాడు. సృష్టి స్థితి లయములకు కర్తయైన విశ్వమయుడు. సారంశ మేమనగా, హరిహరనాథుడు శైవులకు, వైష్ణవులకు, కర్మిష్ఠులకు, జ్ఞానులకు, భక్తులకు, యోగులకు, మంత్రోపాసకులకు, తపస్యులకు సాధారణ శరణ్యుడు. ఐహిక మనోరథములనుగాని ఆముష్మిక సుఖమునుగాని, మోక్ష పదవినిగాని, యోగసిద్ధినిగాని ప్రసాదించెడి సర్వ ఫలప్రదాత. తిక్కన భారత రచనావసరమున హరిహరనాథుడు సాక్షాత్కరించునపుడు "జన్మాంతర దుఃఖముల్ తొలగునట్లు జేసి, కృతార్థు జేయవే" అని బ్రహ్మానంద స్థితిని కోరి నమస్కరింపగా ఆ దేవుడు-

తే॥గీ॥ "జనన మరణాదులైన సంసార దురిత
ములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరవు
గను వెలుంగు నీ కిచ్చితి............
..............................."

అని వర మొసగెను. అనగా మోక్షమన్నమాట. తన జీవితయాత్ర సార్థకమైన దనియు మోక్ష పదవి నిశ్చితమనియు ఎరిగియు అంతలో కర్మ సన్యాసము చేయక లోక సంగ్రహార్థమై భారత రచన కుపక్రమించెను.

భారతాంధ్రీకరణము

ఆంధ్ర భారతము మూలవిధేయము కాక స్వతంత్ర రచనయే యైన దనెడి గౌరవము ఆ మువ్వురు తెలుగు కవులకును చెందవలసినదే. యథా మాతృకతాపేక్ష వారిలో నెవ్వరికిని లేదు. అది ఫలములేని వ్రతమని వారెరుగుదురు. అందును తిక్కన పాలబడిన భాగము చాల దుర్ఘటమైనది. యుద్ధ పంచకమున వర్ణనీయమైన విషయమంతయు నమిత వేగముతో సంచలించెడి దృశ్య పరంపరామయము. దానిని విసుగుదలయు పునరుక్తి లేకుండ రసవంతముగా తెనుగునకు తెచ్చుట సుకరమైన పనిగాదు ఆయన దానిని నిర్వహించిన విధమిట్టిదని వర్ణించుటయు సుకరముగాదు. ఆ యా వీరుల స్వభావముల కుచితమైన ఆలాపములు, పరస్పర సంభాషణములు మొదలైన వాగ్వ్యాపారములేకాక రౌద్ర రసానుగుణములైన వారి హస్తన్యాస ముఖన్యాస ఖడ్గచాలన ప్రహరణాదులు సైతము సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములతో వర్ణించి మన ఆత్మలను యుద్ధభూమిలో సంచరింపజేయును. ఆపై పర్వములలో శాంతికవచము నానావిధ ధర్మ తత్త్వమయము. ఆ భాగములను సమగ్రముగా నర్థము చేసికొనుటయే కష్టము ఇంక వాటిని తెలుగులో చెప్పుట మిగుల దుష్కరము. ఇవి యట్లుండ ఉపనిషత్తుగా ప్రసిద్ధమైన గుహ్యాతిగుహ్య మనిపించుకొన్న భగద్గీతను దేశ భాషలో రచింపరాదనియు, ఎవరేని అందులకు పూనుకొన్నను, ఆ పూనిక సఫలము కాదనియు పండిత లోకమున ఒక రూఢమైన అభిప్రాయము కలదు ఆ ఆధ్యాత్మిక రహస్యములు దేశభాషలో ఉచ్చరించుట పాపహేతువనియు భావించెడివారును నుందురు. ఈ సమస్య తిక్కన పాలబడినది. ఆయన ధీరుడై స్వతంత్ర దృష్టితో తన బుద్ధికి ఉచితమని తోచిన మార్గమున దానిని పరిష్కరించెను. వేదాంత భాగములను తెనిగింపక విడిచినచో తెలుగు భారతమునకు పంచమవేద గౌరవము పోవుటయే కాక భారతము ద్వారా ఆయన ఆంధ్రావళి కుపదేశింపదలచిన ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము కూడ లభింపదు. మరి మూలములో గల ఆధ్యాత్మిక విషయముల నన్నింటిని తెనుగున యథాతథముగ చెప్పబూనినచో అది తా నేర్పరచుకొన్న అనువాద ప్రణాళికకు అనుగుణము కాకుండుటయే కాక రచనలో కావ్యశోభ కూడ మందగించును. ఈ సంకటావస్థను దాటుటకే ఆయన ఆ ఘట్టములలో కొన్నింటిని పరిత్యజించి, కొన్నింటిని సంగ్రహించి భారత సరస్వతీ భుజములనుండి ఆ బరువు నెంత తగ్గింపదగునో అంతదనుక తగ్గించి ఆమె క్రీడను

సుకర మొనర్చెను. అయినను వస్తుతత్త్వమునుబట్టి శాంతి పంచకమును అని వార్యమైన కొంత బరువును ఆమె మోయవలసియే వచ్చెను. దాని నంతకంటె తగ్గించుట పొసగదు. సారాంశ మేమనగా - శ్రుత్యర్థములను తెనిగింపరాదన్న నియమము ఆయనకు లేదు. తెనిగింపలేని అశక్తత అంతకుమున్నె లేదు. ఒక మారటు ఒకమారిటు చేసి అనియతము వర్తించెనని లోక మాక్షేపించునన్న సంకోచ మసలే లేదు ఆయన పెట్టుకొన్న నియతి సందర్భోచితిని, కథాగతిని బట్టి యుండును. ఈ ఆత్మ వ్యవస్థానమే లేనిచో ఆయన భారతమును తెలుగులో "వినిర్మించుట" సాధ్యమయ్యెడిదే కాదు నీరసములను శుద్ధ శాస్త్ర విషయికములను అయిన ఆ భాగములనుకూడ ఆయన సముచిత శబ్దఘటిత వాక్య విన్యాసములతో పూరించి రసహీనతను తొలగించెను. జీవుడు పురుషుడా స్త్రీయా? అనే శంకకు సమాధానముగా శివుడు పార్వతితో చెప్పిన ఈ క్రింది వాక్యము పై సిద్ధాంతమునకు నిదర్శనములుగా చూపదగిన పెక్కింటిలో నొకటి

"తాత్వికములైన పురుష
స్త్రీత్వంబులు లేవు పార్వతీ! జీవునకు"

(అను. ప.పంచ ఆ. 137)

అట్టిదే కర్మ ప్రభావమును గురించి చెప్పిన ఇంకొక పద్యమును ఉదాహరించుచున్నాను. ఈ పద్యార్థములో సహజముగా కవితా వాసనయే లేదు. కాని వాక్య విన్యాస ప్రభావము వలన ఈ పద్యము మనోహరమైనది.

విను కర్మంబొనరించుచు
జననము మరణంబు, నదియు సౌఖ్యము దుఃఖం
బును గావించుం దన చే
సిన దానిం బడక పోవ శివునకు వశమే!

(అను. ప.ప్ర. ఆ. 34)

ఆయన సంక్షేపించిన ముఖ్య వేదాంత ఘట్టము భగవద్గీత. భగవద్గీత భారత శరీరమున హృదయ స్థానమున వున్నది. మానవ శరీరము నందలి రక్త నాళము లన్నింటను ప్రవహించు రక్తమునకు హృదయమే మూలము. అట నుండి బయలుదేరిన రక్తమే నాళముల ద్వారా శరీరమంతటను ప్రసరించుచు పుష్టిని, జీవమును ఒసగును. అట్లే భగవద్గీత నుండి ప్రసరించు ధర్మసారమే భారతము నందెల్లెడలను ప్రసరించుచుండును. "ఈ ఉపనిషత్తు తెనిగింప గూడదనెడి మర్యాదకు కట్టువడియే ఆయన దాని సారమును నామ మాత్రముగా చెప్పెనేగాని నిజముగా తెనిగింపలేదు" అనెడివారు కొందరు కలరు ఇది సారహీనమైన వాదము. తెనిగింపరానిదే యైనచో దానిని తడువుటకే ఆయన అంగీ

కరింపడు అట్లుగాక యే కొలదిపాటి శ్లోకములు తెనిగించినను ఆ వ్రతము చెడి నట్లే యగును. పూనిన ప్రతిన నామమాత్రముగ భంగపఱచుకొనుట కంటె దానిని తుదముట్ట కొనసాగించుటయే మేలు. కావున ఆయనకు ఆ ప్రతిజ్ఞ లేదు దానికి భంగపాటును రాలేదు ఆవశ్యకమైనంతవరకు గీతోపనిషత్తు అనువదింప బడెను భగవద్గీతాపరముగ నించుమించు ఆఱువది పద్యములు వ్రాయుట దానిని వదలుట కాదు; సంక్షేపించి తెనిగించుట. ఆ సంక్షిప్తత తెనుగు సేతకై ఆయన యేర్పరచుకున్న ప్రణాళికకు అనుగుణమే కాని విరుద్ధము కాదు భగవద్గీత యెంత ఉత్తమ గ్రంథమైనను ఆ ఉపదేశమంతయు ఉభయ సైన్యములు మోహ రించియున్న ఆ యుద్ధభూమిలో అప్రస్తుతమని విమర్శకుల యభిప్రాయము. ఈ ఔచిత్యమును గ్రహించియే తిక్కన తత్సారమును సందర్భమునకు పొందు పడునంత మాత్రము చెప్పి కథాగతికి నిరోధము లేకుండునంతవరకు సంగ్రహ పరచెను.

మరికొందరు శాస్త్రీయమైన శబ్ద నిష్కర్షత (Scientific Precision of Word) సంస్కృతమునందు వలె తెనుఁగున సాధ్యము కాదనియు ఆ అసా ధ్యతను ఎఱిగియే తిక్కన దానిని పూర్తిగా తెనిగింపలేదనియు అనుకొందురు. ఇది ఆయన వాక్కునకు గల శక్తిని ఎరుగక అనినమాట. తిక్కన కవిత్వ మునకు శబ్దార్థ నిష్కర్షతయే జీవగఱ్ఱ. తెనిగించినంత వరకు ఈ భగవద్గీత యందుగాని, శాస్త్రార్థ ప్రతిపాదకములైన ఇతర సందర్భముల యందుగాని ఆయన తెలుఁగు సేతకు అర్థన్యూనతా శబ్దన్యూనతాది లోపములేమియు రాలేదు. శాంతిపంచకమునందు ఎన్నో వాక్యములు ధర్మశాస్త్ర సూత్రములవలె ఒక అక్షరమైనను అనావశ్యకమైనది లేకుండ సంపూర్ణ అర్థస్ఫూర్తి కలుగునట్లు రచింపబడినవి.

ఈ క్రింది మూడు పద్యములు అందుకు ఉదాహరణము.

కం॥ అనఘ! యనులోమమునఁదోఁ
పును, బ్రతిలోమమున లయము వొందుటయును గ
ల్గును సర్వతత్త్వముల కవి
యెనయక బ్రహ్మమును గలయు చేకత్వమగున్.

(అను-ఆశ్వా-4-ప-184)

తే॥ "పొదలుఁ దఱుగుటకై, పొడ వొదవుఁబడుట
కై, కడను జేరుఁబాయుటకై, జనించుఁ
బొలియుటకునై, సుఖంబును బొందు దుఃఖ
మందుటకునై, పదార్థము లఖిలములును"

(ఆశ్వ.2 ఆ.ప 165)

తే॥ మాతకును, వేదమునకు, ధర్మంబునకును
పరములగు గురు, శాస్త్ర, లాభములు లేవు
తపములేదు ప్రవాస వ్రతంబుకంటె
నధికమైనది యండ్రు మహాత్ములనఘ."

ఇక భగవద్గీతను గురించి గీతను సంగ్రహ పరచుటలో తిక్కనార్యుడు సారభూతములైన కొన్ని శ్లోకములను యథామాతృకముగా అనువదించెను.

కం॥ "పురుషుడు సెడునను వాడును
పురుషుడు, సెరచునని పలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
ప్పురుషుడు సెరుపండు సెడడు భుజవీర్య నిధీ."

ఈ పద్యము క్రింది శ్లోకమునకు యథా తథానువాదము :

"య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతం,
ఉభౌతౌ నవిజానీతో నాయం హంతి నహన్యతే॥
(గీత-సాంఖ్య 19 శ్లో)

మరికొన్ని పద్యములలో ఒకటి రెండు శ్లోకభాగముల అర్థములు, ఏకోపదేశ వాక్యముగ సంఘటింపబడినవి.

కం॥ "ఫలముల యెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుండగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయున్; దత్త్వజ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము తానై కలుగున్॥"

ఈ పద్యములో "కార్యకర్మము నడవన్ వలయున్" అన్నంతవరకు "కర్మణ్యే వాధికారస్తే మాఫలేషు కదాచన" అనే సాంఖ్య యోగములో గల శ్లోక పూర్వార్థమున కనువాదము అటనుండి తత్త్వజ్ఞానము "దలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్" అను వాక్యమున—

"శ్రేయాన్ ద్రవ్య మయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞాన యజ్ఞః పరంతప
సర్వం కర్మాఖిలంపార్థ జ్ఞానే పసమాప్యతే"

అను జ్ఞానయోగములోని శ్లోకము యొక్క ఉత్తరార్థము గ్రహింపబడినది.

పద్యము స్వతంత్రమైనది.

ఇంకొక విశేషమేమగా కొన్ని యెడల తిక్కన భాష్యకర్తగా సముతము వర్తించి నిగూఢ విషయములను పెక్కింటిని ప్రకాశింపజేసెను. శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూప ప్రదర్శనమునకు ముందు అర్జునునిచే ఆయన అనిపించిన మాటలు దీనికి తార్కాణము.

మ॥ "అతిగుహ్యంబిది, నీవు భూరికృప నీ యధ్యాత్మమున్ గాన జే
సితి నాకిమ్మెయి విన్కిఁ గొంత భ్రమ వాసెన్, యోగిహృద్ధ్యేయమై
యతులైశ్వర్య విభూతి నొప్పు భవదీయంబైన రూపంబు సూ
చు తలంపెత్తెడుఁ బోలునేని దయ జక్షుః ప్రీతిగావింపవే."

ఈ పద్యము విశ్వరూప ప్రదర్శనమునకు హేతుభూతమైన అర్జునుని విజ్ఞాపనము. గీతలో తత్పూర్వము విభూతియోగాంతము వరకు జరిగిన యుప దేశము వలన అర్జునునకు మోహము పోయినదని చెప్పబడినది. (మోహో౽యం విగతోమమ). అయినను విభూతి యోగమున వర్ణింపబడిన విశ్వరూప దర్శన యోగ్యత తనకు గలదేని తనకు చూపమని అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని వేడుకొనెను. నిజమారసినచో గతి మోహునకు విశ్వరూప దర్శనమే అక్కరలేదు. ఈ లోటును గుర్తించియే కవిబ్రహ్మ పై పద్యములో ఆ ఉపపత్తిని కలిగించెను. ఎట్లనగా, అర్జునునకు అప్పటికి జరిగిన ఉపదేశము వలన "కొంతభ్రమ" మాత్రమే పోయెనుగాని పూర్తిగ మోహము తొలగలేదు. మిగిలిన భ్రమ విశ్వరూపసందర్శనమువలనగాని పోదు. అప్పటికి జరిగినది సిద్ధాంత శ్రవణము మాత్రమే! తరువాత జరుగవలసినది తదర్థ సాక్షాత్కారము. నేటి ప్రకృతిశాస్త్ర పాఠబోధనలోని సిద్ధాన్తము విన్న శిష్యులకు ఉపాధ్యాయులు ప్రయోగముల ద్వారా ఆ అర్థమును ఋజువుచేసి నిరూఢజ్ఞానము కలవారినిగా చేయుట వంటిదే (Theory and Practicals). కృష్ణుడు అర్జునునకు చేసిన ఉపదేశమును, ప్రదర్శించిన విశ్వరూపమును, వస్తు సాక్షాత్కారము జరిగిననేగాని పూర్ణజ్ఞానము కలుగదు. అది కలుగుటకే భగవాను డర్జునునకు విశ్వరూపము చూపెను. "కొంతభ్రమ వాసెన్" అన్న వాక్యములో నింత యర్థమున్నది.
మరియు, చరమోపదేశము గల-

శ్లో॥ "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ
అహంత్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః॥"

అను శ్లోకమునకు ఏ వ్యాఖ్యాతయు తృప్తికరమైన అర్థము వ్రాయలేదు. ఈ శ్లోకమును-

తే॥గీ॥ క్రందుకొను సర్వధర్మ వికల్పములను,
నెడల విడిచి దృఢంబుగ నేనొకండ
శరణముగ నాశ్రయింపుము సకల దురిత
ములకుఁ దొలగింతు నిన్ను బ్రమోదమంద"

అని తెనిగించి, పరిత్యజింపదగినవి ధర్మవికల్పములు గాని ధర్మములు కావు అని బోధించుట ఆచార్య పదమధిష్ఠించిన అయనకే చెల్లును.*

మఱికొన్ని మూలాధారము ఏమాత్రము లేని స్వతంత్ర పద్యములు రచించి స్వానుభవ గోచరములైన రహస్యములను కొన్నింటిని ఉపదేశించెను. ఈ క్రింది పద్యమందులకు ఉదాహరణము.

కం॥ "వైరమున నులిచి త్రెంపక
కారాకులు డుల్లినట్లు కర్మములెల్లన్
దారపెడబాయవలయుట
సారకృపన్ దెలియజెప్పె శౌరియతనికిన్."

ఎత్తివైచిన ఆధ్యాత్మిక భాగములలో ముఖ్యమైనది, భగవద్గీతతో సాటి వచ్చునది, శ్రుతి ప్రపంచములో జేరదగినది సనత్సుజాతీయము. గీతకువలెనే దీనికి శంకరులు భాష్యము వ్రాయుట దాని మహత్వమునకు నిదర్శనము. దీనిని వదులుటలో తిక్కన వహించిన అధికారము నిరుపమానమైనది. ఈ ఘట్టము వలన కథకు కల్గిన మేలేమియు లేదు. అదియుండియు లేకయు నిర్విశేషమే. ఆ ఉపదేశము నాలకించు ధృతరాష్ట్రుడు భగవద్గీత నాలకించి యుద్ధోన్ముఖుడైన యర్జునుని వలె ధర్మమార్గోన్ముఖుడు కాజాలడు. అతని చంచలతను' కృత్రిమ బుద్ధిని మరల్పజాలని ఆ ఉపనిషత్తు నిష్ప్రయోజనముగా నుండుట కంటె తొల గుటయే మేలు. అట్లు తొలగించుట వలన అమూల్యమైన మహర్షి వాక్యము వ్యర్థముగాబోక ఆత్మగౌరవమును కాపాడుకొన్నదయ్యెను ఆ సనత్సు జాతీయము లోని విషయములు ఇటు గాక గ్రంథము నందచ్చట కొన్నిచోట్ల అనేక విధము లుగ వివరింపబడుటనే దానిని ఇట తొలగించుట వలన నష్టమేమియు కలుగలేదు.

భారతములో తాత్విక ఘట్టములు మూడుచోట్ల వున్నవి. అందు మొదటిది భీష్మ పర్వమునందలి గీతోపదేశము. రెండవది ఉద్యోగ పర్వమునందలి

---

* ఈ శ్లోకములో'ధర్మ'శబ్దమునకు నేడు మనము వాడుకొనుచున్న 'బాధ్యత' (Responsibility) అనే అర్థమని నాకు తోచినది. "నీ బాధ్యతలన్ని నాకు వదిలిపెట్టి నన్ను శరణు చొరుము" అని శ్రీకృష్ణుని యుపదేశము. బాధ్యతా నిర్వహణాలోచనలో కలిగే కర్తవ్యతా మూఢత్వమువల్లనే వికల్పములు క్రందు కొనును. "అట్టి ధర్మ వికల్పములను తొలగద్రోసి నన్నాశ్రయింపు" మని తిక్కనగారి పద్యమునందలి తాత్పర్యము. నేను ఊహించిన పై అర్థము వికల్ప మునకు పూర్వదశ. నన్నయ భారతమున యయాతి చరిత్రలో "అలును దాసి యును సుతుడునన్నవి పాయని ధర్మముల్ మహిన్" అని శర్మిష్ఠ పల్కిన వాక్యములోని శబ్దమునకు ఈ 'బాధ్యత' యనియే అర్థము.

ననత్సుజాతీయము. మూడవది శాంతి - అనుశాసనిక పర్వములలో భీష్ముడు ధర్మరాజునకు చేసిన విజ్ఞానోపదేశము. ఈ మూడింటిలో మొదటి రెంటినిగూర్చి ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. ఇక భీష్ముని ఉపదేశము:- పూర్వపు రెండింటివలె ఇది శుద్ధ తాత్త్వికము కాదు. అది చతుర్విధ పురుషార్థములకు సంబంధించిన నానావిధ మానవ జీవిత ప్రవృత్తి విశేష ధర్మములను వివరించెడి విజ్ఞాన కోశము. ఆ భాగము స్పృశింపని భారతీయ సంస్కృతి విశేషమే లేదు ఆ ఉప దేశము చేసిన గురువు భీష్ముడు. ఆయనయందు సంప్రదాయైక వేద్యమైన శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస విజ్ఞానమంతయు మూర్తీభవించి యున్నది దాని నాలకించిన వాడు యుధిష్ఠిరుడు. ఆయన గురూపదేశానుసారముగ ప్రజాపాలనా భారము వహింపనున్న రాజు. ఈ రాజునకు యుగముల నుండియు పరంపరాగతమైన ఆ విజ్ఞానమంతయు రాజ్యపాలనావసరమున అత్యంతావశ్యకమై యుండును. ఆ ఉపదేశము శ్రీకృష్ణునుగాని, వ్యాసుడుగాని, మరి యే ఆచార్యుడుగాని చేయుట కంటె ఆతని పితామహుడు చేయుటలో నెంతో ఔచిత్యమున్నది వంశక్రమాను గతమైన ఆ సంప్రదాయమును, మనుమనికి తాత బోధించుట పితృపైతామహ మైన నిధులను అప్పగించిపోవుట వంటిది. ఈ భాగమున ప్రధాన పాత్రల సన్ని వేశ సంభాషణలయందును ఎడనెడవచ్చెడి ఉపాఖ్యానముల యందును తప్ప తక్కినచోటుల కవిత్వ పదార్థమే యుండదు. నీరసమైన ఆ భాగములను పునరు క్తులు తొలగించి యథావకాశముగా తగ్గించి ఉపదేశసారమునకు లోపము రాకుండ తిక్కన సరసముగా అనువదించెను. నీరసములైన అర్థములను కూడ శబ్దగుం ఫన నైపుణితో ఆయన మనోహరముగ రచించిన విధమును సోదాహరణముగ ఇతఃపూర్వము పేర్కొంటిని అయినను ఆ భాగము కావ్యోచిత వస్తువు తక్కువ కలది యగుటచే దానికి పూర్వాపరములైన ఇతర గ్రంథ భాగములవలె కొంద రకు ఇంపు నింపదు కాని భారతము కేవలం కథాశ్రవణ కుతూహలము తీర్చెడి గ్రంథమనియు, అందు ప్రతి ప్రకరణమును రసవంతముగనే యుండుననియు ఆశపడుట పొరపాటు విజ్ఞాన సర్వస్వమనదగిన ఆ మహేతిహాసములో రస స్పర్శలేని శాస్త్ర ప్రసంగములు కూడ వుండక తప్పదు వాటిని తెనుగున ఇంకను సంగ్రహించినచో తెలుగు వారికి ఆ విజ్ఞానము ఆ మాత్రమేని తెలుగున లభింపక పోవును దానిని సయితము ఆయన నిరలంకారమును సహజ సుందరమునునైన శైలిలో రచించెను. కథానిరోధకములును నీరసములునైన ఇట్టి ఘట్టములు శాస్త్ర కావ్యము లనిపించుకొనెడి పురాణేతిహాసములలో వుండితీరును ఈ భాగములను కవి యెట్లు తెనుగున అనువదించెనా అని చూచుట మాత్రమే పరీక్షాస్థానము. ఆ రీక్షకు తాళుట మాత్రమే కాక ఇంతకంటె ఈ అనువాదము మేల్తర

ముగా చేయుట దుర్లభమనునట్లుగా తిక్కన రచించెనన్నమాట మఱువరాదు. సూత్ర ప్రాయములైన ఆ శాస్త్ర వాక్యములకు ఆయన శైలి అనువైనట్లు వేరొక తెలుగు కవి శైలి అనువుకాదు. ఆ ఉపదేశము చేయదగిన గురుత్వము కూడ ఆయనకు వలె ఇంకొకటి తెలుగు కవికి లేదు. ఈ శైలినిబట్టియేకాక ఇతర యోగ్యతలను బట్టియు భారత రచనాధికారము తెలుగున తిక్కనకు తప్ప మరియొక కవికి లేదని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును.

ఇతిహాస రచనాధికారము

భారతమువంటి విపుల కావ్యకర్తకు ఋషిజనోచితమైన క్రాంత దర్శనము (Pervading Vision) అత్యంతావశ్యకము. మహేతిహాసము లందలి యితివృత్తము అతి విస్తృతమై అనేక దేశ కాల సమ్మేళనము కల్గియుండును కావునను, అందలి పాత్రల చరితము కథ వలెనే విస్తరించి పునఃపునరావృత్త మగుచుండును గావునను ఈ మహాలోకము నంతటిని నొక్కచూపుతో గ్రహించి, ప్రతి సూక్ష్మాంశమును గనుచెవరకుండ స్వాధీనము చేసికొని, యెచ్చటను స్వవచో వ్యాఘాతముగాని, పాత్ర స్వభావ వైరుధ్యముగానీ దొరలకుండ, తుదివరకు నిర్వహించు శక్తి గలవాడే ఈ రచనకుఁ బూనుకొనవలెను. మఱి స్థూలమైన ఈ కథా భాగము నతిక్రమించి, యావల దానిని నడుపుచున్న యీశ్వర చిద్విలాసమనెడి శక్తిని గూడ ఆ చూపులోనే దర్శించుట, యీ క్రాంత దర్శనములో నింకొక భాగము. మహాకవులు, కథామాత్రనిర్వహణముతోఁ దృప్తి పొందరు. కథ వారికి నిమిత్త మాత్రము. అది తెరమీఁది బొమ్మ. తెరచాటు నుండి ఈ బొమ్మ నాడించు సూత్రధారుని చేష్టితమును గుర్తించి ప్రదర్శించుటకే వారు యత్నింతురు.

ఏవం విధ దర్శనమును, సర్వసుబోధములైన తెలుగుమాటల కూర్పుతోడి శైలియు తెలుగు గ్రంథములలో భారతమునకు వలె మఱే గ్రంథమునకును అవశ్యకము గాదు. ఆ భారతము వ్రాసిన మువ్వురలో, వారివారి రచనా భాగములనుబట్టి, తిక్కనకే యాశక్తి సమగ్రముగా వశమయినదని చెప్పవచ్చును. మఱియు, నితిహాస కర్తకు సర్వసంవేద్యము, సులభమునైన శైలివలెఁ ప్రౌఢ జటిలశైలి యక్కరకురాదు. పాశ్చాత్యులలో ఆ శైలిని 'epic simplicity' అని లాక్షణికముగా నందురు.

మఱియు, మహేతిహాసకర్త మహోదార జీవితమును గడిపినవాడు కావలెను. (A really epic writer must have lead an epic life)- ధర్మము కూడఁ తిక్కనయందువలె మఱి యేకవి యెడను సార్థకము కాలేదు. అదిగాక, కథ యేదైనను, నందలి విషయసారము కవిచే స్వయముగ

సనుభూతము కావలెను. లేనియెడల రచనకు జీవము కలుగదనెడు మాటయు పయిదానివలెనే త్రోసివేయరాని ధర్మము. ఈ పంచమ వేదమును సవిమర్శ ముగా విభజించినపుడు అందు మూడే ముఖ్య విషయములు గోచరించును.

1. రాజనీతి 2. యుద్ధ తంత్రము 3. బ్రహ్మ విద్యోపదేశము.

పుట్టుకచేతను, నడవడిచేతను, విజ్ఞానముచేతను ఈ మూడు మహాధర్మము లను **ఆత్మ** ధర్మములుగ నిర్వహించి అనుభవ గోచరములు చేసికొనిన కవి తెలుఁగు నాఁట తిక్కన యొక్కఁడే. ఈ కారణముచే భారత రచనకు తిక్కన యొక్కఁడే యుత్తమాధికారి యని చెప్పనగును. ఈ యధికారము కేవలానువాద మునకు అక్కరలేదు. తన రచన కేవలానువాదము కాదని తిక్కన చెప్పెను.

"తెనుగు బాస వినిర్మింపఁ దివురుటరయ
భవ్య పురుషార్థ తరుపక్వ ఫలము గాదె" (విరా. 1-18)

వినిర్మించుట యనగా విశిష్ట రూపమున నిర్మించుట యని యర్థము. ఈ యర్థముననే తిక్కన భారతము పునర్నిర్మాణమయ్యెను, శుద్ధానువాదము కాలేదు. భారతము యొక్క అంతరాత్మ ధర్మాద్వైత మూర్తియని తొలుత గ్రహించిన వేత్త ఆయనయే. ధర్మ సందేశము ద్వారా ఆ అద్వైత భావమును నిరూపించి నట్లే. స్వరూప నిర్మాణమున కూడ దానిని సాధించెను. భారతమంతయు నొక ప్రబంధ మండలిగా, నందొక్కొక్క పర్వమొక్కొక్క ప్రబంధముగా పర్వాం తర్గతములగు నుపాఖ్యానములు స్వయంసమగ్రములగు కావ్యములుగా నూహించి అవయవమునకును నవయవితో పొత్తు చెడకుండ, సర్వాంగ సౌష్ఠవమును దృఢ బంధమును గల భారతమూర్తిని, శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపమువలె తీర్చి ప్రదర్శిం చిన బ్రహ్మయే కవిబ్రహ్మ. కర్ణ పర్వాంతము నందలి ఈ క్రింది పద్యమును చూడుడు:

చ॥ "అనలుడు భాస్కరుండును సుధాంశుడు నధ్వర సంప్రవర్తకుల్
వినుము నరేంద్ర ఈ క్రతువు విఘ్నమయం బిది నిర్వహించి ర
ర్జునుడును కర్ణుడున్ సమర రూపమునన్ దగ నీ ప్రబంధ మిం
పొనర పఠించినన్ వినిన నొందుదురున్ చిర సౌఖ్య సంపదల్".

ఈ పర్వమొక ప్రబంధమనియు అది పరిసమాప్తి నొందెననియు చెప్పు టయే కాక దానిని విన్నను పఠించినను చిరసౌఖ్య సంపదలు పొందుదురని ఫల శ్రుతిని కూడ పల్కెను. తిక్కన ఒక్కొక్క పర్వము నొక్కొక్క ప్రబంధముగా భావించెననుటకు ఈ నిదర్శన మొక్కటి చాలును. మఱియు తిక్కన భారత ములో ప్రతి చిన్న ఉపాఖ్యానమును స్వయం సంపూర్ణమైన యొక కావ్యముగా రచించుట బ్రాహ్మణ సమారాధన చేసెడి యొక గృహస్థు భోజనమునకు వచ్చిన

అసంఖ్యాక బ్రాహ్మణులకు సాముదాయకముగా ఆతిథేయ మర్యాదలు జరుపుటయే గాక ప్రతి బ్రాహ్మణుని ప్రత్యేకము అనాటికా ఒక్కడే అతిథిగా భావించి శ్రద్ధతో ఆదరించి పూజించుట వంటిది.

నాటకీయత : సాహిత్యపరముగ శైలిని రెండు విధములుగ వివరింప వచ్చుననియు, అందు మొదటిది కావ్య సామాన్య సరణియనియు, రెండవది పద గుంఫన సరణియనియు మొదటి దానిలో ఆఖ్యాన, నాటకీయ, వర్ణనాత్మకములు అను మూడు భేదములుండు ననియు, రెండవదానిలో బుద్ధిగమ్య, భావస్ఫోరక, కర్ణపేయములనెడి మూడు భేదములుండుననియు నన్నయ ప్రకరణమున చెప్పితిని. ఆ ప్రమాణములను బట్టియే తిక్కన శైలి నాటకీయ మనియు బుద్ధి గమ్య మనియు నిర్దేశింపవచ్చును.

నాటకీయమనగా :

ఏ కథయైనను కథనరూపమున ఉన్నపుడు ఆఖ్యానమనియు, సంవాద రూపము నున్నపుడు నాటకీయమనియు అనిపించుకొనును. కథన రూపమున నడచిన కథ కొంత కవివశమునను కొంత పాత్ర వశమునను వర్తించును. సంవాద రూపమునసున్న కథ కేవల పాత్ర వశమునవే వర్తించును. ఇదియే దృశ్య శ్రవ్య కావ్యములకు గల ముఖ్యభేదము. అయితే సంవాదమే నాట కీయత గాదు. అది అందులో నొక భాగము మాత్రమే. నాటకీయతకు ప్రాణము పట్టు అని చెప్పదగినది పాత్ర సృష్టి. అనగా పాత్రలు కవిచే వర్ణింపబడక తత్తద్గుణ కర్మానుసారముగా స్వయం వ్యక్తములగుట. పాత్ర సృష్టిచేయు కవి వాటిని స్వయం వ్యక్తములగు నట్లొనర్చుటలో నిశితముగా వాటి చిత్తవృత్తి పరిశీలన మొనర్చి తదనుగుణమైన మాటలను, చర్యలను వాటి కాపాదించును. పాత్రల వర్తనమే కథాగమనమగును. కావున గ్రంథము సంవాద రూపమున నుండుటయు, చిత్తపరిశీలనానుగుణముముగ పాత్ర సృష్టి జరుగుటయు, సజీవ మైన ఆ పాత్రల వర్తనమే కథా గమనమగుటయు అనెడి మూడంశములు నాట కీయతకు ముఖ్య లక్షణములు. ఇట్టి లక్షణములు సమగ్రముగా గల గ్రంథము నాటకము. శ్రవ్య కావ్యమున కూడ సజీవపాత్ర నిర్మాణము జరగవచ్చునుగాని అట్టి సందర్భములు క్వాచిత్కములుగానే ఉండును. పాత్రలు కవిచే వర్ణింప బడుటయే ఆ జాతి కావ్యముల లక్షణము. అట్లే కొన్ని శ్రవ్య కావ్యములలో సంవాద రూపమునను కథ నడుపవచ్చునుగాని కథనమే వాటి ప్రధాన లక్షణము పాత్రను వర్ణించుటను ప్రత్యక్ష పద్ధతి యనియు (Direct method) పాత్రను స్వయం వ్యక్త మొనర్చుటను పరోక్ష పద్ధతి (Indirect method) అనియు విమర్శ పరిభాషలో నందురు వర్ణింపబడిన పాత్రలలో చైతన్య ముండదు.

భారతము రచనాక్రమమును బట్టియు, వస్తు స్వభావమును బట్టియు, శ్రవ్య కావ్యమేగాని దృశ్య కావ్యముకాదు అనగా ఆఖ్యానజాతికి చెందిన విపుల కావ్యము. ఆఖ్యానజాతిలో ప్రబంధములు కొంతకు కొంత నాటకీయ సరణిలో నడచిన నడువవచ్చునుగాని పురాణేతిహాసాదులైన ఉద్గ్రంథములు ఆ సరణిని నడువజాలవు. అట్లు నడుపుటయు కష్టమే. ఈ గ్రంథములయందు పాత్రచిత్రణాది నాటక లక్షణములను ఆశింపరాదు. ఆ లక్షణములు లేకుండుట ఆ గ్రంథమునకు కళంకమును కాదు కాని వీటిని గూడ అనువైనంతవరకు నాటక లక్షణముద్రితములను చేయగల కవి ఉన్నచో ఆతని రచనాసరణినే నాటకీయము అందుము. అతడైనను సందర్భము పొసగినపుడే నాటకీయ పద్ధతి ననుసరించును గాని గ్రంథమంతయు ఆ సరణినే నడుపజాలడు. ఈ లక్షణములను బట్టి తిక్కన, పురాణమనిపించుకొనదగిన భారతమును కావ్యలక్షణ శోభితమైన ప్రబంధముగా నొనర్చుటయేగాక, ఆ ప్రబంధమును నాటకీయముగా గూడ సంతరించెనని సహృదయులకు విదితముకాక మానదు అదియే, ఆయన 'సరణి నాటకీయము' అను మాటలోగల తాత్పర్యము. ఇట్లనుటచే ఆయన చేతిలో భారత కథ కథన రూపమున నడవలేదని గాని పాత్రలు ఎచ్చటను వర్ణింపలేదని గాని అనుకొనరాదు. కాని అట్టి ఆఖ్యాన లక్షణముల కంటే నాటకీయ లక్షణములే ఆయన భారతమున మిక్కుటముగ నుండును. మరియు సజీవపాత్రసృష్టిలోను దాని కాధారమైన పాత్రమనోధర్మ పరిశీలనలోను ఆయనకు గల ప్రతిభ నాటక కర్తలలోనే చాలామందికి లేదు. ఇక శ్రవ్య కావ్యకర్తల సంగతి చెప్పనేల?

తిక్కన నాటకీయతలోని మరికొన్ని విశేషములు

ప్రబంధముల మాట ఎట్లున్నను పురాణేతిహాసాదులకు నాటక లక్షణము పట్టించిన కవి తెలుగున ఇంకొకడు లేడు. ఆయన నాటకమునందువలె రంగ ప్రసాధనమును, అభినయ సూచనను, జనాంతిక స్వగతములను, పాత్ర ప్రవేశ నిష్క్రమణములను, పాత్రల అవయవ విక్షేపములను సైతము ప్రదర్శించును. స్వభావముచేత ఆయన నాటకకర్త కావలసినవాడు. కాని ఆఖ్యాన రచన చేయుటచే ఆ లక్షణములను దీనియందు ప్రవేశపెట్టి తన రచన నాటకీయసరణి అని అనిపించుకొనెను. కావుననే ఆయన భారతమును చదువుచున్నపుడు కథను చదువుచున్నట్లుగాక నాటకమును చూచుచున్న భావన కల్గును. అనగా రసాస్వాద జన్యమైన ఆనందము కల్గును. అసలు సాహిత్య పఠనమునకు ఫలముగా చెప్పబడిన రసాస్వాదము నాటక ప్రదర్శనము చూచుచున్నపుడు సామాజికులకు కల్గెడి ఆనందానుభవ పరముగ భరతునిచే చెప్పబడెను. శ్రవ్య కావ్యమునకు గాని ప్రదర్శనార్హత లేని దృశ్య కావ్యమునకుగాని, భరతుని సిద్ధాంతము అన్వ

యుంపదు. దర్శనవేళ కాక శ్రవణ పఠన వేళలయందును కావ్యములు ఆనంద దాయకము లగుచుండుటను గుర్తించిన అలంకారికులు తరువాతి కాలమున ఆ రస సిద్ధాంతము శ్రవ్య కావ్యములకుకూడ అనువర్తింపజేసిరి. అట్లు చేయుటలో వారు శ్రవ్య కావ్యముల నన్నిటిని లక్ష్యములుగా గ్రహింపక ప్రత్యక్ష కల్పములైన వాటియందు మాత్రమే రసోదయము కల్గునని ఒక మేర ఏర్పరిచిరి. ''ప్రత్యక్ష కల్పము'' అనగా భూతపూర్వమైన వృత్తాంతము ఇంచు మించు యథాతథముగా మరల కంటి యెదుడ కానవచ్చుట. నాటక ధర్మమిదియే కదా? ఏనాడో, ఎక్కడనో జరిగిన యొక వృత్తాంతమును ఈనాడు మన కంటియెదుట జరుగుచున్నట్లుగా చూపుటయే నాటక ప్రదర్శనము. అందుచేతనే కథ భూత కాలికమైనను నాటకరచన వర్తమాన క్రియా ప్రయోగముతో రచింపబడును. నాటకేతరమైన కావ్య పఠనవేళను రసోదయము కావలెనన్నచో కథా సంవిధానము నాటకమునందువలె ప్రత్యక్షము కావలసియుండును. పాత్రల మానసిక భావవివర్తములను, శరీరావయవ విక్షేపములను, గాత్ర సర్వకాకువులను భావించి పాత్రానుగుణముగ సందర్భానుసారము చిత్రింపగల కవులకే కావ్యమును ప్రత్యక్షగోచర మొనర్చుట సాధ్యమగును. అట్టి కావ్యములే రసవంతములు అనిపించుకొనును. తెలుగు కవులలో కూలంకష నాటకీయ ప్రజ్ఞగల మహాకవి తిక్కన. ప్రబంధ కవులలో అట్టి ప్రజ్ఞ కలవారు మఱికొందరు కలరు గాని వారు తిక్కన తరువాతనే పరిగణింపదగినవారు. మరియు ఆ ప్రబంధములు భారతమువలె అతి విస్తృతి కల కథలు కావు. అవి పరిమిత పరిమాణము కలవి. అందు వర్తించు పాత్రలును పరిమిత సంఖ్య కలవి. ఇక భారతమో, అసంఖ్యాక పాత్రలతో నడిచెడి అతివిస్తృతి వస్తు ప్రపంచము. విపులతరమైన పటముమీద చిత్రింపబడిన మూర్తులలో సూక్ష్మ రేఖలు మరుగుపడుననుట చిత్రలేఖన కళా ధర్మములలో నొకటి. అట్లే సాహిత్యమునకూడ విపులతరమైన వస్తు ప్రపంచములో సూక్ష్మ వివరణములు కవి భావనను తప్పించుకొని పోవును భారతములో అట్టి సూక్ష్మ వివరణ విస్మరణ మెయ్యెడను జరుగలేదు. ఈ సిద్ధాంతమునకు గ్రంథమంతయు ఉదాహరణమే. అయినను ఒకటి రెండు ఉదాహరణములు చెప్పెదను. 1. ద్రౌపది సైరంధ్రీ వేషమున విరాటపురము చొచ్చునపుడు సైరంధ్రీ జాతి వేషమున కుచితమౌనట్లు జడను విప్పుకొని ''వలపలి దిక్కున కించుక మలగునట్లు'' కొప్పు పెట్టుకున్నదట. 2. సుదేష్ణను చేరబోవునప్పుడు 'తల సీరయరసి' వినయ వైభవముతో చనియెనట. 3. గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల వెంట వనవాసమునకు పోవ సంకల్పించిన కుంతీదేవి ఆ తలంపు మానుమని వేడుకొనిన ధర్మజునకు తన తలంపు మారదని చెప్పినపుడు-

"నిజస్కంధంబున నున్న గాంధారి కరంబుఁ గరంబు నయంబునఁ బాపి అతని దిక్కు మొగంబై"

కం॥ "నీవేమియు నరకుము, నహ
దేవుని నేమరక యరయు, దనకర సుతునిన్
భావమున దలపు, మే నాదేవ
సముని పుట్టు వడచితిం గపటమునన్" అనియెను.

4. ద్రౌపది కీచకునివలన తాను పడిన భంగపాటు భీమున కెరిగించు నదియై రాత్రివేళ మహానసశాలకుపోయి నిద్రలోనున్న అతనిని మెల్లగా సంబోధించెనట. అతడు మేల్కొని చీకటి గావున వ్యక్తిని గుర్తుపట్టలేక "యెవ్వరిది?" యనెనట. ఆమె "నేను" అని బదులు చెప్పినదట. ఆ యెలుంగును బట్టి అతడు ఆమెను ద్రౌపదిగా గ్రహించెనట. ఇట్టి శారీరక చేష్టలు, వాచిక కాకువులు, నాటక ప్రదర్శనమున నటులు చేసెడి అభినయ విశేషములు. వాటిని కూడ కథా వర్తనమున ఇముడ్చుట చేతనే కావ్యార్థము ప్రత్యక్ష కల్పమైనది. దాని ఫలితముగా విషయ ప్రధానమైన ఈ యితిహాసము నాటకముగా రస ప్రధానమైనది. నిర్వచనోత్తర రామాయణ ప్రకరణమున నే నుదాహరించిన సీతా నివాస, రంభారావణ సంవాదములు ఇయ్యెడను ఉదాహరణములు కాదగును. మరి అట్టివి వేనవేలు.

శైలిలో రెండవ అంశమైన పదగుంభన సరణి

శబ్ద విన్యాస సరణిని బట్టి ఒక కవి యొక్క శైలి భావస్ఫోరకమో (ఆవేశజనకమో) కర్ణపేయమో బుద్ధిగమ్యమో అయి ఉండుననియు, ఈ గుణములు సందర్భమును బట్టి ఒక్కొక్కయెడ సమ్మిళితములై యుండుట కలదనియు అయినను ప్రధానముగా ఏదో ఒక గుణము ఒక్కొక్క కవి శైలికి ఆత్మధర్మముగా నెగడుచుండుననియు ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. ఆ ప్రమాణమును బట్టి తిక్కన శైలి ప్రధానముగా బుద్ధిగమ్యము అని చెప్పవచ్చును. అలంకారికులు కావ్యగుణముగా పేర్కొన్న వాటిలో అర్థవ్యక్తి (Propriety), సమ్మితత్వము (Precision), సంక్షేపము (Brevity), సమత (Balance) మొదలగు గుణములన్నియు బుద్ధిగమ్యమైన శైలికి లక్షణములు. కేవల కర్ణపేయములైన గుణములను తిక్కన ఎచ్చటను ఆదరింపలేదు. భావస్ఫోరకము, బుద్ధిగమ్యము లైన గుణములలో సందర్భోచితముగా ఒక్కొక్క దానికి ప్రాధాన్యమిచ్చి హృదయార్ద్రతను, బుద్ధి వికాసమును సమముగా కలిగించును. భావావేశము గల ఘట్టములందును బుద్ధి గుణములకే ఎక్కువ అధికారమిచ్చును గాని, ఆ ఆవేశ ప్రవాహమునబడి మున్కలువైచుచు కొట్టుకొనిపోడు. తత్ఫలితముగా కావ్యశిల్ప లక్షణములలో శిరోభూషణ మనదగిన ఔచిత్య పరిపాలనము ఆయన రచనలో

ప్రతి వాక్యమునందును ప్రస్ఫుటమగుచుండును. జీవితములో ఆయన మహా మేధావి. ఆ మేధావితయే ఆయన శైలికి ఆత్మధర్మము.

ఈయన రచనలో అర్థము ననుసరించి శబ్దము నడచును గాని శబ్దము తీసిన దారిని నడచి అర్థము భ్రంశముకాదు. ఏ కవికేని తన భావమునకు గోచరించిన దంతయు రచించి చూపుట దుర్లభము. శుద్ధభావనా ప్రపంచమునకు సంబంధించిన అతని యూహా మూర్తప్రపంచమనదగిన శబ్దములో అవతరించు నప్పటికి అనేక సంకటములకు లోనై పరిమిత రూపముతోనే వ్యక్తమగును. సాధారణ కవులందరు శబ్దాధికార సంకటములకు లోనయి, యివి నడిపిన దారినే తమ భావముల పోనిచ్చి, యా యీషత్ఫలముతోనే తృప్తి పొందెదరు భావ భ్రంశము నంగీకరింపని మహాకవులు శబ్దమునే భావమునకు లోనుగావించి భావానుగుణముగ దానిని పలువిధముల త్రిప్పిమలచి నడపింతురు. వీరే వశ్య వాక్కులు. ఈ కార్యము తిక్కనవలె నిర్వహించిన తెలుగుకవి మరియొకడు లేడు. మరియు ఈయన రచనలో నాక్కొక్కయెడ ఒకే పద్యమున కార్యకారణ సంబంధముగల అనేక వాక్యములుండును. ఈ వాక్యముల సంబంధములను మన మూహించుకొనవలసినదేగాని ఆయన చెప్పడు.

చం॥ "పగయడగించు టెంతయు శుభం బది లెస్స; అడంగునే పగన్
పగ; పగగొన్న మార్కొనక పల్కక యుండగవచ్చునే; కడున్
దెగ మొదలెత్తి పోవ బగ దీర్పగ వచ్చిన క్రౌర్యమొందు; నే
మిగతి దలంచినన్ బగకు మేలిమి లేమి ధ్రువంబు కేశవా!"

ఈ పద్యమున "పగ అడగించుట లెస్స" అని ఒక సిద్ధాంతము చేయ బడినది. ఆ అడగించుట క్రౌర్య రహితముగా జరుగవలెనని ఇంకొక సంకేత వాక్యము చేర్చబడ్డది. ఈ రెండు వాక్యములకు నడుమ ఒకదాని నొకటి పూర్వ పక్షము చేయుచు మూడువాక్యములున్నవి. ఆ మీమాంసా ఫలితముగా క్రౌర్య రహితముగా పగదీర్చుకొనుట సాధ్యముకాదు గనుక అసలు పగ బూనుటయే అకార్యమని నిశ్చయింపబడినది. అర్థ సంవాదము కలిగి సమాన బలము గల ఇందలి వాక్యములను ఇంకొక కవియైనచో ఏ సీసపద్యముననో వివరముగ వ్రాసి యుండును. తిక్కనకు ఆ పద్ధతి కాదు. మరియు సిద్ధాంతమును సయుక్తికముగా సమర్థింపుచు తర్కసహము చేయుట ఆయనకు పరిపాటి. "అమలోదాత్తమనీష" కలవాడు కనుక తర్కమునకు తాళజాలని యే సిద్ధాంతమును చేయడు. ఒక పద్యము నుదాహరించెదను.

"వలనధికంబుగా గలుగు వైద్యులు శాస్త్రము లభ్యసించి మం
దుల నొడగూర్ప నేర్చి, తనుదోషము లారయు శక్తి కల్గి యా

ర్తులకు జికిత్స చేయుచురు, రోగము వాయమిలేదే? వారు రో
గులగుట కానమెట్లు? ప్రతికూల విధిన్ నరు నేర్పుతోచునే?"

ఈ పద్యములో నరుడు తన ప్రజ్ఞచే ప్రతికూల విధిని అతిక్రమింప జాలడను సిద్ధాంతము చేయబడినది. దానికి సమర్థుడైన వైద్యుడు చికిత్స చేసినను రోగము పోకుండుట దృష్టాంతముగా నీయబడినది. వైద్యుడు అసమర్థుడేయైనచో ఆ దృష్టాంతమే అసమర్థమగును. కావున సమర్థుడైన వైద్యుడే గ్రహింపబడెను. వైద్యుని సామర్థ్యమును నిరూపించుటకు అయిదు లక్షణములు పేర్కొనబడినవి. వాటిలో మొదటిది శాస్త్రాభ్యసనము, రెండవది మందులు చేయు నేర్పు, మూడవది రోగనిదానము, నాల్గవది చికిత్సా కౌశలము, అయిదవది "వలను"- అనగా ఉపాయమని సాధారణార్థము. సమయోచితోపాయము అని విశేషార్థము (Resourcefulness); చికిత్స చేయునప్పుడు ఎప్పటి కప్పుడు తటస్థించు బెట్టిదములను తొలగ ద్రోయు నేర్పు. ఈ లక్షణములలో నేదిలేకున్నను వైద్యుడు సమర్థుడే కాజాలడు. వాటిలో ఉపాయము అతిముఖ్యమగుటయే కాక శాస్త్రాభ్యాసమునకు పూర్వమే వైద్యుడు కాదలచిన వానికి ఉండవలసిన సహజ లక్షణము. అందుచే నది మొదట పేర్కొనబడెను. సులభముగానున్న ఈ పద్యములో తర్కమయమైన ఇంత విపులార్థమున్నది. ఇందు అర్థాతిశాయియైన శబ్దము గాని శబ్దాతిశాయియైన అర్థముగాని ఎచ్చటనులేదు. ఇట్టివే ఆయన శైలికిగల లక్షణములు. ఈ శైలియే బుద్ధిగమ్యమని చెప్పదగినది.

మరికొన్నిచోట్ల భావము యొక్క లోతును బట్టి అర్థమునకు ఝటితి స్ఫూర్తి కలుగదు అసలు ఏ కవి రచించిన పద్యమునకైనను అర్థము చెప్ప బూనెడివాడు ఆ కవి ఆ పద్యములో చెప్పదలచిన భావమేదియో మునుముందు ఊహించి అవగతము చేసికొన్ననేగాని అర్థము చెప్పజాలడు. కవి హృదయము గోచరము కానివాడు ఆ పద్యమునకు అర్థమే చెప్పలేడు. అనగా వ్యాఖ్యాత కవికి గల భావుకత్వము కలవాడై యుండవలె నన్నమాట. ఒకటి రెండు ఉదాహరణములు చూడుడు :

కం॥ "పరిచారికాత్వరేఖా
పరిణతి తనమేన అచ్చుపడు భావనకున్
తిరమై తలకొను నంతః
కరణముతో పురము ద్రుపదకన్యక సొచ్చెన్."

ఇది ద్రౌపది సుధేష్ణయొద్ద సైరంధ్రిగా వర్తింపబోవు సందర్భమున చెప్పినది. ఆమె ఒక మహారాజునకు పట్టమహిషి, కాలవశమున పరిచారిక కాబోవుచున్నది. ఎంత నేర్పుతో వేషము మార్చుకొని నటింప బూనినను ఆమె రూపు

రేఖలు సహజప్రాభవమును వెల్లడింపుచునే యుండును. వేషమేగాక రేఖ సైతము పరిచారికాత్వ స్ఫురణ కల్గింపనిచో గుట్టు బయటపడును. రేఖను మార్చుకొను టను శరీరవర్ణమును మార్చుకొనుటవలె అతి దుర్ఘటము. కాని భావితాత్ములైన వారు త్రికరణశుద్ధిగా భావన చేసినచో ఆత్మీయ రేఖనుగూడ మార్చుకొనగలరు. అట్టి భావన చేయుటకు, అంతఃకరణము అచంచలమై యుండవలెను. ఈయెడ పాంచాలి తన శరీరమున పరిచారికత్వరేఖ పొచ్చెము లేకుండ ముద్రితమగు టకై తాను చేయు భావన స్థిరమైయుండదగిన అంతఃకరణముతో పురముసొచ్చి నదని ఈ పద్యము యొక్క భావము. "భావన వలన రేఖమార్చుకొనవచ్చును" అనెడి యోగశాస్త్ర రహస్యమును అర్జునుడు బృహన్నల యయ్యెడు సందర్భమున కూడ తిక్కన వ్యక్తపరచెను. ఆ వాక్యమిది : "వదనంబు కొమరు భావన చేసి వేరుగా" అర్జునుని ముఖసౌందర్యము భావన వలన మారిపోయినదట. అగాధ మైన ఇట్టి అర్థగాంభీర్యము నూహింపలేనివారికి, ఆయన పద్యములు విన్నంతనే అర్థములు కావు. ఈ గుణమును గ్రహింపలేక తిక్కన కవిత్వమునకు ప్రస న్నతా గుణము తక్కువయని కొందరనుకొందురు. అర్థగాంభీర్యమును అప్రసన్నతగా తలచుట అశిక్షిత బుద్ధులకు సహజమే!

ఇంకొక ఉదాహరణము చూడుడు.

> "గుఱియైన చెలువున నెఱసిన లోక ర
> క్షణ మనంగ గళంబు చాయదోప"

హరిహరనాథుడు తనకు ప్రత్యక్షమైనపుడు తిక్కనచేసిన ఆ రూపవర్ణనగల పద్యములోని పాదమిది. కాలకూటము మ్రింగినవాడు ఏర్పడిన గళంబుఛాయ ఆ దేవుని కంఠమున కానవచ్చెనట. ఆనాడు లోకరక్షణార్థమై ఆయన హాలా హలమును మ్రింగెనుగాన ఆ ఛాయయే ఇక్కడ లోకరక్షణముగా అభేదాధ్యవ సితమైనది. అయితే ఆ నల్లని ఛాయయే ఆదర్శప్రాయమైన సౌందర్యముతో నిండియున్నదట. ఈ అర్థమునకు తిక్కనవాడిన వాక్యము "గుఱియైన చెలువున నెరసిన" (filled with ideal beauty) అని. ఈ మూడు అచ్చతెనుగు మాటలలో "ఆదర్శప్రాయమైన సౌందర్యముతో నిండిన" అన్న వాక్యార్థము ఇమిడియున్నది. ఇది గ్రహింపలేనివారికి ఆయన కవిత్వము అప్రసన్నముగ తోచుట వింతగాదు. మరి ఆధ్యాత్మికములైన కొన్ని ఘట్టములలో వేదాంతశాస్త్ర పరిజ్ఞానము, యోగశాస్త్రానుభవము లేనివారికి ఎంత ఆలోచించినను అర్థముగాని పద్యములున్నవి. అట్లే ధర్మశాస్త్ర ప్రసంగములు వచ్చినపుడును అట్టివే కొన్ని పద్యములు గలవు. వాటినైనను అప్రసన్నతాదోషజుష్టము లనరాదు. కావ్యము లలో శాస్త్రార్థ ప్రసంగము వచ్చినపుడు తచ్ఛాస్త్ర పరిజ్ఞానము లేనివారికి అవి

దుర్బోధములగుట సహజమే. దానికి మన విజ్ఞాన లోపమే కారణము గాని కవి రచనా లోపము తరణము కాదు.

అర్థమునకు ముందు విన్నంతనే చెవికి ఇంపును, మనస్సునకు హాయిని గొల్పెడి పద్యములు తిక్కన రచనలో చాల అరుదుగా నుండును. క్వాచిత్కము లైనవి కొన్ని ఉండవచ్చును. అవియైనను కేవలము అక్షర రమ్యత నాశించి వ్రాసిన పద్యములుగావు. భారతమున ఇతర భాగములందును భాగవతాది ఇతర గ్రంథములందును సందర్భము నుండి వేరుపరచి, ఇంపుగా చదువుకొన దగిన పద్యము లనేకము లుండును. తిక్కన భారతమున ప్రతి పద్యమును సందర్భ సంకలితమై అవయవితో విడరాని పొత్తును కలిగియుండునుగాన దానిని వేరుపరచి ముచ్చటగా చదువుకొని మురియుట పొసగదు.

"చిచ్చరకన్ను మూసికొని చేతిత్రిశూలము డాచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుచందమున వ్రాలెదవీవనిలోన నోర్వగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టి మగవారికి నీ కృపనాశ్రయింపగా
వచ్చితి మేగతిన్ గెలువవచ్చు మహాత్మ యెరుంగజేయవే!"

ఇత్యాది పద్యములు కొన్ని సందర్భము నుండి వేఱుపరచి చదువు కొనుటకు అనువుగా నుండునుగాని అవియైనను సందర్భముతో కలసి యున్న ప్పటి చిత్త సుఖమును విడిగా కలిగింపలేవు. అనగా తిక్కన పద్యరచనాపరాయ ణుడు కాడు; కావ్యశిల్ప పరాయణుడు; ఆ శిల్పములో ఏ స్థానమున ఏ పద్యము ఏ వాక్యము ఆవశ్యకమగునో దానినే ఘటించి మూర్తి సౌష్ఠవమును రసస్ఫూర్తిని కలిగించును. అవయవి నుండి విడదీసిన ఏ అవయవమును ఇంపు గొలుపదు.

ఇంకొక విశేషము-

ఆంధ్రవాఙ్మయములో సంస్కృత జటిలము, సమాస ఘటితము, అక్షర రమ్యము, భావాతిశాయిశబ్దము, నైఘంటికము అయిన శైలి యొకటియు, దేశ్య పదఘటితము, నాతిసమాస భూయిష్టము, లోకవ్యవహార సిద్ధము అయిన శైలి యింకొకటియు రెండు భిన్నమార్గములుగా తొలినాడే యేర్పడెను. దీనిలో మొదటి దానికి నన్నయయు రెండవ దానికి తిక్కనయు గురువులు. ఈ రెండు తెలుగుభాషలో నాటినుండి నేటికిని విడివిడిగా సాగుచునే యున్నవి. అర్వాచీను లలో నన్నయ శైలిని అనుకరించి కృతకృత్యులయిన కవులు చాలామంది కలరు. శ్రీనాథ పోతనాదులు, ఆ శైలికే మరికొంత వన్నె పెట్టి గురువునకు ప్రత్యుప దేష్టలు అనదగినవారుగా గణనకెక్కిరి. తిక్కనను అనుకరింప జూచినవారు దేశ్యపదమయమైన రచన చేయగలిగిరేగాని ఆయన శైలిలోని తక్కిన విశేషము లను స్పృశింపలేకపోయిరి. అనగా ఆయన శైలి అనుకరణ సాధ్యము కాదు.

నిజమునకు భావగతి కూడ శైలిలో ఒక భాగమని అంగీకరింతుమేని ఒకనిశైలి మరియొకని కెన్నడును అనుకరణీయము కాదు. అది అతని ఛాయ వంటిది. ఇచ్చట ప్రస్తావింపబడిన అనుకరణీయత బాహిరమైన శబ్దగతికి సంబంధించినది మాత్రమే. తిక్కన శైలి అననుకరణీయ మన్నప్పుడు ఆయన శాబ్దిక శైలియు అసాధ్యమే అనుకొనవలయును. ఆయనవలె లోకసాధారణ భాషలో జీవవంతము లైన వాక్యములు వ్రాసిన కవి ఇంకొకడు లేడు.

వర్ణనలు - చిత్రణము

కావ్యమునందలి వర్ణనలు వస్తు వర్ణనమనియు రూపచిత్రణమనియు భావ చిత్రణములనియు మూడు విధములు. రమణీయములైన సూర్యచంద్రోదయాది ప్రకృతి దృశ్యములును, పాత్రలు వర్తించు రంగస్థలాది సన్నివేశములును, వస్తు వర్ణనలగును. మరి ఆ రంగమున ప్రవేశించు పాత్రల రూపరేఖలను, మనో భావములను వర్ణించుట రూపచిత్రణమగును. అలంకార శాస్త్రమున వీటిలో మొదటి వర్గమున కుద్దీపన విభావమనియు, రెండవ దానికి ఆలంబన విభావమనియు పేర్లు-కథలో ఒక వివాహ ఘట్టము సందర్శించినపుడు ఆ వివాహ మంటపమును అందలి వేదిని నానావిధ మంగళద్రవ్య సముచ్చయ స్థితిని బంధుమిత్ర జన సమావేశమును వర్ణించుట వస్తువర్ణనము. పెండ్లి పీటమీద ఆసీనులైన నూతన వధూవరులను వర్ణించుట రూపచిత్రణము. మరి వారి మధుర మనోభావ సంచార మును వర్ణించుట భావచిత్రణము. ఈ మూడును విడదీయరాని పొత్తు కలిగి యుండుట నిజమే. కాని, వాటికిగల ఈషద్భేదమును గుర్తించుట మాత్రము విమర్శ ధర్మము. ఈ మూడును ఉత్తరోత్తర చతురతరములు. అందును మూడవది (భావవర్ణన) కవియొక్క అంతర జగద్దర్శన నిపుణతకు పరీక్షా స్థానము. సజీవపాత్ర సృష్టికి ఆ దర్శనమే మూలభూతము. సాధారణముగా ఈ మూడు విధములను వర్ణనలనియే చెప్పుచుందుము. అందు తప్పేమియు లేదు. తిక్కనగారి సన్నివేశ వర్ణనలును, మూర్తి వర్ణనలును,భావ వర్ణనలును పరస్పర పోషకములై రసోదయము కల్గించు చుండును.

ఆయన చేతబడిన భారత భాగమున యుద్ధభూమియు, అందు సంహార తాండవ మొనర్చు వీరుల మూర్తులును ప్రధాన వర్ణనీయాంశములు. యుద్ధ పంచక భాగమునగల కథయంతయు ముఖ్యముగా ఈ రెండంశములకు సంబం ధించినదే ఈ భాగమును యుద్ధభూమిని ప్రవహించెడి రక్తవాహినులవలె రౌద్ర భయానక రసప్రవాహములను వెల్లివిరియించి తిక్కన రమణీయభయంకరమైన ఒక లోకమును చిత్రించి ప్రదర్శించెను. ఆయన యుద్ధభూమిలో రుద్రునివలె ఆనంద పారవశ్యముతో తాండవించుచు అయిదు పర్వముల వీరగీతము దేవతలు

అలకించునట్లు ఎలుగెత్తి పాడెనా? అని యనిపించును. ఆ వీరగీతము యొక్క తుదిచరణమే స్త్రీపర్వము. అప్పటికి గతించిన పదునెనిమిది రోజులలో పోరిపోరి వీరస్వర్గ మలంకరించిన శూరుల కళేబరములను, అవి చివరికి జీర్ణించి గుర్తుపట్ట రాని అంగవైకల్యముతో పడియున్న స్థితిని చిత్రించుటలో ఆయన చూపిన సుని శితమైన భావన ఊహింపవలసినదే కాని ఉగ్గడించుటకు సాధ్యముకాదు. యుద్ధము లను వర్ణించిన యుద్ధపంచకములో ప్రవహించిన రౌద్ర భయానక రసముల వలెనే ఇచ్చట స్త్రీ పర్వమున కురుకాంతల అశ్రుజలముతోబాటు కరుణ బీభత్స రసములు వెల్లివిరియుచుండును. భర్తల శవముల మీదబడి విలపించు వీర పత్నులు, పుత్రుల శవముల మీదబడి విలపించు వీరమాతలు దుఃఖపరవశలై చేయు ఆక్రోశ నినాదములు నీరవమైన నాదముతో పాఠకుల హృదయములనే కాక ఆత్మలను గూడ ద్రవింపజేయు చుండును. ఆ పర్వములో అక్షుణ్ణములైన కొన్ని వృత్తములు వాడబడినవి. అవి గేయ ప్రాయములు. పఠన సామర్థ్యము కలవాడు వాటి గేయ లక్షణమును సువ్యక్త్యమగునట్లు చదివిన యెడల ఆ కరుణరసము ద్విగుణీకృతముగా అనుభవింపబడును. కావ్యకళలో కరుణమునకును గీతికిని సహజ సంబంధము కలదు. ఆ పోలికలనిలో పడియున్న శవముల చిత్రణము, చిత్రకారుడు చిత్రింపలేక పోవుటయేకాదు. ఛాయాగ్రాహక యంత్రము కూడ గ్రహింపజాలదు. ఆ మూర్తులను తిక్కన ప్రత్యక్షముగా శబ్దచిత్రిత మొనర్చిన నేర్పు ఆయనకే చెల్లును. ఒక ఉదాహరణ చూడుడు ఇది శల్యుని శవవర్ణన:

గీ॥ "బోరగిలబడ్డ వాడు గపోలమొకటి
పుడమి మోసినయది మోము వొలుపుసెడదు
వీడె చూచితె శల్యుఁడు వెడలియున్న
జిహ్వదినియెడి వాయసశ్రేణి కృష్ణ!"

అసాధ్య సంస్థానకములైన ఇట్టి రూపములను స్వాభావికముగా చిత్రిం చుటలో ఆయనకు గల కౌశలము భారత మెల్లడలను కానవచ్చును. ఇంకొక ఉదాహరణము నిచ్చెదను. పాంచాలి సుధేష్ణను చేరబోవునపుడు ఆసీనయైయున్న ఆ రాజపత్ని ఆదరపూర్వకముగా "రమ్ము" అని చేరదీయుట ఇందు వర్ణింప బడినది.

"కనుగొని గారవంబును మొగంబునఁ; గేల బురః ప్రసారముం
దనువున నమ్రభావమును దంతమరీచుల సామి నిర్గమం
బును దనలోఁ గడల్కొనగ భూరితరాద రేఖ నిందు ర
మ్మనవుడు నంతనంత ద్రుపదాత్మజ చేరి వినీతి నిల్చినన్."

సుధేష్ణ, గౌరవభావము తోడెడు మొగముతో చాచిన చేతులతో, లేచి నప్పడు సగము వంచిన శరీరముతో, చిరునవ్వుల వలన కొంచెము వ్యక్తమైన దంత కాంతులతో మిక్కిలి ఆదరభావము సూచించుచు "ఇందురమ్ము" అని చేర బిలిచినదట. పాంచాలి అంతంతజేరి వినీతితో నిల్చినదట. ఇంకొక కవియైనచో సుధేష్ణజూపిన ఆదర భావమును ఆమె అవయవచేష్టా వివరణముతో పని లేకుండ గనే స్థూలముగా ఒక్క వాక్యములో చెప్పి ముగించును. ఆ వాక్యము వలన సందర్భ తాత్పర్యమే బోధపడునుగాని ప్రత్యక్ష మూర్తిదర్శనము కలుగదు. మనచే ఆ మూర్తి దర్శనము చేయించుటయే తిక్కనగారి శిల్ప లక్షణము. సంస్కృత కవులలో భట్టబాణుని కాదంబరి ఈ రూపచిత్రణ కౌశలమునకు ప్రథమోదాహరణము. అయినను అది వచనరచన కనుక కొంచెము సుకరమే యగును. తెలుగులో ఈ ప్రజ్ఞకలవారు ముగ్గురు, నలుగురు మాత్రము కలరు. వారిలో తిక్కన కాలమునుబట్టియేకాక ప్రతిభను బట్టియు ప్రప్రథముడు. మరియు మూర్తి చిత్రణములో స్థిరరూపమును వర్ణించుటకంటె చరరూపమును వర్ణించుట కష్టమైన పని. రూపగతమైన సహజ సౌందర్యము దాని చలనావస్థలో ద్విగుణీకృతమై మోహనమగును. ఆ చలనావస్థను వర్ణించు నేర్పు ఎగిరెడి పక్షిని కొట్టెడు విలుకాని నేర్పువంటిది. తిక్కన క్లేశతరమైన అట్టి చరరూపమును వర్ణించుటకే కుతూహలపడును. దీనివంటిదే ప్రాణుల ఆకారములకంటె తన్మనో భావముల వర్ణించుటలోగల క్లేశము. ఆకారము బాహిర ప్రపంచమునకు సంబంధించినది; ఇంగితము అంతర ప్రపంచమునకు సంబంధించినది. ఉభయాత్మకమైన రూపము వర్ణింపబడినప్పుడే దాని ఆత్మ వ్యక్తమగును. తిక్కన రూపచిత్రణలో ఆకారము, దాని చలనము, తదంతఃకరణ ప్రవృత్తి కలిసి రాశీభూతమై సమగ్ర సౌందర్యమును వెలార్చుచుండును.

భాషాసృష్టి

కావ్యరచనకు యోగ్యమైన ఆంధ్రభాష లేని రోజులలో శిష్టమైన భాషను నిర్మించుకొని కావ్యరచనను నిర్వహించిన సిద్ధసంకల్పుడు నన్నయ. ఆయన చేతితో తత్సమ శబ్దజాలమువలె శుద్ధాంధ్రము పెంపొందలేదు. తత్కారణము నన్నయ ప్రకరణమున చెప్పితిని. అచ్చతెనుగున కా గౌరవము తెచ్చినవాడు తిక్కన. ఒక భాష యొక్క శక్తియు సంపన్నతయు, అది వ్యక్తము చేయు భావములయు నర్థములయు గంభీరతను బట్టి తెలియవచ్చును. అచ్చ తెనుగు భాష సూక్ష్మాతి సూక్ష్మములైన మనోభావములను వ్యక్తము చేయుటయందును అతి గంభీరములైన శాస్త్ర పరమార్థములను నిష్కర్షగా వివరించుట యందును కూడ సమర్థమే యని తన ప్రయోగముచే లోకమునకు చూపినవాడు తిక్కన.

అట్టి యీ భాష అంతయు ఆయన సృష్టించుకొన్నదే. ఆ భాషాసృష్టిలో కొంత వరకు నాటి వాడుక పదముల సహాయము చాల కలదు. ఆయన వాక్యములు వ్యాకరణ లక్షణానుసారముగానే ఉన్నను, భాష అంతయు వ్యావహారిక భాష. అందును నెల్లూరు మాండలిక పదప్రయోగములు అమితము*గా కలవు. దేశ్యమైన తెలుఁగుభాషను పాల్కురికి సోమనాథుడును విస్తారము వాడెను. కాని అతని భాషకు తిక్కన భాషవలె సాధారణీకృతిరాలేదు. దీనికి కారణము సోమనాథుని ప్రకరణమున వివరించితిని, అందు చూడదగును. ఆ వ్యావహారిక భాషా పదములకే శుద్ధ రూపమును క్రొత్తప్రాణము నిచ్చి ఆయన భారతము రచించెను.

"ఒక కవియొక్క రచనా సామర్థ్యమునకు పరీక్షా స్థానము క్రియాపద ప్రయోగము (the use of the verb)" అని అరిస్టాటిల్ ఒకచోట నిర్దేశించెను. ఇది సత్యమే! మానవ వర్తనమే కవిత్వమునకు ప్రకృతి వర్తనమును వ్యక్తము చేయునది క్రియా రూపమేగాని తక్కిన భాషాభాగములు కావు అవన్నియు క్రియకు అంగభూతములు. కావున వాక్యములో క్రియాపదము ప్రాణము మరియు శారీరక వర్తనమును సూచించు క్రియాపదములు లభించినంత ప్రచురముగ మానసిక వ్యాపారమును సూచించునవి లభింపవు. అందును సమానార్థకములుగా కానవచ్చే క్రియలలో ఛాయా మాత్రముగ అర్థభేదముండును అర్థమునకు తగిన క్రియా ప్రయోగము చేయలేని కవి తనకు స్ఫురించిన ఏదో ఒక క్రియను ప్రయోగించి పులిమి వచ్చును.

ఈయన, ఒకే వ్యాపారములో ఛాయా మాత్ర భేదము గల అంశము లెన్ని యుండునో వాటి అన్నిటికి అర్థచ్ఛాయా భేదము గల క్రియాపదములను ప్రయోగించి నిష్కర్షమైన అర్థమును వ్యక్తీకరించును. ఒక ఉదాహరణము చూడుడు.

ద్రౌపది కీచకు నింటికి సురను తేబోవు సందర్భమున ఆమెకు కలిగిన భయసందేహములలో ఎట్టి భావాంతరములు కలవో అవన్నియు ఛాయా మాత్ర భేదము గల క్రియలలో వ్యక్తము చేయు ఈ క్రింది పద్యము చూడుడు:

---

* ఆ మండలములో "పనిలేదు. పలుకకుండుము" అను మాటలు ఇతర ప్రాంతములలో "అక్కరలేదు. ఊరకుండుము" అని వాడుదురు. అట్లే "వచ్చిన దానికి, పోయినదానికి" అనునవి "వచ్చుటకు, పోవుటకు" అను భావార్థమున ఉపయోగింతురు. ప్రశ్నార్థకమున "ఎట్లు?" అనుట ఇంకొక మాండలికము "నీవురావా ఎట్లు" అనిన నీవు రావా ఏమి? అని అర్థము. ఇట్టి ప్రయోగములు భారతమున తండోపతండములుగా నున్నవి.

ఆ॥ "తలకు పుట్టె గొంకు కొలదికి మీరె వె
న్నాటు దోచె ముట్టుపాటు దొడరె
వెఱగు పాటు దనికె నెఱవాడె నొవ్వు నె
వ్వగలు వగలు సీనె దిగులు వొదివె"

రావణునిచేత అవమానితయైన రంభయొక్క చిత్త వైకల్యమును వర్ణించిన పద్యమిటువంటిదే. దానిని అచ్చట వివరించితిని. మరియు ఒకే అర్థమును పలుమారులు చెప్పవలసి వచ్చినపుడు ఆయన భంగ్యంతరముల చెప్పును గాని పునరుక్తి దోషము పొంతబోడు. ద్రోణపర్వమున గల షోడశ మహారాజ చరిత్ర కథనము దీనికి దృష్టాంతము. ఆ కథనములో, ఎంతెంత గొప్ప బ్రతుకులు బ్రతికినను ఆ పది యారుగురు మహారాజులును లోకాంతరగతులగుట తప్ప లేదు-అని చెప్పవలసి వచ్చెను ఒక్కొక్క మహారాజును గురించి "లోకాంతర గతుడయ్యెను" అను వాక్యార్థమును భంగ్యంతరమున పదియారు పద్యములలో పదియారు విధముల వ్రాసెను.

తిక్కనగారి సందేశము

ఇట్టి మహాకవి తన రచనల ద్వారా లోకమునకు చేసిన ఉపదేశమేమి? కవిగా ఆయన మన కిచ్చిన సందేశమేమి? అని ఎవరైనను ప్రశ్నించినపుడు భారతమున చెప్పబడిన ఉపదేశమే ఆయన సందేశము అని సద్యస్సమాధానము చెప్పవచ్చును. "అయితే, ఆ భారతము తన సందేశద్యోతనార్థము ఆయన స్వతంత్రముగా వ్రాసిన గ్రంథము కాదు; అది వ్యాసకృతము. అందలి ధర్మోపదేశము వ్యాసుడు చేసినట్టిదే కాని తిక్కన చేసినట్టిదికాదు" అని 'భారత సందేశము' అనెడి సిద్ధాంతమును పూర్వపక్షము చేయవచ్చును. నిజమే. వ్యాస ప్రోక్తము కాని ధర్మమును దేనిని తిక్కన స్వయముగా బోధింపలేదు. వ్యాస రచనము తనకే కాక ఆ నాటి తన జాతికిని అనుసరణీయమును, ఆధారనీయమును కనుకనే వానిని తెనిగించుటకు పూనుకొనెను. అనువాదకుడైన ఏ కవియైనను మూలమందలి ధర్మ మహత్త్వము గాని కథాచమత్కారము గాని పాత్రల యుదాత్తతగాని తనను ఆకర్షించి హృదయమునకు హత్తుకొనినపుడే దానిని భాషాంతరీకరించుటకు తలపడునుగాని లేనిచో దానిని చేపట్టడు. కావున భారతమునందలి కథ-పాత్రలు-ధర్మము అనెడి మూడంగములు తిక్కన హృదయము నాకర్షించినవి. కావుననే ఆయన దానిని తన రచనకు మాతృకగా గైకొనెను. అయితే ఆయన భారతమును 'తెనుగుభాష వినిర్మించుట' అనగా ఒక విశిష్ట రూపమున నూత్న నిర్మాణము చేయుటయే అని ఇతఃపూర్వము

చెప్పితిని. ఆ నిర్మాణము ముఖ్యముగా గ్రంథశిల్పమునకు సంబంధించినది. అనువాదమున గల రూప సౌష్ఠవముగాని శిల్ప సౌందర్యముగాని మూలమున లేవనుట నిర్వివాదమైన విషయము కాని ధర్మ ప్రతిపాదనము ఇంచుమించు మూలానుసరణమే! అయినను మూలమున పెక్కు తత్త్వములు వికీర్ణములై సమన్వయము కుదరని వైవిధ్యము కలవిగా గోచరించుచుండును. ఆ ధర్మతత్త్వములో వైవిధ్యముగాని అనేక తత్వముగాని లేదనియు నానా ధర్మములయొక్క అద్వైతమూర్తియే భారతమనియు దర్శించి తద్దర్శనానుగుణముగా భారతమును తెనుగున వినిర్మించిన మహాకవి తిక్కన. కావున శిల్పమునకేకాక ధర్మ సమన్వయము చేయుటలో కూడ కొంత విశిష్టత కలదు. ఇయ్యెడను ఆయనను వ్యాస ఋషి ఆశయమును వ్యాఖ్యానించిన భాష్యకర్తగా గ్రహింపవలెను. అయితే మూలమందలి రహస్యములను విప్పి చెప్పినవాడే భాష్యకర్తయగును గాని, తానై తనదిగా చెప్పతగిన నూతన ధర్మమును ఉపదేశించినవాడు కాజాలడు. కావున ఆయన ఉపదేశమును గ్రహించుటకు ఆయన స్వతంత్రముగా రచించిన గ్రంథ భాగములను పరిశీలన చేయవలసియుండును.

అవతారికను బట్టి ఆయన వైదిక మార్గనిష్ఠమగు వర్తనచే భేదములేని భక్తిచే నిరంతర భగవత్పాద పద్మ సంస్మరణచే కావ్య రసాస్వాద తపస్సుచే భగవంతుని మెప్పించి మోక్షమును వశముగా గైకొన్న ధన్యుడు అని స్పష్టమగును. అదిగాక ఆ హరిహరనాధుని సాకార నిరాకారత్వములను గూర్చియు, ఆ దేవుడు నానా విధముల ఐహికాముష్మిక సుఖమును కోరువారికి ఏకైక శరణ్యుడనియు హరిహరనాధ తత్త్వ నిరూపణ సందర్భమున చెప్పితిని. తిక్కనగారు కర్మజ్ఞాన భక్తియోగాది మార్గములలో నేదో యొక్క దానిని అవలంబించి తక్కిన వాటిని ఉపేక్ష చేసిన సంకుచిత దృష్టి కలవాడు కాదు. అవన్నియు సోపాన పరంపరాక్రమమున మోక్ష ప్రాప్తికి కారణము లనియు అన్నియు క్రమముగా సంసేవ్యము లనియు గ్రహించుటే కాక తదనురూపముగా తన జీవితయాత్రను సాగించి పూర్ణపురుషుడుగా ముక్తిని పొందెను. హరిహరనాథుడు సర్వ దేవతాద్వైత మూర్తియైనట్లే తిక్కన సర్వ ధర్మ మార్గాద్వైతమూర్తిగ వెలుగొందెను.

ఇదంతయు ఆయన పారలౌకిక సాధనకు సంబంధించిన ధర్మాచరణము. ఈ సాధనను మిషగాబెట్టుకొని ఐహికమును నిర్వీర్యము- నిస్తేజము ఒనర్చుకొన్న పేద మనస్సు కలవాడు కాదు. మంత్రిగా, రాజనీతి విశారదుడుగా, వైభవోపేతుడుగా, మహాకవిగా, మహాదాతగా, బహువిధ జీవిత రంగములలో గణన

కెక్కి ఐహిక జీవితమును సఫలమొనర్చుకొన్న సంసార యోగి.* తనకు శ్రీమత్త్వము, ఆయుష్మత్త్వము, సుధీమత్త్వము భగవదనుగ్రహలబ్ధములని భక్తితో స్వీకరించి భోగియు, త్యాగియునై ఆ సంపదల వ్యామోహమున బడక నిర్లిప్తతతో మెలగిన బ్రహ్మజ్ఞాని. కావున తిక్కనగారు లోకమున కిచ్చిన సందేశము అద్వైత మార్గానుసారియైన పూర్ణయోగ సాధన

* * *

* కం॥ శ్రీ మత్త్వాయుష్మత్వ సు
ధీమత్వ ప్రద కటాక్ష దీపిత భక్త
స్తోమారామవసంతా
వ్యామోహ ప్రశమ కరణ హరిహరనాథా ॥

కేతన

దశకుమార చరిత్ర

తిక్కన సమకాలికులలో మొదట పేర్కొన దగినవాడు మూలఘటిక కేతన; ఇతడు సోమయాజికి అత్యంత సన్నిహితుడగుటయే కాక, ఆయన కంకిత మిచ్చిన దశకుమార చరిత్ర పీఠికలో ఆ మహాపురుషుని మహోదారమైన బహిరంతర మూర్తిని చిత్రించి లోకమున కొసంగిన శిల్పి.

కేతన వేంగి దేశమునందలి "వెంటిరాల" అనే అగ్రహారమునకు అగ్రణి. అనగా అగ్రహారీకుడో లేదా గ్రామణియో? ఆ గ్రామము నేటి ఏలూరునకు సమీపమున ఉండెడిదట. ఆ దినములలో నెల్లూరు పట్టణమున సార్వస్వత పీఠాధిపతియై అనేక విధముల కవి పండితుల ఆదరించుచున్న తిక్కననుజేరి ఆయనను మెప్పించి తన కవిత్వ పాండిత్యములకు ఆమోదముద్ర సంపాదింపవలెనని అభిలాషతో కేతన నెల్లూరు చేరియుండును. అంతేకాని కేవలము ధన సంపాదనార్థమై వెళ్ళి యుండడు. అగ్రహారమున కగ్రణియగుటచే అట్టి అవసరము ఉండి యుండదు.

కేతన యీ గ్రంథమును తిక్కన కోరికమీదగాక, తత్పూర్వమే రచించి ఆయనకు కృతియించు సంకల్పముతో వినిపింపగా ఆయన సమ్మతించియుండును. కృతిపతిచే అడిగించుకొని, కృతి ప్రదానము చేసినట్లు, కవులలో పెక్కురు తమ గ్రంథములలో వ్రాసికొనుట సంప్రదాయముగాన, కేతనయు అట్లే వ్రాసికొని యుండును.

మరి ఆ గ్రంథమును ఆలకించిన తిక్కన అతనికి అభినవ దండి బిరుద ప్రదానము చేసి యుండును. గ్రంథావతారికలో-

"వేగి విషయంబున వెంటిరాలను పేర
అభిరామమగు అగ్రహారమునకు
నగ్రణియగు వాని నభినవదండిగా
బొలుపు మీరినవాని..."

అను విశేషణములనుబట్టి ఆ బిరుదము అతనికి తత్పూర్వమే ఉన్నటుల తోచును. కానీ అది తిక్కన ప్రసాదించినదియే అనియు, ఈ అవతారిక కృతి స్వీకారము

నకు తిక్కన అనుమతించిన పిమ్మట వ్రాయబడినదనియు నా ఉద్దేశము. ఈ సంప్రదాయము కూడ కవిలోకసాధారణమే!

కృతి ప్రదాతగా కేతన తిక్కనకు బంధువగుటయే కాక, ఆయనకు శిష్యుడనని చెప్పుకొనుటకు చనవుకూడ సంపాదించెను. ఇతడు రచించిన "ఆంధ్ర భాషా భూషణ"మను తొలి తెలుగు వ్యాకరణ గద్యలో తాను తిక్కన సోమయాజి శిష్యుడనని ఈ విధముగ జెప్పికొనెను: "శ్రీ మదుభయకవి మిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి వరప్రసాద కవితావిలాస వేదశాస్త్ర పురాణేతిహాస కళా కోవిద మానస...కేతనామాత్య ప్రణీతంబైన"*తిక్కన్న నెరపిన ఆ గురుత్వము ఏ విధమైనదో చెప్పలేముగాని ఆయన పరిచయము వలన కేతన కవిత్వ కళలోను, సాహిత్యములోను, అనేక శాస్త్రములలోను పెక్కు రహస్యములు గ్రహించి తన ప్రతిభకు మెరుగులు దిద్దుకొని తనకు కలిగిన ఆ మేలునకు శిష్యుడనని చెప్పికొని యుండును. శుశ్రూష అనగా నట్టిదే!

పై గద్యలో తిక్కనను సోమయాజి అని పేర్కొన్న కేతన దశకుమార చరితమున ఆయనను అమాత్యుడుగానే పేర్కొనెను కావున దశకుమార చరిత్ర నాటికి తిక్కన యజ్ఞముచేసి యుండలేదనియు ఆంధ్రభాషా భూషణము తిక్కన సోమయాజియైన పిమ్మట రచింపబడెననియు తలంప వచ్చును. కాని దశకుమార చరిత్ర కృత్యవతారికలో-

> "మహిత దక్షిణలైన బహు విధ యాగంబు
> లొనరించుననుట వర్ణనము చొప్పు"

అని వ్రాయుట బట్టి తిక్కన సోమయాగము చేసిన తరువాతనే తత్కృతి స్వీకారము చేసెనని భావింపరాదు. సోమయాగమునకు పూర్వము గృహస్థు చేయదగిన శ్రౌతస్మార్త క్రతువులు పెక్కుగలవు. అవి అన్నియు యాగములే! వాటిలో సోమపాన విధానముండదు.

"వైదిక మార్గనిష్ఠుడగు వర్తనమున్ తగ నిర్వహించు" చుండిన తిక్కన సోమయాగమునకు పూర్వమే అట్టి క్రతువులు పెక్కుచేసి యుండును.

కావున దశకుమార చరిత్ర నాటికి ఆయన సోమయాజి కాడు. మరి ఈ గ్రంథమున భారత ప్రస్తావన లేకపోవుటయేగాక నిర్వచనోత్తర రామాయణ ప్రశంసయు లేదు. తిక్కన గ్రంథరచనా ప్రశస్తిని తడవిన ఈ క్రింది పద్యమునసైనను దాని పేరెత్తలేదు.

---

* ఈ గద్య కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేదట, కొన్నిట నున్న చాలునుగదా!

కం॥ కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్ప గొనంగ నొరునకుం దీరునె? వా
కృతినిభుడు వితరణశ్రీ
యుతు డన్నమసుతుఁడు తిక్కఁడొకనికి దక్కఁన్.

భారత నిర్వచనోత్తర రామాయణములు కాక తిక్కన రచించిన ఇతర కృతులను మనమున పెట్టుకొని కేతన ఈ పద్యమును వ్రాసియుండును నిర్వచనోత్తర రామాయణమే అనాటికి పుట్టియున్నచో అతడు దానిని ప్రశంసింపక విడువడు. ఈ కారణములబట్టి దశకుమార చరితము నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు పూర్వరచన యని నేనే గాక పలువురు భావింతురు. ఈ విషయమంతయు తిక్కన ప్రకరణమున చెప్పితిని.

తెనుగున గ్రంథావతారికలో ఏ అవతారికకును లేని ప్రాధాన్యము దశకుమార చరితావతారికకు కలదు. అందు కృతిపతి యైన తిక్కన యొక్క మహనీయమైన బహిరంతర మూర్తి వర్ణన చేయబడెను. మనకు యథార్థమైన కవుల జీవిత చరిత్రలు లేవు. వారిని గురించి జీవితాంశములు వ్రాయ తలపెట్టిన చరిత్రకారులకు ఉపకరించు ఆధారములు సైతము చాలాతక్కువ. రాజాంకితములైన గ్రంథముల అవతారికలలో ఆయా రాజులయొక్క చరిత్ర కొంత వరకు కానవచ్చును గాని అదియు రాజకీయ చరిత్ర వర్ణనమేగాని కృతిపతి యొక్క ఆత్మీయతా వర్ణనగాదు.

దశకుమార చరిత్ర ఒక మహాకవి యొక్క లోకాతిశాయి యైన స్వరూప స్వభావములను శబ్దములతో చిత్రించి ఆయన వర్ణచిత్రములేని లోటును తీర్చెను అంతేకాదు, తిక్కన వంటి కారణజన్ముడు ఆవిర్భవించుటకు ఉర్వ క్షేత్రమైన కొట్టరువు వంశమును మూడు నాలుగు తరముల పూర్వమునుండియు వర్ణించి తిక్కన చరిత్రమును వ్రాయువారికి ఆధారమును కల్పించెను తిక్కన తానై భారతమున గాని, నిర్వచనోత్తర రామాయణమునగాని తన వంశమును వర్ణించుకొనని లోటు కూడ ఈ మూలముగా తీరెను

దండి దశకుమార చరిత్రము ప్రసిద్ధములైన సంస్కృత గద్య కావ్యములలో రెండవది. మొదటిది భట్టబాణుని కాదంబరి. దీనిని కూడ కేతనకాలము ములోనే ఇంకొక కేతన పద్యప్రబంధముగా తెనిగించినట్లు సంకలన గ్రంథములలో నున్నది. ఆ కేతన కొట్టరవు కేతనయనియే పలువురి అభిప్రాయము. అది యటులుండుగాక. ఒకే శతాబ్దిలో ఆ రెండు గద్యకృతులను ఇరువురు కవులు చంపూకావ్యములుగా పరివర్తనము చేయుట చూడగా ఆ కాలము వారికి పద్య ప్రబంధములపై గల ఆదరము కేవలగద్యకృతుల మీద లేదని తలపవలసి

వచ్చును. గద్య పద్యాత్మకములైన చంపువులు ఉభయతారకము లగుననన్న నిబ్బరము చేతనో గద్యము పద్యమువలె ధారణ యోగ్యము కాదను అనుమానము చేతనో పద్యమువలె గద్యము కీర్తి కారణము కాదనెడి నిరసన భావము చేతనో మన పూర్వ కవులు ప్రత్యేక గద్యరచనల నాదరింపరైరి. కానిచో కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రలు ఉత్తమ గద్య ప్రబంధములుగానే తెలుగున అవతరించి యుండును. తెనుగు దశకుమార చరిత్రలో ఏ వచన భాగమునైనను మూలముతో పోల్చి చూచినపుడు ఆ అనువాద సరళినిబట్టి పై అభిప్రాయము నిజమనిపించును.

సంస్కృతమున దండి దశకుమార చరిత్ర ఒక చిత్రాఖ్యాయిక. ఇది కేవలము కల్పితము కాదనియు ఇందలి కథా ప్రణాళిక కథా సరిత్సాగరము లోని మృగాంకదత్తుని చరిత్ర ప్రణాళికను బోలియున్నదనియు ఈ కథలలో కొన్ని అందలి కథలతో సంప్రదించుచుండుననియు శ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రివారు ఒకచో ననిరి. ఆ పోలికలున్నను దండి రచనా విధానమంతయు స్వతంత్రమే. ఈ గ్రంథమున కథా ప్రణాళిక ఈ విధముగా నుండును.

కథా ప్రణాళిక

మగధ దేశాధీశుడైన రాజహంసు డను రాజు మాలవాధీశుడగు మానసారునిచే యుద్ధమున ఓడిపోయి భార్యతో, నలువురు మంత్రులతో, వారి కుటుంబములతో వామదేవముని ఆశ్రమము చేరి ఆయన ప్రాపున అందు నివసించుచుండెను. యుద్ధకాలమునాటికి అంతర్వత్నిగనున్న అతని భార్య వసుమతి, ఆ యాశ్రమముననే ఒక కుమారుని ప్రసవించెను. ఆ శిశువునకు వామదేవముని జాతకర్మాది సంస్కారములు చేసి రాజవాహనుడని పేరిడెను. అనతికాలములోనే నలువురు మంత్రులకు నలువురు కుమారులు పుట్టిరి. పూర్వము దేశాంతరగతులైన రాజహంసుని మంత్రుల కుమారులు ముగ్గురు భాగ్యవశమున కారణాంతరములచే ఆ యాశ్రమముననే రాజు నొద్దకు చేరిరి. మానసారునితో జరిగిన యుద్ధమున రాజహంసునకు సహాయపడిన ప్రహారవర్మ యనెడి మిథిలానగర రాజుయొక్క కవలపిల్లలు ఆటవికుల చేతులలోపడి అదృష్టవశమున ప్రాణములతో రాజహంసుని చెంతచేరిరి. తన పుత్రునితో పదుగురైన ఆ కుమారులందరిని రాజహంసుడు సర్వ విద్యా ప్రవీణుల జేసెను. ఆ కుమారులు యుక్త వయస్కులు కాగానే వామదేవుని ఉపదేశమున రాజు వారిని జైత్రయాత్రకు ఆదేశించెను. ఆ యాత్రలో ఒక చోట వారందరు విశ్రమించి యుండగా రాజవాహనుడు మతంగుడను బ్రాహ్మణునకు సహాయము చేయుటకు మిత్రులకు తెలుపకుండ వెడలెను. మిగిలిన తొమ్మండుగురు రాజవాహనుని వెదకుటకు

మరునాడు నానా దిక్కులకు వెళ్ళిరి. ఆ పదుగురును దేశాంతరములలో చేసిన సాహసకృత్యములే ఇందలి కథలు.

వారందరు ప్రియ సాహసులు. వీరి విక్రమ విహారమే వారి జీవిత ధర్మము. ఆశ్రిత పక్షపాతము వారి వ్రతము. ఆత్మ రక్షణార్థము, ఇతర ప్రాణి రక్షణార్థము పాప పుణ్య శంకలేక ఎట్టిసాహసములైన చేయుటకు వెనుదీయరు. వలచిన కన్యలను ఎట్టి ఇక్కట్టులకైనను లోనై చేపట్టి తీరుదురు. అంజనాది విద్య లచే నిధులను కనుగొనుటలో ఎంత నేర్పరులో ఆ ధనరాసులను అవసరము కొలది విరజిమ్ముటలో కూడ అంత యుదారులు. కన్నములు వేయుట, ఇంద్ర జాలములు చేయుట, జూదమాడుట మొదలగు కళలలో నిష్ణాతులు. వీరి కృతము లన్నియు ధర్మశాస్త్ర విరుద్ధము లైనప్పటికి "సాహసేలక్ష్మీః" అను నీతివాక్యము నకు లక్ష్యభూతములై యుండును. ఈ కథలన్నియు దశవిధ రూపకములలో బాణము, ఈహామృగము, ప్రహసనము మొదలైన చిల్లర నాటికలకు వస్తు వుగా పనికివచ్చు స్వభావము కలవి వీటిలో ప్రాముఖ్యముగా కొన్నిట శృంగార వీర రస భావములను కొన్నిట హాస్యాద్భుత కరుణ రస భావములును అపరి పుష్టమైన రూపమున వ్యక్తమగుచుండును. ఏవంవిధ నానా రసమయ సాహస కృత్యములు విడివిడిగా చేసి తుదకు అందరును ఒకచోటజేరి తమ తమ సాహస కృత్యములను చెప్పుకొనిరి ఆ కథలలో రాజవాహనుడు అవంతి సుందరిని పెండ్లి యాడుట ప్రధాన కథ.

అవంతి సుందరి రాజహంసుని శత్రువైన మానసారుని కుమార్తె. ఆ మానసారుని కుమారుడైన దర్పసారుని సంహరించి రాజవాహనుడు తన్ను వలచిన అవంతి సుందరిని వివాహమాడి ఆ రాజ్యమున కభిషిక్తుడై మిత్రులతో కలిసి తలిదండ్రుల వద్దకు వచ్చెను. రాజహంసుడు తన శత్రు రాజు యొక్క రాజ్యలక్ష్మియే కాక అపరలక్ష్మియైన అతని కుమార్తె కూడ తన కుమారునకు లభ్యమైనందులకు పరమానంద భరితుడై, కుమారుని తన రాజ్యములకు అభి షిక్తుని జేసి చరితార్థుడాయెను.

దండి సంస్కృతభాషా శైలి చాల ఉజ్జ్వలమైనది. సంవాదములు మిక్కిలి సహజముగానున్నను వర్ణనములు నానావిధములైన ఉత్ప్రేక్షలతో, అతిశయో క్తులతో అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములతో ఎంతో ప్రౌఢముగ నుండును. ఆ శబ్దములను యథాతథముగా ప్రయోగించిననే తప్ప ఆ ఉజ్జ్వలత తెనుగున రాదు. కేతన ఆ ప్రయత్నము చేయలేదు. తెలుగు దశకుమార చరిత్ర, కథామాత్రాను సరణమేగాని వాక్యానువాదము కాదు. ఈ కథలను తెనిగించుటలో కేతన కొన్ని

యెడల భారత కవులవలె స్వతంత్రుడయ్యే వర్తించెను. కథాప్రారంభముననే కుసుమపుర వర్ణనను, వసుమతీదేవి సౌందర్యవర్ణనను నామమాత్రమున స్మరించి విడిచిపెట్టెను చెలికత్తెలతో ఉద్యానవనమున ప్రవేశించిన అవంతి సుందరి రూపమును సమయ సిద్ధములైన ఉపమానములతో ఉత్ప్రేక్షలతో దండి నఖశిఖ పర్యంతము అంగ ప్రత్యంగ దీర్ఘవర్ణనలతో చిత్రింపగా కేతన దానిని స్పృశింపలేదు. మరొక కథలో శయ్యమీద నిద్రించుచున్న ఒక కన్యను దండి వర్ణించిన విధానము చిత్రకారునికి కూడ దుస్సాధ్యమేమో యని తోచు నటులన్నది. కేతన దానిని ఎందుచేతనో విడిచిపుచ్చెను. దీనికి శక్తి చాలమి హేతు వనుటకంటె ఇతర సందర్భములలో కూడ వర్ణనలు సంక్షేపించుట కలదు. కనుక వర్ణనలయెడ అతనికి అభిలాష తక్కువ యని అనుకొనుట మంచిది. ఒకవేళ పర్యాప్తమైన శక్తి లేదే అనుకొందము. అయినను ఆ వాక్యము లను అనువదించుట అసాధ్యము కాదు. ఏమనగా ఆ పదములతోనే తెలుగు వాక్యములు వ్రాయవచ్చును కదా! అవంతీ సుందరి కథా ప్రారంభమున దండి చేసిన దీర్ఘ వసంత ఋతు వర్ణనము కేతన మనసుకైనను స్పృశింపక రెండు స్వతంత్రములైన పద్యములతో సరిపుచ్చెను.

"దంపతులకు నింపు పెంపార విరహుల
కంతరంగతాప మతిశయిల్ల
సకల జీవులకును సంప్రీతిగా మనో
హారియగు వసంత మరుగుదెంచె."

"వేకువ గమ్మతెమ్మెరలు వీవగ మాపులనెల్లిదంపు గా
రాకులపాటు డెందముల నాకులపాటొదవింపఁజొచ్చె శో
భాకర పల్లవ ప్రచయ మంగజవహ్ని శిఖాసరూపతం
గైకొని వంతజేసె బధిక ప్రకరంబునకున్ వనంబులన్."

ఈ అనువాద పద్ధతిని, సాధు సరళమైన శైలిని, ఉచితానుచిత వివేచన గల యీతని సంస్కారమును తిక్కన మెచ్చి యుండె ననుటకు సందేహము లేదు. కావుననే–

"కవిత చెప్పి యుభయ కవిమిత్రు మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు మెచ్చ
పరగ దశకుమార చరితంబు చెప్పిన
ప్రౌఢ నన్ను వేర పొగడనేల" (ఆంధ్ర భాషా భూషణము)

అని కేతన సగర్వముగా చెప్పికొనెను. మన భాషలో గల కథా వాఙ్మయ శాఖలో కేతన దశకుమార చరిత్ర ప్రథమ గ్రంథము.

కేతన ఇతర గ్రంథములు :- 1 ఆంధ్ర భాషా భూషణము, 2. విజ్ఞానేశ్వరీయము. వీటిలో మొదటిది ఆంధ్రభాషను గురించిన మొదటి వ్యాకరణము. గ్రంథము చిన్నదైనను,ఆంధ్ర భాషా స్వరూపమును తేటతెల్లముగ ప్రదర్శించిన గ్రంథము.

రెండవది (విజ్ఞానేశ్వరీయము) ధర్మశాస్త్రము ఇది మితాక్షర వ్యాఖ్యాన సహిత యాజ్ఞవల్క్యస్మృతికి తెనిగింపట.

కాచవిభుడు - విఠ్ఠలుడు

రంగనాథ రామాయణము : ఉత్తరకాండము

ఈ సోదర కవులు, ద్విపద పూర్వ రామాయణము రచించిన గోన బుద్ధారెడ్డి కుమారులు. తండ్రి యానతిని శేషభాగమైన ఉత్తరకాండమును రచించి రామాయణమును పూర్తిచేసిరి. ఆ పంక్తులను బుద్ధారెడ్డి ప్రకరణమున ఉదహరించితిని. మరి ఆ తండ్రి ఈ కాండమునుకూడా తానే రచింపక కుమారులకు వదలిపెట్టనేల? అనే ఆ శంకకు సూచనామాత్ర సమాధానము కాదగిన కొన్ని పంక్తులు ఈ ఉత్తరకాండమునందు కలవు. పూర్వ రామాయణము పూర్తిచేసిన పిమ్మట బుద్ధారెడ్డికి శ్రీరాముడు స్వప్నములో సాక్షాత్కరించి "నీ భక్తికి మెచ్చితిని. నీవింక నన్ను జేరుము. ఉత్తరకాండమును నీ కుమారులు పూర్తిచేయగలరు" అని ఆదేశింప భగవదాజ్ఞానుసారము నాతడు ఈ కాండ రచనా భారమును కుమారులకు వదలిపెట్టెను.

"...................పంకజోదరుడు
మానసంబునదోచి మహిత వాక్యముల
నీవు నాకెంతయు నెఱయ భక్తుడవు,
నీవు పుణ్యుండవు నీవు మాన్యుడవు
కావున నీ భక్తికైకొంటి మేము
నీవింక మముగూడి నెమ్మి నేతెమ్ము
నీ వాంఛితార్థంబు నిర్వహింపంగ
నీవరనందనుల్ నిపుణమానసులు
వారి నియోగింపు వారు నీ కోర్కి
గారవంబున చేయగలవారు మీద"

అని బుద్ధారెడ్డికి అభయమిచ్చెను. బుద్ధారెడ్డి పూర్వ రామాయణము వ్రాసి ఉత్తర కాండమును ప్రారంభింపకముందు జీవయాత్ర చాలింపవలసి వచ్చినదనియు రామాయణము అసంపూర్ణముగ నున్నదనెడి చింతతో అతడు మనసున బాధ పడుచుండగా, శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షమై పైన చెప్పిన రీతిగా ఆదేశించి అతనికి సద్గతి కలిగించెననియు భావింపవచ్చును. పూర్వ రామాయణము 1240 ప్రాంత

ము; రచింపబడి యుండెననియు బుద్ధారెడ్డి ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సు కలవాడై యుండెననియు బుద్ధారెడ్డి ప్రకరణమున సంయుక్తికముగ నిరూపించితిని. అపర వయస్సున అతడెప్పుడు మృతినొందెనో చెప్పలేముగాని, అప్పటికి అతని కుమారులు గ్రంథ రచనానుకూలమైన ప్రౌఢ వయస్సు కలవారై యుండురని చెప్పవచ్చును. బుద్ధారెడ్డి అపర వయస్సునగాక పూర్వ వయస్సుననే ఈ కుమారులు జన్మించి యుందురనుకొన్నను, వీరికి 1270 ప్రాంతమునగాని గ్రంథ రచనకు అనుకూలమైన ప్రౌఢ వయస్సురాదు. తత్పూర్వము ఏ కొద్ది సంవత్సరముల క్రితమో బుద్ధారెడ్డి పరమపదించి యుండును. కావున ఈ ఉత్తర కాండము తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున కర్వాచీనమును, భారతమునకు సమకాలికమును అయివుండును. 1290 సంవత్సరములో రుద్రమదేవి పరిపాలనా కాలమున పశ్చిమ దిశ నుండి దేవగిరి యాదవరాజులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు ఉపద్రవము కలిగింప బూనగా విట్ఠలుడనెడి కాకతీయ సామంతుడు ససైన్యముగా బళ్ళారి మండలమున ప్రవేశించి యాదవులను అణచివైచెనని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఆ విట్ఠలుడు ఈ కాండకర్తలలో నొకడేమో? అగుచో, పైన నేను నిర్ణయించిన గ్రంథరచనా కాలమునకు ఇంకొక ఆధారము కల్గినట్లు అగును. ఎటులైనను యిది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకు పిమ్మట కొంతకాలమునకు రచింపబడినదనుట నిక్కము. తిక్కనగారు రంగనాథ రామాయణమును పూర్తిచేయకపోవుటను ఈ సోదర కవులే అందులకు పూనుకొనుటకును గల కారణములను నిర్వచనోత్తర రామాయణ సందర్భమున జెప్పితిని. రంగనాథుడను కవియే మొదటి ఆ ఆరుకాండములను పిమ్మట ఏడవ కాండమును రచించి ఒక భాగమునకు బుద్ధారెడ్డిని, ఇంకొక భాగమునకు అతని కుమారులును కర్తలుగా నిలిపి యుండుననను వాదము పరమ హాస్యాస్పదము. ఈ రెండు భాగములకును కాల వ్యవధానము చాల కలదు. మరియు శైలిలో చాలా భేదమున్నది. పూర్వ భాగమున గల ధారాళతయు, సారళ్యమును, భావావేశమును ఉత్తరభాగమున లేవు. ఉత్తరకాండ కర్తలు ద్విపద రచనా సమర్థులే గాని పూర్వభాగ కర్తవలె శక్త్యావేశము కలవారు కాదు మరియు కథాకథనములో అతడు పాటించిన ఔచిత్యము వీరికి లేదు

తిక్కనగారు విసర్జించిన భాగములను కూడ స్వీకరించి మూలమునగల కథనంతను అనువదించిరి. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును వీరు చదివియే యుందురనుటకొక నిదర్శన మిచ్చుచున్నాను. తిక్కనగారు అభిసారికయైన రంభను వర్ణించిన ఈ పద్యములోని కొన్ని పదములు ఉత్తరకాండ ద్విపదలలో యథాతథముగా స్వీకరింపబడ్డవి:

మ॥ "అప్పుడొకర్తు గొంచెమగు నాభరణంబులు, సన్న పూతయుం
గొప్పిడి ద్రిప్పి లోఁజెరివికొన్న నడంగిన పూవులుం బయిం
గప్పిన చేలకొంగు నునుఁగప్పును మెల్పున నేగు మెట్టెలే
జప్పుడు, చెన్నుచేయు గతి చందము, వింతగ బోవునయ్యెడన్"
(నిర్వచనోత్తర రామాయణము: రంభా రావణ సంవాదము)

"......కొలది భూషణములు కొమరారఁ బూని
కొన్నియు విరులొప్పఁగొప్పున దురిమి
నన్నపునునుబూత చదునుగాబూసి
కట్టిన పుట్టంబు కప్పుదన్గప్పు,
మెట్టుచో మట్టియల్ మెలపునదాఁక"

ఈ ద్విపదపంక్తుల కర్త పై తిక్కన పద్యమును చదివియుండుననుటకు సందేహములేదు. మూలములోని కథను తండ్రివలెనే వర్ణనలతో పెంపుచేయుచు గ్రంథమును పూర్తిచేసిరి. ఈ గ్రంథమునకు చారిత్రక ప్రాధాన్యమే గాని సార్వత్రిక ప్రాధాన్యము లేదు.

మంచన

కేయూరబాహు చరిత్ర

కాలము : మంచన కేయూరబాహు చరిత్రను నండూరి గుండయా మాత్యునకు అంకితమిచ్చెను. ఈ మంత్రి నెల్లూరు తిక్కరాజు చేతిలో నిహతుడైన వెలనాటి పృథ్వీశ్వరునకు మంత్రియగు నండూరి కేతనకు మనుమడు. పృథ్వీశ్వరుడు 1200 సంవత్సరములో చనిపోయెను. కావున గుండయ మంత్రి పదమూడవ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున నుండి యుండును. ఇది యటులుండ మంచన పూర్వకవి స్తుతి చేయుటలో నన్నయ తిక్కనలను మాత్రమే ప్రస్తుతించుటచేత తిక్కనకు తరువాత వాడు కావలయును లేదా, తిక్కనను సమకాలిక కవులు సైతము ప్రస్తుతించిరి గాన మంచనయు అట్టి ప్రస్తుతి చేసినవాడేయని అనుకొన్నచో ఈతడు తిక్కనకు సమకాలికుడే యగును. కావున ఈ గ్రంథము పదమూడవ శతాబ్ది చివరిదశలో గాని, పదునాల్గవ శతాబ్ది ప్రారంభమున గాని రచింపబడి యుండును. కృతిపతియగు గుండయమంత్రి—

కం॥ "స్థాయిరసము శృంగారం
బై యలపడ, గథలు నీతులై యెడనెడ రా
గేయూరబాహు చరితము
సేయుము నీవాంధ్రభాష శిల్పము మెఱయన్"

అని కోరుటనుబట్టి ఈ కావ్యమున పెక్కు నీతి కథలు చేరినవి.

కథాసంగ్రహము – సమీక్ష

కళింగదేశమును కేయూరబాహుడను రాజు పాలించుచుండెను. ఆయన భార్య రత్నసుందరి. అతడు భార్యాలోలుడై రాజ్యకార్యములయెడ ననాదరము జూపుచుండుటచే, అతని మంత్రి భాగురాయణుడు రాజు మనస్సును మరల్చుటయెటులనా, అని ఆలోచించుచుండగా దేశాంతరగతుడైన చారుడొకడు వచ్చి ఒక వృత్తాంతము చెప్పును. ఆ వృత్తాంతమిది—

"లాటదేశాధీశుడును రత్నసుందరి పినతల్లిభర్తయునగు చంద్రవర్మకు పుత్ర సంతానము లేమిచే ఏకపుత్రికయగు మృగాంకావళికి పురుషవేషమువేసి మృగాంకవర్మయను పేరుతో పెంచుచుండిరి. మఱి ఆ కన్యను వివాహమాడిన

వాడు సామ్రాజ్యాధిపతి యగుననని సిద్ధాపదేశము పలుదు మహారాష్ట్రాధిపతి అదను దొరికినప్పుడు లాట దేశముమీద దండెత్తునేమోయని చంద్రవర్మ భయ పడుచుండెను." చారుడు చెప్పిన ఈ వార్త ఉపశ్రుతిగా భాగురాయణునకు భావి కార్యము స్ఫురించెను.

భాగురాయణునకు సోమదత్తుడు అను మేనల్లుడు కలడు. అతడు మంత్ర తంత్రములందు మేనమామకు తోడ్పడగల బుద్ధిశాలి. భాగురాయణుడు అతనితో ఆలోచించి ఒక ఉపాయము పన్నెను తదనుగుణముగా చంద్రవర్మను ఒప్పించి మృగాంకవర్మను తన దగ్గరకు తెప్పించుకొనెను. చంద్రవర్మ శత్రుభీతిచే తన కుమారుని ఈ పురమునకు పంపెననియు, అతనికి తన యింటనే రాజకుమా రోచితములగు సమస్తోపచారములు జరుగుననియు, ఒక పరిచారికను మాత్రము అంతిపురము నుండి పంపుమనియు రాణిగారిని అడిగెను. రత్నసుందరి తన పరిచారికలలో నెల్ల మిక్కిలి నిపుణురాలయిన కళావతియను దానిని భాగురాయ ణుని యింటికి బంపెను. భాగురాయణుడు ఆ పరిచారికతో ఏమియు దాచక రహస్యమంతయు వివరించి మృగాంకావళికి చెలికత్తెగా వర్తించునటుల నిలిపెను. సమయము వచ్చినపుడు మృగాంకావళి రహస్యముగ రాజుగారి శయనమంది రము చొచ్చుటకు వీలగునట్లు ఒక యపూర్వ యంత్రగర్భిత స్తంభ కుడ్యము లతో రాజప్రసాదమున ఒక సుందర మందిరమును నిర్మింపజేయగా రాజు ఆ సుందర మందిరమును తన శయన గృహముగా చేసికొనెను.

భాగురాయణుని పంపున కళావతి రాణికి ఇష్టురాలయిన మేఖలయను చెలి కత్తెను పరాభవించుటకు రాజుగారి విదూషకుడగు చారాయణుని ప్రేరేపింపగా అతడు ఒక పరిచారికకు పురుషవేషమువేసి మేఖలకు వివాహము చేసెను. ఆ మరునాడు తనకు జరిగిన వంచనను మేఖల రాజదంపతుల సమక్షమున నివే దించి మొఱపెట్టుకొనగా, రాజుగారి ప్రోత్సాహముననే చారాయణుడటుల చేసి యుండుననియు, తన ప్రియసఖికి జరిగిన పరాభవము తనకే జరిగినటులగు నని యు రాణి భావించి అతి కోపమున రాజు చెంతబాసి నిజాంతఃపురమునకు వెడలిపోయెను.

రాజు, రాణిగారి ప్రియ పరిచారికల ద్వారా ఎన్ని ఎన్ని అనునయ సందేశములు పంపినను, రత్నసుందరి తనచెంతకురామిచే రాజు విరహార్తుడై వెచ్చనూర్చుచుండెను. ఈ వృత్తాంతమంతయు కళావతి భాగురాయణున కెఱిం గించెను రాజు నిద్రించుచున్న సమయమున మృగాంకావళి కళావతీ సహాయ ముతో రహస్య మార్గమున అతని శయనాగారముజేరి అతడు మేల్కొనునంత వఱకు వేచియుండెను. రాజు లేచి కూర్చుండినంతనే తన మెడలోని ముత్యాల

హారమును అతని మెడలో వేసి "నమః ప్రసవశరాయ" అని నమస్కరించెను. విభ్రమాశ్చర్యానంద పరవశుడైన రాజు కరము గ్రహింప నుంకింప "వలదు రాజా! నేను రత్నసుందరికి వెఱతు" నని తప్పించుకొని యంత్రకుడ్యముల ద్వారా అదృశ్యురాలాయెను. ఈ పథకమంతయు భాగురాయణుని వల్ల కళావతి నేర్చుకొని మృగాంకావళికి నేర్పెను. మరునాడు ఉదయమున రాజు విదూషకు నితో గతరాత్రి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు చెప్పికొని, అపూర్వ కన్య తన గృహము ప్రవేశించుటకును, నిష్క్రమించుటకును హేతువుగాని మార్గముకాని తోచక విరహాందోళన చెందుచుండెను. ఇది యిటులుండగా, కళావతి రాజుగారిని దర్శించి మృంగాకావళి చరితమును గూర్చి యదార్థము నంతయు నివేదించి, ఆ కన్యకూడ రాజునెడ బద్ధానురాగయై యుండుట తెల్పెను. రాజు తన మనోరథ సిద్ధి యెప్పుడగునాయని తహతహపడుచుండెను.

కళావతి అంతఃపురమున రాణిని దర్శించి రాజుగారి ప్రేరణమున మేఖలకు జరిగిన పరాభవమునకు ప్రతీకారముగా ఒక యువకునకు స్త్రీ వేషము వేసి రాజుగారికి వివాహము చేయుట తగియుండునని బోధింపగా, ఆమె దానిని ఆమోదించి ఆ కపట వివాహ ప్రయత్నము చేసెను మృగాంకావళినే స్త్రీ రూప ధారియగు యువకుడని రాణిని నమ్మించి, కళావతి ఆ కన్యను పెండ్లి కూతురుగా కూర్చుండబెట్టెను. ఆ మిథ్యా వివాహతంతు జరుగుచుండగా రాణిగారి పినతల్లి తమకు పుత్రసంతానము కలిగినట్లును, మృగాంకవర్మగానున్న వ్యక్తి తమ కుమార్తెయగు మృగాంకాళియే యనియు, ఆమెను వివాహమాడినాడు సార్వ భౌముడగునను సిద్ధాపదేశము కలదనియు, ఆ కన్యకు తగిన వరుని జూచి వివాహము చేయు భారము వహింపవలసినదనియు వ్రాసిన లేఖ రత్నసుందరికి అందినది. రాణి అది చదువుకొని మోసము చేయబోయి మోసపోతినని వగచిన దయ్యెను, తాను సంపాదించుకొనుచున్న సపత్ని తన తోబుట్టువే యగుటయు, ఆమెను చేపట్టిన తన భర్త చక్రవర్తి కాబోవుటయు ఎఱిగి వగపు మాని సంతోష భరితురాలై కన్యను ఇచ్చుటకును పుచ్చుకొనుటకును తానే యధికారము కలదై శుభ కార్యము పూర్తిచేసెను.

ఇంత మాత్రమే ఈ కావ్యములలో గల ప్రధానేతివృత్తము. ఈ కథ గ్రంథమున మూడింట ఒక పాలు మాత్రమే యున్నది. తక్కిన రెండు పాళ్ళను పంచతంత్ర హితోపదేశములలో గల కథలవంటి నీతి కథలతో నింపబడినవి. అవి రెండవ ఆశ్వాసమున భాగురాయణుడు సోమదత్తునితో సంప్రదించు సందర్భ మున చెప్పినవి కొన్నియు, రెండు మూడాశ్వాసములలో అంతఃపుర పరిచారికలు

ముగ్గురు తమలో తాము రహస్యముగా ఇష్టాగోష్ఠిగా మాటలాడుకొనునప్పుడు మేఖలా చారాయణుల కలహమును గురించియు తరువాతి కపట స్నేహమును గురించి రాణిగారి కోపమును గురించియు చెప్పుకొనినవి కొన్నియు, నాల్గవ ఆశ్వాసములో చారాయణుడు విరహార్తుడైన రాజునకు చెప్పినవి కొన్నియు కలవు. ఇవి యన్నియు మొత్తము మీద సుమారు ఇరువది యుండును. వీటిలో కొన్ని మాత్రమే సందర్భోచితముగ నుండును. తక్కినవి అనావశ్యకములగుటయేగాక, ఉమ్మెత్తపూవు దొంతరవలె ఒకదాని నుండి యింకొకటి పుట్టి దీర్ఘముగా వ్యాపించి ప్రధాన కథకు సహింపరాని అంతరాయము కలిగించును. కాని ఏ కథకు ఆ కథయే ముచ్చటగా నింపుగొలుపుచుండును.

మంచన శైలియు ఇతర ప్రబంధ కవుల శైలివలెగాక ఆ చిన్నకథలు చెప్పుటకు తగిన సౌకుమార్యము సౌలభ్యము కలది. వీటివల్లనే కేయూరబాహు చరిత్ర ప్రబంధకోటికెక్కినదిగాని లేనిచో అల్ప పరిమాణము గల ఆ గ్రంథము ఆ పేరునకే తగియుండదు. ఉద్గ్రంథ రచనయే కవియశమునకు ఆధారముగా భావింపబడు ఆ కాలమున ఈ కవి తన కావ్యమును నానావిధ కథా బృహింతము జేసి ఉద్గ్రంథ కర్తలలో నొకడయ్యెను.

మఱి ఈ కథ నాటకోచితమైనదే కాని ప్రబంధోచితమైనది కాదు. నాటక కథ పాత్రల వర్తనమునకును, ప్రబంధ కథ కథకుని కథనమునకు అనుకూలించును. ఈ ఇతివృత్తమున కథనానుకూలమైన సందర్భములు చాల తక్కువ. ఏ కావ్యములో నైనను వర్ణన భాగము సైతము కథనము ననుసరించి వచ్చునదియే కావున, దానియందు కథన భాగముతో బాటు వర్ణన భాగములు తగ్గిపోయినవి. ఇతర ప్రబంధములలో వలె కథ మోయలేని వర్ణనలు ఇందులేమికి ఇదియొక కారణము. రెండవ కారణము కవి సందర్భ శుద్ధి యెఱింగిన వివేకి యగుట.

ఇందుగల నాలుగాశ్వాసములలో "ఏకైక దిన సంవృత్తమ్" అను నాటికా లక్షణమును బట్టి మొదటి మూడాశ్వాసములను మూడు అంకములుగా సంధానింపబడినవి. నాల్గవ ఆశ్వాసమున మాత్రము రెండు దినముల ఇతివృత్తము ఇమిడియుండుటచే, ఇది అంక సంవాది కాదు.

పాత్రలు, పాత్రల సంవాదము, పాత్రల వర్తనము ప్రధానాంశములై నాటకోచితముగా నడిచెడి కథను కథనాత్మకమైన కావ్యముగా మలచుట చాల దుష్కరమైన కార్యము. శ్రవ్యకావ్యమును దృశ్యకావ్య మొనర్చుట సుకరము గాని దృశ్య కావ్యమును శ్రవ్యముగా నొనర్చుట దుష్కరము. ఇది శ్రవ్య, దృశ్య, కావ్య భేద నిరూపకమైన ఒక సారస్వత ధర్మము. ఇది యిట్లుండుగాక!

ఈ కావ్యమునకు కథానాయకుని గురించి—

కావ్యమును బట్టి కేయూర బాహుడు కథానాయకుడును నాటక కార్యమున ప్రధానుడును కావలయును కాని ఈ కావ్యమందలి కథయంతయు మంత్రి సత్తముని మేధా సంపత్తి మీదను ఆతని రాజ్యక్షేమాభిలాష మీదను ఆధారపడి యుండినందున భాగురాయణుడు ప్రముఖ పాత్రమనియు, మిగిలిన వారందరు ఆ మంత్రి పన్నిన వ్యూహమున, అతడు సంకల్పించిన విధమున చరించిన వారనియు తోచక మానదు అటులనే అనేక సన్నివేశములను నేర్పుతో సంఘటిత పరచి భాగురాయణునకు చేదోడైయున్న కళావతి స్త్రీ పాత్రలలో ప్రధాన మన వలయును. రత్నసుందరీ కేయూర బాహువులు నామమాత్ర నాయికానాయకులు. శృంగార రస ప్రధానములయిన పెక్కు సంస్కృత నాటికలలో పాత్ర ప్రాధాన్య మిట్లే యుండును ఈ కావ్యమునకు రాజశేఖరుని విద్ధసాలభంజికయను సంస్కృత నాటిక మూలమని ఒక వదంతి కలదు. ఆ నాటికలోని కథ ఈ కావ్యమునకు ఇంచుక ఆధారభూతమే కాని మాతృక కాదు. నాటక పాత్రల పేర్లలో మాత్రము ఒకటి రెండు ఇందు స్వీకరింపబడినవి. ఆ నాటికలో రాజునకు మృగాంకావళితో పాటు కువలయమాల యను ఇంకొక రాకుమారితో ఏకకాలముననే వివాహము జరుగును ఇందు ఆ రెండవ పెండ్లి పరిహరింపబడినది. ఇట్టి భేదము లింకను కొన్ని కలవు రాజశేఖరుని వలెనే మంచన కూడ ఏ కథా సరిత్సాగరము నుండియో ఈ కథను గ్రహించి యుండవచ్చును. అదిగాక రాణిగారిని మోసపుచ్చి రాజు రెండవ వివాహమాడుట రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, మాళవికాగ్నిమిత్రము మొదలగు సంస్కృత నాటకములలో కలదు. కావున విద్ధసాల భంజికయే దీనికి ఏకైక మాతృక యనుట పొసగదు. కేయూరబాహు చరితమున గల నీతి కథలలో నొక్కటియు సంస్కృత నాటికలో లేదు. ఉండుటయు తగదు. నాటకములలో ఉపాఖ్యానములను, నీతి కథలను ఉండవు కదా! కావున ఈ కావ్యముపట్ల విద్ధసాలభంజికా మాతృకత్వము సార్థకమగు అవకాశము ఈషణ్మాత్రము. కొందరు విమర్శకులు ఈ కావ్యము, ఆంధ్రమున వెలసిన సంస్కృత నాటకానువాదములలో ప్రథమమని కూడ అనాలోచితముగా చెప్పదొడగిరి.

తిక్కన యుగమున పుట్టిన కథాకావ్యములలో కేతన 'దశకుమార చరితము' మొదటిది. ఈ కేయూరబాహు చరితము రెండవది. ఆ కథలు సాహస కథలు; ఈ కథలు నీతి కథలు.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య

సర్వేశ్వర శతకము

ఈ కవి వయస్సున తిక్కనకంటె కొంచెము పెద్దవాడు. ఎట్లనగా ఈ శతకము క్రీ॥శ॥ 1242 లో రచింపబడినట్లు గ్రంథకర్తయే వ్రాసెను. అప్పటికి ఇతడు సంసారమును రోసి ఆముష్మికము వంక పూర్తిగా దృష్టి మరల్చిన వాని వలె కానవచ్చును. ఈ క్రింది పద్యములో అట్టి భావన ప్రస్ఫుట మగుచున్నది.

మ॥ జ్వరసంతాపవిశోషితాంగుడు సుధాసంకాశదివ్యాన్న పా
నరసశ్రేణి భుజింప రోయుగతి నున్మాదేంద్రియ ధ్వాంత దు
స్తర సంసార మదుప్రమత్తుడు మహా సౌఖ్యోత్సవంబైన మీ
చరణారాధనయందు బుద్ధిఁ జొనుపం జాలండు సర్వేశ్వరా!"

శతకరచన నాటి కపర వయస్సులో నున్న ఇతడు పండ్రెండవ శతాబ్ది చివరి భాగములో జన్మించి యుండవలయును. అగుచో తిక్కన కంటె ఇంచు మించు పదిహేను సంవత్సరములు పెద్దవాడును, పాలకురికి సోమనాథుని అపర వయస్సులో బాలుడును అయియుండును. మరియు శైవుడగుటచే విద్యాభ్యాస దినముల నుండియు సోమనాథుని గ్రంథములను సాహిత్య సంపాదనార్థమే కాక, మతధర్మ సంగ్రహార్థము కూడ పఠించి యుండును. అన్నమయ్య పండితా రాధ్యునివలె వైదిక శైవుడే కాని సోమనాథునివలె వీరశైవుడు కాడు. అందు చేతనే కాబోలు, సోమనాథుని కృతులలో పండితారాధ్య చరిత్ర యందలి భావము లను, తన పద్యములలో అనుకరించెను. సంస్కృతములో గల మహిమ్న స్తోత్రాది శివస్తోత్ర గ్రంథముల నుండియు కొన్ని శ్లోకార్థములను స్వీకరించెను.

గ్రంథకర్త దీనిని శతకమని పిలువలేదు. 'సర్వేశ్వర స్తోత్రం బన్నయ జెప్పె నిజ్జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా" అనుటచే సంస్కృతమునందలి మహిమ్న స్తోత్రాదులవలె తన గ్రంథము కూడ స్తవముగానే పరిగణింప బడవలయునని అతని కోర్కెగా తోచును. లోకములో దీనిని శతకమనుట "సర్వేశ్వరా" యనెడి మకుటమును బట్టి కాబోలు పద్యసంఖ్య మాత్రము శతక నామమును సార్థకము చేయదు. అసలు తెలుగు శతక కర్తలలో కొందరు మకుట నియమ మునే తప్ప సంఖ్యా నియమమును పాటింపలేదు. ప్రసన్న రాఘవ శతకములో

200 పద్యములు కలవు. అయినను అది శతకమే అనిపించుకొనెను. అట్లే అన్నమయ్యది కూడ శతకముగానే పరిగణింపబడెను.

అన్నమయ్య స్తుతికి పాత్రమైన ఈ సర్వేశ్వరుడెవరు? బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల కతీతుడును, విశ్వాత్మకుడును అయిన పరబ్రహ్మ తత్త్వమును సర్వేశ్వర శబ్దవాచ్యముగా అద్వైతులు నుతింతురు. అన్నమయ్య సర్వేశ్వరుడు త్రిమూర్తులలో నొకడగు మహేశ్వరుడు. ఆయన లింగాకారుడు. ఆ లింగము యొక్క గర్భసముద్రమున బ్రహ్మాండములు బుద్బుదముల వలె పుట్టుచు నణగుచు నుండును. హరి బ్రహ్మాది దేవతలందరును ఆ బుద్బుదములు నివాసముగా కలిగి వాటితోపాటు పుట్టుచు అణగుచు నుందురు. ఈ అర్థమును ఆయన ఈ క్రింది పద్యమున స్పష్టీకరించెను :

మ॥ జలజాత ప్రభవాండ బుద్బుదము లశ్రాంతంబునుం బుట్టుచుం
గలయం గ్రాగుచునుండు నీ పృథుల లింగస్ఫార గర్భాబ్ధిలో
పలఁ దద్బుద్బుదగర్భవాసులు హరిబ్రహ్మాది దేవాలియుం
గలదే? వారికి నీ మహత్త్వ మెరుగంగా శక్తి, సర్వేశ్వరా!"

ఇతడు పరమ శివభక్తుడనియు, అన్యదేవతా పరాఙ్ముఖుడనియు, ఈ శతకము శివార్చనగానే వ్రాయబడినదనియు వేరే చెప్పనక్కరలేదు. ఇతడు పండితారాధ్య మార్గానుయాయియైన శైవుడు గనుక కర్మాచరణమును తెగనాడక జ్ఞాన సముపార్జనము నుపేక్షింపక భక్తి ప్రాధాన్యమును కొనియాడెను. ఆ భక్తి ఈశ్వరుని యెడనే కాక శివభక్తుల యెడను చూపవలయుననియు, శివభక్తుల పాదోదకము సర్వతీర్థ మహిమ కలదనియు పండితారాధ్యుని వలె ఇతడును ఉద్బోధించెను. వీరశైవులకును, ఆరాధ్యులకును గల సమాన ధర్మములలో ఈ భక్త పాదోదక సంసేవన మొకటి. లింగార్చనతో జంగమార్చనయు ప్రధాన ధర్మాచరణముగ చెప్పుట కూడ ఆతని జంగమ భక్తికి ఇంకొక నిదర్శనము. ఈ శతకములో అన్యదేవతా దూషణము చేయకపోయినను అద్వైత దూషణము మాత్రము చేయబడ్డది.

శా॥ మోహధ్వాంతములో మునింగిన మహామూఢుం డతిభ్రష్టుడై
సోహంబంచు దొడంగి నీకు గడు దూరాత్ముండగుంగాని దు
ష్టాహంకార గుణంబుమాని మది సొంపారంగ సద్భక్తి దా
సోహంబన్న భవత్పదార్చకుడు నీవై యుండు సర్వేశ్వరా!

ఇందులో అతడు ఉద్దేశించిన మహామూఢుడు అద్వైతి. అద్వైతియే 'సోఽహం' అనుకొనెడివాడు. ఈతని అనుభవమునుబట్టి చూచినచో భక్తి

యోగము లోకులనుకొనునంత సులభము కాదనియు, అది అష్టాంగ యోగాది సాధనల వల్లను, మంత్రజపము వల్లను, లభ్యమగునది యనియు ఈ క్రింది పద్యము వలన ఊహింపనగును.

మ॥ "అనుబంధేంద్రియభూతవర్గము యమాద్యష్టాంగ మంత్రోరుసా
ధన ముచ్చాటన సేసి, బాపి, గురు సద్వాక్య ప్రకాశోత్తమాం
జన దృష్టిం బరికించి యేర్పరచి వాంఛంగోరి సాధించి చే
కొను చిన్మూర్తిని గాని భక్తి విధి గీల్కొ దెందు సర్వేశ్వరా!"

భక్తి యోగమే ముక్తికి పరమ సాధనముగా చెప్పినను అన్నమయ్య భక్తి, జ్ఞాన, ధ్యానమార్గములను సమముగానే అనుగమించి ఈశ్వరానుగ్రహము ను బడసిన తపస్వి యనక తప్పదు తాను కవిగనుక ఈశ్వరుని పువ్వులతో పూజ చేయుట వంటిదే పద్యములతో స్తుతియించుట యనియు, ఆ పువ్వులు గాని ఈ పద్యములుగాని భక్తిభరిత హృదయ దర్పించినపుడే ఈశ్వరుడు స్వీకరించు ననియు ఈ క్రింది పద్యములో వ్రాసి అంతశ్శుద్ధిలేని పూజలను, కవిత్వములను వ్యర్థములని సూచించెను.

"అమితామోద నవ ప్రసూనముల నిన్నర్చించుచో గద్య ప
ద్యము లూహించి నుతించుచో, వివిధ గీత వ్రాతము ల్పాడుచో
నమృతాహారము లిచ్చుచో నిపుణుడై యాడుచో నందు జి
త్తమునన్ భక్తియె నీవు జేకొను పదార్థం బెల్ల సర్వేశ్వరా!"

కవిజన సహజమైన ఈతని ఆర్ద్రహృదయము ధ్యాన యోగనిష్టమై యున్నపుడును, రసమయ దృశ్యముల భావించుచుండునేమో అని ఊహింప దగిన భావములు కొన్ని ఈ శతకమున కలవు. వాటిలో ఈ క్రింది పద్యమొకటి:

శా॥ "ప్రారంభించి చకోర పోతము మహీయ జ్యోత్స్న యం దుత్సవ
శ్రీరంజిల్లెడు వేడ్కనుండుగతి, నాచిత్తంబు నీ దివ్య శృం
గారధ్యానము నం దహర్నిశము జొక్కం జేయవే దేవ శ్రీ
గౌరీ లోచన సత్తకి నటరంగస్థాన! సర్వేశ్వరా!"

పద్యముల శైలి ప్రాయికముగా సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమైనను, ప్రసన్నమై, నిండుదనముకలిగి, చెవికిని చిత్తమునకును సుఖము కలిగించు చుండును. తెలుగు పద్యములలో సంస్కృత వాక్యములు చొప్పించుట ఇతనికి అలవాటే కాని పండితారాధ్య సోమనాథుల వలె అనుదాత్తప్రయోగములేని మణిప్రవాళ శైలి వ్రాసినట్లు పొడగట్టదు. సంస్కృత వాక్యమయమైన ఈ క్రింది పద్యము చదువుచున్నపుడు రుద్రాభిషేక సమయము నందలి నమకమును జ్ఞప్తికి దెచ్చును.

శా॥ "శ్రీ కంఠాయ నమో నమో, నతసురజ్యేష్ఠాయ రుద్రాయ లిం
గా కారాయ నమో, నమో విగత సంసారాయ, శాంతాయ చం
ద్రా కల్పాయ నమో, నమో దురిత సంహారాయతే' యంచు ని
న్నాకాంక్షం బ్రణుతించు మానవుడు నీవై యుండు సర్వేశ్వరా!"

జ్ఞాననిష్ఠమైన భక్తి ప్రతిపాదన యటుండ కవిత్వ సంపదను బట్టి చూచి నను ఈ శతకము తెలుగు శతకములలో అగ్రశ్రేణికి చెందినదని నిస్సందేహముగా జెప్పవచ్చును.

మారన–మార్కండేయ పురాణము

మారన తిక్కన సోమయాజికి సాక్షాత్ శిష్యుడు. ఆ మాట మార్కం డేయ పురాణ గద్యలో "శ్రీమదుభయ కవిమిత్ర తిక్కన సోమయాజి ప్రసాద లబ్ధ సరస్వతీ పాత్ర తిక్కనామాత్యపుత్ర మారయ నామధేయ ప్రణీతంబైన మార్కండేయ పురాణంబు" అని భక్తిపూర్వకముగా ఉగ్గడించుకొనెను. ఈతని తండ్రి పేరుకూడా తిక్కనయేనట. ఈ తిక్కన భారతకర్త తిక్కనకాదు. ఆ కాలములో తిక్కన నామధేయులు చాలామంది కలరు. ప్రాయికముగా వారిది నెల్లూరు మండలము అయి ఉన్నట్లు పొడగట్టును. ఈ పేరు "తిగకణ్ణన్" (ముక్కంటి) శబ్దభవమనియు, శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుడు "తిగకణ్ణన్" శబ్ద వాచ్యుడనియు చెప్పుదురు. అగుచో ఆ దేవుని పేరు ఆ మండలమున పెక్కు మంది గృహస్థులు తమ బిడ్డలకు పెట్టుకొనుట సహజమే. భోజరాజీయ కర్తయైన అనంతామాత్యుని తండ్రిపేరు తిక్కనయే. అతడు కృష్ణాతీరమువాడు. ఆ పేరు ఆ మండలమున వాడుకలో నున్నది కాకపోయినను అనంతామాత్యుని తాత బయ్యన మంత్రి తిక్కన సోమయాజిని దర్శించి 'భవ్యభారతి' అనెడి బిరుదుతో సన్మానింపబడెనట. మరికొన్ని ఉపకారములు కూడ పొందియుండవచ్చును. ఆ భవ్యభారతి తిక్కన సోమయాజి యెడ తనకుగల కృతజ్ఞతకు సూచకముగా కుమారునకు తిక్కన నామధేయము పెట్టియుండును.

మారన ఈ గ్రంథమును ఓరుగల్లు కటకపాలకుడైన (Police Commissioner) నాగయగన్న మంత్రికి కృతియిచ్చెను. నెల్లూరు మండ లము వాడైన ఈ కవి కృతిపతికోసము అంతదూరము పోనేలా? అనే శంకకు నాకు తోచిన సమాధానమిది—

మనుమసిద్ధి కుమారుడైన నల్లసిద్ధితో నెల్లూరున చోళవంశ పరిపాలనము అస్తమించెను. నెల్లూరు చోళుల రాజ్యము కాకతీయ సామ్రాజ్యములో లీనమై పోయెను. రాజాశ్రయమును కోరెడి మారనాది పెన్నాతీర నివాసులైన కవులకు దేశాంతరగమనము అవశ్యకమై యుండనోపు. తిక్కనగారి శిష్యుడనెడి ఖ్యాతితో కాకతీయ రాజధానీ నగరమున తనకు మర్యాదలు జరుగుననెడి ఆశతో మారన ఓరుగల్లునకు ప్రయాణము కట్టియుండును. మరియు తిక్కనగారి కాలమునగాని,

తదుపరిగాని నాగయగన్న మంత్రితో పరిచయము లభించియుండుటచే అతని ప్రాపును కోరియైనను రాజధానికి వెళ్ళియుండవచ్చును. కృతిపతియైన ఈ నాగయగన్న సేనాని ప్రతాపరుద్రునితోపాటు 1323 ప్రాంతమున తురుష్కులచే బందీకృతుడై ఢిల్లీకి కొనిపోబడెనట. అతడు పదస్థుడైయున్న కాలముననే ఈ గ్రంథము రచింపబడినదగుటచే 1310-1320 మధ్య నెప్పుడో రచించబడి యుండును.

నిజమారసినచో తిక్కన సోమయాజి ప్రసాదలబ్ధ సరస్వతీ పాత్రుడైన మారన భారతమునకు అనుబంధరూపమై ఖిలపురాణము పేర నొప్పు హరివంశమును రచింపవలసినవాడు. గురుకృతమైన గ్రంథమునకు పరిశిష్టభాగమైన గ్రంథమును రచించుట కంటె శిష్యునకు వేరొక గర్వకారణము కాని ధన్యత గాని యుండదు. మరి మారన హరివంశమును ఏల చేపట్టలేదో చెప్పలేము. బహుశః గురువుగారి ప్రక్కన నిలబడుటకు సాహసింపలేదేమో? ఆ భాగ్యము ఎఱ్ఱనకు దక్కెను. ఇంతకంటె ప్రబలమైన కారణము వేరొకటి యుండవలెను. అది యిట్లై యుండవచ్చు:-

మారన ప్రౌఢకవిగా తలయెత్తు నాటికి సంస్కృత పురాణములో నేదియు తెనుగున అనువదింపబడలేదు. భారత రామాయణములు వెలసినను అవి పురాణములలో పరిగణింపబడవు. అవి ప్రత్యేకము ధర్మప్రబోధముగాని మత ప్రచారము గాని చేయుటకు పుట్టినవికావు. రామాయణమున విరళముగాను భారతమున ప్రచురముగాను ధార్మిక ప్రసంగములు, తాత్త్వికమీమాంసము ఉన్నను, ఆ భాగములు ప్రసంగవశమున చెప్పబడినవేకాని అధికారికములుకావు అందులో రామాయణము రాముని సాంసారిక చరిత్ర ప్రధానము. భారతము కురువంశ సాంసారిక చరిత్ర ప్రధానము. ఇక పురాణములలో ప్రత్యేకము ఒక పురుషుని గురించిగాని ఒక వంశమును గురించిగాని కాక, సర్వమానవ లోకమునకు సర్వకాలములకు సంబంధించిన విజ్ఞానమును వర్ణించు గ్రంథములు పురాణమనెడి శబ్దమునకే పూర్వచరిత్ర యనిపేరు. పురాణ గ్రంథములయొక్క రచన ఆధునికముగానే పొడగట్టుచున్నను చెప్పబడు విషయము మాత్రము విశ్వసృష్టి నుండి ప్రారంభమగును. అందుచేతనే పురాణము సృష్టి, ప్రతిసృష్టి, వంశము, వంశానుచరితము, మన్వంతరములు అను పంచలక్షణములు కలది అని నిర్వచింపబడినది. అనగా కాలచక్రము ప్రవర్తితమైన నాటినుండియు కథా కాలము నాటికి ఎన్ని సృష్టులు జరిగెనో, ఎన్ని ప్రళయములు వచ్చెనో, ఆయా కాలముల యందు ఏయే రాజవంశములు తలయెత్తి, ప్రజాపాలనము చేసెనో, ఏయే మనువులు ఏ యే రాజవంశములు తలయెత్తి, ప్రజాపాలనము చేసెనో, ఏయే

మనువులు ఏ యే కాలములం దుద్భవించిరో నిర్దేశించును. అంతేకాక, వేద శాస్త్రములలో విహితమైయున్న విజ్ఞానమంతకును పురాణములలో స్థానము కల్పింపబడుటచే అవి చరిత్రలు అని గాని, కావ్యములనిగాని పేరు పొందక, జ్ఞాన విజ్ఞాన కోశములను పేర బరగుచుండును. మరి ఈ పురాణములలో కొన్ని వైష్ణవములని, కొన్ని శైవములని వివిధ దేవతా మహత్త్వము నుగ్గడించునవి యైనను అన్నియు కలసి పురాణ సంహితయను పేర వేదసంహితవలె సర్వలోక సంసేవ్యములై యుండును.

అష్టాదశ మహాపురాణములలో నేడవదియైన ఈ మార్కండేయ పురాణము శైవ వైష్ణవాదులైన ఏ మత శాఖకును సంబంధింపక ఎల్లరకును ఆరాధనీయమై యుండుటను బట్టి మారన, గురువు నడచిన సర్వమత సమన్వయ మార్గముననే అనుసరించి ఈ పురాణమును స్వీకరించి యుండును. ఈ గ్రంథములో దేవి సప్తశతి యను పేర మహిషాసురమర్దన, దుర్గ, శక్తి మొదలైన శైవమత సూచక నామములతో పిలువబడినను ఆ దేవత త్రిమూర్తులకు వారి భార్యలకు అతీతమైన స్థానము నలంకరించెడి పరాశక్తి యనియు, ఆమెకు నారాయణి, వైష్ణవి మొదలైన విష్ణుమత సంబంధ నామధేయములు కూడ కలవనియు గ్రహింపవలయును. కావున మహిషాసురమర్దన కథ ఈ పురాణములలో నొక భాగమైనంత మాత్రమున ఈ గ్రంథము శైవ పురాణములలో గాని శాక్తేయ పురాణములలో గాని చేరదు. మరియు పదునాలుగు మన్వంతరములలో అయా పురాణములందు ఏవో కొన్ని కొన్ని మాత్రమే వర్ణింపబడి యుండునుగాని అన్నియు అన్నిటనుండవు. అందులో ఈ పురాణము నందు పది మన్వంతరములు వర్ణింపబడినవి అందుచే ఇన్ని మనుజన్మల కథనము గల పురాణ మింకొకటి లేదు. అదియుగాక గ్రంథ కర్త తన కవితా ప్రతిభను ప్రదర్శించుటకు అనువైన రసవత్కథలు ఈ పురాణములలో ఉండుటయు మారన దీనిని చేబట్టుటకు కారణమై యుండవచ్చును. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున అనంతర కాలమున వెలసిన స్వారోచిష మనుసంభవమునకు, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునకు, కువలయాశ్వ చరిత్రకు మూలము ఈ మార్కండేయ పురాణమే.

అష్టాదశ పురాణములలో మార్కండేయ పురాణము బ్రహ్మర్షి నామమున ప్రసిద్ధమైనది. అనగా పురాణ సంహితలో నీ గ్రంథము పరమపూజ్య స్థానము నలంకరించిన దన్నమాట. హరివంశము కంటే ఇన్ని విధముల గుణాధికమై స్వతంత్రమైన ఈ పురాణమును తెనిగించుట కవిలోకమున తన విశిష్టతకు హేతువగునన్న ఆశచే మారన ఈ అనువాదమునకు పూనుకొని యుండును.

ఈ గ్రంథములో ఎనిమిది ఆశ్వాసములు కలవు వీటిలో నాల్గవ ఆశ్వాసమునుండి యదార్థముగా పంచలక్షణ సమన్వితమైన పురాణము ప్రారంభమగును. ఆ అయిదు ఆశ్వాసములలో వర్ణింపబడిన సృష్టిక్రమము, ప్రళయ విధానము, సూర్య చంద్రాదిరాజవంశ చరితము, ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగా అందు వచ్చెడి ఇతిహాసములు మొదలైన విషయమంతయు మార్కండేయ మహర్షి క్రోష్టుకి యనే ఒక మునికి చెప్పిన క్రమమున జైమినిమునికి వింధ్య పర్వత నివాసులగు ధర్మపక్షులు జెప్పును. ప్రస్తుత వక్తలు ధర్మపక్షులైనను, తొలినాడు మార్కండేయ మహర్షి ప్రవచించిన పురాణమగుటచే, దీనికి మార్కండేయ పురాణమను పేరు సార్థకమైనది. మొదటి మూడాశ్వాసములలో ప్రథమాశ్వాసము ఇష్టదేవతా స్తుతితో ప్రారంభమై షష్ఠ్యంతములతో అంతమగును. రెండు మూడాశ్వాసములు ఈ పురాణమునకు సంబంధించినవి కావు. అయినను పురాణ శ్రోతయైన జైమినియే ఈ గ్రంథ భాగమున గూడ ప్రధాన పాత్ర అయియుండుటచే రెండు భాగములకును ఒక విధమైన బంధము కల్గినది.

భారత పఠనానంతరము జైమినికి నాలుగు ధర్మ సందేహములు కల్గినవట.

1. ఆదిమధ్యాంత రహితుడైన పురుషోత్తముడు శ్రీకృష్ణ రూపమున మర్త్య జన్మ నొందుటకు గల కారణమేమి?
2 పుణ్య చరిత్రయైన పాంచాలి పంచభర్తృక యెట్లయ్యెను?
3. బలరామునకు బ్రహ్మహత్యాపాతక మెట్లు సంభవించెను? వానికి నిష్కృతి యెట్లు కల్గెను?
4. ద్రౌపదేయులు వివాహమైనను కాకముందు చిన్నతనముననే యేల మృతినొందిరి?

ఈ ధర్మ సందేహములకు సమాధానము చెప్పగలవాడు త్రికాలజ్ఞుడును, మరణ రహితుడును అయిన మార్కండేయు డొక్కడే యని యెంచి జైమిని ఆ మహర్షిని ఆశ్రయించి వేడుకొనెను. ఈ యెడ పాఠకులకొక పెద్ద సందేహము కలుగవచ్చును. ఏదనగా -

వేదవ్యాసుడు భారత సంహితను రచించి తత్ప్రచారార్థము వైశంపాయనాది శిష్య చతుష్టయమును నియోగించెను. ఆ నలుగురిలో జైమిని ఒకడు. ఈ శిష్యునకు తాను భారతమును గురు సన్నిధానమున అధ్యయనము చేసినప్పుడు పొడమని ధర్మసందేహములు కాలాంతరమున ఎట్లు పొడమెను? తాను జిజ్ఞాసు వే అయినచో ఆ సందేహములు ఆనాడే వ్యాసుడు తీర్చియుండును గదా! ఇటువంటి ప్రశ్నలకు పురాణములు, సమాధానములు చెప్పవు. పురాణములు ఎవరు

వ్రాసినను, ఎవరు చెప్పినను, ఎవరు విన్నను ఆ వ్యక్తులకు ప్రాధాన్యము లేదు. ఎవరి పేరున వెలసినను పురాణ విషయము మాత్రమే ప్రాధాన్యము వహించును. మరి ఇంకొక విశేషమేమనగా పురాణములలో పేర్కొనబడెడు నామములు చాల వరకు గోత్రనామములు. కౌశికనామముగాని గౌతమనామముగాని పలు పురాణ ములలో పలుచోట్ల వచ్చినపుడు, ఆ కౌశికుడు విశ్వామిత్రుడే యనియు, ఆ గౌతముడు అహల్యా భర్తయే యనియు అనుకొనరాదు. వారు క్రమముగా కౌశిక గోత్ర సంజనితులో లేక గౌతమ గోత్ర సంజనితులో అయిన మునులని గ్రహింపవలయును. ఈ సంప్రదాయమును బట్టి ఈ పురాణమున మార్కండే యుని సందర్శించిన వ్యాసశిష్యుడైన జైమిని కాడని యనుకొన వలయును.

ఈ జైమిని తన ధర్మ సందేహములు తీర్చుమని మార్కండేయుని అర్థింపగా ఆ మహర్షి తాను సవన దీక్షితుడై యుండుటచే ఆ సందేహము నివృత్తి చేయగల ధర్మపక్షుల యొద్దకు జైమినిని పొమ్మని యాదేశించి ఆ పక్షుల వృత్తాంతము జైమినికి తెల్పెను. ఆ పక్షులు పూర్వజన్మమున సుకృశుడు అనే ఋషీశ్వరుని కుమారులు. వారు ఒక సందర్భమున తండ్రి యాజ్ఞానుసారము దేహత్యాగము చేయుట కియ్యకొనక పోవుటచే ఆయన వారిని పక్షి జన్మ మెత్తుడని శపించెను ధర్మసాధనమైన మానవ శరీరములను త్యజించి తిర్యగ్జన్మ మెత్తవలసి దుర్గతికి వారు విలపింపగా తండ్రి కరుణించి పక్షి జన్మలో కూడ వారికి జ్ఞాన సంపద కల్గునట్లును గ్రహించెను. ఈ వివరములను తెలిసికొని జైమిని ధర్మ పక్షులకడ కేగెను.

ధర్మ పక్షులు జైమినికి పొడమిన సందేహములకు సమాధానములు చెప్పుటలో ద్రౌపదేయుల అకాల మరణములకు నిమిత్తము హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములో నుండుటచే ఆ మహారాజు విశ్వామిత్రుని వలన నానా కష్టములు పొందిన వృత్తాంతమంతయు చెప్పబడెను. విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని అతని ప్రజలను నిర్దయముగా దండించుటే కాక పట్టమహిషియైన శైబ్యను కఠినముగా హింసించుచుండగా దుస్సహమైన వారి బాధలను చూడలేక విశ్వే దేవతలు; పుణ్యా సాధ్విని హింసించుచున్న ఆ ఋషికి పుణ్యలోకము లుండవని దేవతలు ఉద్ఘోషించిరి. ఆ సులభక్రోధుడు, వారు పనిలేని పనిగా కల్పించుకొన్న జోక్యమును సహింపలేక మర్త్యులుగా జనింతురుగాక యని శపించి, వారి ప్రార్థన మీద వారి మనుష్యత్వము కొలది కాలమునకే తీరిపోవునని శాపావసానమును నిర్దేశించెను. అందుచేతనే వారు ఉపపాండవులై పుట్టి, చిన్నతనముననే మనుష్యత్వమును వీడి వెడలిపోయిరి.

ఇందలి హరిశ్చంద్రుని కథకును, ప్రసిద్ధమైన గౌరన హరిశ్చంద్ర కథకును కొంత భేదమున్నది. అది స్థలాంతరమున చెప్పెదము. ధర్మ పక్షులు తన

సందేహములను తీర్చుటను జైమిని తనివి చెందక ధర్మపక్షులను ప్రాణియొక్క జనన మరణములకు సంబంధించిన మరికొన్ని ప్రశ్నలడుగును. ఆ ప్రశ్నలివి:

1. జంతువు తల్లి గర్భమున నెట్టిబాధ నొందుచుండును?
2. తల్లి తిను ఆహారము పిండమునకెట్లు దక్కును?
3. ప్రాణి పుట్టి యెట్లు వర్ధిల్లును?
4. మరణవేళ ప్రాణికి నిజజ్ఞాన మేమైపోవును?
5. మరణానంతరమున జీవుడు ఎచ్చట ఎట్లు పుణ్య పాపముల ఫల మనుభవించును?

భూతసర్గ స్థితిలయములకు సంబంధించిన ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుటలో ధర్మపక్షులు జడోపాఖ్యానము కథనము చేయును అందు జంతూత్పత్తి ప్రకారము, బహువిధ నరకములు, పూర్వజన్మకృత పాప పుణ్యముల వలన కలుగు జన్మములు మొదలగు పరమార్థము లనేకములు బోధింపబడును. ఆ సందర్భముననే దత్తాత్రేయ జన్మకథనము, కువలయాశ్వ చరిత్ర చెప్పబడును. కువలయాశ్వుడను రాజకుమారుడు మదాలస యనెడి కన్యను వివాహమాడును. అతని పరోక్షమున మాయావి యైన తాళకేతుడను రాక్షసుడు ఆమె ప్రాణములు తీసెను. అశ్వకరుడను గంధర్వరాజు శివుని మెప్పించి మదాలసను బ్రతికించి నాగలోకమున నామెను పుత్రికగా పెంచుకొనుచు, ఒక సందర్భమున నాగలోకమున కేగిన కువలయాశ్వునకు ఆమె నర్పించెను. మదాలసా కువలయాశ్వులకు ఉత్తమ సంతాన ప్రాప్తికలుగును. ఆమె తన పుత్రులకు వర్ణాశ్రమ ధర్మములు, అతిథి పూజా విధానములు, నిత్య నైమిత్తిక కర్మలు మొదలగు మతధర్మములను ఉపదేశించును. పరమజిజ్ఞాసువైన జైమిని ఆపై పక్షులను మరికొన్ని ప్రశ్నలడుగును. వాటికి సమాధానముగా పక్షులు జగదుత్పత్తి స్థితిని గురించి, సూర్యచంద్ర వంశములను గురించి, మన్వంతరములను గురించి, కల్పవిభాగములను గురించి తొలినాడు మార్కండేయుడు క్రోష్టుకియను మునికి చెప్పిన క్రమమున సవిస్తరముగా బోధించును. ఈ కథన మంతయు అయిదవ ఆశ్వాసము నుండి ప్రారంభమగును. మన్వంతర కథనములో స్వారోచిష మను సంభవము మొదట ప్రస్తుతింపబడెను. దీనినే ఆంధ్ర కవితా పితామహుడు అల్లసాని పెద్దన తన ప్రబంధమునకు మాతృకగా స్వీకరించి వన్నె చిన్నెలతో సింగారించెను ఈ విధముగా ఉత్తర కాలమున రచింపబడిన మూడు ప్రబంధములకు మారనమార్కండేయ పురాణము మూలమగుటచే మారన ఆ ప్రబంధ కవులకు ఇతివృత్త ప్రధానముచేసి గురువయ్యెను. శ్రీనాథుడు "నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనము రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర" అని తన కాశీఖండమున

చెప్పుకొనెను. ఆ మహాకవి బాల్యమందు రచించిన ఆ మరుత్తరాట్చరిత్రకు బహుశః మార్కండేయ పురాణమున గల మరుత్తుని కథ మూలమై యుండునేమో! ఈ పురాణమున గల సొగసైన ఉపాఖ్యానములలో మరుత్తరాట్చరిత్ర ఒకటి. మరుదత్తుడు కరండముకు అనే రాజునకు మనుమడు, అవేక్షితుడను నాతని కుమారుడు. అతని తల్లి వైశాలి. విదిశా దేశాధీశుని కూతురు. అవేక్షితున కామె స్వయంవరలబ్ధ. స్వయంవరమున పరాభూతులైన రాజులందరు కుట్రచేసి అతనితో దొమ్మి యుద్ధము చేసి ఓడించిరి పరాభవ ఖిన్నుడైన ఆ యువకుడు దార పరిగ్రహము నొల్లనని బ్రహ్మచర్య దీక్ష వహించెను. వైశాలి భర్తృ భోగ్యము కాని తన జీవితమును నిందించుకొనుచు అడవులకేగి తపోనిష్ఠ పూనెను. ఎంత కాలమైనను తన మనోరథము తీరని కారణమున శరీర విసర్జన ప్రయత్నము చేయుచుండగా, ఒక దేవదూత అరుదెంచి ఆమెను ఆత్మహనన ప్రయత్నమునుండి వారించి ఆమెకు పుత్రప్రాప్తి కల్గుననియు, ఆ కుమారుడు దిగంత విశాలయశుడైన చక్రవర్తి కాగలడనియు ఆశీర్వదించి పోయెను. ఆ భర్త బ్రహ్మచర్య వ్రతదీక్ష వదలని కఠోర వ్రతుడు. దేవదూత అమోఘ వచస్కుడు. తాను అవేక్షితుని తప్ప ఇంకొకని కన్నెత్తి చూడని పతివ్రత. పరస్పరానుకూల్యము లేని ఈ స్థితిగతులలో తనకు పుత్రప్రాప్తి కలుగుట ఎట్లని ఆమె అందోళిత చిత్తయై యున్న సమయములో ఒక రాక్షసుడు అకస్మాత్తుగా ఆ తపోవనమున కేతెంచి ఆమెను చెనక నుద్యమింపగా నామె ఆక్రోశించెను. అదే సమయమున ఆ ప్రాంతమున వేటకై యరుదెంచిన యవేక్షితుడు ఆ స్త్రీజనాక్రందనము వినవచ్చిన దెసకు పరుగు పరుగున పోయి ఆ యువతిని బలాత్కరించు చున్న రాక్షసుని సంహరించి ఆమెను రక్షించెను తపోమహిమచే కల్గిన నూత్న తేజముతో వెలుగొందు నా యువతి నా రాజు తన భార్యయని గుర్తింపలేని సమయమున ఒక గంధర్వ రాజట కేతెంచి కల రూపు ఎరిగించి వారిరువురను గంధర్వలోకమునకు గొనిపోయి అచ్చట విధియుక్తముగా వివాహము జరిపి కొన్నాళ్ళుంచుకొనెను. ఆ దంపతు లాలోకమున నుండగా జనించిన పుత్రుడే మరుత్తుడు. అవేక్షితుడు గంధర్వరాజు ననుజ్ఞ కొని భార్యాపుత్ర సహితుడై తండ్రిని దర్శించి, సంతోషభరితుడైన ఆ వృద్ధరాజు నాశీర్వాదము వడసెను. ఈ సంఘటనకు పూర్వమే, అవేక్షితుని తల్లి వీరాదేవి అనునామె, 'కిమిచ్ఛక వ్రతము' అనెడి వ్రతము నెఱపి వ్రతోద్యాపన దినమున ఎవరేది కోరినా నది ఇచ్చువానిగా కుమారుని దాతృస్థానమున నిల్పి భర్తచే పౌత్ర ముఖదర్శన వరమును యాచింపజేసెను. దాతృస్థానమునన్న అవేక్షితుడు తథాస్తు అని వాగ్దానము చేసెను. కాని ఆనాడు ఈ వాగ్దానము చేసినను అవేక్షితుడు తన బ్రహ్మ

చర్య నిష్ఠను వదలనే లేదు ఇది ఈ కథలో ఇంచుక చిక్కు తెచ్చి పెట్టిన సంఘటన. ఈ చిక్కులన్నియు తీరి కథ కరంధముని పౌత్ర ముఖ సందర్శన ముతో సుఖాంతమయ్యెను.

కరంధముడు అవేక్షితునకు రాజ్యాభిషేకము చేయ తలపెట్టగా అతడు దాని నొల్లక మరుత్తునకు చేయించెను. ఈ క్రొత్తరాజు వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షకు డనియు దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ పరతంత్రుడనియు అచిరకాలముననే దిగంత వ్యాప్తమైన కీర్తి గడించెను. ఇట్లుండగా ఔర్వాశ్రమ వాసులైన కొందరు ఋషులు నాగులచే వధింపబడిరను వార్తరాగా అతడు నాగ సంహారార్థము వెడలి పోయి నాగలోకము మీద ఒక దివ్యాస్త్రము ప్రయోగించెను. నాగులందరు ఆ అస్త్ర జ్వాలలకు ఆహుతి కాజొచ్చిరి. వైశాలి తపః స్థితయై యున్నకాలములో ఒక నాగరాజు ఆమెను పూజించి ఎన్నడేని ఆమె కుమారుని వలన నాగలోక ప్రళయము సంభవించునేని ఆమె వారిని రక్షింపవలెనని అర్థించి ఆ వాగ్దానమును పొందెను. మరుత్తుడు నాగులను సంహరించుచుండగా వైశాలి భర్తను ప్రేరేచి తాను నాగరాజుకు చేసిన వాగ్దానమును తెల్పి, శరణాగత త్రాణము కొరకు కుమారునకు మారొడ్డ పంపెను. దుష్ట శిక్షణార్థము కుమారుడును, శరణాగత రక్షణార్థము తండ్రియు యుద్ధభూమిలో ప్రత్యర్థులుగా తారసిల్లి ఒండొరులు పరస్పర వధకు పూనుకొనగా దేవతలు ప్రత్యక్షమై వారికి సమాధానము కుదిర్చిరి. నాగులు తాము వధించిన ఋషులను బ్రతికించిరి. ఈ కథలో బ్రహ్మ చర్యము తపస్సు మొదలగు సార్వజనీన పరమధర్మములే కాకుండ దుష్ట శిక్షణము శరణాగత రక్షణము మొదలైన క్షత్రియ ధర్మములను నిరూపింప బడినవి. కథాంశములో ఒండొంటికి పొందిక యుండకపోవుటచే కథాకార్యము నడచు మార్గము అప్రతర్కితమై పాఠకునకు ఉత్కంఠ కల్గించుచుండును. ఈ ఉపాఖ్యాన కథన రచనలో మారన తన కథన కౌశలమును ప్రశంసాపాత్ర ముగా నిర్వహించెను. ఇందేకాదు. హరిశ్చంద్ర కథలోను స్వారోచిష మను సంభవ వృత్తాంతములోను కూడ అతడు ప్రదర్శించిన కథా కథన శిల్పము కవిబ్రహ్మ శిష్యునకు తగినట్లుగానే యున్నది. మారన శైలియు పురాణ రచనకు అనుకూలమైన సారళ్యము, సౌలభ్యము, సంయమము కలిగియుండుటయే కాక, కావ్యోచితమైన రసవత్తయు, ప్రసన్నతయు నిండుకొని యున్నది. తిక్కనా ర్యుని జీవితకాలములోనే ఇది రచింపబడి యుండునేని ఆ గురువు ఈ శిష్యుని ప్రతిభకు ఎంత సంతసించెడివాడో! తిక్కనగారి పలుకుబడులు, భావచ్ఛాయలు, అర్థచ్ఛాయలు ఈ రచనలో చాలా కలవు.

ఇతర కవులు

ఈ యుగమున ప్రఖ్యాతనాములైన మరి కొందరు ఇతర కవులున్నారు. వారి నిచ్చట ప్రస్తావింతును.

బద్దెన :- ఇతడు 'నీతిసార ముక్తావళి'ని రచించెను. అది రాజనీతి పరముగ చెప్పిన కొన్ని సూక్తుల సంపుటి. ఈ క్రింది పద్య మా గ్రంథములో నొకటి.

"ఎత్తిన కాలెగాని సిరికెన్నడు నిల్చిన కాలు నిల్వగా
చిత్తములేదు కాన సిరి చెందిన నాడె పరోపకారముల్
హత్తి గడంగజేయు డెడరైన పదంపడి వేడికొందమన్
చిత్తమెగాని ఇత్తమను చిత్తము పుట్టద యెట్టివారికిన్"

ఈ పద్యముబట్టి ఈతని శైలి నాచనసోముని శైలివలె వక్రోక్తి ప్రధానముగా నుండునని చెప్పవచ్చును.

ఈ నీతిసార ముక్తావళిలో తాను సుమతి శతక కర్తనని చెప్పుకొన్నాడనియు, ఇతడే ఆ శతకకర్త యనియు కొందరి తలంపు. మరికొందరా పద్యము ప్రక్షిప్తమందురు. నిజము దేవుని కెరుక. ఆ పద్యమిది:

"శ్రీ విభుడ గర్వితారి
క్ష్మావర దళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మి
సంభావితుడ సుమతి శతకము
గావించిన ప్రౌఢఁ గావ్యకమలా నను డన్.''

ఈ పద్యము బద్దెన చెప్పినదే యైనచో నీతిసార ముక్తావళి రాజనీతి పరముగను, సుమతి శతకము సామాన్య ప్రజానీతి బోధకముగను అతడు రచించెనని చెప్పవచ్చును. అట్లుగాక అది ప్రక్షిప్తమే అయినచో ఆ ఊహ నిలువదు. ఇంతకు సుమతి శతకమునందలి భాషా జాత్యము బద్దెన కాలము నాటిదికాదని నా ఉద్దేశ్యము. మరియు -

"అధరము కదలీ కదలక
మధురములగు భాష లుడిగి మౌనవ్రతుడౌ
అధికార రోగపీడిత
బధిరాంధక శవము జూడ భావము సుమతీ.

ఈ పద్యము 'శ్రీవిభుడును గర్వితారిక్ష్మావర దళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మి సంభావితుడును' అయినవాడు వ్రాసినది కాదు. ఎవడో ఒక సామాన్యుడు కార్యవశమున ఒక అధికారిని దర్శింపబోయి అతడు తనయెడ చూపిన అనాదరమునకు ఔదాసీన్యమునకు కనలి తన అక్కసుదీర ఆ అధికారిని తిట్టినట్టి పద్యము.

ఇది సర్వసాధారణమైన నీతిపద్యము కాదు. స్వానుభవ పూర్వక భావముగల పద్యము. "మా నిషాద ప్రతిష్ఠాత్వ మగమ శ్శాశ్వతీస్సమాః" అనే శ్లోకములో వాల్మీకి శోక సంతప్త హృదయమెట్లు ధ్వనించుచుండెనో ఈ పద్యములో ఒక అధికారిచే చులకన చేయబడిన సంసారి పరిభవాగ్ని అట్లు జ్వలించుచుండెను. బద్దెన భూపతియు మండలాధీశ్వరుడు అయిన మాట నిజమే యైనచో నతడొక రాజోద్యోగి మ్రోలకుపోయి ఆతనిచే చిన్నచూపు చూడబడుట తటస్థింపదు. మరియు నీ శతకము వ్రాసిన సంసారి ఒక గ్రామ కరణమై యుండునని యూహించుటకును అవకాశము కలదు. ఇతడు కరణముల సంగతి నాలుగైదు పద్యములలో ఒత్తి చెప్పెను. ఇవన్నియు పర్యాలోచింపగా సుమతి శతకకర్త బద్దెభూపతి కాదని నా యుద్దేశ్యము. నాటకములో శత్రువు పత్యక్షముగా ఎదుట నున్నట్లు భావించి పరుషోక్తులాడెడి పాత్రవలె, పై పద్యము వ్రాసిన కవి తనను అవమానపరచిన అధికారిని తన యెదుటనున్నట్లు భావించుకొని శపియించు చున్నట్లు కన్పడును. ఈ పద్యము బద్దెనది కాకపోయినను తక్కిన శతక మంతయు ఆతడు వ్రాసియుండవచ్చును గదా అనెడి అసంగత వాదము చేయు వారుందరని నా తలంపు. కర్త యెవరైననేమి? సంస్కృత విద్యార్థులకు బాలరామాయణము వలె తెనుగు విద్యార్థుల కీశతకము ప్రథమపాఠమై వన్నె కెక్కినది.

ఇదిగాక మరియొక పద్యము :

"కొక్కోకమెల్లఁ జదివిన,
జక్కని వాడైన, రాజ చంద్రుండైనన్,
మిక్కిలి రొక్కము లీయక
చిక్కదురా వారకాంత సిద్ధము సుమతీ."

కొక్కోక మనెడి కామశాస్త్రము తెలుగులో బద్దెన తరువాత కొన్ని వందల యేండ్లకు పుట్టెను. అది సంస్కృతమున గల 'రతిరహస్య విలాస' మనెడి గ్రంథమునకు తెలుగు. కావున సుమతి శతకకర్త కొక్కోకము తెలుగున వెలసిన పిమ్మటివాడై యుండును.

శివదేవయ్య : ఇతడు కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు తన బుద్ధిబలమే వజ్రకవచముగా నొనర్చి, గణపతి దేవునకు రుద్రమాంబకు మంత్రిత్వము నెరపిన మేధావి. అంతేకాదు; ఆ చక్రవర్తులచే గురువుగా, హితుడుగా పూజలను మన్ననలను పొందెను. ఈయన పురుషార్థసార మనెడి ఒక నీతి గ్రంథమును రచించెనట. 14 వ శతాబ్ది మధ్యకాలమున సకల నీతి సమ్మతమనెడి నీతిపద్య

సంకలనము చేసిన మడికి సింగన అనే కవి ఆ పురుషార్థసార మనెడి గ్రంథము నుండి ఇంచుమించు వంద పద్యము లుదాహరించెనట. కాని ఆ పద్యముల కర్త శివదేవయ్య అని ఎచ్చటను అతడు చెప్పలేదు అది అటులుండ శివదేవ కవి ఆత్మసంబోధనతో 'శివదేవ ధీమణీ!' అనే మకుటము గల ఒక శతకమును కూడ రచించెననెడి యొక వదంతి కలదు. ఆ శతకము నేడు లభింపదు. అయినను ఒక పద్యము మాత్రమెట్లో పరిశోధకులకు లభించినది. ఆ పద్యమిది :

చం॥ ఆరయగ పిన్ననాట సిరియాళుడనై యెలబ్రాయ మందు సుం
దరుడను నంబినై పదను తప్పిన గుండయగారి చందమై
ధర జయింపగల్గిన తథాస్తు; వృథా పరిపాకరూప దు
ష్కర జననం బదేమిటికి కాలువనే శివదేవ ధీమణీ!"

ఈ మకుటమును బట్టి ఈ శతకము ఆయనయే వ్రాసెనని నిర్వివాదముగ జెప్పుట కష్టము ఎవడేని ఒక కవి శివదేవయ్యను సంబోధించుచు ఈ శతకమును వ్రాసి యుండవచ్చును. అసలు ఇటువంటి పద్యములు నూరు వ్రాసి ఆ కవిగాని శివదేవయ్యగాని శతకముగా రూపొందించిరని చెప్పుటయు కష్టమే!

మరియు శివదేవయ్యయే ఈ పద్యమునకుగాని లేదా సంపూర్ణ శతకమునకుగాని కర్తయే అనుకొన్నచో ఆత్మసంబోధనలో ధీమణి యనెడి ఆత్మ ప్రశంసా వాచకమైన శబ్దమును ప్రయోగించి యుండునా యని నా సందేహము.

అథర్వణుడు :- ఇతడీ యుగమువాడేనని తలపబడుచున్నది. ఇతనిని గురించి నన్నయ ప్రకరణమున కొంత వ్రాసితిని. ఇతడు నన్నెచోడునకు తిక్కనకు మధ్య కాలమువాడై యుండవలయును.

ఎఱ్ఱా ప్రెగడ యుగము

1323 వ సంవత్సరములో ఢిల్లీ సుల్తాను ఓరుగల్లు నగరమును స్వాధీనముచేసికొని ప్రతాపరుద్రుని బందీగా కొనిపోవుటచే కాకతీయ సామ్రాజ్యము అస్తంగతమయ్యెను. తత్పూర్వము కొలది కాలము క్రిందటనే ఆ మహ్మదీయ రాజు ఓరుగల్లుపై దండెత్తివచ్చి ప్రతాపరుద్రుని చేతిలో ప్రాణమాత్రావశిష్టుడై పాఱిపోయెను. ఆ యుద్ధములో సామ్రాజ్య రక్షణార్థము శత్రుసంహారార్థము చక్రవర్తికి బాసటగా వచ్చి నిలచిన సామంతులందరు విజయోత్సాహముతో తమ తమ మండలములకు సేనలతో తరలిపోయిరి. వారే కాకతీయ పరిపాలనలో నాయకులని పేరు పొందినవారు. అట్టివారు ప్రతాపరుద్రునకు విధేయులై డెబ్బది ఇద్దరుండెడివారట. వారి కందరికి ప్రత్యేక సేన లుండెడివట. యుద్ధ సమయముల ఆ సేనలతో వచ్చి వారు చక్రవర్తికి తోడ్పడుచుండుటయు, శత్రువిజయానంతరము తమ తమ మండములకుపోయి ప్రజాపాలనము సాగించుచుండుటయు ఆచారమై యుండెడిదట. 1320 ప్రాంతమున ఢిల్లీ సుల్తానును తరిమికొట్టిన పిమ్మట ఆ నాయకులందరు ఆచారరీత్యా తమ తమ మండములకు పోయి సామ్రాజ్యమున శత్రుభీతి తొలగినదనెడి పరవశముతో వ్యవసాయాభివృద్ధి, వాణిజ్యాభివృద్ధి మొదలగు ప్రజాక్షేమంకర కార్యక్రమములలో నిమగ్నులై యుండిరట. ఆ అదను చూచుకొని ఢిల్లీ సుల్తాను అకస్మాత్తుగా మరల నోరుగల్లుపై దండెత్తివచ్చి అసహాయుడైన ప్రతాపరుద్రుని బంధీకృతుని చేసెను. కాకతీయ సామ్రాజ్య పతనములో ఢిల్లీ సుల్తానుకు తోట్పాటొసంగిన హైందవులు లేకపోలేదు. కాకతీయ రాజ్యమున కాసన్నరాజ్యమైన యాదవరాజ్యమేలుచున్న దేవగిరి ప్రభువు మహ్మదీయునకు వశుడై అతనికి నానావిధ సహాయములు చేసెనట. కాకతీయ రాజ్యములో తమకు పూర్వకాలమున నెగడచుండిన ప్రాభవము తగ్గుటచే జైనులు కూడా కొంత దేశద్రోహ చర్యకు పూనుకొనిరట. ఇందులో వింత ఏమియులేదు. ఏనాడుగాని భారతదేశమునకు కలిగెడు కీడు బహిశ్శత్రువుల వలన కంటె అంతశ్శత్రువుల వలననే యనుట పరమసత్యము.

ఓరుగల్లు నాక్రమించిన ఢిల్లీ సుల్తాను చిరకాల మా సింహాసనమును దక్కించుకొన లేకపోయెను. ప్రతాపరుద్రుని సామంతనాయకులలో శౌర్య పరా-

క్రమముగల ముసునూరి ప్రోలయ, కాపయ అనెడి నాయిక సోదరులు తక్కిన నాయకులతో మంత్రాలోచన చేసి పరాక్రాంతమైన దేశమునకు విమోచనము కల్గించుటకై వారి వారి సేనల నాయత్త పరచి ఓరుగల్లును స్వాధీనము చేసికొని సుల్తాను పరిపాలనము నంతమొందించిరి. ఆ యుద్ధ విజయానంతరము సామ్రాజ్యము నంతను ఏకచ్ఛత్రముగా ఒకడే పరిపాలన చేయుట ఉచితమును, సాధ్యమును కాదని యెంచి కాబోలు ఏకకార్యార్థమై పూనుకొన్న నాయకులలో పెక్కురు ఆంధ్రదేశమును కొన్ని భాగములుగా పంచుకొని స్వతంత్ర పరిపాలనలు చేయదొడిగిరి. ఆ విభజనలో కృష్ణానది ఉత్తర భాగమున ఓరుగల్లు రాజధానిగా ముసునూరి సోదరులు కొంతయు, రాచకొండ, దేవరకొండ రాజధానులుగా రేచెర్ల వెలమనాయకులు కొంతయు, కృష్ణకు దక్షిణమున రెడ్డి రాజులును పంచుకొనిరి. తదుపరి పదియేండ్లకు హరిహరరాయలు ఆనెగొందిమండలమున విజయనగర రాజ్యము స్థాపించెను. రెడ్డిరాజుల రాజ్యము కృష్ణా గోదావరీ నదుల మధ్య భాగముననే కాక, సింహాచలము వరకును వ్యాపించెను. కొంత కాలమునకు తిరిగి ఢిల్లీ సుల్తాను ఓరుగల్లు నాక్రమించుకొనుటకు రాగా అప్పుడు సింహాసన మధిష్ఠించి యున్న ముసునూరి కాపయ నాయకుడు ఆ మహమ్మదీయునితో సంధి కావించుకొని గోలుకొండను ధారపోసి తా నోరుగల్లు ప్రాంతముతోనే తృప్తి పొందెను. కాని పొరుగున నున్న రాచకొండ వెలమరాజులు అతనితో పొందు పొసగి యుండలేకపోయిరి. అప్పటికే బీజాపూరులో బహమనీ రాజ్యమును స్థాపించిన మహమ్మదీయరాజు వెలమరాజులను ప్రోత్సహించి కాపయనాయకు నంతమొందించెను. ఇది కాకతీయ రాజ్యపతనానంతరము ఆంధ్రదేశమున జరిగిన స్థూల చరిత్ర. ఆనాడు వెలసిన స్వతంత్ర్య రాజ్యములలో ఎక్కువగా రాజకీయ ప్రభావము, సారస్వత ప్రాభవము నెఱపినది రెడ్డి రాజ్యము. ఆ రాజ్యమునకు ప్రథమమున అద్దంకి నగరము రాజధాని. ఆ రాజ్య సంస్థాపకుడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి, అతడు 1325 మొదలు 1353 వ సంవత్సరము దాక ప్రజాక్షేమంకరముగా శత్రు భయంకరముగా రాజ్యపాలన చేసెను. ఆ రాజు ఆస్థాన కవియే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ దేశ చరిత్రలో రెడ్డి యుగము ఆవిర్భవించినట్లే వాఙ్మయ చరిత్రలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యుగము ఆవిర్భవించెను.

ఎఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి నిర్యాణము జరుగుటకు సుమారు పది సంవత్సరములకు పూర్వము (1280 ప్రాంతమున) జన్మించి 1360 వరకు ఇహలోక యాత్ర సాగించి యుండును. ఆ సుదీర్ఘ జీవితకాలములో ముప్పదియేండ్ల వయస్సున గ్రంథ రచనా వ్యాసంగమునకు ఉపక్రమించి యుండును. ఆ పదునాలుగవ శతాబ్దిలో చివరి భాగమున శ్రీనాథుడు జన్మించినను ఆ శతాబ్ది చివరి వరకు యుగ కర్తృత్వము ఎఱ్ఱన పేరననే చెల్లదగియుండును

అసలు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పేరుమీద ప్రత్యేక మొక సారస్వత యుగమేః? అతనిని తిక్కన యుగంలో చేర్చరాదా? యని ప్రశ్నించెడివారు కొందరుందురు. ఆ పద్ధతి సమంజసము కాదని నా యుద్దేశము. తిక్కన తరువాత శతాధికార మొప్పుకొన దగిన పెద్దకవి యెవడును పుట్టియుండనిచో ఆయన యుగము మరి యొక శతాబ్ది వరకు పొడిగింప వచ్చునుగాని ఎఱ్ఱన, భాస్కరుడు, నాచన సోమన మొదలైన మేటి కవులవతరించిన ఆ శతాబ్దిని తిక్కన యుగములో చేర్చుట భావ్యము కాదు. మఱి అంతమంది మేటి కవులు తల యెత్తిన ఆ యుగమునకు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడనే యేలకర్తను చేయవలె నందురేని నా సమాధాన మిది:

తెలుగు సారస్వతమునకు కవిత్రయము వారు త్రిమూర్తుల వంటివారు. వారి తరువాతనే, ఇతర కవులు ఎంత మేటి కవులైనను పేర్కొనదగినవారు. ఆంధ్రభాషా ప్రపంచమునకు భారతము వలె ఆంధ్రకవి ప్రపంచమున కామువ్వురును గురుస్థానీయులు వారిలో ఒండొరులకు భారత కర్తలుగా కొంత తరతమ భేద భావమున్నను, పృథక్పరిశీలన చేసినప్పుడు ఎవరికి వారికే ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము కలదు. కావున పృథక్ప్రాధాన్యమును భారత కర్తృత్వ గౌరవమును కల కవిత్రయము వారిపేరుమీద మూడుప్రత్యేక యుగములుండుట న్యాయమని నేనను కొంటిని. ఆ శతాబ్దిలో భాస్కరుడు, సోమన మొదలైనవారు మేటికవులే గాని ఎఱ్ఱనను త్రోసిపుచ్చి గురుపీఠ మెక్కదగినవారు కారు. మరియు వాఙ్మయములో ఆఖ్యాన పద్ధతి, నాటకీయ పద్ధతి, వర్ణనాత్మక పద్ధతియనెడి మూడు విభాగము లుండునని పూర్వ ప్రకరణములలో చెప్పితిని. ఈ మూడింటిలో వర్ణనాత్మక పద్ధతిని ప్రవేశ పెట్టిన వాడు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ. దైవికముగా నన్నయ తిక్కనలు తక్కిన రెండు పద్ధతులకును ఆదిగురువులైనట్లుగా, ఎఱ్ఱన మూడవ పద్ధతి నవతరింపజేయుటచే భారత కర్తృత్వమునందే కాక రచనా సంప్రదాయము నందును ఒక ప్రత్యేకతను సంపాదించుకొని స్వతంత్ర స్థానమున కర్హుడయ్యెను. మరియు తెలుగు భాషలో పలుకుబడి యందేమి, కారకమునందేమి, క్రియరూపము లందేమి ఆధునికతా సూచకముగా కలిగిన మార్పులు ఎఱ్ఱన గ్రంథములలోనే ప్రారంభమయ్యెను. తత్పూర్వ గ్రంథములలో కానవచ్చెడి ప్రాతదనము ఎఱ్ఱన గ్రంథములలో కానరాదు, మఱియు నన్నయ శైలికి తిక్కన శైలికిని ఉన్న భేదమును తొలగించి, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శబ్దగతిలో నన్నయను, భావగతిలో తిక్కనను అనుసరించి, రెండు గతులకు సామరస్యము కుదిర్చి, తన పేరుమీదనే ఒక శైలిని నెలకొల్పెను. దానినే ప్రథమదశలో శ్రీనాథుడును, తరువాత వేరొకదశలో ప్రబంధ కవులును అలవరుచుకొని వర్ణనా ప్రాధాన్యముగల ప్రబంధ రచనలు చేయ సాగిరి ఇతివృత్తమును వర్ణనలచే అలంకరించెడి నూత్న పద్ధతికి సూత్రధారు

దగుట చేతనే ఎఱ్ఱన ప్రబంధ పరమేశ్వరుడయ్యెను ఇట్టి మహాకవిని యుగ కర్తగా సంభావింపక పోవుట అధర్మమని నే ననుకొంటిని.

ఎఱ్ఱన కృతులలో లభ్యములైనవి మూడు—హరివంశము, భారతారణ్య పర్వభాగము, లక్ష్మీనృసింహ పురాణము నామమాత్రావశిష్టమైన రామాయణము నాల్గవది. ఇవికాక ఇంకేమి వ్రాసెనో తెలియదు. ఈ నాలుగింటిలో రామాయణము మొదటి రచననియు, హరివంశము, భారతారణ్య పర్వభాగము. నృసింహ పురాణము క్రమముగా రామాయణము తరువాత ఒకదాని వెంట నొకటి రచింపబడెననియు నేననుకొందును.

హరివంశావతారికయందు రామాయణ రచనా ప్రసంగము కలదు:

"నా తమ్ముండు ఘనుండు మల్ల రథినీ నాథుండు నిన్నాతత
శ్రీతోడన్ సముపేతు జేసి యెలమిం జేపట్టి మా కిచ్చుటన్
జేతోమోద మెలర్ప రామకథమున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ
ఖ్యాతిం జెందితినింక నేను దనియన్ కావ్యామృతాస్వాదనన్"

ప్రోలయ వేమారెడ్డి తమ్ముడైన మల్లారెడ్డి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు తొలుత పరిచితుడై ఆ కవీశ్వరుని తన అన్నగారికి ఎరిగించి ఆశ్రయ మిప్పింపగా, వేమారెడ్డి ఆయనచే రామాయణము చెప్పించుకొని కృతిపతిత్వము వలన ఖ్యాతినొంది అంతతో తనివిచెందక హరివంశమును రచింపుమని అర్థించెనట పై పద్యము లోని తాత్పర్యమది.

మరి నృసింహ పురాణావతారిక యందు భారతారణ్య పర్వశేష రచనా ప్రసంగము కలదు.

"ఉన్నత సంస్కృతాంధ్ర చతురోక్తి పదంబుల కావ్యకర్తవై
యెన్నికమై ప్రబంధ పరమేశు డనంగ నరణ్య పర్వ శే
షోన్నయ మంధ్రభాష సుజనోత్సవ మొప్పగ నిర్వహించి తా
నన్నయ భట్ట తిక్క కవినాథుల కెక్కిన భక్తి పెంపునన్."

ఎఱ్ఱన తాతగారైన ఎఱపోతసూరి (ఆయన పేరు ఎఱ్ఱన) మనుమని భావంబున నావిర్భవించి నృసింహ పురాణము చేయుమని ప్రోత్సహించెనట. పై పద్యమా సందర్భములోనిది. కావున హరివంశమునకు పూర్వరచన రామాయణ మనియు నృసింహ పురాణమునకు పూర్వరచన భారతమనియు తేలినవి. అంతేకాని ఈ రెండు జంటలలో ఏది మొదటి జంట అనే ప్రశ్న ఈ గ్రంథము లను బట్టి తేలదు. దీనికి ఊహ తప్ప వేరొక యాధారము లేదు. నా యూహ జెప్పెదను; ప్రాజ్ఞులాలోచింతురు గాక.

మొదటి జంట అనగా రామాయణ హరివంశములు రెండును, నరాంకితములు. రెండవజంట భారత నృసింహ పురాణములలో మొదటిది స్వార్థ నిరపేక్షమైన నిష్కామకర్మ.

రెండవది పారమార్థిక చింతతో చేసిన ఈశ్వరార్పణము (అహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము). మానవ స్వభావమును బట్టి యాలోచించినచో రాజాశ్రయమును ధనార్జనమును ఆశించి రచించిన జంట మొదటిదనియు ఐహిక భోగచింతలేని పారమార్థిక దృష్టితో రచించినది రెండవ జంటయనియు విశదమగును. అట్లుగాక భారత నృసింహ పురాణములే మొదటి జంటయైనచో గ్రంథకర్త ఆధ్యాత్మిక సాధనచే ఈశ్వరపద సన్నిధానము వరకును ప్రాకిపోయి అటనుండి పతితుడై రాజపదనిధానమున పడిన భాగ్యహీనుడనబడును. ఇట్టి అధమ వర్తనము కలవారును ఉందురు. కాని శంభుదాసుని వంటి ఆత్మవిజ్ఞాన ధనులకు అట్టి పతనము సంభవింపదు.

మరి ఏ కారణముననైన నేమి తిక్కనకవి యంతటి మహాకవి వదలిపెట్టి పోయిన భారతారణ్య పర్వభాగమును ప్రాథమిక రచనగా చేపట్టుటకు ఆత్మజ్ఞుడైన యే కవియు సాహసింపడు వస్తుమహత్త్వము నటుంచి చూచినను అరణ్య పర్వభాగమును కృతహస్తుడైన కవియు చేపట్టుటకు సందేహించుట సహజము. ఎట్లనగా నన్నయ అరణ్యపర్వ భాగమును వ్రాయుచు నడుమనే మృతి చెందెననెడి కవిలోక భయానకమైన వదంతి ఆనాడు కలదు దానిని స్పృశించుట అశుభ మనెడు భీతికలదన్నమాట! తిక్కనగారు ఆ భాగమును ఏ ఉద్దేశముతో వదిలి పెట్టినను-తన ఉద్దేశము నాయన లోకులకు చెప్పి యుండడు-లోకము మాత్రము ఆ భాగమునకు గల అశుభత్వ శంకనే ఆయన కాపాదించి యుండును. శకునములను, స్వప్నములను, దీవనలను, శాపములను శుభాశుభ సూచకములుగా నమ్మెడి ఆ కాలమున మంచికో చెడ్డకో అట్టి విశ్వాసము గల యింట జనించిన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము నేర్చితిని గదాయని చేసేతల అరణ్య పర్వభాగమును మొదటి రచనగా స్వీకరించెనని యనుకొనుట అవివేకము. మరియు ఒక వంక నన్నయ భారతము, ఇంకొక వంక తిక్కన భారతము రస తరంగితములైన మహాసముద్రములవలె నుద్ఘోషించుచుండగా నడుమ నొక జల సంధిని త్రవ్వి రెండు సముద్రములను ఏకార్ణవముగా రూపొందించుటకు సిద్ధహస్తుడు కాక పూర్వము ఏ యువకుడు సాహసించును?

మరియు నృసింహ పురాణ రచనా కాలము నాటికే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రబంధ పరమేశ్వరుడని ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఆ బిరుదము అరణ్యపర్వ శిష్టభాగ రచన మాత్రమున వచ్చునది కాదు. అంతకంటే స్వతంత్రమైన ఒకటి రెండు ఉద్గ్రంథ

రచనలచే లభింప దగినది. ఆ ఉద్గ్రంథములే రామాయణ హరివంశములు. రచనా విధానమునుబట్టి చూచినను ఆ బిరుదమునకు అర్హత నిచ్చునవి ఆ రెండు గ్రంథములే. అరణ్య పర్వము అంతకు చాలదు. కావున అరణ్య పర్వ నృసింహ పురాణములే రెండవ జంట.

నృసింహ పురాణావతారికలో "కతిపయాక్షర పరిగ్రహజనితంబైన నైసర్గిక చాపలంబు కతంబున-"

"మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై మధువృష్టి గ్రమ్మ రా
యంచలు కూయఁ గ్రౌంచమును నావలఁ గూయఁ గడంగు భంగిఁ బ్రౌ
ఢాంచిత శబ్దసారులు మహాకవు లాద్యులు కావ్యశయ్య గీ
లించిన కీర్తిసంగసుఖ లీలకు యేనును గాంక్ష జేసితిన్."

అని కవి తన నిరహంకృతిని వినయసుందరముగా వ్యక్తముచేసి యుండుటచేత ఈ పురాణమే ఆయన తన పేరుమీద వెలయించిన ప్రథమ రచనయై యుండు నని ఒక యుక్తిని చెప్పువారు కొందరు కలరు. ఈ యుక్తిలో సారము లేదు ఎట్లనగా ఆ అవతారికలోనే తన తాతగారైన ఎఱపోతసూరి తనను గుఱించి చేసిన ప్రశంసలో-

కం॥ "గురు భజన పరాయణుఁడవు
సరస బహుపురాణ ధర్మశాస్త్ర కథా వి
స్తర వేదివి వినయోదయ
భరితుఁడ వతులాను భావభవ్యుడవు మహిన్.

కం॥ కావునఁ బ్రబంధ రచనా
ప్రావీణ్యము నీకు సహజ పరిణత సిద్ధం
బై వెలసిన యది యొక కృతి
గావింప జగద్ధితంబుగా నేఁ బనుతున్."

అనెడి వాక్యములలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తనకు గల నానాశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును సహజ పరిణత సిద్ధమైన ప్రబంధ రచనా ప్రావీణ్యము ఉగ్గడించుకొన్నట్లే యగును కదా! అది నిరహంకృతి కాదుగదా! కావున కతిపయాక్షర పరిగ్రహ చాపలము అనేది అతనికి గల సహజ వినయ సంపదకు సూచకమే గాని ప్రాథమిక కావ్యరచనా సూచకముకాదు. అదియును గాక వినయ సంపద వయసు మీరిన వానికి ఉన్నంతగా వయసులో ఉన్నవాని కుండదు.

తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణములో "అమలోదాత్తమనీష నేనుభయ కావ్యప్రౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ పారగుడన్" అనియు, విరాట పర్వావతారికలో "నా నేర్చిన భంగిజెప్పి వరణీయుడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్"

అనియు వ్రాసికొనుటలో మొదటి దానియందహంకారమును రెండవ దాని యందు వినయ గుణమును ప్రస్ఫుటమగుచున్నవి గాన ఈ రెండింటిలో విరాట పర్వమే మొదటి రచన యని వాదించుట మెచ్చదగి యుండునా? ఇంకొక విష యము, హరివంశమున పూర్వకవిస్తుతిగా ఎఱ్ఱన నన్నయకును, తిక్కనకును వేర వేర చెఱియొక నమస్కార పద్యమును వ్రాసి స్తుతించెను. నృసింహ పురాణ మున ఇరువురను ఒకే ఒక పద్యమున మాత్రము సన్నుతించి వదలెను.

ఈ క్రింద హరివంశ ప్రారంభమున సలిపిన నన్నయ తిక్కనల సంస్తుతి పద్యములను చూడుడు:

ఉ॥ ఉన్నత గోత్ర సంభవము నూర్జిత సత్త్వము భద్రజాతి సం
పన్నము నుద్ధతాన్య పరిభావిమదోత్కటము న్నరేంద్ర పూ
జోన్నయనోచితంబునయి యొప్పెడు నన్నయభట్ట కుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తి గతి నెందును గ్రాలుట ప్రస్తుతించెదన్.

మ॥ తన కావించిన సృష్టి తక్కొరుల చేతంగాదునా నే ముఖం
బునదాఁ బల్కిన బల్కు లాగమములై పొల్పొందు నావాణి భ
ర్తను నీతండొకరుండనాఁ జను మహత్త్వాప్తిన్ గవిబ్రహ్మ నా
వినుతింతున్ గవి తిక్క యజ్వ నఖిలోర్వీ దేవతాభ్యర్చితున్.

నృసింహ పురాణమున-

ఉ॥ భాసుర భారతార్థములు భంగులు నిక్కమెఱుంగ నేరమిన్
గాసట బీసటే చదివి గాథలు ద్రవ్వ తెనుంగు వారికిన్
వ్యాసముని ప్రణీత పరమార్థము తెల్లగ చేసినట్టి య
బ్జాసన కల్పులం దలఁతు నాద్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

ఆ మహా కవులిరువురను విడివిడిగా ప్రత్యేక పద్యములలో నమస్కరింప వలెననెడి బుద్ధి ప్రాథమికునకే పొడమును. ఆ పై అతడింకొక కావ్యము వ్రాయు నపుడు ప్రత్యేక పూజ పూర్వము జరిగినదిగదా యనెడి నిబ్బరమున వారిరు వురను ఒకే పద్యముతో నారాధింపవచ్చును. ఇంకొక విషయము అరణ్య పర్వాంతమున గద్య స్థానీయమైన పద్యములో "భవచరిత్రు డాపస్తంభ సూత్రుండు" గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠత నొప్పుధన్యుడు... ఎఱ్ఱనార్యుండు సకల లోకైక విదితుడయిన నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తి తన్ను జెందుటయు సాధుజనహర్ష సిద్ధిగోరి ధీరవిచారుడు తత్కవితా రీతియు గొంతతోప దద్రచనయకానారణ్య పర్వశేషము పూరించె గవీంద్ర కర్ణ పుట పేయముగాన్" అని వుండుటంబట్టి అద్దంకిలో ప్రోలయ వేమారెడ్డి యాస్థానమును చేరకముందు స్వగ్రామమైన గుడ్లూరులో నున్నపుడు రచించినది

భారతమనియు అదే హరి వంశముంటే పూర్వ రచనయని ఇంకొక యుక్తి చెప్పుదురు. ఇదియు బలహీనమైన యుక్తియే, ఎఱ్ఱన వేమారెడ్డికి ఆశ్రితుడైనను సకుటుంబముగా గుడ్లూరు వదిలిపెట్టి అద్దంకిలో నివాసమేర్పరచు కొనెనని చెప్పెడి చరిత్ర ఏదియు లేదు. వేమారెడ్డికి కృతులిచ్చిన మాత్రమున ఆ రాజధానిలోనే కాపురముండ వలసిన అవశ్యకతయు నాతని కుండదు. అదీగాక, ఒకవేళ రాజాశ్రయ కారణమున అద్దంకిలో ఉండినను స్వగ్రామమైన గుడ్లూరును పేర్కొనుట వింతగాదు ఉద్యోగరీత్యా ఏ ప్రదేశమున నెంతకాలమున్నను తమ ఊరిపేరు చెప్పవలసి వచ్చినపుడు చిన్ననాటి స్వగ్రామమును పేర్కొనుట అభిజనాభిమానము గల వారందరకు సహజము.

ఇంకొక విషయము. హరివంశము భారతమునకు పరిశిష్ట భాగము. ఈ పురాణములో గల హరివంశ పర్వము భవిష్య పర్వము అనెడు పేరుగల రెండు పర్వములతో కలిసియే భారతము శతపర్వసంయుతమగును. ఈ విషయమును పర్వసంగ్రహ ప్రకరణమున నన్నయభట్టే చెప్పెను. తిక్కన విరచితమగు భారతము ఆ నూరింటిలో 98 పర్వములలో ముగియును. ఎఱ్ఱన, భారత గోపురమునకు శిఖర ప్రాయమైన ఆ రెండు పర్వములను రచించి పూర్తిచేసిన పిమ్మటనే నడుమ అరణ్య పర్వములో మిగిలిపోయిన భాగమును చేపట్టి యుండును హరివంశ రచనతో అయనకు మహాభారత క్షేత్ర ప్రవేశార్హత కలిగినదనెడి ధైర్య విశ్వాసములు కలిగి యుండును.

రామాయణము లభింపలేదు గనుక తక్కిన గ్రంథముల సంగతి తలపెట్టక, తక్కిన గ్రంథములను పరశీలక బుద్ధితో చదివినచో హరివంశపు శైలి కంటె భారతశైలియు, దానికంటె నృసింహ పురాణశైలియు మేల్తరముగా నుండుననుట సత్యదూరము కాదు అంతేగాక వాఙ్మానస వ్యాపారములు కవికి పరిపక్వమైన దశలో వ్రాసిన కావ్యము నృసింహ పురాణమని అందలి యే పద్యమైనను దృష్టాంతమగును. కావున రామాయణ హరివంశములు రచించిన పిమ్మటనే శంభుదాసుడు భారత నృసింహపురాణములను రచించి చరితార్థుడయ్యె నని నా తలంపు.

రామాయణము

గణపవరపు వేంకటకవి తన ప్రయోగరత్నాకరములో "ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ సంక్షేప రామాయణము నుండి" అని ఈ క్రింది పద్యము నుదహరించెను.

కం॥ "ఆ దశరథ సూనుడు ప
యోధి జలము నింకజేసి యొక శరముగ గ్ర
వ్యాదవిభు దునిమి సీతను
మోదంబునజేకొని కపిపుంగవుతోడన్."

దీనినిబట్టి ఎఱ్ఱన సంపూర్ణ రామాయణముగాక ఏవో కొన్ని పద్యములలో ఆ కథను సంక్షేప రామాయణమని పేరిడెనేమోయని అనుమానము కల్గును. కాని అది అట్టిదేయైనచో హరివంశమున ఆ రచనను కవి అంత గొప్పగా పేర్కొనుటగాని ప్రోలయ వేమారెడ్డి దానికి కృతిపతియై అత్యుత్తమ ఖ్యాతిజెందితినని మురియుట కాని పొసగదు.

కావున అది సంక్షేప రామాయణము కాదు. ఎఱ్ఱన వంశీయుడైన చదలవాడ మల్లయ కవి తన విప్రనారాయణ చరిత్రమున తన వంశ కర్తయైన ఎఱ్ఱనను ప్రశంసించుచు "వల్మీకభవువచో వైఖరి రామాయణంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబు చేసె" అని కొనియాడెను దీనినిబట్టి ఎఱ్ఱన వ్రాసినది వాల్మీకి అనుసరించిన సంపూర్ణ రామాయణమే గాని సంక్షేప రామాయణము కాదని ఋజువగును.

ఇంత మాత్రమే కాదు - కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహములో ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణములోనివని ఏడెనిమిది పద్యము లుదాహరించెను. ఆ పద్యములు కథలో ప్రత్యేకము ఏదో ఒక ప్రకరణమునకు సంబంధించినవి కాక వికీర్ణములై యున్నవి. వాటి అర్థమును పరిశీలించి ఏ పద్యము రామాయణ కథలో యే ప్రకరణమున వ్రాయబడి యుండునో ఊహించి విమర్శకులు వాటిలో కొన్ని బాలకాండలోనివిగా నిర్ణయించిరి.

ఆ పద్యములివి :

"సందడి యధ్వర క్రియ కసంగతమేని బలంబుతోడ బెన్
గ్రందదియేల యేన తగ గార్ముకహస్తుడనై కడంగి మీ
ముందర నిల్చెదన్ గ్రతువు ముట్టకయుండ బ్రచండదైత్యరా
జిం దగ దవ్వుదేలి వెస జించెద బెంచెద మీకు మోదమున్."

ఇది దశరథుడు విశ్వామిత్రునితో యాగ సంరక్షణార్థము తానే వత్తునని విన్నవించునదిగా తోచుచున్నది.

"తాఱం గ్రాగిన నేల తపంలర బాతాళంబుదాకన్ జనం
దూఱం జల్మిరి మున్నుదాకి తరగల్ తోరంబులై నల్గడల్
పాఱం బెల్లుగ నేఱు లుబ్బరముగాబై పైన నీరెక్కుడై
వాఱన్ జెర్వులు చెన్నుమీరె నఖిల ప్రాణుల్ ముదంబందగాన్."

ఇది గంగావతరణ సందర్భమునో లేదా ఋష్యశృంగుడు అంగరాజ్యమును ప్రవేశించి నప్పటి వర్షాగమ సందర్భమునో వ్రాయబడి యుండును.

క॥ నూఱు చెఱుంగుల నెఱపులా
మీఱగ వివిత్రమములు మెఱయించి మునిం

గాఱుగ జేయుము మేసక
చూఱకొనదె యతని తెలిపి సౌమ్యులు మున్నున్."

ఇది విశ్వామిత్ర తపోభంగ మొనర్చుట కింద్రుడు రంభను పంపునప్పటిదై యుండును.

"చెఱకుం దోటలబెంచి శాలిమయసుక్షేత్రస్థలుల్నించి య
క్కఱలేకుండగఁ బూగనాగ లతికా కాంతారము ల్పెంచియే
డైఱ నంతం గుముదోత్పలాళి వనవాటీకోటి బాటించి పె
న్జైఱవుల్ వాల్చెబురంబు నల్దెసల బ్రస్ఫీ తాంబుపూర్ణస్థితిన్."

ఈ పద్యము బాలకాండలో అయోధ్యాపుర వర్ణనమునందలిది కావచ్చును.

ఇవిగాక ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండారమునందు ఒక తాళపత్ర సంపుటము నందలి ప్రకీర్ణ పద్యములలో రామాయణ కథకు సంబంధించిన ముప్పది పద్యము లొక్కచోటనే వరుసగా నున్నవట. అవి భాస్కర రామాయణాది రామాయణ గ్రంథములలో కానరాక పోవుటచే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణము లోనివి కాదగునని పరిశీలకు లూహించిరి. ఆ పద్యములలో పెక్కు యుద్ధకాండమునకు సంబంధించినవి. సుందరకాండములో కొన్నియు ఇతర కాండములలోనివి కొన్ని కలవు.

వాటిలో ఈ క్రింది పద్యము హనుమంతుడు సీతతో సంభాషించునప్పటిదిగా నెంచవచ్చును.

"ఖలుని గబంధునిన్ నిశిత కాండములన్ దునుమాడి వాని ప
ల్కులు విని ఋష్యమూకమునకున్ జని భానుజుగూడి వాలి ను
జ్జ్వలబలు గూల్చి యర్కసుతు వానర రాజ్యమునందునుంచి య
య్యలఘుడు పంపె భూమి తనయన్ వెదకన్ కపివీర కోటులన్."

తక్కిన యుద్ధకాండమున విభీషణ శరణాగతి మొదలుకొని శ్రీరాముని అయోధ్యా పునః ప్రవేశము వరకుగల కథకు సంబంధించినవిగా నూహింపవచ్చును. అందులో విభీషణుడు శ్రీరాముని దర్శించుటను గూర్చిన పద్య మొకటియు, సీత అగ్ని ప్రవేశముచేయు సందర్భమునందలి పద్య మొకటియు, శ్రీరాముని అయోధ్యా ప్రవేశమునందలి పద్యములు రెండును ఉదాహరించుచున్నాను.

"అనిలజ రావణానుజులు హస్తములన్ గయికొంద గొంచుఁ గ్ర
క్కున జనుదెంచి భానుజుడు గొల్వ సుఖంబుననున్న రామచం
ద్రునిగని పాదముల్ శిరముతో నొఱయ న్ప్రణమిల్లి లేచి ని
ల్చినయెడ నెమ్మొగమ్ము వికసిల్లె విభీషణుడుం బ్రియంబునన్."

[illegible] పంద్రము ద్దిశలు సంధ్యలు రేలు [illegible] గా[illegible]మున్
భువియును నాదిగా సకలము న్నను సాక్షులు పిరెఱుంగఁ నేఁ
బ్రవిమల సద్గుణోత్తర ధరాపరిభూషిత నైతినేని హ
వ్యవహుఁడు నన్ను నిప్పుడు దయాయత చిత్తత బ్రోచుగాపుతన్.

నిరుపమూర్తి రామ ధరణీపతి శోభనవేళ నాడి ర
చ్చరపువుబోండ్లు కిన్నరులు సారెకు బాడికి దేవదుందుభుల్
మొరసెను ధాత్రి సస్యములు మోహనలీల వహించె వృక్షముల్
వరసురభీ ప్రసూన ఫలవర్గముల న్విలసిల్లె నెంతయున్.

అని కొనియాడుచు న్ఘలరుహాక్షులు సేసలు మీద జల్లగా
ననఘ చరిత్ర! రామ! సుగుణాకర! వర్ధిలుమంచు బౌరు లె
ల్లను దిసచుట్టుఁ గొల్వఁగ నలంకృతమైన రథంబుపై ముదం
బున భరతాగ్రజుండు రఘుపుంగవు డీగతి వైభవంబుఁలన్."

నానా ప్రదేశముల నానా విధముల ఈ విధముగ వికీర్ణములైయున్న ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణ పద్యము లన్నింటిని కలిపి చూచినచో ఆయన బాల కాండము మొదలు యుద్ధకాండాంతము వరకు గల పూర్వ రామాయణము నంతను రచించెననియే ధ్రువపడుచున్నది. మరి గణపవరపు వేంకట కవి పేర్కొన్న సంక్షిప్త రామాయణ విషయము సంగతియేమి? వాల్మీకి రామాయణ మున కథా ప్రారంభమునకు ముందు నారదుడు వాల్మీకి ఋషికి రామాయణ కథ నంతను సంగ్రహముగ జెప్పెను ఆ నారదోపదేశమే బాల రామాయణమను పేర కొన్ని శ్లోకములలో వ్రాయబడి యున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఆ భాగమను కూడ రచింప వలసినవాడే గనుక దానిని సంక్షేప రామాయణ మను పేర వ్రాసెనేమో! కాన గణపవరపు వేంకటకవి పద్యమా సంక్షేప రామాయణ పద్య ములలో ఇముడ దగినట్లు పొడగట్టదు. అప్పట్లి ఎవరో రచించిన పద్యము నా వేంకటకవి ఎఱ్ఱన కాపాదించి యుండునని భావింప వలెను. లక్షణ కర్తల కది పరిపాటియే!

ఈ రామాయణము ఆ యుగముననే బయలుదేరిన భాస్కర రామాయణ ప్రౌఢితో దీటుకొనలేక అస్తమించిపోయి యుండునని కొందరు తలంతురు. అది అస్తమించి పోయినమాట నిజమే కాని–భాస్కర రామాయణము ముందు నిలువ లేక తొలగిపోవుట మాత్రము కల్ల. భాస్కర రామాయణ కర్తలలో భాస్కరు డొక్కడే కవిత్రయము వారి సరసన నిలువ దగినవాడు అదియైనను ఎఱ్ఱన తరువాత చెప్పదగిన వాడే కాని అతనికంటె శ్రేష్ఠుడుగా చెప్పదగినవాడు కాడు. మరి ఆ రామాయణ కర్తలలో తక్కిన ముప్వురు మహాకవి శ్రేణిలో చేరదగిన

వారే కాదు. కావుననే ఆ గ్రంథశైలి ఆద్యంతము ప్రౌఢముగా నుండక ఉత్తమ మధ్యమాధమగుణ సంయుతముగా కానబడును.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ రామాయణము లభించిన కతిపయ పద్యములబట్టి చూచినను భాస్కర రామాయణముకంటె మేలురమైన రచన యని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును. అది యట్లుండ, భాస్కరాదులు రంగనాథ రామాయణమును అనుకరించెడి తలంపుతో అమూలకములైన కథాంశములను బుద్ధారెడ్డివలెనే తామును గ్రంథమున ప్రవేశపెట్టిరి. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ-

"వల్మీకభవు వచో వైఖరి రామాయ
ణంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబు జేసె"

అని చదలువాడ మల్లయ్య చెప్పి యుండుటబట్టి ఆ రామాయణము యథావాల్మీకమై యుండును. అందు ప్రజానురంజనార్థమై మూల విరుద్ధములైన వృత్తాంతములు చేరియుండవు. అట్టి మూలానుసరణము సరసుల మది కెక్కినను సామాన్య ప్రజలను మెప్పించెడి వింతలు, విశేషములు లేకపోవుటబట్టి భాస్కర రామాయణమువలె లోకమున ప్రచురమై యుండదు.

ఇది యిట్లుండగా ఈ నాలుగు గ్రంథములలో ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వ శేషమును రచింపనేలేదనియు, నన్నయ మూడు పర్వములు సంపూర్ణముగా రచింపగా మూడవ పూర్వమునందు సగము భాగమునుండి శిథిలములై పోయిన పద్యములను పదములను పూరించెననియు, కావున ఆయన చేసినది శిథిలభాగ పూరణమే కాని శేషభాగ రచన కాదనియు కొంతకాలము క్రిందట ఒక వాదము బయలుదేరెను. దానిని గురించిన వాదోపవాదములు పెక్కు జరిగినవి. తుదకా వింత వాదము పరాస్తమయ్యెను. దాని నిపుడు స్మరించువారును లేరు. అయినను దాని స్వరూపమును స్థూలముగా కొంత వివరించెను.

ఆ నూతన సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినవారి యుక్తులివి:

1. తిక్కనార్యుడు "మూడు కృతులాంధ్ర కవిత్వ విశారదుండు విద్యాయితుండొనర్చె మహితాత్ముడు నన్నయభట్టు దక్షతన్" అని విరాట పర్వాది యందు చెప్పుటయు తదనుగుణముగా నాలవదియైన విరాటపర్వము నుండియే ఆయన తెనిగించుటయు నన్నయ సమగ్రముగా అరణ్య పర్వము రచించె ననుటకు ప్రబల నిదర్శనములు.

2. "ఇక్కడనుండి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము" అని అరణ్య పర్వమున నన్నయ ఎఱ్ఱనల కవితారాజ్యములకు సరిహద్దుగా కానవచ్చెడి శీర్షిక కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేదు. అది ప్రక్షిప్తమయి యుండును. అట్లే పర్వాంతమున-

"గుద్లూరు నెలవుగ గుణ గరిష్ఠత నొప్పు
ధన్యుడుఁ ధర్మైక తత్పరాత్ము
డెఱ్ఱనార్యుండు సకల లోకైక విదితు
డయిన నన్నయభట్ట మహా కవీంద్రు
సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తి దన్ను
జెందుటయు సాధుజన హర్షసిద్ధిగోరి
ధీర విచారుఁడు తత్కవి
తారీతియుఁ గొంత దోఁపఁ దద్రచనయ కా
నారణ్య పర్వశేషము
పూరించెఁ గవీంద్ర కర్ణపుట పేయముగాన్"

అనెడి పద్యములు కూడ కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేవు. ఇదియు ప్రక్షిప్త భాగము అయి యుండును.

3. ఎఱ్ఱన రచితమని చెప్పబడు అరణ్యపర్వ శేష భాగమునందలి అనేక పద్యములు నన్నయ రచితములైన పూర్వభాగ పద్యములను పోలి యుండుటయే గాక అందలి పదములకు పదములే అనేకములు ఇందు కానవచ్చు చుండును. ఇంతేగాక ఆ రెండు భాగముల యందలి శైలికిని భేదమేమియు కానరాదు.

4 ఎఱ్ఱన తన హరివంశాదుల యందెచ్చటను మధ్యాక్కర పద్యమును వ్రాయలేదు. భారతమున ఒక్క నన్నయ రచిత పద్యములందు మాత్రమే అట్టి రచనలు కలవు. అరణ్యపర్వము ఉత్తర భాగమున ఆ మధ్యాక్కరలు కానన గు చున్నవి. వాటి ఉనికియే ఆ భాగము నన్నయ రచించె ననుటకు ప్రబల సాక్ష్యము.

5. ఎఱ్ఱనకు సన్నిహిత కాలము వాడైన శ్రీనాథుడు భీమ ఖండమున నన్నయ తిక్కనలను—

"నెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ
భట్టోపాధ్యాయ సార్వభౌముని కవితా
పట్టాభిషిక్తు భారత
ఘట్టోల్లంఘన పటిష్ఠ గాథ ప్రతిభున్

పంచమ వేదమై పరగు భారత సంహిత నాంధ్రభాష గా
వించె బదేను పర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వ డ
క్కాంచన గర్భ తుల్యున కఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచిత కీర్తివైభవ విరాజికి దిక్కన సోమయాజికిన్"

అని భారత కర్తలుగా ప్రస్తుతించి ఆ వరుసలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పేరైనను తడవలేదు.

పైని పేర్కొన్న ఆ యుక్తులు ఈ క్రింది విధముగ వరుసగా పూర్వ పక్షము చేయబడినవి :

1. నన్నయభట్టు మూడు పర్వములు పూర్తిగా రచింపలేదనియు, తిక్కన అరణ్యపర్వ శేషమును వదలిపెట్టుట కృతపతిత్వ శంకచేత ననియు తిక్కన ప్రకరణమున 'గ్రంథారంభము' అను శీర్షిక క్రింద జెప్పితిని. వివరము లందు జూడదగును

2. "ఇక్కడనుండి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వము" అన్న శీర్షిక మొదట ఆ సత్యము నెఱిగినవాడే వ్రాసి యుండవలయును గాని మధ్యకాలమున కల్పిత మైనది కాదు. 'ఇక్కడనుండి' యని నిష్కర్షగా సరిహద్దు నేర్పఱచుట సత్యము నెఱిగిన వానికిగాని సాధ్యపడదు. మరొకడైనచో, ఏదో ఒక కథాంతమునో, ఏదో ఒక ఘట్టము తుదినో ఆ వాక్యమును చొప్పించి యుండును. అట్లే పర్వాంతమునందలి పద్యములు ప్రక్షిప్తములనుట సమంజసము గాదు. ఆ పద్యములు ఎఱ్ఱన కృతములే యని శైలియే చెప్పుచున్నది. స్వార్థ రహితముగా నన్నయ పేరుమీదనే గ్రంథమును సాగించి ఆశ్వాసాంత గద్యములు భట్టారకుని పేరనే రచించి స్వకీయనామ పరమార్థనము చేసికొన్న ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథము ముగియు వేళకు ఈషద్యశోలబ్ధుడై యుండవచ్చును. ఇది కవిలోక సహజమైన హృదయ దౌర్బల్యము ఆ శీర్షికవలెనే ఈ పద్యములును కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో లేకపోవుటకు కారణము - అవి కథాభాగమునకు సంబంధించినవి కావు గనుక, ప్రతులు వ్రాసికొను వ్రాయసకాండ్రు వానిని వదలి యుండవచ్చును. కొన్ని ప్రతులలో లేకపోవుట ఒక పక్షము వారికి ఎంత బలమైన ఉపపత్తియో, కొన్ని ప్రతులలో వుండుట రెండవ పక్షము వారికి అంతకంటె బలవత్తరమైన యుపపత్తి.

3. నన్నయ శైలికిని, అరణ్యపర్వ శేషభాష శైలికిని పోలికలు కలవని వాద సౌకర్యార్థము అంగీకరింతము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పట్టుబట్టి బుద్ధిపూర్వకముగా, ఆ భాగము నన్నయ రచితముగా వుండవలెనని ఆయనను అనుకరించుటచే శైలిలో ఆ పోలికలు తటస్థించుట తప్పదు. అదిగాక ఆ అనుకరణము శబ్ద సంబంధియేగాని భావ సంబంధి కాదు శైలి యను పదము శబ్దగతికే గాక భావ గతికిని వర్తించును. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ శబ్దగతిలో నన్నయను భావగతిలో తిక్కనను అనుసరించిన శిష్యుడు. కావున అరణ్య పర్వమందలి రెండు భాగములకును గల పోలిక పదముల కూర్పులో మాత్రమే. భావగతిలో ఆ రెండింటికిని సంబంధము లేదు.

4. ఈ వాదములో మధ్యాక్కరల ప్రసంగము తెచ్చుట ఆ పక్షము వారు ఆత్మహానిని చేసికొనుట. ఎట్లనగా మధ్యాక్కరలలో నాలుగు గణములపై విశ్రమ ముండును. అరణ్యపర్వ శేషమందలి మధ్యాక్కరలలో మూడు గుణములపై నుండును.

(i) అతిథియై వచ్చిన బ్రాహ్మణున్ జీవితార్థినై నాకు
(నన్నయ ఆదిపర్వము)

(ii) అసదృశ తేజుఁడు బ్రాహ్మణాసీక సహితుఁడై కడగి
(ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వము)

ఈ మధ్యాక్కర యతిస్థానమే ఆ భాగము ఎఱ్ఱన రచితమని కలకాలము సూచించెడి జయస్తంభము. మఱియు తన ఇతర గ్రంథములలో మధ్యాక్కరలను వ్రాయని ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఈ భాగమున వ్రాయుటకు కారణము "తద్రచనయకా" వొడ కట్టుటకు; మరి యతిస్థానమును మార్చుట "తత్కవితా రీతియు గొంత దోప'' అను వాక్యమును సార్థక పఱచుటకు. ఈ రెండు వాక్యములలో మొదటి దానిలోని తచ్ఛబ్దమునకు నన్నయ యనియు రెండవ దానిలోని తచ్ఛబ్దమునకు ఎఱ్ఱన యనియు నర్థము.

5. భీమ ఖండమున శ్రీనాథుడు ఎఱ్ఱనను భారత కర్తగా స్తుతింపక పోవుటయేగాక కవిమాత్రునిగా నైనను ఆయనపేరు తడవలేదు. అందుచే ఎఱ్ఱన కవిత్వము నెడనే శ్రీనాథునకు గౌరవము లేదని అనగలమా? అది యట్లుండ నిండు. భీమ ఖండమునకు పూర్వ రచనయైన నైషధమునందును అపర రచన యైన కాశీఖండమునందును శ్రీనాథుడు ఎఱ్ఱనను తక్కిన భారతకర్త లిరువురితో గలిపి 'కవిత్రయము' అను నర్థము స్ఫురించునట్లు స్తుతించెను. ఎఱ్ఱనను కవిత్రయములో ఒకనిగా భావించియే ఆ మువ్వురను ఒక పద్యములో శ్రీనాథుడు పేర్కొనెను. ఆ పద్యములివి :

"ధీరమతి నన్నపార్యునిఁ దిక్కయజ్వ
శంభుదాసునిఁ గరిమర్థి సన్నుతించి" —నైషధము.

"శబ్దశాసను నన్నపాచార్యుఁ దలచి
సత్కవి శ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి
సత్ప్రబంధ మహేశ్వరుఁ శంభుదాసు
నధిక సద్భక్తి సంయుక్తి నాదరించి'' —కాశీఖండము.

పై పద్యములు భారత కర్తలైన కవిత్రయము వారికి శ్రీనాథుడు యౌగపదస్ఫురణముతో సమర్పించిన పద్యోపహారము.

ఇంతతో తృప్తి గొల్పదేని ఇంకొక సాక్ష్యము చూడుడు:

శ్రీనాథునకు సమకాలికుడైన జక్కన, తన విక్రమార్క చరిత్రములో ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు అరణ్యపర్వ శేషకర్తయని స్పష్టముగా చెప్పెను. ఆ పద్యమిది :

"ఈ త్రయిఁదాఁ బ్రబంధ పరమేశ్వరుఁడై విరచించె శబ్దమై
చిత్రి నరణ్య పర్వమున శేషము శ్రీ నరసింహ రామ చా
రిత్రములన్ బుధవ్రత గరిష్ఠత నెఱ్ఱయ శంభుదాసుఁ డా
చిత్ర కవిత్వ వాగ్విభవ జృంభితుఁ గొల్చెద భక్తియుక్తితోన్"

-విక్రమార్క చరిత్ర 1-14

అసలు అరణ్య పర్వ భాగము ఎప్పుడు శిథిలమై యుండును? ఆ పర్వమును నన్నయయే పూర్తిగా రచించి యుండిన యెడల తిక్కన కది లభ్యమై యుండును గదా! ఆ పై ఎఱ్ఱన తలయెత్తి కవితారంగమున కవతరించు వరకు గల ఆ కొలది కాలములో అది శిథిలమై పోవుట తటస్థించునా? అసమగ్రముగా వున్న దినములలో ఆంధ్రుల ఉదాసీనతవలన ఆ భాగము నశించిన నశింప వచ్చునేమోగాని, తిక్కన భారతమును పూర్తిచేసి ఆంధ్రుల సారస్వత సర్వస్వముగా దానిని ప్రతిష్ఠించి పోయిన తరువాత అందులో ఏ భాగము నశించి పోవుటకు వీలులేదు. లోకములో ఎక్కడైనను పోవచ్చునేమోగాని తిక్కన యింట మారన వంటి శిష్యులున్న గురుకులమున ఒక్క పద్యమైనను ఉత్పన్నమగుటకు వీలులేదు. అదిగాక దేశమున నలుమూలల నున్న అన్ని ప్రతులలోను ఒకే భాగమునందు కొన్ని పద్యములు, కొన్ని పద్య భాగములు, కొన్ని వాక్యములు, కొన్ని అక్షరములు సమముగా ఒకేమారు శిథిల మగుటయు తక్కినవి అన్ని ప్రతులలో సమముగా మిగిలి యుండుటయు ఎట్లు తటస్థించును?

మరొక్క విషయము :

స్వభావముచేత ఎఱ్ఱనది వర్ణనాత్మకమైన కవిత్వమనియు, వర్ణన లనగా ప్రకృతి వర్ణనలేకాక రూప వర్ణనలును, భావ వర్ణనలును వర్ణనా జాతికి చెందినవే యనియు ఇంతకుముందు తిక్కన ప్రకరణమున చెప్పితిని. వర్ణనాత్మకమైన రచనలో చిన్న కథాంశమైనను పాత్రల వివిధ భావ చాలన వ్యక్తీకరణమువలన విపులమగును. ఆ భావ వ్యక్తీకరణము పాత్ర చిత్రణమునకును, రస పరిపాలనమునకును హేతువగును. ఎఱ్ఱన అరణ్యపర్వములో వ్రాసిన కర్ణ జనన వృత్తాంతము ఈ సిద్ధాంతమునకు ఒక నిదర్శనము. అయ్యెడ కుంతీకన్య లోకాపవాద, పుత్రవాత్సల్య సంఘర్షణ వలన అనుభవించిన మనోవ్యథ హృదయ విదారకముగా వర్ణింపబడినది. ఈ వృత్తాంతమునే ఆదిపర్వములో నన్నయ

కూడా రచించెను ఆ రెండు రచనలను పోల్చి చూచినచో ఎఱ్ఱనది వర్ణనాత్మక కవిత్వమనియు, అరణ్యపర్వములోని రచన నన్నయభట్ట కృతము కాదనియు సామాన్య పాఠకునకు గూడ విశదము కాగలదు వ్యాస భారతములో సైతము ఆది పర్వములోని కర్ణజనన వృత్తాంతమునకు అరణ్య పర్వములోని దానికిని ఇట్టి భేదమున్నమాట నిజమే కాని నన్నయయే రెండు సందర్భములను అను వదించి యున్నచో తన రచనా పద్ధతిని బట్టి ప్రథమ సందర్భ రచనకు విరోధము లేకుండ రెండవ దానిని కూడా సవరించి యుండును. భావ చాలనము ఆయన పద్ధతేకాదు. అది యట్లుండ ఆదిపర్వములో కర్ణుడు సద్యోగర్భమున జనించెనని యుండగా అరణ్య పర్వమున కుంతి అతనిని పది మాసముల మోసి కన్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ అరణ్య పర్వభాగమును కూడ నన్నయయే రచించి యున్నచో ఈ విరోధమును తప్పక పరిహరించి యుండెడివాడు.

అన్యకవి కృతమైన పూర్వపర్వ కథాంశమును తాను ఉత్తర పర్వముల పునః స్సంఘటనము చేయవలసివచ్చినపుడు మొదటిదానినే అనుసరించ నక్కర లేదనియు, తనకు ఉచితమని తోచిన రీతిని రచింపదగి యుండుననియు తిక్కన విరాట పర్వావతారికలో నొక ప్రతిపాదనము చేసెను. ఆ పద్యము ఇది:

> కథ జగత్ప్రసిద్ధ గావునం బూర్వ ప
> ర్వార్థయుక్తి చేయు నట్టి యెడల
> యత్నమించుకంత యయినను వలవదు,
> వలసినట్లు చెప్పవచ్చి యుండు."

ఈ పద్య తాత్పర్యమున కనుగుణముగానే తిక్కన సౌపర్ణోపాఖ్యానమును, కర్ణ జనన వృత్తాంతమును రచించుటలో నన్నయను అనువదింపక తన కుచిత మని తోచిన రీతిని ఆ కథలను తీర్చెను. ఎఱ్ఱనకు తిక్కనార్యుని ఆ పద్యమే గురూపదేశ వాక్య మయ్యెను. కావున కర్ణ జనన వృత్తాంతములో నన్నయను అనువదింపక, కథ జగత్ప్రసిద్ధమే గావున - తన కవితా స్వభావానుగుణమైన భావచాలనముతో వస్తువును విపులీకరించెను. అరణ్య పర్వశేషమందలి సావిత్ర్యు పాఖ్యానము మొదలైన కథలలో ఎఱ్ఱనకు సహజమైన వర్ణనాత్మకత ప్రత్యక్ష ముగా గోచరించుచుండును. కావున అరణ్య పర్వశేష భాగము ఎఱ్ఱాప్రెగడ కృతమే.

మఱియు ఏ భాషలోనైనను కాలక్రమమున శబ్ద స్వరూపములు వాడు కలో మారుచుండుటయు ఆ మారిన రూపములనే గ్రంథకర్తలు తమ రచనలలో ప్రయోగించుటయు సహజమని భాషావేత్తలందరు అంగీకరించిన సాధారణ సిద్ధాంతము. తెలుగుభాష సైతము ఈ సిద్ధాంతమునకు విధేయముగానే పరిణ

మించెను. నన్నయ కాలమునాటి కొన్ని విశేష్యములు, విశేషణములు, క్రియలు మొదలైన శబ్దములు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కాలమునాటికి మార్పుజెంది ఆ మారిన రూపములే అరణ్య పర్వశేషమున ప్రయుక్తములై కానబడుచుండుటచే ఆ భాగము నన్నయ రచితముకాదని సిద్ధాంతించుటకు ఉపోద్బలకము లగుచున్నవి. ఆ మారిన రూపములనే ఎఱ్ఱన తన ఇతర గ్రంథములలో ప్రయోగించి యుండుటచే అవి సకృత్ప్రతితములు కావనియు అతనికి సమ్మతములైన కాల పరిణత రూపములే యనియు విదితమగును. డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు భాషా విషయకమైన ఈ పరిశోధన చేసి ఆ ప్రయోగ విశేషములను తమ 'ఆంధ్రభాషా చరిత్రము'న వివరించిరి. ఇది సారస్వత చరిత్ర గనుక సందర్భోచితిని పాటించి వాటిలో కొన్నిటినే నేను పేర్కొనుచున్నాను.

'నన్నయ కాలము నడుమంతములుగా ప్రయోగింపబడిన మహద్వాచకము లయిన మిత్ర, పాత్ర శబ్దములు ఎఱ్ఱన కాలము నాటికి 'మిత్రము, పాత్రము' అని మువర్ణకాంతములుగా మారినవి.

అంభోరుహ మిత్రున్ (ఆది : 1-22); కూర్చు మిత్రులన్ (ఆది:2-199)
రోగార్తునకు... పరమ మిత్రంబులు (అరణ్య పర్వశేష : 7-439)
రాజను పేరి - కొక్కడున్ బెనుపగు పాత్రమయ్యె
(హరివంశ పూర్వభా : 1-119)

2. నన్నయ మహదర్థమున 'ఒకరుడు' అనియు అమహదర్థమున 'ఒకడు' అనియు ప్రయోగించెను. అచ్చుప్రతులలో ఈ రూపములు తారుమారు చేయబడినవి. గాని ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములలో ఇట్లే కలవు.

i) వియత్తల మను కంబ మొక్కడున తాల్పగ (సభాపర్వ : 1-80)

ii) ఆది నపకార మొక్కడ యైన నదియు (ఆరణ్యపర్వ: 1-219)

నన్నయ తరువాతి కాలమున 'ఒకడు'ను మహద్వాచకముగా వాడుట వాడుకలోనికి వచ్చినది.

i) వాసవనందన సఖుడగు భూసురుడొక (అరణ్య శేష 1-149)

ii) వాడొకడనాథుడు శాశ్వత సౌఖ్యసిద్ధికిన్ (నృసింహపురా, 1-66)

అరణ్య పర్వ శేషరచనా కాలమునకు 'ఒకడు' అమహద్వాచకముగా వాడుట తగ్గి 'ఒకటి' అను ఔపవిభక్తికము అమహద్వాచకముగా వాడుకలోనికి వచ్చినది.

i) ఇతిహాసం బొక్కటి చెప్పెద (అరణ్యశేష : 4-192)

ii) తద్వృత్త మొకటి గోరట పడకుండ (హరి. వంశ. పూ.భా 1-50)

3. నన్నయ 'తదర్థము' అను పరబంధమును మధ్యమోత్తమ పురుషలలో నీతిదర్థము, నాతదర్థము అని చతుర్థీ విభక్త్యర్థమున ప్రయోగించెను.

సర్వశబ్దముతో 'ఎల్ల'ను కల్పి 'సర్వజనుల కెల్లను' అను రీతిని ప్రయో గించెను. ఇట్టి ప్రయోగములు అరణ్య పర్వశేషమున కానరావు.

4. నన్నయ రచనయందు సంబోధన ప్రథమలో ఓ, ఓయి, ఓరి మున్నగునవి కానరాలేదు. ఇవి ఆయన తరువాత వాడుకలోనికి వచ్చినవి.

ఓ పాప లార! (హ.వం.పూ.భా. 6184)
ఓయి సమీర! (నృ.పురా. 4147)
ఓ రోరి యింకెందు బోవచ్చు (అరణ్యశేష. 6245)

5. నన్నయ కాలమున సమాసములందు సంఖ్యా వాచకములు ఉదంత ములుగా నుండియే విశేషణార్థమును తెలుపుచుండెను. అతని తరువాత ఉకారము నకు అకారమాదేశమై ఆ విశేషణార్థ మేర్పడజొచ్చెను.

పండ్రెండు వేల దివ్య వర్షంబులు (అరణ్య. శేష. 4-242)

6. నన్నయ కాలమున ఉపధలోచకారముగల కొన్ని ధాతువులు ఉపధలో యకారము గలవిగా ఎఱ్ఱన నాటికి మార్పు నొందినవి.

త్రోచు - త్రోయు-త్రోయుమన్ (నృ పు. 4133)
వ్రేసి త్రోసి (అరణ్య. శేష. 6177)

7. తొడగు, కడగు ధాతువులను నన్నయ సకర్మకములుగా ప్రచురము గాను అకర్మకములుగా విరళముగాను ప్రయోగించెను. ఎఱ్ఱన కాలమున కివి అకర్మక క్రియలుగానే ప్రాచుర్యము నందినవి. అందు 'కడగు' ధాతువునకు ఎఱ్ఱన రచనలలో సకర్మకత్వము లేనేలేదు.

ఈ తపంబె తొడంగెద (ఆది. 2-158)
దానిన కడంగుము (అరణ్య 2-224)
పలుకం దొడంగి (హ.వం.పూ. 1-108)
కడగి ధర్మము తోడ (అరణ్య. శే. 4-169)

8. ఛందో విషయమున నన్నయ ఎఱ్ఱనల మధ్యాక్కరలకు లక్షణము లలో గల తారతమ్యమును ఇదివరకే చెప్పితిని. సీసపద్య రచనయందును వారి రువురకు కొంత భేదము కలదు. నన్నయ సీస పద్యరచనలో కొన్ని నియమ ముల నేర్పరచుకొని వాటిని ఎయ్యెడను భ్రంశము కాకుండ యథావిధి పాటిం చెను. అరణ్య పర్వశేషము నందలి సీస పద్యములలో కొన్నిచోట్ల ఆ నియమో ల్లంఘనము జరిగినది. ఎఱ్ఱనకు ఆ నియమ పరిపాలనము నందు అంతగా దీక్ష లేదనుటకు అవి దృష్టాంతములగును. ఆ పద్యములు నన్నయయే వ్రాసియున్నచో అట్టి నియమోల్లంఘనము చేసి యుండడు.

హరివంశము

సంస్కృత హరివంశమున హరివంశపర్వము, విష్ణుపర్వము, భవిష్య పర్వమని మూడు భాగములు కలవు. ఈ మూడిటిలో మొదటిదాని యందు ప్రపంచ సృష్టి క్రమమును తరువాత రాజవంశ వంశానుచరితములును వర్ణింపబడినవి. యదువంశము ఆ వంశానుచరితములో నొక భాగమే కనుక శ్రీకృష్ణుని జన్మమునకు ముందలి తద్వంశ చరిత్రము సంగ్రహముగా జెప్పబడినది. ఈ గ్రంథములో హరి యనగా శ్రీకృష్ణుడనియే అర్థము. ఆ వంశ వర్ణనకు పూర్వపీఠికగా విశ్వసృష్టియు ఇతర రాజవంశ చరిత్రలును వర్ణింపబడినవి.

రెండవ భాగమైన విష్ణు పర్వమునందలి విష్ణు శబ్దమునకును, శ్రీకృష్ణుడనియే అర్థము. ఈ పర్వమున శ్రీకృష్ణుని జననము మొదలు ఆయన జీవితములోని ప్రధాన ఘట్టములన్నియు భాగవతము నందువలెనే వరుసగా వర్ణింపబడినవి కాని శ్రీకృష్ణునకు సంబంధించిన కొన్ని జీవిత వృత్తాంతములు భవిష్య పర్వమున చెప్పబడినవి. వానిలో ముఖ్యమైనవి; శ్రీకృష్ణుడు సంతానార్థియై కైలాసమునకు తపమునకేగుట. ఆ యాత్రలో మధ్యేమార్గమున బృందావనమున విడిసి ఘంటాకర్ణునకు మోక్షప్రదానము చేయుట. కైలాసము నుండి తిరిగివచ్చి తన పరోక్షములో ద్వారకను ముట్టడి వేసియున్న పౌండ్రక వాసుదేవుని సంహరించుట. హంస డిభకోపాఖ్యానము. ప్రద్యుమ్నుని జనన వృత్తాంతము. దీనిని బట్టి మూలమున భవిష్య పర్వములో భవిష్యత్కాలిక వృత్తాంతములే కాక భూతకాలిక ఉదంతములు కూడ చేరియున్నవని స్పష్టమగును.

ఎఱ్ఱాప్రెగడ తన హరివంశమున ఈ విభాగములను యథాతథముగా పాటించలేదు. అసలు ఈ మూడు పర్వముల పేళ్ళను ఎఱ్ఱన గైకొనలేదు. ఆయన తన గ్రంథమును పూర్వోత్తర భాగములని రెండుగ విభజించెను. అందు పూర్వభాగమున తొమ్మిదాశ్వాసములును, ఉత్తర భాగమున పది యాశ్వాసములును గలవు. అదిగాక ఎఱ్ఱనకు లభించిన హరివంశము మూడు పర్వములు గలవి గాక పూర్వభాగము, ఉత్తరభాగము అని రెండు విభాగములు కలదియై యుండునేమో యని సందేహించుట కవకాశము కలదు. ఈ రెండు విభాగములలో మొదటిదానికి హరివంశ పర్వమనియు రెండవదానికి భవిష్య పర్వమనియు పేర్లు ఉండియుండును. భారత పర్వానుక్రమణికలో చివరి రెండు పర్వములకు ఆ పేర్లు కలవని ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని.

ఎఱ్ఱన పూర్వభాగమున నాలుగాశ్వాసములలో హరివంశ పర్వకథా సందర్భమును ముగించెను. అటనుండి ఐదవ యాశ్వాసము మొదలు ఉత్తర భాగములో ఎనిమిదవ ఆశ్వాసము వరకు శ్రీకృష్ణుని జీవిత చరిత్రను క్రమముగా

అభివర్ణించెను. అవన్నియు సంస్కృతమున విష్ణు పర్వమునందును భవిష్య పర్వమునందును గలవి. వ్యాసుడు భవిష్యపర్వమున చేర్చిన కృష్ణసంబంధి కథలను (హంస డిభకోపాఖ్యానము తప్ప) అటనుండి తొలగించి శ్రీకృష్ణుని జీవిత చరిత్రలో వాటికిగల అర్థస్థానమున నిల్పెను. వాటిలో హంస డిభకోపాఖ్యానము నెందులకో తడవలేదు. మరి విష్ణు పర్వములోనిదే అయిన వజ్రనాభ వధయనెడి ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానమును కూడ ముట్టలేదు. హంస డిభకోపాఖ్యానమును విసర్జించుట కేమి కారణమో చెప్పలేము. రెండవదియైన ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము ఇంచుమించు ఉషాపరిణయ కథవంటిదే కనుక దానిని వదలిపెట్టి యుండవచ్చును. ఇక మిగిలిన భవిష్య పర్వమును చాల సంగ్రహించి తుది రెండాశ్వాసములలో ముగించెను. ఈ హరివంశానువాదము భారతానువాదము వలెనే కథామాత్రానువాదమై స్వతంత్రముగా నడిచెను. కావ్యశిల్పమున కనుకూలించెడి ఘట్టముల నన్నింటిని రసభరితముల నొనర్చి మూలమునకు వన్నె పెట్టెడి రచనా నైపుణిని ప్రదర్శించెను. ఉషాపరిణయ కథలో ఆ నూతన దంపతుల ప్రథమ సమాగమవేళ వారనుభవించిన ప్రణయ మాధుర్యమును అతి సుకుమారముగా, నాగరకముగా చిత్రించి, భావగతిలో తాను తిక్కనకు పరోక్ష శిష్యుడనెడి ప్రశస్తిని సార్థకము చేసికొనెను.

సీ॥ "కలలోన నొండొరుఁగలసిన యప్పటి
    యానంద పూర్ణ ధన్యత్వములును
బెరసి యొండొరులపైఁ బ్రేముడి సలిపిన
    సంతాప బహుళ దశాంతరములు
నెమ్మి నొండొరులకు నెచ్చెలి కతమున
    నబ్బిన యసమ భాగ్యాతిశయముఁ
గ్రియల నొండొరులకుఁ గీల్కొవ నాదవిన
    యౌవనోచిత కళావ్యాప్తి విధముఁ

గీ॥ జెన్ను మిగుల నొండొరులకుఁ జెప్పి కొనుచు
నద్భుతంబులు భయములు నాదరములుఁ
గౌతుకంబులుఁ బొదలాడఁగాఁ బ్రియుండుఁ
బ్రియయుఁ గ్రోలిరి నూతన ప్రేమరసము"

(హరి వం. ఉత్తర భా. 7-204)

గోపకులు సకుటుంబముగా వ్రేపల్లె వీడి బృందావనమునకు వలసపోవుట బృందావనమున మందలకు దొమ్మ (డిఫ్తీరియా) గాళ్ళు మున్నగు వ్యాధులు వచ్చుట మొదలగు వృత్తాంతములు వర్ణించునపు డెఱ్ఱన తనకు గల జానపద జీవిత పరిజ్ఞానమును అచ్చపు తెనుగుదన ముట్టిపడునట్లు ప్రదర్శించెను.

సీ॥ బండ్లమెట్టింపుపై బరువు లెక్కింపు మీ
దళ్ళను బూన్చు కావళ్ళ నునుపు
పదిలంబుగానేతి పట్టెలు క్రొత్తగో
నియల బియ్యము పప్పు నెమిలి పప్పు
నాదిపిరి ప్రాలను నాకరంగఁ బోసి చా
పలు మంచములు మీఁద బలియ గట్టు
దామెనలను పల్లె త్రాళ్ళను దలుగలు
గవ్వము ల్గొడవలి కట్టెసూఁడుఁ
గీ॥ గొడుపు వాదోళ్ళు మొదలుగాఁ జెవకయుండ
వలయు ముల్లెల్లఁ దెమ్ము కంటఁపు లెడ్ల
నాయితము సేయు ముదుసళ్ళ నాఁడువారి
గంప మోపులు ముందరఁ గదలు మనుము"

వ. అని మఱియు బెక్కుభంగుల యెలుంగుల నొక్క కోలాహలం బెసంగ మంద యంతయు నొక్కపెట్ట కదలి లావు మనుసులు కదుపులం గొని ముందరంబోవఁ బిఱుంద బండ్లును బండ్ల జాడం దక్కిన ప్రజయును నడువం దరుణ తరుణీ జనంబు లొండొరులతోడి మేలంపు టాలాపంబులం బ్రమోద కరంబులగు వినోదంబుల నదటుమీఱి కదచి చనం బంగ్వాంధ జరఠ ప్రముఖులు గ్రుస్సి యోలాకు పడ నెడనెడం గావలియై తగువారు నడపింప నవ్విధంబునం జని బృందావనంబు ప్రవేశించి యుచిత ప్రదేశంబులు నివేశంబులుగా నిరూపించి గోపాల ముఖ్యులు నిలువ" (హరివం పూభా. 6-22, 23)

చ॥ "వడుకుచు రోమకోటి నిలువంబడి మేనులు దూల గన్నులం
దుడుగక బాష్పముల్ వడియుచుండఁ దలల్ దిగవైచి నోరఁ ద్రే
గుడు దొరఁగంగ నెంతయును గ్రుస్సి ఖురంబులు వ్రస్సి పుర్వులు
గ్గడువుగా గాలఁ దద్దయును గాఱియఁబొందె వ్రజంబునం బసుల్"

కం॥ కదలను నెత్తురఁ బాఱం
దొడఁగెం గొన్ని యతిసార దుస్తర బాధన్
బడి ప్రేవులు సిక్కఁ దునిసి
పదకుండునె యనఁగ నెత్తువదె నెల్లెడలన్.

ఆ. నరిడి వుప్పు కప్పనావురు గడుపూఁద
యదురఁ ద్రిక్క యనఁగ నడరి మఱియుఁ
దెవుళ్ళు లెన్నియేనిఁ దవిలి యెంతయు మహో
గ్రంబులయ్యెఁ బశుగణంబునందు.

(హరివం. పూ.భా. 6-44, 45, 46)

ఇట్టి వానలలో గోగణము పొందెడి బాధలు - ప్రత్యక్షానుభవము వల్లగాక ఊహకు అందనివి - ఎంత ప్రత్యక్ష కల్పముగా వర్ణించెనో గమనింపుడు:

"అట్టి సమయంబున నిరంతర ధారాపాతంబునం దడిసి నలుదెసలం బఱచి ప్రేయు వాయువునం గొందలపోయి యొండొంటి చాటున కొదింగి కదగానక నిలువంబడియుం గొమ్ములొడ్డి కన్నులుమోడ్చి కడపెప్పల నీళ్ళుగాఱుచు దలలు డిగ్గవైచి నెమరు లుడిగి మూర్ఛలు వోయినట్లుండియు వడంకు సొచ్చి యఱచు క్రేపుల ముందటం బెట్టుకొని గంగడోళ్ళం బొదువుకొని యంభారవంబుల నాక్రందించియు వెల్లువ కతనం డెంకిలేక నిలుకగా నుండి యుండి యొంటి కాళ్ళ వడంక సైరణ దప్పి నెఱిపప్పం బెనురొంపి లోనం ద్రెళ్ళియు బెలుచ మెఱచు మెఱుంగులం బెదరి యుపద్రంబునుఱుము పేఁకుఱుముల బమ్మెరపోయి మందపట్లు విడిచి యిట్టు నట్టునుం దెరలం దిరిగియు నాహారంబు లేక యీద చాటువడి మేయం జాలక యెత్తువడి తెవులుగొంట్లు ముదుసళ్ళను మఱియ బలవంతంబులైనవియుం జేవ దక్కియుం బసులు పెక్కు బాధలం దల్లడిల్లె."

శ్రీ కృష్ణుని బాల్య విహారములకు రంగస్థలమైన గోకులమును గోప జీవితమును వర్ణించిన ఘట్టములు ప్రత్యేకము ఒక pastoral poem గా చదివి ఆనందింప దగియుండును. గోపికా యశోదల సంవాదము, యశోద ధూర్త గోపాలుని మందలించుట మున్నగు సాంసారిక సన్నివేశములలో హరివంశము భాగవతము కంటె గుణోత్తరమని చెప్పిన తప్పుకాదు. ఇందుకు హరివంశ పూర్వ భాగమున ఐదవ ఆశ్వాసము చూడుడు.

లక్ష్మీ నృసింహ పురాణము

కథా సంగ్రహము :

గాలవుడను ముని నానా తీర్థముల సేవించుచు అహోబలమునకు వచ్చి యచ్చట ఋషిగణ పరివృతుడైయున్న దేవశ్రవుని తత్‌క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును గూర్చి యడుగగా ఆ మహర్షి చెప్పిన విధము :

1. క్షీరసాగర మధ్యమునవున్న శ్వేతద్వీపమున వైకుంఠ పట్టణము విరాజిల్లుచుండును. ఆ పుర పరిపాలకుడు శ్రీహరి. ఆయన ఉత్థానైకాదశినాడు యోగనిద్ర నుండి మేల్కాంచిన సమయమున సనకసనందాది బ్రహ్మర్షులాయనను దర్శింప నేతెంచిరి. (ఈ సందర్భమున శరదృతువు వచనమున అతి రమణీయముగా వర్ణింపబడినది.) విష్ణు మందిర ద్వారపాలకులగు జయ విజయులు వారిని లోని కేగనీయక అడ్డగింపగా ఆ మునులు వారిని రాక్షసులుగా జన్మించుడని శపించిరి. విష్ణువు "ఇది యంతయు నేను మాయా బలంబున మీకు శ్రేయః కారణంబుగా కల్పించిన యుపాయంబు" అని జయ విజయుల నూరడించెను. **ఆ ద్వారపాలకులే హిరణ్యకశిప హిరణ్యాక్షులను దైత్యులుగా జన్మించిరి.**

2. అందగ్రజుడైన హిరణ్యకశిపుడు త్రిలోకాధిపత్యము పడయుట కొఱకు గంధమాదన నగమున బ్రహ్మ నుద్దేశించి కఠోర తప మొనర్ప దొడగెను. అతని కోరిక నెఱిగిన దేవేంద్రుడు అతని తపమును విఘ్నమొనర్చుటకు తిలోత్తమాద్యప్సరసలను పంపగా వారు ఆ దైత్యరాజును తమ విభ్రమ విలాసములచే లోగొన జూచిరి గాని వారి యత్నము వృథ యయ్యెను. అతని తీవ్ర తపమునకు మెచ్చి పరమేష్ఠి ప్రత్యక్షమయ్యెను ఇంద్రపదవీ కాంక్ష నుండి యతనిని మరల్చి యతడు కోరుకొనిన వేరొక వరమనుగ్రహించెను. దానివలన హిరణ్యకశిపునకు చరాచర విశ్వమందలి ఏ వస్తువు చేతను, దేవ పితృదైత్య నరముని సంఘములలో నెవ్వరిచేతను భూమిమీదగాని, అంతరిక్షమునగాని, పగటివేళగాని, రాత్రివేళగాని ఏ ఆయుధము చేతను చావు లేకుండుట సిద్ధించెను. ఆపై వరగర్వితుడైన హిరణ్యకశిపుడు విజృంభించి ముల్లోకముల బాధించుచుండెను. ఇంద్రాదిదేవతలు బృహస్పతి ఉపదేశానుసారము నారాయణుని దర్శింపనేగిరి.

3. అట్లు బృందారకు లెల్లరు వైకుంఠమున కరిగి యందు సభా మంటపమున కొలువుదీరియున్న శ్రీమన్నారాయణుని సందర్శించి వేనోళ్ళ స్తుతించిరి. (ఇప్పట్టున్న సుదీర్ఘమైన విష్ణు శరీర వర్ణన వచనము గలదు.) దేవతల దుర్దశ నాలకించిన విష్ణువు తాను అతుల నరసింహ భవ్య దివ్యావతారమును ధరియించి యాదైత్యుని శీఘ్రకాలమున తుదముట్టింతునని వారి నోదార్చి పంపెను. ఆ రక్కసుడు త్రిజగములను గెల్చి విహార మొనర్చుచుండెను. ఇట్లుండ నా హిరణ్యకశిపుని దేవేరి యొక వెన్నల రాత్రి భర్తతో వనవిహార లీలాసుఖ మనుభవించి అలసి సొలసి నిద్రించిన పిమ్మట యొక వింత స్వప్నమును గాంచెను అది శుభా శుభ సూచకము. జలదనీలవర్ణుడు, శంఖచక్రధారి, వనమాలాలంకృత వక్షుడు, పీతాంబరుడు నగునొక బ్రాహ్మణుడు చిరునవ్వుతో నామెకు సంతాన ఫలము నొసంగి యామె కంఠ మందలి హారమును నిజ నఖాంకురములతో తెగిచికొని యేగెను. మరునాటి ప్రాతః కాలమున నంతఃపురమున కరుదెంచిన శుక్రునకు ఏకాంతమున నామె యా కలను వినిపించి వలమడుగగా నా దైత్య గురువు అచ్యుతుడాయమకు పుత్రునొసంగెననియు, ఆయనతో విరోధము పెట్టుకొన్న రాక్షస రాజునకు క్షేమెట్లును గల్గదనియు ఫల మెరిగించి చనెను. ఆమె గర్భవతియై యొక శుభలగ్నమున కుమారుని గనెను తండ్రి యా శిశువునకు ప్రహ్లాదుడని నామకరణము చేసెను.

4. విష్ణుభక్తి పరిపాకముతో జన్మించిన యా బాలుడు ఉపనీతుడై తండ్రి పంపున గురు కులమునందు విద్యాభ్యాస మొనర్చుచుండెను. హిరణ్యకశిపుడొక నాడు కొడుకు నేర్చిన విద్యను వినగోరి కొలువున బిలిపించి సుభాషితము

నొక్కదాని నుపన్యసింపుమనెను. ప్రహ్లాదుడు తండ్రికి విష్ణుమహాత్మ్యమును వివరించెను హిరణ్యకశిపుడు ఆ బాలుని కులాంగారకముగా నిశ్చయించి యనేక బాధలకు బాల్పఱచెను. చివరకు నాగపాశముం బంధింపజేసి సముద్రమున ద్రోయించెను.

5. ఎన్ని బాధలు పెట్టినను చావక పోవుచేగాక నొవ్వక విష్ణు మహిమచే తేజరిల్లుచున్న యా ప్రహ్లాద కుమారుని దైత్యరాజు కొలువు కూటమునకు రావించి "ఓరీ! నిత్యము ఎల్లెడల నుండునని నీవు పల్కు ఆ హరి ఇందు గలడా?" అని గద్దించుచు ప్రక్కనున్న స్తంభమును ఘోరకరాహతి వ్రేసెను. అపుడా స్తంభము నుండి శ్రీ నరసింహ రూప మావిర్భవించి యా దైత్యుని సంహరించెను. (ఈ యెడ శత్రుభయానకమును భక్తాహ్లాదకరమును ఐన నారసింహ వపుర్వర్ణన స్తంభోద్భవగద్యయను పేర ఉజ్జ్వలసుందరమైన వచనమున వర్ణింపబడినది). పిమ్మట నృసింహమూర్తి ధ్యాన విధేయలీల తేజరిల్ల ప్రహ్లాదు నూరడించి, తన బలమును సురలు మునులు అహోబల శబ్ద పూర్వకముగా ప్రశంసించిన చోటగు ఆ మహనీయ తీర్థమునకు అహో బలమనియు, తా నధివసించిన యా శైలమునకు గరుడాద్రి యనియు, ఆ సమయమున నట కవతరించిన మందాకినికి భవనాశినీ నది యనియు నామకరణము చేసెను. శ్రీదేవి ఆ సమీప వనమున నవతరించి వచ్చి నృసింహస్వామి వామాంకము నలంకరించెను. బ్రహ్మాదులు తన మాహాత్మ్యమును కొనియాడు చుండగా లక్ష్మీ నృసింహ దేవుడు ప్రహ్లాదుని పట్టాభిషిక్తుని గావించి యభీష్టము లొసంగి యా యహోబల క్షేత్రమున నెలకొని విశ్వలోక రక్షణము గావించుచుండెను.

భాగవతమున వర్ణింపబడిన ప్రహ్లాద చరిత్రకును ఈ కథకును స్వల్ప భేదములు కొన్ని కలవు. వాటిలో ముఖ్యమైనవి :

i. హిరణ్యకశిపుని భార్య పేరు ఇందు లేదు. భాగవతమున ఆమె పేరు లీలావతి.

ii. హిరణ్య కశిపుడు తపస్సు చేయబోయినపుడు ఇంద్రుడు లీలావతిని అపహరించుకొని పోవుచుండగా నారదుడాతనిని మందలించి ఆమెను తన ఆశ్రమమున సంరక్షించుటయు నారదోపదేశమున గర్భస్థుడైన శిశువునకు విష్ణుభక్తి ఆ జన్మ సిద్ధమగుటయు మొదలగు కథాంశములు ఇందు లేవు.

iii. భాగవతమున హిరణ్యాక్షుని వధానంతరమే హిరణ్యకశిపుని వధ జరిగినట్లున్నది. ఈ గ్రంథమున హిరణకశిపుని వధయే ముందు జరిగినది.

ఈ గ్రంథమునకు నృసింహపురాణమనెడు పేరు లోకమిచ్చినదేకాని కవి పెట్టినదికాదు ఇందు పురాణ లక్షణము లేమియు లేవు. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ దీనిని

'నరసింహావతారంబను పురాణ కథ' యని గ్రంథావతారికలోను ఆశ్వాసాంత గద్యభాగములలోను పేర్కొనెను. పౌరాణిక లక్షణముగల కథ గావున కవి దీనిని పురాణ కథ యని నిర్దేశించెను. నృసింహావతార కథ బ్రహ్మాండాది పురాణములలో పెక్కింట కలదు. వాటిలో బ్రహ్మాండ పురాణోక్తమైన కథను ఎఱ్ఱన ప్రధానముగా గైకొనెను.

నృసింహావతార కథ బ్రహ్మాండ పురాణమునుండి గ్రహించినదేకాక తాను పెద్దలవలన విన్న అంశములతో కూడ ఇందు పొందుపరుపబడినవి అని కవి చెప్పుటచే కథలో కొంత భాగమునకు పురాణము మూలము కాకపోవచ్చును.

శ్రీ నరసింహావతారమునకు రంగస్థలము అహోబల మగుటచేత ఈ గ్రంథము తుది భాగములో తత్క్షేత్ర సంస్థాపనము, మహత్వము కొంత చెప్పబడినవి. దీనినిబట్టి యిది పాండురంగ మాహాత్మ్యాదులవలె క్షేత్ర మాహాత్మ్యమని పరిగణింపబడవచ్చునేమో అనుకొన్న అదియు పొసగదు. ఏమనగా ఇతర క్షేత్ర మాహాత్మ్యములయందు వలె ఇందు క్షేత్ర మహిమా నిరూపకములైన ఉపాఖ్యానములుగాని తత్క్షేత్ర సంసేవనము వలన పవిత్రులై తరించిన పతితుల కథలుగాని లేవు. కనుక ఇది స్థల పురాణమును కాదు. 'నృసింహావతారము' అని పేరిడుటలోనే ఎఱ్ఱన ఈ సూచన యొనర్చినాడు.

నృసింహావతారమునకు కారణభూతమైన ప్రహ్లాదుని చరితమే యిందు కావ్యవస్తువు. ఐనను ప్రహ్లాద చరిత్ర యంతయు ఇందు వర్ణింపబడలేదు. నృసింహావతారమునకు ప్రహ్లాద రక్షణమునకు ఆవశ్యకమైనంత ప్రహ్లాద చరిత్ర మాత్రమే కలదు. కావున ప్రహ్లాద రక్షణ రూపమైన నృసింహావతారమే ఇందు ప్రధానేతి వృత్తము. ఈ రహస్యమును గ్రహించియే కవి ఈ గ్రంథమునకు ఆ నామకరణము చేసెను.

సనకసనందనాదులు విష్ణుని ద్వారపాలకులైన జయవిజయులను రాక్షస జన్మ మెత్తునటుల శపించుట యీ కథకు బీజము. ఈ వృత్తాంతము కారణముగా ఉపక్రమింపబడి హిరణ్యకశిపుని దుర్వర్తనముతో విజృంభించి ప్రహ్లాదుని రక్షణముతో పర్యవసించిన ఈ కథ నృసింహావతారమునకు కారణభూతమును కార్యభూతమును అయిన పూర్వోత్తర కథాంశములతో సుసంఘటితమై యున్నది. అందుచే ఈ గ్రంథమున, ఉత్తర కాలమున ప్రబంధములనుపేర ప్రసిద్ధి కెక్కిన వాటిలో పెక్కింటవలె వస్త్వైక్యము సాధింపబడినది.

ఇట్లు ఈ కావ్యములో 1. కార్యకారణ నిబద్ధత. 2. వస్త్వైక్యము అన వద్యముగా నిర్వహింపబడుటకు తోడుగా పురాణములకు క్షేత్రమాహాత్మ్యములకు అనావశ్యకములు. ప్రబంధోచితములునైన అష్టాదశ వర్ణనలలోని పెక్కు వర్ణ

సలు ఇందు కావ్యాంగములుగా అలంకరింపబడినవి. సముద్ర వర్ణన, దేశ వర్ణన, పుర వర్ణన, పౌర వర్ణన, నాయక వర్ణన, ఋతు వర్ణన, ఉద్యాన వర్ణన, గర్భిణీ వర్ణన, పుత్త్రోత్సవము వర్ణన అనునవి ఆ వర్ణనలలో ముఖ్యములు. ఇట్టి వాటిని సాధారణముగా పురాణ కవులు వర్ణింపరు. ఆ కౌశలము ప్రబంధ కవులదే. ఈ వర్ణనలన్నియు యథాభావరసావస్థముగా, కావ్యమూర్తికి సుందర అవయవములుగా తీర్చబడ్డవేగాని బలాత్కారముగా కథలో చొప్పింపబడినవి కావు. తెలుగు వాఙ్మయములో ఈ గ్రంథమునకు పూర్వము ఇట్టి సుసంఘటిత మైన కావ్యము లేదు.

'ప్రబంధ' నిర్వచనము మాట యెట్లున్నను ప్రబంధ శబ్దమునకు లక్ష్యములుగా నున్న గ్రంథములను పరిశీలించి చూచినచో వాటిలో రసపోషణము, వర్ణనా బాహుళ్యము, వస్త్వైక్యము అనునవి ప్రస్ఫుటముగా నుండును. నృసింహపురాణము ఈ లక్షణములకు చక్కని ప్రథమోదాహరణమని చెప్ప దగును.

కాని మనుచరిత్రాది ప్రబంధములకు దీనికి ఒక ముఖ్యభేదము కలదు. ఆ ప్రబంధములలోని నాయకులు మానవులు; అందలి కథ సాంసారికము. ఇది దేవతా నాయకము. ఆ నాయకుడు శ్రీ మహావిష్ణువు. కనుక ఇది మానవ నాయకములు, సాంసారికేతి వృత్తములునగు ప్రబంధములలో చేరదు. ఇదియే దీని విశిష్టత.

ఇంకొక విషయము. ప్రహ్లాదుని చరిత్రలో కూడా ఇందు పూర్వభాగమే కాని ఉత్తరభాగము లేదు. తండ్రి యనంతరము రాక్షస రాజ్యమున కాధిపత్యము వహించిన ప్రహ్లాదుడు తనకు ఆజన్మసిద్ధమైన విష్ణుభక్తి పరాయణత్వమును కూడ త్రోసిపుచ్చునట్టి రాజ్యవిస్తరణాభిలాషతో దేవతల మీదికి దండెత్తి వెళ్ళుట, ఒకచో విష్ణువునే ధిక్కరించుట మొదలైన రాజస కృత్యము లొనరించి-

"ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక
వ్యాసాంబరీష శుక శౌనక భీష్మదాల్భ్యాన్
రుక్మాంగదార్జున వశిష్ఠ విభీషణాది
పుణ్యానిమాన్ పరమ భాగవతాన్ స్మరామి"

అని భక్తి పూర్వకముగా మనము సంస్మరించుకొనెడి ఆ ప్రహ్లాదు డితడేనా? అని లోకము సంశయింపదగినట్లుగా ప్రహ్లాదరాజు అప్పుడు ప్రవర్తించినట్లు అతని ఉత్తర కాలజీవితము విదితము చేయును. ఈ కథా భాగముగల ప్రహ్లాద చరిత్రను హరిభట్టు అను నొక కవి ఎఱ్ఱనకు తరువాత చాల కాలమునకు రచించెను.

ఎఱ్ఱన ప్రహ్లాద చరిత్రనంతను వ్రాయ దలపలేదు-కనుక ఆ భాగమును స్మరింపలేదు. కావున ఇది ప్రహ్లాద చరిత్రముకాదు. నృసింహపురాణమును కాదు. మఱి, నృసింహావతార కథ. పురాణేతిహాసములు అనువదింపబడుచున్న కాలములో ప్రబంధ లక్షణ శోభితమై వెలసిన మహాకావ్యము. రామాయణ హరి వంశ రచనలచే ప్రబంధ పరమేశ్వర బిరుదమునకు అర్హత సంపాదింపకొన్న శంభుదాసుడు ఈ గ్రంథ రచనచే ఆ బిరుదమును అధిక్షేపణలకు, ఆక్షేపణలకు అవకాశము లేని రీతిగా నొనర్చి సార్థక బిరుదనాము డయ్యెను.

భాస్కర రామాయణము

ఈ యుగములో ఎఱ్ఱనతోపాటు ప్రసిద్ధి కెక్కిన పెద్ద కవులిరువురును అతనికి సమకాలికులగుటయేకాక యాదృచ్ఛిక ప్రతిభటత్వమును, అవిరోధస్పర్థ యును గల వారగుట ఒక విచిత్రమైన దైవఘటన. వారిలో మొదటివాడు రామాయణ కర్తయైన భాస్కరుడు. రెండవవాడు ఉత్తర హరివంశకర్తయైన నాచన సోముడు. వీరిలో ప్రథముడైన భాస్కరుని పేరుమీదనే భాస్కర రామాయణ మను గ్రంథము వెలసినది. ఈ రామాయణము సాహిణి మారన ఆశ్రయమున రచింపబడెను. ఈ సాహిణి మారన ఎఱ్ఱాప్రగడ కాశ్రయమిచ్చిన ప్రోలయ వేమారెడ్డివలెనే మొదట కాకతీయులకు నాయంకరుడును సామంతుడునై యుండి ఓరుగల్లు పతనానంతరము స్వతంత్రుడైన ఒక బ్రాహ్మణ ప్రభువు. ఆ కాలమున మంత్రులకు, సేనాపతులకు, నాయంకరులకు, సామంతులకు ప్రతి పత్తిలో విశేషభేదములేదు. మంత్రులు సేనాను లగుటయు, సేనానులు సామంతు లగుటయు కలదు. ఇతడు పరిపాలించిన చిన్న రాజ్యము పలనాటి ప్రాంతమునదయి యుండునని ఐతిహాసికులు లూహించిరి. చిన్నదైననేమి, పెద్దదైననేమి? ఇతడొక రాజ్యమున కధిపతియే. అదిగాక ఇతడు సుప్రసిద్ధులైన ముప్పది యిద్దరు మంత్రు లలో ఒకడుగా ప్రస్తుతి కెక్కెను:

> "కొనియె భాస్కరునిచేఁ దెనుఁగు రామాయణం
> బారూఢి సాహిణీ మారమంత్రి"

ఈ 'సాహిణి' అతని యింటిపేరు కాదు ఆ పదమునకు అశ్వదళాధ్యక్షు డని యర్థమట. ఇతని యింటి పేరు నిశ్శంకవారు ఐ యుండును.

రెడ్డిరాజధానిలో ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణమును రచించుచుండె నన్నవార్త విని దానికంటె ముందు తాను ప్రోత్సహించిన రామాయణము పూర్తి కావలె ననెడి ఉత్కంఠతో సాహిణి మారన భాస్కరుని హెచ్చరించగా ఆ కవి తనకు తోడ్పాటుగా తన కుమారుడైన మల్లికార్జునభట్టును, మారన కుమారుడైన కుమార రుద్రదేవుని ఆ కార్యములో నియోగించి తన కుమారునిచే బాల, కిష్కింధా, సుందరకాండములను, మారనకుమారునిచే అయోధ్యాకాండమును వ్రాయించి తాను అరణ్యకాండమును యుద్ధకాండమును గైకొనియుండును. ఈ యూహయే

నిజమైనచో ఎఱ్ఱన రామాయణము, భాస్కరుని రామాయణము ఒండొంటిని గడవ పందెము వేసికొని పఱుగెత్తి యుండును పాపము! భాస్కర రామాయణము ఏ కారణముననో యుద్ధకాండ మధ్యభాగమున నిలిచిపోయినది. ఆ మిగిలిన భాగమును దేవరకొండ వెలమప్రభువైన పెదవేదగిరినాయని కాలమున ఆతని కాశ్రితుడైన అయ్యలార్యునిచే (1380 ప్రాంతమున) పూర్తి చేయబడెను.

ఎఱ్ఱన రామాయణము ఇతరుల తోడ్పాటులేకుండగనే పూర్తియై పందెము గెలుచుకొనెనా యనిపించును. ఈ రెండును సమకాలిక రచనములే కానిచో ఒక పద్యరామాయణము వెలసియుండగా ఇంకొకటి తలపెట్టెడి కవి ఉండుట అసంభవము. మఱి ఈ రెండు గ్రంథములకును పూర్వము రంగనాథరామాయణము వెలసి యుండెనుగదా, ఈ కవులు మరల రామాయణ రచనకు ఉపక్రమింప నేల? అనెడి ప్రశ్నకు సమాధానమిది: మన భాషలో మొదటి నుండియు ద్విపద కావ్యములు పద్యకావ్యములుగా పరివర్తనచెందుట ఆచారమైనది. పద్యమునకును ద్విపదకును పఠన శ్రవణ సౌలభ్యములలో గల తారతమ్యమును పూర్వ ప్రకరణములలో చెప్పితిని. ఆ కారణము చేతనే ఎఱ్ఱాప్రగ్గడను ప్రోలయ వేమారెడ్డియు, భాస్కరుని సాహిణి మారనయు రామాయణమును పద్యప్రబంధముగా రచింప అర్థించి యుందురు. భాస్కర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమును చాల వరకు అనుసరించియే రచింపబడెను. ఆ వివరము తరువాత చెప్పెదను. ఎఱ్ఱన రామాయణము లభింపలేదుగాన రంగనాథ రామాయణమునకును దానికిని ఏమేని పోలికలు గలవేమో చెప్పలేముగాని చదలువాడ మల్లయ—

"వల్మీకి భవు వచోవైఖరి రామాయ
ణంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబు చేసె"

అని యెఱ్ఱనను ప్రస్తుతించి యుండుటచేత అది రంగనాథ రామాయణమువలె మూలాతిక్రమణములేని యథావాల్మీకమే అయి యుండును.

ఇది యిట్లుండ తన పేర రామాయణమును చెల్లించుకొన్న ఈ భాస్కరుడెవరు? అనెడి ప్రశ్న ఆంధ్ర విమర్శక లోకమున నేటికిని ఎడతెగని సమస్యగా నెగడుచున్నది. యుద్ధకాండమును పూర్తిచేసిన అయ్యలార్యుడు యుద్ధకాండ పూర్వభాగమును హుళక్కి భాస్కరుడు రచించినట్లు చెప్పినాడు.

"అమర హుళక్కి భాస్కర మహాకవి చెప్పగ నున్న యుద్ధకాం
డము తరువాయి చెప్పెఁ బ్రకట ప్రతిభావిభుఁ డప్పలార్యస
త్తమ సుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా
హిమకర తారకా రవి మహీ వలయ స్థిరలక్ష్మి చేకుఱన్."

యుద్ధకాం 2698)

దీనిని బట్టి అరణ్య కాండకర్త ఈ మూర్తికి భాస్కరుడే యని చిరకాలముగా లోకము విశ్వసించెను. కాని ఆ కాండాంత గద్యలో భాస్కరుని యింటి పేరులేదు. ఐననేమి? మన కవులలో చాలామంది యింటిపేర్లు చెప్పుకొన్నవారు లేరు. వారి ప్రసంగము వచ్చినపుడు ఇతరులు ఆ యింటిపేరును చెప్పుటయు కలదు.

భాస్కరుడు

ఈ భాస్కరుడు తిక్కనార్యుని పితామహుడైన మంత్రి భాస్కరుడనియు, ఆయన సార కవితాభి రాముడని తిక్కన ప్రస్తుతించెను. గాన ఆయన రామాయణము పూర్తిగా ఆరు కాండలను రచించుటం బట్టియే తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణ మనుపేర ఉత్తరకాండను చేపట్టెననియు, సాహిణి మారన నాటికి అరణ్యకాండము తక్క తక్కిన కాండలు ఉత్పన్నము లయ్యెననియు ఒక అభిప్రాయము లోకమున నేటికిని ఉన్నది. తిక్కన ఉత్తరకాండము చేపట్టుటకు గల కారణమును నిర్వచనోత్తర రామాయణము ప్రకరణమున చెప్పితిని. దానిని అయ్యెడ చూడదగును. మరి మంత్రి భాస్కరుడు పూర్వ రామాయణము నంతను రచించియుండునేని ఆ గ్రంథములో అరణ్యకాండము తప్ప తక్కిన కాండలు ఉత్పన్నములై తిక్కనగారి యింట ఎట్లు తటస్థించును? తిక్కన నిర్యాణమునకును భాస్కర రామాయణ ఆవిర్భావమునకును 40-45 సంవత్సరములకంటె ఎక్కువ వ్యవధి లేదు. ఆ మధ్యకాలములో, మారన ఎఱ్ఱన మొదలైన మహాకవులు తలయెత్తుతుండగా తిక్కనగారి భారతముతోపాటు తత్ప్రార్థితమైన మంత్రి భాస్కరుని రామాయణము కూడ భద్రముగా పరిరక్షింపబడి యుండును గాని నష్టమై యుండదు.

మంత్రి భాస్కరుడు రచించినది ఒక అరణ్యకాండమే అనుకొందమన్నను అదియు పొసగదు. పుణ్యప్రదమైన రామకథారచనమున కుపక్రమించిన మంత్రి భాస్కరుడు - 'విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్' అనియు, 'మంగళాదీని మంగళ మధ్యాని మంగళాంతాని కావ్యాని' అనియు శిరోధార్యములైన శాస్త్ర వాక్యములను వినియున్నవాడు - అమంగళ ప్రదమును, దుఃఖహేతువును ఐన అరణ్యకాండమును ఏల మొదలిడును? అదియునుగాక ఆ కాండమును మంత్రి భాస్కరుడే రచించియున్నచో ఆ రచన నన్నెచోడునకు పాల్కురికి సోమనాథునకును మధ్య కాలమున జరిగియుండవలెను గదా? ఆనాటి భాష నేటి మనకు తిక్కన భాషకంటె కూడా ప్రాతబడిన భాషగా భాసించుచుండవలెను. కాని అరణ్యకాండమునందలి భాషలో అట్టి ప్రాచీనము లేదు. సరికదా, తిక్కనగారి తరు

వాత ఎఱ్ఱాప్రగడ నాటి ఆధునికత్వము వహించిన తెలుగు భాషగానే చెవి సోకుచుండును. అదియుగాక అరణ్యకాండకర్త తిక్కన భారతమునందలి భావములను, పలుకుబళ్ళను భక్తిపూర్వకముగా అనుకరించిన నిదర్శనములు పెక్కు కలవు. ఒక ఉదాహరణ మిత్తును చూడుడు : ద్రోణ పర్వమునందు తిక్కనార్యుడు వ్రాసిన యీ క్రింది పద్యమును పోలిన పద్యము ఆంధ్రవాఙ్మయమున కరుణరస ఘట్టములలో ఎచటను లేదు.

"హా యను, ధర్మరాజ తనయా యను, నన్నెడఁబాయ నీకుఁజ
న్నే యనుఁ, దల్లినేఁప జనునే యనుఁ గృష్ణుఁడు వీ డెవచ్చెరా
వే యను, నొంటి వోక తగవే యను, నేగతిఁ బోవువాఁడనే
నో యభిమన్యుఁడా యను, బ్రియోక్తుల నుత్తరఁ దేర్పవే యనున్."
(ద్రోణ-2-242)

దీనిని ననుకరించిన పద్యములు తెలుగు సారస్వతమున చాలకలవు. వానిలో అరణ్యకాండమునందలి యీ క్రింది పద్యము శ్రేష్టము.

"హా యను, నోనరేంద్ర యను హా రఘుకుంజర నీవు వేగరా
వే యను, నెంతదూరమున కేగితొ కో యను, నాయెలుంగు విం
టే యను, విన్న నీశరము లీతల లింతకుఁ ద్రుంచివై వకేము
న్నే యనుఁ, గైక కోర్కి ఫలియించె బళీయను, దైవమా యనున్."
(అరణ్య కాం 2-112)

ఈ పద్యము తిక్కనగారి పద్యచ్ఛాయలు కలదనుటకు సందేహము లేదు.

మఱి ఈ భాస్కరుడు హుళక్కి భాస్కరుడని అయ్యలార్యుడు చెప్పిన దానిని బట్టి నిస్సందేహముగా పెక్కు రంగీకరించిరి. కనుక యుద్ధకాండ పూర్వభాగము రచించిన హుళక్కి భాస్కరుని పేరు మీదనే ఈ రామాయణము భాస్కర రామాయణమని పిలువబడిన దనియు ఈ భాస్కరుడే అరణ్య కాండ కర్తయు అగునవియు నా వలెనే తలంచు పలువురు కలరు. అరణ్య కాండమునకును, యుద్ధకాండ పూర్వభాగమునకును రస సంపాదనలో ఏదేని భేదముండు నేని అది ఆ రెండు కాండములలో గల ఇతివృత్త స్వభావమును బట్టి గోచరించునదే కాని భిన్నకర్తృకములగుటచే కల్గినది కాదు. అరణ్యకాండము చాలా వరకు కరుణరస భరితము. అది యుద్ధకాండముకంటె రసవత్తరముగా నుండుట సహజమే. హృదయమును ద్రవింపజేయుశక్తి కరుణమునకువలె వీరమునకు లేదు.

మంత్రి భాస్కర వాదులు తమ వాదమునకు ఉపోద్బలకముగా చెప్పెడి మఱి రెండు యుక్తులు కలవు. ఒకటి: అరణ్య కాండము యుద్ధకాండములో సగమైనను లేక పోయినను అది రెండాశ్వాసములుగా విభజింపబడుటయు యుద్ధ

కాండము ఏకాశ్వాసముగానే యుండుటయు అవి ఏక కర్తృకములు కావనుటకు నిదర్శనము.

ముద్రిత ప్రతులలో యుద్ధకాండ మేకాశ్వాసముగ నున్నను, కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో యుద్ధకాండాంతమున 'సర్వంబును షష్ఠాశ్వాసము సంపూర్ణము' అని కలదని ఆ వ్రాతప్రతులు చూచినవారు చెప్పిరి. కావున అదియు ఒకప్పుడు ఆశ్వాసములుగా విభక్తమయ్యే యుండును

రెండవది : మల్లికార్జున భట్టు తన గద్యలో 'ఇది శ్రీమదష్టభాషా కవిమిత్ర కులపవిత్ర భాస్కర సత్కవిపుత్ర మల్లికార్జునభట్ట ప్రణీతంబైన' అని వ్రాసికొనెను. ఇక అరణ్యకాండాంత గద్యలో 'ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన' అని కవి వ్రాసికొనెను. కావున అరణ్యకాండ కర్త మల్లికార్జున భట్టునకు తండ్రి కాడనియు, అతని తండ్రి పరముగా వాడిన విశేషణములు అరణ్యకాండ రచయిత తనకు వేసికొనిన విశేషణములతో సంవదించుట లేదనియు చెప్పుచురు.

ఈ యుక్తిలో వాద ప్రౌఢి యేమియు లేదు మల్లికార్జున భట్టుగాని, కాండ కర్తగాని ప్రయోగించిన విశేషణములు మార్పు చెందరాని సంజ్ఞా వాచకములు కావు. అలంకార సంపాదనార్థము ఒకరు 'పుత్ర' శబ్దమునకు అనుప్రాసములుగా మిత్ర, పవిత్ర, శబ్దములను ప్రయోగింపగా రెండవవారు భాస్కర శబ్దమున కనుప్రాసముగా యశస్కర శబ్దమును వాడిరి. పైగా ఆ విశేషణములు గాని, ఈ విశేషణముగాని భాస్కరునకు బిరుదములుగావు.

కుమార రుద్రదేవుడు అయోధ్యా కాండాంతమునందు తాను వ్రాసికొనిన గద్యలో తనను గూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనెను.

"ఇది సకల కళావిశారద, శారదాముఖ ముకురాయమాణ సారస్వత భట్టబాణ, నిశ్శంక వీరమారయ కుమార కుమార రుద్రదేవ ప్రణీతంబు."

ఈ వాక్యములో 'నిశ్శంక' అను విశేషణము మాత్రము ఆతని యింటి పేరు అనుటకు సందేహముండదు. మఱి యీతని తండ్రి పేరు వీరమారయ. ఇందులో వీర శబ్దము విశేషణము; మారయ శబ్దము విశేష్యము అనుట స్పష్టమే గనుక ఈ కవి నిశ్శంక మారయ కుమారుడైన నిశ్శంక కుమార రుద్రదేవుడు అను పేరు గలవాడని సమర్థించుటకు ఎక్కువ పాటుపడనక్కరలేదు. నిశ్శంక వారు బ్రాహ్మణులు. శ్రీనాథుని కాలమున రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజుల ఆశ్రయమున శివలీలావిలాస మనెడి కావ్యము రచించిన నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యుడు ఆ వంశమువాడే. కాబట్టి ముప్పది యిద్దరు మంత్రులలో పేర్కొనబడినట్టియు, భాస్కర రామాయణ రచనను ప్రోత్సహించినట్టియు సాహిణి మారన యింటి

పేరు నిశ్శంకవారై యే యుండును. అతడే పై గద్యలో చెప్పబడిన వీరమారయ. ఆతని కుమారుడే ఈ అయోధ్యాకాండకర్త.

పూర్వకాలమున ప్రభుభక్తి పరాయణులైన మంత్రులును సేనానులును తమ యేలికల పేర్లు తమ బిడ్డలకు పెట్టుకొనుట ఆచారముగా ఉండెడిది. ఆ సంప్రదాయమును బట్టి ప్రతాపరుద్రునకు మంత్రియు, సేనానియు, సామంతుడును అయిన మారన తన కుమారునకు కుమార రుద్రదేవుడని పేరుపెట్టి యుండవచ్చును. మరియు ఆ కుమారునకు హుళక్కి భాస్కరుడు విద్యాగురువై యుండవచ్చును. అగుచో భాస్కరుడు తన శిష్యుడైన కుమార రుద్రదేవునకు, పుత్రుడైన మల్లికార్జున భట్టునకు రామాయణ రచనా పుణ్య కార్యమున కొంత పాలు కల్పించి, వారి సాయమును ఈ గ్రంథ రచన సాగించియుండుననుటలో విప్రతిపత్తి యేమియు లేదు.

అతి ప్రాచీన కాలమునాడు సైతము ఒక విద్యా సంస్థకు కులపతిగా నిర్వాహకత్వము వహించిన ఒక ఋషి తాను కూటస్థుడుగా నిలిచి ఆ సంస్థయందు సమర్థులైన తన శిష్యులనో మిత్రులనో సహాయులుగా చేకొని తనతో పాటు వారికిని కర్తృత్వ యశము దక్కునట్లుగా శాస్త్రములో పురాణములో వ్రాయించు ఆచారము ఉండెడిదట. ఈ భాస్కర రామాయణ కర్తయు తదుపరి బమ్మెర పోతరాజును ఆ ప్రాచీన సంప్రదాయమునే పాటించి తమ గ్రంథములలో కొన్ని భాగములు ఆప్తులైన ఇతరులచే రచింప జేసిరని నా యూహ.

కుమార రుద్రదేవుడు భాస్కరునకు సమకాలమువాడై యుండుట పై ఊహకు ఇంకొక ఆధారము. అయ్యలార్యుడు యుద్ధకాండమునువలె అతడు భాస్కరుని తదనంతరము దేశాంతరమున రామాయణ పూరణము కొఱకు అయోధ్యా కాండమును చేపట్టిన కవికాడు. అసలు బాలకాండము మొదలు యుద్ధకాండ పూర్వభాగము వరకు ఒకే కాలమున రచింపబడినదే. కావున అయోధ్యాకాండము మిగిలిపోవుటయు తరువాత ఎప్పుడో పూర్తి చేయబడుటయు అనునవి తటస్థింపనే తటస్థింపవు. భాస్కరునకు కుమార రుద్రదేవునకు గల శిష్యోపాధ్యాయికనుగాని, సాహిణి మారనకు కుమార రుద్రదేవునకు గల పితా పుత్ర సంబంధమునుగాని శంకించువారున్నను వారు కూడ ఈ గ్రంథము బాలకాండమును మొదలు యుద్ధకాండ పూర్వభాగముదాక ఏక కాలమున రచింపబడినదే యని యంగీకరింతురని నే ననుకొందును.

ఇది యిటులుండ నిండు. ఇటీవల శ్రీ అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు కుమార రుద్రదేవుని గురించి తమ బహుకాల చారిత్రక పరిశోధనను పురస్కరించుకొని కుమార రుద్రదేవుడనగా రెండవ ప్రతాపరుద్రుడే యనియు, అతడే

కౌమార దశలో కుమార రుద్రదేవుడు అను నామమున బరగుచుండెననియు, ఈ అయోధ్యాకాండ కర్త ఆ యువరాజేయనియు, సాహిణి మారన ఆ యువ రాజుని తండ్రియే యనియు ఒక సిద్ధాంతము చేసిరి. అనగా రుద్రమదేవి తన సామంతుడో సేనానియో ఐన సాహిణి మారనకు తన పెద్ద కుమార్తెయైన ముమ్మడమ్మ నిచ్చి వివాహము చేసెననియు, ఆ దంపతులకు జనించినవాడే ప్రతాపరుద్రుడనియు తాత్పర్యము.

సాహిణి మారన యింటిపేరు నిశ్శంకవారనియు అతడు బ్రాహ్మణు డనియు అంగీకరించినారు అతనికి ముమ్మడమ్మతోడి వివాహమును అంగీక రింపక పోవచ్చును. కాని యీ దంపతులకు గల జాతిభేదము ఆ బాంధవము నకు ఒక ప్రతిబంధకముకాదు. రుద్రమదేవి తన రెండవ కూతురైన రుయ్యమను ఇందులూరి అన్నయమంత్రి యనెడి బ్రాహ్మణునకిచ్చి వివాహము చేయుట చరిత్ర ప్రసిద్ధమే గనుక ఆమె పెద్ద కుమార్తెకు కూడ అట్టి సంబంధమే చేసి యుండ వచ్చును.

పూర్వకాలమున రాజులు తమ ఆడుపిల్లలకు తగిన రాజ సంబంధములు దొరకనప్పుడు తమ రాజ్యమున ఉన్నత పదస్థుడైన ఒక బ్రాహ్మణున కిచ్చి వివాహముచేసి అతనికి రాజ భోగానుకూలమైన సంపదను కల్గించి కుమార్తెలను బ్రాహ్మణునింటికి కాపురమునకు బంపకుండ అతనినే తమ యిల్లటపు టల్లుడుగా గౌరవించుచు ఆ అల్లుని కుల బ్రాహ్మణునిగా చెప్పుకొనెడివారట.* కావున ముమ్మడమ్మ భర్త బ్రాహ్మణుడైన సాహిణి మారన ఐన కావచ్చును.

కాని కుమార రుద్రదేవుడు ప్రతాపరుద్రదేవుడే యైనచో కాలమును బట్టి అతడు హుళక్కి భాస్కరునకు శిష్యుడగుట సందేహాస్పదము. అదియుగాక ప్రతాపరుద్రదేవుని యౌవరాజ్య కాలములోనే భాస్కర రామాయణము రచింప బడి యుండునేని తరువాతి శతాబ్దిలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఇంకొక రామాయణము రచించుటకు హేతువు కానరాదు. ఇది యట్లుండ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి సిద్ధాంత ములో ఇంకొక లోపము ఉన్నది.

శాసనాద్యాధారములనుబట్టి ముమ్మడమ్మ భర్త మహాదేవరాజే కాని సాహిణి మారనకాదు. కనుక సాహిణి మారన కుమారుడగు కుమార రుద్ర దేవుడు కుమార ప్రతాపరుద్రుడు కాడు.

ఈ నలుగురు కవులలో భాస్కరుడు మేటి. అతని వెనక జెప్పదగినవా డయ్యలార్యుడు. యుద్ధకాండ భాగముల బోల్చి చూచినపు డిరువురు సమాన

---

* ఈ సంగతి సుప్రసిద్ధ చరిత్ర పరిశోధకుడు, నా మిత్రుడు కీ. శే. భావ రాజు వెంకట కృష్ణారావు చెప్పగా నేను విన్నాను.

గిచి వాటిని దాటి రావందని సీతకు హితము గఱపినట్లు రంగనాథ రామాయణ మున గలదు. అ్ది భాస్కర రామాయణమున లేదు

యుద్ధకాండ :

1. సేతు నిర్మాణ ఘట్టమున రంగనాథ రామాయణమున ప్రవేశపెట్ట బడిన ఉడుత పాత్ర భాస్కర రామాయణమున లేదు

2. రావణుని తల్లి కైకసి కుమారునకు హితము గఱపుట భాస్కర రామాయణమున లేదు

3. రామలక్ష్మణులు నాగపాశ బద్ధులై యుండగా నారదుడేతెంచి రాముని విష్ణుత్వమును తలపించి ఆయనచే గరుత్మంతుని స్మరింపజేయగా గరుడుడేతెంచి నాగపాశములను విచ్ఛిన్నము గావించుట రెండింటను సమానము

4. కాలనేమి వృత్తాంతము రెండింటను కలదు.

5. శుక్రోపదేశముచే రావణుడు పాతాళ హోమము చేయుట రెండింటను సమమే.

6. రావణుని నాభియందు నిగూఢమైయున్న అమృత కలశ రహస్య మును విభీషణుడు రామునకు తెలియజేయుట రెండింటను సమానమే.

7. సులోచనా వృత్తాంతము భాస్కర రామాయణమున లేదు.

వీటినిబట్టి చూడగా భాస్కరాదులు వాల్మీకమునే గాక రంగనాథ రామాయణమును సైతము చదివియే ఈ గ్రంథమును రచించినట్లు కనబడును. అసలు చదువకుండుట యెట్లు? రామాయణ రచన కుపక్రమించిన భాస్కరుడు తనకు పూర్వము తన భాషలో అవతరించియున్న రామాయణమును శ్రద్ధతో చదివి యుండునని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును.

అవాల్మీకములైన ఇట్టి కథాంశములేగాక ద్విపద రామాయణము నందలి కొన్ని పదములు, పద బంధములు, వాక్యములు కూడ భాస్కర రామాయణమున స్వీకరింపబడిన వనుటకు నిదర్శనములు చాలా కలవు వాటిలో ఈ క్రిందివి కొన్ని :

బాలకాండ :

1. దేవతలు రావణుని యౌద్ధత్యమును గూర్చి బ్రహ్మతో మొఱ పెట్టు కొనుట.

రంగనాథ రామాయణము

"వాడన్నిగుల గిరుల్ వడవడ వడకు
వేడిమి చూపక వెలుగు భాస్కరుడు
వీకతో నతడున్న వీటనెన్నడును,

ప్రతిభాశాలురుగనే కన్పింతురు. వీరిరువురును భారత కవుల యౌచిత్యపరిపాలన మనెడి సుగుణమును కరతలామలక మొనర్చుకొనిరి

భారత పద్యములను ఒరవడిగ బెట్టుకొని భాస్కరుడు రచించిన పద్యము లిందు చాల కలవు. భార తౌచిత్యము వీరియందు బాగుగా గలదు. మల్లికార్జున భట్టు కవిత్వము గుణమున తండ్రి కవిత్వము వంటిదికాదు. కవులకు ప్రారంభ దశలో నుండెడి యభిరుచులు పోకడలు అన్నియు నితని కవితలో కానసగును. ఇతనికి శబ్ద జటిలతాభిమానము మిక్కుటము. అయినను ఇతని కవిత్వము ఒక విధముగ రామాయణ కావ్యరచనకు అర్హమైనదే యగును. కావున ఈతని కవిత్వము మధ్యమజాతి దనవచ్చును. భాస్కరునిది సర్వధా ఉత్తమజాతి కవిత.

రుద్రదేవుడు మల్లికార్జునభట్టు తరువాత చెప్పదగినవాడు. సందర్భోచిత మైనను గాకున్నను ఉద్రేకమును వెల్లివిరియించు స్వభావ మీతనిది. రామపట్ట భంగ కథ వాల్మీకమున తాల్చిన గంభీరత, నిర్భరత యీతని చేతులలో పలుచబాఱి ఆవేశ ప్రవాహమున గొట్టుకొని పోయినది. అయినను రసపోషణ లోపము రాలేదు.

భాస్కర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమువలెనే కొన్ని అమూ లక గాథలను స్వీకరించి, ఆ ద్విపద రామాయణముతో సంవదింప దలచెనేమో అనుటకు నిదర్శనములు గలవు.

అట్టి అమూలకములైన కథాంశములలో ఆ రెండు రామాయణములకు గల పోలికలు, భేదములు ఇచ్చట ఉదహరించుచున్నాను

బాలకాండ :

అహల్య పాషాణముగా పడియున్నదనుట రెండింటను కలదు. కాని ఇంద్రుడు కోడియైకూసి గౌతముని అకాలమున ఇల్లు వెడలించినట్లుగా భాస్కర రామాయణమున లేదు.

అయోధ్యాకాండ :

మంథరకు రామునిపై ఈర్ష్య పుట్టుటకు కారణము చిన్ననాడు అతడు దాని కాలు విరుగగొట్టుట యని రంగనాథ రామాయణములో నుండగా భాస్కర రామాయణములో మంథర రామునివలన పొందిన చరణ తాడన భంగము కారణమని చెప్పబడినది.

అరణ్యకాండ :

1. జంబు కుమారుని వృత్తాంతము రెండింటను కలదు.

2. లక్ష్మణుడు సీత పలికిన దుస్సహములైన ఉపాలంభన వాక్యములు వినలేక ఆమెను ఒంటిగా విడిచి వెడలిపోవునపుడు పర్ణశాల ముంగిట ఏడు బరులు

దేకువచెడి గాలి తిరుగంగ వెఱచు
నన్నిశాచరుఁగన్న నాటోప మెసఁగ
మున్నీరు కదలొత్తి మ్రోయంగ వెఱచు."

భాస్కర రామాయణము

"కదలెత్తి మ్రోయ వెఱమను
జలనిధు లినుడెండగాయ శంకిలు వానిన్
బొడగను నెడ వాయువు తో
వడి వీవక యడఁగు గిరులు వడవడ వడకున్"

2. విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠునిపై బ్రహ్మాస్త్ర ముపయోగించిన సందర్భము

రంగనాథ రామాయణము

సకల గీర్వాణులు సకల సంయములు
సకల గంధర్వులు సకల పన్నగులు
సకల భూతంబులు సకల దిక్పతులు
సకల తారా గ్రహచంద్ర సూర్యులును
సకల లోకంబులు చలనంబు నొంది

భాస్కర రామాయణము

సకలామర గంధర్వులు
సకలోరగ సకల భూత సకల దిశాపా
లక సకల గ్రహ తారక
సకల భువన సకల మునులుఁ జలనముఁ బొందన్.

అయోధ్యా కాండ :

యజ్ఞదత్తుడు దశరథ బాణముచే మృతినొందిన కుమారుని గూర్చి దుఃఖించు సందర్భము :

రంగనాథ రామాయణము

"దీర్ఘాయువని నిన్ను దీవింతుఁగాని
నిర్ఘాత పటుబాణ నిహతి వర్కితినె"

భాస్కర రామాయణము

"దీర్ఘాయు వనుట కర్థము
నిర్ఘాత పటిష్ఠ బాణనిహతియె పుత్రా!"

కిష్కింధా కాండము :

శ్రీరాముడు సీతావియోగబాధ ననుభవించు సందర్భము

"ఇది యేమి యుత్పాత మిదయేమి చంద
మిది యేమి యీ రాత్రి యినుఁడేల పొడిచె
నామేని తాప మిక్కడి గాఁగఁ జొచ్చె
సౌమిత్రి నను దరుచ్ఛాయల జేర్పు
మనినఁ జంద్రుడుఁగాని యర్కుండు గాడు
జననాథ! హరిణ లాంఛన మదే చూడు
మని లక్ష్మణుడు పల్క హరిణాక్షిపోయె
నని సీతఁ బేర్కొని యట మూర్ఛవోవ."

ఈ ద్విపద పంక్తులకు మూలము జయదేవుని ప్రసన్న రాఘవ నాటకము నందలి రామలక్ష్మణ సంవాదాత్మకమైన యీ క్రింది శ్లోకము :

"సౌమిత్రే! నను సేవ్యతాం తరుతలం చండాంశు రుజ్జృంభతే
చండాంశోర్నిశి కాకథా రఘుపతే! చంద్రోఽయ ముస్మీలతి
వత్సైతద్విదితం కథం ను భవతా? ధత్తే కురంగం యతః
క్వాసి ప్రేయసి! హా కురంగనయనే! చంద్రాననే! జానకి!"

ఈ శ్లోకము ద్విపద రామాయణమందువలెనే పద్య రామాయణమునను తెనిగింపబడినది, చూడుడు :

"తపనుఁడు వేప జొచ్చెనను దమ్ముఁడః వృక్షము క్రిందఁ బెట్టునా
దపనుఁడు రేయిలేడు వసుధావర! చంద్రుడుగాని చంద్రునిన్
నృపసుత! యెట్టెటింగితివి నీవు? మృగాంకము చూడనున్కి హా
చపల మృగాక్షి! చంద్రముఖి! జానకి యెక్కడ నున్నదానవే?"

(అరణ్యకాండము : 2-264)

కాని ఇది భాస్కర రామాయణమున అరణ్యకాండమున గానవచ్చుచున్నది. అది ఆ పద్యముండవలసిన స్థానము కాదు. దాని స్థానము కిష్కింధాకాండమే. ఆ కాండము నందలి పద్యమును ప్రతులు వ్రాసికొను వారెవరో అరణ్యకాండమునకు తరలించి యుందురు ఆ సందర్భముననే రామ లక్ష్మణ సంవాదాత్మకములైన మరి రెండు పద్యములును గలవు. వాటికి మూలములు ఏ సంస్కృత నాటకమునందైనను కలవో లేక స్వతంత్రములో నేను చెప్పలేను.

ఇవి యిట్లుండ, రామపాత్ర చిత్రణమున ఈ రెండు రామాయణములకును ముఖ్యమైన భేదము కలదు. బుద్ధారెడ్డి రాముని పురుషోత్తముడనియే వాచ్యముగా

పదేపదే వర్ణింపగా, భాస్కరాదులు వాల్మీకి మతానుసారముగా రాముని ఉత్తమ పురుషపుంగవునిగానే చిత్రించిరి. ఉదా:-

1 రామ లక్ష్మణులతో విశ్వామిత్రుడు వామనాశ్రమము దర్శించినపుడు వామనావతార కథ చెప్పుటలో ఆ మహర్షి రామునితో 'ఆ వామనుడవే నీవు' అని ఉగ్గడించుట రాముని విష్ణుత్వమును సాక్షాత్తుగా చెప్పుట.

"నీవె వామనుడవై నెగడి త్రివిక్ర
మావతారము దాల్చినట్టి విష్ణుడవు
నాడును నిది నీ వనంబు శ్రీరామ!
నేడును నారీతి నీవనంబయ్యె." -బాలకాండము.

భాస్కర రామాయణమున ఇట్టి ప్రశంస లేదు

2. మతంగాశ్రమమున శబరి అగ్ని ప్రవేశము చేయబోవునపుడు కవి రామునకు వాడిన విశేషణములు విష్ణుపరములే.

"పరము పరంధాము పరమకల్యాణు
పరిపూర్ణు పరమాత్ము పరమేష్ఠివినుతు
నవ్యయు నవికారు నఖిలాంతరాత్ము
నవ్యక్తు నఖిలేశు నాద్యంత రహితు
భవ ముఖామరవేద్యు భవరోగవైద్యు
రవికులాంబుధి చంద్రు రఘురామచంద్రుఁ
దనమది నిలిపి యుత్తలి వల గొనుచు
వినుతించి శబరి యా విభుని సన్నిధిని
ననలునియందు రామార్పణంబుగను" -అరణ్యకాండము.

భాస్కరరామాయణములో నిది లేదు.

3. రంగనాథ రామాయణమునందు తార వాలికి హితము గఱపుటలో రాముని విష్ణుత్వమే యుగ్గడింపబడెను.

"ఆ రాఘవుడు విష్ణుఁడంబుజోదరుడు
వైరంబుగొని గెల్వ వశముగా దతని" -కిష్కింధాకాండము

భాస్కర రామాయణములో ఆ విష్ణు ప్రశంస లేదు సరికదా, రాముని మానవ మాత్రునిగా నెంచి తార, గాంధారి కృష్ణుని శపించినట్లుగా శపించుటయు కలదు.

"పోలఁబతివ్రతఁ గావున, నోలిం బొలియన్ శపింప నోపుదు నీ వి
ట్లాలిం గోల్పడివగలం, గ్రాలెదు నిను వేఱ యేల కడగి శపింపన్.
నరవర! యిట్లకారణము నా పతిఁజంపితిగాన యీవు బం
ధుర భుజశక్తితో మహిజఁదోకొని వచ్చిన సీత నీ కడం

జిరతర కాల మింపుగ వసించక నీవతి దుఃఖపాటుతో
నెరియుచునుండ భూమిఁజొర నిమ్మనుచున్ శపియించెఁ గిన్కతోన్."
(కిష్కింధాకాండము 304 మరియు 305)

ఈ శాప ప్రసంగము వాల్మీకిమున సైతము లేదు.

అదియుగాక ధనుర్భంగ ఘట్టమునందు రంగనాథ రామాయణమున రామ విశ్వామిత్ర పాత్రలలో కాన వచ్చెడి గాంభీర్య లోపము భాస్కర రామాయణ మున వాటిల్లలేదు అట్లే సీతారాముల వివాహ వర్ణనము కూడ రంగనాథ రామాయణమున ఎక్కువ లౌకిక తంతుతోను, భాస్కర రామాయణమున ఎక్కువ వైదిక కల్పానుసారముగను నడచినది.

మొత్తము మీద భాస్కర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమువలె వాల్మీకమునకు ఎక్కువ దూరము పోలేదు. మరి అమూలకములైన గాథలను రంగనాథ రామాయణము వలెనే స్వీకరించుట అవి తత్పూర్వమే ఆంధ్రమున ప్రజాదరమును పొందియున్న కథలగుట వలన వాటిని విసర్జించినచో తమ గ్రంథము లోకమునకు తృప్తి గొల్పదని భాస్కరాదులు సందేహించిరేమో! సులోచనా వృత్తాంతము అట్టి వాటిలో ఒకటి యైనను ఏల వదలిపెట్టబడెనో చెప్ప లేము. బహుశః కొందరు పరిశోధకులు తలంచినట్లు ఆ కథ రంగనాథ రామాయణమున ప్రవేశము కలుగుట భాస్కరాదుల తరువాత ఎప్పుడో జరిగి యుండును.

నాచన సోముడు

కాకతీయ సామ్రాజ్య పతనానంతరము, తురష్కుల పాలై పోయినది పోగా మిగిలిన యాంధ్ర భూభాగమున అద్దంకిలో రెడ్డి రాజ్యమును, రాచ కొండలో వెలమరాజ్యమును, విజయనగరములో విజయనగర రాజ్యమును స్వతంత్రముగా వెలసిన వని పూర్వ ప్రకరణములో చెప్పితిని. వీటిలో రెడ్డి రాజ్య స్థాపనకు పిమ్మట సుమారు పది సంవత్సరములకు వేదభాష్య కర్తయైన విద్యారణ్య యతీంద్రుల యాశీస్సులతో హరిహరరాయ బుక్కరాయలనెడు సోద రులు తుంగభద్రా తీరమున విజయనగర రాజ్యమును స్థాపించిరి. ఈ రాజ్యమే క్రమక్రమముగా దక్షిణ భారతము నంతటను వ్యాపించి విజయనగర మహా సామ్రాజ్యమను పేర శత్రుదుర్నిరీక్ష్యములైన తేజో బల పరాక్రమములతో వర్ధిల్లెను

రెడ్డి రాజ్యమునకు ప్రథమాస్థాన కవి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యైనట్లు, విజయ నగరాస్థానమునకు ప్రథమ కవి నాచనసోముడని చెప్పవచ్చును. కాని యెఱ్ఱన తన రాజైన వేమారెడ్డికి గ్రంథమును కృతియిచ్చినట్లు, నాచనసోముడు హరిహర రాయలకు గాని బుక్కరాయలకు గాని గ్రంథ మేదియును కృతి యిచ్చినట్లు కాన రాదు. ప్రసిద్ధమైన యాతని యుత్తర హరివంశము హరిహరనాథునకు కృతి యీయబడినది. ఆ స్థానమున నున్నంత మాత్రమున కవియైనవాడు తన గ్రంథములను ఆ రాజునకే అంకితము సీయవలయునను నియమము లేదు. గనుక సోమన తదాస్థానమున పదస్థుడై యుండి యుండవచ్చును. గ్రంథము కృతి యివ్వకున్నను ఆతని శాస్త్ర వైదుష్యమునకు మెచ్చి బుక్కదేవరాయ లొక యగ్రహారమును దానము చేసెను. దానిని బట్టియే నాచనసోముడు విజయనగర రాజ్య ప్రథమాంధ్రకవి యని చెప్పుకొనుట పరిపాటియైనది.

అగ్రహార ప్రదాన సమయమున బుక్క దేవరాయలు వేయించిన శాసన మునకు రెండు ప్రతులు కలవు. అగ్రహారదాన సంవత్సరము తారణ సంవత్సర మని మాత్రము రెండింటను సమానముగా నున్నది. కాని శాలివాహన శకాబ్ద సంఖ్యలో ఆ రెంటికిని భేదము కలదు. ఒకదానిలో "రస భూ నయనేందుభిః శకస్యాబ్దే అలంకృతే తారణాబ్దే చైత్రమాసే" అని కలదు. అనగా రసభూ నయనేందు సంఖ్యా సంకేతితమైన సంవత్సరము. అది శాలివాహన శకము

1216 (క్రీ శ. 1294) అని యర్థము. రెండవపదానిలో "రసాబ్ధి నయనేందుభిః శకస్యాబ్దే అలంకృతే తారణాబ్దే చైత్రమాసే" అని యున్నది. ఇది శాలివాహన శకము 1206. క్రీ. శ. 1284 ఈ రెండింటిలో తారణ సంవత్సరము 1206 లోనే సంభవించును. గనుక రెండవ పాఠమే సరియైనదని తోచును. కాని అదియు పొసగదు. ఏమనగా క్రీ. శ 1336లో స్థాపింపబడిన విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన బుక్కరాయలు క్రీ. శ. 1284లో శాసనము వేయించుట అసంభవము. కాబట్టి యీ రెండు పాఠములును దప్పేయని యూహించి శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఆ సంవత్సర సంకేత వాక్యమును "రసర్తు నయనేందుభిః" అని సవరించిరి. అనగా శా. శ. 1266 (1266 + 78 = 1344 క్రీ. శ.) అది తారణ సంవత్సరమే. అది విజయనగర సామ్రాజ్య స్థాపనానంతర మెనిమిది సంవత్సరములకు వచ్చును. శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారి నిర్ణయమును పండితులందరు అంగీకరించిరి. శాసన కాలము నాటికి రాజ్యమేలుచున్నవాడు హరిహరరాయలు. బుక్కరాయలు యువరాజు మాత్రమే. ఐనను సర్వసమర్థతతో అన్నగారికి కుడిభుజమైన రాజ్యపాలనాధిక్యమున ప్రాభవముతో పాల్గొనుచుండినవాడు. గాన ఆ యువరాజు ఆ యాగ్రహార ప్రదానము చేయుటయు అతని పేరు మీదనే శాసనము వేయబడుటయు న్యాయమే. ఈ శాసనమునుబట్టి యుత్తర హరివంశ రచనా కాలమును నిర్ణయింపలేము. ఈ గ్రంథమునకును ఆ శాసనమునకును ఏమియు సంబంధములేదు. బహుశః ఈ మహాకావ్య రచనా సముపార్జితమైన యశస్సు వ్యాపించిన పిమ్మటనే సోముడు రాజుచే సన్మానితుడై యుండవచ్చును. అగుచో ఈ గ్రంథము క్రీ. శ. 1340 ప్రాంతమున పుట్టియుండును. ఈ యూహ నిజమగునేని ఎఱ్ఱన హరి వంశము కంటే సోముని హరి వంశము వయసున సుమారు పదేండ్లు చిన్నది. శాసన కాలము నాటికి ఉద్దండ పండితుడిగా ప్రసిద్ధికెక్కి రాజసమ్మానితుడైన నాచన సోముడు ఆ శతాబ్దియారంభమున జన్మించి యుండవచ్చును. కాగా ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కంటె సుమారిరువది సంవత్సరములు చిన్నవాడై యుండును.

ఇతని కవితా యశస్సునకు కారణభూతమైనది ఉత్తర హరివంశము. ఇతడు హరివంశమును పూర్వ హరివంశము, ఉత్తర హరివంశము అను పేర్లతో రచించియుండుననియు నందు మొదటి ఉత్పన్నమైపోగా నుత్తర హరి వంశము మాత్రమే మిగిలినదనియు కొందరనుకొందురు. వారియూహ కాధారములివి :-

(1) ఈ ఉత్తర హరివంశమునకు ఇష్టదేవతాస్తుతి కృతి ప్రధానాత్మకమైన అవతారికాభాగములేదు. (2) కథా ప్రారంభమునందలి యీ క్రింది రెండు పద్యములు పూర్వభాగమును స్మరింజేయునవిగా నున్నవి.

కం॥ హరివంశ ప్రథమ కథాం
తరమునఁగల వింతలెల్ల దప్పక మహిలో
దిరమయ్యెఁ గదా మీఁదట
నరవర! యే కథలొకో? వినం బ్రియ మనుడున్ (1 - 3)

కం॥ జనమేజయుఁడిట్లను న
మ్మునితో? బలదేవు లావు మును విని మఱియుం
దనియదు మది ముద మొదవగ
వినఁగోరెడుఁజెప్పనే వివేక నిధానా! (1 - 4)

కాని ఈ యుక్తులంత బలమైనవి కావు. ఏమన ఈ గ్రంథమునకు అవతారిక అనావశ్యకమనియు నిది తిక్కన సోమయాజి కృత భారతమునకు పరిశిష్టభాగముగా గ్రహింపబడవలెననియు కవి భావించినట్లు గద్యమున ఈ పంక్తులు కలవు:

"ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్త్రి కొమ్మనామాత్య పుత్త్రి బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతంబైన శ్రీమహాభారత కథానంతరంబున శ్రీమత్సకల భాషా భూషణ సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణ సనాథ నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన యుత్తర హరివంశంబు నందుఁ బ్రథ మాశ్వాసము." సంస్కృతమున హరివంశము భారతమునకు పూరకమైనట్లు తెనుగున తన గ్రంథమే తిక్కన కవికృత భారతమునకు పూరకముగా భావింప బడవలెనని కవి మనోరథము, మఱియు తిక్కన తన భారతమును హరిహర నాథున కర్పించినట్లే తానును ఆ దేవునకే తన గ్రంథమును అంకితమిచ్చుట పై ఊహను బలపరచుచున్నది. అట్టిచో ఈ గ్రంథమునకు అవతారిక అనావశ్యక మని కవి భావించుట సహజమే.

నిజమునకు సోమన యెఱ్ఱాప్రెగడ వలెనే హరివంశమునంతను పూర్తిగా వ్రాసి యుండునేని యందలి రెండు భాగములకు పూర్వభాగము, ఉత్తర భాగము అని పేళ్ళు పెట్టవలయునుగాని పూర్వ హరివంశము, ఉత్తర హరి వంశము అని వ్యవహరించుట తగదు. మఱియు తాను కృష్ణావతార మహిమలు కొన్నే చెప్పదలచితి ననియు, తాను చెప్పక విడిచిన వాటిని ఇతర పురాణ కథల వలన తెలిసికొనవలయునని కవి యీ క్రింది పద్యమున చెప్పెను:

కం॥ హలపాణి మహిమ చెప్పం
గలవారెవ్వరు పురాణ కథలన్ మరియుం
దెలిసికొనుము నేఁ జెప్పక
నిలిచిన చోటులు వివేక నిర్మల బుద్ధిన్. (1-11)

దీనినిబట్టి తాను కృష్ణునకు సంబంధించిన కొన్ని కథలే చెప్పదలచి నట్లు కవి స్పష్టముగా వ్యక్తము చేసెనని యనుకొనవచ్చును. మఱి ఆ చెప్ప దలచిన కొన్ని కథలకు "ఉత్తర హరివంశము" అని పేరు పెట్టనేల? యని యందుమేని అందలి కథలన్నియు హరివంశమునందలి యుత్తర భాగమునకు సంబంధించినవి గనుక అని సమాధానము. అందుచే ఉత్తర హరివంశము అనుటలో తప్పులేదు. మరి యితడు పూర్వభాగమును రచింపలేదనియే పలువురి యభిప్రాయము పూర్వభాగమున బాలకృష్ణ లీలా కథనము తప్ప తక్కిన భాగమంతయు నీరసముగా పౌరాణిక విషయ భూయిష్ఠముగా నుండును. సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి యనిపించుకొన్న సోమన ఆ నీరస ఘట్టము లను గైకొని తన బిరుదమును సార్థకముచేసికొనలేడు. ఆయనది రసపోషణ పరాయణమైన ప్రాబంధిక ధోరణి. ఆ ధోరణికి విషయ ప్రధానములు, విజ్ఞా నోపదేశ మాత్ర ప్రయోజకములునైన ఘట్టములు పనికిరావు.

ఉద్విగ్నమైన యీతని చిత్తప్రవృత్తి కూడ వాటిని అంగీకరింపదు. ప్రతి పద్యమును ఏదో యొక రస భావముతోనో, చమత్కారార్థముతోనో, రమణీయార్థముతోనో, శబ్దాలంకారముతోనో, అర్థాలంకారముతోనో, అలంక రించి కావ్యమంతయు హృదయావర్జకముగా రచింపవలయుననెడి కుతూహలము కలవాడీతడు. ఇట్టి రసావిష్టుడైన కవి పౌరాణిక భాగములను తడవకపోవుట సహజమే.

ఈ గ్రంథమున గల కథలన్నియు హరివంశోత్తర భాగము నందలి వగుటచే దీనికి ఉత్తర హరివంశమను పేరే తగియున్నది. ఆ ఉత్తరభాగము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథము నందలి యుత్తర భాగమే యని యనుమానించుటకు కొంత అవకాశమున్నది. సంస్కృత హరివంశము హరివంశపర్వము, విష్ణు పర్వము, భవిష్యపర్వము అను మూడు భాగములు కలది. ఎఱ్ఱన ఆ మూడు పర్వములను అనువాదములో పూర్వోత్తర భాగములుగా విభజించెను. సోమన రచించిన ఉత్తర హరివంశము నందలి కథలన్నియు నెఱ్ఱన యుత్తరభాగము నందలివియే యగుటచే దానినే యీత డనుసరించెనేమో యని యనుకొన వచ్చును. ఎఱ్ఱన రచన ప్రకారము నరకాసుర వధ కుండిన నగరమున రుక్మిని సంహరించి బలరాముడు ద్వారకకు వచ్చిన పిమ్మట జరిగినట్లున్నది. సోమన హరివంశంలో సైతము నరకాసుర కథకు పూర్వవృత్తాంతముగా రుక్మి మారణయే ప్రస్తావింపబడినది.

కం॥ అనుటయు నాజనమేజయ
జనపతి యిట్లనియె రుక్మి సచ్చిన మగుడం

జని యాదవ నగరంబున
జనార్దనుండేమి సేసె సౌజన్యనిధీ ?

కావున ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ భాగమునే యీతడు తన రచన కాధారముగా గైకొని యుండవచ్చును.

మరియు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యుత్తర భాగమున నరకాసుర కథకు పూర్వము జరాసంధుడు మధురపై దండెత్తుట, ద్వారకా నిర్మాణము, బలరాముడు కాళిందీ భేదనము సేయుట, రుక్మిణీ కల్యాణము, బలరాముడు రుక్మిని చంపుట యను మూడు ప్రధాన కథలు కలవు. ఆ మూడింటిని వదలి సోమన నరకాసుర కథతో తన గ్రంథమును ఉపక్రమించెను, ఆ మూడును ఉత్పన్నమై పోయినదని తలంపబడెడు పూర్వ హరివంశమున ఉన్నవేమో యని సందేహించుటకును వీలులేదు. ఏమనగా ఎఱ్ఱనకును, సోమనకును లభించిన మూలహరివంశము మూడు పర్వములు కలదిగా గాక పూర్వోత్తరము లనెడి రెండు భాగములు కలదియే యగునేని నరకుని కథకు పూర్వమున గలవని పైని పేర్కొన్న మూడు కథలు ఉత్తరభాగము నందలివియే కాని, పూర్వ భాగమునందలివి కావు. కాబట్టి బలరామకృష్ణుల చరిత్రలో గల రసవద్ఘట్టములలో కొన్ని మాత్రమే గైకొని యీతడు ఉత్తర హరివంశమును రచించెననుట సత్యము. రుక్మిణీ కల్యాణము అట్టి రసవద్ఘట్టమే. సోమన దానినేల వదలిపెట్టెనో తెలియదు.

ఎఱ్ఱన భవిష్యపర్వము చాల సంగ్రహించెనని యాతని ప్రకరణమున చెప్పితి. ఇతడు దానిని తడవనేలేదు. కావున ఇతడు ఉత్తర భాగమునైనను- అది సంస్కృతోత్తర భాగమైనను కావచ్చును, ఎఱ్ఱన యుత్తరభాగమైనను కావచ్చును - పూర్తిగా అనుసరింపలేదు; అనువదింపలేదు.

హరివంశము నుండి యీతడు గైకొన్న కథ లివి:

1. నరకాసుర వధ (ప్రథమాశ్వాసము)

నరకాసురుడు దిగ్విజయయాత్రా కుతూహలియై స్వర్గముపైకి దండెత్తి ఇంద్రాది దిక్పాలకులను పారద్రోలుట - దైత్యభటు లమరావతిని కొల్లగొట్టి దివిజకాంతలను చెఱబట్టుట-నరకు డప్సరోరత్నమైన ఊర్వశిని పిలిపించి తన్ను పొందుమని యభ్యర్థించుట - ఆ జాణ తెచ్చుకోలు సమ్మతి నటించి యింద్రాదులవలె హవిర్భాగార్హత సంపాదించి యింద్రప్రాభవముతో తన్ను గైకొనుమని యాశ పెట్టుట - నరకుని ఆదేశమున దైత్యభటులు యజ్ఞ భాగ హరణార్థమై బదరికావనవాసులైన ఋషులను బాధించుట - భారద్వాజాది ఋషులు ద్వారక కేగి తమ పాట్లు శ్రీకృష్ణునకు విన్నవించుట - అదే సమయమున నింద్రుడును శ్రీకృష్ణుని దర్శించి తన పరాజయమును నరకు నౌద్ధత్యమును విన్నవించు

కొనుట - శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామా సహితుడై నరకునిపై యుద్ధముసేయబోవుట - యుద్ధమున శ్రీకృష్ణుడు నొచ్చి మూర్ఛిల్లగా సత్య విల్లందుకొని నరకునితో పోరి యలయించుట - శ్రీకృష్ణుడు తేరి, చక్రము గైకొని నరకుని సంహరించి అతని కుమారుడైన భగదత్తునకు ప్రాగ్జ్యోతిషము నొసంగుట - నరకుని తల్లియగు భూదేవి తన్ను చేరవచ్చి దుఃఖింపగా శ్రీకృష్ణుడామె నోదార్చి జయలక్ష్మీ సంశోభితుడై ద్వారకకు తిరిగివచ్చి బంధు జనులతో సుఖంబుండుట - ఇది ప్రథమాశ్వాసము.

2. మృతుడైన యొక బ్రాహ్మణ బాలుని శ్రీకృష్ణుడు బ్రతికించుట (ద్వితీయాశ్వాసము)

ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు ఏకదినక్రతు దీక్షితుడై యుండగా నొక విప్రుడు దుఃఖపరవశుడై వచ్చి తనకు రానున్న యాపదను తొలిగించి రక్షింపుమని కృష్ణుని ప్రార్థించి తన యాపద నెఱింగించుట - (ఆ బ్రాహ్మణునకు తత్పూర్వము మూడు తడవలు ముగ్గురు మగబిడ్డలు పుట్టి పుట్టుకలోనే మరణించిరి. ఇపుడాతని భార్య ఆసన్న ప్రసవయై యుండెను ఈ బిడ్డయైనను దక్కునో దక్కదో యను భయముచే పుట్టబోవు శిశువు యముని బారిపడకుండ కాపాడుమని కృష్ణున కాతడుచేసిన విన్నపము) - కృష్ణుడు క్రతుదీక్షితుడు గాన విప్ర శిశురక్షణార్థమై యర్జునుడు ససైన్యముగ బ్రాహ్మణునింటికి పోవుట - అర్జునుని సమక్షముననే యమభటులు అప్పుడే జన్మించిన బ్రాహ్మణ శిశువును హరించుట - బ్రాహ్మణు డర్జునుని యసమర్థతను నిందించి మరల కృష్ణుని జేరి మొఱపెట్టుకొనుట - కృష్ణ డర్జున సారథికమైన రథము మీద విప్రసహితుడై యుత్తర దిశకు పయనించుట - సాగరుడు శ్రీకృష్ణుని రథయానమున కనువైనంతమేర శిలాసన్నిభముగా జలమును ఘనీభవింపజేయుట - అట్లే సముద్ర తరణానంతరము కానవచ్చిన జయంతాది సప్తగిరులు కృష్ణుని రథమునకు త్రోవ యిచ్చుట - రథ నిరోధ మొనర్చిన కాఱు చీకటిని కృష్ణుడు భేదింపగా తేజోమయాకారుడైన యొక పురుషుడు కానవచ్చుట - కృష్ణుడు రథమును తోడి వారి నచట నిలిపి యొంటరిగా తానే తేజఃపటలములో ప్రవేశించి విప్రుని నల్వురు మృతబాలకులను సజీవులుగా తెచ్చి వారి తండ్రి కొసగుట.

3. శ్రీకృష్ణుడు సంతానార్థియై కైలాసమునకేగి శివునిచే వరము పొందుట (తృతీయాశ్వాసము)

అనపత్యయైన రుక్మిణి తమ దాంపత్యానురూపమైన పుత్ర సంతానము నపేక్షించి యా భాగ్యమును కల్గింప వినయ సుందరముగా ప్రియాలాపములతో

ప్రియుని ఏకాంతమున వేడుట - శ్రీకృష్ణుడు ప్రసన్నుడై యామెకు వరమిచ్చి తపమొనర్ప కైలాసమున కేగ సంకల్పించుట - తన పరోక్షమున యాదవ గర్వశత్రువైన పౌండ్రక వాసుదేవుని వలన నగరమునకు ప్రమాదము సంభవింపకుండ బలదేవ సాత్యకి ప్రముఖ యాదవ నాయకులకు నగర రక్షణాది కార్యనిర్వహణమునకు తగిన ఉపదేశములు చేసి వెడలుట - దారిలో బదరికాశ్రమమున విడిసి యందలి ఋషులు సమర్పించిన సపర్యల స్వీకరించుట - పిశాచనాయకుడును తన భక్తుడునైన ఘంటాకర్ణు ననుగ్రహించి దివ్యత్వమొసంగుట - కైలాసమున కృష్ణుని తపస్సు - పరమశివుడు ప్రత్యక్షమగుట - ఋషులు హరిహర నామాత్మకమైన ఆ తేజోద్వయమును స్తుతించుట - శివుడు కృష్ణునకు పుత్రప్రాప్తి వరమిచ్చుట-శ్రీకృష్ణుడు ఈశ్వరుని వీడ్కొని ద్వారకకు మరలుట.

4. పౌండ్రక వాసుదేవుని సంహారము (చతుర్థాశ్వాసము)

శ్రీకృష్ణుడు శివుని వరమును పొంది ద్వారకకు మరలి వచ్చుచు మధ్యే మార్గమున బదరికావనమున కొంతకాలము ఋషులతో నిష్టకథా గోష్ఠిని కాలము పుచ్చుచుండగా పౌండ్రక వాసుదేవుడు ద్వారకపై నొకరాత్రి దండెత్తి కోటను ముట్టడించుట - సాత్యకీ బలరాములు చతురంగ బలముతో తలపడి శత్రుసైన్యములతో పోరుట - పౌండ్రునకు సహాయుడుగా వచ్చిన యేకలవ్యుడు యాదవ సైన్యమును కలగుండుపరచి దైన్యము నొందించుట - బలరాము డేకలవ్యుని తోడను, సాత్యకి పౌండ్రునితోడను ద్వంద్వయుద్ధము చేయుట - తెల్లవారుసరికి శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకకు వచ్చి యుద్ధమునకు దిగుట- పౌండ్రకుడు సాత్యకిని వీడి శ్రీకృష్ణునిపై తన చక్రమును ప్రయోగించుట - కృష్ణుడు ప్రయోగించిన సుదర్శనము పౌండ్రకుని శిరము ద్రుంచుట - ఏకలవ్యుడు బలరాముని గదా ప్రహారమునకు తాళలేక సముద్రమున బడి యీదుకొనుచు పోయి యొక లంక జేరుట - శత్రు సంహారమొనర్చి విజయోత్సాహముతో కృష్ణుడు కొలువు తీరి తన కైలాస యాత్రా విశేషములను యాదవుల కెఱింగించుట - అంతఃపురమున కేగి రుక్మిణీ సత్యభామలతో ద్యూతక్రీడాసుఖము ననుభవించుట - పౌండ్రకుని మిత్రుడైన కాశీరాజు ద్వారకపై కృత్యను ప్రయోగించుట - అది మంటలు గ్రక్కుచు వచ్చి యాదవులను పీడించుట - బలరామాదు లంతఃపురమున కేగి ఆ ఆపద నెఱింగింపగా నాయన ద్యూతక్రీడా సుఖము ననుభవించుచునే దాయ, వచ్చినచోటికే పోగలదని ఉపేక్షాభావముతో ననుట - ఆయన వాక్ప్రభావమువలన నాకృత్య ఆకాశమార్గమున మరలి పోవుచుండ కృష్ణుడు దానిపై సుదర్శనమును ప్రయోగించుట - కాశీ నివాసియగు నీశ్వరుడు ఆ పట్టణమును వీడి కొంత దూరమునగల తాళవనమున విడియుట - కృత్యభయవిహ్వలయై పోయి తనను

ప్రయోగించిన కాశీరాజును కౌగిలించుకొనుట - సుదర్శన చక్ర మా యిరువురి శిరములను ఖండించి కాశీపట్టణమును భస్మీభూతము గావించుట.

5. హంస డిభకోపాఖ్యానము (ఐదవ ఆశ్వాసము)

సాళ్వ దేశాధీశుడైన బ్రహ్మదత్తుడను రాజునకు శివుని వరమున హంస డిభకులను పుత్త్రులు పుట్టుట - విష్ణుభక్తుడైన యాతని మంత్రికి జనార్ధనుడను పుత్త్రుడు పుట్టుట - హంసడిభకులు పెరిగి పెద్దవారై శివుని గురించి తప మొనర్చి శత్రు విజయవరమును పొందుట - ఆ రాజకుమారులు వేటకు వెళ్ళి ఆ వనములో తపస్సమాధి యందున్న దుర్వాసమునిని దుర్భాషలాడి, అవమానించి ఆశ్రమ వస్తువులను ధ్వంస మొనర్చుట - ఆ ఋషి వారిని శపింప జాలియు తపోవ్యయ మొనర్పలేక ద్వారక కేగి తన దుస్థితిని హృదయవిదారకముగా శ్రీకృష్ణున కెరిగించుట - కృష్ణుడు ఆ తపస్వికి మనశ్శాంతి కలిగించి హంస డిభక వధకు ప్రతిజ్ఞ బూనుట - హంస డిభకులు తండ్రిచే రాజసూయము చేయింప బ్రయత్నించుట - రాజసూయము సర్వాతిరిక్త పరాక్రమ సారులైన రాజులకు గాని సాధ్యము గాదనియు, వారందులకు తగరనియు జనార్ధనుడు వారించుట - వారాతని మాట సరకుగొనక రాజసూయమునకు నాహ్వానించు నెపమున నా మంత్రి కుమారుని కృష్ణునొద్దకు రాయబార మంపి, యాదవులు తమకు కప్పముగా రాజసూయ వేళకు ఉప్పు తేవలయునని సందేశము పంపుట- జనార్ధనుడు ఈ కారణముచేతనైనను శ్రీకృష్ణుని సందర్శించు భాగ్య మబ్బెనని సంతసించి ద్వారకకేగి హంస డిభకుల దుష్టత్వమును, వారి సందేశమును శ్రీకృష్ణున కెరిగించుట - ఆయన సాత్యకిచే హంస డిభకుల యొద్దకు ప్రతి సందేశమును బంపుట - హంస డిభకులు సాత్యకిని తూలనాడగా నాత డనివార్య శౌర్యముతో విజృంభించి పుష్కరసర స్తీరముగా యుద్ధ నిశ్చయము చేసికొని వచ్చుట - సాళ్వ యాదవ బలములు ఆ సరోవర తీరమున యుద్ధమునకు తారసిల్లుట - హంస డిభకుల పక్షమున పెక్కురు దైత్య దానవ నాయకులు రణ మొనర్ప వచ్చుట - విచక్రుడను రాక్షసుడు తొలినాడు కృష్ణునెదిర్చి ఘోరముగా పోరి సుదర్శన చక్ర నిహతుడగుట.

మరునాటి యుద్ధమునకు ఉభయ సేనలు గోవర్ధన పర్వతము చెంతకు జేరుట - హంసుడు కృష్ణునితో ఘోర యుద్ధము చేయగా శౌరి యాతనిని యమునానది మడుగులో నడగద్రొక్కుట-డిభకుడన్న మరణమునకు విలపించుచు బలరామునితో పోరి అన్న పోయిన దారినే పరలోకమున కేగుట-హంస డిభకుల అంతము - యాదవ సేనల విజయము - శ్రీకృష్ణుడు తన చిన్ననాటి క్రీడారంగమైన గోవర్ధన ప్రాంతమున నుల్లాసముతో కాలము పుచ్చుట - యశోదా

నందులు తమ కుమారులను చూచివచ్చి వారిచే సంభావితులై ఆనంద భరితు లగుట - కృష్ణుడు జయలక్ష్మీ శోభితుడై యాదవులతో ద్వారకకు మరలుట.

6. ఉషా పరిణయము (6వ ఆశ్వాసము, పూర్వభాగము)

బలిచక్రవర్తి కుమారుడైన బాణుడు, పార్వతీ పరమేశ్వరులు తమ పుత్త్రుడైన కుమారస్వామిని ముద్దుగా లాలించుట జూచి తనకు పితృలాలన భాగ్యము లేమికి విచారించి శివుని గూర్చి తపస్సు చేయుట - శివుడు తపమునకు మెచ్చి యతనిని పుత్త్రునిగా స్వీకరించి గాణాపత్యమును, మయూరధ్వజమును ప్రసాదించి తాను పార్వతీసహితుడై అతని రాజధానియైన శోణిత పురము చెంత నివసింప ననుగ్రహించుట - బాణుడు నానాదేశాధీశుల జయించియు తన వేయి చేతులతీట యింకను తీరమికి చిడిముడిపాటు జెంది, రణకండూతి తీరు నుపాయ ముపదేశింపుమని శివుని వేడుట - పరమేశ్వరుడు లోలోనవ్వుకొని నీ మయూర ధ్వజము నిర్నిమిత్తముగా నేల గూల్చినప్పుడు నీ యుత్సాహము తీర్చెడి రణము సంభవించునని యాశగొల్పి పంపుట.

ఆతడు సభా భవనమునకేగి యీ సంతోషవార్త మంత్రుల కెఱిగించు చుండగనే మయూర ధ్వజము విఱిగి నేల గూలుట - ధ్వజపతనము అభ్యుదయ హేతువని బాణుడు సంతసింపగా మంత్రియైన కుంభాండకుడు ఆ దుర్నిమిత్తము నకు చింతిల్లుట - ఒకనాడు పార్వతీ పరమేశ్వరులు ప్రమథ కాంతలతో, దనుజ కన్యలతో కలిసి లీలోద్యాన కేళీలాలసులై విహరించుట - పార్వతీ పరమేశ్వరుల శృంగార చేష్టానుభవములు చూచి, తన కట్టి భాగ్యలేమికి నుషాకన్య చింతించుట- పార్వతీదేవి యామె తలంపెఱింగి, 'రాబోవు మాఘ శుక్ల ద్వాదశినాడు స్వప్న మున నీ పొందనుభవించు యువకుడు నీకు పతియై దాంపత్య సౌఖ్యానుభూతి కలిగించు'నని వరమిచ్చుట - కొలది కాలమున కట్లే జరుగుట - దానవకన్య తనకు కన్యాత్వ భంగము కలిగినందులకు చింతించుట - చెలికత్తెలామెకు బార్వతి ప్రసాదించిన వరమును జ్ఞప్తికి దెచ్చి యూరడించుట - ఆ కన్య స్వప్న దృష్ట పురుషునిపై మరులుగొని ఆతని ఉనికి తెలియక పరితపించుట - మంత్రి పుత్త్రికయైన చిత్రరేఖ, ముల్లోకముల యందలి రాజకుమారుల పటములను వ్రాసి యామెకు చూపి వర్ణించి చెప్పి స్వప్న సమాగతుడైన ఆ యువకుని అందు గుర్తింపుమని యడుగుట - ఉష తన ప్రియుని గుర్తించుట - అతడు శ్రీకృష్ణుని మనుమడనియు, ప్రద్యుమ్నుని కుమారుడనియు, పేరు అనిరుద్ధుడనియు చిత్ర రేఖ విశదీకరించుట - దానవ విరోధియైన శ్రీకృష్ణునితో తన తండ్రి వియ్య మందుట పొసగదని ఆ యువతి చింతిల్లుట - చిత్రరేఖ, వియ్యము మాటెట్లున్నను అనిరుద్ధుని రహస్యముగా కన్యాంతఃపురమునకు తెచ్చెదనని ద్వారకకు వెడలి

పోవుట - ద్వారకలో నొక సరస్తీరమున తపస్సు చేయుచున్న నారదునకు నమస్కరించి ఆమె యావద్వృత్తాంతమును ఆ ఋషి కెఱింగించుట - ఉషా నిరుద్ధుల సమాగమము కారణముగా యాదవ దానవులకు మహా యుద్ధము సంభవింప నున్నందులకు కలహాశనుడు సంతసిల్లుట - చిత్రరేఖ మాయా బలమున అనిరుద్ధుని ప్రాసాదము ప్రవేశించి శయ్యాగతుడై యున్న ఆ కుమారుని మాయా మోహితుని జేసి తోడితెచ్చి ఉషాంతఃపురము నందలి పాన్పుపై పరుండబెట్టి ప్రబోధితుజేసి వెడలిపోవుట - ఆ యువతీయువకులు మదన క్రీడా లోలురగుట - ఉష చెలికత్తెల తోడ్పాటుతో అనిరుద్ధునకు కన్యాంతఃపురముననే రహస్య నివాస మేర్పరచుట - కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట ప్రాసాద శోధకులు అనిరుద్ధుని జూచి బాణాసురున కెఱిగించుట - దానవరాజు అతనిని పట్టి తెచ్చుటకు భట వర్గమును బంపుట - అనిరుద్ధుడు ఒక పరిఘము చేగొని వారితో తలపడి హత మార్చుట - బాణుడు ఆ అంతఃపుర ద్రోహిని తానే సంహరింపవలయు ననెడు ఆగ్రహముతో సైన్యముతో వచ్చుట - అనిరుద్ధుడు, అతని నెదిర్చి వెనుదీయక పోరుట - కానున్న మామగారు, అల్లుని నాగపాశ బద్ధునిజేసి చెరయందుంచుట - అక్కడ ద్వారకలో చిత్రరేఖ యనిరుద్ధు నపహరించి తీసికొని పోయిన మరునాటి ఉదయము, అంతఃపుర కాంతలు కుమారు డదృశ్యుడయ్యెనని విలపించుట - యాదవ భటుల చుట్టుపట్టుగల పర్వతారణ్యములు వెదకివచ్చి కుమారుడు కానరాలేదని కృష్ణున కెరిగించుట - మాయాజాల నిపుణులైన యక్ష రాక్షస కులములో నెవతెయో యొక యువతి, యనిరుద్ధునిపై వలపుగొని యాతనిని తోడ్కొని పోయి యుండునని కృష్ణుడు నిశ్చయించుట.

7. ఉషా పరిణయము (6వ ఆశ్వాసము, ఉత్తరభాగము)

నారదుడు శ్రీకృష్ణుని కొలువున కేతెంచి అనిరుద్ధుని వృత్తాంత మంతయు చెప్పుట - శ్రీకృష్ణుడు ప్రద్యుమ్న బలరాములతో గూడి గరుడారూఢుడై బాణుని పైకి వెడలుట - బాణుని పురమును సమీపింపగానే ఆ మువ్వురి శరీరములు బంగరువన్నె గలవి యగుట - బలరాముడు ఆ వింత మార్పునకు కారణ మడుగగా కృష్ణుడు రుద్రాజ్ఞచే* శోణపురమును, అగ్నులన్నియు పరివేష్టించి యుండు ననియు, అందలి ఆహవనీయాగ్ని తమ్ము తారసిల వచ్చుచుండుటచే తమ శరీర చ్ఛాయలు మారినవనియు సమాధానము చెప్పుట - గరుత్మంతుడు ఆకాశగంగా జలమును తన రెక్కలతో తెచ్చి ఆహవనీయాగ్ని నార్పుట - బ్రహ్మపుత్త్రి

---

* ఈ గ్రంథమున ఆ పురము గిరివ్రజమని కలదు. అది పొరపాటుకావచ్చు. కవియే పొరపడెనో గ్రంథమునకు ప్రతులు వ్రాసికొనినవారే పొరపడిరో చెప్పలేము. గిరివ్రజము జరాసంధుని నగరము, బాణునిది కాదు.

ఐను, రుద్రానుచరులునైన పదిమంది యగ్నులను వెంటబెట్టుకొని యంగిరసు డనుముని కృష్ణుని మార్కొని పోరి యోడిపోవుట - శివుడు శ్రీకృష్ణునిపైకి శివ జ్వరమును పంపుట - కృష్ణుడు విష్ణుజ్వరమును ప్రయోగించి దానిని రూపు మాపుట - శివుడు స్వయముగా యుద్ధమునకు దిగి శ్రీకృష్ణునిపై పాశుపతమును ప్రయోగించుట - కృష్ణుడు దానిని వారించి జృంభణాస్త్రమును ప్రయోగింపగా శివుడు సొమ్మసిల్లి తూలి తొలగిపోవుట - కుమారస్వామి కృష్ణు నెదుర్కొని నానాస్త్రములు ప్రయోగింపగా నాయన వాటిని ప్రతిహతము చేసి కుమారుని పారద్రోలుట - బాణుడు సర్వ రాక్షస సైన్య సమేతుడై యెత్తివచ్చి కృష్ణుని యెదుట నానావిధ ప్రలాపములు పలుకుట - కృష్ణుడాతని సహస్ర బాహువులలో రెండు వినా తక్కినవి ఖండించి ప్రాణావశిష్టునిజేసి పారద్రోలి, కన్యాంతఃపురము ప్రవేశించి బద్ధుడైయున్న అనిరుద్ధుని విడిపించి ఉషాకన్యతో నాతనిని గరుడ వాహనము నెక్కించుకొని బాణుని యాలమందలను పోషించుచున్న వరుణుని దెసకుపోయి గోధనము నిమ్మని కోరుట- వరుణుడు కృష్ణునితో పోరి పరాజితుడై స్తుతించుట - బాణుని ఆవులను తన ప్రాణమున్నంత వరకు కాపాడెదనని ఆత నికి మాట యిచ్చియున్నందున వాటిని పీడజాలనని కృష్ణునితో విన్నవించుట - కృష్ణుడాతని వేడుకోలును మన్నించి విజయలక్ష్మీ శోభితుడై ద్వారకకు పోయి బంధు జనులకు ప్రీతి కల్గించుట - ఇట బాణాసురుడు శివుని స్తోత్రముచేయు అజరామరత్వంబును, గణాధిపత్యమును ఇచ్చి మహాకాళ నామాంకితుని జేసి యనుగ్రహించుట.

గ్రంథ పరామర్శ

ముందు పేర్కొన్న ఆఱు కథలలో ప్రథమాశ్వాసము నందలి నరకా సురోపాఖ్యానము రచనలో తక్కిన కథలకంటె ఉత్తమోత్తమముగా నున్నది. దాని తరువాత పేర్కొనదగినది హంసడిభకోపాఖ్యానము.

నరకుని కథలో ఊర్వశీ నరకాసుర సంభాషణము తిక్కనార్యుని రంభా రావణ సంవాదమునకు ప్రతిబింబమని చెప్పదగియున్నది ఈ యెడనే కాదు, అనువైనప్పుడెల్ల తిక్కనగారి రచనా పద్ధతిని ఒరవడిగా పెట్టుకొని రచన సాగించుట యితనికి పరిపాటి. ఆ యనుకరణము వలన తాను తిక్కనార్యుని అపరావతారముగా లోకముచే కీర్తింపబడవలయునను ఆశ కలవానివలెనే తోచును. తన గ్రంథము తిక్కన భారతమునకు పరిశిష్ట భాగముగా హరిహర నాథునకే యంకితముగా నుపక్రమించుటలోనే సోమునకు అట్టి యాశ కలదని స్ఫురించుచున్నది. ఆ ఛాయలున్నను అందు పాత్ర సృష్టిలోను సంవాద చాతు రిలోనుగల శిల్ప ప్రౌఢి యిందు కొంత కొరవడినదని చెప్పవచ్చును.

ఈ కథలలో నిరువురు దేవవేశ్యలే యైనను వారికి కొంత భేదమున్నది. రంభ నలకూబరునకు ప్రియురాలు. అనన్యసక్త. అందుచే రావణునితో నామె చేయు సంభాషణలో నించుకేనియు గణికాత్వము స్ఫురింపదు. అయినను ఉద్ధతుడైన రావణుని తప్పించుకొనలేక పోయినది, ఇక ఊర్వశి మొదటి నుండియు వేశ్యగానే నరకునితో సంభాషించి ఆతని చేయి చిక్కక తప్పించుకొని పోవుటయే గాక కపటోపాయముచే నా రాక్షసునే యాత్మ వినాశహేతువైన కార్యమునకు పురికొల్పినది. వాడు అవివేకియై ఆమె పన్నిన మాయావాగురలో చిక్కుకొనెను. ఇది సహజమే. క్రూరులకు అవివేకమును, కపటులకు ధీరుత్వమును సహజ లక్షణములు నరకుడు హవిర్భాగ హరణార్థమై ఋషులను బాధించుటయే కృష్ణుని నరక సంహార సంకల్పమునకు ప్రథమ కారణము. నరకాసురోపాఖ్యానములో ఊర్వశి నటించిన యీ రంగమే ప్రాణవంతమైన ప్రథమ ఘట్టము. రెండవది సత్యభామ నరకునితో యుద్ధము చేయుట. కృష్ణుడొసంగిన విల్లందుకొని యరదముపై నిల్చి నా నేర్పు చూడుమని ప్రియునిపై నొక చూపును, నా శక్తిని చూడుమని రిపుపై నొక చూపును బరపుచు, ప్రణయ రసాసారమును, శౌర్య రసాసారమును సాత్రాజితి మనోహర, భయంకర రూప ద్వయమును ఏకత్ర మేళవించి ప్రదర్శించిన సోమన రూపచిత్రణ కౌశలమే ఆతని సాహిత్య రసపోషణ బిరుదమును సార్థకము చేయు గుణములలో నొకటిగా పేర్కొనబడదగినది. ఈ ఘట్టము భాగవతములో పోతనార్యునకు అనుకరణీయ మగుటయే దీని రసవత్తకు ప్రబల దృష్టాంతము.

హంస డిభకోపాఖ్యానము వీర రస ప్రధానమైన యొక ప్రత్యేక కావ్యముగా పేర్కొనదగిన ఉపాఖ్యానము. 'తిక్కనగారి యుద్ధ వర్ణనలకు ప్రతిచ్ఛాయలుగా యుద్ధ వర్ణనలు చేయుటలో సోముడు మిక్కిలి సమర్థుడు' - అను ప్రశస్తికి ఈ గ్రంథమందలి యుద్ధ వర్ణనలన్నియు తార్కాణములే యగును గాని, ఈ ఉపాఖ్యానమునందలి వర్ణనలో ఆ ఛాయలు ప్రస్ఫుటములుగా నుండును. మఱియు నిందలి జనార్ధనుని రాయబారము భారతము నందలి సంజయ రాయబారమునకు సోదరప్రాయమని కొందరు తలంతురు. రాయబారము, సందేశము, ప్రతి సందేశము అనెడి యంశములలో తప్ప సంజయ రాయబారమునకు జనార్థనుని రాయబారమునకు వస్తుతః సామ్యము లేదు. సంజయుడు యుద్ధ సన్నద్ధులైయున్న పాండవులను మాటలచే వంచించి శాంతింప జేయుటకై వారి శిబిరమునకు వచ్చిన కౌరవ పక్షపాతి. మరి జనార్ధనుడు హంస డిభకుల దౌష్ట్యమును సహింపని కృష్ణ పక్షపాతి. రాయబారపు నెపమున ఆ పరమ పురుషుని దర్శనమైనను కల్గుననెడి ఆశతో ఆయన కొలువునకు వచ్చిన

మహాభక్తుఁడు. దూతయై వచ్చినవాడు తాను తెచ్చిన సందేశములను వినిపించుట విధి గావున ఆ భక్తుడు కృష్ణుని యాదేశమున హంస డిభకుల పరుష వాక్యము లను వినిపింప గలిగెనుగాని కానిచో వాటిని ఉచ్చరించుటయే పాపమని తలంచెడి పరమపావనుడు. కావున సంజయునకు జనార్ధనునకును పోలిక లేదు.

తుది రెండాశ్వాసములలో గల కథ (5, 6 ఆశ్వాసములు) ఉషా పరిణ యముగా ప్రసిద్ధి కెక్కినదిగాని, నిజమునకు అది 'బాణాసురబాహు ఖండనము' అని చెప్పదగినది. దుష్ట శిక్షకుడైన కృష్ణుని మహిమలు, పరాక్రమములు చెప్ప దలచిన యీ కవి, బాణాసుర బాహు ఖండనము కూడ కృష్ణుని పరాక్రమకేళికి ఉదాహరణాంతరము కాగలదని యీ కథను ఉపక్రమించినట్లు కథాదియందే కలదు. "మున్ను మురాంతకుండు చేసిన లావు లెన్ని యెన్ని?

కం॥ ఏణాంక ధరుఁడు దోడుగ
బాణుఁడు మొగరింప బాహుపంక్తి శతంబున్
క్షీణమున నఱికి వానిం
బ్రాణముతోఁ బట్టి విడిచె బలి మథనుఁడనిన్."

అయితే బాణ శిక్షకు ఉషానిరుద్ధుల ప్రణయ కలాపము కారణమైనందువలన దీనికి ఉషా పరిణయ మను పేరు వచ్చినది. కాని, సోమన ఈ కావ్యమున వారి వివాహము మాటయే తల పెట్టలేదు. అనిరుద్ధునితోపాటు ఉషనుకూడ గరుడ వాహనముపై నెక్కించుకొని శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకకు తరలి పోయెనని మాత్రము చెప్పెను. వారి వివాహము అచ్చట జరిగి యుండునని మన మూహించుకొన వలయును. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ మాత్రము, శోణ పురముననే కృష్ణుడు వారి వివాహ మహోత్సవము జరిపి మనుమరాలిచే రుద్రాణికి నమస్కారము చేయించినట్లును, పరమేశ్వరి వధువునకు దీవెన లిచ్చినట్లును తన హరివంశమున కథను మంగ ళాంత మొనర్చి ఉషా పరిణయమనెడు పేరు సార్థకపరచెను.

ఈ బాణాసుర కథలో ఇందుధరోపాఖ్యాన మనెడి పార్వతీపరమేశ్వరుల జలకేళీ వనవిహార వర్ణన యంతయు నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందలి సీతారాముల వన విహార వర్ణనకు రూపాంతరముగా నున్నది. కాని అయ్యెడ సీతారాముల ప్రణయ మాధుర్యము వెల్లివిరిసినయట్లు ఈయెడ పార్వతీపరమేశ్వ రుల ప్రణయ మాధుర్యము పరస్ఫుటము నొందలేదు. ఆ సౌకుమార్యము కూడ ఇందులేదు.

కవిత్వ పరామర్శ

సోముని తెలుగు కవులలో ఉత్తమోత్తమ వర్గమున ఒకనిగా పేర్కొను విమర్శకులు కొందరు కలరు. అందును తిక్కనకు సాటి రాగల కవి యిత

దొక్కడే యని వారిలో కొందరి యభిప్రాయము. వారి ఊహ సహేతుకమే యనిపించు లక్షణములు ఈతని కవితయందు చాల కలవు తిక్కనవలెనే యీతడును గ్రంథమును హరిహరనాథున కిచ్చుట యటుండ, రచన యందును ఆయన వలెనే లోక వ్యవహారమునగల మాటలనే యెక్కువ వాడుట, అలతియలతి పదములతో తీక్ష్ణమైన వాక్యరచన చేయుట, మూర్తి చిత్రణమున స్వాభావికతను సంపాదించుట మున్నగు లక్షణములలో సోముని కవిత శోభిల్లుచుండును. ఈ ప్రజ్ఞలవల్లనే యితడు తిక్కనతో సముడని కొందరు భ్రమించుట తటస్థించినది. నిజమే, తిక్కన కవితా పద్ధతి అనుకరణీయము. దాని ననుకరింప బ్రయత్నించిన కవిలేడు. ఏ మాత్రమో దాని ననుకరించి యీషన్మాత్రమైనను నెగ్గితి ననిపించుకొన్న వాడీకవి. కాని, ఇతనికిని అందని సత్తా తిక్కన్నలో చాల కలదు. తిక్కన కావ్యకళా నిర్వహణలో చేరిన గమ్యము సోమునకు కనుచూపుమేరలో నైనను లేదు. ఈతడు గ్రంథమును హరిహరనాథున కంకిత మిచ్చుట లాంఛనప్రాయమేగాని, తిక్కనవలె అపరోక్షానుభూతి ఫలము కాదు. హరిహరనాథ సంబోధనముగల ఈతని పద్యము లన్నియు అర్థద్వయ చమత్కారము కలవియే గాని పరతత్త్వ నిరూపణము గలవి కావు. మఱి పాత్రచిత్రణములో, కథాకథనములో, ఔచిత్య పరిపాలనములో, ధర్మోపదేశములో ఇతడు తిక్కనకు అల్లంత దూరమున నిలువవలసినవాడేగాని సమీపింపదగినవాడు కాదు.

ఇతడు ఎంత నీరసార్థము నైనను ఉక్తివైచిత్రితో సుందరముగా చేయగలడు. ప్రతి పద్యమునందును ఏదో యొక కావ్యగుణము ద్యోతిత మొనర్పగలడు. ఇది యీతని విశిష్టత. కాని, ఆతని భావమునకు తీవ్రమైన పరుగేకాని మందగమనము లేదు. భాషసైతము కంటకశిలా ప్రదేశమున ప్రవహించు ఝరీ వేగమున దుమికి పోవునుగాని సమప్రదేశమున శాంతముగా నడువదు. ఈతనిది చాల ఉద్రిక్తమైన స్వభావము. దానివల్లనే వాక్యములలో కొన్నింట దురుసుతనము కన్పించుచుండును. పుత్త్రభిక్ష నర్థింపవచ్చిన బ్రాహ్మణుడు, శ్రీకృష్ణునితో నీవు నేడురాక రేపు వచ్చిన యెడల ఆ శిశువింతలో "మాడిన నేమి చేయుదువు? మంత్రపు నీళులు సల్లవచ్చెదే?" అని యనుట ఆతని దుఃఖ విహ్వలత దృష్ట్యా చూచినను సమర్థనీయము కాదు. శ్రీకృష్ణునొద్దకు రాయబారమునకు పోవుచు తద్దర్శన పుణ్యమువలన తనకు మారుజన్మ ఉండదని సంతసించెడి జనార్దనుడు. అట్టి పునర్జన్మయే కలిగినచో "కమలజుని పేర దాపటి కాలి బొమ్మ* వేసి

* శత్రువులను జయించిన రాజులు తమ యెడమకాలి గండ పెండేరము నందు పరాజితులైన యా శత్రువుల యొక్క బొమ్మలను చెక్కించుకొని వారు తమ పాదాక్రాంతులైనట్లుగా సంతసించుట యొక పూర్వాచారము

కొందును" అని తామసించుట ఆ ముహూర్తమున సాత్త్విక మనోవస్థలో నున్న ఆ భక్తునకు తగదు.

పైన ఉదాహరించిన దురుసుతనపు పలుకులు, ఉద్రిక్త స్వభావమునకు ఫలము ఆ స్వభావము యొక్క ఫలమే రచనలో అనౌచిత్యములు దొరలు చుండుట. ఇది యిటులుండ, దుష్కర ప్రాసలు, నిరోష్ఠ్య పద్యములు, ఆడంబర శయ్య, మితిమీరిన యనుప్రాస విన్యాసము మొదలగు స్వారస్య విహీనమైన లక్షణములు ఈతని కవిత్వములో తరచుగా పొడకట్టుచుండును. ఈ చిత్రకవిత్వమును ఆలంకారికులు అధమకవిత్వముగా నిరసించిరి యదార్థ రస సంపాదనా శక్తిలేని ఉత్తరకాలపు ప్రబంధ కవులకు ఈ చిత్రకవిత్వమే శరణ్యమై ప్రబంధముల యెడ సరసులకు ఏవగింపు కలిగించినది.

ప్రాచీనాంధ్ర కవి కృతులలో దురవబోధములనబడు వానియందు సోమనాథుని కృతి ప్రధానమైనది అని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారి అభిప్రాయము. ఈ సిద్ధాంతమునకు పూర్వపక్షము లేదు ఈ అప్రసన్నతా దోషమునకు ముఖ్య కారణములివి:

1. ఇతర మండలముల వారికి అర్థముగాని శుద్ధమాండలిక పదములు బహుళముగా వాడట.

2. సంస్కృత పదప్రయోగమున కూడ నిఘంటు సాహాయ్యమున గాని బోధపడని మారుమూల పదములు బుద్ధిపూర్వకముగా ప్రయోగించుట.

3. వాక్యయోజనలో వింతలు విశేషములు కల్పించి అన్వయము దుష్కరము చేయుట.

ఉదా :-

ఉ॥ ఇచ్చినఁ బొంగి యచ్చెలువ యింపును దెంపును లోన మానమున్
మచ్చరముంబెనంగ మురమర్థనుపై నరకాసురేంద్రుపై
నచ్చపుఁ జాయలం గువలయ చ్ఛదగుచ్ఛవిషచ్ఛటా వలిన్
మెచ్చని వానిఁ గీల్కొలిపె లపుఁ జూపుల వాడి తూపులన్!

ఈ యెడ 'కువలయచ్ఛద గుచ్ఛ విషచ్ఛటా వలిన్' అను సమాసమును కులయచ్ఛదగుచ్ఛము, విషచ్ఛటావలి - అని రెండుగా విభజించిగాని ఇందలి క్రమాలంకారము అర్థము కాదు. ఇది యొక వింత సమాస ఘటన.

4. అపూర్వములైన ఉపమలు, అర్థాంతరన్యాసములు ప్రయోగించుట. గ్రంథస్థములైన ఉపమానాదులను ప్రయోగించుట కంటె స్వతంత్రముగా తాను ఊహించినవి ప్రతిభకు నిదర్శనమై యగునుగాని వాటివల్ల వాక్యములకు దుర్బోధకత్వము రాకూడదు. ఉదా :- 'ఇట్టిక సూడినవాడు.'

నరకాసురుని చేతిలో పరాభూతుడైన యముడు వెనుదిరిగి చూడకుండ పారిపోవుటకు సోమన యిట్టికసూడిన వాని పోకను ఉపమానముగా గైకొనెను. ఇట్టిక సూడిన వాడనగా నిటుక యావమునకు నిప్పు పెట్టినవాడు. వాడు నిప్పు పెట్టి వెనుదిరిగి చూడకుండా పోవుట ఆచారము. ఈ యుపమానము సొగసుగనే ఉన్నదిగాని, విప్పి చెప్పినగాని బోధపడదు.

'చేలపంటల గొయ్యలు చెప్పగాదె?' ఇదియొక అర్థాంతరన్యాసము. పండిన చేను కోసిన తరువాత నేలమీద మిగిలిన మొదలి భాగములను 'గొయ్యలు' అని రాయలసీమ ప్రాంతమువారందరు, కోస్తా ప్రాంతమువారు వాటిని 'మోడులు' అందురు. చేను బాగుగాపండిన మోడు లావుగా నుండుటయు, పండనిచో మోడు సన్నగా నుండుటయు సహజమే. జానపద జీవితమునుండి ఈ యర్థాంతర న్యాసమునకు తగిన సామాగ్రిని గైనుట చాలా సొగసుగానున్నది కాని ఆ వాక్యర్థము మండలాంతర వాసులకు అర్థము కాదు ఇటువంటివేగాక ఈ మాత్రమైనను అర్థము గానివి పెక్కులు గలవు.

౫. ఈ గ్రంథమున ప్రాయస- కాంద్ర పొరపాటుచేతనో, అవివేకము చేతనో కాలక్రమమున అపపాఠములు పెక్కు చొచ్చినవి. వాటిని సవరించుట కైనను వీలు లేనంతగా పాతుకొని పోయివున్నవి. ఇది నన్నెచోడుని గ్రంథమునకు పట్టిన దుస్థితి వంటిది.

కం॥ నీవేమి సేయుదీ గాం
డీవము నీకిచ్చి యిమ్ము డెప్పరమైనన్
లావు గలదంచుఁ బలికిన
భావముచేఁ గాదె కోలుపడితి కుమారున్."

నాల్గవ పాదము మొదట "పాపకుచే గాదె" అని దిద్దినగాని పద్యమునకు అర్థము లేదు. ఈ పైవన్నియు నొకయెత్తు, కొన్ని ఘట్టములలో ఈతడు ప్రయోగించిన సాంకేతిక పదజాలము ఒక ఎత్తు. కృష్ణుడు రుక్మిణి సత్యభామలతో పాచికలాడుట వర్ణించిన పట్టున సోమన ప్రయోగించిన సాంకేతిక పదములకు తద్విద్యా నైపుణ్యము గలవారు అర్థము చెప్పగలరేమో కాని కేవల సాహిత్య పరులు చెప్పలేరు.

ఎఱ్ఱన సోమనలు

ఎఱ్ఱన హరివంశ పురాణమునంతను అనువదించుటచేత ఆ రచనలో కావ్యత్వముగల ఘట్టములను, అవి లేని ఘట్టములును కలిసియే యున్నవి. అందుచే సమూహము మీద ఎఱ్ఱన హరివంశము కంటె సోముని హరివంశము రసవత్తరముగా నుండుటలో వింతలేదు. అయినను సోమన గైకొన్న ఘట్టములే

ఎఱ్ఱన గ్రంథములో కూడ కలవు. కావున వాటిని మాత్రమే ఒండొంటితో పోల్చి చూచి వారిరువురి కావ్యగుణన్యూనాధికతలను నిర్ణయించుటకు కొంత ప్రయత్నము చేయవచ్చును. కాని ఆ నిర్ణయము చేయుటకు వారి వారి పద్యములను పోల్చి చూచుట చాలదు. ఒక యెడ ఒకరి పద్యమును, వేరొకయెడ ఇంకొకరి పద్యమును మేలురముగ కానవచ్చును. కావున ఆ ప్రమాణమే పనికిరాదు. కవితా సృష్టికి ఆది భూతమగు కర్తృ మనోధర్మము, చిత్త సంస్కారము, అంతరదృష్టి ప్రమాణముగా గైకొని విమర్శించినచో సారభూతమైన నిర్ణయము తేలవచ్చును.

కవితా కళ సత్త్వ రజస్సుల లీల. జగత్సృష్టికి రజోగుణమును, దాని మర్యాదా పాలనకు (సుస్థితికి) సత్త్వగుణమును కారణములైనట్లే. కవితా సృష్టికి రజస్సును దాని మర్యాదా పాలమునకు సత్త్వమును కారణము లగును. ఈ రెంటిలో రజోగుణము కవిత్వమునకు ప్రాణతుల్యము. సత్త్వము విజ్ఞాన తుల్యము దానిస్థానము బుద్ధి. కవిత్వమునందలి ఆవేశము, తీక్ష్ణ, ఔజ్జ్వల్యము, సౌందర్యము మొదలగు గుణములన్నియు రజస్సంపాదితములగుచుండగా వాటి నన్నింటిని సముచిత స్థానమును మీరనీక ప్రశాంతముగా నడుపుచు రససిద్ధి వరకు కొనిపోవు భారము సత్త్వము వహించుచుండును. వీటి సంబంధము రథ్య సారథి సంబంధము వంటిది. ఎవని కవిత్వమున ఈ సత్త్వాధికారము న్యూన మగునో, వానిది యెంత ఉజ్జ్వల రచన యైనను, రస సంపాదన వ్యాజమున కలిగెడి అతిమాత్ర భావావేశ జనితమైన దోషములకు ఆకరమగుచుండును.

ఈ ధర్మములను బట్టి చూచినచో, ఎఱ్ఱన కవితలోగల సత్త్వసిద్ధి సోముని కవితలో లేదు. సోమన రసభావము ఆవేశమున విశృంఖల విహారము చేయు చుండగా ఎఱ్ఱన భావము సత్త్వసంయమితమై గంభీర మందగమనముతో సాగి పోవును. సోమన భావగమనము లేడి పరుగు వంటిది. ఎఱ్ఱనది గజగమనము వంటిది. సూర్యకిరణ స్పర్శచే తామరప కోరకము చలించి, వికసించి మక రంద నిష్యంది యైనట్లు కవివాక్కిరణ స్పర్శచే భావుకుని హృదయము స్పందించి విప్పారి ద్రవీకరించును. ఈ తుది యవస్థలోనే కావ్యరసామృతా స్వాదనలోని అమృతసిద్ధి కలుగును. సోమన తన భావావేశముచే సాధింప గలిగినది యిందలి రెండవ యవస్థ మాత్రమే. ప్రశాంతమైన భావగమనములో హృదయద్రవీకరణము కలిగించి, పాఠకుల తన్మయులజేయు శక్తి యీతని కవిత్వములో చాలా తక్కువ. ఈతడు కలిగించు హృదయవిస్తృతినిబట్టి 'ఓహో!' యని యాశ్చర్యచకితుల మగుదుమేకాని, 'ఆహా!' యనెడి పరవశ భావమును పొందజాలము. మన మాతని మెచ్చుకొందుమే గాని, అతనిలో లీనము కాలేము.

ఈ పరమానుభూతిని ఎఱ్ఱన సూక్ష్మముగా కలిగింపగఁడు. కాని యెఱ్ఱన కలిగించెడి పారవశ్యము కొన్ని ఘట్టములలోనే కానవచ్చును. సోమన కలిగించు ఆశ్చర్యము ప్రతి పద్యములోను వ్యక్తమగును.

సోమన నాగర జన మర్యాద లెరిగింగిన మేటి. అతడు వర్ణించు వన విహారములు, ద్యూత క్రీడలు మున్నగునవి అందులకు తార్కాణము. రాజాస్థాన ప్రవేశమున్నను, ఎఱ్ఱనకు ఆ పరిచయమున్నట్లు కానరాదు. శంభుదాసుడు సమగ్రముగా నెరిగినది పల్లీజన జీవితము. గోకుల వర్ణనమును మిషగా గైకొని యాతడు చిత్రించిన నిరాడంబర జానపద జీవితము, పోతన చిత్రణమునుగూడ మించిపోయినది. దండయాత్రలు, నగర సంరక్షణలు, ముట్టడులు, ద్వంద్వ యుద్ధములు, తుముల యుద్ధములు మొదలగు సేనా కార్యవర్ణనలు చేయుటలో సోమన ఆ రంగములను ప్రత్యక్షముగా ప్రదర్శింపగలడు. అయినను అవి కథా కాలమునాటి పరిస్థితులుగాక అతని కాలమునాటివిగా కన్పట్టును. ఎఱ్ఱన వర్ణనములు అంత స్వాభావికముగా నుండవు.

సోమన భారతము వ్రాయవలసివచ్చినచో యుద్ధపంచకములను మాత్రము వ్రాయగలడేమోకాని తిక్కనవలె తుదిపర్వములనుగాని, ఎఱ్ఱనవలె అరణ్య పర్వమునుగాని వ్రాయలేడు. ఆ ఘట్టములను వ్రాయుటకు ఆవశ్యకమైన మనోనిగ్రహముగాని, ప్రశాంత కథనముగాని అతనికి లేదు.

వ్యాసుడు, వాల్మీకి మొదలైన ఆర్షకవులకును, నైషధాది లౌకిక కావ్య కర్తలకును సంస్కృతమున ఏ వాసి కలదో, అట్టి వాసియే తెనుగున కవిత్రయము వారికిని, ఇతర ప్రబంధకర్తలకును కలదు. ఎఱ్ఱన తెనుగున ఆర్షకవి వర్గములోని వాడు. సోమన లౌకిక ప్రబంధకర్తల కోటిలోనివాడు.

ఇతడు వసంత విలాసమనెడి యింకొక గ్రంథము రచించినట్లు లక్షణ గ్రంథముల వలన తెలియుచున్నది.

సోముని నవీనగుణ సనాథత్వము

శబ్దనిర్మితమైన వాఙ్మయకళలో కవిత్వము, సాహిత్యము, సారస్వతము అనునవి ఉత్తరోత్తర విపులతర కక్ష్యలు. రసానందమీయగల పద్యరచన కవిత్వము. అది సాహిత్యమునకు ప్రధానాంగము. ఛందోమయము కాకపోయినను రసానంద మీయగల్గినచో నదియు సాహిత్య పదవాచ్యమే యగును. అనగా రసవంతములైన గద్య పద్య రచనలన్నియు సాహిత్యముగా పరిగణింపబడును. ఇక ఆనందదాయకములైన రసవద్ఘట్టములేగాక, విజ్ఞానప్రదములైన ఆధ్యాత్మిక చారిత్రకాది విషయ ప్రధానమైన ఘట్టములు కూడ కల రచన సారస్వతము.

వ్యుత్పత్తిమాత్ర ఫలములై, ఆనందప్రదములు కాని ఘట్టములలో కవిత్వపదార్థమే ఉండదు. కావ్య ఘట్టములతోపాటు విజ్ఞానప్రదములైన అట్టి ఘట్టములుగూడ గల గ్రంథములను అలంకారికులు శాస్త్రకావ్యములని పేర్కొనిరి. వాటిలో కావ్య మిచ్చెడి యానందముతో పాటు, శాస్త్రమొసంగెడి విజ్ఞాన విషయములు కూడ కలిసి యుండుటచే అవి ప్రత్యేకముగా కావ్యములును, ప్రత్యేకముగా శాస్త్రము లును గాక ఉభయగుణాత్మకముగా శాస్త్ర కావ్య ప్రదేశమునకు తగునని వారి యుద్దేశము. భారతాది మహేతిహాసములును, తక్కిన పురాణములును ఈ జాతి లోనివి. పురాణములయందు ఆసాంతము రసాస్వాదనము నపేక్షించుట వ్యర్థ మనోరథము. కాని పురాణములను తెనిగింపదలచిన ఆంధ్రకవి, విషయప్రధాన ములైన ఘట్టములను తొలగించి రసవద్ఘట్టములనే చేపట్టినచో ఆ అనువాదము పురాణమే యనిపించుకొనదు. యథార్థముగా సాహిత్యకక్ష్యకు చెందని ఆకావ్యే తర భారమును తొలగించి, కావ్యత్వము గల ఘట్టములనే అనువదించుటకు పూనుకొని రసపోషణతో వాటి కావ్యత్వమును సార్థకము చేయబూనినచో నతడు సాహిత్యరసపోషకు డనిపించుకొనును.

ఈ సాహిత్య రసపోషణకు ప్రస్తుతః రసవత్తరమైన యితివృత్తము కావలయును. ఆపైని కథాకథనము, కథా ప్రవర్తకములైన పాత్రల చిత్రణము, కథ వర్తించిన రంగస్థల వర్ణనము, ఇంపుగొల్పెడి అలంకారికమైన శబ్దరచన ఆ రసపోషణకు సంవిధాన సామగ్రిగా నుపకరించును. నాచనసోముడు హరివంశ మనెడి సారస్వతమునుండి సాహిత్య ఘట్టములను కొన్నింటిని వేరుచేసి ఆ కథ లను పైన పేర్కొన్న సామగ్రితో రసపోషణ చేయుటచే నతనికి సాహిత్య రస పోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి యనెడి బిరుదు వచ్చినది. భారతాది పూర్వరచనల మార్గమునుండి విడివడి యితడు రసపోషణ సామగ్రితో ఒక పురాణ భాగమును నూత్నపద్ధతిలో రచించుటచేతనే నవీనగుణ సనాథుడయ్యెను. కేవల రసపోషణ ప్రయత్నమే ఆ నవీనగుణము. ఆ ధోరణికి విషయ ప్రధానములు విజ్ఞానదాన మాత్ర ప్రయోజనములునైన ఘట్టములు పనికిరావు

ఇతర కవులు

రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు

నన్నయ్య భట్టు తిక్కకవి నాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరు డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
వెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడె తగునా యిటు దోసపుమాట లాడగన్.

అని శ్రీనాథుడు రావిపాటి తిప్పనను పూర్వ మహాకవులలో నొకనిగా స్తుతించెను. సంస్కృతమున నీతడు "ప్రేమాభిరామము" అనెడి ఏక "వీథి"ని వ్రాసెను. దానినే శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామ మనుపేర తెనిగించెను. పై పద్య మందులోనిదే. ఆ వీథిగాక, త్రిపురాంతకుడు పార్వతీ స్తుతి పరముగా అంబికా శతక మనెడి యొక శతకమును, చంద్ర తారావళి యనెడి నొక నక్షత్రమాలను వ్రాసినట్లు లక్షణ గ్రంథోదాహరణములబట్టి తెలియనయ్యెను. ఇతడు వ్రాసిన యింకొక కావ్యము 'త్రిపురాంతకోదాహరణ' మనెడి ఖండకావ్యము. అదృష్టవశమున నది మాత్రము నష్టముగాక నిల్చి యున్నది.

అంబికాశతకము పార్వతీదేవి సౌందర్య వర్ణనలతో గూడిన యొక భక్తి శతకము. ఉపాస్య దేవతా సౌందర్యమును వర్ణించు భక్త కవులకు భక్తి భిన్నమైన మనోవికారముచే మనస్సు చలించినచో ముప్పు వాటిల్లుట నిజము కనుకనే మనోనిగ్రహములేని కవులెవ్వరును ఆ జోలికి పోరాదు. ఆదిశంకరుల సౌందర్యలహరి, మూక కవియొక్క కామాక్షీ పంచశతి సంస్కృతమున దుర్లకమైన అట్టి శృంగార భక్తి భావనకు ఉత్తమోదాహరణములు. ఒకటి రెండు ఉదాహరణములచేతనే, త్రిపురాంతకుడు తన అంబికా శతక రచనమున అట్టి మహనీయతను సాధించెనని చెప్పవచ్చును.

కూడెడి వెంద్రుకల్ నిడుద కూకటిఁ ద్రోవగఁ బొట్టపై వళుల్
జాడలు దోపఁ గ్రొమ్మొలకు చన్నుల మించు దొలంక, సిగ్గునన్
జూడగ నేత్రముల్ మెఱుగు జూపులనీన హిమాద్రి యింట నీ
వాడుట శూలికిన్ మనము వాడుటగాదె తలంప నంబికా!

తెప్పల బోరుదల్పు లిసిరెంతలు హారెడు చూపు గుంచియున్
ద్రిప్పి తళుక్కునం దెరచి తిన్నని మోమునం గాయు వెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న వేడుకలు మూగిన సిగ్గసియాడం బ్రీతి నీ
వప్పరమేశుం జూచి తనువర్ధముంగొంటి పొసంగ నంబికా!

లాచిపరాంగనల్ పర విలాస మనోహరా విభ్రమంబులన్
జూచినం జూడ డుత్తముడు చూచినం జూచును మధ్యముండు దాం
జూచినం జూడకుండినను జూచు కనిష్ఠుడు నన్ను వీరిలోం
జూచినం జూచుకుండు గుణిం జూచిన చూపునం జూడు మంబికా!

కవియేగాదు, విగ్రహ శిల్పిగాని, చిత్రలేఖకుడుగాని తాము సృష్టించెడి యెట్టి సుందర విగ్రహముల యెడను, మనో నిగ్రహము కోల్పోవక పరమ భక్తితోనే, క్రియా మాధుర్యమును సాధింపవలెను. లేనిచో చేసేతల ఆత్మహాని కొని తెచ్చుకొన్న వారగుదురు బ్రహ్మ తన సుందర సృష్టియైన శతరూపయెడ మోహ దృష్టిని జరపినందుకేగదా, ఒక శిరమును కోల్పోయి చతుర్ముఖుడగుట 'తన సృష్టిని తాను కామింపరాదు' అనెడి ధర్మమే ఆ పురాణ కథలో నిమిటియున్న అంతరార్థము

త్రిపురాంతకోదాహరణము :

ఇది శ్రీశైలమునకు తూర్పు వాకిలియైన త్రిపురాంతకమున కుమార గిరి మీద వెలసియున్న శివుని గురించి చేసిన స్తోత్రము. ఉదాహరణమనగా దేవతా స్తుతిరూపమైన యొక ఖండ కావ్యమని చెప్ప నొప్పును. ఇందక్షర గణబద్ధములైన వృత్తములును, మాత్రాగణ బద్ధములైన (రగడ) గేయములును గలసి, మార్గదేశీ కవితల రాశిగా, గేయ పద్య స్వరూపముల సంకలనముగా పొడ కట్టుచుండును. ఆంధ్రలాక్షణికులలో దీని లక్షణము మొదటజెప్పినవా డనంతుడు. తరువాతివా డప్పకవి. దీని స్వరూప మిట్లుండును-

ఆ యిష్టదేవత పేర మొదట నొక వృత్తమును, ఒక యెనిమిది పాదముల రగడయు, మరొక యెనిమిది యర్ధ పాదముల రగడయును మూడును కలిపి వరుసగా ప్రథమావిభక్తిలో నుండును. పూర్ణ పాదముల రగడ కళిక యనియు, అర్ధ పాదముల రగడ 'ఉత్కళిక' యనియు పిలువబడును. ఆ మూడు పద్యములును గలసి యొక దళమగును. ఆ విధముగా ప్రతి విభక్తి యందొక దళము చొప్పున ఎనిమిది దళము లుండును. కడపట సార్వ విభక్తిక వృత్త మొకటి యుండును. అనగా మొత్త మిరువదియైదు పద్యము లన్నమాట.

సంస్కృతమున గూడ ఈ జాతి ఖండ కావ్యములు కలవు. అవి కేవలము ఇష్టదేవతా స్తోత్రములేకాక, రాజుల శత్రు విజయాది మహాకార్యముల వర్ణనలు

కలవియై యుండినట్లు వాఙ్మయములో సూచనలు కలవు. కాళిదాసు రఘువంశము నందు "జయోదాహరణం బాహ్వోర్గాపయామాస కిన్నరాన్" (రఘువం.4-78) రఘుమహారాజు జైత్రయాత్ర చేసిన సందర్భమున ఉత్సవ సంకేతులను జయింపగా ఆ జయోదాహరణమును కిన్నరులు గానము చేసిరట. ఆ 'ఉదాహరణము' ఒక ప్రబంధ విశేషమని మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యానించెను. కావున ఉదాహరణము ఒక ప్రత్యేక కావ్యమే ప్రబంధ విశేష మనుటచేత నిబద్ధకావ్య జాతిలోనిదనియు, లక్షణయుతమైన దనియు గ్రహింపదగును.

ప్రతాప రుద్రీయమున సంస్కృతోదాహరణ లక్షణము కొంత కలదు.

"యేన కేనాపి తాళేన గద్యపద్య సమన్వితమ్,
జయేత్యుపక్రమం మాలిన్యాదిప్రాస విచిత్రితమ్
తదుదాహరణం నామ విభక్త్యష్టాంగ సంయుతమ్"

ఇందలి గద్య పద్య సమన్వితత్వము తెనుగున లేదు ఆ గద్య స్థానము ననే కాబోలు తెలుగు కవులు గేయములు నిల్పిరి. నిజమునకు పద్యమునకువలె గద్యమునకును తాళగతి పూర్వకాలమున గలదు. రానురాను ఒక్క కీర్తనకు మాత్రమే తాళము నిలిచి గద్య పద్యములకు లేకుండ బోయినది.

తెనుగునకూడ ఇష్టదేవతా పరముగా అవతరించిన ఈ రచనలు కాలక్రమమున మహాపురుషుల ఉదాత్త కార్యపరములుగా కూడ రచింపబడ జొచ్చెను. పయి లక్షణములందలి జయ శబ్దోపక్రమణము తెలుగున లేదు. ఈ ఆది నియమము కూడ అతి ప్రాచీన కాలమునుండి వచ్చు సంప్రదాయమై యుండవచ్చును రాజు యు, రాజవంశములయు మహాకార్యముల నుదాహరణ రూపమున స్తోత్రము చేయు వందిమాగధులు జయశబ్దపూర్వకముగా పఠించి యుందురు. మహానవమికి గిలకలు పట్టెడి బడిపిల్లలు 'జయీభవ-విజయీభవ' అను నుపక్రమణికతో దాతను సంబోధించుట, ఈ మర్యాదయొక్క ఛాయయే కావచ్చును.

ఈ యుదాహరణములు తెనుగున పతకములవలె నసంఖ్యాకములు పుట్టి యుండును. ప్రాచీనములైన ఖండకావ్యమువన్నిటివలె నవియు నష్టమించి పోయినవి. పోయినవి పోగా, మిగిలిన వాటిలో ప్రసిద్ధములైనవి యీ క్రింద నుదహరింపబడుచున్నవి.

1. బసవోదాహరణము - పాల్కురికి సోమనాథుడు (తెలుగునను, సంస్కృతమునను), 12 వ శతాబ్ది.
2. త్రిపురాంతకోదాహరణము - రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు, 14 వ శతాబ్ది.
3. వేంకటేశ్వరోదాహరణము - తాళ్ళపాక తిమ్మమలయ్య

4. హనుమదుదాహరణము - చిత్రకవి పెద్దన (ల.సా సం), 16 వ శతాబ్ది అపర భాగము.
5. శ్రీకృష్ణోదాహరణము - కాకునూరి యప్పకవి (అప్పకవీయము), 17 వ శతాబ్ది.
6. రఘునాథీయోదాహరణము - సుదురుపాటి సాంబశివకవి, 18 వ శతాబ్ది.

ఇతని కాలము:

త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామమునకు ఓరుగల్లు పట్టణము రంగస్థలము. కథ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్య కాలములో జరిగినది. ఆనాటి యా పుర వైభవమును కన్నులార జూచి యా నగర జీవనమును అనుభవించి దానిని మనకు ప్రత్యక్ష దర్శన మొనర్చిన త్రిపురాంతకుడు ఇంచుమించు మారనకు సమకాలికుడై యుండదగును. అగుచో అది తిక్కన యుగము. ఎఱ్ఱాప్రగడ యుగమునకు కొంచెము పూర్వము. కాని యీ రెండు యుగములకును అతి సన్నిహితత్వము కలదు గనుక, ఇతనిని ఎఱ్ఱన యుగములోని వానినిగానే గ్రహింపవచ్చును. మఱియు అంబికా శతకాదులైన మూడు తెలుగు రచనలు ప్రేమాభిరామము తరువాతనే పుట్టియున్న యెడల, తిప్పనను ఎఱ్ఱన యుగములో జేర్చుటయే సహేతుకము. ఈతడు రచించిన త్రిపురాంతకోదాహరణము కూడ ఉత్పన్నమై పోయినయెడల రావిపాటి తిప్పన శ్రుతనామములలో చేరియుండెడివాడు.

ఈ యుగమునందలి శ్రుత నామములు:

ఈ యుగమునందలి శ్రుత నామములలో చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు ముఖ్యుడు.

శ్రీనాథుడు మొదలుకొని చాలమంది పూర్వ కవులు ఈ యమరేశ్వరుని ఒక మహాకవిగా పూర్వకవిగా మహాకవి సంస్మరణ పద్యములలో పేర్కొనిరి. ఈ క్రింది పద్యము శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామములోనిది.

"నన్నయభట్టు తిక్కకవి నాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరు డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
వెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడె తగునా యిటు దోసపు మాటలాడగన్"

దీనినిబట్టి అమరేశ్వరుడు తిక్కన యుగమునకు శ్రీనాథుని యుగమునకును మధ్య కాలమువాడు కాదగునను ఊహచే ఈ యుగమువాడుగా పేర్కొందురు. ఇతడు "విక్రమసేనము" అను ఒక మహా కావ్యము వ్రాసెనట. ఆ గ్రంథ మిప్పుడు లభ్యముకాదు. లక్షణ గ్రంథములలోను, సంకలన గ్రంథముల

లోను, అందులోనివిగా కానవచ్చు పద్యములు సుమారు ఏబది కలవు. వాటినిబట్టి యిది ఒక శృంగార రస ప్రధానమైన ప్రబంధమనియు, విక్రమసేను డనెడి మాళవరాజు నాయకుడనియు, అతని రాజధాని ఉజ్జయిని యనియు, నిషధరాజ తనయ నాయికయనియు తెలియవచ్చుచున్నది. అంతేగాక, ఆ పద్యములలో పుర వర్ణనమునకు సంబంధించినట్టియు, జలకేళీ వన విహారములకు సంబంధించి నట్టియు పద్యముల పోకడనుబట్టి అది యష్టాదశ వర్ణనాయుతమైన ఒక శృంగార రస ప్రబంధమని యూహింపవచ్చును. సంస్కృత వాఙ్మయములో ఆ పేరుగల కావ్యమేదియు నున్నట్లు తోచదు. కావున నిది అనువాదము కాక స్వతంత్ర ప్రబంధమే కానవచ్చును. అగుచో నన్నెచోడుని కుమార సంభవము తరువాత అమరేశ్వరుని విక్రమసేనము రెండవ స్వతంత్ర గ్రంథముగా పరిగణింప బడదగును.

శ్రీనాథుడు

శ్రీనాథుని గురించి చెప్పికొను సందర్భమున రెడ్డిరాజ్య చరిత్రను సంగ్రహముగా పరిశీలింతము.

రెడ్డిరాజ్యమును స్థాపించినవాడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి. ఇతడే హరివంశ కృతిపతి. ఇతని కాలము క్రీ. శ. 1323-1350. అనంతరము అతని కుమారుడు అనపోతారెడ్డి రాజయి, 1362 వరకు రాజ్యమేలెనని కొందరును, 66 వరకు ఏలెనని మరి కొందరును అందురు. రాజధాని అద్దంకినుండి కొండవీటికి మార్చబడినది ఇతని కాలముననే అని ఒక మతము కలదు. ఇతని అనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చిన ఇతని సోదరుడు అనవేమారెడ్డి కాలమున ఆ మార్పు జరిగినదని ఇంకొక మతము. ఈ అనవేముడు 1381 వరకో లేదా 83 వరకో రాజ్యము నేలెను. ఆ ఇరువురి సోదరుల పాలన కాలములో బాల సరస్వతి యనెడి పండితుడు విద్యాధికారిగా నుండెను. ప్రకాశభారతీయోగి అను ఒక తెలుగు కవి కూడ అనవేమారెడ్డి కాలమున ఆస్థానకవిగా నుండెనట; ఆతని గ్రంథము లేవియు కానరావు.

అనవేమునికే ధర్మవేమన అని దాతృత్వ సూచకమైన ఒక బిరుదము కలదు. అతని అనంతరము, అతని అన్నయైన అనపోతారెడ్డి కుమారుడు కుమారగిరి సింహాసనమెక్కి (1381 or 1383) సుమారు ఇరువది సంవత్సరములు (1400 or 1402) త్యాగభోగ శీలుడును, సంగీత నాట్య కళాలోలుడును అయి కాలము పుచ్చెను. సంస్కృతమున వసంతరాజీయ మనెడి ఒక నాట్య శాస్త్రమును కూడ వ్రాసెను. ఇతడు రాజ్య పాలనాదులకంటె, విద్యా వినోదములందును, విలాసకార్యముల యందును యెక్కువ మక్కువ చూపుటచే ఈతని బావమఱదియైన (చెల్లెలు మల్లాంబిక భర్త) కాటయవేముడు పరిపాలనా భారమును వహించి రాజుగానే ప్రవర్తించెను. ఆ దినములలో రెడ్డిరాజ్యమునకు ప్రతినిధిగా రాజమహేంద్రవరమున అల్లాడరెడ్డి కలడు. కుమారగిరి ఆ సీమను సోదరికి అరణముగా ఒసగుటచే కాటయవేముడు దానిని సొంతముగా పాలించుకొనుటకై రాజమహేంద్రము వెళ్ళి అచ్చట స్థిరపడెను. ఈ అరణ ప్రదానము 1386 లో జరిగినదని కొందరును, 1398లో జరిగినదని కొందరును చెప్పుదురు. ప్రదానము 86లో జరిగి, కాటయవేముని స్వయంపాలనారంభము 1398లో ప్రారంభము కావచ్చును. అగుచో ఆ రెండు మతములకు సమన్వయము కుదురును.

కుమారగిరికి సంతానము లేదు. అందుచే అతని అనంతరము అతని పినతాత కొడుకు పెదకోమటి వేముడు రాజయ్యెను. ఈతని కాలము 1400-1420 లేదా 1402-1420. ఇతని ఆస్థాన కవిశేఖరుడే శ్రీనాథుడు. మామిడి సింగనామాత్యుడు రాజమంత్రి శృంగార నైషధము కృతిభర్త ఈ మంత్రి శేఖరుడే.

పెదకోమటి వేమన కాలములో రెడ్డిరాజ్యమునకు ఒకవంక రాచకొండ వెలమరాజులతోను, ఇంకొక వంక విజయనగర రాజులతోను వైరము పెరిగి, యుద్ధములు తటస్థించెను. సర్వసమర్థుడైన పెదకోమటి ఆ యుద్ధములలో శత్రువులను జయించి, రాజ్యమును సురక్షిత మొనర్చెను. ఇది ఇటులుండ రాజమహేంద్రవరము, రెడ్డిరాజ్యములో అంతర్భాగమే కనుక ఆ సీమకు కాటయ వేముడు స్వతంత్రరాజగుట పెదకోమటికి సమ్మతము కాలేదు. అది కారణముగా ఆ బంధువు లిరువురును శత్రువులైరి. పెదకోమటి అనంతరమున రాచవేముడు కొండవీటికి రాజయి నాలుగు సంవత్సరములే పరిపాలన చేసెను. (1420-1424) ఈతని కాలములోనే కొండవీటి ప్రాభవము క్షీణించిపోయి నిలువలేక విజయనగర సామ్రాజ్యమున లీనమై పోయెను.

రాజమహేంద్రవరశాఖలో మొదటి స్వతంత్రరాజు కాటయవేముడు. అతడు 1419 వరకు పాలించెను. రాజ్యపాలనాధికారము స్వీకరించుటతోనే తనకు పూర్వము రాజప్రతినిధిగా నున్న అల్లాడరెడ్డికి దండనాథ పదవి యిచ్చి మన్నించెను. కాటయవేముడు సంస్కృతమున సరసమైన పాండిత్యముకలవాడు. కాళిదాస నాటకత్రయమునకు ఈ రాజు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములు చాలా ప్రసిద్ధి గలవి. ఈ రాజపండితుడు తనకీ రాజ్యమిచ్చిన బావగారి యెడల యెంతో ప్రేమాభిమానములు కలవాడు. తాను వ్రాసిన నాటక వ్యాఖ్యానములలో కుమార గిరిపేరు సంస్మరించుటయే గాక తన పుత్రునకు కుమారగిరి యని పేరు పెట్టు కొనెను అతని కాకుమారుని తరువాత నొక పుత్రికయు కల్గెను. ఆమె పేరు అనితల్లి. కాటయవేముని అనంతరము అతని కుమారుడు కొద్ది కాలముననే చనిపోవుటచే అతని బంధువైన అల్లాడ రెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చి 1420 వరకు పరిపాలించెను. ఈ యల్లాడరెడ్డి రాజప్రతినిధిగా పైన చెప్పబడిన అల్లాడరెడ్డి కాడు. ఇతడు ధర్మవేమన దౌహిత్రియైన వేమాంబకు భర్త. ఇతనికి వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి అను నలుగురు కుమారులు గలరు. వీరిలో రెండవవాడైన వీరభద్రారెడ్డి కాటయవేముని పుత్రికయగు అనితల్లిని పెండ్లాడి, భార్యాపరముగ లభించిన రాజమహేంద్రవర రాజ్యమునకు పాలకుడయ్యెను. అల్లాడరెడ్డి నలుగురు కుమారులలో పెద్దవాడైన వేమారెడ్డి సర్వసమర్థుడు.

ఇతడు పరిపాలనాభారము నంతను తానే వహించి తమ్ముని పేరనే రాజ్యమును నడిపెను. వీరి మంత్రియే బెండపూడి అన్నయ్య, శ్రీనాథుని భీమేశ్వర పురాణమునకు కృతిపతి. శ్రీనాథుడు ఈ వీరభద్రారెడ్డికే తన కాశీఖండము కృతి యిచ్చెను. ఈ యన్నదమ్ముల పరిపాలనము 1440 సంవత్సరము వరకు సాగెను అంతలో ఆ రాజ్యమును నిలుపుకొనదగిన సమర్థుడు లేకపోవుటచే కొలదికాలము నామమాత్రావశేషమైయుండి తురకు గజపతుల హస్తగతమయ్యెను. అల్లాడరెడ్డి కుమారులలో మూడవవాడైన దొడ్డారెడ్డికి నిశ్శంక కొమ్మన తాను రచించిన శివలీలా విలాసమను కృతి యిచ్చెను.

శ్రీనాథుని జీవితకాలము

శ్రీనాథుని జన్మకాలము 1365 అయియుండునని శ్రీ కందుకూరి వీరేశ లింగం పంతులు మొదలగువారును, 1385 అని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారును నిర్ధారించిరి. ఆయన జీవితకాలమును నిర్ణయించుటకు మూలాధారము కాశీఖండ పీఠికలోని-

చిన్నారి పొన్నారి చిరుతకూకటినాడు రచియించితిని మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనమున శాలివాహన సప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండు జవ్వనమ్మున యందు హర్షనైషధ కావ్య మాంధ్రభాష
బ్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకమున గొనియాడితి భీమనాయకుని మహిమ

బ్రాయమింతకు మిగులం గై బ్రాలకుండ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథమేను
దెనుగుజేసెద గర్ణాట దేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి" అను పద్యము.

ఇందు దాహృతములైన గ్రంథములలో మనకు లభించినవి మూడే. నైషధము భీమేశ్వరపురాణము, కాశీఖండము. వీనిలో మొదటిదగు నైషధము పెదకోమటి వేముని పాలన కాలములో వ్రాయబడినది. ఆ రాజు పరిపాలనా కాలము 1402 నుండి 1420. ప్రభాకరశాస్త్రి గారి కాలనిర్ణయము ప్రకారము 1385 వ సంవత్సరములో పుట్టిన ఈ కవి ఆ గ్రంథరచన వేళకు పరిపూర్ణ యౌవనుడు; గనుక ఆ గ్రంథ మించుమించు 1410 - 15 మధ్య వ్రాసియుండ వలెను. శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు చెప్పినట్లు 1365 జన్మకాలమయినచో అతని యౌవనకాలము 1400 ప్రాంతమగును. అగుచో నైషధము పెదకోమటి పాలనారంభమున (1402) వ్రాయబడి యుండవలెను. కాబట్టి ఈ గ్రంథమును బట్టి శ్రీనాథుని జన్మకాలము నిర్ణయించుట సుకరముకాదు ఏమనగా 1365 జననవత్సరమైనచో గ్రంథరచన పెదకోమటి వేముని పరిపాలనారంభమునను,

1385 జనన వత్సరమైనచో పెదకోమటి పరిపాలన మధ్యకాలముననే జరిగి యుండవలెను. ఈ రెండును సంభావ్యములే గనుక ఈ గ్రంథము శ్రీనాథుని జన్మకాల నిర్ణయమునకు సమర్థమైన ఆధారము కాదు. భీమేశ్వర పురాణము అందుకు సమర్థమైన గ్రంథము. రెండవదియైన భీమేశ్వరపురాణము నాటికి శ్రీనాథుని వయస్సు ప్రౌఢనిర్భరము. ఇది 1426-40 మధ్య రాజ్యమేలిన వీర భద్రారెడ్డి మంత్రికి కృతిగా నీయబడినది. ఆ గ్రంథ పీఠికలో నహ్మదుషా యను బీజాపూర్ నవాబును పేర్కొనిన పద్యము గలదు.

అన్నయ మంత్రిశేఖరు డహ్మదుషా సురదాణ భూమిభృ
త్సన్నిధికిన్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమ మహీసురేంద్ర రా
జ్యోన్నతి సంతతాభ్యుదయ మొందగ బారసిభాష ప్రాసినన్
గన్నులపండువై యమరు గాకితమందలి వర్ణ పద్ధతుల్."

ఈ నవాబు పాలనకాలము 1420-35. కావున భీమేశ్వరపురాణము 1430 ప్రాంతమున నలుబది ఐదు సంవత్సరముల ప్రాయమున రచించి యుండ వలయును. అంతకు మించియుండుట అసంగతము. ప్రౌఢ నిర్భరవయఃపరి పాకమనగా 40-45 సంవత్సరముల వయస్సు. 1365 లో జన్మించిన కవికి 1426 నాటికే షష్టిపూర్తి జరిగియుండును. అది అపరవయస్సుకాని ప్రౌఢ వయస్సు కాదు భీమఖండ, కాశీఖండ రచనలకు నడుమ కాలవ్యవధి చాలకలదు. కాశీఖండ రచననాటికే తన శరీరమున ముదిమి లక్షణములు పొడగట్టుచున్నట్లు కవికే గోచరించినది. "ప్రాయమింతకు మిగుల గైప్రాలకుండ" అను వాక్యము నకు ఇప్పటికే వయసు మరలినది; ఇంతకు మిక్కిలిగా ముదిమిరాకముందు, అని యర్థము. అది కొంచెము తక్కువ ఏబదియేండ్ల వయస్సు. భీమఖండముననను, కాశీఖండముననను వ్యాసుని భిక్షకు బిలచిన బ్రాహ్మణి "పంచాద్వర్షదేశీయయైన పెద్ద ముత్తైదువ" శ్రీనాథుని దృష్టిలో ఏబదియేండ్లకు ప్రాయముకై ప్రాలి పెద్ద తనము వచ్చును గనుకనే ఆ బ్రాహ్మణి కావిశేషణములు వాడెను. అదియు వీరభద్రారెడ్డి కాలమందే. భీమేశ్వరపురాణ రచనానంతరము కాశీఖండ రచనకు పూర్వము పది సంవత్సరములైనను వ్యవధి నంగీకరింపవలెను. అప్పుడే 'ప్రాయమింతకు మిగులగై ప్రాలకుండ'- అను కవి వాక్యము సంగతమగును. ఈ మూడు కాలములను సమన్వయించి చూచినచో, 1415 ప్రాంతమున జవ్వన మును, 1430 ప్రాంతమున నడివయస్సును, 1440 ప్రాంతమున జరారంభ మును ననుభవించిన కవి 1360 సంవత్సరమునకు ముందు పుట్టియుండడు. అతని జన్మకాలము 1380 ప్రాంతముకాని, శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారన్నట్లు 1385 గాని కావలయును, కాశీఖండానంతరము పెక్కు సంచారములుచేసి,

మరికొన్ని గ్రంథములు రచించి - జీవికార్థము - ఇంకను పడరానిపాట్లు పడిన యీ వృద్ధకవి 1470 ప్రాంతము వఱకు జీవించె ననుకొన్నను తప్పులేదు.

వైదుష్యము :

ఆంధ్రకవులలో తిక్కన తరువాత నింతటి విద్వత్కవి యింకొకడులేడు. తిక్కనవలెనే శ్రీనాథుడు తన కాలమున సాహిత్య సింహాసనము నధిష్ఠించిన కవి చక్రవర్తి. ఆయనవలెనే రాజాస్థానములందధికారమునెఱపి, రాజభోగము లనుభవించిన పుణ్యశాలి సమకాలమందే కాక నిన్న మొన్నటి వరకు అర్వాచీన కావ్య రచనలకు తన శైలిని ఒరవడిగా బెట్టిపోయిన గురువు విపుల కావ్యేతిహాస పురాణముల నుండి ఆంధ్రరసికుల దృష్టిని ప్రబంధముల దెసకు మరలించిన యుగకర్త. చిన్ననాటనే వేదవేదాంగాది పాండిత్యమును సంపాదించి, సాంఖ్యాది సిద్ధాంతములను, శైవవైష్ణవాద్యాగమంబులను, పాతంజలాది యోగములను, న్యాయవైశేషికాది దర్శనములను నామూలాగ్రముగా నెఱిగిన మహావేత్త. ఈ సమస్త విద్యాపరిశ్రమము నాతని గ్రంథములలో ప్రసంగము వచ్చినపు డెల్ల ప్రస్ఫుటమగుచునే యుండును. సంస్కృతాంధ్రములందెట్టి పండితుడో ప్రాకృతాదులందు నట్టివాడే యనుటకు సప్తశతి తార్కాణము ఈతని పాండిత్యమును దగ్గుపల్లి దుగ్గన నాచికేతోపాఖ్యానమున ప్రశంసించినాడు.

సీ॥ సంస్కృత ప్రాకృతశౌరసేనీ ముఖ్యభాషా పరిజ్ఞాన పాటవంబు
పన్నగపతి సార్వభౌమ భాషితమహాభాష్య విద్యాసమభ్యాసబలము
నక్షపాద కణాదపక్షిలోదీరిత న్యాయకళా కౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతి సాంఖ్యసిద్ధాంత కలశనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు
పూర్వకవిముఖ్యవిరచితాపూర్వకావ్యభావరస సుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గందళింపంగ గాశికాఖండ నైషధప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చి.

ఇంత యుద్దండ పండితుడయ్యు నాగర్భకవిగా బుట్టుట యీ వ్యక్తిలోని మహా విశేషము.

సంస్కృత కవులలో కాళిదాసు, మురారి, శ్రీహర్షుడు, భట్టబాణుడు - శ్రీనాథునకు ప్రధాన గురువులు. తెనుగున కవిత్రయము వారి యెడ నీతడట్టి గురుభావమే చెప్పెను. పైని పేర్కొన్న సంస్కృతకవుల శ్లోకములను సందర్భ వశమున దన గ్రంథములందెల్లెడ తెనిగించుటేకాక, విశేషించి కాళిదాసు కుమార సంభవమునకు హరవిలాసమున పొసగినంతవరకు అనుసరణ మనిపించుకొన దగిన అనువాదము చేసెను. అంతకంటెను విశేషము, శ్రీహర్షుని నైషధమును తెనిగించుట. వీరందఱిలో భట్టబాణుడు శ్రీనాథునికి శైలి నేర్పిన గురువు. ఆ సంస్కృత కవి యాభాషలో రీతి స్ఫూర్తికి బేరువడిన యే గద్య శైలిని

అవతరింపజేసెనో, తెనుగున శ్రీనాథుడా వచనశైలిని అవతరింపజేసెను. బాణుని సమాసములు, విరోధాభాసాద్యలంకారములు. పూర్ణోపమాభూయిష్ఠములైన వర్ణనలు శ్రీనాథుని గ్రంథములలో యధాతధముగ గానవచ్చును.

కవిత్రయము వారిలో తిక్కన పలుకుబడికే కవి యెక్కువగ మురియును. కాని, యీతని శైలి యా ముగ్గురిలో నెవ్వరిదికాదు. సమాస ఘటన నన్నయ నుండి, ముద్దులొలుకు తెలుగు పలుకుబడి తిక్కననుండి, ప్రసన్నత యెఱ్ఱన నుండి గ్రహించి, యెవరికిని శిష్యత్వము నెఱపని శైలి నీతడు నిర్మించుకొనెను. తనను గురించి కృతిపతిచే

శా॥ ఈ క్షోణిన్ నినుబోలు సత్కవులు లేరీ నేటి కాలంబునన్
దాక్షారామ చాళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ గంధసారఘుసృణ ద్వైరాజ్య భారంబు స
ధ్యక్షించుం గవి సార్వభౌమ! భవదీయ ప్రౌఢ సాహిత్యముల్

అని చెప్పించిన పద్యార్థము సార్థకమై చెల్లినది

శ్రీనాథుని కృతులు

శ్రీనాథుడు నైషధ రచనకు పూర్వము మరుత్తరాట్చరితమును, శాలివాహన సప్తశతిని, పండితారాధ్య చరిత్రను రచించెను కాని ఆ మూడును నష్టములైనవి.

1. మరుత్తరాట్చరిత్ర :

ఈ మరుత్తరాజు కథ మార్కండేయ పురాణమున కలదు. అది చిత్ర విచిత్ర సన్నివేశములతో బహుపాత్ర ప్రాధాన్యముతో, అత్కరిత పరిణామములతో నాటకీయ గుణశోభితమై యుండును. శ్రీనాథుడు దాని కథా చమత్కారమునకు ముచ్చటపడి తన కావ్యమునకు ఆ కథ నితివృత్తముగా గైకొని యుండును. అతని రచన స్వతంత్రమో? లేక ఆ పేరుగల పూర్వ సంస్కృత కావ్యమునకు అనువాదమో? చెప్పలేము. ఆ పేరుగల సంస్కృత కావ్యమేదియు నుండినట్లు నేనెఱుగను. శ్రీనాథుడు చేపట్టిన యితివృత్తము గనుక అతని గ్రంథము లేకపోయినను యితివృత్తమైనను ఆంధ్రుల దృష్టికి తెచ్చుట మంచిది యని మారన ప్రకరణమున ఆ కథను వివరించితిని.

2. శాలివాహన సప్తశతి :

శ్రీనాథునకు ఆశ్రయ మిచ్చిన పెదకోమటి వేమారెడ్డి కూడా కాటయ వేమునివలె, కుమారగిరివలె మంచి విద్వాంసుడు. ఈ రాజు సప్తశతిలోని నూరు శ్లోకములకు టీక వ్రాసి "సప్తశతి సారటీక" యని పేరు పెట్టెను. తన రాజు టీక వ్రాయగా శ్రీనాథుడా గ్రంథమును పూర్తిగా తెనిగించెను కాబోలు. ఒకవేళ

ఆ ఆంధ్రీకరణము పెదకోమటికే యంకిత మయ్యెనేమో! క్రీడాభిరామముగ గానవచ్చు రెండు పద్యములకు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మూలగాథలను గుర్తించి చూపిరి. ఆ రెండు పద్యములను శ్రీనాథుని తెలుగు సప్తశతిలోనివియై యుండు ననుటకు సంధియము లేదు. ఆ పద్యము లివి :

i మ॥ పటు ఝుంఝూపవనోత్తృణాలయములలో ఛద్రంబునన్ బట్టె కం
కటిపై ముచ్చము ఒంగి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషిల్లి యె
క్కటి నిద్రించుచున్న పాంథవనితన్ గర్జావచః ప్రౌఢిమన్
దటి దుద్ద్యోతము సూపు నట్టనడురే ధారాధర శ్రేణికిన్.

ii గీ॥ మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాడు పసరమునకు
ముదిత చన్నులు పొగలేని ముర్మురములు
*చలికి నొాఅగోయకేలుండు సైరికుండు.

ఈ రెండునుగాక ఈ క్రింది పద్యము సప్తశతిలోనిదిగా లక్షణగ్రంథము లలో గానవచ్చుచున్నది.

వారణసేయదావ గొనవా నవహారిజమందు దేటి గ్రొ
వ్వారుచునుంట నీ వెఱుగవా ప్రియ హా తెఱగంటిగంటి కె
వ్వారికి గెంపురాదు తగవా మగవారలదూర నీ విభుం
డారసి యీ నిజంబెఱుగు నంతకు నంతకు నోర్వ నెచ్చెలీ!

3. పండితారాధ్య చరిత్ర :

ఇది పాలకురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమునకు పద్యానుసరణము. నైషధ కృతిపతియైన సింగనామాత్యుని అన్నగారికిది కృతి.

కం॥ జగము నుతింపఁగ జెప్పితి
ప్రెగడయ్యకు, నా యనుంగుఁ బెద్దనకు, గృతుల్
నిగమార్థసార సంగ్రహ
మగు నాయారాధ్య చరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

అని నైషధమున ప్రస్తావింపబడినది గనుక తత్పూర్వ రచనయే!

4. శృంగార నైషధము :

దీనికి మూలమైన శ్రీహర్షుని గ్రంథమునకు నైషధీయ చరితమని పేరు. ఈ కథకు మూలము భారత అరణ్య పర్వములోగల నలోపాఖ్యానము. కాని

* ఈ పద్యమునందలి చివరి రెండు పంక్తులలో మూలములోని యర్థము లేదు. కవి హృదయము బోధపడ లేదు.

ఆ మూల కథనంతను శ్రీహర్షుడు వ్రాయలేదు. అందుచే నైషధీయ చరితము యదార్థముగ సార్థకముగాదు. వ్రాసినంత వరకు వివాహ పర్యవసాయియైన నల దమయంతుల ప్రణయగాథ మాత్రమేగల యీ గ్రంథమును శ్రీనాథుడు శృంగారనైషధ మనుటలో నెంతో ఔచిత్యమున్నది. కష్టమయమైన నాయికా నాయకుల ఉత్తర కథాభాగమును శ్రీహర్షుడు వ్రాయ తలపెట్టలేదో లేక తల పెట్టియు గ్రంథమును అసమాప్తముగానే వదలెనో నిష్కర్షగా చెప్పలేము. అయినను అతడు సంపూర్ణ కథను వ్రాయ సంకల్పించినట్లు అనుమానించుటకు కొంత అవకాశము లేకపోలేదు. ఎట్లన, నలదమయంతుల కష్టపరంపరకు, కలి ద్వాపరముల కోపము కారణభూతము శ్రీహర్షుని గ్రంథమున ఈ పాత్రలు ప్రవేశపెట్టబడినవి. నిషధపురమున అవి నలుని యావేశించుటకు రంధ్రాన్వేషణ చేయుచు నివాస మేర్పరచుకొన్నట్లు కూడ నిర్దేశింపబడినది. ఉత్తర కథ వ్రాయ దలపని కవి ఆ కథా కావ్యమునకు బీజరూపమైన కవి ద్వాపర ప్రవేశమును చేయడు. కావున ఆదియందు సమగ్ర నలచరితమునే వ్రాయ సంకల్పించియు శ్రీహర్షుడు ఏ కారణము వలననో ఉత్తర కథను వ్రాయలేదని తలచుట అంతగా తప్పుకాదు. కథా ప్రణాళికలో భారత కథకును నైషధీయ చరితమునకును భేద మేమియు లేదు. నలదమయంతుల పరస్పర ప్రేమ-హంసదౌత్యము-నలదౌత్యము-స్వయంవరము-వివాహము అనెడి యైదు కథాంశములు ఇందును అందును కూడ సమానమే. కాకపోతే, అనతి విస్తృతమైన పురాణ కథను విపులాతి విపులమైన ప్రబంధ వస్తువుగా పరివర్తనము చేయునపుడు రససంపాదన వ్యాజమున కవి ప్రదర్శించిన వర్ణనా బాహుళ్యమువల్ల ఈ కావ్యము ఇరువది రెండు సర్గముల గ్రంథముగా పెరిగినది. భారతమును దానికి పరిశిష్ట భాగమైన హరివంశమును తెనుగున నవతరించిన పిమ్మట శ్రీనాథుని వంటి సాహిత్య రస లోలుపుడైన ప్రజ్ఞాశాలి విషయ ప్రధానములైన ఇతర పురాణములను కాక రస ప్రధానమైన యేదేని ఒక సంస్కృత కావ్యమును చేపట్టుట న్యాయమే కాని శ్రీహర్షునికంటె అన్ని విధముల ఉత్తముడైన కాళిదాసుని కావ్యము లుండగ ఈ ఆంధ్రకవి శ్రీహర్షునే యేల వరింపవలయును? దీనికి మూడు కారణము లుండవచ్చునని నాకు తోచుచున్నది.

మొదటిది : కృతిపతియైన మామిడి సింగనామాత్యుడు-

"శ్రీహర్ష సుకవి కవితా
వ్యాహార కథాసుధారసా స్వాద సుఖ
శ్రీహర్షోదయ నిత్య స
మాహిత మహితాంత రంగు"డు......

ఆ కృతిపతికి అభిమాన పాత్రయైన గ్రంథము నాతని కోర్కెపై తెనిగించుట కృతికర్త విధి గావున దానిని చేపట్టక తప్పదు.

రెండవది : వేమ భూపాలుని ఆస్థానమున వామనభట్టబాణుడను ఒక సంస్కృత కవి కలడు అతడు నలాభ్యుదయ మను పేర నిషధరాజ చరితమును సంస్కృతమున నొక కావ్యముగా వ్రాసెను. అందు వామనుడు తన ప్రజ్ఞ నెంతగా ప్రదర్శించినను, శ్రీహర్షుని నైషధ ముండగా సంస్కృత వాఙ్మయమున ఆతని నలాభ్యుదయము రాణింపదు. అది ఫలములేని వ్యర్థ ప్రయత్నము. మామిడి సింగనామాత్యుడు వామనుని సంస్కృత గ్రంథముకంటె రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున శ్రీహర్షుని నైషధమునే ఆంధ్రభాషా రూపమున ప్రతిష్ఠించుట తనకును, తన యాస్థానమునకును, కవికిని. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునకును ప్రతిష్ఠా కర మగునని భావించి యుండును. అది శ్రీనాథునకును సమ్మతమై యుండును.

మూడవది : అనువాదమనగా కేవల మూల విధేయత పాటించుటగాక స్వతంత్రించి స్వీయ ప్రజ్ఞా ప్రదర్శనముతో మూలమునకు వన్నె బెట్టగల శ్రీనాథునివంటి మహాకవికి కాళిదాసు కావ్యములు ఉపకరింపవు. కవి కులగురుని కావ్యములలో అనువాదకుని స్వతంత్ర విహారమునకు అవకాశ ముండదు. మరి స్వతంత్రతను అవలంబింపకయే యథా మూలముగ, రసవంతముగా, అను వదింపరాదా యనుకొన్న శ్రీనాథుని విశృంఖల ప్రతిభా విహారము ఆ నిర్బంధ మును అంగీకరింపదు. అదియుగాక, శ్రీనాథుడు చిన్న నాటనే వేదవేదాంగాది పాండిత్యమును సంపాదించి, సాంఖ్యాది సిద్ధాన్తములను, శైవవైష్ణవాద్యాగమంబు లను పాతంజలాది యోగములను, న్యాయ వైశేషికాది దర్శనములను ఆమూలా గ్రము ఎఱింగిన మహావేత్త. ఈ వైదుష్యమంతయు గ్రంథ రచనలో ఫల ప్రదము కావలయు నన్నచో అంత వైదుష్య భూయిష్టమైన కావ్యమే అందులకు తగిన సారవంతమైన క్షేత్రము. సంస్కృత వాఙ్మయములో అట్టి కావ్యము శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితమే కావున తన ప్రజ్ఞను, స్వతంత్రతను, వైదుష్య మును ప్రదర్శించుటకు తగిన క్షేత్రమని శ్రీనాథు డిందడుగిడి యుండవచ్చును. పై ప్రశ్నకు నాకు తోచిన సమాధానమిది.

నైషధీయ చరిత పరామర్శ

నైషధము సంస్కృత వాఙ్మయమున నతి ప్రౌఢ సాహిత్యమని పూజింప బడిన మహాకావ్యము. సాహిత్యములో ప్రౌఢి యనునది కావ్యశిల్పమునకు సంబం ధించినది కాని, శబ్దాడంబరమునకు సంబంధించినది కాదు దురదృష్టవశమున ఈ యర్థమును విస్మరించి దురవబోధ నారికేళ పాకమయమైన కావ్యములనే ప్రౌఢ కావ్యములని సాహిత్య పరులు వాకొనుట పరిపాటి యైనది. అది యట్లుండ

నిందు, శ్రీహర్షుడు సహజముగా మహామేధావి ఆ మేధావివంటి విసర్గకవితా ప్రతిభ కూడ కలవాడు. ఈ సహజశక్తికాతడు చేసిన సమస్త విద్యా వ్యాసంగ మును తోడ్పడి అతనిని మహా పండితుని జేసినది. పాండిత్య రూపమైన ఈ వ్యుత్పత్తి సహజ ప్రజ్ఞకు మించిన దగుటచే నాతని కవితాకన్య మోయలేని భారమును దాల్పవలసి వచ్చెను. ఒక్కొకయెడ సహజ సౌందర్యమునే మరుగు పరచిన కృత్రిమాలంకృతి కానవచ్చును. పాండిత్య యుతమైన మేధావిత యాతని యూహను (భావనము కాదు)* చిత్రవిచిత్ర భూముల సంచరింపజేసి అతిలోక ములైన అర్థకల్పనల జేయించును. ఆ యర్థకల్పనలు అత్యుదాత్తములు, ఆశ్చర్య జనకములునై యుండును. ఈ గ్రంథమున-అలవోకగా యే గ్రంథమును స్పృశించినను-ఈ గుణములే ప్రస్ఫుటములయి పాఠకుల నాశ్చర్య ప్రవాహమున మునస్కలు వేయించును. ఎడనెడ హృదయావర్జకమును భావనాగమ్యమును నైన సరసకవితా సృష్టియు దర్శనమిచ్చుచుండును. మొత్తము మీద ప్రజ్ఞా జన్యమైన ఈ భాగము తక్కువగను, వ్యుత్పత్తి జన్యమైన యా భాగ మెక్కువ గను ఉండునన్నచో నంతగా నపరాధము కాదు. ఎంత గొప్పవాడైనను ఈ కవి కాళిదాసాదులతో పోల్చదగినవాడు మాత్రముకాదు. రసపరిపోషణము నందేమి ఔచిత్య పరిపాలనము నందేమి, కథాకథనము నందేమి, చతురస్ర శోభయైన మూర్తి సౌష్ఠవము నందేమి ఆ కవికుల గురునకు గల కౌశలము ఈతనికి లేదు. మరి యెప్పటికప్పుడే ఒక్కొక్క శ్లోకరచన ఈతని దృష్టి నరికట్టును గాని సమగ్ర కావ్య నిర్మాణపు దెసకు ప్రసరింపదు ఈతని అర్థకల్పనలు యెంత ఆశ్చర్య జనకములైనను వాటిలో కొన్ని అనౌచిత్య కళంకితములై యుండును. ఈ దోషారోపణము నేటి సాహిత్య ధర్మముల బట్టియు ప్రమాణముల బట్టియు చేసినది కాదు. శ్రీనాథుని నాటికే ఈ కవిత అట్టిదిగా సరసులకు పొడకట్టినది. ఈ యనౌచిత్యముతోపాటు పునరుక్తి, భావాతి చాలనము, వర్ణనా దైర్ఘ్యము ఈ కావ్యములో గల మరికొన్ని అవగుణములు. అయినను ఈ గ్రంథమున చక్కని రసవద్ఘట్టములు లేకపోలేదు. అట్టివాటిలో నల దౌత్యము సుందరాతి సుందరము. ఆ భాగమే ఈ కావ్యమునకు ఆయువుపట్టు. శేముషీమూర్తులైన నాయికా నాయకు లిరువురు తమ తమ వ్రత నిష్ఠను అచలితముగ కాపాడుకొనుటకై పరస్పర సంభాషణ చేయు సమయమున ప్రదర్శింపబడిన చాతుర్యము, గాంభీర్యము, స్వాభావికత, ధీరత్వము అతి రమణీయములుగా నున్నవి. అందును, ఆదిగర్భే శ్వరియు బుద్ధిశాలినియు అగు దమయంతి వాదమున దేవదూతను గెలువలేక

---

* భావన : Imagination ఊహ : Fancy.

కంటనీరు పెట్టుకొను క్షణము సరసులకంట నీరు తెప్పించును ఇట్టి గుణాగణ సంకలితమైన యీ కావ్యమును చేపట్టి శ్రీనాథుడెట్లు అనువదించెనో చూతము.

అనువాద పద్ధతి

శ్రీనాథుడే తన ఆంధ్రీకరణ పద్ధతిని గురించి గ్రంథాంతమున "అశేష మనీషి హృదయంగమంబుగా, శబ్దం బనుసరించియు, అభిప్రాయంబు గుదించియు భావం బుపలక్షించియు, రసంబు పోషించియు, అలంకారంబు భూషించియు, ఔచిత్యం బాదరించియు, అనౌచిత్యంబు పరిహరించియు, మాతృకానుసారంబున చెప్పబడె"నని వక్కాణించెను. శృంగారనైషధము కవి ప్రతిజ్ఞానుసారము మనీషి హృదయంగమంబుగా నున్నదని ఒప్పుకొని తీరవలెను. ఈ కావ్యమును హృదయంగమంబు గావించుటలో, ఆయన పాటించిన నియమములలో మొదటిది అనౌచిత్యమును పరిహరించుట; దానితోపాటు పైని పేర్కొన్న పునరుక్తుని అతి చాలనమును కూడా పరిహరించి దీర్ఘవర్ణనలను సంగ్రహపరచుట. ఈ సంస్కారములు మాతృకానుసరణములని చెప్పుటకు వీలులేదు. అనుసరణము మార్పులను అంగీకరింపదు.

ఇక మాతృకానుసారము అనునది మూలములోని శబ్దమును యథాతథముగ ప్రయోగించుట, అభిప్రాయమును భావమును ఉపలక్షించి ప్రసన్నతా సంపాదనార్థము విశదీకరించుట, కథానుక్రమణికను యెయ్యెడను విడనాడకుండుట మొదలగు ప్రధానాంశములలో వ్యక్తమగుచున్నది. వీటి నన్నింటిని ఉదాహరణములతో నిరూపించుటకు ఒక ప్రత్యేక వ్యాసంగము చేయవలెను. ఆ పరిశీలనము యిందు పొసగదు. అయినను కొలదిపాటి ఉదాహరణములతో ఆంధ్రానువాద స్వరూపమును స్థూలముగా చూపవచ్చును. మరియు అనౌచిత్యాది పరిహరణ పద్ధతిలో కూడ కొన్ని అపవాదములు కలవు. కవి ఆ జాతిలో కొన్నింటిని ఆదరించెను. అట్లే పునరుక్తులలోను కొన్నింటిని అంగీకరించెను. రస విహీనములును, సాంకేతికములునైన శాస్త్రార్థములను కొన్నింటిని త్రోసిపుచ్చి మరి కొన్నింటిని ఒప్పుకొనెను అట్లుకాక పరిహరణీయము లన్నింటిని పరిహరించినచో విద్వాంసులు తనకు అసమర్థతా దోషమును అపాదింతురేమో యని శంకించి యుండవచ్చును. లేదా మూలమునకు మిక్కిలి దూరగతుడగుటకు సమ్మతింపనివాడు కావచ్చును. ఏమైననేమి, శ్రీనాథుని శృంగార నైషధము శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరితముకంటె రసవత్తరముగా నున్నదనియు ఆ గుణాధిక్యమునకు కారణము అనువాద పద్ధతి యనియు సరసులును, ఉభయభాషా కోవిదులును అయిన విద్వాంసులు త్రికరణ శుద్ధిగా నంగీకరించిరి.

ఉదాహరణములు

1. అనుచితార్థములు :

దమయంతికడ హంస చేసిన నలవర్ణనల ఈ సందర్భమున ఈ క్రింది నాలుగు శ్లోకములను శ్రీనాథుడు ముట్టలేదు.

I. "శృణ్వన్ సదార స్తదుదారభావమ్
హృష్యన్ ముహుర్లోమపులోమ జాయాః
పుణ్యేన నాలోకత లోకపాలః
ప్రమోద బాష్పా వృతనేత్ర మూలః"

(దేవేంద్రుడు శచీసహితుడై నలుని ఉదారభావ కథనమును వినుచుండగా శచీదేవికి హర్ష పులకాంకురము జనించెనట. ఆ సమయమున ఆమె పుణ్యా వశమున భర్త ఆనంద బాష్పావృత నేత్రుడగుటచే చూడలేదట. చూచి ఉంటే ఆమె శీలమును శంకించెడివాడు.)

II. "సాపీశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణౌఘాన్
ప్రసహ్యచేతో హరతోర్ధశమ్భుః
అభూద వర్ణాంగులిరుద్ధకర్ణా
కదాన కండూయన కైతవేన॥"

(ఈశ్వరుడు మనోహరములైన నలుని గుణములను ఆలకించుచుండగా, ఆయన శరీరార్ధ భాగమైన పార్వతి (ఇంకనూ విన్నచో మనసు చలించు ననెడి భావముచే గాబోలు) కర్ణకండూయన నెపమున వ్రేలితో చెవిని ఎన్నడు మూసి కొనలేదు?)

III. "అలం సజన్ ధర్మ విధౌ విధాతా
రుణద్ధి మౌనస్య మిషేణ వాణీమ్!
తత్కంఠ మాలిఙ్గ్య రసస్య తృప్తామ్
న వేద తాం వేద జడస్స్వవక్రామ్॥"

(బ్రహ్మ అనుష్ఠానమున నిమగ్నుడై మౌనమిషచే వాణిని తన ముఖము ననే (బయటకు వెడలనీకుండ) బంధించి యుంచెనట. రసలుబ్ధయైన యా వక్ర స్వభావురాలు నలుని కంఠమును కౌగలించుకొని యుండుటను ఆవేదజడుడు ఎరుగడు. (నలుని ముఖమున సరస్వతి యున్నదని తాత్పర్యము.)

IV. "శ్రియస్తదా లిఙ్గన భూర్నభూతా
వ్రతక్షతిః కాఽపి పతివ్రతాయాః!
సమస్త భూతాత్మతయా న భూతమ్
తద్భర్తురీర్ష్యా కలుషాణునాఽపి॥"

(లక్ష్మి నలుని కౌగిలించుకొనియే యున్నను ఆమెకు పాతివ్రత్యక్షతి యేమియు కలుగలేదు. సమస్తభూతాన్తరాత్మయై యున్న విష్ణునకు ఈషణ్మాత్ర మైనను ఈర్ష్య కలుగలేదు.)

జగన్మాతలైన త్రిమూర్తుల భార్యల గురించియు వారితో సమాన ప్రతిపత్తిగల శచీదేవిని గురించియు పాతివ్రత్య శంకను ఆపాదించెడి ఈ శ్లోకార్థములు యెంత చమత్కారములుగా నున్నను గ్రంథమున వ్రాయ తగినవి కావు. శ్రీనాథుడు వీటిని వదలుట సమంజసమే! కాని, ఆయన మానవలోక స్త్రీలయెడ అట్టి యౌదార్యమును చూపలేదు. ఈ క్రింది శ్లోకము పైవాటితోపాటుగా విసర్జింపతగినదయ్యు విసర్జింపలేదు

1. "నకా నిశి స్వప్న గతం దదర్శతమ్
జగాదగోత్ర స్ఖలితేన కానతమ్
తదాత్మ తాధ్యాత ధవారతేచకా
చకార నస్వస్య మనోభవోద్భవమ్"

"వాని కలలోన కానని వనజ ముఖియు
వాని మార్పు పేర్కొని మానవతియు
వానిగా నాత్మ భావించి వరుని గవయ
నప్పళింపని సతియు లేదయ్యె నెచట."

తెనిగింప కూడని ఈ శ్లోకమును తెనిగించినను మూలములోగల అశ్లీలార్థమును కొంతవరకు పలచబరచుట మెచ్చదగినది.

ఈ జాతిలోనిదే రంభను గూర్చి చెప్పబడిన శ్లోకము. ఆమె దేవలోక స్త్రీయైనను వేశ్యయే గావున ఆ శ్లోకమును తెనిగించుటలో ఏమియు దోషము లేదు. ఆ తెనిగింపు సయితము మూలార్థమునకు ఎంతో వన్నె పెట్టుచున్నది చూడుడు-

"అస్మత్కిలశ్రోత్ర సుధాం విధాయ
రంభాచిరంభా మతులాం నలస్య
తత్రానురక్తా తమనాప్య భేజే
తన్నామగన్ధా న్నలకూబరం సా"

(హంస దమయంతితో చెప్పుచున్నది; రంభ మా వలన అతులితమైన నలుని సౌందర్యమును గూర్చి శ్రవణ పేయముగా విని అతనియందనురక్తురాలయ్యు పొందలేక నలనామ వాసనగల నలకూబరుని భజించెను.)

చం॥ "వినుకలిఁ గూర్మిజిక్కి పృథివీ భువనంబునకున్ డిగంగనే
యనువునులేక రంభయను నచ్చరలేమ నలున్ వరింప బూ

నిన తన కోర్కి నొక్కి మెయినిండగ జేయుటకై భజించె దా
గొనకొని వేల్పులందు నలకూబరు తచ్ఛుభనామ వాసనన్."

మరియొక రీతినిగూడ ఈతడు అనౌచిత్యము పరిహరించుటలో మూలము నకు మెరుగు పెట్టినాడు. ఎట్లన, శ్లోకమును కేవలము విడిచిపెట్టక అందలి అనుచితములగు పదముల వదలిపెట్టి, వాని స్థానమున సముచిత పదములు సమకూర్చి తెనిగించెను.

III. "సువర్ణశైలా దవతీర్య తూర్ణమ్
స్వర్వాహినీ వారి కణావకీర్ణైః
తం వీజయామః స్మరకేళికాలే
పక్షైః నృపం చామరబద్ధ సఖ్యైః"

మూలమునందలి ఈ యర్థము మెచ్చదగినది కాదు. నలుడు స్మరకేళీలాలసుడై యున్నప్పుడు హంసలాతనికి వీవన వీచెననుట యుక్తముగాదు. పైగా అది దమయంతితో ననవలసిన మాటగాదు. ఈ విరసపు మాటను తొలగించి శ్రీనాథుడతి నిపుణముగ హంసల సేవాస్వరూపమును మార్చి మూలమునకు వన్నె పెట్టెను.

తే॥ "కనక శైలంబుడిగ్గి యాకాశ సింధు
సలిలములదోగి మిగులంగ జల్లనైన
చారు హాటకమయగరుచ్చామరముల
వీతు నతనికి వైశాఖ వేళలందు."

వీటికేమి - దమయంతి ప్రత్యంగ వర్ణనలోను బువ్వముబంతి వర్ణనలోను, కలిపురుషుడు రాజసూయాశ్వమేధతంత్రములను చూచిన సందర్భమునను, ఇంతకంటే జుగుప్సావహములైన శ్లోకములు కలవు. శ్రీనాథుడు వాటిని విడిచిపుచ్చలేదు.

2. పునరుక్తి విసర్జనము :

(అ) దీనికి మొదటి ఉదాహరణముగా కావ్యారంభమున గల మొదటి రెండు శ్లోకములే చాలును. అవి నలుని కీర్తి ప్రతాప వర్ణనలు కలవి.

I. "నిపీయ యస్య క్షితి రక్షిణ కథా
స్తథాద్రియన్తేన బుధా సుధామపి
నలః సితః చ్ఛత్రితకీర్తి మండలః
సరాసరాసీ న్మహసాం మహోజ్వలః"

(ఏ భూపాలకుని కథలను కర్ణపుటము తో గ్రోలి దేవతలు అమృతమును గూడ ఆదరింపరో అట్టి సితచ్ఛత్రితముగా చేసుకొనబడిన కీర్తి మండలుడును, మహో జ్వల తేజోరాసియునైన నలుడను రాజు కలడు.)

II. "రసైఃకథా యస్య సుధావధీరిణీ
నల స్సభూజాని రభూద్గుణాద్భుతః
సువర్ణదణ్డైకసితాత పత్రిత
జ్వలత్ప్రతాపావళి కీర్తి మణ్డలః"

(ఎవని కథ అమృతముకంటె రసవంతముగా నుండునో అట్టి నలుడను రాజు కలడు. అతడు తన కీర్తి మండలమును సిత చ్ఛత్రముగాను, ప్రతాపావళిని దండముగాను చేసికొనెను.)

మాటలలో భేదముతప్ప ఈ రెండు శ్లోకములలోను అర్థము ఒకటియే. అందుచే శ్రీనాథుడు మొదటిదానిని వదలి రెండవదానినే "తపనీయదండైకధవళా తపత్రితోద్దండతేజః కీర్తిమండలుండు" అని ఒక సీసపాదములో తెనిగించెను.

(అ) ఈ శ్లోకములు నలుని ముఖ సౌందర్యమును వర్ణించునవి:

1. "సకేళిలే సస్మిత నిన్దితేన్దునో
నిజాంశదృక్తర్జిగ పద్మసంపదః
అతద్వయీ జిత్వ రసున్దరా న్తరే
న తన్ముఖస్య ప్రతిమాచరాచరే"

(మందస్మిత లేశముచే జయింపబడిన చంద్రుడు కల్గినటువంటియు, కన్గవచే తిరస్కరింపబడిన పద్మసంపద కల్గినటువంటియు, అతని ముఖమునకు ఆ రెండింటిని మించిన అన్యసుందరవస్తువు లేని ఈ చరాచరమునందు వేరొక ఉపమానము లేదు.)

2. "సరోరుహం తస్యదృశైవనిర్జితమ్
జితాఃస్మితేనైవ విధోరపిశ్రియః
కుతఃపరంభవ్య మహోమహీయసీ
తదాననస్యోప మితౌ దిరిద్రతా"

(ఆతని నేత్రములచే పద్మములు నిర్జింపబడెను. చంద్రుని శోభ అతని మందహాసముచే జయింపబడెను. అంతకంటె శ్రేష్టమైన వస్తువు లెక్కడ గలవు? ఆతని ముఖముతో పోల్చుటకహో ఎంత వస్తుదారిద్ర్య మేర్పడెను!)

ఈ రెండు శ్లోకముల యర్థము ఒకటే. సరోరుహ మిత్యాది శ్లోకమున కవతారికలో "ఉక్తమేవార్థం భంగ్యన్తరేణాః" అని ఉక్తార్థమే పునరుక్తమని

వ్యాఖ్యాతయగు మల్లినాథసూరియే నుడివియున్నాడు. శ్రీనాథుడిందు మొదటి శ్లోకమును మాత్రమే తెనిగించెను. ఆ పద్యమిది -

చ॥ దరహసితాపధీరిత సుధాకరబింబము నేత్రనిర్జితాం
బురుహముసైన యానిషధభూవరునుల్లసితాననంబుతో
సరిమతియొండుగల్గమికి సంశయమేటికిఁదద్ద్వయీవిజి
త్వరకమనీయ వస్తురహితంబగు నట్టి చరాచరంబునన్.

౩. వ్యాకరణ విశేషములు :

సౌందర్యాపాదకమైన రసభావముగాని, రమణీయార్థముగాని, లేక కేవల శాస్త్ర ప్రసంగమయములైన శ్లోకములు కొన్ని తెనిగింపబడలేదు, వాటిలో ఈ క్రింది శ్లోకమొకటి:

"అధరం కిలబింబనామకమ్
ఫలమస్మాదితి భవ్యమన్వయమ్
లభతేఽధర బిమ్బమిత్యదః
పదమస్యారద నచ్ఛదంపదత్॥"

(దమయంతి ఓష్ఠము బింబముకంటె (దొండపండు కంటె) అధరము గనుక (తక్కువ గనుక) ఆమె ఓష్ఠమును గురించి అధరబింబము అని చెప్పెడి మాటకు చక్కని అన్వయము కుదిరెను.)

మరి యింతకంటెను క్లిష్టతరమైన వ్యాకరణార్థముగల ఈ క్రింది శ్లోకమును విడిచిపుచ్చక తెనిగించెను.

"ఇహకిముష సిపృచ్ఛాశంసి కింశబ్దరూప
ప్రతినియమిత వాచావా యనేనైషపృష్ట
భణఫణిభవశాస్త్రే తాతఙః స్థాని నౌకా
వితి విహితతుహీ వాస త్తరః కోకిలోఽభూత్"

ఎట్లనగా -

పాణిని వ్యాకరణమున లోట్ ప్రథమ మధ్యమ పురుషల ఏకవచన ప్రత్యయములు తు, హి. అనునవి. ఆశీరర్థకమునందు వాటికి 'తాత్' అనే ప్రత్యయము వేటి స్థానమున ఆదేశమగునని ప్రశ్నింపగా కోకిల హియని సమాధానము చెప్పినదట. తెల్లవారగనే కాకి, 'కావ్, కావ్' అని అరచును. అది వసంతఋతువు గావున కోకిల అదే సమయమున 'కుహి కుహి' యని కూయును.

ఈ శ్లోకార్థము తెనుగునకు తెచ్చుట అసంభవమని సందేహించెడి వారిని నిరుత్తరులను చేయుటకేమో యనునట్లు శ్రీనాథుడు ఈ క్రిందిపద్యమున ఎంతో

సుకరముగా తెనిగించెను. ఈ అనువాదములోని సౌలభ్యము పండిత ప్రశంసార్హము.

శా॥ ప్రాతఃకాలము వాయసంబు పణినాపల్యోక్తి శాస్త్రంబులోఁ
దాత జ్ఞాస్థానులు చెప్పుఁడెవ్వి? యను చందంబొప్పఁగౌకాయనం
జాతుర్యంబలరార నుత్తరము విస్పష్టంబుగాఁ గోకిల
వ్రాతంబిచ్చెఁ దుహితుహీయని గృహారామ ప్రదేశంబులన్.

4. దీర్ఘ వర్ణనల సంక్షిప్తత :

నలుడు అశ్వారూఢుడై సపరివారముగా వాహ్యాళి వెడలి ఉపవన విహారము చేయుటను వర్ణించిన మూలమునందలి బహుశ్లోకములను, తాత్పర్య మాత్రముగ రెండు వచనములయందు సంగ్రహపరచి తెనింగెంచెను. ఆ తెనిగింపులో కొన్ని శ్లోకములు వదలిపెట్టబడినవి. అట్లే దమయంతీ విరహవర్ణన సందర్భములందుగల చంద్రోపాలంభనము, మన్మథోపాలంభనము మొలగు ఘట్టములవంటి ఘట్టములనేకము లీతని ఆంధ్రీకరణమున సంగ్రహింపబడినవి. గ్రంథారంభమున మొదటి పద్యములోనే మూలమున ఏడెనిమిది శ్లోకములలో గల నల వర్ణనయందలి కొన్ని పంక్తులను వదలి, తక్కినవాటిని తాత్పర్య మాత్రముగా తెనిగించెను.

ఇంక శబ్దము ననుసరించుట, అభిప్రాయమును గుర్తించుట, భావము నుపలక్షించుట మొదలగు అనువాద విశేషములకు కొన్ని ఉదాహరణములు చూపెదను.

ఈ క్రింది శ్లోకము విదర్భరాజు ప్రాసాదముమీది గాలికి తెపతెప కొట్టుకొను ధ్వజపటమును ఉత్ప్రేక్షించిన శ్లోకము:

అక్రాంత శ్రుతి పాఠపూతరసనా విర్భూత భూరి స్తవా
జిహ్మబ్రహ్మముఖౌఘ విఘ్నిత నవస్వర్గ క్రియాకేళినా!
పూర్వం గాధిసుతేన సామిఘటితా ముక్తాను మందాకినీ
యత్ ప్రసాదదులపల్లి రనిలాందోలై రఖేలద్దివి॥

(పూర్వము విశ్వామిత్రుడు స్వర్గమునకు ప్రతిస్వర్గము సృష్టింప బూనినపుడు, మందాకినికి ప్రతిగా వేరొక మందాకినీ సృష్టివ్యాపారములో అర్ధభాగము పూర్తియగునప్పటికి, నిరంతర వేదాధ్యయన పవిత్రములైన నాలుగు మోములతో బ్రహ్మ ఆ ఋషిని అర్థింపగా అంతలో ఆ సృష్టి వదలిపెట్టెనట. ఇప్పుడు విదర్భరాజు ప్రాసాదముమీద ఆడుచున్న తెల్లని ధ్వజపటము, పూర్వము విశ్వామిత్రునిచే సగము నిర్మింపబడి, అంతటితో వదలి పెట్టబడిన మందాకినియా అన్నట్లు స్ఫురింప జేయుచున్నదట.)

ఈ క్రింది పద్యము ఆ శ్లోకమునకు అనువాదము :

శా॥ వేదాభ్యాస విశేషపూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
సాదిబ్రహ్మముఖౌఘ విఘ్నిత నవస్వర్గక్రియాకేళిచే
నాదింగాధితనూజుచే సగము సేయంబడ్డ మిన్నేఱు ప్రా
సాద స్వచ్ఛదుకూలకైతవమునం జాలంగ నొప్పుం బురిన్॥

ఈ అనువాదములో మూలమందలి సమాసము యథాతథముగా ప్రయుక్తమై శబ్దానుసరణమున కిది పరమావధి అనిపించుచున్నది. అయినను మూలమునందలి 'అనిలాందోళైరఖేలత్' అను వాక్యము తెనిగింపబడకపోవుటను కొందరు ఆక్షేపించవచ్చును. ఆ ఆక్షేపమునకు సమాధానమును చెప్పవచ్చును. అట్టి యాక్షేపణ కవకాశము లేని యింకొక ఉదాహరణము చూడుడు :

అస్తి వామ్యభరమస్తి కౌతుకమ్
సాస్తి ఘర్మజలమస్తి వేపథు
అస్తిభీతి రతమస్తి వాఞ్ఛితమ్
ప్రాపదస్తి సుఖమస్తి పీడనమ్

ఈ శ్లోకమునందు వైయాకరణైక వేద్యమైన విచిత్ర సమాస ఘటన మున్నది. దానిని వదలినచో పండితులు మెచ్చరని కాబోలు ఆ సమాసములను యథాక్షరముగా తెనుగు పద్యములో నిమిడ్చి సంస్కృతమును జీర్ణించుకొనుటలో తెలుగుకు గల సౌలభ్యమును ప్రదర్శించెను.

తే॥ అస్తివామ్యభర, మస్తికౌతూహలం
బస్తిఘర్మనవిల, మస్తికంప,
మస్తిభీతి, యస్తిహర్ష, మస్తివ్యథం
బస్తివాంఛమయ్యె నపుడు రతము

శ్రీహర్షుడిట్టి విచిత్ర సమాసఘటనలలో ప్రదర్శించిన వ్యాకరణశాస్త్ర వైదుష్యము శ్రీనాథుని కూడ మురిపించియుండును కావుననే అవి తెలుగు భాషలో వింతగా తోచినను విడనాడలేక పద్యములలో పొందించెను.

ఈ క్రింది శ్లోకము లందుల కుదాహరణము:

సరసీఃపరిశీలితుం మయా
గమికర్మీకృత నైకనీవృతా।
అతిథిత్వమనాయి సాదృశోః
సదసత్సంశయ గోచరోదరీ॥

(ఉన్నదా లేదా అన్నట్లు సంశయమును గొల్పెడి యుదరముగల ఆ దమయంతి సరస్సులను వెదకుటకు అనేక దేశములు సంచరించిన నా కన్నవకు విందొనర్చెను.)

ఈ శ్లోకమును తెన్గించుటలో రెండు మత్తేభములను రచించిన శ్రీనాథుడు పునరుక్తార్థమునకైనను ఒప్పుకొని మూలసమాసములనేగాక వాటితో ప్రతిభ టత్వము వహించి మేల్తరములనిపించుకొన్న సమాసములను కూడ కూర్చి తన ఉత్సాహమునకు తృప్తి చేకూర్చుకొనెను

మ॥ మృదురీతిం బ్రతివాసరంబు గమికర్మీభూత నానా నదీ
నద కాంతారపురీ శిలోచ్చయుఁడనై నైకాద్భుత శ్రీజిత
త్రిదివంబైన విదర్భదేశమున నారీరత్నముం గాంచితిన్
సదసత్సంశయ గోచరోదరి శరత్సంపూర్ణ చంద్రాననన్.

మ॥ కమలేందీవర షండమండితలసత్కాసార సేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుడనై కంటిన్ విదర్భంబుననన్
రమణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీతస్తని నస్తి నాస్తి విచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్.

విధిం వధూసృష్టిమ పృచ్ఛమేవ
తద్యానయుగ్యో నలకేళియోగ్యామ్।
త్వన్నామవర్ణా ఇవకర్ణపీతా
మయాస్య సంక్రీడతి చక్రిచక్రే॥

(హంస దమయంతితో అనిన మాట : "బ్రహ్మ రథమునకు వాహనమునైనపుడు నలకేళి యోగ్యమైన యువతీసృష్టి గురించి అడిగితిని. ఆయన రథ చక్రము తిరుగుచుండగా నీ నామాక్షరములే నా చెవిని బడినట్లుండెను.")

శ్రీనాథుడీ శ్లోకమునందలి భావమును స్పష్టీకరించి తెనుగుదనము మూర్తీభ వించెడి నుడికారముతో మూలమునకు వన్నెపెట్టు అనువాద పద్ధతిని చూపెను:

చం॥ అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబనై
నడచుచు 'నుర్విలో నిషధనాథుని కెవ్వతె యొక్కొభార్య య
య్యెడు?' నని; చక్రఘోషమున నించుక యించుకగాని, యంతయే
ర్పడ విననైతి; నీవనచుఁ బల్కిన చందము దోఁచె మానినీ!

విశేషించి సీసపద్య రచనలో శ్రీనాథు డవలంబించిన అనువాద పద్ధతి ఒక విశిష్ట గుణము కలది. అర్థ సంవాదములు కల శ్లోకములు కొన్ని యేకత్ర తటస్థించినపుడు వానిలో నొక్కొక్కదాని నొక్కొక్క సీసపద్య పాదమున నిముడ్చును. సంపూర్ణ సీసపద్య రచనకు వలయునన్ని శ్లోకము లచ్చట లభించనిచో మిగిలిన పాదములను మూలమున లేని అర్థముతో తాను పూర్తి చేయును. వలసిన వాటికంటె ఎక్కువ శ్లోకములు లభించినపుడు రెండు మూడు శ్లోకముల సారమును ఒక పాదమునకు వలయునంత మాత్రమే గైకొనును.

ప్రాయికముగా ఏ సీసపద్యమును చూచినను దానిలో పరస్పరము ఒండొంటితో సంవదించు శ్లోకములు ఇమిడియున్నవని గ్రహింపవలయును.

సహస్ర పత్రాసన పత్రహంస
వంశస్య పత్రాణి పతత్త్రిణః స్మః ।
అస్మాదృశాం చాటురసామృతాని
స్వర్లోక లోకేతర దుర్లభాని॥

(మేము బ్రహ్మకు రథవాహకులైన హంసల సంతతివారము. మాబోటి వారి వచనామృతములు వినుట స్వర్గవాసులకు కాక ఇతరులకు దుర్లభములు.)

స్వర్గాపగా హేమమృణాళినీ నామ్
నాలామృణాళాగ్ర భుజోభజామః ।
అన్నానురూపాంతను రూపఋద్ధిమ్
కార్యం నిదానాద్ధి గుణానధీతే॥

(ఆకాశగంగలోని సువర్ణ పద్మనాళాగ్రములు భుజించి, ఆ భోజనమునకు అనురూపమైన రూపసౌందర్యము గలవారమైతిమి. కారణము నుండి కదా కార్యము గుణమును గ్రహించును!)

సీ॥ నలినసంభవువాహనము వారువంబులు
కులము సాములు మాఁకు కువలయాక్షి
చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు
భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోణి
సత్యలోకము దాఁక సకల లోకంబులు
నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరములైన మా మాటలు వినంగ
నమృతాంధసులె యోగ్యు లనుపమాంగి

తే॥ భారతీదేవి ముంజేతి పలుకుఁ జిలుక
సమద గజయాన సబ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్ర పురాణాది విద్య లెల్లఁ
దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు.

ఈ సీసపద్య చరణములలో మూడింటికి అనువైన మూలార్థములు మూడు, పై శ్లోకములలో ఉన్నవి. సీసపాదములలో మిగిలిన నాల్గవ దానికిని, గీతపద్య మంతకును మూలము లేదు. ఈ గీతములో సీసపాదమువలెనే పరస్పరము సంవదించు రెండు భాగములు కలవు. మొత్తము పద్యము సగభాగమునకు మూలము ఆధారమనియు తక్కిన సగము మూలములతో సరితూగగల

సొంత కల్పనమనియు విదితమగును. *అందును, గీతపద్యము ఈ సీసపద్యము నకు రత్నకిరీటము వంటిది.

శ్రీనాథునకు సీసపద్యమునందు ఎక్కువ మక్కువ కాబోలు. అందుచేతనే సందర్భము పొసగినప్పుడెల్ల మూలములో లేకున్నను సొంత కల్పనతో ఈ పద్య ములు వ్రాయును. వాటిలో ఈ క్రిందివి ఉదాహరణములు. పూర్వోదాహృతమైన 'అస్తివామ్యభర' మనెడు గీతపద్యము పైని గల సీస పాదములు నాలుగును స్వతంత్రములు.

రతివర్ణన :

సీ॥ పతిపాణిపల్లవ చ్యుతనీవి బంధన
వ్యగ్ర బాలాహ స్త వనరుహంబు
ధవకృతాధరబింబ దశనక్షతివ్యథా
భుగ్నలీలావతీ భ్రూలతంబు
ధరణీనాయకభుజా పరిరంభ మండలీ
గాఢపీడిత వధూ ఘనకుచంబు
వరనఖాంకుర మృదువ్యాపార పులకిత
నీరజాక్షి నితంబోరు యుగళి...

హరిస్తుతి :

జయ భూర్భువస్స్వస్త్రిజగదేక నాయక,
జయసర్వ దేవతా సార్వభౌమ
జయ పూర్వ గీర్వాణ సంహార కారణ
జయ కుక్షినిహిత విశ్వప్రపంచ,
జయ జహ్నుకన్యకా జనక పాదాంభోజ
జయ కోమలాంబుదశ్యామలాంగ
జయ వైజయంతి కాస్రక్ప్రభాలంకార
జయపుండరీక విశాలనయన

తే॥ జయ శతక్రతుముఖ మరుచ్చక్రవాళ
కనక కోటీర చారు సంఘటిత నూత్న
రత్న నీరాజన క్రియారాజ మాన
చరణ పీఠాంతి కోద్దేశ! జయ రమేశ!

* ఈ గీత పద్యమునకు మూలములేదు. ఉన్నదని చూపినవారిది పొరపాటు.

నక్షత్ర వర్ణన :

సీ॥ చుక్కలో యివి? కావు, సురలోక వాహినీ
విమలాంబు కణ కదంబములుగాని
తారలో యివి? కావు తారాపథాంబోధి
కమనీయ పులిన సంఘములుగాని
యుడువులో యివి? కావు మృడునంబరంబునఁ
దాపించినట్టి ముత్యాలుగాని
రిక్కలో యివి? కావు రేచామ తుఱుముపైఁ
జెరివిన మల్లెక్రొవ్విరులుగాని
తే॥ యనుచు లోకంబు సందేహమందుచుండ
బొడిచె బ్రహ్మాండ పేటికాపుట కుటీర
చారు కర్పూర ఫాలికా సంచయములు
మెండుకొని యోలి నక్షత్ర మండలములు.

కలిభటుల వర్ణన :

సీ॥ పాతకంబులు నీలిపట్టు బొందడములు
పగలింటి నిద్రలు పచ్చడములు
పరదూషణంబులు ప్రాలంబహారంబు
లన్యకాంతాసక్తి యంగరాగ
మీర్ష్యాపరత్వంబు హేలావతంసంబు,
బుధజన ద్వేషంబు పువ్వుదండ
మిథ్యాప్రలాపంబు మృగనాభితిలకంబు
బహుళాశనత్వంబు పరికరంబు
తే॥ బరులఁ జూపులు వా కొల్పఁ, బ్రసలభలీ
రాసభాంగరుహాగ్రధూమ్ర ప్రకార
బర్బరాకారదేహులంబరము నిండి
సరస వచ్చిరి కలిరాజు సైన్య భటులు

పురవర్ణన :

సీ॥ ప్రణిధిలోకాసిత వరితోష వార్తాభి
నందితామాత్య బృందారకంబు
రాజవీథీ మహా ప్రాసాద శిఖరాగ్ర
కీలితాలంకార కేతనంబు

గ్రథకై శికాధీశ కన్యావలోకన
వ్యగ్ర పౌరవధూసమాకులంబుఁ
గస్తూరికాలేప కర్పూరరంగవ
ల్ల్యభిరామ మందిర ప్రాంగణంబు...

మన్మథుని రాక :

సీ॥ రతిదేవి నెవ్వేఁగు రారాపుఁజన్నుఁలు
గడ కన్నులకు నింపుగడలు కొలుప
గుడుసైన పూవింటఁ గూడికమ్మని తూపు
కటకాముఖపుఁ గేలఁ గరము మెఱయు,
గటి మండలంబుపైఁ గనకంపుఁజెఱగుల
జిలుగుఁజచ్చని పట్టుఁజేలమమర
నాలీఢ పాద విన్యాసంబు శృంగార
వీరాద్భుతములకు విందుసేయఁ

తే॥ జిన్నిజిగురాకుఁ జేర్కోలఁజేతబట్టి
పేరుటాముని రాచిల్క తేరునడప
నుక్కడీఁడయి యేతెంచె నుక్కు మిగిలి
కలికిగారాపుఁ జెలికాడు కలికిమరుడు.

కావ్య సౌందర్యాపాదన దృష్టితో చేయబడిన ఇట్టి అమూలకల్పనలు పెక్కులు కలవు. అవి మూలకారుడైన శ్రీహర్షునకే మెప్పుగొల్పు సొగసుదనము గలవి.

ఇవన్నియు కాక శ్రీనాథుడొకచోట కథా సందర్భమునుకూడ మార్చి నాడు. దమయంతీ స్వయంవరమునకు ముందు భీమరాజు తమ కులదైవతమగు విష్ణుని ప్రార్థింపగా నాదేవుని ఆదేశముచే సరస్వతి స్వయంవరాగతులైన రాజులను దమయంతికి వర్ణించి చెప్పుటకు స్వయంవర మండపమున అవత రించినట్లు మూలమున కలదు ఈ కల్పనమున శ్రీ హర్షునకు గల విష్ణుపరాయ ణత్వము సూచితమగుట తప్ప వేరు ప్రయోజనము లేదు. భీమరాజు స్వయముగా వాగ్దేవతను స్తుతింపగా ఆమె అనుగ్రహించి రాజకుమార నిరూప ణార్థము స్వయంవర మండపమునకు దయచేసినట్లు మార్చెను. మూలమున సర్వ విద్యా స్వరూపిణియైన ఆ దేవతామూర్తిని శ్రీహర్షుడు ఏయే విశేషణములతో వర్ణించెనో ఆ విశేషణములతోనే శ్రీనాథుడు దేవీపరముగ దండకమును రచించి భీమరాజుచే నుతింపజేసెను. బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదుడగు ఈ కవిరాజు భీమరాజు స్తుతిరూపముగా బ్రాహ్మిని దండక రూపమున నోరార స్తుతించు నవ

కాశమును కల్పించుకొనెను. ఈ స్తుతిలో ఇంకొక విశేషణము కలదు. శృంగార నైషధ కృతిపతియైన మామిడి సింగనామాత్యుడు 'సోమసిద్ధాంతము'నకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెనట. ఈ దండకములో శ్రీనాథుడు ప్రయోగించిన 'సోమసిద్ధాంత కాంతాననాయై' అనే చతుర్థ్యంత విశేషణము కృతిపతికి నెంతో పారితోషము కల్గించి యుండును.

ఏతదాంధ్రీకరణ సింహావలోకనము-తత్ప్రశస్తి

సంస్కృత వాఙ్మయము ఆంధ్రరూపము దాల్చిన చరిత్రలో శ్రీనాథుని నైషదాంధ్రీకరణము రెండవదశ. దానికి పూర్వదశ కవిత్రయమువారు దారితీసిన పురాణేతిహాసముల ఆంధ్రీకరణము. ఆ అనువాదమును భాషాంతరీకరమని పిలుచుటయే తప్పు. భాషాంతరీకరణ నియమములను దేనిని వారు పాటింపనే లేదు. కథమాత్రమే వారు మూలమునుండి గైకొన్న ద్రవ్యము. అదియు నిమిత్త మాత్రమే కాని విధాయకము కాదు. అందుచే ఆ భారతాదులను స్వతంత్ర రచన లనవలెనే కాని, ఆంధ్రీకరణము లనరాదు.

ఆ పద్ధతి ఆ పురాణేతిహాసములకే చెల్లినది. కావ్యానువాదమున ఆ స్వతంత్రత చెల్లదు. శ్రీనాథుడు ప్రారంభించినది కావ్యానువాదము కావ్యము ప్రతిశ్లోక ప్రధాన మగుటయేకాక ప్రతి శబ్దార్థ ప్రధానమును అగును. అపరిహార్యములైన ఇట్టి మూలములను దాస భావముతో ఛాయగా ననుకరించినవాడే ఆంధ్రీకర్త యనిపించుకొనును అట్లనిపించుకొనవలెనని ఆ దాస్యమే చేసినచో ప్రజ్ఞాశాలియైన కవి యనిపించుకొనడు. శ్రీనాథునకీ సంకటావస్థయే తటస్థించినది. దీనినుండి తొలగి తన ప్రతిభను నిరూపించుకొనుటకై ఆనాటికి యువకుడయ్యు నితడాత్మ వ్యవస్థానార్థము ఒక ప్రణాళికను సృజించుకొని, దాని ననుసరించి నడచి కవిగా చరితార్థుడగుటయేకాక, ఆ పద్ధతి యితరులకు కూడ అనువాదవేళ నొరవడిగా నుండునట్లు నిర్దేశించిపోయెను. అందుచే పురాణభిన్నమైన కావ్యానువాద పద్ధతికి శ్రీనాథుడే గురువు. ఆయనకాక ఇంక యే కవియైనను ప్రథమ ప్రబంధానువాదము ప్రారంభించియున్నచో అది యే వక్రమమార్గమున బోయెడిదో మనమూహింపలేము.

ఆంధ్ర నైషధకర్త, అంత పేరుమోసిన ఆ సంస్కృత కావ్యము నెంత గౌరవించెనో అంత వశపరచుకొనెను. దాని ననుసరించునేగాని దాస్యము చేయడు. ఋజము ఋజమొఱయునట్లు నడచునే కాని చాయవలె వెనుకనుండడు. ఏ పద్యమును మూలశ్లోకముచే బద్ధము చేయడు. ఏ శ్లోకమైనను తన పద్యము నందిమిడి జీర్ణమగునట్లే చేయును. అవశ్యకమగుచో నెట్టి మేటి శ్లోకమునైనను త్యజించుటకు వెనుదీయడు. సవరించుట కంతకు ముందే జంకడు. ఈ స్వతం

త్రతవల్లనే, ఆంధ్రనైషధము భాషాంతరీకృతియయ్యు యథామాతృకము కాక పోయినది. భాషాంతరీకర్త వివేచింపవలసిన ప్రధానాప్రధానతలకు తెలుగు నైషధము లక్ష్యభూతమైనది. పూర్వోదాహృతములైన శ్లోకములన్నియు ఈ సిద్ధాంతమునకు నిదర్శనములు. కావ్యాంతమున కవి చేసిన 'శబ్దంబనుసరించియు' ఇత్యాది ప్రతిజ్ఞయు ఈ స్వతంత్రతనే అంగీకరించుచున్నది.

కావున ఈ ఆంధ్రీకరణమును విమర్శింప బూనువారు, దీని నడుగడుగున మూలముతో బోల్చి చూచుట తప్పు. సర్వత్ర ఆ పోలికలేదని కవి వ్రాసికొన్న వాక్యములలోనే కలదు. ఈ గ్రంథమున కవి పెట్టుకొన్న పరమలక్ష్యము యథామూలానువాదము కానే కాదు ఆయన లక్ష్యము వేరు. నిర్వహణమును తదనుగుణముగనే ఉన్నది. శ్రీనాథుని ఈ పద్ధతి యెంతో మేల్తరముగా గానవచ్చుట చేతనే ఆ యుగములోని పెద్ద కవులందరు - పినవీరన, నందిమల్లయ, ఘంటసింగయ మొదలయినవారు - కవిసార్వభౌముని యడుగుజాడలే యనుసరించి తమ యనువాదములు సాగించిరి.

ఇక మూడవదశ ఇటీవల బొడసూపిన నాటకాంధ్రీకరణముతో ప్రారంభమయినది. శ్రవ్య కావ్యాంధ్రీకరణము కూడ ఆ దారినే పోవుచున్నది. ఈ నవీనానువాదకులు మూలమునందలి ప్రతిపదము నర్థమును తెలుగున రావలెనని పాటుపడుచున్నారు. వీరు కేవల మస్వతంత్రులు. వీరి ప్రతిపద పరివర్తనము వలన తెలుగున ధారాశుద్ధి నశించుటయేకాక, పద్యార్థము కూడ దురవగాహమగుచున్నది మూలాపేక్ష లేక అన్వయింపరాని పద్యము లెక్కువగుచున్నవి ఎంత పెనుగులాడినను భాషాంతరీకరణమున మూలములోని శ్లోకభావమే తెలుగున వచ్చుగాని అందలి శబ్దములన్నియు పరివర్తనము చెందవు. అట్టి పరివర్తనమే కావలయునేని మూల శ్లోకమునకు దండాన్వయము వ్రాయవచ్చును; పద్యమేల? ఈ మూడు దశలును క్రమముగా - స్వతంత్రము, స్వతంత్రా స్వతంత్రము, అస్వతంత్రము - అని పేర్కొనవచ్చును.

హరవిలాసము - రచనాకాలము

నైషధ రచనకును కొండవీటి రాజ్య పతనమునకును మధ్యకాలము నందు శ్రీనాథుడు ఆ ఆస్థానమున మరి యే గ్రంథములు రచించెనో తెలియదు. రచించిన జాడయు కానరాదు. కాని శాసనకర్తగా కొన్ని శాసనములు రచించెను. ఆ కాలములో శాసన రచనలు కూడ గ్రంథ రచనలుగానే గౌరవింపబడెను. మరియు విద్యాధికారిగా ఆయన నిర్వహించిన విద్వత్కార్యము లనేకము లుండవచ్చును. ఊరక కాలము బుచ్చుట కాక అటువంటి పాండిత్య వ్యాసంగములో గౌరవప్రదమును, సుఖమయమునైన జీవితమును గడిపియుండును.

ఆ రాజ్యము శత్రు హస్తగత మగుటతోడనే నిరాశ్రయుడై కీర్తి సము పార్జనార్థమో ధన సంపాదనార్థమో ఆశ్రయాంతరముల వెదకి కొనుచు దేశ సంచారము జేసి యుండును. అతని జీవితకాలములో అట్టి సంచారములు మూడు జరిగియుండునని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఊహించిరి. అందు మొదటిది కొండవీటి నుండి నిష్క్రమించుటకును, భీమఖండము రచించుటకును మధ్యగల కాలమున; రెండవది భీమ ఖండమునకును కాశీఖండమునకును మధ్యగల కాల మున; మూడవది రాజమహేంద్రవర రెడ్డి రాజాశ్రయము కూడ తొలగిన అనంతరము.

ఈ మూడు సంచారములలో మొదటి దానియందు కాంచీనగరమున కేగి చిరపరిచితుడైన అవచి తిప్పయశెట్టికి హరవిలాసము కృతి యిచ్చి యుండును. రెండవ దానియందు వల్లభామాత్యుని దర్శించి ఆతని పేర క్రీడాభిరామము రచించి ధన సముపార్జనము చేసి తదనంతరము విజయనగరమునకేగి ప్రౌఢ దేవరాయల ముత్యాల శాలలో 'దీనారటంకాల' తీర్థమాడియుండును. మూడవ సంచారములో శివరాత్రి మాహాత్మ్యము మొదలగు చిల్లర రచనలు చేసియుండును. పలనాటి వీరచరిత్ర కవిసార్వభౌమ బిరుద ప్రాప్తి అనంతరము వ్రాయబడినది. కావున బహుశః అది కాశీఖండ రచనానంతరము, తుది సంచారము లోనిదై యుండును. పైన చూపిన ఈ గ్రంథ రచనాను క్రమము నిష్కర్షగా ఋజువు చేయుటకు వీలులేని యూహాయేయైనను నిరుపపత్తికము కాదు. కావున నైషధము నకు తరువాతి రచన హరవిలాసము అది 1420 - 25 మధ్యకాలమున లేదా భీమఖండమునకును కాశీఖండమునకును మధ్యకాలమున రచింపబడి యుండవచ్చును. అప్పట్ల తద్రచనాకాలము 1430 - 35 మధ్యయై యుండును. అది రెండవ సంచార వేళ. అంతేకాని, ఈ గ్రంథము నైషధమునకు పూర్వమున గాని, కాశీఖండమునకు తరువాతగాని రచింపబడెననుట తగదు.

"ఆంధ్రభాషా నైషధాబ్జ భవుని" అని కవి తనను గురించి హరవిలాస మున చెప్పుకొనియుండుటచే అది నైషధానంతర రచనయే యని ఋజువు చేయు టకు పాటు పడనక్కరలేదు.

కాశీ ఖండమున కాంచీపుర స్త్రీల వర్ణనగల ఈ క్రింది పద్యమునకు సందర్భశుద్ధిలేదు.

సీ॥ ముడువంగ నేర్తురు మూలదాపటికిరాఁ
జికురబంధము లీఁగి జీరువాఱ
బొన్నపువ్వులఁ బోలు పొక్కిళ్ళు బయలుగాఁ
గట్టనేర్తురు చీరకటితటమునఁ

దొడువంగి నేర్తురు నిక్కువేలఁ జెవులయం
దవతంసకంబుగానల్లిపువ్వ
పచరింప నేర్తురు పదియాఱు వన్నియ
పసిఁడి పాదంబులఁ బట్టుచేల

గీ॥ పయ్యెదముసుంగు బాలిండ్లఁ బ్రాకనీక
తఱచు పూయుదు రొడలఁ గంధంబుఁ బసుపు
బందికత్తెలు సురత ప్రసంగవేళఁ
గంచియఱవత లసమాస్త్రి ఖడ్గలతలు

ఇది శివశర్మ తీర్థయాత్రా సంచారము వస్తువుగాగల ఘట్టము. ఈ పద్యమునకు పైన-

ఉ॥ కాంచికిఁబోయి బ్రాహ్మణుఁడు కాంచె మదావళభూమిభృచ్ఛిర
కాంచన కంధరా నిలయుఁ గైటభమర్దనుఁ గామకోటి ద
ర్శించి భజించె బాలశశిశేఖరు నేకరసాలనాయకు
న్దంచె ననేకపూర్వజనంబులఁ బుట్టిన పాతకౌఘముల్.

అని బ్రాహ్మణుడు కంచికిబోయి వరదరాజస్వామిని ఏకామ్రనాథుని, కామకోటిని దర్శించి, అనేక పూర్వజనంబుల పుట్టిన పాతకౌఘములను దంచినట్లు కలదు ఆ సీసపద్యమునకు క్రింద -

గీ॥ కాంతియందురు కొందరకాంచి పేరు
క్రమకురువింద రత్న సత్కాంతికలిమి
నప్పురంబున నేడునాళ్ళధివసించి
బ్రాహ్మణుడు సర్వదేవతా ప్రతతిఁ గొలిచె.

అనే పద్యము కలదు. కాంచీపుర స్త్రీల నభివర్ణించెడి యా సీసపద్యము అప్రస్తుతముగా నీ రెంటి మధ్య చొప్పించబడెను. ఆ స్త్రీల వర్ణన ఆ ఉపాఖ్యానమునకు గాని, ఆ తీర్థమునకు గాని ఘనతను గల్గించునది కాదు. అయినను శ్రీనాథుడు హార విలాస రచనా కాలమున కాంచికి బోయినపుడు ఆ రమణీమణుల దర్శించి ఆనందముతో ఆ పద్యమును వ్రాసికొని యుండుననియు దానిని అప్రసక్తమైనను కాశీఖండమున జొనిపియుండుననియు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు అభిప్రాయపడిరి. ఈ అభిప్రాయము సమంజసమేయని సరసులకు దోచకపోదు అదియుగాక కొమరగిరి కాలముననే కోస్తా వర్తకము చేయగల ప్రౌఢవయస్సులో నుండిన అవచితిప్పయ శ్రీనాథుని మూడవ సంచారము కాలమునాటికి సుమారు అరువది, డెబ్బది సంవత్సరముల దీర్ఘకాలము హారవిలాసము కృతినందుటకై జీవించి యుండెననుట సంభావ్యము కాదు. పురోదాహృతమైన "చిన్నారి పొన్నారి చిరుత

కూకటినాడు..." అను పద్యములో హరవిలాసము పేర్కొనబడలేదు. కనుక ఆ గ్రంథము కాశీఖండము తరువాతి దనెడి వాదముకూడ బలముగలది కాదు; ఎట్లన - ఆ పద్యము శ్రీనాథుని గ్రంథముల నన్నింటిని పేర్కొన్నది కాదు. కవి వయోదశలను, తత్కాల రచనలను ఉదాహరించుట మాత్రమే దాని ముఖ్యోద్దేశము. ఒక వయోదశలో రెండుమూడు గ్రంథములు రచించినను వాటి నన్నింటిని పేర్కొనవలసిన ఆవశ్యకము లేదు. వాటిలో ప్రధానమైన దొక్కటి ఉదాహృతమైన నాలును మఱియు శివరాత్రి మాహాత్మ్యముగాని, హర విలాసము గాని తదితర గ్రంథములవలె శ్రీనాథుని కావ్యకళా ప్రాగల్భ్యమునకు లక్ష్య భూతములు కాదగిన గ్రంథములు కాకపోవుటచే దానిని ఆదరముతో కొండాడు కొను తలంపు లేకపోవచ్చును. కావున హరవిలాసము నైషధమునకు పూర్వము గాని కాశీఖండమునకు తరువాతగాని రచింపబడియుండుట పొసగదు.

గ్రంథ సమీక్ష

శ్రీనాథుని ఇతర కృతులతో బోల్చిచూచునపుడీ హరవిలాసము శైలి ఆ గ్రంథవర్గమున కంతటికి వెలిగా ప్రత్యేకముగా కానవచ్చును. వానిలోని సమాస భూయిష్ఠతాజన్యమైన శబ్దగాంభీర్య మిందులేదు. అందు ప్రదర్శితమైన యీతని నానా శాస్త్రపరిజ్ఞానమును ఇందులేదు. కాని, వానికంటె సమ సంస్కృతాంధ్ర పదమయమయి, ప్రసన్నమయి, సుబోధమయి. హరవిలాసము శ్రీనాథ పండితుడు గాక శ్రీనాథకవి వ్రాసినట్లుండును. ఈ కావ్యమున నేయెడను రసవత్తకు మాత్రము లోటురాలేదు. ఇది దేనికిని అనువాదము కాకపోవుటచే, శ్రీనాథుని స్వతంత్ర రచనకు దృష్టాంతమయి ఆ ప్రౌఢకావ్యములలో లేని స్వతంత్రతను గైకొన్నది.

ఇది పురాణమును కాదు కావ్యమును కాదు, కావ్యము కాదగిన వస్త్వైక్య మిందు లేదు. కథలన్నియు శివసంబంధము గల్గియుండుటచే దీనగల యైక్యము దానిని వస్త్వైక్యమనలేము. ఈ కథలన్నియు ఒక దారముతో విడివిడిగా ముడి వేయబడిన పూవులదండవలె నున్నవిగాని అనుస్యూతములుగా లేవు. సిరియాలుని కథ, గౌరీ కల్యాణము, దారుకా వనవిహారము, హాలాహల భక్షణము, కిరాతార్జు నీయము ఇందలి కథలు. వీనిలో మొదటిది బసవపురాణమున కలదు గాని పాత్రల నామములలో రెండింటికిని కొంతభేదము కలదు. బసవపురాణమున సిరాల గర్వభంగము కథకు అంత్యానుబంధముగా నున్నది. దానికి మారుగా నిందు చిఱుతొండని పూర్వజన్మ కథనము కథకాద్యుపోద్ఘాతముగా నున్నది. కథానాయకుడైన చిఱుతొండనంబి పూర్వజన్మలో తుంబురుడను పేరుగల యొక ప్రమథుడు. అతడొక కారణమున దుర్వాసుని కోపమునకు పాత్రమై

మానవజన్మ యెత్తునట్లుగా శపింపబడి ఆ ఋషి యనుగ్రహము చేతనే పరమ మహేశ్వరుల యింట సిరియాళుడుగా బుట్టెనట.

ఈ కథ కాయువు పట్టనదగిన ఘట్టము బాలవధావసరము. అది కరుణ మయము ఆ రసప్లుతి శ్రీనాథుని చేతిలో నప్రయత్నముగా నాలు పద్యములలో వెల్లివిరిసినది. గురుజనము పిల్లవానికి అంత్యోపదేశముచేయు ఈ పద్యమున భక్తివాత్సల్య శమభావములు ముప్పిరిగొని మున్నీరుగా పొంగినవి.

మ॥ మదిశంకింపకుమన్న మావలని ప్రేమ స్నేహవాత్సల్య సం
పదవాటింపకుమన్న నాలుకతుదిన్ పంచాక్షరీమంత్ర ముం
బదిలంబొప్పఁ బఠింపుమన్న పరమబ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి యి
య్యది సుమ్మన్న! యనుంగునందన! సిరాలా ! వీరశైవవ్రతా!

బసవపురాణములో ఆ ఘట్టము వీరశైవతనే దాల్చినది. అనగా సోమ నాథుడు దీక్షాపరుడైన వీరశైవునివలెనే పిల్లవానిని వధింపించెను గాని. మానవ సహజమైన హృదయద్రవీకరణము కల్గింపలేదు. ఆతడా పట్టున వీరశైవుడే కాని కవికాడు అనతి విస్తృతమైన ఆ చిన్నఘట్టముననే శ్రీనాథుడు మాతృభావ, పితృభావ, బాలభావములకును నిశ్చలభక్తికిని వైరుధ్యములేని సామరస్యమును వ్యక్తము చేసెను.

కాని, మాయాశివుడు పిల్లవాడున్న గురుకులమున కేగి వానికి రానున్న యాపద నెరింగించి మనసు విఱుచుటకు ప్రయత్నించినపుడు ఆ పసివాడు ప్రత్యుత్త రముగా పలికిన వేదాంత వాక్యములును ఐతిహ్యములును అతని వయసునకు మించిన పెద్ద మాటలుగా గోచరించును. అది సందర్భశుద్ధిలేని అతి ప్రసంగ మనక తప్పదు. ఆ వాక్యములు శ్రీనాథునివి గాని సిరియాళునివి కావు. "పాత్ర నోట కవిపలుకులు" అనెడి అసంగత సందర్భము లిట్టివే. సిరియాళునకును పుట్టుకతోనే అట్టి జ్ఞానము, ఆ జ్ఞానమున కనుగుణమైన ఉపన్యాస ధోరణియు నలవడి యుండవచ్చునని సమర్థించవచ్చునుగాని, అట్టి సమర్థనలు మానవ సాంసారిక కథలుగల కావ్యముల విషయమున రాణింపవని నా యూహ. హాలాహల భక్షణకథను పార్వతితో చెప్ప నుపక్రమించినవాడు శివుడు అందుచే వక్తృ వాచకము ఉత్తమపురుషలో ప్రారంభింపబడినది. కాని కథ కొంత నడచునప్పటికి కథకుడు శివుడన్నమాట మరచిపోయి ఆ వక్తృవాచకమును శ్రీనాథుడు ప్రథమ పురుషలోనికి మార్చెను.

"వెలివోనిచ్చునె బుధు డూహించి చేయు సుకవిత్వంబుల్" అని పింగళి సూరన ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా నిర్దేశించిన కావ్యబంధ శిల్ప మర్యాదకు మన వాఙ్మయములోనే పెక్కు గ్రంథములలో భంగము గల్గుట పొడగట్టును.

గ్రంథానికి సిరియాళుని కథనే యెత్తుటకు హేతువు-ఈ కథా పురుషుడు అవచి తిప్పయ వంశమునకు మూలపురుషుడుగా సంబంధము కల్పుటకు. అవతారికకును, కథారంభమునకు నిట్టి పొత్తుకలిపిన గ్రంథములు మన భాషలో చాల తక్కువ.

గౌరీకల్యాణము కాళిదాస కుమారసంభవము ననుసరించి వ్రాసినది. ఈ అనుసరణము కథానుసరణమే కాదు! నాలుగింట మూడుపాళ్ళ శ్లోకముల తెనిగింపే. ఈ తెనుగుసేత నైషధాంధ్రీకరణ పద్ధతిని స్వతంత్రా స్వతంత్రముగా నడిచినది. కాని పార్వతీ మాయాబ్రహ్మచారుల సంవాదఘట్టములో చాల వెలితి గలదు. ఒకటి రెండు పద్యములుతప్ప రతివిలాసఘట్టమున అంతే ఏమైనను, ఆంధ్రీకరణమున శ్రీనాథుడు నైషధమును కైవసము చేసికొన్నట్లు కుమారసంభవమును చేసికొనజాలడు. యదార్థానువాదమే అనిపించుకొన్న కొన్ని పద్యములలో అతి సుకుమారమును, సుకరమును అయిన తెనిగింపు కానవచ్చును.

దారుకా వనవిహారమనునది గౌరీ కల్యాణకథకు పరిశిష్టభాగమే. వివాహానంతరము శివుడు ప్రమథ పరివారసహితుడై అత్తింట ఇల్లడముండెను. హిమవంతుడు సమకూర్చిన రాజభోగోపచారముల వలన శివభటులు బలిసి కాబోలు ఓషధీప్రస్థపురమున విశృంఖలమైన అవిధేయ ప్రవర్తన సాగించిరి. హిమవంతునకు అల్లునిమీదను అతని భృత్యవర్గముమీదను రోత పుట్టెను. పరమశివుడు మామగారి హృదయమును గ్రహించి గణములను వెంటనిడుకొనిపోయి దారువనమున విడిసి భిక్షాటనము సాగించెను. అచ్చట ప్రమథులేకాక శివుడుసైతము స్వేచ్ఛావర్తనుడై ఋషులకును, దేవతలకును వెగటుదనము కలిగించెను. ఈ కథ అనుచితాలంబన రసాభాసమునకు ప్రబలమైన ఉదాహరణము.

ఇందలి కిరాతార్జునీయ కథ, భారతములోని పాశుపతాస్త్ర ప్రదానము ననుసరించి వ్రాసినది. భారవికిని దీనికిని ఏ సంబంధమును లేదు. పాశుపతలాభానంతరము అర్జునుడు స్వర్గమున కేగుటయు, ఊర్వశిచే శప్తుడగుటయు, నివాతకవచ కాలకేయాదులను జయించుటయు, దేవేంద్రుడు రోమహర్షునిచే పాండవులకు నర్జున కుశలవార్త పంపుటయు ననెడి కథాభాగము "పాశుపతాస్త్ర ప్రదానము" అనెడి శివవిలాసగాథకు అనావశ్యకము. ఆ భాగము భాగవతమున కలదుగదాయని పౌరాణిక పద్ధతిని శ్రీనాథుడిందు చేర్చెను.ఇక మిగిలిన హాలాహల భక్షణ మేపురాణమునుండి యైనను గ్రహింపవచ్చును.

మొత్తముమీద, శ్రీనాథుని ప్రౌఢకావ్యములలో హరవిలాస మొక్కటే స్వతంత్ర రచనయని చెప్పదగినది.

శ్రీనాథుని ప్రథమ దేశాటనము

కొండవీటి పతనముతో నిరాశ్రయుడైన శ్రీనాథుడు కొలదికాలము దేశ సంచారము చేయుచు కాంచీపురికేగి హరవిలాసము వ్రాసెననుకొనుట సంభావ్య మని పైన చెప్పితిని. కాని ఆ సంచారమువల్ల ఉదరపోషణ జరిగినను స్థిరమైన ఆశ్రయము దొరకదు. అట్టి ఆశగల కవి యేదైన నొక రాజాస్థానమున చేర వలయును. ఆ కాలమున అతడు చేరదగిన రాజ్యములు మూడే ఉన్నవి రాజ మహేంద్రవరము, రాచకొండ, విజయనగరము. ఈ మూడు రాజ్యములును కొండవీటికి ప్రబల శత్రుస్థానములు. స్వాభిమానమును చంపుకొని శ్రీనాథుడు వానిని చేరబోయినను ప్రవేశము లభించుట దుర్ఘటము. ఆ మూడు రాజ్యములలో రాజమహేంద్రవరము తక్కిన రెండింటివలె కాక, కొండవీటితో బాంధవము కలది కనుక 'మరణాంతాని వైరాణి' అనే ధర్మ వాక్యమును పాటించి వీర భద్రారెడ్డి కొండవీటి విద్యాధికారిని ఆదరింపవచ్చునుగాని అట్టి సమాధానమునకు కొంతకాలము వేచియుండుట మంచిదని శ్రీనాథుడు తలపోసి యుండును. అతడు సంచారమును తలపెట్టుటకిదే కారణము. రాజమహేంద్రవరమున తనకు బంధు వైన బెండపూడి అన్నయామాత్యుడు మంత్రిత్వము నెఱపుచుండుట శ్రీనాథుని హృదయములో నొక ఆశాకిరణమును పుట్టించి యుండును. ఆ కిరణము జూపిన దారి వెలుగున మంత్రికి బంధువుడుగా సంచారానంతరము రాజమహేంద్రవరము చేరియుండును. అప్పటికే శృంగార నైషధ కర్తగా శ్రీనాథుడు పేరుమోసి యుండెను. గనుక అతని దర్శనము కాగానే రాజమహేంద్రవర పండితులు ఆ గ్రంథ రచనను గురించి పెక్కురీతుల యధిక్షేపించి యుందురు. ఆ అధిక్షే పణలు నాడేకాదు, నేటికిని అక్కడక్కడ వినవచ్చుచున్నవి. శృంగారనైషధము డు, ము, వు, లు చేర్చిన హర్షనైషధమని కొందరు, మూలము నందలి కొన్ని శ్లోకములు వదలిపెట్టెనని కొందరు, లేని అర్థములు, కొన్ని కలిపెనని కొందరు, గాఢపాకమని కొందరు, తేలిక తెలుగని కొందరు, నానా విధముల విమర్శించుట అతని చెవినిబడి ఆ పండితుల అధిక్షేపణలు సరకు గొనక వారిని వైతండికు లని, కూపమండూకములని తృణీకరించి మంత్రి ప్రాపున నిరాఘాటముగా నా రాజధానిలో తలయెత్తుకొని సంచరించి యుండును. భీమేశ్వర పురాణము నందలి కుకవి నిందానామకములైన ఈ క్రింది పద్యములు ఆనాటి యాతని జీవిత చరి త్రకు ప్రతీకలు –

తే॥ బోధమల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
కాంతి నిష్ప్రచ్ఛరంబు మచ్చరము ఘనము
కూప మండూకములఁబోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి
పండితంమన్యులైన వైతండికులకు.

తే॥ నికటమున నుండి శ్రుతిపుట నిష్ఠురముగ
నదరి కాకులు బిట్టు పెద్దఱచినప్పు
డుడిగి రాయంచ యూరకయుంట లెస్స
సైఁపరాకున్న నెందేని జనుట యొప్పు.

తే॥ ప్రౌఢి పరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్ర భాషయందు
రెవ్వరేమండ్రుగాక నాకేల కొఱత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.

ఈ పద్యములలో చేరని ఇంకొక చాటుపద్యము "విద్వాంసుల్ రాజ మహేంద్ర పట్టణమునన్ ధర్మాసనంబుండి, ప్రధ్వంసాభావము ప్రాగభావమను చున్ దర్కింతు రక్రాంతమున్" అనెడి పంక్తులుత్తరార్ధముగా గలది లోక విదితమే కదా! తెలుగు కవిత్వపు పోకడలను, తన ఆంధ్రీకరణ పద్ధతిని, తన ప్రతిభా సముజ్వలతను కొంచెమేని యెరుగని శుద్ధశాస్త్ర పండితులు కాకులవలె బిట్టరచినపుడు ఎందేని చనుటకు దారియు, ఊరకుండుటకు ఉదాసీనతయులేని ఆ మహాకవి పద్యములు వ్రాయుటకంటె వేరు ప్రతీకారమేమి చేయగలడు?

బెండపూడి యన్నయామాత్యుడు-

సీ॥ వినిపించినాఁడవు వేమ భూపాలున
కఖిల పురాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్షనైషధ కావ్య మాంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యా పరీక్షణ వేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశద కీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందుఁ

తే॥ బాకనాటింటి వాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభుని పౌత్రుఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొక ప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథ కవివరేణ్య!

అని సన్మానించుటతో ఆ పుర పండితుల కోలాహలము కొంతవరకు చల్లారి యుండును. రాజుల యొక్కయు మంత్రుల యొక్కయు ప్రాపున బతికెడివారు, ఆ రాజుల యొక్కయు మంత్రుల యొక్కయు బంధువులనుకాని, వారిచే పూజితులైన విద్యావంతులకాని ధిక్కరించి గౌరవముతో బ్రతకలేరు. అన్నయా మాత్యుడు భీమేశ్వర పురాణమును తనకు కృతి యిమ్మని శ్రీనాథుని అర్థించుటయే

గాక, ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా వీరభద్రారెడ్డిని కూడ కొనియాడమని కవికి సూచన చేసి యుండును. అందుచేతనే ఈ గ్రంథమున కృతిపతి వంశ వర్ణనమునకు ముందు వేమభూపాలుని వంశము వర్ణింపబడినది. ఆ రాజు సంస్తుతి వలన శ్రీనాథునకు ఆస్థాన ప్రవేశము కల్గునని మంత్రి ఆశించి యుండును. ఆ ఆశ అవ్యాక్షేపముగా ఫలింపకున్నను, కొలదిసంవత్సరములకు ఫలించుటచే శ్రీనాథుడు "వీరభద్రారెడ్డి విద్యాంసుడ"య్యెను. ఆ పదవి యధిష్ఠించుటకు మంత్రి కల్పించిన ప్రథమ సోపానమే భీమేశ్వర పురాణము.

భీమేశ్వర పురాణము

స్థల పురాణములు పెక్కింటికివలెనే ఈ భీమేశ్వర పురాణమునకును స్కాందపురాణము మూలము. చారిత్రక పరిశోధకులు ఆ స్కాందపురాణము యొక్క శుద్ధతను కొంత శంకింతురు. ఏమనగా, చారిత్రకముగా ఒక వేయి సంవత్సరములకు ఇటీవల వెలసిన క్షేత్రముల వృత్తాంతములు కూడ ఎన్నడో ద్వాపరయుగమున వ్యాసుడు రచించెనని చెప్పబడు స్కాందపురాణమున వర్ణితములై ఉండుటచే ఆ క్షేత్రములు వెలసిన పిమ్మటనే వాటి మాహాత్మ్య మా పురాణముల కెక్కియుండునని వారి యనుమానము. ఈ భీమేశ్వర పురాణమును గురించి కూడ పరిశోధకుల కట్టి శంకయే కలదు.

శ్రీనాథుడు దీనిని తెలుగున రచించిన పిమ్మట అతడో మరి యింకొకడో దీనిని సంస్కృతీకరించి స్కాందపురాణమున ప్రతిష్ఠించి యుందురని వారి యూహ. మరియు లోకముననున్న స్కాందపురాణ ప్రతులు ఒకదానితో నొకటి సంవదింపవనియు, ఒకదానిలో నున్న కథలు మరియొకదానిలో నుండవనియు చారిత్రకులు వారి వాదములకు బలముగా నింకొక యుక్తి చెప్పుదురు. ఈ క్షేత్రములన్నియు చారిత్రకులు భావించినట్లు కలియుగముననే వెలసినవి కావనియు, దేవతా ప్రతిష్ఠాపితములై యనాదిగా భరత ఖండమునందలి నదీపర్వతములతో పాటు వెలసియే యున్నవనియు, మహాపురాణములను, ఉపపురాణములను భారతముతోపాటు వేదవ్యాసుడే రచించెననియు, స్కాందపురాణ ప్రతులొండొంటితో విరోధముండుట కాలక్రమమున జరిగిన గ్రంథ శైథిల్యమునుబట్టి యనియు, ప్రాచీనతాభిమానము కలవారు చారిత్రకవాదమును పూర్వపక్షము చేయుదురు. ఇందలి సత్యాసత్యములను వ్యాసుడే తీర్చవలయును.

ఈ భీమ ఖండమునకు స్కాందపురాణమే మూలమనుకొన్నను, శ్రీనాథుడు దానిని యథాతథముగా ననువదింప ప్రయత్నము చేయలేదు. అందులేని వర్ణనలిందు చాల కలవు. ఈ అనువాదము (అనువాదమేదైనచో) భారతాంధ్రీకరణమువలె నతి స్వేచ్ఛగా నడిచినది. ఎచ్చటనేని ఒక శ్లోకమునకు సరియైన

తెలుగు పద్యము కాన వచ్చినచో నది యాదృచ్ఛికమేగాని బుద్ధిపూర్వకము గాదు.

ఈ గ్రంథము ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుని ప్రతిష్ఠకు సంబంధించినది. గ్రంథాంతమునందు మాత్రము హాలాహల భక్షణము, త్రిపుర సంహార మనెడు రెండు శివలీలలు ఉపాఖ్యానములుగా చెప్పబడినవి. మరి ఈ క్షేత్ర వృత్తాంతమును తన్మహత్వంబును గురించి అగస్త్యుడు కాశిని బాసి వచ్చిన వ్యాసునకు వివరించి చెప్పును. వారిరువురి సమావేశ సన్నివేశము మిక్కిలి రసవత్తరముగా నుండును. అగస్త్యుడు ఆది యుగముననే వింధ్యపర్వత విజృంభణము నరికట్టుట కొరకు దేవతల ప్రార్థనపై లోకానుగ్రహార్థము, కాశిని వీడలేక దక్షిణపథమునకు లోపాముద్రాసహితుడై వెడలివచ్చి దక్షిణాత్యుడయ్యెను. మరికొంత కాలమునకు ద్వాపరాంతమున కాబోలు, వ్యాసుడు శివునిచే శపింపబడి కాశిని వీడి రావలసి వచ్చును ఆ క్షేత్రవియోగమును సహింపలేక దుర్భర దుఃఖితుడైయున్న ఆ సంయమిని అన్నపూర్ణాదేవి ఓదార్చి దక్షిణ కాశి యనెడి పర్యాయనామముగల దక్షవాటిక, ఆతని కాశీవియోగబాధ నపనయించును కావున నచటికి బొమ్మని ఉపదేశించును. ఆ ఋషి యామె యాదేశానుసారము దక్షిణాపథమున ప్రవేశించి ద్రాక్షారామము దెసకు వెడలుచుండగా, మధ్యేమార్గమున దక్షవాటిక నుండి పిఠాపురమునకు పోవు అగస్త్యుడు సాత్యవతేయుని కలిసికొనును. ఆ ఋషు లిరువురు పరస్పర కుశలప్రశ్నానంతరమున ఒండొరులు తమతమ వృత్తాంతములు చెప్పుకొను సందర్భ మీగ్రంథమందు మిక్కిలి రసవంతమైన ఘట్టము. అదియే కథా ప్రారంభము కూడ. అగస్త్యుడు కాశినిబాయుట కాశీఖండమున కథాప్రారంభము నను, వ్యాసుడు కాశినిబాయుట ఆ గ్రంథమున కథాంతముననను కలదు అచ్చట దక్షిణ కాశికి బొమ్మని యన్నపూర్ణ ఆతని నాదేశించినట్లు లేదు. ఈ ఉపదేశము భీమఖండమున కల్పింపబడినది ఇట్టి పరస్పర విరోధవాక్యములు పురాణములకు సహజమే. దానికేమి; ఆ దేవి ఉపదేశానుసారము కాశిని బాసిన వ్యాసుడు దక్షవాటికకు చేరవచ్చుట శాపానంతర కార్యమే గనుక భీమఖండము కాశీఖండమునకు ఉత్తరకథగా గైకొనదగినది.

అగస్త్యుడు పూర్వపు తన కాశీ నివాసానందమును స్మృతిపథమునకు తెచ్చుకొని, వ్యాసునితో వధురస్మృతి సంజనిత బాధాగర్భితములుగా ఆడిన వాక్యములు గల ఈ క్రింది పద్యములు ఈ గ్రంథమునకు తిలకాయమానములు.

సీ॥ లోలార్కునకు నీకు లోలోన నేమేనిఁ
బోటుపుట్టదుగదా? మాట మాట

వెనకయ్య శ్రీదుంఠి విఘ్నేశ్వరస్వామి
ధిక్కరింపఁడు గదా? తెగువ నిన్ను
నాఁ కొన్న నిన్ను మధ్యాహ్న కాలంబున
నరయకుండదు ? దా? యన్నపూర్ణ
నెపమేమియును లేక నీయెడాటమ్మునఁ
బాటి దప్పడుగదా? భైరవుండు
తే॥ ఎట్టుపాసితి మిన్నేటి యిసుక తిప్ప?
యెట్టుపాసితి వాస్థలం బేనుగ్రోసు?
లెట్టు పాసితి వవిముక్త హట్టభూమి?
యెట్టు పాసితి విశ్వేశు నిందుధరుని?
కం॥ కాశీనందన కంఠే
కాలుర శిరములకు విరులు గల్పించునొకో?
లీలా వనాంతరమునను
మా లోపాముద్ర యిడిన మల్లీవల్లుల్.
శా॥ ఆనందంబున నర్ధరాత్రములఁ జంద్రాలోకముల్గాయఁగా
నానాసైకత వేదికాస్థలములన్ నల్దిక్కుల న్మంభుఁగా
శీనాథున్ దరుణేందుశేఖరు శివున్ శ్రీకంఠునిన్ బాడుదు
న్మేనెల్లన్ బులకాంకుర ప్రకరముల్ నిండార మిన్నేటిలోన్.

వీటిలో రెండవది శ్రీనాథునకు స్వానుభవమని నాయూహ. అతడు కొంద వీటిలో నుండగా పెద కోమటితో గలసి కాశీయాత్ర జేసెనని యొక ప్రతీతి కలదు. అది నిజమైనచో వెన్నెలరేల గంగాసైకతముల విహరించుచు విశ్వనాథునిపై వ్రాసిన పద్యములు పఠింపుచు, నానందము ననుభవించియుండును, లేదా రాజమహేంద్రవరము జేరినపిమ్మట గోదావరీ సైకతస్థలములలో వెన్నెలరేల స్వకీయ కవితాగానానందమును అనుభవించి యుండును ఇది కావ్యములలో కవులు అచ్చటచ్చట ముద్రించెడి స్వానుభవరేఖల కొక ఉదాహరణము. దీనిని బట్టి శ్రీనాథుడు ప్రకృతి సౌందర్య దర్శనానందమున తన్మయత్వము నొందెడు కవియనియు, కేవల గ్రంథపఠనమున నిమగ్నుడైన పండితుడు మాత్రమే కాడనియు సులువుగా చెప్పవచ్చును ఈ సౌందర్య దర్శన సుఖానుభూతియే అతడు చేసిన దాక్షారామ గంధర్వాప్సరల వర్ణించుటకు ప్రేరకము, వారి వరకేల, ఆకొన్నవానికి అన్నము పెట్టి పిలిచిన అన్నపూర్ణనైనను "నఖశిఖ పర్యంతము అన్నార్థి" వర్ణింపకమానడు.

శ్రీనాథుడు కథామాత్ర ప్రధానములైన పురాణములను వ్రాయదగిన కవి కాదు. ప్రబంధోచితమైన వర్ణనలతో కథను అలంకరించి గ్రంథమును విస్తరింప జేసినగాని ఆతనికి తృప్తి గొలుపదు. ఆతడు నిక్కపు కవి. కవియను శబ్దము నకే వర్ణించువాడని అర్థము. ఆ వర్ణనలు నానావిధములుగ నుండును. వర్ణ నీయమైన వస్తువు ఎట్టిదైనను దానిని తనివితీర వర్ణించుట ఈ కవికి పరిపాటి. అందుచేతనే కాబోలు ఈ గ్రంథమున ఒక ద్రాక్షారామమునేగాక గోదావరీ మండలమందలి నదులు, కొండలు, గుడులు—గోపురములు, క్షేత్రములు, ఆరామములు, తీర్థములు సర్వము నతని రమణీయ వర్ణనలకు పాత్రములైనవి. ప్రబంధమున నుండదగిన అష్టాదశవర్ణనలలో కొన్నింటికి ఇందు అవకాశము కల్పించి ఈ ఉప పురాణమును ప్రబంధప్రాయముగా శ్రీనాథుడు సంతరించెనని తోచును.

ప్రబంధకవులు గ్రంథాదిని పురవర్ణన చేసినట్లుగనే ఈతడును గ్రంథారంభమున ద్రాక్షారామము నతి దీర్ఘముగ వర్ణించుటేకాక, ఆ పురమునకు భీమేశ్వరుడే నాయకుడని కావ్యనాయక నిరూపణముకూడ చేసెను మరి ఆ దేవుని వలన ఆ పురమునకు మహత్త్వము. ఆ దేవుని సేవించెడి వేశ్యాగణము వలన శోభయు కల్గుటవల్ల కాబోలు ఆ గంధర్వాప్సరోభామినులను దేవునితో సమ ప్రాధాన్యము కలుగునట్లుగా వర్ణించెను. శ్రీనాథునకు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరునిపై నెంత భక్తి కలదో ద్రాక్షారామ గంధర్వాంగ నలపై నంత ప్రీతి కలదు. కావుననే పురవర్ణనలో ఇతర పౌర జనమును సంస్మరింపక పోయినను వేశ్యాంగనలనే అతిమాత్రముగా కొనియాడెను

మరి, ఆ దేవుడు ద్రాక్షారామమున ప్రతిష్ఠింపబడుట, ఉత్సవములు చేయించుకొనుట మొదలగు శుభకార్యములన్నియు ఒక సార్వభౌముడు నూత్న ప్రాసాదప్రవేశము చేయుట, వసంతోత్సవాదులగు వేడుకలను జరుపుట మొదలైన వైభవోపేతములైన రాజభోగములుగా చిత్రింపబడినవి. ఆ సందర్భముల చదువునపుడు పాఠకుల భావనలో భీమేశ్వరుడు దేవతాసార్వభౌముడుగా కాక మానవ సార్వభౌముడుగానే భాసించును. దేవుని మానవునిగా మలచిన శ్రీనాథుని చాతురి యీ గ్రంథమున గమనింపదగిన ప్రధాన శిల్పవిశేషము.

ఈ గ్రంథము గోదావరీ మండల స్తోత్రమేగాని నిజమునకు పురాణము కానే కాదు. తెలుగుకవులలో స్వదేశమును ఇంత మక్కువతో తనివితీర వర్ణించిన కవి యింకొకడు లేడు. ఈ గ్రంథము ఆతని "ప్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకమున" రచించిన దగుటచే తద్వయోనుగుణమైన భావరక్తిమయి, భావనాదోహలతయు ఈ కావ్యమునకు ఆత్మయు ప్రాణములుగా నున్నవి మరి దక్షవాటిని,

ఆ దేవుని ఉత్సవములను ఎన్నిమారులు వర్ణించినను పునరుక్తి పొంతపోక విసుగుదల పుట్టింపక అనువేళ రమణీయముగా క్రొంగ్రొత్త రూపములతో ప్రదర్శించుటలో కవి చూపిన చమత్కారము ప్రశంసార్హముగా నున్నది.

రెండవ దేశాటనము

పదునైదవ శతాబ్దిలో ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచంబున శ్రీనాథుడే అనన్య విషయమైన కవిసార్వభౌమ బిరుదమును సార్థకముగా తాల్చినవాడు. ఆతనికి ఆ బిరుదు భీమఖండము నాటికి లేదు. కాశీఖండ రచనమునకు పూర్వమెప్పుడో ఎచ్చటనో లభించియుండును. ఆ లబ్ధి యే మహారాజు యొక్క ఆ స్థానముననో పండిత ప్రకాండుల సమక్షంబుననో కలిగియుండుటను బట్టియే ఆతడు దానిని విజయ దుందుభి మ్రోగించినట్లుగా సగర్వముగా కాశీఖండమున ఈ క్రింది పద్యమున ప్రయోగించుకొనెను :

శా॥ ఈ క్షోణిన్నినుఁ బోలు సత్కవులులేరీ నేఁటి కాలంబునన్
దాక్షారామ చళుక్య భీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయ గంధసార ఘుసృణద్వైరాజ్య భారంబు స
ధ్యక్షించున్ గవిసార్వభౌమ! భవదీయ ప్రౌఢసాహిత్యముల్.

గౌడ డిండిమభట్టు కంచుఢక్కను పగులగొట్టి దీనారటంకాల తీర్థ మాడిన ప్రౌఢరాయల (రెండవ దేవరాయలు 1423-46) ముత్యాలశాలలో కవితా పట్టాభిషిక్తుడైన ముహూర్తముననే ఈ కవిసార్వభౌమ బిరుదు ప్రదానము జరిగియుండుటను. కర్ణాటదేశ కటకమైన విజయనగరమునగల కవులును, పండితులును కవిసార్వభౌముని ప్రశంసాపూర్వకముగా సన్మానించి యుందురు. ఆ పండితులందరు విద్వత్సభలలో ఆయన దర్శనమైనపుడు సూర్యోదయ వేళ తామరకొలనువలె పరమాహ్లాదముతో ఉప్పొంగియుందురు. ఆ వైభవమునుకూడ ఆయన కాశీ ఖండముననే సూచించెను.

తే॥ ప్రాయమెంతయు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికా ఖండమను మహాగ్రంథమేను
దెనుగుజేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

భీమఖండ రచనముతో అన్నయామాత్యుని ఆదరము లభించినను వీర భద్రారెడ్డి ప్రాపుమాత్రము లభింపలేదు. దానికి కారణ మూహింపలేము. అది లభింపనివాడు ఆ పట్టణమున కాలయాపన చేయుట తగదని అతడు క్రొత్త భూములు వెదకికొనుచు పోయివుండును. ఆ సంచారములో మొదట అతనికి

ఆశ్రయమిచ్చినవాడు వల్లభామాత్యుఁడు ఈ అమాత్యుఁడు కడపజిల్లాలో మోపూరు పట్టణమున విజయనగరమువారి పాలనలో ఉన్నత పదవి యందుండెను. శ్రీనాథ వల్లభామాత్యుల కలయిక యాదృచ్ఛికమో లేక విజయనగరమునకు దారి చూప గలడని యాశతో శ్రీనాథుడే యాతనిని సమీపించెనేమో చెప్పలేము. ఏమైన నేమి? వల్లభామాత్యునకు "క్రీడాభిరామము" వ్రాసిపెట్టి ఆతనిచే సత్కృతుడై ఆ దారిబత్తెముతో శ్రీనాథుడు విజయనగరమునకేగి దిగ్విజయము చేసి, ఆ విజయ ధ్వజముతో మరల రాజమహేంద్రవరము వచ్చియుండును. అంతతో "ఈ క్షోణిన్నినుబోలు సత్కవులు లేరీ నేటికాలంబునన్" అని వీరభద్రారెడ్డి హృదయ పూర్వకముగానే ప్రశంసించి ఆస్థానమున జేర్చుకొని కాశీఖండ కృతి పతిత్వ భాగ్యమున కర్హుడయ్యెను. శ్రీనాథుడును "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుడ" నని సగర్వముగ చెప్పుకొన దొడగెను. కావున నీ రెండవ దేశసంచారములో శ్రీనాథుడు రచించిన మేటి కావ్యము క్రీడాభిరామము. సంపాదించిన మేటియశము దేవరాయల కొలువున కనకాభిషేకము.

క్రీడాభిరామము

ఈ శతాబ్ది అరంభములో శ్రీనాథుని వీథినాటకమను పేర ఒక పద్య సంపుటి యెవరిచేతనో ప్రచురించబడినది. అందులో శ్రీనాథుడు చెప్పిన నానా చాటు పద్యములు కలవు అవేకాక లక్షణ గ్రంథములలో శ్రీనాథుని వీథి నాటకము నుండియని ఉదాహరింపబడిన పద్యములు మరికొన్ని కలవు. ఆ లక్షణ గ్రంథ పద్యములను బట్టి శ్రీనాథునిపేర నెగడుచున్న వీథి నాటకమనునది పైన పేర్కొనబడిన పద్యసంపుటియే కాబోలునని లోకము సమాధానపడినది. కొంత కాలమునకు ఆ భ్రమ తీరినది. ఎట్లనగా, శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు తంజా వూరు సరస్వతీమహల్ గ్రంథాలయమునుండి "క్రీడాభిరామమును" సంపాదించి ప్రకటించిరి. దానిలో "వీథినాటక పద్యసంపుటి"లో గల పద్యములు కొన్ని కానవచ్చుటచే యదార్థమైన "వీథి" నాటకము రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన క్రీడాభిరామమే యనియు, తత్పూర్వము ఆ పేరుతో ప్రచారముననున్న చాటు పద్యసంపుటికి "వీథి" నాటకమను పేరు కల్పితమనియు తెల్లమయ్యెను. తదాది శ్రీనాథుని వీథినాటకమనగా క్రీడాభిరామమేయని నిరూఢమయ్యెను. "వీథి" యనగా దశవిధరూపకములలో ఒకటికదా! రూపకలక్షణ మేదియులేని ఆ పద్య సంపుటి వీథినాటక మెట్లగునని పండితులకైనను సందేహము కలుగలేదు. ఈ గ్రంథము లభించిన పిమ్మట శ్రీనాథుని పేర లక్షణగ్రంథములలో ఉదాహరింప బడిన వీథినాటకమనెడి గ్రంథము ఈ క్రీడాభిరామమే యనిలోకము సంతసించి

నది. కావున లక్షణ గ్రంథకర్తలు పేర్కొన్న శ్రీనాథుని వీథినాటకము ఈ క్రీడాభిరామమే.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామమునకు ఈ క్రీడాభిరామము స్వేచ్ఛానువాదము కానోపునని పూర్వప్రకరణమున జెప్పితిని. శ్రీనాథుని ఇతర గ్రంథములలో కొన్ని పద్యములు, పద్యభాగము లిందు కానవచ్చుటే ఇది మూల విధేయము కాదనుటకు ప్రబలదృష్టాంతము. అనువాదములోనే కాదు, గ్రంథ నామకరణములోగూడ శ్రీనాథుడు స్వతంత్రత చూపెను. నైషధీయ చరితమును శృంగారనైషధమని పేర్కొనిన ఈ నిరంకుశుడు క్రీడాభిరామమనుటలో నేమి వింత? అయితే నామకరణములో ఆతడు చూపిన స్వేచ్ఛ అన్వర్థమేకాని నిష్ప్రయోజనము కాదు. ఎట్లన, క్రీడాభిరామమున గల విటవిటీధూర్త శృంగార చేష్టలు త్రిపురాంతకుని దృష్టిలో ప్రేమమూలకములు. ప్రేమ శబ్దమునకు ఆ చేష్టలు అర్హములు కావనియు అవి ఒక విధమైన విలాసక్రీడలనియు శ్రీనాథుడు భావించి నామము మార్చెను. పాపపుణ్యములు ధర్మాధర్మములు మనస్సునకు తట్టని యువజనము స్వేచ్ఛగా వయోనురూపముగా ననుభవించు సుఖముల అనుభూతియే క్రీడ. పవిత్రమును ధర్మబద్ధమునైనది ప్రేమ సామాన్య లౌకిక దృష్టితో చూచినపుడా క్రీడ పరిహసింపదగిన ఉచ్చ్వృత్తియేగాని శిక్షింపదగిన మహాపాపము కాదు. గ్రంథకర్త అట్టి ఇతివృత్తమును లోకసంస్కారాపేక్షచే గైకొని హాస్యరసప్రధానమైన గ్రంథము రచించెనేని అది హేళన కావ్యమగును; హేళన కావ్యమునకు మొదటి లక్షణము హాస్యప్రధాన మగుటయేగాక, ఆ హేళనకు గురియగు వ్యక్తులు సైతము తమ్ముగురించి తామే నవ్వుకొనునట్లు చేయుట. రెండవది ఆ హేళన కటువును దయారహితమునుగాక మృదువును సరసమునను వుండుట. ఈ లక్షణము క్రీడాభిరామము పట్ల సమగ్రముగా నన్వయించును. కావున ఇది తెలుగున వెలసిన మొదటి హేళన కావ్యము. దీని తరువాత తంజావూరి యక్షగానములలోను, మరికొంత కాలమునకు ఈ శతాబ్దిలో వెలసిన కొన్ని ప్రహసనములలోను, హేళన కావ్యము ననిపించుకొన్న కొన్ని రచనలు కలవుగాని వాటిలో క్రీడాభిరామమునందువలె కావ్యాతిశోభ తెచ్చిన శైలీసంపన్నత లేదు అదీగాక వీటికి క్రీడాభిరామమువలె చిరస్థాయిత్వము లేదు. అట్టి కావ్యములకు శాశ్వతత్వమిచ్చునది సౌందర్యాధానము. అనగా తేలిక రచనయైన ఆ హేళన కావ్యమును సయితము కావ్య గుణోపేతమైన సుందర వస్తువుగా తీర్చిననే తప్ప ఇది నిలువదు. ఈ వీథి శ్రీనాథుని ప్రజ్ఞ వలన నైషధాదులతో పాటు అనశ్వరమై యున్నది. అందుచే క్రీడాభిరామము

హేళన కావ్యములలో మొదటిదేగాక ఉత్తమోత్తమమును నైనది. మఱియు తెనుగున లక్షణయుక్తమైన మొదటి రూపకమును ఇదియే.

క్రీడాభిరామమున సమూహాముమీద సంఘమునందలి లోపములను సహజ మనోదౌర్బల్యము గల వ్యక్తులు ధర్మవ్యతిక్రమమును ఎత్తిచూపి యెగతాళిచేయుచు కవి నోరార నవ్వి మనచే నవ్వించును. ప్రకృతివశ్యులైన ఆ దుర్బల హృదయుల చేష్టలకు వారిని వెన్నుచఱచి మందలించినట్లుండునే గాని ఆగ్రహముతో శపించినట్లుండదు

నేటి సారస్వతాభిరుచులను బట్టి అపథ్యము లనదగిన పద్యములు దీనియందు గొన్నికలవు. ఆ కాలమువారి కవి మోటుగా నుండకపోవచ్చును. ఇతర హేళన రచనకు లేని ప్రత్యగ్రత క్రీడాభిరామమునకు కలదు. అందు పరిహసింపబడిన సాంఘిక లోపములు (పేర్లు మారినను) నాడేకాదు నేడును లోకమున ఉన్నవే. నేడేకాదు, ఎన్నటికిని ఉండునవే ఎంత నాగరికత పెరిగినను సంఘము ఆ వినోదములను జూదములను కొలువులను జాతరలను త్రోసిపుచ్చజాలదు. అవి పల్లెలలోనేగాక పట్టణములలోను ఏ మూలనో జరుగుచునే యుండును. కావున ఈ కథావస్తువు ఉదాత్తము కాకపోయినను రావిపాటి తిప్పన్నకువలె శ్రీనాథునకును, శ్రీనాథునకువలె మనకును సమకాలికముగానే భాసిల్లుచుండును.

ఇంకొక విశేషము. మూలకారుడైన రావిపాటి తిప్పన ప్రతాపరుద్రుని కాలమునాటి వాడు కావున అప్పటికి మహావైభవోపేతముగా నున్న ఓరుగల్లు పట్టణమును ప్రత్యేకముగా దర్శించియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. లేకున్న ఆ వీథులు, విపణులు, జాతులు, నాతులు, దేవరులు, దేవుళ్ళు, వంటపూట ఇండ్లు, వేశ్యావాటములు సాక్షాత్కరింపజేయుట పొసగదు.

ఈ గ్రంథమే లేనిచో మనకు కాకతీయ సామ్రాజ్య రాజధాని నాగరికతను చదువుకొనియైనను కన్నిరునించుచు ఆనందించెడి భాగ్యముండెడిది కాదు.

అయితే ఈ గ్రంథము చిత్రించిన నాగరికత, ఆ రాజధానీ నగరమందలి సర్వమానవ సంఘమునకు సంబంధించినదికాదు. అందులో ఏకదేశము మాత్రమే, ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనకాలమునాటి ఆస్థాన వైభవముగాని, విద్వత్సభలుగాని, వీరభటుల విక్రమములు గాని, గృహస్థుల సుఖజీవనముగాని, నాటక శాలలు గాని దేవతా పూజలుగాని ఇందు స్మరింపబడలేదు

ఈ కథకు నాయకుడు కాముకుడైన గోవింద మంచనశర్మ యనెడి ఒక బ్రాహ్మణ యువకుడు. నాయిక కామమంజరి యనెడి వితంతు యువతి వారిరువురు అన్యోన్యానురక్తులు. మంచనశర్మ ఆంధ్రవిష్ణు నగరమైన శ్రీకాకుళమున

కాకుళేశ్వరుని తిరునాళ్ళు చూచుటకేగి, కార్యాంతరవ్యాసంగుడై పురమునకు తిరిగి రాక కొంతకాలము కామమంజరికి విరహవ్యథ గొల్పెను అతనికి ఆ సంచారములో టిట్టిభ సెట్టియను వొక వైశ్యయువకుడు స్నేహితుడయ్యెను. అతనిని తన వెంట ఏకశిలానగరమునకు దోడ్కొనివచ్చి ఆ పురవిశేషములు అతనికి చూపుచు, దినమంతయు గడపెను మధ్యాహ్నవేళ వారిరువురు పూటకూటింట భుజించిరి. పూటకూటి ఇండ్లు ప్రత్యేకముగ నొకవాడలో నుండెడివి. ఆ వీథికి అక్కలవాడ యని పేరు. అందులో ఒక రూకకే షడ్రసోపేతమైన మృష్టాన్నము లభించెడిది.

ఉ॥ కప్పుర భోగివంటకము కమ్మని గోధుమపిండి వంటయున్
గుప్పెడు పంచదారయును క్రొత్తగకాచిన యాలనేయి పెసర్
పప్పును క్రొమ్మొనల్లనటి పండ్లును నాలుగునైదునంజులున్
లప్పలతోడ క్రొంబెరుగు లక్షణపర్ణుల ఇంట రూకకున్

భోజనానంతరము మరల పుర దర్శనమునకు బయల్దేరిరి. రాత్రి పడునప్పటికి మంచనశర్మ ఒక సంకేత స్థలమున కామమంజరిని కౌగిటలో జేర్చుకొనెను టిట్టిభ సెట్టికి గూడ నింకొక యువతి పొందు యేర్పాటుచేసి తన మైత్రిని సార్థకము చేసికొనెను ఆనాడు ఆ మిత్రులిద్దరు వేకువవేళ మొదలు రాత్రివరకు చూచిన వింతల యొక్కయు వినోదముల యొక్కయు వర్ణనయే ఈ నాటకమున గల ప్రధానాంశము.

ఇందు చిత్రింపబడిన సంఘజీవితము ఎక్కువపాలు అనుదాత్తమును, పామరమును అనిపించుకొనదగినది. ఆ జీవితమును గడపెడి వ్యక్తులు లఘువర్తనులు; రాజాస్థానమునకును, విద్వత్సభలకు దూరముగా నివసించెడి అపరవర్గీయులు.

వారు ఆ మహానగరమున రాజవీథులలోగాక సందుగొందువాడలలో జీవితమును గడుపుకొనువారు. కానీ, "ప్రతాపరుద్ర ధరణీశోపాత్తగోష్ఠీ ప్రతిష్ఠాపారీణ" యైన మాచల్దేవి వారాంగన చిత్రశాలాప్రవేశము చేయుట ఇందు వర్ణింపబడినది. ఆవేశ్యారత్నము సందుగొందులలో నివసించినదని చెప్పలేము. కాబట్టి పామరజనుల వాడలతోబాటు, వేశ్యావాటములు కూడ ఇందలి కథా కార్యమునకు రంగస్థలముగా గైకొనబడినవి.

వీథియనెడి రూపకము ఉదాత్త వస్తువు నంగీకరింపదు. కనుక గ్రంథకర్త లఘువర్తనుల జీవితమునే వర్ణ్యవస్తువుగా స్వీకరించెను. ప్రహసన జాతి రూపకములలో వీథి ఒకటి. హాస్యము దాని ప్రధానరసము రాజులు, మంత్రులు మొదలైన ఉన్నత పురుషులు, హాస్యరసమునకు ఆలంబన విభావము కాజాలరు.

కావుననే అట్టి అలంబన కోసము ఈ నాటక రచయిత వెలివాడలోను, మైల సంతలోను, సందుగొందుల్లోను ప్రవేశించెను.

మరి దశవిధ రూపకములలో భాణము, ప్రహసనము, వ్యాయోగము, అంకము, వీథి అనునవి అయిదును ఏకాంకికలు. వీటి యందలి ఇతివృత్తము ఒకనాటి కథయై యుండవలెను వీటిలో వ్యాయోగము మాత్రము కొంచెము ఉదాత్తపాత్ర చరితము కలది. తక్కిన నాల్గింటిలో వచ్చెడి పాత్రలు ధూర్తులు, పామరులు, విటీవిటులునై ఉందురనియు, సూచ్యముగానో, ప్రత్యక్షముగానో కాముక వ్యవహారము నడచుననియు శాస్త్ర నిర్దేశము కలదు. ఆ కాముక క్రీడ శృంగార రసముగా భాసించినను, అది తదాభాసము మాత్రమే కాని రసము కాదు. దాని పరిపోషణము జరుగదు. క్రీడాభిరామముపట్ల ఈ లక్షణము సమగ్రముగా నన్వయించును.

కర్తృత్వము

ఈ గ్రంథమునకు కర్త వినుకొండ వల్లభామాత్యుడని ప్రస్తావన ప్రాయమైన అవతారికలోను, భరత వాక్యమునందును, గద్యయందును స్పష్టముగా కలదు అవతారికా పద్యముల నన్నింటిని ఉల్లేఖించుట అనావశ్యకము. వాటిలో వల్లభామాత్యుని వాగ్వైభవము అతిమాత్రముగా వర్ణింపబడినదని చెప్పుట చాలును. మరి భరతవాక్యమును గద్యయు అనతి విస్తృతములగుటచే ఉల్లేఖించుచున్నాను.

భరత వాక్యము :

చ॥ ముదమున ముల్కినాటిపుర మోహనశైల సువర్ణకంధరా
సదనుడు కాలభైరవుడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయ పరంపరావిభవముల్ కృపసేయు కవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశ మహీరుహంబునకు తిప్పయ వల్లభరాయ మంత్రికిన్.

గద్య :

ఇది శ్రీ మన్మహామంత్రిశేఖర వినుకొండ తిప్పయామాత్య నందన చందమాంబా గర్భపుణ్యోదయ సుకవిజన విధేయ వల్లభరాయ ప్రణీతంబైన క్రీడాభిరామంబను వీథి నాటకంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

ఇంత స్పష్టమైన గ్రంథస్థ నిదర్శనముండగా ఇది శ్రీనాథ విరచితమెట్లగుననియు, లక్షణ గ్రంథములలో ఉదాహరింపబడిన ఇందలి పద్యములు శ్రీనాథునివే యనియు ఆ లాక్షణికులు లోకమునందలి కింవదంతిని నమ్మినవారే గాని చారిత్రక పరిశోధనలు చేసి సత్యము చెప్పినవారు కాదనియు కొందరు విమర్శ

కులు వల్లభామాత్యకర్తృత్వమును సమర్థింతురు. మరికొందరు అవతారికా పద్య ములు ఆత్మస్తుతి భూయిష్ఠములగుటచే వల్లభుడు వ్రాసినవి కావనియు శ్రీనాథుడే వానిని వ్రాసియుండుననియు, దానివంటిదే భరతవాక్యమనియు ప్రతివాదము చేయుదురు. ఆ ప్రస్తావనా భరతవాక్యములు సూత్రధారుని వచనములు. కావున వల్లభునకు ఆత్మస్తుతి దోషము ఆపాదింపజాలవని మొదటి పక్షమువారు సమా ధానము చెప్పుదురు. కావున కర్తృత్వ నిర్ణయమునకీ ప్రస్తావనా భరతవాక్యము లుపకరింపవు. లక్షణ గ్రంథములును అంతటివే అనుకొందము.

పోతే ఈ గ్రంథమును చేతబట్టి మొదటి పద్యము చదువుటతోనే తెలుగు వాఙ్మయముతోను తెలుగుకవుల శైలీవిశేషములతోను పరిచయముగల ఏ సరసు డైనను ఇది శ్రీనాథుని కవిత్వమేయని త్రికరణశుద్ధిగా నంగీకరింపక తప్పదు. ఈ అంశమును ముఖ్యాధారముగా చేకొని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గ్రంథ మునకు విపులమైన పీఠిక వ్రాసి ఇది శ్రీనాథ విరచితమేయని సిద్ధాంతము చేసిరి. అంతకు మించి నేను చెప్పదగినది ఒక్కమాట యైనను లేమిచే ఆయన సిద్ధాంత వాక్యములే ఇచట ఉదహరించుచున్నాను.

"క్రీడాభిరామమున పదసంవిధానము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగ వైచిత్రి, పదోపక్రమ నిర్వాహములు, ప్రతి పదము శ్రీనాథుని పేరుగ్గడించు చున్నవి."

క్రీడాభిరామము నాటికి శ్రీనాథునికి నడివయస్సు దాటినది. రాజ మహేంద్రవర రాజాస్థానము మీదనో విజయ నగర రాజాస్థానము మీదనో చూపు పెట్టుకొని ఇంకను విద్వత్కవిమండలమున అధికయశము నార్జించు నాశతో నున్న కీర్తికాముడు నైతిక దృష్టిచే నంతగా సమర్థనీయముగాని ఈ గ్రంథ మును రచించుటకు సంశయించియుండును. స్వతంత్రుడును, కవులయొక్కయు పండితుల యొక్కయు ఆక్షేపణలను సరకుసేయని ఉన్నతపదస్థుడునైన వల్లభా మాత్యుడు దానివలన వచ్చు కీర్త్యపకీర్తులను దాను వహించుటకు తలపడి, దానిని తెనిగించుటకు ముచ్చటపడిన శ్రీనాథుని సందేహము వాపి తనపేరిమీద దానిని వెలయించియుండును. వల్లమాత్యుని పేర ఈ గ్రంథము వెలయుటకు ఇది కారణమని నా యూహ

కాశీఖండము

కాశీమాహాత్మ్యము నభివర్ణించెడి ఈ పురాణమునకు కూడ స్కాందపురా ణమే మూలము. ఈ కథా ప్రవర్తనమునకు మూలభూతమైన పాత్ర అగస్త్యుడు. ఆ ఋషి లోకహితార్థము దేవతల యభ్యర్థనపై కాశినిబాసి దక్షిణాపథమునకు

వచ్చి కొల్హాపురాది క్షేత్రములను దర్శించుట ఈ గ్రంథములోని ప్రధానాంశము. మేరుపర్వతము మీది మత్సరముతో వింధ్యాద్రి విజృంభించి సూర్యసంచారము నరికట్టుట అగస్త్యుని కాశీ నిర్గమనమునకు నిమిత్తము. కావున వింధ్యపర్వత నిరోధమే ఈ గ్రంథమునకు ప్రస్తావనా ప్రాయమైనది లోపాముద్రాసహితుడై అగస్త్యుడు నానాతీర్థములు సేవించుచు స్వామిమలతీర్థమున కుమారస్వామిని దర్శింపగా కుమారస్వామి అగస్త్యునకు కాశీక్షేత్రమునందలి నానాతీర్థఘట్టములను, దేవతలను వివరించి చెప్పుట గల భాగమే కాశీఖండమనెడి ఈ గ్రంథ నామమును సార్థకము చేయుచున్నది. ఆ కథనములోని భాగమే వ్యాసుడు కాశిని బాయుటయనెడి ఉపకథ కావున ఈ ఖండపురాణమందలి కథా ప్రణాళికను వింధ్యపర్వత విజృంభణము, అగస్త్యుడు కాశిని బాయుట, అగస్త్యుని దక్షిణాపథ తీర్థసేవనము, కుమారస్వామి కాశీమాహాత్మ్యమును వర్ణించుట, వ్యాసుడు కాశిని బాయుట అనెడి అయిదు శీర్షికలుగా పేర్కొనవచ్చును. మధ్య మధ్య రెండు మూడు ఉపాఖ్యానములు కలవు. వానిలో కుబేరవృత్తాంత మను పేరుగల గుణనిధి చరిత్ర మిక్కిలి రమణీయమైనది.

వింధ్యపర్వత విజృంభణము :

మేరు పర్వతౌన్నత్యమును చూచి సహింపలేక, వింధ్యుడు ఈర్ష్యాసూయాహంకార జ్వరపీడితుడై విజృంభించినపుడు అనుభవించిన మనఃసంక్షోభము విషాదనాటక నాయకుడు పొందెడి సంక్షోభమునకు సాటివచ్చునట్లు వర్ణింపబడినది. ఆత్మకృతదోష ఫలముగా ఆతనికి పతనము తటస్థించి నేలకుఒరిగి తల యెత్తుకొనలేని దుస్థితియు, విషాదనాటక నాయకుడు పొందెడి అవస్థవలె శోచనీయముగా వర్ణింపబడినది.

క॥ ఉప్పరమెగసి యజాండము
చిప్పలురాలంగ మేరుశిఖరంబులపైఁ
గుప్పించి దాఁటుకొందునొ
తప్పక నా మనసులోని తహతహ తీరన్.

ఉ॥ ఒక్కఁడు మా కులంబున సముద్ధతిఁజూపిన జాతరోషుఁడై
ఱెక్కలుదెంచి వేలుపులరేడటు పాపముచేసెఁగాక యా
ఱెక్కలు నేడుకల్గిన నెఱిం గగనంబునఁ బాఱుతెంచి బి
ట్టెక్కనె కూటకోటితటులెల్లను నుగ్గులుగాగ మేరువున్.

తే॥ అడుసులోపలఁ దాటిపం డదిమినట్టు
లదుముదునెకాదె పాతాళమంటి కొనగ

వేల్పులెల్లను విభ్రాంతి విహ్వలింపఁ
బాదములమెట్టి నాదాయఁబసిడికొండ

అని అసూయావిష్టుడై ఇతరుని సంపదను ఉద్రిక్తతతో ఉపతపించిన ఆ దురహంకారి అగస్త్యుని పునరాగమమునకు అనుక్షణ నిరీక్షణ చేయుట.

తే॥ "ముని జటాధారి శివభక్తుఁడనఘు మూర్తి
యెప్పుఁడేతెంచు నప్పుడుఁ...
గుంభసంభవుఁడను కోర్కి కొనలుసాగ
... ..."

అత్తెత్తి చూడవలసిన దుస్థితికి వచ్చెను. ఈ కథ బోధించెడి నీతిని శ్రీనాథుడీక్రింది విధముగా వ్రాకుచ్చెను:

తే॥ మొదలిగల పెక్కువయుఁబోయి ముడిఁగెనద్రి
కలశజుని నేత్రములఁ గెంపు గాననైన
నొరుని యైశ్వర్యమీక్షించి యుపతపించు
నట్టి ఖలునకునిది పెద్దయౌనె తలప.

క॥ సిద్ధింప వీప్సితంబులు
సిద్ధించెనయేనిఁ బిదపఁజెడు నన్యుని సం
వృద్ధిఁ గనుంగొని యెవ్వని
బుద్ధి నసూయాగ్రహంబుఁబొందు నతనికిన్.

ఈ కథా సందర్భములోనే మయూరుని సూర్యశతకములోని శ్లోకములు కొన్ని సందర్భమునకు పొందుపడునట్లు ఇంచుక మార్పుతో తెనిగింపబడినవి. పాషాణముల వంటి మయూరుని స్రగ్ధరలు శ్రీనాథుని సీసపద్యమూసలో మైనము వలె కరిగి అతని కిచ్చవచ్చిన రూపమును తాల్చినవి. ఉదాహరణార్థము నాలుగు శ్లోకములు ఇచ్చుచున్నాను.

శాతశ్శ్యామాలతాయాః పరశురిపతమోఽరణ్యవహ్నే రివార్చిః
ప్రాచ్యేవాగ్రే గ్రహీతుంగ్రహ కుముదవనం ప్రాగుస్రోగ్రహస్తః
ఐక్యంభిన్దన్ ద్యుభూమ్యోరవధిరివ విధాతేవ విశ్వప్రబోధం
వాహానాంవో వినేతావ్యపనయతు విపన్నామధామది పస్య॥

సీ॥ చిఱుసానఁబట్టించి చికిలిసేయించిన
గంద్రగొడ్డలి నిశాగహనతతికిఁ
గార్కొన్న నిబిడాంధకార ధారాచ్ఛటా
నక్తంచరాటికి పీతిహోత్ర జిహ్వ

నక్షత్రకుముద కాననము గిల్లెడు పొంపెఁ
ప్రాచియెత్తిన హస్తపల్లవాగ్ర
మరసి మింటికి మంటికైక్యనందేహంబుఁ
బరిహరింపంగఁ బాల్పొడ్డయవధి
సృష్టికందెడు తొలుసంజ చెలిమికాడు
కుంటు, వినతామహాదేవి కొడుకుఁ గుజ్జు
సవితృసారథి, కట్టెఱ్ఱచాయఁ దెలుప
నరుణు డుదయించెఁ బ్రాగ్దిశాభ్యన్తరమున.
న్యక్కుర్వన్నోషధీ శేముషిత రుచిశుచేవౌషధీః ప్రోషితాభా
భాస్వద్గ్రావోద్గతేన ప్రథమ మితకృతాభ్యుద్గతిః పావకేన
పక్షచ్ఛేదవ్రణా స్సృక్స్రుత ఇవదృషదోదర్శయన్ ప్రాతరద్రే
రాతామ్రః స్తీవ్ర భానోరనభిమత మదేస్తా ద్గభస్త్యుద్గమోవః.
సీ॥ ప్రాలేయ కిరణబింబంబు వెల్వెలఁ బాఱి
యస్తాచలంబుపై నస్తమిల్లు
వరుసతో నోషధీవల్లీమ తల్లుల
కాంతివైభవలక్ష్మి కచ్చువదల,
రవికాంతపాషాణ రత్నంబులందు దుబ్బి
యగ్ని ప్రత్యుత్థానమాచరింపఁ
బ్రబలాంధకార ధారాచ్ఛటాపటలంబు
పంచబంగాళమై పాఱిపోవ
నుదయ పర్వత కటక గండోపలములఁ
బక్షమూలచ్ఛిదా వ్రణ ప్రభవమైన
నెత్తురనియెడు విచికిత్స నివ్వటిల్ల
భానుకిరణందు లొక కొన్ని బ్రాకెనభము.
జ్యోత్స్నాఖంశాకర్ష పాణ్డుద్యుతి తిమిరమషీశేష కల్మాషమీష
జ్జృమ్భోద్భూతేన పిఙ్గంసరసిజరజసా సన్ధ్యయా శోణరోచిః
ప్రాతః ప్రారంభకాలే సకల మివజగ చ్ఛిత్రమున్మీలయన్తీ
కాన్తి స్తీక్ష్ణత్విషోఒక్ష్ణాంముద ముపనయతాత్తూలికే వాతులాంవః
సీ॥ తఱిపి వెన్నెలలోని ధావళ్యమొకకొంత
నవసుధాకర్దమ ద్రవముకాగ

జీన్నారి పౌన్నారి పిఱుతచీకటిచాయ
　　యసలు కౌల్పిన మషీరసముగాగ
నిద్ర మేల్కాంచిన నెత్తమ్మి మొగడల
　　పరువంపు బుప్పొళ్ళు హారిదళముగ
దొగరువన్నియలేత తొలుసంజ కెంజాయ
　　కమనీయధాతురాగంబుగాగ
వర్ణములుగూడి యామినీ వ్యపగమమున
జగము చిత్రింప దూలిక చందమైన
కౌమరుప్రాయంపు నూనూగు కొదమయెండ
ప్రాచి కభినవ మాణిక్యపదకమయ్యె.

ధూర్ద్వస్తాగ్ర్యగ్రహాణి ధ్వజపట పవనాందోలితేందూ నిదూరం
రాహౌగ్రాసాభిలాషా దనుసరతి పునర్దత్త చక్ర వ్యథా ని
శ్రాన్తా శ్వశ్వాస హేలాధుత విబుధధునీ నిర్ఝరాంభాంసి భద్రం
దేయాసుర్వోదవీయోదివి దివసపతేః స్యందన ప్రస్థితాని.

సీ॥ ధూర్దండ ఘట్టన త్రుటిత గ్రహగ్రావ
　　ధూళిపాళీమిళ ద్ధ్వస్థ్సలములు
ధ్వజపట సల్లివోద్ధత మరుత్సంపాత
　　పరికంపమానోడు పరివృఢములు
గ్రాసాభిలాషానుగత విధుంతుద పునః
　　ప్రాప్త చక్రవ్యథోపద్రవములు
శ్రాంతాశ్వనిబిడ నిశ్వాశ్వశధారోద్ధూత
　　స్వర్ధునీ నిర్ఝర జలచరముల
గగనపదలంఘనైక జంఘాలికములు
పద్మ బాంధవ నిజరథ ప్రస్థితములు
సాఁగెనని దక్షిణాయన సమయ మగుట
దర్దురము మీద మలయ భూధరము మీద.

ఈ గ్రంథమున నిట్లు తెనిగింపబడిన శ్లోకములు పదమూడు కలవు. కాశీఖండము స్కాందపురాణము నందలి కథకు యదార్థానువాదము కాదనుటకు ఈ సీస పద్యములే ప్రబల సాక్ష్యము. మయూరుని శ్లోకములు ఆ సంస్కృత పురాణమున నుండవు. ఈ సీసపద్యముల లక్షణము నైషధమునందలి సీసపద్య లక్షణములకు సోదరప్రాయము.

అగస్త్యుడు కాశిని బాయుట

వింధ్యపర్వతము విజృంభించి పెరుగుటచేత సూర్యరథగమనము నిరోధింపబడెను. దానితోపాటు, జ్యోతిర్మండల సంచారములు స్తంభించి పోయెను. కాల పరిజ్ఞానమునకు హేతుభూతమైన సూర్యసంచారము లేక లోకమున యజ్ఞయాగాది క్రతువులు జరుగవయ్యెను. ఈ మహోవిప్లవమును గూర్చి దేవతలు బ్రహ్మతో మొరపెట్టుకొని, ఆయన ఉపదేశానుసారము కాశిలోనున్న అగస్త్యుని వేడుకొన బోయిరి. బృహస్పతి, ఆ ప్రళయమును లోపాముద్రా సహితుడైయున్న అగస్త్యునకు విన్నవింపగా, ఆ ఋషి లోకరక్షణార్థము, తదాపన్నివారణ కార్యమునకు పూనుకొనెను. ఈ యెడ బృహస్పతి లోపాముద్రకు పతివ్రతాధర్మము లుపదేశించుట సందర్భశుద్ధిలేమిని అస్థానికముగా పొడగట్టుచున్నది. పాతివ్రత్యములో దేవతా స్త్రీలకే ఆదర్శము కాదగిన లోపాముద్రకు బృహస్పతి ఉపదేశమేల? కాని, పురాణములు ధర్మప్రసంగములు చేయునపుడు వక్తృశ్రోతృ వివేచనములు చేయవు. అవకాశము కలిగినపుడెల్ల ఏదో విధముగా ఆ ధర్మము లుపదేశించుటే పురాణసంప్రదాయము. స్కాంద పురాణమునందలి ఈ ఘట్టమున పతివ్రతా ధర్మోపదేశము కలదు గనుక శ్రీనాథుడు దానినే అనుసరించెను. ఔచిత్య దృష్టితో నైషధమునువలె దీనినికూడ ఆతడేల సంస్కరింపరాదు? అని ప్రశ్నింతుమేని అట్టి సంస్కారము కావ్యములలో చేయతగును కాని, పురాణములలో చేయతగదు. ఆ పనికే పూనుకొన్నచో, పురాణములలో సగముకంటె యెక్కువ భాగము వదిలిపెట్టవలసి వచ్చును. ఇదియేకాదు, ఈ గ్రంథములోనే ధార్మికములు, యౌగికములు, పారలౌకికములు, ఆధ్యాత్మికములు మొదలైన ప్రసంగము లనేకములు అస్థానికములు కలవు. పాఠకులు వాటి పరమార్థము గ్రహించి విజ్ఞాన వంతులు కాదగును. కాని వాటి సందర్భౌచిత్యమును విమర్శింప బూనరాదు. పురాణములలోనే యేల, కావ్యములలోనే ఇట్టి అప్రస్తుత ప్రసంగములుచాలా చోట్ల కలవు. అది అటుండనిండు. అగస్త్యుడు కాశిని వీడ్కొనునప్పుడు పొందిన నిర్వేదము ఎంతో రసవంతముగా వ్యక్తము చేయబడినది. ఆ ఋషిదక్షిణ దేశమున నెన్ని తీర్థములు సేవించినను కాశీ విప్రయోగవ్యథ అనుభవించుచునే యుండును.

గుణనిధి కథ

గుణనిధి సదాచార సంపన్నుడును, శ్రోత్రియుడునైన యజ్ఞదత్తుడనెడి బ్రాహ్మణోత్తముని కుమారుడు. వాడు ద్యూత క్రీడాది వ్యసనములకు లోనై, కులాచారము లుజ్జగించి, భ్రష్టుడై తిరుగుచుండెను. ఇంటగల వెండి బంగారు వస్తువులన్నియు తాకట్టుబెట్టి ఆ ధనమును దురోదరమున వ్యయము చేయు

చుండెను తల్లి వాని దుశ్చేష్టితము సహించియు తండ్రికి జెప్పక లేక లేక బుట్టిన కుమారుడుగాన చాటుగా మందలించు చుండెను. తండ్రికి కుమారుని దుర్వర్తనము తెలియదు. ఆ దీక్షితుడప్పుడప్పు సోమిదేవమ్మను బిలిచి కుమారుని చరితమును గూర్చి ప్రశ్నింపగా ఆమె యథార్థమును జెప్పక పుత్రవాత్సల్యముచేతను కోపగాఢైన భర్తవలన భయముచేతను కుమారుని దుర్గుణములను కప్పిపుచ్చుచుండెను, ఇట్లుండ ఒకనాడు సోమయాజి రాజు తనకు బహూకరించిన రత్నాంగుళీయకమును ఒక జూదరి వ్రేలనుండుట జూచి ఇది నీకెట్లు లభించినదని ప్రశ్నింపగా వాడు, “నీ కుమారుడు జూదములో దీనిని నా కోడెను” అని నిజముచెప్పి-

తే॥ అక్షధూర్తులలోన నీయనుగు కొడుకు
దొరయజాలెడి అక్షధూర్తుండు లేడు,
క్షితితలంబున యాగదీక్షితులలోన
కీర్తినీయట్టి యాగదీక్షితుడు లేడు.

అని మొగమున చరచినట్లు ఆక్షేపించి వెడలిపోయెను. ఆ వృత్తాంతము బ్రాహ్మణునకు పెద్ద అభిషంగమై పరుగు పరుగున నింటికివచ్చి బ్రాహ్మణిని మొగమెత్తకోలేని తిట్లుతిట్టి, ఆమెను విసర్జించి, గ్రాహస్థ్య నిర్వహణార్థము రెండవ వివాహము చేసికొనెను. గుణనిధి తల్లిదండ్రులకును ఇంటికిని నెడమై అడవి దారిబట్టి పోయిపోయి ఒకచోనొక శివరాత్రినాటి రాత్రి ఒక శివాలయము ప్రవేశించి, దీపము వెలిగించి అచట శివుని కర్పింపబడిన, నైవేద్యమును దొంగిలించి పాఱిపోయెను. అచట నిద్రించుచుండిన భటులు ఆ అలికిడికి లేచి పారిపోవుచున్న బ్రాహ్మణబ్రువుని వెన్నంటి తఱిమికొట్టి చంపిరి. ఆ జీవుని యమలోకమునకు కొంపోవుటకై వచ్చిన యమకింకరులకును, కైలాసమునకు కొంపోవుటకై వచ్చిన శివభటులకును వాని పుణ్యపాపముల గురించి కొంత వాదము జరిగెను. శివాలయమున దీపప్రదానము చేసిన పుణ్యమునకు శివభటులు వానినొక దివ్య రథము మీద కైలాసమునకు కొంపోయిరి వాడు శివుని అనుగ్రహముచే మరుజన్మమున రాజుగా పుట్టెను. ఆ జన్మలో ప్రజలచే ఇంటింట శివదీపారాధనలు చేయించి తత్పుణ్య ఫలముగా ఆ మరుజన్మమున కుబేరుడై శివునకు సఖుడయ్యెను. తెలిసియో తెలియకయో ఈషత్ శివకైంకర్యము చేసిన మహాపతితులకైనను పుణ్యలోక ప్రాప్తి లభించుననెడి శివ ధర్మమునకొక దృష్టాంతముగా చెప్పబడిన చిన్న కథ ఇది. ఇందులో నీ మహాకవి ప్రదర్శించిన పాత్ర సృష్టి, సంక్షిప్తత, సందర్భశుద్ధి, ఔచిత్యము, వృత్తాంత కథనము, పాత్రోచితశైలి మొదలయిన లక్షణములతో తీర్చబడిన కావ్యశిల్పము, ఆధునిక కథానికలకు సైతము మేలు

బంతిగా వెలుగొందుచున్నది. పై ఉపాఖ్యానము ప్రయాగలో దేహము చాలించిన శివశర్మయనెడి బ్రాహ్మణుని విష్ణుకింకరులు వైకుంఠమునకు కొనిపోవునపుడు ఆ మార్గ మధ్యమున అతనికి కుబేరలోకమును చూపినపుడు చెప్పినది. వారు ఒక కుబేరలోకమునేకాక సూర్యచంద్ర మండలాది సమస్త జ్యోతిర్మండలములను, బ్రహ్మ విష్ణుమహేశ్వరుల లోకములను, అతనికి వర్ణించి చెప్పిరి.

శివశర్మ కథ

శివశర్మ సంపన్నమైన గృహ జీవితమును గడిపి ముదిమిగదిసిన చివరి దశలో మోక్షప్రాప్తి కొఱకు కాశికి చేరెను కాని మనసునిలకడ చాలక ప్రయాగ మోక్షపదమనెడి తలంపుతో కాశిని విడిచి ప్రయాగ చేరెను. అచ్చటను నిలువ లేక మరల కాశికి తిరిగి వచ్చెను. అప్పుడైనను, స్థిమితచిత్తుడుకాక మరల ప్రయాగకు బోయెను. ఇట్లు రెండు తీర్థముల మధ్య అనేక పర్యాయములు రాకపోకలు చేసియు ఆ రెంటినిగాక ఇతర తీర్థములను సేవించుచు వచ్చి వచ్చి, తుదకు హరిద్వారమున దేహము చాలించెను. అది విష్ణు క్షేత్రముగనుక విష్ణుకింకరు లాతని వైకుంఠమునకు గొనిపోయిరి. పుణ్యానుభవము ముగిసిన పిమ్మట నా బ్రాహ్మణుడు భూలోకమున నొక మహారాజుగా జన్మించి, చిరకాలము ప్రజాపాలనముచేసి, పూర్వజన్మ స్మృతివలన కాబోలు, నంత్యకాలమున కాశికిబోయి ప్రాణములు వదలెను. అంతతో నాతనికి జన్మరాహిత్య మయ్యెను.

తీర్థములన్నియు పుణ్యప్రదములే అయినను, మోక్షప్రదమైనది కాశీ క్షేత్రమొక్కటేయని ఉపదేశించుటకే శివశర్మోపాఖ్యానము చెప్పబడ్డది. ఈ ఉపాఖ్యానమును అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు జెప్పెను.

అసలీ గ్రంథమును రెండు భాగములుగా విభజింపవచ్చును. మొదటిది అగస్త్యుడు లోపాముద్రకు భౌతికములైన తీర్థయాత్రల మహిమలనే కాక యౌగికములైన అంతర తీర్థములను గురించి కూడ చేసిన ఉపన్యాసభాగము. ఆ ఋషి స్వామిమలక్షేత్రమున కుమారస్వామిని దర్శించి ఆయన వలన కాశీమహాత్మ్యమును వినుట, వ్యాసుడు కాశినిబాయుట యనెడు వృత్తాంతము ఈ రెండవ భాగములోనిదే కావున, అగస్త్యుడు కాశినిబాయుట యనెడు కథ గ్రంథారంభమునను, వ్యాసుడు కాశినిబాయుట యనెడు కథ గ్రంథాంతముననుు నిబంధింపబడినవి. ఆ ఇరువురి మహర్షుల వృత్తాంత కథనముచే కాశీఖండము పావనారంభమును, పావనాంతమును అగుచున్నది. అంతేగాక మమతాశూన్యులును, విస్పృహులును, బ్రహ్మస్వరూపులును అయిన ఆ మహర్షులే కాశీవియోగ బాధను సహింపలేక వ్యథ నొందుట వలన తత్క్షేత్ర మహిమ వర్ణనాతీతమని స్ఫురింపచేయుటయే ఈ గ్రంథము యొక్క పరమప్రయోజనము.

క్షేత్రమాహాత్మ్య గ్రంథముల పెక్కింట, తత్క్షేత్ర దేవతా మహిమ వలన పతితులు సయితము పావనులయిన ఉపాఖ్యానములు చాల చెప్పబడును. ఈ కాశీఖండములో అట్టిది ఒక గుణనిధి కథ మాత్రమే కలదు. తక్కిన ఒకటి రెండు కథలు, (శివశర్మోపాఖ్యానము, కళావతి కథ) పతితులకు సంబంధించినవి కావు. ఈ గ్రంథమున ఉపాఖ్యాన భాగము చాల తక్కువగా, కాశీ మాహాత్మ్య వర్ణనము చాల యెక్కువగా నున్నది. అదియుగాక, అనేక యోగశాస్త్ర ధర్మ శాస్త్రాది ప్రసంగముల వలనను, ఊర్ధ్వలోకముల వర్ణనల వలనను గ్రంథము చాల పెరిగినది. వాటివల్లనే ఈ గ్రంథమువలన కావ్యానందముకంటె, విజ్ఞాన బోధ యెక్కువ కల్గుచున్నది. ఎయ్యెడనేని కావ్యపదార్థలేశమున్నచో దానిని శ్రీనాథుడు రసబంధురముగా తీర్చిదిద్దెననుటకు సందేహములేదు. మొత్తము మీద కాశీఖండము అయఃపిండ మయినను, ఆస్వాదయోగ్యమైనది.

కవి సార్వభౌముని యుద్దండశైలికి ఈ గ్రంథమే లక్ష్యభూతమైనది. నైషధాదులయందు కానవచ్చు శయ్యారామణీయకమునకు ఇయ్యెడనే పరిణామము కలిగెను. మఱి అతని నానాశాస్త్ర పరిచయమునకును, లోకవృత్త పరిజ్ఞానమునకు మానవ ప్రకృతి పరిశీలనమునకును ఈ గ్రంథమే సాక్షిభూతముగా పేర్కొనదగి యున్నది.

శ్రీనాథుని మూడవ దేశాటనము

వీరభద్రారెడ్డి శ్రీనాథునకు ఆస్థానపదవి యిచ్చియే కాశీఖండమును కృతి పుచ్చుకొనెనో లేక ఆ పదవి ఈయకయే కృతి పుచ్చుకొని సత్కరించెనో చెప్ప లేము. కాని, కవిసార్వభౌముడు పొలము పన్ను చెల్లించలేక శిక్షింపబడినపుడు తన పూర్వపు టౌన్నత్యమును సంస్మరించుకొని "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు ముంజేత వియ్యమందెను గదా వెదురుగొడియ" అని వగచినట్లు కలదు. కనుక అతనికి కాశీఖండము నాడు రాజమహేంద్రవరాస్థానకవి పదవి లభించి యుండు ననియే తలంచవచ్చును. పదవిలేని సత్కారమే పొందియున్నచో "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుడ" నని చెప్పుకొని యుండడు.

తదాది తన రాజుయొక్క జీవితము వరకునో, రాజ్యపతనానంతరము వరకునో ఆ యాస్థానమున యుండియుండ వచ్చును. తదనంతరము మరల నిరాశ్రయుడై ఇంకొకరి ప్రాపును సంపాదించుకొనుటకో లేక చివరి దశలో నైనను స్వతంత్ర జీవనోపాధి చూచుకొనుటకో బయలుదేరి యుండును. ఆ దశలో బొడ్డుపల్లి గ్రామమున పొలము సత్తుకొని వ్యవసాయము చేయుట అతని స్వతంత్ర జీవనాభిలాషకు సూచనగా చెప్పవచ్చును. ఆ వ్యవసాయము నిష్ఫలమై పోయిన పిమ్మటనో లేక ఆ ఊర నెలకొనక పూర్వము శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును

రచించి యుండును. కృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లి గ్రామమున కవిసార్వభౌముడు కృషీవలుడుగా జానపద జీవితమును గడుపుటకు సమకట్టి తత్ప్రాంతీయులైన జానపదులు భారతమునువలె ఆరాధించెడి పల్నాటి వీరచరిత్ర వ్రాసియుండును. అది పదకావ్యము. దానిని తత్ప్రాంత గ్రామీణుల అభ్యర్థనముపై వ్రాసెనో లేక తనకే యట్టి ఉత్సాహము కల్గెనో చెప్పలేము. దాని నటుంచి, ముందు శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును గూర్చి ముచ్చటింతును.

శివరాత్రి మాహాత్మ్యము

పుట్టుక చేతనేగాక గుణముచే సైతము శ్రీనాథుని పద్య కావ్యములలో కనిష్ఠము శివరాత్రి మాహాత్మ్యము. ఇది శ్రీశైలము నందలి శాంతభిక్షావృత్తి మఠాధిపతికి మూలభృత్యుడైన ముమ్మడి శాంతయ్యకు కృతి యీయబడినది. సాధారణముగా గ్రంథావతారికనే ఒక ప్రబంధముగా రచించుట శ్రీనాథునకు పరిపాటి. కాని ఈ గ్రంథావతారిక తద్భిన్నముగా నతిపేలవమై యుండుటయే గాక కొన్నిపట్ల బాలిశము (Childish) గా నున్నది. దీనినిబట్టి కొందరు ఈ కృతి ప్రదానమునే శంకించిరి. శ్రీనాథుని అనంతరము ఈ గ్రంథమును చేజిక్కించుకొని శాంతయ్య యెవరిచేతనో తనపేర అవతారిక వ్రాయించుకొని యుండునని వారియూహ. కాని శాంతయ్య అట్టి చౌర్యమును కొడిగట్టి యుండు నని ఋజువు చేయుట కష్టము. కృతిపతిని సంబోధించెడి ఆశ్వాసము యొక్క ఆద్యంతములలో శ్రీనాథుని వాగ్గుంఫనము ద్యోతిత మగుచుండునని చెప్పదగును మఱి అవతారికలో ఆ లక్షణమేల మరుగునపడెనో చెప్పలేము. కృతి ప్రదానము జరిగిన పిమ్మట శ్రీనాథుని పరోక్షమున శాంతయ్యగాని యాతని పరోక్షమున నాతని వంశీయులుగాని మొదట అనతివిస్తృతిగా నుండిన అవతారికను పెంచి వ్రాయించి యుందురని నా యూహ. కావ్య పరామర్శనమునకు కృతిపతిత్వముతో అంతగా చెప్పుకోదగిన సంబంధముండదు. కనుక దాని చర్చమాని గ్రంథమును చేకొందము.

ఈ కావ్యమునకు మూలము స్కాందపురాణమందలి ఈశానసంహితయట. ఈ కథను మొదట బ్రహ్మవిష్ణువులకు శివుడే చెప్పగా దానిని అన్ని పురాణముల వలెనే సూతుడు నైమిశారణ్యమున శౌనకాది మునులకు జెప్పెను. ఇందుగల అయిదు ఆశ్వాసములలో మొదటిది ప్రధానేతి వృత్తకథాకథనమునకు ప్రస్తావనా ప్రాయముగా నున్నది. అందు విశ్వసృష్టి కర్తృత్వ ప్రాధాన్య విషయములో బ్రహ్మకును విష్ణునకును కలహము సంభవించి అహమహమికతో మహాస్త్రములు ప్రయోగించి యుద్ధము చేయుచుండగా శివుడు అనలస్తంభాకారమున నుద్భవించి, వారి గర్వముడిపి, వారి అభ్యర్థనపై శివరాత్రి వ్రతము నుపదేశించి ఆ పుణ్య

డిన ప్రభావమున శివసాయుజ్యము పొందిన ఒక మహాపాపుని కథను చెప్పుట కుపక్రమించును ఇది ప్రథమాశ్వాసము నందలి వృత్తాంతము. ఇది శుద్ధ పౌరాణిక కథనము. ఇది లేకపోయినను ప్రధానకథ కేమియు భంగము వాటిల్లదు.

ఆ కథకు నాయకుడు సుకుమారుడనెడు ఒక బ్రాహ్మణ యువకుడు. ఇతడు కాశీఖండము నందలి గుణనిధికి సర్వదా సోదర ప్రాయుడు. పాప కార్యాచరణమున అన్నకంటె అధికుడు. అతడు జూదరియై భ్రష్టుడుకాగా, ఇతడు దుష్కాముకుడై పరమభ్రష్టుడయ్యెను అతనికి ఇతనికి శివరాత్రి మాహాత్మ్యము వలననే శివలోక ప్రాప్తి కలిగెను. గుణనిధి తనకు తానుగా ఇంటినుండి పారిపోయెను. సుకుమారుడు తన తండ్రి మంత్రిత్వము చేయు రాజుచే రాజ్యము నుండి తఱిమివేయబడెను. అడవి దారిబట్టిపోవునాతనికి కొక సరస్సు చెంత అందు స్నానమాడ వచ్చిన ఒక చండాల కన్య కంటబడెను. వారిరువురును పరస్పర మోహములోపడి కొంత కాలము గడిపి తుదకు దేశాంతరమునకు లేచిపోయి కాపురము పెట్టిరి. అచ్చట ఆమె మరణింపగా వాడు, తల్లిలేని బిడ్డలను పెంచి పెద్ద జేసెను. ఆ పిల్లలలో ఇరువురు పెరిగిన కూతుళ్ళు కలరు. ఆ దుర్మార్గుడు, ఆ బిడ్డలను సైతము మోహించి వారియందు సంతానము కనెను. దుర్గంధభూయిష్టమైన జీవితమును గడుపుచుండిన ఆ కర్మచండాలుడు ఒక శివరాత్రినాటి రాత్రి తన గూడెమునకు సమీపముననున్న నాగేశ్వరాలయమునకు యాదృచ్ఛికముగా బోయి, అచ్చట జరుగుచుండిన ఉత్సవములను వీక్షించుచు, బహువిధపుష్పాలంకృతుడైయున్న స్వామిని తెలియకయే దర్శించి ఇంటికివచ్చి కొంతకాలమునకు చనిపోయెను. ఆ జీవుని యమలోకమునకు కొనిపోవ యమకింకరులు, శివలోకమునకు కొనిపోవ శివభటులును రాగ, వారికి వారికి కలహము రేగెను. ప్రమథులు యమకింకరులను నిర్జించి, ఆ పతితజీవుని కైలాసమునకు గొనిపోయిరి. ఇంత పుణ్యము అంత మహాపాతకికి లభించుటకు కారణము శివరాత్రినాడు అబుద్ధిపూర్వకముగానే జాగరముంచి శివలింగదర్శనము చేయుట - ఇదియే ప్రధాన కథ. కాని చివరిదగు అయిదవ ఆశ్వాసమున ఈ ఇతివృత్తము పౌరాణిక పద్ధతిని మరి కొంత పెంచబడినది. యముడు నిరర్థకమైన తన ధర్మరాజు పదవికి చింతిల్లి కైలాసమునకుబోయి శివునితో మొఱపెట్టుకొనగా ఆ మహాదేవుడు సుకుమారునకు శివరాత్రినాడు లభించిన పుణ్యవశమున సర్వపాప పరిహారమయ్యెనని నచ్చజెప్పి పంపెను. ఈ ఉపసంహారభాగము లేకున్నను ప్రధానమైన సుకుమారుని కథకుగాని శివరాత్రిమాహాత్మ్య నిరూపణకు గాని యే విధమైన వెలితియు నుండెడిదికాదు. మరియు సుకుమారుడు కన్నబిడ్డలను సైతము కామించెననెడి పరమజుగుప్సావహమైన కథాభాగమువలన కలిగిన అధిక ప్రయోజన

మేదియు లేదు. అది లేకున్నను వాని పాపములు నిండుగా పండియే యున్నవి. చెప్పుటకుగాని, చదువుటకుగాని, వినుటకుగాని రోత పుట్టించెడి ఆ కథాభాగము ఈ గ్రంథమున దుర్వాసన లీనుచున్నది. మూలపురాణములో నున్నది గనుక దానిని తొలగించుటకు శ్రీనాథుడిష్టపడలేదు కాబోలు.

మఱి శ్రీనాథునకు సంస్కృత కవులలో భట్టబాణుని యందు అత్యంత తాత్పర్యము కలదు. బాణుని కాదంబరీ వచనశైలిని తెలుగున నవతరింపజేసిన వాడు శ్రీనాథుడే. పొసగినపుడెల్ల బాణుని విరోధాభాసములను, ఉపమాన గుచ్ఛము లను, అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములను అనుకరించుటలో శ్రీనాథునకు కుతూహలము మెండు. ఈ గ్రంథములో అట్టి అనుకరణమే కాక కాదంబరిలోని కొన్ని వాక్యములు యథాతథముగాను, ఈషద్భేదముతోను అనువదింపబడినవి. సుకుమారుని తండ్రి యజ్ఞదత్తుడను ఒక మంత్రి. అతనికి చిరకాలము సంతానములేదు. భార్య తన అనపత్యతకు ఒకనాడు మిక్కిలి ఖిన్నురాలై యుండగా ఆమెను భర్త యెంతో సరసముగా నూరార్చును. కాదంబరిలో తారాపీడ మహారాజు, తన భార్య నూరార్చిన సందర్భము ఇట్టిదే కలదు. శ్రీనాథుడా సంస్కృత వాక్యములనే తెనిగించెను మరియు కాదంబరిలో శుకనాశుడను మంత్రి రాజ కుమారునకు సత్ప్రవర్తనకు హేతుభూతమైన నీత్యుపదేశమును చేయును. ఆ భాగమునకు శుకనాశోపదేశమని పేరు. అట్లే శివరాత్రి మాహాత్మ్యమున యజ్ఞదత్తుడు తన కుమారుని చెడ్డ త్రోవనుండి మరలించుటకై కొన్ని నీతులను బోధించును. ఈ నీతిబోధ కేవలము శుకనాశోపదేశమునకు ప్రతిబింబముగా నున్నది.

"యత్నేన ఆరాధితాః యథా సమీహిత ఫలానా మతి దుర్లభానా మపి పరాణాం దాతారో భవన్తి! శ్రూయతేహి పురాచణ్డ కౌశికప్రభావా న్మగధేషు బృహద్రథోనామ రాజా జరాసంధం నామతనయంలేభే! దశరథశ్చరాజా పరిణత వయా విభాణ్డక మహాముని సుతస్య ఋష్యశృఙ్గస్య ప్రసాదా దవాప చతురః పుత్రాన్! అన్యేచ రాజర్షయః తపోధనానారాధ్య పుత్రదర్శనామృత సుఖభాజో బభూవుః"

"సర్వ జగత్ప్రసిద్ధంబుగదా యితిహాసంబు. తొల్లి చండకౌశికు వర ప్రసాదంబున మగధాధిపతియగు జయద్రధుండు జనార్దనుని గెలువం దగినట్టి శౌర్యనిధి జరాసంధుంగాంచె; దశరథుండు విభాండక తనయుండగు ఋష్య శృంగు నారాధించి దిగ్గజంబులం బోలిన కుమారుల సకలలోక హితంబుగా నలుగురంబడసె. సమారాధిత గురుదేవతా ప్రార్థన వశంబున.

"ప్రథమమపి స్వామినో శయన స్నానభోజన భూషణ పరిగ్రహణాదిషు సముచితేష్వపి దివసవ్యాపారేషు కథంకథమపి పరిజనప్రయత్నా త్ప్రవర్త్యమానా సళోకైవాసీత్!"

"పెద్దకాలం బిమ్మ హాదేవి సంతానలాభంబు దూరంబగుట కారణంబుగా శయనాసన పానభోజన విభూషణ పరిధానాది సముచిత వ్యాపారంబులు పరిజన ప్రయత్నంబున నెట్టకేలకు నిర్వర్తించుచు దేవరకు హృదయవేదన గావింప నోపక యనవరతంబు జరిపించుచున్నది......"

"ఇయం సంవర్ధనవారిధారా - తృష్ణా విషవల్లీనామ్ వ్యధాగీతి రిన్ద్రియ మృగాణామ్! పరామర్శ ధూమలేఖాసచ్చరితచిత్రాణామ్! అకాల ప్రావృట్ గుణ కలహంసకానామ్! ప్రస్తావనా కపటనాటకస్య! రాహుజిహ్వా ధర్మేందు మండలస్య."

"ఇవ్విధంబున తృష్ణావిషవల్లి కాలవాలమైన నింద్రియ గుణంబులకు శరణంబును, మోహనిద్రకు విభ్రమశయనంబును, దోషాశీవిషంబునకు నావాసవల్మీకంబును, సుగుణ కలహంసంబులకు బ్రావృట్కాలంబును, కపటనాటకంబునకు ప్రస్తావనయు ధర్మేందు మండలమునకు రాహు వక్త్రంబునైన."

"గురువచన మమలమపి సలిలమివ మహదుపజనయతి శ్రవణ స్థిత శూలమభవ్యస్య."

"ఇది యభవ్యులకు సలిలంబునుంబోలె గర్ణస్థితంబై యుపద్రవంబు నాపాదించు."

"గురూపదేశశ్చనామ పురుషాణామఖిలమల ప్రక్షాళన క్షమ మజలం స్నానమ్, అనుపజాత పలితాదివైరూప్యం అజరం వృద్ధత్వమ్, అనుపర్ణ విరచనం అగ్రామ్యం కర్ణాభరణం."

"గురూపదేశం బఖిలమల ప్రక్షాళన క్షయంబైన తీర్థస్నానంబు, జరా మరణ వైకల్యంబులేని వార్ధక్యంబు, మేదోభారంబులేని గౌరవంబు, సువర్ణ రచన లేని కర్ణాభరణంబు."

ఇట్లే నైషధ శ్లోకచ్ఛాయలు కొన్ని, కాశీఖండ పద్యచ్ఛాయలు కొన్ని ఈ గ్రంథమున చూపవచ్చును కాశీఖండమున గుణనిధి యిల్లు విడిచి వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట, ఉదయపుపూట తనకు ప్రేమతో అన్నముపెట్టు తల్లిని స్మరించుకొని, విలపించిన పద్యమొకటి కలదు, ఈ గ్రంథమున సుకుమారుని ముఖమున ఆ పద్యమే వినవచ్చుచున్నది.

చ॥ అరుణగభస్తిబింబ ముదయాద్రిపయింబొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుఁగును వంటకంబు వడపిందియలుం గుడువంగఁబెట్టు ని
ర్భర కరుణాధురీణయగు ప్రాణము ప్రాణము తల్లియున్నదే
హర హర యెవ్వరింక గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితాన్నముల్?"

ఈ గ్రంథ రచనలో శ్రీనాథుని జటిలమైన శయ్య యేమియు కొరవడ లేదుగాని, కథా సంధానమున అశ్రద్ధవలన దొరలిన కొంత వెలితి లేకపోలేదు.

అందుచేతనే ఈ గ్రంథము పుట్టుకచేతనే గాక గుణముచేతను కనిష్ఠము అని అంటిని.

పలనాటి వీరచరిత్ర

ఇది క్రీస్తుశకము 1182వ సంవత్సరమున పల్నాటి సీమలో జరిగిన ఒక మహాయుద్ధమునకు సంబంధించిన చారిత్రక పదకావ్యము. ముందుగ ఈ గ్రంథమునందలి చరిత్రాంశమును వివరించెదను.

చరిత్రాంశము :

అనుగురాజు అను పేరుగల ఒక హైహయ వంశజుడు ఉత్తర దేశమునుండి సపరివారముగా ఆంధ్రభూమికి తరలివచ్చెను. ఆతనికి చందవోలు వెలనాటి చోళరాజు మైలమాదేవియను పేరుగల తన కుమార్తెనిచ్చి పెండ్లిచేసి పలనాటి సీమను ఆమెకు అరణముగా నిచ్చెను. అనుగురాజు గురజాలను రాజధానిగా జేసికొని పలనాటి రాజ్యము నేలుచుండెను. ఆతనికి మైలమాదేవిగాక విద్యలదేవి యనెడు పట్టుమహిషియు, భూరమాదేవి యనెడు మరియొక భార్యయు కలరు. వీరిలో మైలమాదేవికి నలగాముడను పుత్రుడు జనించెను. మరి విద్యలదేవికి పెద మలి దేవుడు, పిన మలిదేవుడు, బాల మలిదేవుడు అను ముగ్వురు పుత్రులును, భూరమాదేవికి కామరాజు, నరసింగరాజు, ఘట్టిరాజు, పెరుమాళ్ళరాజు అను నల్వురు పుత్రులును కలిగిరి. ఈ ఎనమండుగురు కొడుకులలోను నలగామరాజు పెద్దవాడు, పెదమలి దేవాదులు పిన్నవారు.

ఒకనాడు అనుగురాజు వేటకుపోయి మరలివచ్చుచుండగా జిట్టగామాలపాడు వాస్తవ్యురాలైన నాగమ్మ యనెడి ఒక రెడ్డి వితంతువు. అతనికి విందుచేసి మెప్పించి, రాజాస్థానమున చనవు సంపాదించి, ఉన్నత పదస్థులైన నాయకులను తనకు విధేయులను చేసికొను తంత్రము నెరపుచుండెను. అనుగురాజు మంత్రియగు దొడ్డనాయుని కుమారుడు బ్రహ్మన మాత్రము ఆమెను లెక్కచేయకుండుటచే ఇరువురికి పగ యేర్పడెను.

ఇట్లుండ కొన్నినాళ్ళకు, అనుగురాజు మరణించెను. మరణవేళ అతడు తన కుమారులను బ్రహ్మనాయన కప్పగించి వారందరు నైకమత్యముతో మసలుకొనునట్లుగా అరయుచు నలగామునకు పల్నాటి పట్టము కట్టి అతడు మంత్రిత్వము చేయుమని కోరెను.

అవసానవేళ రాజుచేసిన ఆదేశము ననుసరించి బ్రహ్మన నలగాముని పట్టాభిషిక్తుని జేసి తాను ప్రధానియై అతనిచే పల్నాటి రాజ్యమును చక్కగా నేలించుచుండెను. నాయకురాలు బ్రహ్మన ప్రాభవమును సహింపలేక, నలగామునితో ఏవేవో కొండెములు చెప్పి అతని మనసు విరిచెను. నలగాము డామె

మాటలు నమ్మి మలిదేవాదులను చెఱసాలలో బెట్టించెను. కుటుంబ కలహము లేకుండుటకై బ్రహ్మన మధ్యవర్తిత్వము జేసి రాజ్యమును రెండుగా విభజించెను. నలగాముని భాగమునకు గురజాలయు, మలిదేవుని భాగమునకు మాచర్లయు రాజధాని నగరము లయ్యెను. బ్రహ్మనాయుడు మలిదేవుని పేర తానే పరిపాలనము చేయుచు, అతడు యుక్త వయస్కుడైన పిమ్మట కళ్యాణ నగరాధీశుడైన సోమేశుని కుమార్తె నిప్పించి వివాహము చేయించి మాచర్లకు పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. నాయుని మంత్రిత్వములో మలిదేవుని రాజ్యభాగము సిరిసంపదలతో తులతూగుటను చూచి యోర్వని నాయకురాలి ప్రేరణచే నలగాముడు వారిని కోడి పందెములకై గురజాల పిలిపించి, మాయా జూదమున నోడించెను. గ్రంథమున నీ భాగమునకు "కోళ్ళపోర"ని పేరు.

ద్యూత సమయానుసారము మలిదేవాదులు రాజ్యమును విడిచి మండాదికి వలసపోయిరి దీనికి మండాద వలస యని పేరు

ఆ స్థితిలోనైనను వారు బ్రతుకుట సహింపలేని నాయకురాలు, చెంచు మూకలను పంపి, వారి ఆలమందలను, ఆలకాపరులను చంపించెను. ఈ వృత్తాంతమునకు "మందపోటు" అని పేరు.

అనంతరము మలిదేవాదులు అటనుండి తరలి, మేడపిచేరి తలదాచుకొని గడువు తీరినపిమ్మట తమరాజ్యభాగమునకు రాయబారము నడపిరి ఆ దౌత్యము నడపిన రాయబారి నలగాముని అల్లుడగు అలరాజను నాతడు. నాగమ్మ ఆతనిని విషప్రయోగముచే చంపించెను. ఈ భాగమునకు "అలరాజు రాయబారమ"ని పేరు.

అంతటితో నుభయపక్షములకు యుద్ధము స్థిరమైనది. కారెమపూడిలో యుద్ధ రంగ నిర్మాణమునకు శంకుస్థాపన చేసిరి ఆ వృత్తాంతమునకు 'కల్లు ప్రతిష్ట' అని పేరు.

ఉభయులును తమకు బాసటగా వచ్చిన మండలాధిపతులతో కారెమపూడి వద్ద సేనలను విడియించిరి. యుద్ధభూమిలో విడిసిన పిదప తుది యత్నముగా మరల సంధి ప్రయత్నము జరిగెను. బ్రహ్మనాయుని కుమారుడగు బాలచంద్రుడు తనవారు యుద్ధ సన్నాహము లొనర్చుట యెరుగనే యెరుగడు. ఆతని సాహసము దుర్నివార్యమని తలచి కాబోలు బ్రహ్మనాయుడాతనిని వెంట గొంపోలేదు. ఎట్లో యుద్ధవార్త విని స్కంధావారమున నురికిన బాలుడు సంధి ప్రయత్నములను భగ్నము చేయగా యుద్ధము తప్పని సరియయ్యెను. నలగాముని శిరస్సుతెచ్చి బ్రహ్మనాయుని పాదములచెంత పెట్టెదనని ప్రతిన చేసిన బాలుడు శత్రు సేనలపై విజృంభించి సంహారకేళి సల్పి తుదకు మరణించెను

అతని యుద్ధము అభిమన్యుని యుద్ధము వంటిది. ఆ పైని ఒక్కొక్క వీరుడే రణరంగమున బలియయ్యెను. దీనికి "బాలచంద్రుని యుద్ధము" అని పేరు. తుదకు ఆ యుద్ధమును చేపట్టిన బ్రహ్మనన నలగాముని, నాగమ్మను వెన్నంటి తటిమి జయము తన్ను వరింపనున్న సమయమున నాగమ్మ శరణు వేడగా నామెను క్షమించి తానా చెంతనున్న ఒక కొండ గుహలోనికి జొచ్చి అదృశ్యు డయ్యెను. ఈ తుది ప్రకరణమునకు 'బ్రహ్మనాయుని విరుగు' అని పేరు.

ఇది చరిత్రలో రెండు తరముల కాలమున నడచిన విపుల వృత్తాంతము. అది ఈశ్వర సంకల్పమేమో చెప్పలేము కాని ఈ కథ భారత కథ పునరావృత్తమైనదా అన్నట్లుండును. అక్కడవలె ఇక్కడను వచ్చిన తగవుకూడ దాయభాగమును గురించియే కౌరవ పాండవులు అన్నదమ్ముల బిడ్డలు. పలనాటి రాజులు సపత్నీ పుత్రులు. "అన్నదమ్ములలో జ్యేష్ఠుని పుత్రుడను గనుక రాజ్యము నాది" అని దుర్యోధనుడన్నట్లు 'నా తల్లివంక రాజ్యమునకు నేనే అర్హుడ'నని నలగాము డనెను.

"హక్కులమాట అటుంచి, హత్తిన మనస్సులతో కలసిమెలసి బ్రతుకుడ"ని, అక్కడి పెద్దలు, ఇక్కడి పెద్దలును కలహము వారించు నుద్దేశముతో హితవు జెప్పిరి. కలసి బ్రతుకుట, దుర్యోధనునకు ఇష్టము కాకపోబట్టి కౌరవ రాజ్యము విభాగింపబడినది. ఇక్కడ నలగామునకు ఇష్టము లేకపోబట్టి పలనాడు విభక్తమైనది. అక్కడ దుర్యోధనునకును, ఇక్కడ నలగామునకు దుష్టమంత్రుల ప్రేరణ నిమిత్తమైనది.

రాజ్య విభాగము న్యాయము గాదనుకొని పంచి యిచ్చిన సగమును మరల దోచుకొనుటకు శకుని ప్రేరణచే దుర్యోధనుడును, నాగమ ప్రేరణచే నలగాముడును యత్నించిరి. నిర్జీవ ద్యూతవ్యాజమున ధర్మరాజు వనవాసము పోగా, సజీవద్యూతవ్యాజమున మలిదేవుడు అడవి కేగెను. అడవులలో మాత్ర మేల సుఖముగా బ్రతుకనీయవలెనని దుర్యోధనుడు ఘోషయాత్రా కల్పన చేసినట్లుగా నలగాముడు మందపోటు జరిపించెను. సమయ నిర్వహణానంతరము రాజ్య విభాగ మిచ్చుటకు దుర్యోధనునివలె నలగాముడును నిరాకరించెను. ఇర్వురును రాయబారులకు విషప్రయోగ ప్రయత్నములు చేసిరి. భారత కృష్ణుడు విషప్రయోగమును శంకించి తప్పించుకొనెను. వంశనాశనమును నివారించుటకు చేసిన సంధి ప్రయత్నములు, రెండు చోట్లను విఫలముకాగా చోదితులై ఇరువాగులు యుద్ధమునకు తారసిల్లిరి. కురుక్షేత్రమునందువలె కారెంపూడి క్షేత్రమునందును ఉభయపక్ష వీర సంఘములు సర్వనాశనమయ్యెను. అయితే భారత యుద్ధ జయముతో కురురాజ్యము ధర్మరాజునకు లభింపగా పల్నాటి రాజ్యము మాత్రము

హతశేషుడైన నలగామునకు దక్కెను. అతని రాజ్యప్రాప్తి యుద్ధజయ లబ్ధికాదు; అది బ్రహ్మన అనుగ్రహదత్తము.

ఈ విధముగా పలనాటి కథయంతయు భారతకథతో సంవదించుట, యే కవియు చేసిన అభూతకల్పన కాదు; స్వతః ప్రవృత్తము.

మఱి ఆంధ్రమునగల ఇటువంటి చారిత్రక పదములలో ఈ పలనాటి పదమునకు అద్వితీయమైన ప్రశస్తియు బహుళ ప్రచారమును కలవు. దానికి మొదటి కారణము, భారతముతో దీనికిగల సాదృశ్యము. రెండవది బొబ్బిలికథ మొదలైన చరిత్రలను పదములుగా వ్రాసిన రచయితలు ఈ పలనాటి పదములను వ్రాసిన కవులతో సాటి రాగల కవితాప్రజ్ఞ కలవారు కాకపోవుట. ఆ కథలు పాడుచుండగా వినుచున్నంతవరకే హృదయావర్జకములుగా నుండును గాని, చదువబూనగా రచన అంతగా రుచించదు పలనాటి చరిత్రను పిచ్చుకుంట్లు పాడునపుడు కలిగెడి భావోద్రేకము మాట అటుండగా. గ్రంథము చేతబట్టి చదువుట మొదలిడినచో ప్రౌఢపద్య కావ్యోచితములైన పెక్కు సొగసులు, రసభావ స్ఫోరకములైనవి అసకృత్తుగా ప్రత్యక్షమగును. ఈ రెండుకారణముల వల్ల పలనాటి పదము ఆంధ్ర చారిత్రక పద కవిత్వశాఖలో అగ్రతాంబూలార్హతను గడించుకొన్నది.

అయితే ఈ కథకు అక్షరరూపము కల్పించిన ఆదికవి యెవడో చెప్పలేము. ఏమనగా సాంఘికములును, చారిత్రకములు నయిన ఇట్టి దేశోపద్రవములు జరిగిన వెంటనే భావావేశముగల ఒక పుట్టుకవి, వాటిని ఒక పాటగా పాడును. అంతేగాని, ఆ వృత్తాంతము జరిగిన కొన్ని యేండ్లవరకు యే పండిత కవి పుట్టుకకోసమో ఆ కథలు వేచి యుండవు. సుమారేబది, అరువదియేండ్లనాడు, గుంటూరుజిల్లా రెడ్డిపాలెం వాస్తవ్యుడును "ఎల్లమంద కోటప్పకొండ"లో పోలీసులపై జరిగిన తిరుగుబాటుకు నాయకుడును అయిన చిన్నపరెడ్డి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముచేత ఉరితీయబడిన వెంటనే "భళిరా చిన్నపరెడ్డి! నీపేరే బంగారపుకడ్డీ" అనెడిపదము లోకమున వెలసినది. అట్లే గాంధీజీ సత్యాగ్రహోద్యమము ప్రారంభించి, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముతో అహింసా యుద్ధము చేయుచుండిన రోజులలోనే తుని వాస్తవ్యుడు రంగాచారి అను ఒక పుట్టుకవి ఆ ఉద్యమమును గురించి వేలకొలది పంక్తులలో ప్రకరణ ప్రకరణములుగా పదమును వ్రాసి ఊరూర తిరిగి పాడి ప్రజల ఉత్సాహ పూరితుల గావించెను. ఇట్టివి అనేకములు పేర్కొన వచ్చును. కాబట్టి పలనాటి యుద్ధము జరిగిన వెంటనే ఆ సంక్షోభమును కన్నులార చూచియో, లేక చూచినవారు చెప్పగా వినియో వీర రసావిష్టుడైన యే పుణ్యాత్ముడో ఆనాడే వీనిని సగసుగా పాడి యుండును అయినచో ఇంత

సుదీర్ఘమగు నితివృత్తమునంతయు, అతడు పదముగా వ్రాసి యుండునా? అని ప్రశ్నించునో, ఇందు ఏదైనను సంభవమే. మొదటికవి కథ. నంతటినిగాక, తన హృదయమును ఆకర్షించిన ఘట్టమును - బహుశః అది యుద్ధ ఘట్టము కావచ్చు - తొలుత, పదముగా పాడియున్నచో తరువాత కొద్దికాలమునకు ఇంకొక కవి ఇంకొక ఘట్టమును, మరియొక కవి మరియొక ఘట్టమును పరి గ్రహించి కథ యంతయు కలసి వచ్చునట్లు సంపూర్ణ గ్రంథమును నిర్మించి ఉండవచ్చును. ఆ ఆది కవియును, తర్వాతి కవులును, ఆ యుద్ధక్షేత్రమునకును సమీప గ్రామస్థులై యుందురు కాని, దూరదేశస్థులై యుండరు. ఒక ప్రాంతమున జరిగిన సంఘటన తత్ప్రాంతీయుల నాకర్షించినంతగా, దూరస్థులను ఆకర్షింపదు. ఆ కథలయందు, కథా పురుషులయందు సమీపస్థులకుండెడి అభిమానము దూర దేశస్థులకుండదు.

ఇప్పుడీ గ్రంథము సంపూర్ణముగా ఒకచోట లభింపదు. పలువురు వ్రాసిన పలు ప్రకరణములను జతపరచిననె తప్ప గ్రంథసమగ్రరూపము పొడకట్టదు. ఈ పలువురును ఎవరికివారే పూర్తి కథను వ్రాసిరో లేక తమకు ముచ్చట గొల్పిన ఏదో ఒక ప్రకరణమును వ్రాసిరో ఊహించుటయు దుష్కరము. అంతియేకాక, ఏదైన ఒక గ్రంథభాగము లుప్తముకాగా, దానిని పూర్తిచేయు తలంపుతో రచన కుపక్రమించిరో లేక పూర్వకవికంటె బాగుగ వ్రాయవలెననెడి కుతూహలముతో వ్రాసిరో చెప్పలేము. మరియును ఈ కథాఘట్టములను పాడెడు పిచ్చుకుంట్లు అనేక కుటుంబములవారు కలరు. కనుక ఏ జట్టునకు ఆ జట్టు తనకు కావలసిన ఘట్టమును ఏ కవినో ఆశ్రయించి, వ్రాయించుకొన్నదేమో తెలియదు. ఇన్ని కారణములవలన, ఈ గ్రంథము బహుకర్తృకమగుట, ఒక్కొక్క ప్రకరణము సగము లుప్తమై సగము దొరుకుట, అవతారికలలో గ్రంథకర్తల పేరులు కానరాకపోవుట, ఒక ఘట్టమునే పలువురు వ్రాయుట సంభవించినది.

విడివిడిగానున్న కథాభాగములను జతపరచి, కథయంతయు కలసి వచ్చునట్లు సమగ్రస్వరూపమును సంఘటించి చూడగా ఈ గ్రంథమున ఈ క్రింది ప్రకరణములు కానవచ్చును.

1. అనుగురాజు పలనాటి సంపాదనము. 2. పలనాటిరాజ్య విభాగము. 3. కోళ్ళపోరు-గోపన్న విరుగు. 4. మండాదివలస. 5. మందపోటు-లంకన్న విరుగు. 6. గురుజాల యుద్ధము. 7. అలరాజు రాయబారము. 8. కల్లు ప్రతిష్ట-బాలచంద్రుని యుద్ధము. 9. కొమ్మరాజు యుద్ధము. 10. బ్రహ్మన విరుగు. ఇప్పుడు లభ్యమగు ఈ భాగములు ఆ కథ జరిగిన వెంటనే వ్రాసిన కవుల

పాటలను ఆధారము చేసికొని, కాలక్రమమున కావ్యశోభలతో అందముగా పెంపొందింపబడినవే కాని, ఆమూలస్వరూపములు మాత్రము కావు. ఈ పది ప్రకరణములలో తమ పేర్లు చెప్పుకొన్న కవులు ముగ్గురు మాత్రమే-శ్రీనాథుడు, కొండయ, మల్లయలు. వీరిలో కొండయ, మల్లయలు 16 వ శతాబ్దమువారు. ఈ మువ్వురలో శ్రీనాథుడు "కల్లు ప్రతిష్ఠ-బాలచంద్ర యుద్ధము"ను కోళ్ళపోరు-గోపన్న విరుగు మల్లయయు, 'కొమ్మరాజు యుద్ధము'ను కొండయయు వ్రాసినట్లు గ్రంథస్థ పంక్తులు గలవు. తక్కినభాగము లెవరు వ్రాసిరో స్పష్టముగా చెప్పలేము కాని, కోళ్ళపోరు - గోపన్న విరుగు, అనుదానికి, పరిశిష్ట భాగముగా పరిగణింపదగిన మందాడి వలస, లంకన్న విరుగు, అలరాజు రాయబారము అనునవి మల్లయయే వ్రాసి ఉండును. అట్లే కొమ్మరాజు యుద్ధమునకు అనుబంధముగా నున్న బ్రహ్మన్న విరుగును కొండయ వ్రాసి ఉండును. పోగా మొదటి రెండు ప్రకరణములను వ్రాసినవారి పేరు ఊహించుటయైనను కష్టము. అతడొక అజ్ఞాతకవి; ఇతడును కొండయ, మల్లయలవలె శ్రీనాథుని తరువాతి కాలమువాడే. వీరు మువ్వురు తమ తమ భాగముల అవతారికలలో శ్రీనాథుని పేరు భక్తిపూర్వకముగా స్మరించిరి. "గురుజాల యుద్ధము" వ్రాసిన కవి యెప్పటివాడో ఎవరో అసలు తెలదు.

పల్నాటి వీరచరిత్ర శ్రీనాథ కృతమని చిరకాలమునుండి ప్రబలమగు జనశ్రుతి కలదు. కాని ఆంధ్రమున సారస్వత విమర్శ ప్రారంభమైన తర్వాత పెక్కుమంది పండితులు పల్నాటి వీరచరిత్రను శ్రీనాథుడు వ్రాసి ఉండునా? అని సందేహింప మొదలిడిరి. ఈ విధముగా సందేహించెడి వారు చూపెడి యుక్తులు ఇవి.

(అ) ఉద్దండ పండితుడైన శ్రీనాథుడు పామర రచన అని అనిపించుకొనదగిన సుద్దుల కవిత్వమును వ్రాసి ఉండడు

(ఆ) శ్రీనాథుని ఇతర కావ్యములలో కానవచ్చెడి శైలీప్రౌఢి ఈ గ్రంథమున ఎచటను కానరాదు.

(ఇ) శ్రీనాథుని కర్తృకమని చెప్పబడుచున్న కల్లు ప్రతిష్ఠ అవతారిక యందు అతడు తాను "చెన్నకేశవ పాదసేవారతుండ"నని చెప్పుకొన్నట్లు కలదు. శ్రీనాథుడు శివభక్తి పరాయణుడే కాని విష్ణుభక్తుడు కాడు. కనుక పల్నాటి వీరచరిత్రను శ్రీనాథుడు వ్రాసియుండడు.

ఈ యుక్తులకు సమాధానము చెప్పుటకు ముందు 'కల్లు ప్రతిష్ఠ - బాలచంద్రుని యుద్ధము" పండిత కవి రచితమా లేక పామర కవి రచితమా? అని ప్రశ్నించుకొనవలయును ఈ ప్రశ్నకు అర్థము ఈ కవి విద్యావంతుడా లేక

సహజ కవితాప్రజ్ఞ మాత్రమే కలవాడా? అని. ఇట్టి పదములను వ్రాయుటకు ఎవరికైనను సహజ కవితాప్రజ్ఞ ఉన్న చాలును. అతనికి ఇతిహాస పురాణాది ఉద్గ్రంథ పరిచయము, సంగీత నాట్యాదికళల పారిభాషిక జ్ఞానము, కావ్యాలంకార శాస్త్రపరిజ్ఞా[illegible]క్కరలేదు. ఈ పరిజ్ఞానము వ్యుత్పత్తి అందురు. ఇది కవి చేసెడి విద్యాపరిశ్రమవల్ల కలిగెడు సంస్కారఫలము. ఇట్టి సంస్కారమున్న కవి వ్యుత్పన్నుడు. ఈ కథాభాగమును రచించిన కవి వ్యుత్పన్నుడా? లేక అవ్యుత్పన్నుడా? అని పరిశీలించినచో, అతడు పరిపూర్ణ విద్యాసంస్కారమున్న వ్యుత్పన్నుడని, ఈ గ్రంథమున గల పంక్తులు అడుగడుగునను ఉద్ఘోషించుచునే ఉన్నవి. ఉదాహరణకు సంగామరాజు కొలువులో గాయకులును, నాట్యకత్తెలును నెరపిన కళాప్రదర్శనములు వర్ణింపబడిన ఈ దిగువ పంక్తులు చూడుడు:

"వింతగా గాయకుల్ వీణలుపూని
తంత్రులు బిగియించి తగశ్రుతిజేసి
సరిగమేళనమైన సప్తస్వరములు
ఆరోహణావరోహణ భేదములను
బహురాగ సంస్ఫూర్తి పట్టుగా చేసి
సంచారి సంస్థాయి సరస భావముల
మృదుతర శబ్దార్థ మిశితమైనట్టి
ఘనతరాలంకార గతి పరంపరలు
మూర్ఛనల్ మొదలైన ముఖ్య ధర్మములు
జంత్ర గాత్రంబుల జంటకావించి
ఎండిన మ్రాకులు ఇగురించునట్లు;
పాడిరి తమ తమ ప్రౌఢిమీరంగ;
చెలగి నాటక జనుల్ చేరి జోహారు
గావించి నిలిచిన భూవిభుడు
నవ్వుచూ సెలవిచ్చె నాట్యంబుసేయ
వర మృదంగము లెస్సవాయించు మేటి
కుడి భాగమందున కుదురుగా నిలచె
తాళమానజ్ఞుడు తగ నెడమ దిశను
నిలచె నుత్సాహంబు నెమ్మదినిండ
ముఖవీణ వాయించు ముఖ్యుడొకండు

రాగజాలముబాడు రమణు లిద్దరును
నిండు వేడుకతోడ నిలచిరి వెనుక
కంజలోచనయను ఘనమైన పాత్ర
మదను పట్టపుదంతి మంజులవాణి
భరత శాస్త్రోచిత ప్రాణముల్ పదియు
గలిగిన యక్కాంత కాంతు బాణంబు
వలె వచ్చి సభవారు వర్ణించి చూడ
నిలచి నాట్యమునకు నేర్పరియైన
వేత్రపాణికి తగిన వినయంబు చూపి
అత డొసంగిన గజ్జె లతిభక్తితోడ
పదములగట్టుక పరిచ వన్నియల
కాసె గట్టిగకట్టి కడు జవం బమర
మద్దెల తాళంబు మధ్య నిల్చుండి
ఓర చూపుల ప్రభు నొయ్యన జూచి
సమ పాదయుతమైన స్థానక స్థితిని
అఖిల దేవతలకు నలరులతోడ
పుష్పాంజలి యొసంగి పూని నాట్యంబు
ఆ వెనుక సమకట్టి యతివలుపాడు
సంగీత నాదంబు సభయెల్ల గ్రమ్మ
కైముడి కట్నముల్ కనుపింపచేసి
వెలయంగ తొమ్మిది విధములైనట్టి
భూచారి నాట్యంబు పొందుగా సల్పి
పదహారు విధముల పరగిన యట్టి
ఆకాశచారియు సమరంగ నాడి
అంగహారాఖ్యచే నమరు నాట్యంబు
విదితమౌ తొమ్మిది విధములనాడి
గతిచారి భేదముల్ కనపడునట్లు
భ్రమణ సంయుత దీప్తి పటిమ మీరంగ
పాణి భేదంబులు పదభేదములును
స్థానిక సంచయ సంయోగ మమర
పేరణి దేశిని ప్రేంఖణ శుద్ధ
దండికా, కుంటలి, తగు బహుచారి

సప్త తాండవములు సరవి ప్రకటింప
సభవార లాశ్చర్య సంయుక్తులైరి;
తరువాత నిరుమేల తగుచెలు లమర
సంయుక్త సంయుతా సంయుత హస్త
నానార్థకములు నాట్య హస్తములు
శిరమును చూపులు చెక్కిళ్ళు బొమలు
దంతోష్ఠ కంఠముల్ తగచుబుకంబు
ముఖమును వక్షంబు మొదలుగానెన్న
లంగంబులారు ఉపాంగములారు
ప్రత్యంగ సముదాయంబారును కూడ
ఎనిమిది పదియగు నెసగు నంగింబు
లమరంగ నభినయం బాశ్చర్యముగను
మాచెర్ల చెన్నుని మహిమంబు తెలుపు
ఆంధ్ర సంస్కృత భాషలమరు గీతముల
భావంబు లెన్నగ ప్రకటనచేయ
చూచి రంభాదులు చోద్యంబు నొంది
శిరసులు వంచియు సిగ్గునుచెంది
రప్పుడు భూమీశుడాదరం బొప్ప
వస్త్రభూషణములు వారలకిచ్చి
భట్టును రమ్మని పంపించెనంత.

ఇందులో కవి ప్రయోగించిన పారిభాషిక పదములేవియు వినికిడి మాటలు కావు అవి అతని సంగీత నాట్యశాస్త్ర పరిజ్ఞానమునకు నిదర్శనములు. శాస్త్ర పరిజ్ఞానము కలవాడగుటయేకాక నట్టువరాలు సభాప్రవేశము చేసినది మొదలు. రాజుచే కానుకలు పొంది నిష్క్రమించు వరకును గల సంప్రదాయ మంతయు అనుభవపూర్వకముగా యెరిగిన కవి; అంతియే కాదు, అతడు భగవద్గీతోపనిషత్తును నిత్యపారాయణముచేసి ముఖస్థము చేసికొన్న నిష్ఠాపరుడు. తలచుకొన్నచో ఆ గీతలను చక్కని సరసమైన శైలిలో తెనిగింపగల సమర్థుడు కూడ.

"సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య
మామేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో
మోక్షయిష్యామి మాశుచః"

అని శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునకు చేసిన చరమోపదేశ శ్లోకమును ఈ కవి ఎంత సరసముగా తెనిగించెనో చూడుడు.

"సకల ధర్మంబులు సమ్మతి విడిచి
నా శరణందితే నను జేర్చికొందు
వగవకు మదిలోన వద్దు భయంబు
సత్య మీమాట................"

ఈతని యుద్ధ వర్ణనలను, అందలి పలుకుబడులను పరిశీలించుచో ఇతడు భారతమును కూలంకషముగా పఠించి యందలి సొగసులను పుణికి పుచ్చుకొన్న గడుసరివలె తోచును. తిక్కన భారతమున పెక్కుచోట్ల, యుద్ధ రంగమున ప్రవహించు రక్తమును నదీ ప్రవాహముగా రూపించి వర్ణించెను.

"కరి కళేబరములు ధరణీధరములు, దు
రంగగాత్రమ్ములు గ్రాహ సమితి
నరశరీరములు మీనములు, గౌక్షేయక
క్షురికాదిశస్త్రంబు లురగకులము
రుధిరార్ద్రశిరములు రుచిర ప్రవాళముల్
ప్రేవుల ప్రోవులు ఫేనతతులు
నెత్తురు వెల్లువ నీళులు భూషణ
సోమాస్థిచయముల తుమురు లిసుక
గాంగ నంబురాశి కరణి సంగ్రామ భూ
భాగమొప్ప మిగుల యోగనిద్ర
నున్న విష్ణుబాటియునగుచు శోభిల్లె
నమ్మురారి యల్లుఁడందునపుడు."

ఈ కవి బాలచంద్రుని యుద్ధమున కార్యమపూడి యుద్ధక్షేత్రమును ఇట్లే ఉపమించుట అతని ప్రాచీన కావ్య పరిజ్ఞానమును ప్రస్ఫుటీకరించుచున్నది.

"సమర రంగము చూడ చక్కనై యుండె
ఘనమైన నెత్తురు కాల్వలై నిలిచె
తెగిపడ్డ గజములు దీవులై యొప్పె
నరికిన తురగముల్ నక్రములయ్యె
పొర్లాడు శిరములు బుద్బుద పటలి
చెక్కుముల్ గొడుగులు డిండీర వితతి
ఘనమైన యరిగెలు కచ్ఛపరాజి
మేటి నేత్రంబులు మీనవారంబు

దీర్ఘ శిరోజముల్ తీరైన నాచు
మెదడును మాంసంబు మించిన బురద
తరచైన ఈలెలు దర్వీకరాళి
పొడియైన భూషణ పుంజంబు లెల్ల
సైకత నిచయంబు చాడ్పున నెసగె.

ఇతడు పూర్వకావ్య పరిజ్ఞానమున్న కవి మాత్రమేకాక సంస్కృత వ్యాకరణ మర్యాదను, ఆకళించుకొన్న పండితుడని ఆతని సమాస రచనా పద్ధతి నిరూపించుచున్నది.

"పూర్వ పర్వతశిరః పూజాగ్రమందు
ఘనతర మాణిక్య ఖచిత సౌవర్ణ
కుంభంబువలె నిల్చి గురు తేజముననుఁ
భానుండు దిక్కుల ప్రబలె నావేళ."

సూర్యోదయ వర్ణన సర్వకవి సామాన్యమయ్యెను, ఇవి కవి సమయములు తెలిసిన కవి మాత్రమే వ్రాయదగిన పంక్తులనుటకు సందేహము లేదు. ఇందలి దీర్ఘసమాస రచన అపండితుడు చేయవలసినది కాదు. అట్లే "పగలును రేలును బహుజాగ్రదాత్మ కాపాడుడీ మీరెకలవారు మాకు" అనెడి పంక్తులందలి 'బహుజాగ్రదాత్మ' అను సమాసమును సంస్కృత వ్యాకర సంప్రదాయ మెరిగిన పండితుడు మాత్రమే ఘటింపగలడు.

కావున పండితార్థ మేమనగా, కల్లు ప్రతిష్ట మొదలుకొని బాలచంద్రుని యుద్ధాంతమువరకును వ్రాసిన ఈ కవి సామాన్యుడుకాడు; పండితులలో లెక్కింపదగినవాడు. సాహితీసంపన్నుడు; ఇట్టివాడు, రసవంతమైన ఈ కథా భాగమును రచించి ఆంధ్రలోక మున్నంతవరకును నిల్వదగిన తన యశస్సును, శ్రీనాథునకు ధారబోయవలసిన యవసరమేమి కలదు. గ్రంథ రచనము చేయుట కవి యశము నర్థించియే కదా! గ్రంథమునుబట్టి, హస్తగతమైన ఆ యశస్సును ఆతడు వదలుకొనుటకు కారణ మూహింపగలమా? ఒకవేళ నాథుని పేరు పెట్టిన గ్రంథమునకు పేరు వచ్చునని ఆతడు ఆ త్యాగము చేసెనందుమా, అది పొత్తుగా పొసగదు. పసలేని గ్రంథమునకు శ్రీనాథుని పేరు పెట్టినను పేరు రాదు; కాళిదాసు పేరుపెట్టినను లాభములేదు. గ్రంథ యశము రచననుబట్టి వచ్చునుగాని, కవి పేరునుబట్టి రాదు ఈ గ్రంథము. కవి పేరు లేకపోయినను స్వతః ప్రభావము వలన, ఆంధ్ర మున్నంతవరకును జీవించి యుండును. కాబట్టి యెవడో అనామకుడు వ్రాసిన ఈ గ్రంథమునకు శ్రీనాథుని పేరుపెట్టెననుట యుక్తి రహితమైన వాదము.

అయినచో, ఉద్దండ పండితుడైన శ్రీనాథుడు, ఈ సుద్దులు కవిత్వము వ్రాసియుండునా?! యుగకర్తలని పేరుబడిన తెలుగు కవులలో శ్రీనాథునివంటి జాతీయ కవి యింకొకడు లేడు. ఆతడాంధ్రదేశము నంతటిని పర్యటించి, రాజులను సందర్శించి, వారి సత్కారములను పొందెను. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డి రాజుల ఆస్థానమున చేరి, ఆ మంత్రికి భీమేశ్వర పురాణము కృతి యిచ్చినపుడు, తత్పురాణరచనా వ్యాజమున, గోదావరీ మండలము నంతయు తనివితీర వర్ణించుకొనెను. ఆతడు కొండవీటి రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమును విద్యాధికారిగా ప్రఖ్యాతి వహించెను. ఈ పలనాటి చరిత్రకు రంగమైన సీమ, శ్రీనాథుని కాలమునాటి కొండవీటి రాజ్యము లోనిది. సుప్రసిద్ధ చారిత్రక స్థలములైన గురజాల, మాచెర్ల, కార్యమపూడి, చంద్రభాగా నదీతీరము ఆతనికి సుపరితములు.

చిన్నవాడు తన కాశ్రయమిచ్చిన కొండవీటి రాజ్యములో నొక భాగమైన ఆ పల్నాటి సీమను, ఆ పల్నాటి యుద్ధమును, ఆ వీరుల శౌర్య పరాక్రమమును తలపునకు తెచ్చుకొని ఆవేశపూరితుడై ఆ గాథను నోరార సాధ్యమైనంతవరకు ప్రజల భాషలో పాడియుండును. స్వదేశముతో తాదాత్మ్యముచెందిన కవి ఆ దేశ సౌభాగ్యమును మాత్రమేగాక ఆ దేశీయ వీరుల పరాక్రమములను కూడ కొనియాడుట సహజమే.

ఈ పలానాటి వీరగాథా మహత్వమును శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామములో కూడ అభినివేశముతో ప్రదర్శించెను.

"ద్రుతతాళంబున వీరగుంభిత కధుం
ధుంధుం కిటాత్కారసం
గతివాయింపుచు నాంతరాళిక యతి
గ్రామాభి రామంబుగా
యతిగూడం ద్విపద ప్రబంధమున వీ
రానీకముం బాడె నొ
క్కత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఫీ
ట్కారంబునన్ దూలఁగన్"

"గర్జించి యరసి జంఘాకాండ యుగళంబు
వీరసంబెట కోలవేయు నొకడు
ఆలీఢ పాదవిన్యాస మొప్పగ వ్రాలి
కుంతాభినయము గైకొను నొకండు
బిగువుగన్నుల నుబ్బు బెదరుఁ జూపులతోడ
ఫీట్కార మొనరించుఁ బెలుచ నొకడు

పటు భుజావష్టంభ పరిపాటి ఘటియిల్ల
ధరణి యాస్ఫోటించి దాటునొకడు
ఒద్ది ప్రకటింప నొక్కరుండోలవాఁడు
బయలు గుఱ్ఱంబు భంజళ్ళఁ బఱపునొకడు
కొడుము దాటింపుచును బెద్ద గొలువులోనఁ
బరఁతి పల్నాటి వీరులఁ బాడు నపుడు"

పల్నాటి కథలో కోళ్ళపందెము నాడు బ్రహ్మనాయుడు తెచ్చిన కోడి పుంజు పానుగంటి కలుకోడి. దాని పేరు చిట్టిమల్లు. శ్రీనాథుడు పానుగంటి కలు కోడికి పరాక్రమమున తోడబుట్టు వనిపించుకొనదగిన కోడిపుంజునే క్రీడాభి రామము నందలి కోళ్ళ పందెములో ప్రవేశపెట్టెను!

ఆ వాక్య మిది :

"ఇదియు నొక్క సజీవ ద్యూతంబు. ఈ దురోదర క్రీడా విహారంబు నాదరింపవలయు పానుగంటి కలుకోడి తోడబుట్టువులు వోని యీ జగజెట్టి కోడి పుంజుల యందు ప్రత్యేకంబు."

'పానుగంటి కలుకోడి' యనెడు ఈ నామసామ్యము యాదృచ్ఛికము కాదు. ఆ రెండు గ్రంథముల కర్త ఒక్కడేయని చూపదగిన సాక్ష్యములలో బలవంతమైన సాక్ష్యము.

ఇంతేగాక, పలనాటి వీరులపై శ్రీనాథునకు గల గౌరవ భావమునకు నిదర్శనముగా క్రీడాభిరామము నందలి యీ క్రింది పద్యములు చూడదగును:

"కులము దైవతంబు గురజాల గంగాంబ,
కలని పోతులయ్య చెలికాడు,
పిలికి కండలేని యరువది యేగురు
పల్లెనాటి వీరబాంధవులకు"
"కోలదావునఁ ద్రిక్కటిఁ గూడియున్న
గచ్చ చేసిన చిత్రంపు గద్దె పలక
వ్రాసినారది చూడరా వైశ్యరాజ!
శీలబ్రహ్మాది వీర నాసీర చరిత"

"ఈ వీరపురుషులు మనకుఁ గార్యసిద్ధి సేయుదురుగాక పద పద మనుచుం గతిపయ పదంబు లరిగి......"

తన కవిమాన పాత్రమైన యీ పల్నాటి వీరుల వృత్తాంతమును శ్రీనాథుడు అంతఃప్రేరణ వలన, కావ్యవస్తువుగా స్వీకరించి యుండును. అంతకు ముందే పేలవముగానున్న ఆ పదమును పిచ్చుకుంట్లు పాడగా విని, అది తనకు

తృప్తిసీయక పోవుటచే, అంతకంటే ఉదారమైన పద్ధతిలో ఆ వీర పురుషుల చరిత్రను సత్కావ్య రూపమున ప్రతిష్ఠింపవలయునని అతడు సంకల్పించి యుండును. పురాణమువలె అతి విస్తృతమగు ఆ కథనంతను కావ్యముగా సంతరించుట కిష్టము లేకయో, లేక తీరిక లేకయో, ఆతడు మిక్కిలి రసవంతమైన యుద్ధ ఘట్టమును మాత్రమే చేపట్టియుండును. అయినచో, ఆతడా కథను పద్య కావ్యముగా గాక పదముగా నేల రచించెనని ప్రశ్నించుచో, దానికి సమాధాన మిది: శ్రీనాథుడు అంతకుముందే ఈ కథను ప్రజలు పాడుకొనుచు వినుచు తన్మయులగుట కన్నులార జూచెను; దానిని అట్లే ప్రజలు పాడుకొని ఆనందింపవలెనని తలంచి, పద్యకావ్యమున కట్టి యోగ్యత లేదు కనుక, తానుగూడ, ఆ కథను పదరూపమున సంతరించి యుండును.

శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములలోని సంస్కృత సమాసములు, విశేషించి అతని పద గుంభనము, దుందుభిధ్వానము వలె వినిపించెడి శైలి యివేమియు నిందు కానరావేమను ప్రశ్నకు సమాధానమిది:—శ్రీనాథుడు నైషధము, కాశీఖండము మొదలైన మహాకావ్యములను ప్రౌఢ సారత్వమునకు అలంకారములుగ నుండునట్లు తీర్చిదిద్ది రచించెను. తత్కావ్య ప్రయోజనమును పొందు పతితృ లోకము వేరు. ఇది అట్టిది కాక, పాడుకొనుటకు, చదువుకొనుటకు వీలుగా, సామాన్య ప్రజలకు ప్రీతికరముగా సులభశైలిలో పాండిత్య ప్రకర్షకంటె, కవితా సౌందర్యమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి బుద్ధి పూర్వకముగా రచించిన పదము. అది మార్గకవిత్వము, ఇది దేశ కవిత్వము. అనగా శ్రీనాథుని పద్య ప్రబంధముల లక్షణము వేరు; ఈ పద ప్రబంధ లక్షణము వేరు; కాని శ్రీనాథుడు ఎంత తేలికగా వ్రాయతలపెట్టినను "ఇవి ఈతడు వ్రాసియుండునా?" అని సందేహము కలిగించు పేలవమైన కొన్ని పంక్తులు ఈ గ్రంథమున లేక పోలేదు. నా ఉద్దేశములో, ఈ పేలవమైన పంక్తులు పిచ్చుకుంట్ల నోటబడి అసలు రూపమును పోగొట్టుకొన్నవి కావచ్చును; లేదా అవి మూలగ్రంథమున కొన్ని పంక్తులు యిష్టము కాగా ఇతరులు పూరించినవి కావచ్చును. దీనికి ఇదమిత్థమని సమాధానము చెప్పుట కష్టము.

కల్లు ప్రతిష్ఠ అవతారికయందు శ్రీనాథుడు తాను "చెన్నకేశవ పాద సేవారతు"డ నని చెప్పుకొన్నట్లు కలదు. శ్రీనాథుడు శివభక్తి పరాయణుడు; అతడే దీనిని రచించియున్నచో, ఇట్లు చెప్పుకొనునా యనెడి ఆక్షేపణయు యుక్తి యుక్తముగా తోచదు. ఏమనగా, శ్రీనాథుడు ఆ అవతారికయందే "కంతు పర మేశుశివు నాత్మదలచి" అని తన శివభక్తిని ప్రకటించుకొనియెను. అంతేగాని చెన్నకేశవు నాశ్రయించి, శివుని విడిచి పెట్టలేదు. వాదమునకు అది సరియే కాని

శివభక్తి పరాయణుడైన శ్రీనాథుడు తాను "చెన్నకేశవ స్వామి పాదసేవా రతుడనని యేల చెప్పకొనవలయును?" అని ప్రశ్నించుచో, చెన్నకేశవుడు పల్నాటి వీరులకు ఇష్టదైవము. ఆ దేవుని సంస్మరింపకుండ, పల్నాటి వీరుల కథను వ్రాయుట పొసగదు. అంతియేకాక, శ్రీనాథుడు, విష్ణు నామమును స్మరింపనేరని వీరశైవుడు కాడు. తిక్కన, పోతనలు శివపూజా ధురంధురు లయ్యును. ఎట్టి శివకేశవుల భేదమును పాటింపని అద్వైతులో శ్రీనాథుడుకూడ అట్టివాడే. భీమేశ్వర పురాణములో విష్ణు క్షేత్రమైన సర్పపుర వర్ణనమును పరి కించుచో, అతడు వైష్ణవుడేమోయను భ్రమ కల్గును. అంత దూరమెందులకు, హరవిలాసమున శివుని లీలలను వర్ణించుట ఉపక్రమించిన ఈ కవి కృత్యాది మంగళాచరణ పద్యమున కంచి వరద రాజేశ్వరస్వామిని (విష్ణువు) స్తుతించెను:

"శ్రీమహిళా పయోధర హరిణ్మణిహారము హస్తి భూధర
స్వామి పయోజ సంభవుని జన్మముఁ గాచిన వేల్పు దేవతా
గ్రామణి కంచి శ్రీ వరదరాజు మనోహర పుణ్యకోటి పీ
ఠీమణి మండితుం డవచిదేవయ తిప్పఁ గృతార్థు జేయుతన్."

హరవిలాసముననే కాదు, నైషధమునను, మంగళాచరణ పద్యము విష్ణు పరముగానే రచింపబడెను. చూడుడు :

శా॥ "శ్రీరామా కుచమండలీ మృగమద శ్రీగంధ సంవాసిత
స్ఫారోదార భుజాంతరుండు, ధరణీ సంశ్లేష సంభావనా
పారీణుండు, కృతార్థుఁజేయుఁ గరుణా పాథోధి పద్మాక్షుడిం
పారన్ మామిడి పెద్దమంత్రి సుతు సింగామాత్య చూడామణిన్"

శ్రీనాథునకు శివకేశభేదము లేదని సమర్థించుటకు ఇంకొక దృష్టాంతము కలదు. కాశీఖండమున శివశర్మోపాఖ్యానమునందు నూట యెనిమిది శివకేశవుల పర్యాయ నామములతో ఒక స్తోత్రము రచింపబడినది ఆ స్తోత్రమును దాని ఫల శ్రుతిని ఇందుదాహరించుచున్నాను :

వ॥ "ఆదికాలంబునం గృతాంతుడు నిజ కింకరులతో నిట్లనియె :

సీ॥ గోవింద! భూతేశ! గోప! గంగాధర!
చాణూరమర్దన! చండికేశ!
కంసప్రణాశన! కర్పూరగౌర! గో
పీపతి! శంకర! పీతవసన!
గిరిశ! గోవర్ధనోద్ధరణ! బాల మృగాంక
వర్ణ! మాధవ! భవ! వాసుదేవ!

విషమేక్షణ! మురారి! వృషభధ్వజ! హృషీక
పతి! భూతపతి! శౌరి! ఫాలనేత్ర!
గీ॥ కృష్ణ! హర! గరుడధ్వజ! కృత్తివసన!
కల్మషారి! గౌరీపతి! కమఠ! శూలి!
యనుచుఁ బఠియింతురెవ్వరా ఘనులు మీకు
వందనీయులు చెనకంగ వలదు వారి.
సీ॥ హరి! రజనీశ కళావతంస! రమేశ్వ
ర! పినాకపాణి! శ్రీరామ! భర్గ!
యనిరుద్ధ! శూలపాణి! నృసింహ! త్రిపథగా
ర్ద్రి జటాకలాప! మురహర! యీశ!
రాఘవ! యురగాభరణ! పద్మనాభ! యు
గ్ర! మధుసూదన! పినాకపతి! యాద్య!
ప్రమథాధినాథ! నారాయణ! మృత్యుంజ
య! పురుషోత్తమ! త్రిదశైకనాథ!
గీ॥ యచ్యుతా! కామ శత్రువ! యబ్జపాణి
దిగ్వసన! చక్రపాణి! భూతేశ! యనుచుఁ
దలఁతు రెవ్వారు వారలుత్తములు భువన
పావనాత్మకు లందఱు ప్రభులు మీకు.
సీ॥ బ్రహ్మణ్యదేవ! శర్వ! ముకుంద! విశ్వేశ్వ
ర! సనాతన! త్రిణేత్ర! రావణారి!
శ్రీకంఠ! ధర్మధురీణ! శంభువ! కమ
లాధీశ! యీశాన! యదుపతి! మృడ!
ధరణీధర! హర! యంధకహర! శార్ఙ్గపా
ణి! పురారి! విష్ణువ! నీలకంఠ!
వైకుంఠ! దేవదేవ! మధురిపుఁడ! త్రిలో
చన! కైటభ రిపుండ! చంద్రచూడ!
గీ॥ కేశినాశ! గిరీశ! లక్ష్మీపతి! త్రిపు
రారి! వసుదేవ సూనుఁడ! త్ర్యక్ష! యనుచు
జపము చేయుదు రెవ్వరవ్విపుల పుణ్య
ఘనులఁ గదిసినప్పుడ మీకుఁగల్గ వచ్చు.

వ॥ మఱియు వినుండు. శ్రీకాంత! శివ! యసుర నిబర్హణ! మన్మథ రిపుఁడ! జనార్దన! ఖండపరశుఁడ! శంఖపాణి! శశిశేఖర! దామోదర! రిపు

సూదన! యంబుధర నీల! స్థాణువ! యానందకంద! సర్వేశ్వర! యను నీదివ్య నామంబులు భావించు కృతార్థులు మీకు మానసీయులు సుండియని యవ్విధంబున నంతకుండు కింకరవర్గంబు ననుశాసించె. ఈ హరిహరనామంబుల యష్టోత్తర శతంబు వినిన బఠించిన జనులకు నారోగ్యైశ్వర్యంబులు సంభవించు."

ఈ స్తోత్రమును అద్వైతి తప్ప, కేవల శైవుడుగాని, కేవల వైష్ణవుడు గాని వ్రాయలేడు. శ్రీనాథుడు కేవల శైవుడే యైనచో పై స్తోత్రమందలి నూట యెనిమిది నామములలో విష్ణు పరములైన ఏబదినాలుగు నామములను నోటపలుక లేడు. ఆ కాశీఖండముననే శివకేశవుల అభేదభావ నిరూపకములైన మహా వాక్యములు మరికొన్ని కలవు కావున శ్రీనాథుడు కేవల శైవుడనుకొనుట మతిలేనిమాట.

శ్రీనాథుని పలనాటి వీరచరిత్ర కర్తృత్వమును సమర్థించుటకు అతని మతము గూర్చి ఇంత దూరము చర్చించవలసి వచ్చినది.

పూర్వోదాహృతమైన "సకల ధర్మంబులు సమ్మతి విడిచి నా శరణందితే నను జేర్చుకొందు. వగవకు మదిలోన వద్దు భయంబు, సత్యమీ మాట" అను పంక్తులకు మూలమైన గీతా శ్లోకముతో పోల్చిచూచినచో, ఈ అనువాదము శ్రీనాథునిదే అని అంతరాత్మ ప్రబోధించును. సంస్కృత శ్లోకమును ఎంత గంభీరార్థము, జటిల శబ్దములు కలదానినైనను, సరళమైన తెలుగు పద్యమున ఇముడునట్లు అనువదించెడి నేర్పు శ్రీనాథునకు కలదు. ఆయన ఈ ప్రజ్ఞను నైషధాంధ్రీకరణమున బహుధా ప్రదర్శించెను. ఆయన అనువాద పద్ధతిని గురించి పరిశ్రమ చేసిన పండితులు ఈ పంక్తులు శ్రీనాథునివే అని చెప్పుటకు సందేహింపరు.

సాధారణముగా తెలుగు కవులు, విశేష్యమునకు విశేషణమును కూర్చ వలసి వచ్చినపుడు విశేషణమును ప్రథమా విభక్త్యంతముగా నుంచి దానికి "అగు" అను క్రియాజన్య విశేషణమును జేర్చి విశేష్యముతో పొందింతురు. కాని శ్రీనాథుడు సంస్కృత కవులవలె తరచుగా విశేష్య విశేషణములను ఏక విభక్తిలోనే నిల్పుచుండును; క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమే అని ఋజువుచేయు టకు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పిన తిరుగులేని యుక్తులలో ఈ విషయమును పేర్కొని యున్నారు. విశేషణ ప్రయోగములో శ్రీనాథునిది యింకొక విచిత్ర మైన పోకడ కలదు.

తెలుగు కవులు ఒక వాక్యమును విశేషణమునకు విశేషణము చేయవలసి వచ్చినపుడు, ఆ విశేషణ వాక్యమును సమాపక క్రియతో పూర్తిజేసి, విశేష్య ముతో పొందింతురు. కాని శ్రీనాథుడు అసమాపక క్రియలతో అనేక వాక్యము

లను మాలగా గ్రుచ్చి, ఆ విశేష్యమునకు అలంకరించుటకు ముచ్చటపడును. దీనికొక ఉదాహరణముగా, కాశీఖండమునుండి ఈ పద్యమును పేర్కొనవచ్చును:

"దుర్భిక్ష దోషంబుదార కొన్నఁగడపని
కడపని గృహసూతకంబునందు
నింటఁ బీనుఁగుబోయె నేనియుఁగడపని
కడపని మ్రుక్కుడి గవిసెనేని
కువలయేశుడు దండుగులుగొన్న గడపని
కడపని భవనంబుగాలెనేని
పితృ కార్యవిధి సమీపించిన గడపని
కడపని ముట్టంబు గలగెనేని
వేళగానున్నఁగడపని వేలుపులకు
మీఁదువోకున్నఁ గడపని మిన్నకెట్లు
గడిపిరింటింట నీకాశి కాపురమునఁ
బుణ్యగేహిను లిది మహాద్భుతము గాదె?"

ఇట్లే బాలచంద్రుని యుద్ధమున, కవి, మంచాలకురులను వర్ణించుచు విశేషణ వాక్యములను పొందించిన పద్ధతి శ్రీనాథుని తలపించుచున్నది

"బంభరచయమును భయమొందజేయు
కాటుక కాకచే కందగాజేయు,
చీకటి గుహలందు జేరగాదించు
కాలాంబుదంబుల గట్టుల జేర్చు
దీర్ఘమై నునుపులై తేరైన కురులు."

ఈ కారక వైచిత్రి తెలుగున ఒక్క శ్రీనాథునిదే; కనుక, పైన చెప్పిన కారణము లన్నిటినిబట్టి, పల్నాటి వీరచరిత్రను ఆతడు వ్రాసి యుండునని భావించుట దోషముకాదు; ఏ నాటికేని భారద్వాజ గోత్రుడు, కవి సార్వభౌముడు ఇంకొక శ్రీనాథుడు, పరిశోధనలవల్ల బయటపడు వరకు, శృంగార నైషధకర్త శ్రీనాథుడే పల్నాటి చరిత్ర కర్తయని అనుకొందము.

పలనాటి వీరచరిత్రలో బాలచంద్రుని యుద్ధము వస్తుతః రసవంతమైన ఘట్టము. ఆ భాగము శ్రీనాథుడు కావ్య వస్తువుగా స్వీకరించి నిర్వహించుటచే రసవత్తరమైనది. ఈ భాగమే ఆంధ్ర కవిత్వశాఖలో దేదీప్యమానమై వెలుగొందు చున్నది ఇక ఈ పద కవిత్వమును గూర్చియు, అందలి అంతశ్శాఖలను గూర్చియు, వాటి తారతమ్యముల గూర్చియు వివరింతును. ఏ వాఙ్మయమునందైనను ఈ పదకవిత్వమే పద్య కవిత్వముకంటే ముందు పుట్టి పెరుగుననుట బహు

పండితాంగీకృతమైన సిద్ధాంతము. చిత్ర విచిత్ర కార్యకమనీయ పర్వతారణ్యమయమైన ప్రకృతిలో పుట్టి పెరిగిన ప్రాకృతజీవియగు ప్రాక్తన మానవుని హృదమున సంతోషమయమో, దుఃఖమయమో యగు ఒకానొక భావము జనించి, పరవశుని చేయగా ఆతని నోటివెంట అప్రతర్కితముగా, ఒక పాట వ్యక్తమైయుండుననియు, ఆవేశపూరితుడై ఆతడా పాటను, చిందులు త్రొక్కుచు పాడియుండుననియు, ఆడుచు, పాడిన - ఆ పాటకు 'ఆట-పాట' లేక 'నృత్తగీతము' (Ballad-dance) అని పేరు పెట్టవచ్చుననియు, అదియే కవిత్వమునకు శ్రీకారమని ఈ సిద్ధాంతము అనియు Moulton అను ఆంగ్ల విమర్శకుడు ఒక సిద్ధాంతము నెలకొల్పెను.

అసలు ఒక వ్యక్తి, పరవశ స్థితియందు చేసెడి ప్రసంగము కాని, పాడెడు పాటగాని, శరీరావయవ విక్షేపముతో కూడి, అభినయ పూర్వకముగానే, వ్యక్తమగు చుండును. భావోద్వేగ మనునది, ఒక్క హృదయమును మాత్రమే కదిలించిన అది శరీరము నంతటిని ఊగించి వేయును.

ఈ 'ఆట - పాట'లో మూడు భిన్న కళాంశములు కలవు. "అడుగు వేయుట, రాగము తీయుట, మాట పలుకుట." శాస్త్రపరిభాషలో ఈ మూడింటికిని నృత్తము, గీతము, శబ్దము అని పేరు ఈ మూడు అంశములును మూడు శాఖలుగా కాలక్రమమున నాట్యము, సంగీతము, పద్యము అనెడి కళలుగా పరిణమించి దేని రాజ్యమును అదియే యేలుకొనసాగెను. కాని ఈ మూడింటికిని జన్మస్థాన మొకటియే. అవి స్వతంత్ర నిరూపణార్థము ఎంత విడిపోయినను పరిణత సంపూర్ణ స్వరూపములలో మరల ఏకీభవించుచుండును. కవిత్వము గీతముతోడి సంబంధమును విడనాడజాలదు. అట్లే సంగీతము శబ్దముతోడి పొత్తును విడిచిపెట్టదు. మరల నాట్యము, సంగీతముతోడి చెలిమి చేయుచునేయుండును. పద్యము తొలినాటి కవిత్వమునకు సాహచర్యము నెరపిన నృత్తగీతములలో నృత్తమును పూర్తిగా విడిచిపుచ్చ గలిగినను గీతిని మాత్రము పూర్తిగా కాదనలేకపోయెను. పద్య కవితా రాజ్యములో నృత్తమునకు ప్రవేశము లేకపోయినను గీతికి మాత్రము అప్రత్యక్షమైన అధికారము కొంత కలదు. గీతిగతమైన యే లయ నిబద్ధత కలదో అదియే పద్యగతమైన ఛందస్సు కనుక ఈ మూడు కళలకు, తక్కిన రెండింటిలో ఏదో ఒకదాని సాహచర్యము విడరాని బంధముగా ఉండుచునే యుండును. కాని తక్కిన రెంటి పొత్తును విసర్జించి తనకు తానై స్వతంత్రముగా వర్తించగలనని చూపుటకే వాఙ్మయమున వచన కవిత్వమును, సంగీతమున జంత్రవాద్యమును, నాట్యమున ముఖాభినయమును వెలసినవి. ఈ మూడును తమ రాజ్యమున తామే సర్వాధికారము నెరపుటకై

అవి చేయు కృషి యెంత దూరము పోవునో చూపుటకు మాత్రమే ఈ విషయ మును స్మరించి విడిచితిని.

ఏ గీతముకైనను, ప్రధాన లక్షణము లయ నిబద్ధత; ఊరక రాగము తీయుట గీతము కాదు. రాగతాళ యుక్తముగా పాడినదే గీతము. పాట ఎప్పుడును లయబద్ధముగానే యుండును. కావుననే గీతికి లయనిబద్ధత ప్రధాన లక్షణ మైనది. గీతి గతమైన లయనుబట్టి ఛందస్సు యేర్పడినది. ఈ ఛందస్సు కతముననే పద్యపఠనవేళ మధురమైన ఒక గీతి విశేషము, వచన పఠనముకంటే భిన్నమైనది, వ్యక్తమగుచుండును. ఇది పద్య కవిత్వముతో గీతికిగల అప్రత్యక్ష సంబంధము. అట్లుగాక గీతికి ప్రత్యక్షాధికారమే యిచ్చిన కవిత్వము పదకవిత్వము. పద్యజాతికిని, పదజాతికిని ముఖ్యమైన భేదమిదియే.

ఈ పద్య కవిత్వమున శబ్దమునకెంత ప్రాధాన్యమున్నదో గీతికిని అంతే ప్రాధాన్యమున్నది. అనగా ఇందు సుందర శబ్దరచనతోపాటు మధురమైన పాటయును కలిసియుండును. ఈ జాతిలో ఒక శాఖ కవిత్వముకంటె గానమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి గేయకవిత్వమనిపించుకొనెను. ఆ గేయకవిత్వములో శాస్త్ర నిర్దిష్టమైన రాగ, తాళ, స్వర ప్రశస్త రాజ్యాంగముల ప్రాధాన్యములతో ఒక అంతశ్శాఖగా గాన కళాకోవిదుల విద్యగా వెలసినది. అదియే సంగీతము. త్యాగరాజ కృతులు మున్నగునవి ఈ శాఖలోనివి. ఇంకొక గేయకవిత్వశాఖ, ఈ కృతులవలె శాస్త్రీయసంగీతముతో పాడుటకు అనువైనదైనప్పటికి అభినయార్థ ముద్దేశింపబడి, నర్తన పాత్రముల వశమైనది. జావళీలు, పదములు మొదలై శృంగారాత్మకమైన రచనలు ఈ శాఖలోనివి. మరియొక గేయకవిత్వ శాఖ సంగీత విద్యా నైపుణ్యమును, అభినయ విద్యా నైపుణ్యమును లేని సామాన్యులు సైతము, కొంచెము కంఠమాధుర్యమున్నచో పాడుకొని ఆనందించుకొనుటకు వీలుగా పాటలుగా వర్ధిల్లినది. మన ముత్తైదువులు పాడు పెండ్లి పాటలు, మంగళ హారతులు ఈ జాతిలోనివి. వీటిని బోలినవే భజనకీర్తనలు కూడ.

ఈ పదకవిత్వమున ఒక శాఖ గీతిని అంగీకరించియు గేయకవిత్వమని అనిపించుకొనక, కవిత్వాంశమునకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి జాతివాచకమైన పదకవిత్వము పేరనే నిల్చియున్నది. పలనాటి వీరచరిత్ర, కాటమరాజు కథ మున్నగు కావ్యములు ఈ శాఖలోనివి. ఈ కావ్యశాఖా వర్తనము భావనా ప్రధాన మైన సారస్వత లోకముననేకాని, రాగతాళ ప్రధానమైన సంగీత కళాజగత్తున కాదు; అభినయ ప్రధానమైన నాట్యజగత్తున అంతకంటేకాదు. కాబట్టి పద కవి త్వములు నానా విధములై గేయశాఖలను విడిచిపెట్టగా మిగిలిన భాగమంతయు సారస్వత లోకమునకే చెందును. ఈ పదములలో చిన్నమ కథ, కామమ్మ

కథ, లక్ష్మమ్మ కథ మున్నగునవి సాంఘికములు; బొబ్బిలి కథ, కాటమరాజు కథ, దేశింగరాజు కథ, పలనాటి కథ మొదలగునవి చారిత్రకములు.

శ్రీనాథుని శైలి

ఆంధ్రమున మొదటి నుండియు నక్షర రమ్యత సాధించిన కవివర్గ మొకటియు నర్థగౌరవమును పాటించిన కవివర్గ మింకొకటియుగా రెండు భిన్న శాఖలు వెలసినవి. మొదటి వర్గమువా రాశించినది శయ్యాసౌభాగ్యము. దానికి నన్నయభట్టు ఆది గురువు. దానిని నాచన సోముడు కొంత పరిపోషించెను. శ్రీనాథుని చేతిలో నిది పరిణతిఁ జెందెను. సంస్కృతమున నిరుపమాన శయ్యా వైచిత్రికి పేరువడిన భట్ట బాణాదులను భక్తితో గొలుచుటయు, ననుకరించుటయు నాత్మ ధర్మములుగా వర్తించిన శ్రీనాథుడు తెనుగున ఆ అక్షర రమ్యశైలిని పరిణతి జెందించుట వింతకాదు; దుష్కరమును గాదు. ఉత్తరకాలమున నావిర్భవింపబోవు చిత్ర విచిత్రాలంకారికమైన ప్రబంధరీతికి శ్రీనాథుడే సూత్రధారు డయ్యెను. ఎల్లన ప్రబంధ కవుల కొసగిన భిక్ష వర్ణనాత్మకమగు శైలిమాత్రమే. ఆయన అలంకారిక రీతిని మాత్ర మొసగలేదు. ఈ భిక్ష పెట్టినవాడు శ్రీనాథుడు. కావుననే ప్రబంధ కర్తలకు సన్నిహిత గురువయ్యెను.

ఉత్తర కాల ప్రబంధ కర్తలలో పెక్కురు శబ్ద సంసేవనమే శిల్పమను కొని అర్థ గౌరవమును గొంచెపఱచుటయు, వర్ణనాంశమే కవిత్వ మనుకొని వస్తు ప్రాధాన్యమును మఱుగు పఱచుటయు కారణములుగా నీ గురువు లిద్దరును (శంభుదాస శ్రీనాథులు) జేసిన సృష్టికి దుర్విపాకము తటస్థించినది. శ్రీనాథుని రచనలలో క్వాచిత్కముగా నెచటనో తప్ప శయ్యా సౌందర్యార్థ గౌరవములు రెండును సమ ప్రాధాన్యమునే కలిగియుండును. గంభీరములును రమణీయములు నగు నర్థములతో పాటు జటిలములును సరళములునైన శబ్దములను జోడించు కొనుచు వచ్చు నేర్పు తెనుగు కవులలో శ్రీనాథునకువలె నెవ్వరికిని లేదు. ఆతని వాక్యములకు జిగియు బిగువును రెండును గలవు. ఈ జిగి బిగువుల కల్మి నేప్రకరణమైనను వెలితిలేక-పండిన వరిచేను గాలికి బోలె తూగుచుండును. ఈ తూగు ఒక ముఖమునకు వంగుటేకాక ఉభయ ముఖముల నడచుట యగుటచే సమత యనెడు గుణ మప్రయత్న సిద్ధమయినది. ఒక్కొక్కచో వాక్య సముదాయము, యూథపతి ననుగమించు మాతంగయూథ గమనమువలె నాదరణీయమైన ఠీవిని ప్రదర్శించును.

ఛందః ప్రయోగములో నాతని చేతియందు సిద్ధి పొందినది-సీస పద్యము. పయిని బేర్కొన్న యీ జిగి, బిగువు, తూగు, సమత, ఠీవి మొదలగు గుణ సముదాయ మంతయు నించుమించుగ సీసముననే యేకత్ర సిద్ధి పొందినదని

చెప్పవచ్చును. కందమునకు తిక్కనవలె సీసమునకు శ్రీనాథు డధిష్ఠాన దేవత యెట్టి క్లిష్టార్థమునైనను సీస పాదమునకు దగినట్లుగా మలచుట యీ కవికి చిన్ననాడే యలవడిన సహజశక్తి కావుననే పాషాణములవంటి మయూరుని స్రగ్ధర లీసీసపద్యపు మూసలో మైనమువలె కరిగి యాతని కిచ్చవచ్చిన రూపుదాల్చినవని కాశీఖండ ప్రకరణమున నంటిని. సీస పాదోచితములైన యింద్రగణము లాఱింటిలో కొన్నింటి కయిదు మాత్రలును కొన్నిటికి నాల్గు మాత్రలును గలవు. ఛందశ్శాస్త్రమునుబట్టి అవి అన్నియు నొకే వర్గమున జేరినను, వాని అంతరమును మాత్రము శ్రవణేంద్రియము గ్రహించుచునే యుండును. ఆ గణముల పొత్తు సముచితముగ లేనప్పుడు ఛందస్సు తప్పకున్నను, లయ తప్పుటమాత్రము నిజము. లయానుసార మా గణములకు పొత్తు కుదిర్చిన మేటి కవి శ్రీనాథుడు. మఱియు 'యత్ర లయ స్తత్ర యతిః' అనుశాస్త్రోక్తినిబట్టి యతిస్థానమున పదము విఱిగిననే తప్ప, విశ్రాంతి యనెడి సార్థకతయు నుండదు; లయకు శుద్ధియు నేర్పడదు. ధారాశుద్ధి యను నెపమున తెలుగు కవులీ న్యాయమునే విస్మరించిరి. శ్రీనాథుడు మాత్రము తన సీసపద్యములలో నీ ధర్మమును సాధ్యమయినంత వరకు పాటించెను. ఉత్తరకాల ప్రబంధములలో మనకు మురిపెము గొలుపు సీస పద్యము లన్నియు శ్రీనాథుని సీసముల ఛాయలే.

శ్రీనాథుడు హర్షనైషధమును తెనిగించి రాబోవు ప్రబంధములకొక యొఱవడి పెట్టెను. మఱి ప్రబంధముల కుచితమైన యాలంకారిక శైలిని ప్రసాదించెను. కాని తానై శుద్ధ ప్రబంధ మనిపించుకొనదగిన యే కావ్యమును వ్రాయలేదు. అసలు అతని ప్రతిభ పౌరాణికమేగాని నాటకీయమునుగాదు; ప్రాబంధికమును గాదు. అందుచేతనే పెక్కుచోట్ల వస్తు సన్నివేశమర్యాదను మఱచిపోయి అనవసరములైన పౌరాణికోపన్యాసములు చేయును. హరవిలాసము యొక్కయు శివరాత్రి మాహాత్మ్యము యొక్కయు తుది ప్రకరణములు పురాణోచితములేగాని ప్రబంధోచితములు కావు.

ఇది యిట్లుండగా శ్రీనాథుడు తన శైలిని గూర్చి భీమేశ్వర పురాణమున-

"ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృత భాషయండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాష యందు
రెవ్వరేమన్న నండ్రు నాకేమి కొఱఁత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాట భాష''

అని చెప్పుకొనుటను బట్టియు, చాటువులలోని-

కుళ్ళాయుంచితిఁ గోకజుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వాస్త వర్ధింపఁగాఁ

జల్లా యంబలి ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
తల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్!''

అను పద్యములో "తల్లీ కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి!" అని సంబోధించుటను బట్టియు ఈయన కర్ణాటకుడనియు, వారి పూర్వులేనాడో తెలుగు దేశమునకు వలస వచ్చి యుందురనియు, ఆ కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని 'తల్లీ!' అని సంబోధించుటయు, తన భాష కర్ణాటక భాషయని చెప్పుకొనుటయు అభిజనాభిమానము చేతనే యనియు ఈ దేశమున ఒకప్పుడు దుర్వాదము వెలసినది. ఈ వాదము సహింపలేని విమర్శకులు "కర్ణాట రాజ్యముతో పూర్వ పరిచయమున్న శ్రీనాథుఁడు, దారిద్ర్య పీడితుడై, అపర వయస్సున మరల దేశ సంచారము చేయవలసి వచ్చినపుడు, కన్నడ భూమికిపోయి, కన్నడ రాజ్యలక్ష్మిని సంబోధించుచు తనను ఎరుక పఱచుకొన్న ఆత్మ దైన్యపూరితమైన పద్యమిది" యని సమాధానము జెప్పిరి. అది యట్టిది కావచ్చు, లేదా ప్రౌఢ దేవరాయలను దర్శించబోయిన కాలములోనే ఎన్ని నాళ్ళకును రాజ దర్శనము లభింపక ఇక్కట్లు పడుచు, ఆ రాజ్యలక్ష్మితో మొఱపెట్టుకొన్న పద్యమైనను కావచ్చును. "తల్లీ!" యని సంబోధించినంత మాత్రమున ఆ దేశము అతని స్వదేశమనెడు యర్థము రానక్కరలేదు. కాని "నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష" అను వాక్యమునకు సరియైన తాత్పర్యము ఇంతవరకు ఎవరును చెప్పలేదు. దీనిని గురించి నాకు తోచిన అభిప్రాయమిది:

ఇచ్చట కర్ణాటభాషయనగా, 'కర్ణాటశైలి' అని యర్థము. ఒక కవి రచనను గురించి, వాని భాష కఠినముగా ఉండును; వాని భాష రసవంతముగా ఉండును. అని మనము చెప్పునపుడు, అచ్చటి ఆ కాఠిన్యముగాని, రసవత్తగాని భాషకు సంబంధించినది గాదు; శైలికి సంబంధించినది; కనుక అక్కడ 'భాష'కును శైలి యనియే అర్థము. అయినచో 'నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాట శైలి' అని శ్రీనాథుడు ఎందుకు అనలేదని అడిగినచో, దానికి కారణ మిది: ఈ 'శైలి' అను పదము మనము ఆంగ్లభాషలో Style అను దానికి పర్యాయ పదముగా కల్పించుకొన్నదే కాని మన భాషలోని శబ్దము కాదు. ఇది మన అలంకార శాస్త్రములో ఎచ్చటను లేదు. ఈ 'శైలి' శబ్దమునుగూర్చి నన్నయ ప్రకరణములో "నన్నయ శైలి - ఆత్మీయత" అను శీర్షిక క్రింది కొంత చర్చించితిని. మన పూర్వు లెవ్వరును దీనిని వాడలేదు. శైలికి సన్నిహితమైన అర్థముగల శబ్దములు రీతి, శయ్య అనునవి కలవు ఆ శబ్దములనైనను, విశేషార్థములో వాడెదరు. కాని సాధారణార్థములో వాడరు. కావుననే శైలీ శబ్దము

నకు నూతన సంపాదనము. శ్రీనాథుడు ఇయ్యెడ భాషా శబ్దమును లక్షణార్థము లోనే వాడెను. వాచ్యార్థమున కాదు.

శ్రీనాథుని పద్యములోని 'కర్ణాట భాష' అను పద్యమునకు వాచ్యార్థమే ఉన్నదనుకొన్నచో అతడు వ్రాసిన అన్ని గ్రంథములలో ఒక్క వాక్యమైనను కన్నడ భాషలోనిది చూపగలమా? నన్నెచోడునివలె, కన్నడ పదములనైనను విచ్చలవిడిగా వాడని శ్రీనాథుడు "నాది కర్ణాటభాష" అని వాచ్యార్థములో ఎట్లు లనగలడు?

అయినచో కర్ణాటక శైలి అనగా అర్థమేమి? సంగీతములో* మార్గ సంగీతము, దేశి సంగీతము అను రెండు భేదములున్నవి. మొదటిది శాస్త్ర నిబద్ధమై నిర్దుష్టమైన సంగీతము. రెండవది శాస్త్రీయము కాకపోయినను, ఆయాప్రాంతము లందలి జనులను రంజింపజేయు ప్రజా సంగీతము. ఈ రెండును విభిన్నములైనను, ఒక దాని ప్రభావ మింకొక దానిపై నెరపు కొనుచునే యుండును. శాస్త్రీయ సంగీతములోని ఫణితులు దేశిలోనికి ప్రవేశించుట, దేశి సంగీతములోని ఫణితులు శాస్త్ర సంగీతములోనికి అవతరించుట, నిరంతరము సాగుచునే యుండును. ఈ రెండిటి సమ్మేళనమువల్ల సర్వజన రంజకమైన ఒకానొక శైలి ఏర్పడినది. ఆ సంగీత శైలియే ఇప్పటి కర్ణాట సంగీతము. అంతియె కాని దాక్షిణాత్యులందరు పాడెడి సంగీతము ఒక కన్నడ దేశమునకే చెందినది కాదు.

ఈ మార్గ-దేశి అనెడి భేదము ఒక్క సంగీతమునందే కాక, సాహిత్య మందునుకూడ కలదు. సుమారు ఏబది యేండ్ల క్రిందట, నట్టువరాండ్రు, తీర్చిన సభ యెదుట చేయు నాట్యమును భరత నాట్యమనియు, భరతాభినయ మనియు, పెండ్లి యారేగింపు ముందు అడుగడుగున ఆగుచు జావళీలు పాడుచు చేయు అభినయమునకు కర్ణాటక మనియు పేర్లుండెడివి. ఈ రెండవ జాతి అభినయము కేవలము భరత శాస్త్రోక్తమును కాక, కేవలము స్వారస్యము లేని చిందువేయుటయు కాక మార్గ, దేశి మేళనమున ఒక విధమైన సాధారణ రంజకత్వము కొఱకు ప్రదర్శించెడి కళ. కనుక దానికి కర్ణాటక నాట్యమని పేరు వచ్చినది. పెండ్లిండ్లకు నట్టువ మేళమును పిల్చినపుడు పెద్దలు అడిగెడివారు। "మీ మేళములో భరతాభియము చేసెడి వారెవరైన ఉన్నారా? అందరిదీ కర్ణాటకమేనా?" అని, ఆ మాటలు, ఆ సంప్రదాయము ఇప్పుడు పోయినవి. సంగీత నాట్యములలోవలె, కవిత్వములో కూడ మార్గ, దేశి భేదములున్నవి. సంస్కృతమును సాంస్కృతికమును అయిన కవిత్వము మార్గ కవిత్వము. జానుతనమును, దేశీ

---

* ప్రాఙ్నన్నయ యుగ ప్రకరణములో "మార్గ-దేశి" అను శీర్షిక క్రింద ఈ విషయము చర్చింపబడినది.

యతయును కలది దేశి. ఈ రెండిటి ప్రభావము ఒకదానిపై ఇంకొకటి ప్రసరించి, ఉభయగుణ సమ్మేళనము వలన ఉభయ ప్రాధాన్యము గల ఒక శైలి ఏర్పడెను. ప్రత్యేకముగా సాంస్కృతికమునుగాని, దేశినిగాని చేపట్టక, రెండిటి సారమును ఆకళించుకొని చెవికి ఇంపును, మనస్సునకు పెంపును కలిగించెడి శైలిని శ్రీనాథుడు తెలుగుభాషలో అవతరింపజేసెను. ఆ శైలినే ఆతడు సంగీత నాట్య పరిభాషానుకరణముగా, కర్ణాట భాషగా పేర్కొనెను.

శ్రీనాథునకు పూర్వము, తెలుగున శబ్ద ప్రాధాన్యముగల కవిత్వ మొకటియును, అర్థప్రాధాన్యముగల కవిత్వ మింకొకటియును రెండు పాయలుగ ప్రవహించుచుండెడివి. ఒక శైలి సంస్కృతమయమైన శబ్దములతోను, వేరొకటి జాను తెనుగు శబ్దములతోను విభిన్నశాఖలుగా విడివడి వర్థిల్లినవి. శబ్దార్థములకు సమప్రాధాన్యమును, సాంస్కృత దేశీయములకు సమప్రాధాన్యమును ఇచ్చి తన పేరు మీద ఒక శైలిని సృష్టించిన కవి శ్రీనాథుడు. "నా కవిత్వము శుద్ధ సాంస్కృతికమును కాదు; శుద్ధ దేశీయమును కాదు; ఉభయ ప్రాధాన్యము కలది" యని ఆయన చెప్పిన పద్యమునకు తాత్పర్యము.

బెండపూడి అన్నయామాత్యుడు శ్రీనాథుని "పాకనాటింటివాడవు బాంధవుడవు" అని సంబోధించుటబట్టి, ఇద్దరును బంధువులని స్పష్టపడుచున్నది కనుక, శ్రీనాథుడు కర్ణాటకుడైనచో, అన్నయకూడ కర్ణాటకుడే కావలెను. కాని ఆ మాట ఎవరును అనలేరు; అనజాలరు. బెండపూడి అన్నయ ఏ శాఖవాడో, శ్రీనాథుడును ఆ శాఖవాడే. అనగా ఇద్దరును పాకనాటి నియోగులు. ఇద్దరును ఏక శాఖీయులు కానిచో వారికి చుట్టరికమే కుదరదు. బ్రాహ్మణ శాఖలలో వెలనాటి, వేగినాట కాసలనాటి, పాకనాటి, ఆరువేలు అను శాఖాంతరములు ఒక్క ఆంధ్రదేశముననే కలవు. కాని కన్నడ దేశములో ఉన్నట్లు నేనెరుగను; ఎవరును చెప్పలేదు.

ద్రావిడ కర్ణాట దేశమునుండి ఆంధ్రదేశమున వలసవచ్చి స్థిరపడిన శాఖల వారికి, వారి అభిజననామములే కలవు. కాని ఆంధ్రశాఖా నామములు లేవు. శ్రీనాథుని పూర్వులు ఏనాడో తెలుగుదేశమునకు వచ్చి ఇక్కడ స్థిరపడిపోయినను, వారికి తెలుగు బ్రాహ్మణ శాఖలతో స్నేహమేర్పడునే కాని బంధుత్వమేర్పడదు. ఆంధ్ర బ్రాహ్మణ శాఖల పేరును వారికి లభింపదు. ఏనాడో తెలుగు దేశమునకు వచ్చిన బ్రాహ్మణులు అనగా ఆరామ ద్రావిడులు, దిమిలి ద్రావిడులు మున్నగువారు, పూర్తిగా తెలుగు బ్రాహ్మణులలో లీనమైపోయినను ఇచ్చి పుచ్చుకొను బంధుత్వము చేయవలసి వచ్చునప్పుడు మాత్రము, వారి వారి శాఖలు దాటి అవల అడుగుపెట్టరు. మరియు తాము ద్రావిడులమనియే చెప్ప

కొందరు. తెలుగుదేశము నుండి దక్షిణాదికి వలసపోయిన రాజులు, రెడ్లు, కమ్మవారును, అరవమొదలియారలతోను, పిళ్ళేలతోను, వెల్లాలతోను, తమ తమ శాఖలను దాటి సంబంధములు చేసినట్లు కానరాదు. మంచియో, చెడ్డయో ఈ కాలమున కూడ ఈ కట్టుబాట్లు ఈ విధముగా చెల్లిపోవుచుండగా ఆ కాలమున ఇవి ఎట్లుండెడివో చెప్పనక్కరలేదు. కనుక శ్రీనాథుడు అన్నయ్యకు బంధువగునేని (అది సత్యమే) అతడు పాకనాటి నియోగి బ్రాహ్మణుడు. అచ్చముగ తెనుగువాడు. శైలి శబ్దార్థమును వివరించుటలో ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగ నిట్లు శ్రీనాథుని అభిజన నిర్ణయము కూడ చేయవలసి వచ్చినది.

శ్రీనాథుని ఆత్మీయత

రాజాస్థానమునందలి అతని విద్యాధికారి పదము మహాకార్య వ్యవహర్తగా, నుత్తమాధికార మర్యాదాభిజ్ఞునిగా జేసెను. అతని దేశ సంచారములు శాస్త్రజ్ఞానమునకు లోకజ్ఞతను జోడించెను కావుననే కవిబ్రహ్మవోలె కవిసార్వభౌముడును పాండిత్యమాత్ర నిపుణుడేకాక లోకజ్ఞతగల వ్యవహార దక్షుడయ్యెను. ఆయన వలెనే సారస్వత సింహాసనాసీనుడయి కవితా పరిపాలన చేయుటయేగాక, అన్యకవి దుర్లభములైన రాజభోగముల ననుభవించెను. మరియు కవి బ్రహ్మ బిరుదము తిక్కయజ్వకు సార్థకమైనట్లే కవిసార్వభౌమ బిరుదము శ్రీనాథుకు సార్థకమయ్యెను. నాటికిని నేటికిని ఆ రెండు బిరుదములు తాల్ప దగినవారు ఆంధ్ర కవులలో వారిరువురే. భవిష్యత్తులో అట్టి బిరుదములు ఉండవని నా నమ్మకము ఆధునిక నాగరికతనుబట్టి ఉచితజ్ఞులకు ఆ బిరుదముల యెడ నిరసన భావమేకాక ఏవగింపుకూడ కల్గినది. పూర్వకాలమున వాటికి ఉన్న పూజ్యత నేడు లేదు.

తిక్కనకు కవి బ్రహ్మ బిరుదము ఆయన కవితా మహత్వమును బట్టియే కాక బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నతను బట్టియు అన్వర్థమయ్యెను. తిక్కన వ్యాసుని వలె ఆగమపుంజ పదార్థ తత్త్వ నిస్సంశయకారుడు. వ్యాసునివలెనే తననాడు భారతీయ సంస్కృతికి పరమ లక్ష్యములైన ధర్మార్థ కామ మోక్షములకు మూలమైనవాడు. మఱి శ్రీనాథుని కవిసార్వభౌమ బిరుదము కూడ అట్లే అతని కవితా మహత్వమువల్లనే కాక మహారాజలక్షణోపేతమైన జీవితమును బట్టియు అన్వర్థమైనది. అతని భోగ లాలసత, పండిత వివాదములు, జయములు, ప్రతివాది పరాభవములు, కవితా దిగ్విజయాభిలాష - యివన్నియు రాజలక్షణములే. అయన అభిరుచులు, అభిలాషలు, అనుభావము (Majesty) ఆయనకే చెల్లును గాని కవి శబ్దవాచ్యులైన వారెల్లరు ఆశింపదగినవి కావు. ఆయన పొలముపన్ను చెల్లింపక శిక్షచే ప్రొద్దుపొడుపు యెండలో నిలబడి నిర్వేదించుటయు యుద్ధమున

శత్రువుచే పట్టుబడిన యొక వీరపురుషుని స్మరింప జేయును. శ్రీనాథుని జీవితమే వీర శృంగార కావ్యోచితమైన యితివృత్తము. కాని తిక్కనకు కవితా సామ్రాజ్యముతోపాటు మోక్ష సామ్రాజ్యము కూడ వశమయినది. శ్రీనాథునకు దాని యందాశ యున్నది కాని, లబ్ధిలేదు. తిక్కన భోగములు అనుభవించుచునే తద్వ్యామోహప్రశమనమును సైతము పొందెను.

"శ్రీమత్వా యుష్మత్వ సు
ధీమత్వ ప్రద కటాక్షా! దీపితభక్త
స్తోమారామ వసంతా!
వ్యామోహ ప్రశమకరణ! హరిహరనాథా!"

వ్యామోహమున దగుల్కొనక భోగము లనుభవించుట అట్టి సిద్ధులకే చెల్లును. శ్రీనాథునకో - ఇహ పరములు రెంటియందురు రెండు కన్నులున్నవి. కాని తుది వరకు మొదటి దానిని జూడక మానను లేదు; రెండవదాని నందు కొనుటకు చేయి చాపనులేదు కనుకనే శరీర పతనావసరమున గూడ హేమ పాత్రాన్నమును, రత్నాంబరములను, కస్తూరిని స్మరించుకొనుచు స్వర్గ ప్రస్థానమును సాగించెను ఆయన చేరినది స్వర్గమేగాని బ్రహ్మలోకము కాదు.

శ్రీనాథు డాజన్మ భోగియేగాని, యోగి కాడు. అతడు కోరిన భోగములలో మొదటిది భోజనము - రాజోచితమైన షడ్రసోపేత భోజనము. లేతయు ముదురునుగాని యరటియాకులలోనో, హేమపాత్రలలోనో భుజించుట యాతనికి స్వర్గ సుఖ మిచ్చును. ఒక భోజనమే కాదు, పంచేంద్రియ తర్పణముచేయు సమస్త భోగములు నాతడాశించినవే. తద్వారా లభించిన భావానుభవమే తన కవిత్వమునకొక యుద్బోధకమని సూచనగా తానే వ్రాసినాడు :

"కమలాద్రి నిలయ మార్కండేయ శివమౌళి
చంద్రాంశు నవసుధాసారధార
వేదాద్రి నరసింహ విపుల వక్షస్థలీ
కల్హార మాలికా గంధ లహరి
కారణంబులు నుద్బోధకములు గాఁగ,
సంభవించిన సాహిత్య సౌష్ఠవమున"...... -కాశీ 1-16

అరసికులైన వారాక్షేపించినను కవిత్వమునకు ఈ భోగానుభవమునకు దగ్గఱి సంబంధమె కలదు. సముచితమైన లోలత్వము కానంతవఱకు దాని నాదరింవవలసినదేగాని, నిరసింపరాదు. కన్ను తెఱచి ప్రకృతి సౌందర్యమును జూడగల యే కవియు ధర్మలబ్ధమైన సమస్త వస్తు జాతము ననుభవింప గోరునే కాని త్యజింప గోరడు. ఆ అనుభవము ప్రత్యక్షముగా లభింపని కొందరకు

మానసికముగా నైనను కలిగి తీరును. ఈ ప్రాపంచిక యాతన ననుభవించుచు కవులు నిర్మించుకొను స్వర్గ మదియే. కావున శ్రీనాథు డనుభవరసికుడైన కవి.

నేటి ఉత్తమ కవులలో Tagore ఈ జాతికవి. భోగానంద పరవశుడయి కాని రవీంద్రుడు కవిత్వమే వ్రాయలేడట. ప్రకృతి దేవతోత్సంగమున మైమఱచి పరవశులయి పాట పాడుటలో గూడ నీ యిరువురకు సామ్యము కలదు.

ఆనందంబున నర్ధరాత్రములఁ జంద్రాలోకముల్ కాయఁగా
నానా సైకతవేదికా స్థలములన్ నల్దిక్కులన్ శంభుఁ గా
శీనాథుం దరుణేందు శేఖరు శివున్ శ్రీకంఠునిం బాడుదున్
మేనెల్లం బులకాంకుర ప్రకరముల్ నిండార మిన్నేటిలోన్."

-భీమ 2-91

ఈ మిన్నేటి యిసుక తిప్పలలో పాటలు పాడినది శ్రీనాథుడే కాని, యగస్త్యుడు కాదు.

ప్రకృతి పరిశీలనములో గూడ నతని దృష్టి అతి నిశితమైనది. ఆ నేర్పు చాటువులలో మిక్కిలి కానవచ్చును. అతడు వర్ణించిన నానావిధ స్థలములయు వనితలయు రూపములు ప్రత్యక్షానుభూతములే. ఎంతో లోతుగా జూచిననే తప్ప వాని నట్లు వర్ణించుటయే పొసగదు. అందును ఆ - స్త్రీ వర్ణములు మిక్కిలి చిత్రమైనవి. ఒకదాని బోలి యొకటి యుండదు. ఎచ్చటను పునరుక్తి దోషము లేదు. తెలుగు గ్రంథములలో గానవచ్చు వర్ణన లుత్తరదేశ స్త్రీలవేగాని, ఆంధ్రనారీ చిత్రములు కావు. ఆ నూపురధ్వనులు, ఆ చేర్చుక్కలు, ఆ మొలనూలు, ఆ మకరికా పత్రములు యదార్థముగా తెలుగు పడతుల అలంకారములే కావు. ఇతి వృత్త ముత్తరదేశమున జరిగినపు డావర్ణనలు సంగతములే యగును. ఇతి వృత్తము దేశీయమైనపుడు మాత్రమవి అసందర్భములు. మనలో జాతీయేతి వృత్తములు గల కావ్యములే చాల తక్కువగనుక, జాతీయనారీ చిత్రణలు చాల కొఱతపడినవి. ఆ కొఱతను కొంతకు గొంతయైన దీర్చినని శ్రీనాథుని చాటువులు

ఈ స్త్రీ వర్ణన లంత మిక్కుటముగా జేయుటచేతనే కొందఱు విమర్శకులా మహాకవి శీలమును శంకించుచున్నారు. దానిని సమర్థించుటకు గాని, ఖండించుటకుగాని ప్రత్యక్షములగు నాధారము లేవియు లేవు. నేనా పనికి పూనుకొనను. నేనేకాదు; కవిత్వ పరామర్శలో ఎవరును ఆ దారి త్రొక్కరాదు. ఈ కవి పుట్టుకచే సౌందర్య దిదృక్షువు. దానికితోడు పరిహాస రసికుడు. చక్కని రూపము కంటబడినపుడు మనసార నానందించి నోరార వర్ణించుటయు, హాస్యరసపాత్రము కాదగిన వింత వస్తువునో, వింతరూపమునో చూచినపుడు తాను నవ్వి మనల నవ్వించుటయు అతని స్వభావము. కన్నెత్తి చూచిన సుందర వస్తువునెల్ల పాప

బుద్ధితో చూచెననుకొనుట అవివేకములలో నవివేకము. చూచినపుడు గలిగిన యనుభవమును ధీరుడైన కవి వర్ణింపదలచినచో యథాతథముగ వర్ణింపక దిగ మ్రింగుట అంతరాత్మను మోసగించుట. కావుననే శ్రీనాథుడు తాను వర్ణింప దలచుకొనిన సుందర వస్తువుల నన్నింటిని నిర్భయముగా ఆ చాటువులలో జిత్రించి లోకమున కొసగిపోయెను. ఆ పరిహాసమున నాకాలపు ధర్మమును బట్టి మోటుదనము కొంత కానవచ్చినచో నది ఆయన లోపముకాదు. ఆ కాలపు ధర్మ మట్టిది. ఆ రాజులు, ఆ సభాస్తారులు ఆ మోటుదనమును గూడ చమత్కారము గానే ఆనందించి యుందురు.

శ్రీనాథునిపేర జెల్లుచున్న చాటువులలో నతడు స్వయముగ వ్రాసిన వెన్నో యాతని కంట గట్టబడిన వెన్నియో నిష్కర్షముగ జెప్పుటయే కష్టము. మొన్న మొన్నటి తురగా రామకవి మొదలైనవారు చెప్పిన చాటు పద్యములను గొన్నిటిని లోకము శ్రీనాథున కంటగట్టిన పాపము చేసినది.ఇంత స్వల్ప కాలము లోనే నిష్కారణ మిన్ని పద్యములు శ్రీనాథుడు మోయవలసి వచ్చినపుడు ఈ యైదువందల సంవత్సరముల వ్యవధిలో నెన్ని యాతని కిట్లంట గట్టబడెనో యెవడు చెప్పగలడు? శ్రీనాథుని వలెనే యితర కవుల భారమును మంచికో చెడ్డకో మోసినవారు తెలుగున వేమన, సంస్కృతమున కాళిదాసు, జగన్నాథ పండితుడు, పారసీకమున ఉమర్ ఖయ్యాము ఉన్నారు.

శ్రీనాథుని జీవితచరిత్ర వ్రాయుట యనగా పదునేనవ శతాబ్దినాటి యాంధ్రదేశ చరిత్ర వ్రాయుట - అని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు పలికిన పలుకు నిజమైనది. ఆ కాలమున నుచ్చస్థితిలో నున్న ఆంధ్ర కర్ణాటక రాజ్యము లతో నతనికి గల సంబంధము. నానాదిశల నొనర్చిన సంచారమును ఆ కవిని ఆంధ్ర లోకైక కవిగా జేసినవి. కొండవీటి చరిత్ర వ్రాయు నైతిహాసికుడు శ్రీనాథుని కొక ప్రకరణమైన నంకితమీక తప్పదు. శ్రీనాథుని చరిత్రను వ్రాయు వాడు రెడ్డిరాజుల చరిత్రముతో గలిపి కాని వ్రాయలేడు. అతని కనకాభిషేక మును వర్ణించువాడు ప్రౌఢదేవరాయల రాజ్యవైభవమును వర్ణింపక తీరదు. ఈ విధముగా మఱికొన్ని విధములుగా ఆ మహాపురుషుని జీవిత మానాటి రాజు లయు, మంత్రులయు, సంపన్నులయు జీవితములతో పడుగుపేకగా నల్లుకొని, ఏ పోగును విడదీయరానిదిగా నున్నది.

కవి సార్వభౌముడు తన్నాదరించిన మిత్రులను ప్రభువులను స్మరించు చునే స్వర్గ ప్రస్థానము గావించెను. ఈ మైత్రీధర్మాభిజ్ఞతయే ఆయన లోక రంజకత్వమున కింకొక హేతువైనది. అప్రధృష్యుడు నభిగమ్యుడునైన ఆ ధీరుడు జీవిత చరమక్షణమున గూడ కవి సార్వభౌమ పదవి నధిష్ఠించుటకే తరలి పోయెను.

పోతన

భారతీయ సంస్కృతికి నిధానములైన భారత భాగవత రామాయణము లనెడి మూడు ఉద్గ్రంథములును బహుకర్తృకములే యైనవి. రామాయణమంతయు భాస్కరునిచే రచియింపబడక పోయినను భాస్కర రామాయణము అను పేరనే ప్రసిద్ధికెక్కినది. అట్లే భాగవతమంతయు పోతనచే రచింపబడపోయినను ఆయన పేరనే జరగుచున్నది. భారతము మాత్రము నన్నయ పేరగాని తిక్కన పేరగాని ఎఱ్ఱన పేరగాని కాకుండా సమష్టిగా కవిత్రయకృతముగా చెప్పకొనబడుచున్నది. రంగనాథ రామాయణము ఏకకర్తృకమైనను భారత భాగవత రామాయణములను ఉమ్మడిగా పేర్కొన్నపుడు రామాయణమనగా భాస్కర రామాయణమనియే అర్థస్ఫురణము కలుగుచుండును.

భాగవత కర్త పోతన ఆ పురాణమందలి 12 స్కంధములలో 5, 6, 11, 12 తప్ప తక్కిన ఎనిమిది స్కంధములను తన చేతి మీదుగనే రచించెను. ఐదువది గంగనయు, ఆరవది ఏర్చూరి సింగనయు, తుది రెండు స్కంధములు వెలిగందల నారయయు పూర్తి చేసిరి. పోతనగారు గ్రంథమంతయు రచించెననియు కొంత కాలమునకు అందులోని కొన్ని భాగములు అనగా పైని పేర్కొన్న నాలుగు స్కంధములు, ఉత్పన్నములు కాగా, గంగయాదులు వాటిని పూరించిరనియు ఒక వదంతి కలదు ఆ ఉత్పన్నతకు కారణముగా రెండు కథలు కల్పించబడినవి. మొదటిది సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు ఈ గ్రంథమునకు కృతిపతి కాగోరి తన కంకితమీయమని పోతన నర్థించి నిరాకృతుడై అక్కస్సుచే ఆ గ్రంథమును నేలలో పూడ్చిపెట్టించెనట. రాముడు స్వప్నములో రాజు భార్యకు కనబడి ఆ గ్రంథమును పైకి తీయింపుమని ఆదేశింపగా ఆమె భర్తకు నచ్చజెప్పి అట్లే చేయించెనట. పాతాళవాసము చేసి వచ్చిన ఆ గ్రంథమును విప్పిచూడగా అందు పూర్తిగా పై నాల్గు స్కంధములు శిథిలములై పోయినవట. అంత పోతన మిత్రులో, శిష్యులో అయిన గంగయాదులు ముప్వురును ఆ స్కంధములను పూర్తి చేసిరట.

ఈ కథ ఎప్పటినుండి ప్రచారములో నున్నదో తెలియదు. కాని 17 వ శతాబ్ది చివరి భాగమున గ్రంథస్థమైనది. దీనిని లోకమునుండి గ్రంథమున కెక్కించినవాడు కూచిమంచి తిమ్మకవి. అతడు తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహ

ములో ఈ కథను భాగవత బహుకర్తృకత్వమునకు కారణముగా వ్రాసెను. ఈ కథ నమ్మదగినది కాదని విమర్శకులందరు త్రోసిపుచ్చిరి. సర్వజ్ఞసింగడు సరసుడు, కవిపోషకుడు. అట్టివాడు ఇట్టి నీచకార్యమునకు ఒడిగట్టెననుట నమ్మతగినది కాదు. పోనీ ఎట్టి సరసుడైనను కవియొక్క నిరాకరణచే ఉద్రిక్తుడై ఆ గ్రంథమును పూడ్చి పెట్టెనేమో అనుకొందము. అగుచో అది వెలుపలికి వచ్చునప్పటికి సరిగా నాల్గు స్కంధములే శిథిలములై పోవుటయు, తక్కిన భాగములలో ప్రతి పుటయు యథాతథముగా ఉండుటయు పొసగదు.

ఇంక రెండవ కథ:- పోతనయే తన గ్రంథమును దేవతార్చన పీఠమున నెలకొల్పి పూజించెడి వాడుట. ఆయన పరమపదించిన పిమ్మట కుమారుడు దానిని తీసిచూడగా ఆ నాలుగు స్కంధములు శిథిలములై యుండుట కానవచ్చెనట. అంత అతడు గంగయాదులను అర్థించి వారిచే ఆ భాగమును పూర్తి చేయించెనట.

ఇది మొదటి నథకంటెను వింత యైనది ఎంత భక్తుడైనను పోతన కూడ కైవల్యముతోపాటు కీర్తిని కూడ ఆశించిన కవియే. తన గ్రంథము లోకమున పఠన పాఠనములచే వ్యాపించినపుడే ఆ కీర్తి లభించును గాని దాచి పెట్టినపుడు అది లభింపదు అవియునుగాక దేవతార్చన పీఠమున బెట్టినను తాను దానిని నిత్యపారాయణము చేయవలసినవాడే కాని ఆ సరస్వతిని గాలి చొరకుండ బంధించి యుంచవలసినవాడు కాడు. మఱి పోతన కుమారుడు మల్లన ప్రౌఢ కవి యని బిరుదు దాల్చినవాడు. రుక్మాంగద చరిత్రకు కర్త. తానై శిథిల భాగమును వ్రాయదగిన సమర్థుడేకాని వ్యర్థుడు కాడు. అట్టివాడు తండ్రిగారు ప్రారంభించిన మహాయజ్ఞములో అయాచితముగా తన కొకపాలు లభింపగా దానిని గైకొనక గంగయాదులను ఆహ్వానించి దానిని వారి పరము చేసి తాను దూరముగా నిలిచి యుండుటకు ఏమి కారణము ఊహింపగలము? కావున నిదియు కట్టుకథయే. అదీదాక ఆ మల్లనగాని, పోతనగారి ముని మనుమలు కేసన మల్లనలు అనెడి జంట కవులు గాని (వారు దక్షాయణీ పరియణ కర్తలు) భాగవత శిథిలతను గూర్చి ఒక మాటయైనను చెప్పలేదు.

పోగా భాగవతమున గంగయాదుల ప్రవేశము పోతన సమక్షముననే ఆయన సమ్మతి మీదనే జరిగి ఉండునని నా ఊహ! అట్టి బృహద్గ్రంథము తన జీవితములో పూర్తి చేయగలనో లేదో అను శంకచే ఆయనయే ఆ కవులను పిలిచి ఆ భాగములు వారి కప్పగించి యుండును. లేదా వారే ఆ పుణ్య కార్యమున తమకు కూడ కొంత ప్రవేశము కల్పింపుడని వేడగా దానికాయన సమ్మతించి యుండును. భాస్కరరామాయణ రచనలో యితరుల కిట్టి ప్రవేశమే కలిగెను!

ఎన్నటి మాటలో ఎందుకు? ఈ శతాబ్దిలో తిరుపతి వేంకట కవులు తమ దేవీ భాగవతమున నవమ స్కంధమును తమ కవి మిత్రులచే వ్రాయించిరి. కావున భాగవతము పోతనగారి జీవిత కాలముననే ఎనిమిది స్కంధములు ఆయన చేతను ఆయన అనుమతిపై నాలుగు స్కంధములు గంగయాదుల చేతను రచింపబడె ననుకొనుట లెస్స!

ఏర్చూరి సింగయ షష్ఠ స్కంధారంభమున ఇష్టదేవతా స్తుతి, పూర్వ కవి స్తుతి మొదలగు అంశములతో అవతారికా భాగమును కూడ రచించెను. ఆ భాగములో—

"వెలయు దిక్కన సోమయాజుల భజించి,
ఎఱ్ఱనామాత్యు భాస్కరు నిచ్చనునిచి,
సుకవి సోముని నాచన సోము నెఱిగి
కవి మనోనాథు శ్రీనాథు ఘనత మెచ్చి" అనియు-
"ఎమ్మెలు సెప్పనేల జగమెన్నగ బన్నగరాజశాయికిన్
సొమ్ముగ వాక్య సంపదలు సూఱలు చేసిన వాని భక్తిలో
నమ్మినవాని భాగవత నైష్ఠికుడై దగువానిఁ బేర్మితో
బమ్మెర పోతరాజు కవి పట్టపురాజు దలంచి మ్రొక్కెదన్"

అనియు శ్రీనాథ పోతరాజులను పూర్వ కవులలో జేర్చి స్తుతించుటచే ఈ సింగయ పోతనకు అనంతర కాలమువాడనియు ఆ స్కంధము పోతన సమక్షమున ఆయన కాలమున వ్రాయబడినది కాదనియు తలంచుట కొక అవకాశము కలదు. కాని సింగయ పోతనయెడ గల భక్తిచే ఆయనకు నమస్కరించుటకు సమకాలికత్వము ప్రతిబంధకము కాదు అది గురుస్తుతి వంటిది. సమకాలికులను స్తుతించుట కవుల సంప్రదాయమే! "సింహాసన ద్వాత్రింశత్సాలభంజిక" కర్తయైన కొరవి గోపరాజు తన సమకాలికుడైన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరనను అవతారికలో స్తుతించెను. అట్టి ఉదాహరణములు అనేకములు. మఱియు తన స్కంధమునకు ప్రత్యేకత సంపాదించుటకై అతడు కృత్యాది మంగళాచరణ సంప్రదాయమును పాటించె ననియు తలంచుట తప్పుకాదు. గంగనయు, నారయయు తమ తమ స్కంధములందు గద్యభాగములలో తమ పేర్లు చెప్పుకొనిరి. సింగయ గద్య భాగముననే కాక స్కంధాదిని కూడ తన కర్తృత్వమునకు పట్టము కట్టుకొనెను. అతని అభిలాషను పోతనగారు అంగీకరించి యుందురు.

సంస్కృత పురాణ వాఙ్మయములో ఇదిగాక ఇంకొక భాగవత మున్నది. అది దేవీ భాగవతము. ఈ భాగవతము విష్ణుపారమ్యమును, భక్తినీ ప్రబోధింపగా దేవీ భాగవతము తాంత్రిక మతమును పరాశక్తి పారమ్యమును ప్రబోధించును.

అష్టాదశ పురాణములలో పేర్కొనబడిన భాగవతము దేవీ భాగవతమే అని తాంత్రికులు చెప్పుకొందురట. కాని యీ భాగవతము ఇతర పురాణములతో పాటు వ్యాసుడు రచించినదే యనియు అష్టాదశ పురాణములు వ్యాసకృతములే గనుక ఆ పురాణ వర్గములో పేర్కొనబడిన భాగవతము ఇదియే యనియు దేవీ భాగవతము కాదనియు, ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతులు చెప్పుదురు. భరతఖండ మున తాంత్రిక మతావిర్భావము వైదిక మతమునకు చిరకాలము పిమ్మట జరిగి నది. కనుక దేవీ భాగవతము ఈ భాగవతమునకు అనంతరకాలమున రచింపబడి యుండును. ఈ రెండు భాగవతములకును నామ సాపత్న్యము ఏర్పడిన పిమ్మట భ్రమ నివారకముగా ఈ భాగవతము విష్ణు భాగవతమను నామాంతరము తాల్చెను. తదనుగుణముగ ఈ భాగవతము శ్రీ మహావిష్ణుని అవతార లీలలను, శ్రీమన్నారాయణుని భక్తులయొక్క పావన చరిత్రములను వర్ణ్యవస్తువుగా గైకొని, భక్తిమార్గ మొక్కటియే సంసార తరణోపాయముగా ప్రబోధించును. పరమ విష్ణుభక్తి ప్రతిపాదకత్వమే ఈ పురాణముయొక్క విశిష్టత. భక్తి జ్ఞాన కర్మలనెడి మూడు మోక్ష మార్గములలో భారతమువలె నిష్కామ కర్మ మార్గ మును, భాగవతమువలె అనన్యభక్తియోగమును ఉపదేశించిన మహాగ్రంథములు ఇతరములు లేవు. నారాయణుని అనేకావతారములలో ప్రసిద్ధమైనవి మత్స్య కూర్మాది దశావతారములు మాత్రమే! వాటిలో కాలక్రమమును బట్టి చివరిదిగా పూర్ణమహత్వమును బట్టి ప్రథమ గణ్యముగా పరిగణింపబడిన కృష్ణావతార కథనమే ఈ గ్రంథము యొక్క పరమ లక్ష్యము. అందుచేతనే-

"లలిత స్కంధము, కృష్ణమూలము, శుకాలాపాభిరామంబు మం
జులతా శోభితమున్, సువర్ణ సుమనస్సుజ్ఞేయమున్, సుందరో
జ్జ్వల వృత్తంబు, మహాఫలంబు, విమల వ్యాసాల వాలంబునై
వెలయున్ భాగతాఖ్య కల్పతరు వుర్విన్ సద్ద్విజశ్రేయమై"

అనెడి ఈ పద్యములో భాగవత కల్పతరువునకు కృష్ణావతారమే మూలము అని నిర్దేశించి ఆ కృష్ణుడే మహావిష్ణువు అని గ్రంథకర్త స్పష్టముగా ప్రతిపాదించెను. అదియుగాక మోక్షప్రదములైన శ్రీకృష్ణుని కథలను వినదలచిన శౌనకాది మును లను సూతుడు భాగవత కథనమున కుపక్రమించుట శ్రీకృష్ణ చరిత్రయే భాగవత విషయము అని గ్రంథకర్త మొదటనే స్పష్టీకరించుట అగును. ఆ పద్యము లివి :

సీ॥ ఎవ్వని యవతార మెల్ల భూతములకు
సుఖమును వృద్ధియు పొందఁజేయు

నెవ్వని శుభనామమే ప్రొద్దునుడువంగ
సంసార బంధంబు సమసిపోవు
నెవ్వని చరితంబు హృదయంబుఁ జేర్చిన
భయమొంది మృత్యువు పరువువెట్టు
నెవ్వని పదనది నేపారుజలములు
సేవింప నైర్మల్య సిద్ధి కలుగుఁ
తే॥ దపసు లెవ్వని పాదంబు దగిలి శాంతి
తెలిఁగుగాంచిరి వసుదేవకులకు విభూతి
నెవ్వఁడుదయించెఁ దత్కథ లెల్లవినగ,
నిచ్చ పుట్టెడు నెరిగింపు మిద్ధ చరిత."

ఆ॥ "అనఘ వినురసజ్ఞులై వినువారికి, మాట మాట కధిక మధురమైన
యట్టి కృష్ణ కథన మా కర్ణనము సేయదలఁపు గలదు మాకుఁ దనివిలేదు."

శ్రీకృష్ణ చరిత్రగల దశమస్కంధము ఈ పురాణశరీరమునకు హృదయ స్థానము. ఇక ఇతరావతారములలో నృసింహ, వామన, దశరథ రామావతారములు ఈ షద్విపులముగా చెప్పబడినవి. ఆ అవతారములను నిమిత్తములైన విపుల వృత్తాంతములు గలవు కనుక తత్కథనములు కూడ విపులములైనవి.

రామావతార కథనమంత కంటెను విపులతరముగ రచింపదగును. కాని ఆ చరిత్ర రామాయణ రూపమున వేరొక మహాగ్రంథముగా వెలసి ఉండుటచే దానిని మూలకర్త భాగవతమున యథావస్థముగా సంగ్రహించెనని తలంప వచ్చును. రామభక్తాగ్రేసరుడైన పోతన ఆ రామాయణ కథా భాగమును తెనిగించునపుడు మూలకారుని ఆశయమును పాటించి ఆ సంగ్రహ రూపముతోనే తృప్తిపడెను కానిచో సందర్భ శుద్ధిని ఉల్లంఘించియైనను వేరొక రామాయణమును భాగవతమున రచింపదగిన రామభక్తిలోలుడు పోతన! మరియు నీ భక్తుడు రామ కృష్ణ నామములకు భేదమే యెరుగని అద్వైతి. కథా ప్రారంభమునందు గల షష్ఠ్యన్తములు శ్రీకృష్ణుని పరముగాను, స్కంధాది సంబోధన పద్యములు రామ నామాంకితములుగాను ఉండుటయే ఇందుకు పరమ నిదర్శనము.

ఈ రచనలో పోతనకు తోడ్పడిన ముఖ్వురు కవులలో వెలిగందల నారయ తుది రెండు స్కంధములను షుమారు 180 గద్య పద్యములలో సంగ్రహపరచి నామ మాత్రముగ గ్రంథ పరిపూర్తిజేసిన వాడనిపించుకొనెను పోతన ఈ సంక్షిప్తతను ఎట్లు ఊహించెనో ఊహింపలేము. దశమస్కంధము ముగియునప్పటికే పోతనకు తన జీవితము ముగియునట్టి సూచనలు కన్పించుటచే గ్రంథ పరిపూర్తి కాలేదనెడి ఆయన మనోవ్యథను తీర్చుటకై నారయ అనతికాలములో

ఆ కార్యము నెరవేర్చి శాంతి గొల్పి యుండును. అంతేకాని పోతన తానై మును ముందే గంగన సింగనలతోపాటు నారయకు 11, 12 స్కంధములు పంచి యిచ్చి ఉండడు. ఏమనగా భాగవత దేవాలయమునకు పూనుకొన్న మహాశిల్పి అనుల్లంఘనీయమైన కారణము తటస్థించిననే తప్ప శిఖరారోహరణ కార్యమును ఇతరుల పరము చేసి తాను దూరముగా తొలగియుండడు నిర్వాహణానందము ఆరంభోత్సాహము కంటె పెద్దది.

ఈ పక్షమున గూడ నారయ పోతన జీవితకాలముననే ఆయన సమక్షముననే 11, 12, స్కంధములు రచించిన వాడగును. ఈ ముగ్వురు కవులలో "పోతనామాత్యుని శిష్యుడను" అనిచెప్పుకొన్న కవి ఇతడే! లేదా పోతనగారు గ్రంథమును అసంపూర్ణముగా వదలిపెట్టి పోగా ఈ శిష్యుడు అనంతరము పూరించియుండును. అప్పుడైనను గురుని ఆదేశానుసారమే చేసియుండును.

కాని ఆ రెండు స్కంధములను సంక్షేపించుటలో నారయచూపిన వేగిరపాటు చూడ గురువుగారి అవసానమునకుముందే దానిని పూర్తిజేసి ఆయనకు తృప్తి గొలిపి యుండునను ఊహను బలపరచును.

అర్వాచీనులలో హరిభట్టు అనే కవి ఆరు, పదునొకండు, పండ్రెండు స్కంధములను అధునికులలో సింగరాచార్యులు పదునొకండు,పండ్రెండుస్కంధములను మరల వ్రాసిరి. పదకొండు పన్నెండు స్కంధములను ఎవరైనను మరల వ్రాయుటకు నారయ చేసిన సంక్షిప్తతయే ప్రోద్బలకమగును కాని హరిభట్టు ఆ రెండు స్కంధములనేగాక ఆరవ స్కంధమును కూడ మరల వ్రాయబూనుటకు కారణమేమో తెలియదు అతడు ఏర్చూరి సింగయకంటే గొప్ప కవి కాకపోవుటయేగాక అతనితో సాటిరాదగినవాడును కాదు. భాగవత కర్తలలో పోతన తరువాత పేర్కొనదగినవాడు సింగనామాత్యుడే!

తొలినాడుగాని నేడుగాని ఇతరులు ఏ ఏ స్కంధములు ఎన్నిమార్లు వ్రాసినను దశావతార కథనము మాత్రము పూర్తిగా పోతన చేతిమీదుగానే నెరవేరినది. ఆయన వ్రాసిన ఎనిమిది స్కంధములలోనే దశావతార కథలు గలవు. అంతేకాదు, భాగవతమున అనేక ఉపాఖ్యానములున్నవి. పరమ భాగవతోత్తములుగా భాగవత ధర్మపరిపాలనకు ప్రథమోదాహరణములుగా ఏ భక్తుల చరిత్రలు పేర్కొందుమో అట్టి ప్రహ్లాద చరిత్ర, అంబరీషోపాఖ్యానము, గజేంద్రమోక్షము కూడ పోతనగారి పరమే అయ్యెను. కావున భగవంతుడును, భగవద్భక్తులును పోతనగారి కవితా పూజనే స్వీకరించిరి.

తెలుగు కవులలో శ్రీకృష్ణ నామాత్మకమైన భాగవత తత్త్వ ప్రబోధము ప్రారంభించిన భక్తకవియోగి పోతనయే; అంతేకాదు, వంగదేశమున రాధాకృష్ణ

మత సంప్రదాయమును నెలకొల్పి, దేశమెల్లెడల దానిని వ్యాపింపజేసిన చైతన్య స్వామి పోతన తరువాత ఏబది సంవత్సరములకు అవతరించెను. కావున చైతన్యావతారమునకు ముందే ఈ ఆంధ్ర భక్తయోగి కృష్ణతత్త్వమును మనదేశమున గానము చేసినవా డయ్యెను. అంతేగాదు, చైతన్యుడు రాధాప్రణయమూర్తియైన బృందావన కృష్ణుని మాత్రమే దర్శించెను. మరి పోతన దర్శించినది నవరస భరితమైన విరాట్‌పురుషమూర్తి. మరియు చైతన్యుని కృష్ణతత్త్వము అద్వైత పరబ్రహ్మాత్మకము. అసలు భాగవతము అద్వైతపరమా? అని ప్రశ్నించినచో ఆ మహాగ్రంథము ఉభయతత్త్వ పరమని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును. అద్వైతపరముగా జ్ఞానమును, ధర్మాచరణముగా ప్రసన్నతను ఉపదేశించిన గ్రంథ రాజము ఈ భాగవత మొక్కటియే! భాగవత ధర్మావలంబులైన పురుషులలో కొందరు శుద్ధజ్ఞానమును, కొందరు శుద్ధభక్తిని అవలంబించి కైవల్యప్రాప్తి పొందినట్లు ఈ గ్రంథమందలి ఉపాఖ్యానములవల్ల విదితమగుచుండును. ప్రహ్లాదుడు అగర్భజ్ఞాని. గజేంద్రుడు "నీవేతప్ప నితఃపరంబెరుగ" అని మొర పెట్టుకున్న ప్రపన్నుడు. అంబరీషుడు ద్వాదశీవ్రత నిష్టాగరిష్ఠుడు. ఈ మువ్వురకును మార్గములు వేరైనను ప్రాప్యస్థానమొక్కటియే. కావున భాగవతము అద్వైత పురాణమా? విశిష్టాద్వైత పురాణమా? అని సంశయించువారు అది ఉభయాత్మకమనియు, భాగవతభక్తి జ్ఞాననిరూఢమైన భక్తియే కాని మూఢభక్తి కాదనియు, భాగవతజ్ఞానము ఈశ్వరసేవా పూర్వకమే కాని భక్తిరహిత జ్ఞానము కాదనియు గ్రహింపవలయును.

అనువాద సరణి

భాగవతము భారతమువలె కథా ప్రధానముగా నడచిన స్వతంత్రానువాదము కాదు. మరి మూలమును యథాతథముగా అనుసరించిన అస్వతంత్రానువాదమును కాదు. మరియు కొన్నిచోట్ల కథామాత్ర ప్రాధాన్యము, కొన్నిచోట్ల శ్లోకానువాదము కొన్ని చోట్ల అమూలక కల్పనలు, కొన్నిచోట్ల భాగవత వ్యాఖ్యాన పంక్తుల అనువాదమును ఇందు కలవు. కథారంభమునగల నైమిశారణ్య వర్ణనమునకు మూలము లేదు. అట్లే అష్టమ స్కంధమున కూర్మావతార ఘట్టమున చేయబడిన మహాకూర్మ వర్ణనయు, సముద్ర మథన వర్ణనయు, హాలాహల విజృంభణ వర్ణనయు సొంతములే. పీటికిగల మూలాధారము నామ మాత్రము. సముద్ర మథనవేళ నావిర్భవించిన లక్ష్మీదేవియొక్క జననాదిక వర్ణనమంతయు అమూలకము. వామనచరిత్రలో కూడ కొన్ని సొంత కల్పనలు కలవు. వామనుడు బలిచక్రవర్తి యజ్ఞశాల ప్రవేశించి-

ఉ॥ స్వస్తిజగత్త్రయీ భువనశాసనకర్తకు హాసమాత్ర వి
ధ్వస్త నిలింప భర్తకు నుదారపద వ్యవహర్తకున్ మునీం
ద్రస్తుత మంగళాధ్వర విధాన విహర్తకు నిర్జరీగళ
వ్యస్త సువర్ణ సూత్ర పరిహర్తకు దానవలోక భర్తకున్.

అని యజమానుని యాశీర్వదించుట పోతనగారు చేసిన సందర్భశుద్ధి సహితమైన కల్పన. దీనికి మూలము లేదు

శుక్రుని హితమును పాటింపక-

శా॥ ఆదిన్ శ్రీసతి కొప్పుపైఁ దనువుపై నంసోత్తరీయంబుపై
బాదాబ్జంబులపై గపోలతటిపై బాలిండ్లపై నూత్న మ
ర్యాదం జెందు కరంబు గ్రిందగుట మీఁదై నాకరంబుంట మేల్
గాదే రాజ్యము గిజ్యమున్ సతతమే కాయం బనాపాయమే!

అనుచు తన ధన్యత్వమును కొండాడుకొనిన బలిచక్రవర్తి ఉదారవాక్యములకు మూలాధారము లేదు మరియు వామనుడు తన మూర్తిని విశ్వవ్యాపకముగా పెంచునపుడు-

మ॥ రవిబింబ ముపమింప బాత్రమగు ఛత్త్రంబై శిరోరత్నమై
శ్రవణాలంకృతియై గళాభరణమై సౌవర్ణకేయూరమై
ఛవిమత్కంకణమై కటిస్థలి నుదంచద్ఘంటయై నూపుర
ప్రవరంబై పదపీఠమై.........

వెలుఁగొందె ననెడి రూపకల్పన పోతన ప్రతిభాజన్యము. ఈ భాగవతము నలంకరించిన మూలాధారములేని ఇట్టి పద్యరత్నములు వందలకొలది కలవు. అట్టి పద్యముల వలననే భాగవతము ఆంధ్రులకు నిత్యస్మరణ పాత్రమైనది. వీటి నన్నింటిని మించినది గజేంద్రమోక్ష ఘట్టము. గజయూథ ప్రస్థానము మొదలు యూథపతి మకరిచే పట్టువడు వరకుగల కథ మూలమునకంటె అనువాదమున యెన్ని రెట్లో పెరిగినది. నిజమునకు అందు కథ లేనేలేదు. ఉన్నదంతయు వర్ణనయే. పోతన యితర సందర్భములలో వలెనే ఇచ్చటకూడ వర్ణనలచేతనే ఆ ప్రకరణమును పెంపొందించెను. గజేంద్రుని స్తుతిమాత్రము ఇంచుమించు మూలానుసారముగానే యున్నదికాని, ఆ స్తుతిమాలకుఁ మేరుపూస యనదగిన ఈ క్రింది పద్యమునకు మూలము లేదు.

శా॥ లావొక్కింతయు లేదు, ధైర్యము విలోలంబయ్యె ప్రాణంబులున్
ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చె తనువున్ డస్సెన్ శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవేతప్ప నితఃపరంబెరుగ మన్నింప దగు దీనునిన్
రావే ఈశ్వర కావవే వరద సంరక్షింపు భద్రాత్మకా!

కొండలకైనను మలగని బలముగల ఆ గజేంద్రుడు విధివశమున మకరికి చిక్కి సహస్రవర్షములు పౌరుషము నెరపి దానితో పోరాడి తుదకు అలసి పురుష కార నిస్సారతను గ్రహించి ప్రపన్నుడై రావే ఈశ్వరా, కావవే వరదా అని చేసిన ఆక్రోశమే చాలును, ప్రసన్నత్రాణ పరాయణుడైన వైకుంఠుని భూలోక మునకు తీసుకొనివచ్చుటకు. ఈ పద్యము భక్తి పరాయణత్వమునకు పరమా వధి. ఆ పై స్తోత్రమంతయు ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమైన నిర్గుణత్వ వర్ణనము.

గజేంద్ర రక్షణార్థము "సిరికిన్ జెప్పక శంఖచక్ర యుగమున్ చేదోయి సంధింపక" శ్రీ మహావిష్ణువు సంరంభముతో వైకుంఠమునుండి దిగివచ్చుటయు ఆయనను వైకుంఠపురమునగల ఆబాల గోపాలము అనుసరించుటయు పోతన గారు భావించి చిత్రించిన సన్నివేశమే! మరియు దశమస్కంధములో రాస క్రీడాసందర్భమునగల రసగుళికలని చెప్పదగిన పద్యములకు మూలము మృగ్యము. ఆంధ్రులకెల్లరకు వచోవిధేయమైయున్న ఈ క్రింది పద్యము పోతన గారు ప్రసాదించిన అమృత భిక్షయే!

"నల్లనివాడు పద్మ నయనంబులవాడు కృపారసంబు పై
చల్లెడువాడు మౌళి పరిసర్పిత పింఛమువాడు నవ్వు రా
జిల్లెడు మోము వాడొకడు చెల్వల మానధనంబు దెచ్చె యో
మల్లియలార మీ పొదల మాటున లేడుగదమ్మ చెప్పరే!"

తెనుగునగల పురాణేతిహాసములలో భాగవతమునకుగల సర్వ ప్రజాను రంజకత్వము మఱి దేనికిని లేదు న్యాయముగా ఈ అనురంజకత్వము భాగ వతము కంటె భారతమునకే యెక్కువ ఉండదగినదికాని సార్వజనీన ప్రశస్తి భాగవతమునకు దక్కెను. దానికి కారణము లివి :

1. సంసార తరణోపాయముగా భారతము ఉపదేశము చేసిన పరమ ధర్మము దుష్కరమైన నిష్కామ కర్మయోగము. భాగవత ముపదేశించినది సుకరమైన భక్తియోగము. నిష్కామ కర్మ యోగము సామాన్యు డాచరింపదగి నది కాదు. అది నిజముగా మోక్షసాధనములలో ఉత్తమోత్తమమే యైనను తిక్కనవంటి యే పరిపూర్ణులకో తప్ప సామాన్య లోకమున కసాధ్యము. భాగ వతమున ప్రతిపాదింపబడిన భక్తియోగము సర్వప్రాణి సాధారణమైన తారక మంత్రము. నేటికిని ఆపద్వేళల గజేంద్ర మోక్షమును సంజీవినిగా జపించు వారున్నారు. గోపికా గీతములను భగవద్గీతకంటెను ఎక్కువగా నధ్యయనము చేయువారున్నారు. గొంతెత్తి ఆ ఘట్టముల యందలి పద్యములను పాడుకొనుట కంటె ఏ జపములును తపములును అధిక ఫలప్రదములు కావు.

2. తెనుగున భారతములోనున్న శిల్ప కౌశలము సర్వకళాసంపన్నులైన ప్రౌఢులరుగాక సామాన్యులకు అర్థముగాదు. కవిత్వమును గానముగా ఆలపింప దగిన పద్యములు భారతమున దొరకవు. ఆ గ్రంథమున పద్యముల సొగసు వరకే పద్యములు వ్రాయుట యనునది జరగలేదు. భారతములో సందర్భము నుండి విడదీసి ఏ పద్యమును ఆనందించుట పొసగదు. అది నిబిడమైన మూర్తి నిర్మాణము. ఇక భాగవత పద్యములు భజన కీర్తనలవలె, పెండ్లి పాటలవలె, ఏల పదములవలె అతిమధురములై ఎల్లరు ఎల్లవేళల పాడుకొనుటకు అనువై దేశ మెల్లెడల వ్యాపించినవి. ఆ పద్యములలోని శ్రుతి లయలు ఉచ్చారణ మాత్రము ననే మనస్సును లోగొనుశక్తి గలవి. ఏ పద్యమున కాపద్యమే ఒక కావ్య మనిపించుకొనుచుండును. శిల్ప నిర్మాణమున భారతముకంటె న్యూనమేయయ్యు భాగవత కవిత్వము ఎక్కువ లోకరంజకమగుటకు అందలి పద్యగత గీతియే కారణము.

3. భాగవతకవి అనుభవించిన దారిద్ర్యము, దాని నెదుర్కొని పోరాడిన ఆయన ధీరత్వము ఆశ్చర్యజనకములై లోకమునకు ఆ మహానుభావుని యెడ ఎక్కువ పూజ్యభావమును కలిగించెను. ఆ భావమే భాగవతమునకును సంక్ర మించెను. విమర్శకులు ఎంత కాదన్నను వ్యక్తియెడ గల గౌరవాగౌరవములు తత్కృతమైన కావ్యమునకు గూడ సంక్రమించుట మానవ సహజము. మఱి మన జాతి లక్షణమును బట్టి సంపన్నులకంటే దరిద్రులకే పెద్ద పూజలు జరుగు చుండును. ఇవిగాక మరి యేమైన కారణము లుండవచ్చును.

కవిత్వ పరామర్శ

పోతన కావ్యశిల్ప మర్యాదలకు కట్టుబడిన కవి గాడు. ఆ ధర్మములకు అతీతుడైన భాగవత శేఖరుడు. భాగవత పఠనవేళ ఈ మర్మమును గుర్తించు కొనక పోయినచో ఆ గ్రంథమును పూర్తిగా ఆమోదింపలేము. అసలు భాగవ తముననే సందర్భౌచితిని పాత్రౌచితిని కోల్పోయిన ఘట్టములు కొన్ని కలవు. అట్టివి అన్ని పురాణములకును సహజములే. ఒక ఉదాహరణమును చూడుడు:

హిరణ్యాక్షుని మరణమునకై విలపించుచుండిన అతని తల్లి దితిని ఓదార్చు సందర్భమున ఆమె రెండవ కుమారుడైన హిరణ్యకశిపుడు

సీ॥ "సర్వజ్ఞు డీశుండు సర్వాత్ము డవ్యయుఁ-
దమలుండు సత్యుఁ డనంత డాఢ్యు
డాత్మ రూపంబున నాక్రాంతమును దన
మాయా ప్రవర్తన మహిమ వలన

గుణములఁ గల్పించి గుణ సంగమంబున
లింగ శరీరంబు లీలఁదాల్చి
కంపిత జలములో కదలెడి క్రియదోఁచు
పాదపంబులభంగి భ్రామ్యమాణ

ఆ॥ చక్షువుల ధరిత్రి చలితయై కానంగఁ
బడినభంగి వికలభావ రహితుఁ
డాత్మమయుఁడు కంపితాంతరంగంబునఁ
గదలినట్లు దోచు గదలఁడతడు

అని ఆత్మతత్త్వము నుపదేశించుటేకాక, ఆ పైని శరీరానిత్యత్వమును గూర్చి యజ్ఞోపాఖ్యానమనెడి ఒక ఐతిహ్యమును ఉదాహరించును. ఈ పలుకులు నిత్యానిత్యవివేక కలిముచే పరమ భాగవతోత్తముడైన ప్రహ్లాదుని నానాబాధలు పెట్టి హింసించిన హిరణ్యకశిపుని నోట వెలువడ దగినవి కావు ఇందు పాత్రౌచిత్యము లేదు. అందుచేతనే పురాణములలో వక్తృ విశేష శ్రోతృ విశేషముల విశేష వివేచన చేయతగదని ఒకచో చెప్పితిని. మూలమున అట్లున్నను ఆ కథను ఆ సందర్భమును సవరించుటకు పురాణానువాదకులు ప్రయత్నింపరు. కాని మూలమున లేని ఇట్టి అసందర్భ వాక్యములే పోతనకూడ వ్రాసెను. ప్రహ్లాదుని గుణవర్ణనలో "కన్నుదోయికి నన్య కాంత లడ్డంబైన మాతృభావముచేసి మరలు వాడు" అనియు "భవ్య వయోబల ప్రాభవో పేతుడై కామరోషాదుల క్రందు కొనడు" అనియు వ్రాయుటలో ఔచిత్యము లేదు. ఆ బాలుడు పంచశరద్వయస్కుడనికదా కథలో చెప్పబడినది! అట్టి వానికి స్వపర కాంతాభేదము, కామ రోషాది భావన మొదలగు దుర్గుణములు లేవని చెప్పదలచుటయే న్యాయము కాదు. పరమ భావగతుల ప్రవృత్తిలో అట్టి సుగుణ సంపద ఒక అంశము. పోతన ఆ పద్యములలో వర్ణించినది ప్రహ్లాదుడనెడి బాలునికాక ఒక పరమ భాగవత శ్రేష్ఠుని అనుకొన్నచో ఆ పద్యార్థము ఆస్వాద్యమగును. కావున ఆయన ఈ కావ్యశిల్ప ధర్మములను పాటించిన కవి కాడు.

స్వభావముచే తిక్కన కవితా ప్రతిభ నాటకీయమైనట్లు పోతనది భావ కవితా ప్రతిభ. మరియు తిక్కనశైలి బుద్ధిగమ్యము, పోతన శైలి కర్ణపేయము. భాగవతము భక్తి ప్రధానమైన పురాణ మగుటయు, ఈ కవి వతంసుడు మహాభక్తుడగుటయు కారణములుగా అందలి భక్తులతో ఈయన కవితాత్మకు తాదాత్మ్యము కలిగి తానుగా, తానే వారుగా వర్తించుచున్నాడా? యనెడి ఊహను కల్గించును. అందును భక్తి శృంగార భావ పరిపోషణమునందు పోతన అతి మాత్రమునకు పాల్పడు భావలోలుడు. శ్రీకృష్ణుని బృందావన విహారాదుల వేళ

ఆనందమున ఉప్పొంగిన యమునా నదివలెనే, భాగవతమున వెల్లివిరిసిన శృంగార రస ప్రాధాన్యమునకు పోతనగారి భావలోలతయే ప్రధాన కారణము. పురాణేతిహాస కర్తలలో ఇట్టి భావావేశము కల వ్యక్తి ఇంకొకడు లేడు. ఈయన శృంగారము ప్రబంధ శృంగారము వంటిదిగాక జీవేశ్వరైక్య ప్రతిపాదకమగు ఆధ్యాత్మిక శృంగారమగుటచే ఆ రసరాజము భాగవతమున పరమ పవిత్రతను తాల్చినది.

ఆయనది స్త్రీ జనోచితమైన సరస కోమల హృదయము. సహజముగా భక్తులహృదయము స్త్రైణ సౌకుమార్యము కలది (Femininley tender). భాగవతమున స్త్రీ పాత్రల పలుకులేవి ఆలకించినను చెవులకు చల్లగా హృదయమునకు హాయిగా వినబడును. ఒక ఉదాహరణ: పాండవులు అశ్వత్థామను బంధించి తెచ్చి తనయెదుట పెట్టినపుడు నిరపరాధులైన తన పుత్రులను నిద్రలో చంపిన అతనిని పరుష వాక్యములతో చిత్రహింస చేయవలసిన ద్రౌపది దానికి విరుద్ధముగా తల్లివలె మృదువుగా మందలించిన వాక్యములలో గల మార్దవము పోతనగారి హృదయ మార్దవముయొక్క బహిర్గత రూపమే!

కం॥ "భూసురుడవు బుద్ధిదయా భాసురుడవు శుద్ధ వీరభట సందేహా
ద్గ్రేసరుడవు శిశుమారణ మాసుర కృత్యంబు ధర్మమగునే తండ్రీ!

శా॥ ఉద్రేకంబున రారు శస్త్రధరులై యుద్ధావనిన్ లేరు కిం
చిద్ద్రోహంబును నీకుఁ జేయరు బలోద్రేకంబుతోఁ జీఁకటిన్
భద్రాకారులఁ జిన్నపాపల రణప్రౌఢక్రియాహీనులన్
నిద్రాసక్తుల సంహరింప నకటా! నీ చేతులెట్లాడెనో!

సమస్త కళలకును మూలధర్మములగు శ్రుతి లయలను గవిత్వమున ఛందో నిబద్ధమగు శబ్దమెంతవరకు సాధింపగలుగునో పోతనవలె దృష్టాంత పూర్వకముగా చూపిన పురాణ కవి యింకొకడు లేడు. ఛందస్సంభవమైన మాధురి యాయనకువలె నింకొక కవికి లభ్యము కాలేదు. ఆయనకు గల శబ్దాలంకార ప్రియత్వము దీనికి మఱికొంత వన్నె పెట్టినది. మితిమీఱినచోట్ల నను ప్రాసము అర్థానౌచిత్యమునకుఁ బాల్పడిన పట్టులున్నను, సముచిత ప్రయుక్తమయినచోట్ల నది భాగవత కవితా గానమునకు మృదంగ వ్యాపారమును నిర్వహించుచున్నట్లుండును. కవి స్వేచ్ఛగాఁ బాడుకొను భక్తి గానమును, ఆ గానమున కనురూపమైన మధురాతి మధురమైన శబ్దమును, ఆ శబ్ద సంఘమునకు మకుటాయమానమైన యంత్య ప్రాసము గలసి భాగవత కవితా పఠనమును తాళమృదంగములతోడి గానసభగాఁ బ్రవర్తింపజేయును.

తిక్కన — పోతన

శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ గారొకసారి ప్రసంగవశమున తిక్కన ఆంధ్ర కవులలో సూర్యునివంటి వాడనియు, పోతన చంద్రునివంటి వాడనియు చెప్పిరి. అనగా ఆంధ్రలోకమునకు వీరిరువురు రెండు వెలుగులన్న మాట. ఆంధ్రజాతికి తెలుగు వేదములనదగిన మహాగ్రంథములను ప్రసాదించిన గురు మూర్తులు కేవల కవులు కాక ఇరువురును ప్రవక్తలని చెప్పదగిన ద్రష్టలు. హరిహరాభేదము, నిష్కామ కర్మయోగమును తిక్కనఉపదేశము. శ్రీకృష్ణ భక్తి యోగము పోతన మంత్రము. తిక్కన ఉపదేశమునకు బీజాక్షరములు 'సోఽహం', పోతన మంత్రమునకు 'దాసోఽహం' అయ్యు సిద్ధివేళ పోతనయు నద్వైతియే కాని, విశిష్టాద్వైతికాడు. సూక్ష్మముగా విచారించినచో ఆంధ్రుల మనః క్షేత్రముల యుగయుగములనుండి వేరు నాటుకొని యున్న ఈ రెండు ఆధ్యాత్మిక లక్షణములను (నిష్కామకర్మ, జ్ఞాన నిరూఢమైన భక్తి) ఈ ఇరువురి మహాకవులు తమ మహాగ్రంథములలో ప్రతిఫలింపజేసి తాము జాతికి ప్రతినిధులుగా నిలబడుటయే కాక తమ జాతి యాధ్యాత్మిక సంపదకువ్యక్త స్వరూపమును నిలువబెట్టిరి.

పోతన జీవితము తిక్కన జీవితము వలె పరిపూర్ణమైనది కాదు. ఆయన నిస్పృహత్వము వల్ల ఐహికానుభవము దూరమైనది. ఈ కొఱతయే ఆయన కళా దక్షతలోను లోటు దెచ్చినది. ఆ ఉభయసిద్ధియే తిక్కనను శిల్పపారంగతుని జేసినది. లోకమును ప్రకృతిని కన్నార చూచి మనసార ననుభవించిన కవికి గలుగు అనుభవములు శిల్ప నిర్మాణములో యెంతో సహాయకారి యగును. దీని యెడ విముఖతగల కవి, సృష్టికి ప్రతిసృష్టి యనదగిన శిల్ప నిర్మాణములో కృతహస్తుడగుట సంశయాస్పదము. జీవితానుభవ మెంత విశాలముగ నున్న కవితా ప్రపంచ సృష్టి యంత గంభీరముగా సజీవముగా నుండును. నిస్పృహు లైన కవులు కాల్పనిక లోకములను సృష్టింపకలరే కాని స్వాభావికమైన మానవ లోకమును సృష్టింపలేరు. అసలు కళా భేదములలోనే స్వాభావిక మని యొకటి కాల్పనిక మని యొకటి - రెండు కలవు ఈ రెంటిలో మొదటిది తిక్కన కళ; రెండవది పోతన కళ. స్వాభావిక కళ యనగా చూచినది చూచినట్లు చిత్రించుట కాదు. అట్టి చిత్రణము శిల్పమే కాదు. శిల్ప ప్రపంచ మెప్పుడును జగదతీతము గనే యుండును. స్వాభావిక శిల్పి ఆ అతీతమును లక్ష్యముగా నుంచుకొని మానవు నక్కడకు గొంపోవుచూ, ఈ వాస్తవ జగత్తు కూడ చూపుచుండును. అనగా ప్రత్యక్ష జగత్తును ప్రతిఫలింపజేయుచునే ఆదర్శ జగత్తు సృష్టింపగల డన్నమాట. ఇక కాల్పనిక శిల్పి ఈ ప్రపంచమును సరకుగొనడు. అతని లక్ష్యము

వలెనే ఆతని సృష్టియు లోకాతీతమే. ఈ ఇరువురకు గల ఈ భేదము సామాన్య స్థూల ధర్మముగా జెప్పినదే కాని ఏకాంత లక్షణముకాదు. తిక్కన పూర్తిగా నేకాంత వాస్తవిక శిల్పియనిగాని, పోతన ఏకాంత కాల్పనిక శిల్పియని కాని దీని యర్థము కాదు. ఈ భేదము వారి మనో ధర్మములలోనే యున్నది. సహజముగా ఉత్తమ నాటక కవి విధిగా స్వభావమునే ఆశ్రయించి నడచును. ఉత్తమ భావ కవి నిరంతరము ఆదర్శ జగత్తునే ఆశ్రయించును.

హృదయమున పొంగి పొరలిన రసభావముల నెప్పట్టున వట్టిపోనీక యొక బిందువును సముద్రముగా విస్తరింపజేయు శక్తి పోతనది. వెల్లి విరిసిన భావోద్రేకమును మహాకవి యెంతవరకు నిగ్రహించుకొన గలడో ప్రదర్శించిన వాడు తిక్కన. భావ పరిప్లుతి రసస్ఫూర్తికి దోహదమైనట్లే భావ నిగ్రహము కావ్యకళాసిద్ధికి ప్రాథమిక ధర్మము. రసము పేర కళా న్యూనతగాని, కళా వ్యాజమున రసలోపముగాని కలిగినపుడా రెండును వర్జనీయములే! ఆ సామరస్య సంపాదనమే ఉత్తమ కవితకు ముఖముద్ర భావకవులలో పెక్కురకు హృదయములు రస నిమగ్నములైనట్లే దృష్టియు అశ్రుపూరిత మగును. నీరుగ్రమ్మిన ఆ కన్నులతో వారు వర్ణ్య వస్తువును సమగ్రముగా చూడజాలరు. అనగా బుద్ధి జ్యోతి మసకమసకలాడి కథార్పితములైన వస్తువుల సముచితాంగ ప్రత్యంగ స్థానాది ధర్మములను చక్కగా చూడజాలదు. తిక్కనకువలెనే పోతనకును శిల్పసిద్ధి యున్నచో ఆయనను మించిన కవి ఈ ప్రపంచమున నుండెడివాడు కాడు. విధివిలాస మట్టి సమగ్రత నుండనీయదు.

తిక్కన లోక ప్రవృత్తి యందువలెనే కావ్యము నందును వ్యక్తావ్యక్త స్వరూపుడుగా పట్టువడియు, పట్టువడక నడచును. ప్రతి వాక్యమునందును ఆయన మూర్తి స్ఫురించుచునే యుండును. మరల కాదనిపించుచుండును. ఇక పోతనయో సంసారమున పట్టువడకపోయినను కవిత్వమున స్పర్శ మాత్రముననే చేతికందును. నాటక కవులకును భావ కవులకును గల ముఖ్యభేదమిదియే!

భోగినీ దండకము

ఒక వేశ్యయువతి సుందరాకారుడైన సర్వజ్ఞ సింగమ నాయకుని వలచి, వలవంతకు లోనై వ్యథ చెందుచుండగా ఆమె తల్లి అది కులాచార విరుద్ధమని కుమార్తెను మందలించి హితము గరపును. ఆ తరుణి తల్లి మాటలను సరకు గొనక తెగించి యెటో నాయకుని సన్నిధానమునకేగి పాదములపైబడి తన్నేలుకొమ్మని అర్థించును. అతడు ఆమె ననుగ్రహించి ఏనుగుపై నూరేగించి ప్రియురాలిగా స్వీకరించి అనుగ్రహించును. ఈ కథాలేశమే ఇందలి ఇతివృత్తము.

ఇందు వేశ్యమాత పుత్రికకు చేయు హితోపదేశము చాల సొగసుగా నుండును. ఇది పోతన కృతముగా గ్రంథాంతమున ఈ క్రింది పద్యము కలదు:

ఉ॥ "పండిత కీర్తనీయుడగు బమ్మెర పోతన యాసుధాంశు మా
ర్తాండ కులాచలాంబునిధి తారకమై విలసిల్ల భోగినీ
దండకమున్ రచించె బహుదాన విహర్తకు రావు సింగ భూ
మండల భర్తకున్ విమత మానవనాథ మదాపహర్తకున్."

ఈ సింగ భూపాలునకే సర్వజ్ఞ సింగుడను బిరుదు కలదు ఇతని తండ్రి అనపోతనాయకుడనియు. తాత సింగభూపాలుడనియు ఈ దండకముననే కలదు. ఇతని కాలము 1430 - 1475. శ్రీనాథుడు-

"ఎట్లు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద
రావు సింగ మహీపాలు దీవిశాలు
నిండు కొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సకల సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ!"

అని సరస్వతిని వేడుకొనుట ఈ రాజును సందర్శించబోవు సందర్భముననే. 1475 సంవత్సరము వరకు రాజ్య మేలినను ఈ వేశ్యా ప్రణయగాథ అతని అపర వయస్సున కాక కౌమార దశలోనిది కాదగును. కానిచో ప్రాయంపు టౌచిత్యమే యుండదు. అప్పట్ల రాజ్యపాలన ఆరంభకాలమున యెప్పుడో జరిగి యుండును. ఈ దండకము పోతనయే వ్రాసిన దగుచో ఆయనకూడ ముప్పది సంవత్సరముల ప్రాయము వాడగును కాబట్టి పోతన శ్రీనాథునికంటె 15-20 సంవత్సరములు చిన్నవాడు. పోతన శ్రీనాథ సర్వజ్ఞసింగులు సమకాలికులగుట యథార్థము. చిన్ననాడు ఈ దండకము వ్రాసి పెట్టిన చనవు బలిమినే సింగమ నాయకుడు భాగవతమును తన కంకిత మిమ్మని అర్థించుటయు, ఆయన నిరాకరించుటయు జరిగి యుండవచ్చును.

ఇది పోతన కవిత్వమగునా? కాదా యని చిరకాలమునుండి వివాదము కలదు. ఎన్నికడగండ్లకైన నొప్పుకొని భాగవతమును నరాంకితము జేయని ఈ స్వార్థత్యాగి, యీ మహాభక్తుడు రావు సింగమహీపాలుని వేశ్యపై దండకమును వ్రాసెననుట సహింపలేక విమర్శకులు కొందరది పోతన కృతము కాదందురు. ఇతర కవులకు ప్రయత్న సాధ్యమును భారతకవి కాజన్మసిద్ధము నగు ననుప్రాసాలంకార మీ దండకమున ప్రతి పంక్తిలోను పరిస్ఫుట మగుచున్నది. అదిగాక కర్తృనామము సయితము పోతనదిగానె గ్రంథస్థమయి యున్నది కావున దీనిని పోతన వ్రాసి యుండవచ్చును. ఆ రోజులలో కీర్తి హేతువులుగా పరిగణింప బడినట్టియు, రాజానుగ్రహకారకములైనట్టియు నిట్టి

రచనలు దండకాదులు పెక్కులు గలవు. ఈ రచనవలన పోతన కీర్తికి కళంకముగాని ఆయన భక్తికి మాలిన్యముగాని అంటదు. చిన్నవయసున విద్యాప్రభువగు నారాజు కోర్కెపై ఆ దండకమును వ్రాసియుండవచ్చును. గ్రంథమును నరాంకితము చేయగూడదను నియమము వయః పరిణామమునుబట్టి కలుగు సంస్కారము కావచ్చును. అదిగాక ఆంధ్ర కవులలో చాలామంది రాజుల కోర్కెలనుబట్టి వారి ప్రియురాండ్రపై పట్టపు దేవులపై అనేక శృంగార దండకములను వ్రాసి యిచ్చిరి. రాజులు కోరిన చిత్ర పటములను రచియించెడి చిత్రకారులుండగా, వారిని కాదని వీరినే తిరస్కరించుటకు హేతువుండరాదు. అది వేశ్యాచిత్రమనికాని శృంగార ప్రధానమనికాని యా చిత్రకారుడు నీకవియు నేవగించుకొని యుండరు. మఱి ఈ వేశ్యలు నేటి భోగమువాండ్రు కారు. వారికి పట్టమహిషితో సమానమైన గౌరవ ప్రపత్తులుండెడివి. తంజావూరిలో మధురవాణి, రంగాజమ్మ మొదలగు వేశ్యలు సమస్త విద్యా సంపత్తిచే సభలలో నగ్రస్థాన మలంకరించిన మహనీయురాండ్రు. ప్రతాపరుద్రుని ప్రియురాలు మాచల్దేవి గొప్పదనమును శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామమున వర్ణించెను గదా! ఆ మర్యాదలు ఆ కాల ధర్మములు వేరు. నేటి యాచారములను బట్టి వాటిని తిరస్కరించుట తప్పు.

భోగినీ దండకము వంటి కొన్ని తెలుగు దండకములు :

1 చంద్రకవి - మైసూరు రాజైన కృష్ణ ప్రభువు నాస్థానకవి (పద్మావతీ దండకము)

2. నుదురుపాటి సాంబన్న - పుదుకోటలోని తొండైమాన్ ఆస్థాన కవి (చంద్రాననా దండకము)

3. లక్ష్మీదాస కవి - పద్మినీ దండకము (కూర్మేటి రాయప్ప అను సంపన్నుని కోర్కెపై వ్రాసినది)

4. గణపవరపు వెంకట కవి - విద్యావతీ దండకము. ఇట్టివి పెక్కులు.

దండకములు :

పాటలవలె పదములవలె దేశమంతటా వ్యాపించి వాఙ్మయముగ బరిగణింపబడుచున్న రచనలలో దండక మొకటి. శతకములలోవలె దండకములలో కూడ సగపాలుకంటే నెక్కువ భక్తిపరములయి యున్నవి. ఆ భక్తి భావము వీటిలో స్తోత్రరూపము దాల్చును. వాఙ్మయ వ్యవస్థాపకులైన పెద్ద కవులు సైతము తమ తమ గ్రంథములలో వీనిని స్తోత్ర పరముగానే రచించిరి. భారతా

రణ్యా పర్వమున ఈశ్వర దండకము, నైషధ మందలి భీముని సరస్వతీ స్తోత్రము. కళా పూర్ణోదయ మందలి మణికంధరుని శ్రీకృష్ణస్తోత్రము మొదలైనవి.

ఇక ప్రత్యేక దండకశాఖలో ప్రధానములైనవి మహాలక్ష్మి దండకము, ఆంజనేయ దండకము, నృసింహ దండకము మొదలైనవి. ఇవి ఆపన్నివారకములని ప్రజల నమ్మకము. ఇవికాక సాంఘికములగు తేలిక దండకములును గలవు. వింతలు విశేషములు జరిగినపుడో, దేశోపద్రవములు వాటిల్లినపుడో, నవ్వులాటకో, మొట్టికో ఆయా ప్రాంతీయులు వ్రాసిన దండకము లట్టివి ఉప్పెన దండకము (బందరు), జమాబంది దండకము మొదలగునవి.

వీరభద్ర విజయము

భాగవతములో దక్షాధ్వరధ్వంస సందర్భమున పోతన చేసిన శివనిందా పాపము సమసిపోవుటకై ఆయన ఈ వీరభద్ర విజయమును రచించెనని లోకమున ఒక పుక్కిటి పురాణము గలదు. ఆ విషయమే వీరభద్ర విజయమున షష్ట్యంతములకు పూర్వము ఒక పద్యములో నున్నది. ఆ పద్యమిది :

ఉ॥ "భాగవత ప్రబంధమతి భాసురతన్ రచియించి దక్షదు
ర్యాగ కథా ప్రసంగమున నల్పవచస్కుడనైతి తన్నిమి
త్తాగత వక్త్రదోష పరిహారముకై యజనైకశైవ శా
స్త్రాగమ వీరభద్ర విజయంబు రచియించెద వేడ్కనామదిన్."

ఈ పద్యము కొన్ని వ్రాతప్రతులలో లేదట లేని మాటయే నిజమైయిది ప్రక్షిప్తమేయయి యుండినచో గ్రంథ రచనా వివాదము సగము పరిష్కారమగును ప్రక్షిప్తము కాదనెడి వాదమును ఈ పద్యమును బట్టియే గ్రంథము పోతన కృతముకాదని పూర్వపక్షము చేయవచ్చును. ఎట్లనగా భాగవతమును శివనింద చేసినవాడు దక్షుడుగాని పోతనకాదు. పాత్ర నోట పల్కించిన దుర్వాక్య పాపఫలము రచయిత అనుభవింపవలసినవాడే యయినచో కవులందరును పుణ్యపురుషులనే పాత్రలుగా నెన్నుకొని వారినోట వారినోట వెడలెడి సద్వాక్యములతోనే కథలు నడుపవలసి వచ్చును ఇది అసంభవము కదా! రామాయణమున రావణునిచే కథాపశమున సీతారాములను నిందింపజేసిన వాల్మీకి పాపప్రాయశ్చిత్తము చేసుకొనవలెనా? మఱి ఈ భాగవతముననే ఆ దక్షాధ్వర ధ్వంసముననే నందికేశుడు వేదములను, దేవతలను అతి పరుషముగా దూషించెను. శివనిందా పాపమువంటిదే ఈ వేదనిందా పాపము కూడ! వీరభద్ర విజయరచనతో శివనిందా పాపము పోవుట నిజమేని మరి ఈ వేదనిందా పాపము పోవుటకు పోతన ఇంకొక గ్రంథమును వ్రాయవలె గదా!

ఇవన్నియుగాక గాక యీ వీరభద్ర విజయమునసే దక్షాధ్వర ధ్వంస కథనము మరల కలదు కదా! వీరభద్ర విజయమునకు ఆ దక్షాధ్వరమే పూర్వరంగము. మరి ఇయ్యెడను ఆ దక్షుడు శివనింద చేయవలసివచ్చెను. అట్లు చేయనిచో కథయే నడువదు. అందుచే యీ గ్రంథము రచించుటవలన పోతన రెండుమార్లు శివనింద చేసినవాడయ్యెను కావున యీ గ్రంథ రచనకు శివనిందా పాప ప్రాయశ్చిత్త వ్యాజము కారణము కాజాలదు. ఆపై పద్యమును లోకవదంతిని విస్మరించి యీ గ్రంథ రచనా విషయమును పరిశీలింతము.

ఈ గ్రంథ రచనకు పోతనను ప్రోత్సహించినవారు ఆయన గురువైన ఇవటూరి సోమశేఖరుడు. ఆ గురువు పోతనతో-

తే॥ "......ఇప్పుడు మాకెల్ల నూహలోన
వింతపండువు బోలెను వీరభద్ర
విజయమెల్లను వినగడు వేడ్కయయ్యె
నది దెలుంగున రచియింపు మభిమతముగ.

ఆ.వె॥ పిన్నవాడననియు బెక్కు సంస్కృతులను
విననివాడననియు వెరపుమాను
మత్ప్రసాద దివ్య మహిమచే నెంతైన
కవిత చెప్పలావు గలదు నీకు"

అని పలికెను. దీనిని బట్టి పోతన భాగవతానంతరమున కాక పిన్ననాడే యీ గ్రంథమును గురు నాదేశము ప్రకారము వ్రాసి యుండవచ్చును. కాని అట్లగుచో శివనిందకును, యీ రచనకును ఏమియు సంబంధములేదు. కాని తీరని సందేహమొకటి కలదు. ఈ రచనా కాలమునాటికి పోతన ఇంచుమించు వీరశైవుడని చెప్పదగిన పరమమహేశ్వరుడు అందుకు నిదర్శనముగా అవతారికలో పద్యములు గలవు. మరి ఆ అవతారికలోనే "జనక శిక్షిత నిహితాక్షరాభ్యాసుండను" అని చెప్పుకొనెను. అనగా తన తండ్రియే తన విద్యా గురువు అని దాని అర్థము. అదియునుగాక గద్యలో "శ్రీ మన్మహామహేశ్వర ఇవటూరి సోమనారాధ్య దివ్యశ్రీ పాదపద్మారాధక కేసనామాత్య పుత్ర పోతయ నామధేయ ప్రణీతంబైన" అని సోమనారాధ్యుని గురుత్వమును ఉగ్గడించుకొనెను. ఇక భాగవతములో ఇందుగల వీరశైవ భక్తుల నామస్మరణమైనను లేదు. తండ్రి గారు చేసిన విద్యా గురుత్వమును విస్మరించి సహజపాండిత్యుడవని చెప్పుకొన్నాడు తొలినాటి వీర మహేశ్వరుడు ప్రౌఢ వయస్సున వైష్ణవము పుచ్చుకొని, విద్యాగురువు మత గురువు తలపునకురాని రెండవ జన్మ ఎత్తెనా? అనెడి సంశయము పోతన యెడ

తాత్పర్యముగల విద్వల్లోకమును మిక్కిలి బాధించును. ఈ సంశయము తీర్చ గల సోపపత్తికమైన వాదము ఇంతవరకు వెలువడలేదు.

ఇంకొక విషయము. భాగవతమున కానవచ్చు పోతనగారి కవితా లక్షణ ములు యీ గ్రంథము మచ్చునకైనను కానరావు. ఇది పిన్ననాటి కవిత్వము కనుక భాగవతశైలి యీ గ్రంథమునాటికి పరిణమింపలేదేమో అని అనుకొంద మన్నను అది పొసగదు ఏమన పరిణామదశయందలి శైలి విశేషములు ఆరంభ దశయందు అంకురములుగా పొడగట్టుచునే ఉండును మొదట అంకురములేని పరిణామము ఎయ్యెడను జరగదు.

జక్కన

విక్రమార్క చరిత్ర

ఇతని విక్రమార్క చరిత్ర వెన్నెలకంటి సిద్ధన మంత్రికి అంకితమీయ బడినది. ఆ కృతిపతి 1423 నుంచి 1447 వరకు విజయనగర రాజ్యమును పాలించిన ప్రౌఢ దేవరాయల కాలములో, ఉదయగిరి దుర్గాధిపతిగానో, ఆ దుర్గ పరిపాలకుని మంత్రిగానో పెద్దపదవి యందుండిన ఒక సంపన్నుడు. ప్రౌఢ దేవరాయని ప్రధానమంత్రియు దండనాయకుడైన చామనామాత్యుడు ఈ సిద్ధయ మంత్రికి చామరచ్ఛత్రాందోళికాది రాజపరిచ్ఛదములనిచ్చి గౌరవించినట్లు యీ గ్రంథమున కలదు. శ్రీనాథునకు ముత్యాలశాలలో కనకాభిషేకముచేసిన విజయ నగర ప్రభువు యీ ప్రౌఢ దేవరాయలే. కావున జక్కన శ్రీనాథునకు సమకాలి కుడు. వయస్సున వారిరువురిలో ఎవరు జ్యేష్ఠులో చెప్పలేము. బహుశః సమవయ స్కులై యుండవచ్చును.

విక్రమార్క చరిత్ర అనెడి యీ గ్రంథమునకు ఉజ్జయినీపురము నేలిన విక్రమార్క చక్రవర్తి కథానాయకుడు. ఆ చక్రవర్తి చారిత్రక పురుషుడైనను అతని చూర్చి చెప్పబడిన ఇందలి కథలు చారిత్రకములుగా కన్పట్టవు. వాటిలో కొన్నిట లేశమాత్రముగానైన వాస్తవికత ఉండిన ఉండవచ్చునుగాని అతిమా నుషమైన ఆ కథా సముద్రమునుండి ఆ లేశమును ఉద్ధరించుట అసాధ్యమైన కృత్యము. కావున యీ గ్రంథము చారిత్రక పురుషుని పేరుమీద ఉన్నను గ్రంథ విషయము మాత్రము చిత్రాఖ్యాన జాతిలో చేరును. తెలుగులో దీనికి సాటిరాగల పూర్వ గ్రంథము కేతన దశకుమార చరిత్ర మొక్కటియే. దాని యందువలె దీనియందును చిత్ర విచిత్రములైన సాహస కృత్యములే వర్ణింప బడినవి. అయితే దశకుమార చరిత్రలో ఆ సాహస కార్యములు నాయకునితో పాటు అతని మిత్రులు కూడ నెరవేర్చినవి. ఈ గ్రంథమున ఆ సాహసము లన్నియు నాయక కృతములే. మరి దశకుమారచరిత్ర కథలలో విక్రమార్క కథలో నున్నంత ఉదాత్తత లేదు ఈ సాహస కార్యములను బట్టియే విక్ర మార్కునకు సాహసాంకుడను బిరుదు కల్గినది కాబోలు! తన పేరుమీద ఒక శక మును నెలకొల్పిన విక్రమార్క చక్రవర్తి క్రీ. పూ. మొదటి శతాబ్దమున ఉజ్జ యిని రాజధానిగా సామ్రాజ్యమును పాలించినట్లు చరిత్ర ప్రసిద్ధమే. ఆ అంశ

ముతోపాటు వరరుచి, భట్టి, భర్తృహరి అనెడి ముగ్గురు మహానుభావులు అతని ఆస్థానమును అలంకరించినట్లు లోకవదంతి కలదు. అది యెంతవరకూ చారిత్రక సత్యమో లోకమెరుంగదు. ఆ నలుగురును సోమరులుగా సమర్థించెడి కథ యీ గ్రంథారంభముననే కలదు దాని సారాంశమిది-

శృంగార శేఖరుడను ఒకరాజు మధురాపురమును పాలించుచుండెను. అతని ఆస్థానమునకు విద్యా వినయసంపన్నుడును, సుందరాకారుడునైన ఒక బ్రాహ్మణ కుమారు డేతెంచెను అతని పేరు చంద్రగుప్తుడు. రాజాతనిని సర్వ విధములు మన్నించి ఒక కారణమున అతనికి తన పురోహితుని యొక్కయు, తన యొక్కయు, తన కోశాధికారి యొక్కయు, సేనాధిపతి యొక్కయు పుత్రికలను ఇచ్చి వివాహములుచేసి తన రాజ్యమున కొంతభాగము నర్పించెను. ఆ నలుగురు కన్యలును క్రమముగ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య. శూద్రకుల సంజాతలు కనుక ఆ నలుగురకు జన్మించిన నలుగురు కుమారులు క్రమముగా ఆ కులముల వారే అయిరి. వారిలో వరరుచి బ్రాహ్మణ యువతికిని, విక్రమార్కుడు క్షత్రియ యువతికిని, భట్టి వైశ్య యువతికిని, భర్తృహరి శూద్ర యువతికిని జన్మించిరి. తండ్రియైన చంద్రగుప్తుడు తన కుమారులను సర్వ విద్యాపారంగతులను జేసి రాజ్యభారము వారికప్పజెప్పి తాను తీర్థయాత్రలు సేవింపబోయెన. తండ్రి ఆనతిని విక్రమార్కుడు పట్టాభిషిక్తుడై భట్టిని మంత్రిగా జేసికొనెను. వరరుచి ఆస్థాన విద్వాంసుడయ్యెగాబోలు. భర్తృహరి జనకుని ఐశ్వర్యమును అనుభవించుచు సుఖజీవనము చేయుచుండెను. కాని కొంతకాలమునకు భర్తృహరి తన భార్యయగు ఉనంగసేన అనెడి దుశ్శీలచే వంచితుడై సంసారమును రోసి తపస్సున కేగెను ఆ సందర్భముననే ఆ విరక్తుడు సమర్థుడైన మంత్రి రాజునకు శ్రీరామరక్ష కాగలదని అన్నకు ఉపదేశించి అందుకు నిదర్శనము ససేమిరా కథ చెప్పెను విక్రమార్కుని జననాదికమును గూర్చిన ఈ కథ కల్పితమో చారిత్రకమో తెలియదు. ఆ పై కథలన్నియు ఆ రాజు చేసిన సాహస కార్యములకు సంబంధించినవి ఈ గ్రంథమున విక్రమార్కనాయకములైన అట్టి కథలు సుమారు పది కలవు అవి అన్నియు ప్రధానముగా ఆ రాజు యొక్క (సాహసము, వదాన్యత, త్యాగము, పరహితచింత, బుద్ధి కౌశలము, ఉపాయశాలిత్వము, కార్యదక్షత, ఉత్సాహము, వశీకరణ చతురత, సరసత్వము, పరాక్రమము ఆదిగాగల) అసాధారణ గుణవిశేషములకు ఉదాహరణములుగా చెప్పబడినవి. అంతేగాని చారిత్రకముగా ఆతడు నిర్మించిన సామ్రాజ్యము గురించియు, ఆస్థానము గురించియు వినదగిన అంశములు ఇందు దొరకవు పేరునుబట్టి ఇది చారిత్రక కావ్యమని భ్రమపడరాదు.

సంస్కృతమున విక్రమార్క చరిత్ర యనియు, భేతాళ పంచవింశతి యనియు పేర్లతో విక్రమార్కునకు సంబంధించిన కథలు గల గ్రంథములు కలవు. వాటిలో మొదటి దానిలో గల కొన్ని కథలతో ఇందలి కథలకు వస్తు సామ్యము కలదు. అంతమాత్రమున అది ఈ గ్రంథమునకు మాతృకయని చెప్ప జాలము. మరి జక్కన ఇవి ఒక సంస్కృత గ్రంథమునకు అనువాదము అని గాని స్వతంత్ర రచన అనిగాని అవతారికలో చెప్పలేదు. అందుచే ఇందు చాలా భాగము అతని స్వంత రచనయే యని ఊహింపవచ్చును.

ఇపుడు లభ్యమైయున్న "విక్రమార్క చరిత్ర" యనెడి సంస్కృత వచన గ్రంథము కాదంబరివలె, హర్ష చరిత్ర వలె ప్రౌఢశైలి కలది కాదు. దాని శైలి కొంత పంచతంత్ర శైలిని కొంత దశకుమార చరిత్ర శైలిని పోలి మధ్యమ ఫణితిని అలరారుచుండును. చిత్రాఖ్యానములకును నీతి కథలకును అట్టి శైలియే సముచితమైనది. ఆ కథలు ఈషద్భాషా పరిచయము గల సామాన్యులు తమంత చదువుకొని ఆనందించుటకు ఉద్దేశింపబడినవి. అంతేగాని కావ్య నాటకాదుల వలె గురువుల నాశ్రయించి పాఠము చదువుకొనుటకు ఉద్దేశింపబడినవి కావు. జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర పద్యమయము గావున ఆ కథలనే ఇతడు ప్రౌఢముగా ప్రబంధ శయ్యలో సంతరించుటకు ప్రయత్నించెను. ఈ క్రింది పద్యము అతని సంకల్ప మట్టిదే యని చెప్పుటకు తార్కాణము :

చ॥ తలవ దదీయ నాయకవితానము కంటెను సాహస క్రియా
కలిత వదాన్యతాదిగుణ గౌరవ రేఖల విక్రమార్క భూ
తలపతి యెక్కుడై నెగడ దచ్చరితంబు ప్రబంధ శయ్యగా
దెలుగున జెప్పి యా కృతిపతిత్వము మా కొడగూర్పు నేర్పునన్.

ప్రబంధ శబ్దమునకు నిర్వచనమేమి? దానికి లక్ష్య భూతములైన గ్రంథములేవి? అనెడి ప్రశ్నలను గురించి స్థలాంతరమున చెప్పెదను. ఇచ్చట జక్కన ఉద్దేశించిన ప్రబంధ శయ్యకు అర్థము కావ్యోచితమైన శైలి అని చెప్పకొనిన చాలును. వాఙ్మయములో కావ్యశైలికి ప్రధానముగా కావలసినది రసవత్త. రెండవది అంకారిక శబ్ద విన్యాసము. కావున చక్కని పద గుంభనము రససంపాదనము గల రచన ప్రబంధ మనిపించుకొనును. అంతేగాక ఆ రచన ముక్తకాది చాటుపద్యమయము కాకుండ, వస్తు నిబద్ధమై యుండవలెను. ఆ వస్తువు యథావస్థముగా సముచిత వర్ణనలతో అలంకరింపబడవలెను. ఇట్టి గుణ విశేషములు కలదానినే జక్కన ప్రబంధశయ్య యని నిర్దేశించి ఊహించి యుండవచ్చును.

యదార్థమైన ఉత్తమ ప్రబంధము ఈ శయ్యా మాత్రము చేతనే సిద్ధి పొందదు. దానిలో పాత్ర చిత్రణము ప్రత్యక్ష కల్పమైన నాటకీయత మొదలగు ఇతర శిల్ప విశేషము ఉండును. ఆ శిల్ప నిర్మాణము రాబోపు ప్రబంధ యుగమునందు మహాప్రబంధ కర్త లనిపించుకొన్న చాల మంది పెద్ద కవులకే వశమయిన కృత్యము కాదు. ఇక యదార్థమైన ప్రబంధావతరణము జరిగీ జరగని కాలములో పుట్టిన విక్రమార్క చరిత్ర యనెడి కథల సంపుటిలో ఆ శిల్పము నాశించుట నిష్ప్రయోజనము. జక్కన చక్కని వెలితిలేని పదముల కూర్పుతో సుబోధముగా మల్లెపూల గుబాళించు సమాసములతో పద్యము వ్రాయ గల మేటికవి. ఒకచో చెప్పినది మరియొకచో చెప్పవలసి వచ్చినప్పటికిని పునరుక్తి దోషమును రానీయక క్రొత్తదనమును వెలయింపగల నేర్పరి. సంస్కృతాంధ్రముల రెండింటను సమానాధికారముగల శబ్ద సామాగ్రి సంప న్నుడు. పూర్వకవులందరివలెనే నానా శాస్త్ర వైదుష్యముగల మనీషి. ఈ గుణ ముల కలిమివల్లనే స్తుతిపాత్రమైన పూర్వకవి వర్గమున గణింపబడెను.

విక్రమార్క చరిత్రమునే జక్కన తరువాత అర్ధశతాబ్ది కాలములో కొఱవి గోపరాజనెడి మఱియొక కవి సింహాసన ద్వాత్రింశిక యనెడి పేరుతో రచించెను. ఈ రెండు గ్రంథములకు గల భేద సాదృశ్యములను కొఱవి గోప రాజు ప్రకరణమున జెప్పెదను.

అనంతామాత్యుడు

అనంతుడు జక్కనకు వలెనే శ్రీనాథునకు సమకాలికుడు కవి సార్వభౌమునికంటె వయస్సున 5-10 సంవత్సరములు చిన్నవాడని చెప్పవచ్చును.

ఇతడు భోజరాజీయ మనెడి ఒక కథా కావ్యమును, ఛందోదర్పణమనెడి ఒక ఛందశ్శాస్త్రమును, (దీనికే అనంతుని ఛందస్సని పేరు. దానిలో కొంత వ్యాకరణ విషయము కూడా కలదు.) రసాభరణము అనెడి ఒక అలంకార శాస్త్రమును రచించెను ఈ మూడు గ్రంథములును వరుసలోనే రచింపబడెను. ఎట్లనగా రసాభరణమున ఛందశ్శాస్త్రమును, ఛందశ్శాస్త్రమున భోజరాజీయమును పేర్కొనబడినవి. మూడవదియగు రసాభరణ రచన శాలివాహన శకము 1356 (క్రీ శ. 1434) సంవత్సరమున పూర్తియైనట్లు కవియే ఈ క్రింది పద్యమున వ్రాసెను.

శా॥ జానొందన్ శక వర్షముల్ ఋతుశర జ్యాలేందువై యొప్పన
యానందాబ్దమునందు మాఘమున గృష్ణైకాదశీభౌమయు
క్తానామామృతవేళ నీ కృతి యనంతాఖ్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండన్ ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తి పూర్వంబునన్.

రసాభరణ జనన వత్సరమైన క్రీ శ.1434కు పూర్వము తక్కిన రెండు రచింపబడి యుండుటచే మొదటిదైన భోజరాజీయము 1425-30 మధ్యకాలమున పుట్టి ఉండును.

అనంతామాత్యుని ముత్తాత బయ్యన, తిక్కయజ్వచే భవ్య భారతి యని బిరుదు పొందిన మహాకవి. ఆ బిరుదము తమ వంశమునకే ఒక అలంకారముగా అనంతామాత్యుడును ఆతని పూర్వులును భావించి యుందురు. అనంతుడా బిరుద ప్రదానము నిట్లు కొనియాడుకొనెను:

చ॥ క్షితిగతు కర్తృతా మహిమ చేకొని పంచమ వేదమైన భా
రతము తెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నత చరితుండు తిక్క కవినాయకుఁ డాదటమెచ్చి భవ్య భా
రతి యన బేరుగన్న కవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుడే!

ఈ బయ్యన కవి ఏ మహా కావ్యమును వ్రాసి తిక్కనగారిని మెప్పించెనో ఊహించుటకైనను ఆధారములు లేవు. కాని ఆ బిరుదప్రదానము తనకొక వర

ప్రసాదముగా ఆ భవ్య భారతి శిరసావహించి యుండును. కావుననే మనుమునికి తిక్కనయని పేరు పెట్టుకొనెను. ఆ తిక్కన కుమారుడే ఈ అనంతుడు. తన తాత తండ్రులు, తాను తిక్కన సోమయాజిని నిష్కళంక భక్తితో పూజించిరి. గావుననే ఈ కవికి కావ్యశిల్ప నిర్మాణమున తిక్కనగారి పరోక్ష గురుత్వము లభించినది.

భారతదేశమున చరిత్ర ప్రసిద్ధుడైన భోజరాజు మన రాజ నరేంద్రునకు ఇంచుమించు సమకాలికుడు. ఆయన ధారానగరము రాజధానిగ లాట దేశమునకు రాజై అద్వితీయమైన కీర్తిని సంపాదించెను. ఆయన యశమునకు కారణమైనవి ఇతర రాజులకువలె యుద్ధ విజయములు, శత్రు సంహారములు, రాజ్య విస్తీర్ణ ములు కావు. ఆయన విస్తరింపజేసినట్టియు, ఆయన యశమునకు అమరత్వ మిచ్చినట్టియు సామ్రాజ్యము సారస్వత సామ్రాజ్యము.

భోజుడు మహాకవుల కాశ్రయ మిచ్చిన భాషా పోషకుడేకాక స్వయముగా తాను మహాకవి. ఆయన రచించిన రామాయణచంపువు, సరస్వతీ కంఠాభర ణము, చారుచర్య (దీనిని అప్పనమంత్రి తెనిగించెను.) సంస్కృత వాఙ్మయ మున నేటికిని కవి పండితుల ఆదరమునకు పాత్రములై యున్నవి. మరి కాళిదాసు ఇతని ఆస్థానకవి అని చెప్పెడి కథలలో సత్యము లేదుగాని ఉత్తమ శ్రేణికి చెందిన మహాకవులెందరో ఆయన ఆస్థానము నలంకరించి యుందురు. ఆయనను మెప్పించి సత్కారములు పొందుటకు నలుదిక్కుల నుండి కవులు, పండి తులు ధారానగరమునకు తీర్థయాత్ర చేసెడి వారట. కవిత్వముగాని పాండిత్యము గాని లేకపోయినను ఉదర పోషణకై యాచించుటకు వెళ్ళిన నిర్భాగ్యుడు సయితము ఆ చక్రవర్తి ముఖమును దర్శించిన వెంటనే వానినోట కవితా స్రవంతి వెల్లివిరిసి ప్రవహించెడిదట. ఒక కవిత్వ కళనేకాక ఆ మహారాజు విగ్రహ శిల్పాదులైన ఇతర కళలను వర్ధిల్ల జేసెనట ఆయనను గురించి చేసెడి ఈ వర్ణనలలో కొంత అతిశయోక్తి యున్నను మహాకవి యనియు, మహాకవి పోషకుడనియు, వదాన్యుడనియు, సరస హృదయుడనియు నిస్సంకోచముగా అంగీకరించి తీరవలయును. దేశచరిత్రయందును, సారస్వత చరిత్రయందును ఈ సత్యము ఉద్ఘాటింపబడి యున్నది. మరి భోజరాజీయ కావ్యమున ఆ చక్ర వర్తికి సంబంధించిన ఈ సారస్వత సామ్రాజ్యకథ లేమియు లేవు. అయినను ఈ కథానాయకు డా భోజరాజే! ఈ కథారంగము ఆ ధారానగరమే! ఈ దేశము ఆ లాటదేశమే! మరి గ్రంథ విషయము మాత్రము వేరొక ముఖమున నడచినది.

ఈ కావ్యమునకు ప్రస్తావన, మహుడను పేరుగల ఒక రాజు యొక్క చరిత్ర. ఆ రాజు పురాకృత పాపవశమున కుష్ఠురోగ పీడితుడై శరీరమును త్యజించుటకై గోదావరిలో మునుగబోగా ఆ నదీ దేవత ఒక స్త్రీ రూపమున ప్రత్యక్షమై దత్తాత్రేయ మహర్షిని దర్శించినచో ఆ వ్యాధి నివారణమగునని ఆతనికి ఉపదేశించెను మహుడు తదుపదేశానుసారము దత్తాత్రేయుని దర్శింపగా ఆయన అతనిని ఆరోగ్యవంతుని జేసి ప్రసంగ వశమున ప్రయాగ తీర్థ మహత్వమును కొనియాడెను దానిని వివరముగా వినదలచిన మహుని కోరికపై భోజుని పూర్వజన్మ వృత్తాంతము నీ క్రింది విధముగా జెప్పెను:

భోజుడు పూర్వజన్మమున బహుసంతానవంతుడైన ఒక దరిద్ర బ్రాహ్మణుడు. ఆతని భార్యయు, పరమ మూర్ఖురాలు. అతడు సంసార భారమును భరింపలేక రోసి ప్రయాగకుబోయి జీవితశేషము నచ్చట గడుపుటకు నిశ్చయించుకొని ప్రయాగమాధవుని సేవించుచుండెను. ఒకనాడు అతడు నదీ స్నానముచేసి తీరమున కూర్చుండి యుండగా నలుగురు యువతులు మరుజన్మమున తమకు ఎట్టి భర్తలు కావలయునో ఎవరికివారు కోరుకొని సంకల్ప పూర్వకముగా ఆ నదీ గుండమున పడి మరణించిరి. ఆ మడుగులో దేహత్యాగము చేయువారి అంత్యకాల వాంఛలు ఉత్తర జన్మమున సిద్ధించెడివట. ఒక యువతి మహైశ్వర్యముగల వదాన్యుల కోరుకొనెను. రెండవది చక్రవర్తి తనకు భర్త కావలయునని సంకల్పించెను. మూడవ యువతి సుందరాకారుడు భర్త కావలయుననెను. నాల్గవ యామె చతుష్షష్టి కళావేత్తను వాంఛించెను. ప్రత్యుత్పన్న మతియగు నా బ్రాహ్మణుడు ఆ నలువురు యువతులకు తాను మరుజన్మమున భర్త కావలయునని కోరి సంకల్ప పూర్వకముగా తానును ఆ మడుగున దూకి మరణించెను; ఆ యమునానదీ గుండ మహిమ వలన ఆ ఐదుగురి సంకల్పములు సిద్ధించెను.

ఆ యువతులు కోరుకొనిన లక్షణములతో ఆ బ్రాహ్మణుడు భోజమహారాజై పుట్టెను. ఆ నలువురు యువతులను మరుజన్మమున నాతనికి భార్యలైరి. ఇంతవరకు జరిగిన కథ ఈ గ్రంథమునకు ప్రస్తావనా ప్రాయము. ఆ పై జరుగునది భోజరాజీవ మందలి ప్రధాన విషయము.

భోజరాజొకనాడు వేటకు వెళ్ళి ఒక చెట్టుకొమ్మకు కాళ్ళు తగిల్చి తల క్రిందులుగా తపస్సు చేయుచుండిన ఒక యోగసిద్ధునిచూచి ఆతనిని ప్రార్థనా పూర్వకముగా నాహ్వానించి తన యింటికి తోడ్కొని వచ్చెను. అతని పేరు సర్పటి. ఆ సిద్ధుడు దూమవేధి విద్య తెలిసినవాడు. రాజు నింట ఆతడు గడిపిన

ఆ రాత్రి ఆ విద్యచే తాను విశ్రమించిన కొలువు చవికెను. సువర్ణమయము చేసి రాజుతో చెప్పకుండానే యెటకో లేచిపోయెను. మరునాడుదయము భోజుడు ఆ సిద్ధుని విద్యా ప్రభావమునకు ఆశ్చర్యపడి అతనివలన ఆ విద్యను నేర్వవలయు ననెడి కుతూహలముతో ఒక కపటోపాయము పన్ని ఆతనిని తన కొలువునకు మరల రప్పించెను. సిద్ధుడు రాజుపన్నిన కపటోపాయమును క్షమించి దూమవేధి విద్య నాతనికి ఉపదేశించెను. అంత వారిరువురును పరస్పర గౌరవముతో ఒక దినమెల్ల ఇష్టాగోష్ఠి సల్పుకొనిరి. ఆనాడు సర్పటి భోజునకు ప్రసంగవశమున చెప్పిన కథలే భోజరాజీయమున గల కథా సముచ్చయము. అవన్నియు మానవ జీవిత ధర్మములకు ఉదాహరణములుగా చెప్పబడినవి.

"ధర్మో రక్షతి రక్షితః" అనెడి ఆర్యోక్తి ప్రకారము ధర్మ పరిపాలనము యొక్క మహిమ ప్రతి కథకు ఫలశ్రుతిగానో, మకుటముగానో నిబంధింపబడినది. ధర్మము లనేకములు. వాటిలో అవశ్యాచరణీయములైన వాటిని కొన్నిటిని మాత్రమే ఆశ్రయించి ఈ కథలు నడచినవి. అట్టివి సుమారు ఇరువది కథలు కలవు. అవన్నియు ఒకదానినుండి ఒకటి ప్రతిపాదితధర్మ సమర్థనార్థము ఉపకథలుగా ఉత్పన్నములగును. కాని యే కథకాకథయే స్వయం సంపూర్ణమై వెలుగొందుచుండును. ఆకొన్నవారికి అన్నమిడుట, ఆడినమాట తప్పకుండుట, ఇతర ప్రాణి రక్షణార్థము శరీర త్యాగము చేయుట, మిత్ర ద్రోహము చేయకుండుట మొదలగునవి ఇందు ప్రతిపాదింపబడిన పరమ ధర్మములు. అందును అన్నిటికి మిన్నగా సత్యవ్రతనిష్ఠ జీవిత పరమావధిగా కొనియాడబడినది.

కావ్యమున అంతర్వాహినిగా ప్రవహించు ఈ నైతిక నిష్ఠయే ఈ కావ్యమును ప్రకాశింపచేయు జ్యోతి. నీతిబద్ధమైన మానసిక బలము (అనగా ధర్మ బలము) శారీరక బలము కంటె సహస్రగుణముగా శక్తివంతమనియు, ఆ శక్తి క్రూరరాక్షసులను పరమసాధువులుగా, ఘోర వ్యాఘ్రములను గంగి గోవులుగా జేయజాలునది యనియూ కవి చేసిన ధర్మ ప్రతిపాదనము. పరస్పర విరుద్ధములైన యీ శారీరక మానసికబలములకు పరస్పరాభిముఖముగా ప్రతియోగము సంఘటించి పైన పేర్కొన్న పరమ సిద్ధాంతమును సమర్థించుటకే ఈ విజ్ఞాన ధనుడు ఇంచలి కథలను కల్పించెనా అనిపించును. ఒక కన్ను నీతివంక, ఒక కన్ను శిల్పమువంక నిలిపి రెంటి నాకర్షించి తత్సమ్మేళనమున ఆ రెండు సమాన సౌందర్యముతో వెలుగున ట్లొనర్చిన యీతని శిల్పము శిల్ప సౌందర్యము ధర్మసౌందర్యము కంటె భిన్నము కాదను సిద్ధాంతమునకు పరమలక్ష్యమగు చున్నది. ఈ సిద్ధాంతమునకు పరమ దృష్టాంతముగా ఈ కావ్య లక్ష్మికి కల్యాణ

తిలకముగా పేర్కొనదగిన కథ గోవ్యాఘ్ర సంవాదము. అడవిలో పూరి మేయ బోయిన ఒక పాడి ఆవుమీద ఆకొన్న ఒక పెద్దపులి దూకుటయు, ఆ యావు నిబ్బరముతో ఆ పులిని నిలుమని పలికి తన కోసము ఎదురు తెన్నులు చూచు చుండిన దూడకు పాలిచ్చివచ్చి పులికి ఆహారమగుదునని వేడుకొని శపథము చేయుటయు, ఆ పులి ఆ యావు చేసిన ప్రమాణములను నమ్మి దానిని పోనిచ్చు టయు, అది ఇంటికేగి దూడకు పాలు కుడిపి ఆడినమాట తప్పకుండ పులి యెదు టకు వచ్చి నిలుచుండుటయు, ఆ పులి అత్యాశ్చర్యముతో అమృత పారణము చేసినంతగా సంతోషించి ఆవును కొనియాడుటయు, భగవంతుడు ఆ గోవు యొక్క సత్యనిష్ఠకు ఈ పులికి కలిగిన స్వభావ పరివర్తనకు సంతోషించి మోక్షమిచ్చుటయు అనునది గోవ్యాఘ్ర సంవాదమనెడి కథయొక్క సంగ్రహ కథనము ఏ కావ్యమునందైనను ఏ కథాపాత్రకైనను సాధారణీకృతి (Universalisation) అనే రూపాంతరము కలుగనిచో ఆ కావ్యమునకు విశ్వజనీనత రాదు. ఆ పాత్రయు సర్వమానవ బంధుత్వమును సంపాదింప లేదు. అందుకు తిర్యగ్జంతువులకు సాధారణీకృతి వలన అట్టి రూపాంతర స్థితిని కలిగించుట మానవ పాత్రలకు కలిగించుటకంటె ఎక్కువ దుష్కరము. ఈ దుర్ఘట కార్యమును అవలీలగ నిసర్గమధురముగ నెరవేర్చి ఈ కథను రసవాహి నిలో నడిపిన మహాశిల్పి ఈ అనంతామాత్యుడు ఈ కథలో పాత్రయైన గోవు తత్పోషకుడైన వేదవిప్రుని చతుష్పాత్ జంతువు కాదు. మరి, ప్రసవ ధర్మిణియు సర్వ భూతములకు అధిష్ఠాన దేవతయు అయిన మాతృదేవత. మాతృమూర్తికి వాత్సల్యము అంగభూతము. అందుచేతనే పుత్రవాత్సల్య శబ్దము తండ్రియెడ కంటె తల్లియెడ ఎక్కువ సార్థకమగుచుండును ఆకొన్న బిడ్డకు అన్నము పెట్టు నది తల్లిగాని తండ్రికాదు. తల్లి తానీలోకమును విడిచి పోవలసివచ్చిన తుది గడియలలో కూడ తన బిడ్డ పస్తుండునేమో అను చింతలోనే వ్యాకుల పడు చుండును. మృత్యుదేవత ఆ మాతృ హృదయమును గ్రహించి క్షణకాలము అనుమతించినచో, ఆ వ్యవధిలోనే ఆ తల్లి ఆకొన్న తన బిడ్డకు కడుపునింపి నిశ్చింతగా పరమునకు పయనమగును. ఆదర్శమైన మాతృ ధర్మమిది. ఈ ధర్మము మానవ మానవేతర సర్వప్రాణి సాధారణము. అందుచేతనే ఈ గోవ్యాఘ్ర సంవాద మనెడి కథలో చతుష్పాత్ జంతువుగా ప్రవేశపెట్టబడిన ఆ గోవు ఆదర్శమాతృదేవతగా ప్రదర్శింపబడెను.

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఇంత వ్యాప్తిగల నీతి కథ ఇంకొకటి లేదు. ఈ కథ అనంతామాత్యునకు పూర్వమే లోకమున ఉండవచ్చును. కాని నేటి దాని ప్రశస్తికి కారణము అనంతామాత్యుడు దానిని చేపట్టి సర్వాంగ సౌష్ఠవమైన శిల్ప మూర్తిగా చిత్రించి లోకమున కర్పించుటయే!

గోవ్యాఘ్ర సంవాద కథ వంటిదే మదనరేఖా వృత్తాంత మనెడి ఇంకొక కథ కలదు. ఈ రెండవ కథలో ప్రసంగ వశమున చెప్పబడినది మొదటి కథ. మదనరేఖ యనెడి ఒక రాజు కూతురు తాను చేసిన ఒక ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చు కొనుటకుగాను అర్ధరాత్రమున పోవుచు మార్గ మధ్యమున ఒక బ్రహ్మ రాక్షసుని బారిపడి వానిని ఒప్పించి తిరిగి వాని మ్రోలకు రాగా, ఆ రాక్షసుడామె సత్య సంధతను కొనియాడుటయే కాక తన్మహిమ వలన తానును పవిత్రుడయ్యెను. ఈ కథలో అనంతామాత్యుడు పాటించిన ఔచిత్యము, సౌకుమార్యము, నాగరక వృత్తి స్వభావ చిత్రణము సామాన్య కవులకు దుర్ఘటములు. మానవుని హృదయ గహ్వరమున నిగూఢములై వర్తించు భావములను అనంతామాత్యుని నిశిత భావన అతి సుకరముగా చేపట్టి వెలార్చగల శక్తి గలది.

బాహ్య ప్రపంచ దర్శనము చేయునప్పుడు కూడ అనంతుని చక్షువు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మ వివరములను సైతము దర్శించి తన హృదయ ఫలకమున ముద్రించుకొని, దానిని యథాతథముగా పునః సృష్టి చేసి ప్రదర్శింపగలదు. చెట్టు తొఱ్ఱలో ఉనికి యేర్పరచుకున్న ఒక ఎలుక పిల్ల యొక్కయు, దాని అవ యవముల యొక్కయు, చెట్టు కొమ్మ మీద అది యొనర్చిన సంచార విలాస ముల యొక్కయు వర్ణనగల ఒక కథా భాగమును ఇచ్చట ఉదాహరించు చున్నాను. అనంతుని పరిశీలకతా నిశితత్వమునకు, భావనాపటిమకు, వర్ణనా కౌశలమునకు ఇది ఉత్తమ దృష్టాంతము కాగలదు.

"మఱియు నచ్చిఱుతయెలుక తన తొఱటలోనన యుండి వెలుపలికి తన మూఁతి సాఁపుచుం దలచూపి మఱలఁ దిగుచుచు నర్ధ శరీరంబుదోఁప నిగిడి మడు గుచుఁ బుచ్ఛంబుదక్కం దక్కిన శరీర మంతయు బయలుపడ నించుక సేపు కంపంబు నొందుచు నుండి యుండి మఱచి తలచిన ట్లదరిపడి తిరిగితొఱ్ఱ జొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖామార్గంబున కొంత దవ్వఱిగి పర్ణ రవంబు కర్ణంబులు సోకినం బెదరి కోటర ద్వారంబునకుం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవ క్రీడల నడిపి తదనంతరంబు యెలఁ బ్రాయంబు సొచ్చుడు సూఁగు దోస పిందెగతి నందంబగు దేహంబును దరుణ శాకినీ మూలంబునుబోలు వాలంబును శాల్మలీతూల కంబళంబు విధంబున నత్యంత మృదులంబగు నుదరంబును నాఖు కర్ణిపర్ణంబుల మాడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంటించి నట్లు దనరు కనుంగవయును నుచ్చింత పువ్వులలోని కేసరంబుల క్రియ భాసు రంబగు పలువరుసయుఁ దన వయోరూపంబుల కనురూపంబగుచుండఁ జెలంగి సెలగొమ్మలెక్కి వ్రేలుచు బలిష్ఠంబులగు తిర్యక్శాఖల పై దుముకుగింతలు వెట్టుచు నాకు జొంపంబులు సొచ్చి దాఁగుచు నిటు బహువిధముల విహరించుచుండు నమ్మూషిక యోషం జూచి"...

—: ౦ :—

గౌరనమంత్రి

గౌరన పోతనవలెనే శ్రీనాథునికంటె కొంచెము చిన్నవాడు. "ఎట్లు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద రావు సింగమహీపాలు ధీవిశాలు నిండుకొలువున నెలకొనియున్న నీవు సరస సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ" యని వాగ్దేవతను ప్రార్థించుచు శ్రీనాథుడు ఏ సర్వజ్ఞుని కొలువును ప్రవేశించెనో ఆ సర్వజ్ఞ సింగుని కుమారుడైన మాధవరాయునకు గౌరన పెద తండ్రి యగు పోతనామాత్యుడు మంత్రిగా నుండెను. కావున సర్వజ్ఞ సింగుని కుమారునకు మంత్రియైన పోతనామాత్యుని తమ్ముని కొడుకు, శ్రీనాథుని తరువాత రెండవ తరము వాడై యుండుట సమంజసమే. వారిద్దరు సమకాలికులుగాని సమ వయస్కులు కారు. అదియునుకాక శ్రీనాథుని శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును ముమ్మడి శాంతయ్యకు కృతి యిప్పించిన శ్రీశైల మఠాధిపతి శాంతభిక్షావృత్తి యోగియే గౌరనచేత నవనాథ చరిత్రమను శైవ సిద్ధుల గ్రంథమును వ్రాయించినవాడు. ముమ్మడి శాంతయ్య కృతిపతిత్వము సంశయాస్పదమేయయ్యు శ్రీనాథుని కాలమున ఆ యోగీశ్వరుడు శ్రీశైల మఠాధిపతిగా మహారాజోచితమైన ప్రాభవము నెరపు చుండుటయు ఆతడే గౌరనచేత ఆ స్వామికి నవనాథ చరిత్రను అంకితమిప్పించుటయు నిజమే! గౌరన ద్విపద హరిశ్చంద్ర కావ్యకర్తగా ప్రసిద్ధికెక్కిన మేటికవి. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమనెడి ప్రత్యేక కావ్యమును తెలుగున రచియించిన మొదటి కవివతంసుడును ఈతడే! నవనాథ చరిత్రము హరిశ్చంద్ర కావ్యమువలెనే ద్విపద కావ్యమే కాబట్టి పండ్రెండవ శతాబ్దమున తలయెత్తి రెండు శతబ్దులు మరుగు పడిపోయిన ద్విపద కవిత్వమునకు మరల పదునైదవ శతాబ్దమునకు సారస్వత రంగ ప్రవేశము కల్గించిన ప్రశస్తి గౌరనకు దక్కినది నవనాథ చరిత్రమును తత్పూర్వమే శ్రీగిరి అను పేరుగల ఒక కవి పద్య ప్రబంధముగా రచించెనట. దాని ననుసరించియే గౌరన ఈ ద్విపద కావ్యమును రూపొందించెను.

ప్రాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమును శ్రీనాథుడు పద్య కావ్యముగా పరివర్తనము చేయగా, గౌరన ఆ యుగముననే శ్రీగిరి కవి పద్య

కావ్యమును ద్విపదగా పరివర్తించెను. అనాటికి ద్విపద పునరుద్ధారణ ఖ్యాతి గౌరనకు దక్కినను మరికొంత కాలమునకు అతని హరిశ్చంద్ర పద్య ప్రబంధముగా శంకరకవిచే కూర్చబడెను. పద్యములు ద్విపదలుగాను, ద్విపదలు పద్యములుగాను మారిన ఈ ప్రక్రియ ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రలో చిరకాలము సాగినది.

ద్విపద కవులు దేశి కవితాభిమానులు. పద్య ప్రబంధకర్తలు మార్గ కవితానుయాయులు. వారి సొత్తును వీరు వీరి సొత్తును వారు ఆత్మాయత్తము చేసుకొను పూనికతో ఎంతస్పర్థ చూపినను వారికి ఒండొరులయెడ గౌరవభావమే యుండెడిది కాని విరోధము లేదు. అందుచేతనే ద్విపదలను పద్యములుగా మార్చిన కవులు మూల గ్రంథమును ఛాయవలె అనుసరించుటే కాక ఆ ద్విపద పంక్తులే తమ పద్యములలో అంతర్భూతము లగునట్లు వాక్య సంఘటనములను చేసిరి. ద్విపద కవులు పద్యములను అట్లే ద్విపదలలో నిమిడ్చిరి. ద్విపద రచనా రూపముననున్న ఈ దేశి కవితాభిమానము శివకవుల వ్రతమని స్థూలముగా స్ఫురింపవచ్చును గాని అది సంపూర్ణ సత్యముకాదు. ఎట్లన, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమును అతనివలెనే పరమ మహేశ్వరులైన పిడుపర్తివారు గౌరన తరువాత కొంతకాలమునకు పద్య ప్రబంధములను జేసిరి. అదియునుకాక ద్విపద భారతము, ద్విపద భాగవతము మొదలైన ఉద్గ్రంథములు శైవేతరులచేతనే రచింపబడెను. కాబట్టి ద్విపద కవిత్వమునకు శైవ మతమునకు ముడిపెట్టుట కుదరదు. కాకున్న శైవమత సిద్ధాంతములు సర్వసాధారణ భాషలో సామాన్య ప్రజలకు బోధపడునట్లు రచింపవలెనని పాల్కురికి సోమనాథుడు సంకల్పించిన మాట సత్యమే కాని అతనిది సర్వ సామాన్య భాష కాదనియు కొన్నిచోట్ల భారతాదులకంటె ప్రౌఢతరమైన భాష కలదనియు అందుచే నాతని సంకల్పము పూర్తిగా నెరవేరలేదనియు ఇంతకుముందే చెప్పితిని. దానిని బట్టియే కాబోలు పిడుపర్తివారు ఈ ద్విపదలకు ప్రౌఢ వాఙ్మయ భాండారమున శాశ్వత స్థానము లభింపదని సంకోచించి బసవపురాణమును ప్రబంధీకరించి యుందురు. ద్విపదలు పద్యములుగా పరివర్తన చెందుట కిదియే ప్రధాన కారణము. ఇది యెరిగియు గౌరన తన రెండు గ్రంథములను ద్విపదలలోనే రచించుట సామాన్య ప్రజావబోధనము కొరకేనని తలంపవచ్చును. తలచినచో నీతడు పద్య ప్రబంధమును వ్రాయలేని కవి కాడు. లక్షణ దీపిక యనెడి ఒక సంస్కృత లక్షణ గ్రంథమును వ్రాసిన పండితుడతడు. ఇంకొక విశేషము, పాల్కురికి సోమన గ్రంథములకంటె గౌరన గ్రంథములే సర్వసాధారణ మనిపించుకొనదగిన భాషలో వ్రాయబడిన వనుటలో సందియము లేదు. ఇతర ద్విపద కావ్యములవలెకాక

ఈతని ద్విపద హరిశ్చంద్ర వాఙ్మయమున శాశ్వత కీర్తిని సంపాదించినది. శంకర కవియును మరికొందరును హరిశ్చంద్రుని కథను పద్యములలో పొదిగినను వారి కావ్యములు గౌరన కృతిని అధఃకరింప జాలవాయెను. ఆ కథను ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ప్రతిష్ఠించి ప్రచారమునకు తెచ్చిన గౌరవము గౌరనకే దక్కినది.

నవనాథ చరిత్ర

ఇది తొమ్మండుగురు శైవసిద్ధుల మహిమలను వర్ణించిన గ్రంథము. వీరు నామమాత్ర శైవసిద్ధులే కాని వారు చూపిన మహిమలలో శైవమత ప్రభావమేమియులేదు. కాకున్న వారిలో ప్రథముడును, ముఖ్యుడును అయిన మీననాథుడనెడి సిద్ధుడు శివతేజస్సంభూతడగుట చేతను శివుని వలన యోగమార్గోపదేశమును పొందిన వాడగుట చేతను అతడు శైవసిద్ధుడుగానే పరిగణింపబడెను. తక్కిన ఎనమండుగురు ఆతని శిష్యులగుటచేత వారు శైవ సిద్ధులుగానే లోకమున కొనియాడబడుచున్నారు

మీననాథుడు : ఈ సిద్ధునకే మత్స్యేంద్రుడని మరియొక నామము కలదు. శివుని తేజమును ధరించిన ఒక ఆడ చేపకు పుట్టుటచేత అతనికి మీననాథుడని పేరువచ్చెను. జననవేళనే పార్వతీపరమేశ్వరులు ఆ శిశువును తమ పుత్రునిగా స్వీకరించిరి. పరమేశ్వరుడు అతనికి ఆధ్యాత్మ విద్యను యోగమార్గమున నుపదేశించి ఆ విద్యలను లోకమున ప్రచారము గావింపుమని దీవించి పంపివైచెను. ఆ సిద్ధుడు నానా దేశములు సంచరించుచు రాజమహేంద్రుడను రాజు పాలించుచున్న మాళవ దేశమునకు రాజధానియైన మాంధాతృ నగరమునకు సమీపమున నున్న ఒక కొండగుహలో తపస్సు చేయుచుండెను. సారంగధరుని వధ జరిగిన పట్టణము ఆ మాంధాతృ నగరమే! కాలుసేతులు తెగి అరణ్య రోదనము చేయుచున్న సారంగధరుని ఆక్రోశము నాలకించి మీననాథుడాతని చెంతకేగి ఆదరించి ఒక విధమైన యౌగిక చికిత్సచే అతనికి మరల ఆ అవయవములు మొలచునట్లు చేసెను. నూతనముగా అంకురించిన ఆ నాలుగు అవయములు రంగవర్ణము కలవి యగుటచే (నారింజపండు వర్ణము) ఆతనికి చౌరంగియని పేరుపెట్టి తనకు ప్రథమ శిష్యునిగా చేసుకొనెను. చాళుక్యరాజైన మన రాజరాజ నరేంద్రునకును, ఆ కథకును ఏమియు సంబంధము లేదు. ఆ సంబంధమును ఎవరు ఎప్పుడు కల్పించిరో తెలియదు. కాని అప్పకవి నాటినుండియు అది లోకమున తెనుగు కథగా ప్రచారమయ్యెను. తదనంతరము మీననాథుడు మాల్యవంతమున వరుసవేది, చింతామణి మొదలగు ఓషధులను సంపాదించుకొని కొంతమంది శిష్యులను చేర్చుకొని పశ్చిమమున మంగళాపురమను పట్టణమును చేరెను.

కావ్యమును ద్విపదగా పరివర్తించెను ఆనాటికి ద్విపద పునరుద్ధారణ ఖ్యాతి గౌరనకు దక్కినను మరికొంత కాలమునకు ఆతని హరిశ్చంద్ర పద్య ప్రబంధముగా శంకరకవిచే కూర్చబడెను. పద్యములు ద్విపదలుగాను, ద్విపదలు పద్యములుగాను మారిన ఈ ప్రక్రియ ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రలో చిరకాలము సాగినది.

ద్విపద కవులు దేశి కవితాభిమానులు. పద్య ప్రబంధకర్తలు మార్గ కవితానుయాయులు. వారి సొత్తును వీరు వీరి సొత్తును వారు ఆత్మాయత్తము చేసుకొను పూనికతో ఎంతస్పర్ధ చూపినను వారికి ఒండొరులయెడ గౌరవభావమే యుండెడిది కాని విరోధము లేదు. అందుచేతనే ద్విపదలను పద్యములుగా మార్చిన కవులు మూల గ్రంథమును ఛాయవలె అనుసరించుటే కాక ఆ ద్విపద పంక్తులే తమ పద్యములలో అంతర్భూతము లగునట్లు వాక్య సంఘటనములను చేసిరి ద్విపద కవులు పద్యములను అట్లే ద్విపదలలో నిమిడ్చిరి. ద్విపద రచనా రూపముననున్న ఈ దేశి కవితాభిమానము శివకవుల వ్రతమని స్థూలముగా స్ఫురింపవచ్చును గాని అది సంపూర్ణ సత్యముకాదు. ఎట్లన, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవ పురాణమును అతనివలెనే పరమ మహేశ్వరులైన పిడుపర్తివారు గౌరన తరువాత కొంతకాలమునకు పద్య ప్రబంధములను జేసిరి. అదియునుకాక ద్విపద భారతము, ద్విపద భాగవతము మొదలైన ఉద్గ్రంథములు శైవేతరులచేతనే రచింపబడెను. కాబట్టి ద్విపద కవిత్వమునకు శైవ మతమునకు ముడిపెట్టుట కుదరదు. కాకున్న శైవమత సిద్ధాంతములు సర్వసాధారణ భాషలో సామాన్య ప్రజలకు బోధపడునట్లు రచింపవలెనని పాల్కురికి సోమనాథుడు సంకల్పించిన మాట సత్యమే కాని అతనిది సర్వ సామాన్య భాష కాదనియు కొన్నిచోట్ల భారతాదులకంటె ప్రౌఢతరమైన భాష కలదనియు అందుచే నాతని సంకల్పము పూర్తిగా నెరవేరలేదనియు ఇంతకుముందే చెప్పితిని దానిని బట్టియే కాబోలు పిడుపర్తివారు ఈ ద్విపదలకు ప్రౌఢ వాఙ్మయ భాండారమున శాశ్వత స్థానము లభింపదని సంకోచించి బసవపురాణమును ప్రబంధీకరించి యుందురు ద్విపదలు పద్యములుగా పరివర్తన చెందుట కిదియే ప్రధాన కారణము. ఇది యెరిగియు గౌరన తన రెండు గ్రంథములను ద్విపదలలోనే రచించుట సామాన్య ప్రజావబోధనము కొరకేనని తలంపవచ్చును. తలచినచో నీతడు పద్య ప్రబంధమును వ్రాయలేని కవి కాడు. లక్షణ దీపిక యనెడి ఒక సంస్కృత లక్షణ గ్రంథమును వ్రాసిన పండితు డతడు. ఇంకొక విశేషము, పాల్కురికి సోమన గ్రంథములకంటె గౌరన గ్రంథములే సర్వసాధారణ మనిపించుకొనదగిన భాషలో వ్రాయబడిన వనుటలో సందియము లేదు. ఇతర ద్విపద కావ్యములవలెకాక

ఈతని ద్విపద హరిశ్చంద్ర వాఙ్మయమున శాశ్వత కీర్తిని సంపాదించినది. శంకర కవియును మరికొందరును హరిశ్చంద్రుని కథను పద్యములలో పొదిగినను వారి కావ్యములు గౌరన కృతిని అధఃకరింప జాలవాయెను. ఆ కథను ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ప్రతిష్ఠించి ప్రచారమునకు తెచ్చిన గౌరవము గౌరనకే దక్కినది.

నవనాథ చరిత్ర

ఇది తొమ్మండుగురు శైవసిద్ధుల మహిమలను వర్ణించిన గ్రంథము. వీరు నామమాత్ర శైవసిద్ధులే కాని వారు చూపిన మహిమలలో శైవమత ప్రభావమేమియులేదు. కాకున్న వారిలో ప్రథముడును, ముఖ్యుడును అయిన మీననాథుడనెడి సిద్ధుడు శివతేజస్సంభూతడగుట చేతను శివుని వలన యోగమార్గోపదేశమును పొందిన వాడగుట చేతను అతడు శైవసిద్ధుడుగానే పరిగణింపబడెను. తక్కిన ఎనమండుగురు అతని శిష్యులగుటచేత వారు శైవ సిద్ధులుగానే లోకమున కొనియాడబడుచున్నారు

మీననాథుడు : ఈ సిద్ధునకే మత్స్యేంద్రుడని మరియొక నామము కలదు. శివుని తేజమును ధరించిన ఒక ఆడ చేపకు పుట్టుటచేత అతనికి మీననాథుడని పేరువచ్చెను. జననవేళనే పార్వతీపరమేశ్వరులు ఆ శిశువును తమ పుత్రునిగా స్వీకరించిరి. పరమేశ్వరుడు అతనికి అధ్యాత్మ విద్యను యోగమార్గమున నుపదేశించి ఆ విద్యలను లోకమున ప్రచారము గావింపుమని దీవించి పంపివైచెను. ఆ సిద్ధుడు నానా దేశములు సంచరించుచు రాజమహేంద్రుడను రాజు పాలించుచున్న మాళవ దేశమునకు రాజధానియైన మాంధాతృ నగరమునకు సమీపమున నున్న ఒక కొండగుహలో తపస్సు చేయుచుండెను. సారంగధరుని వధ జరిగిన పట్టణము ఆ మాంధాతృ నగరమే! కాలుసేతులు తెగి అరణ్య రోదనము చేయుచున్న సారంగధరుని ఆక్రోశము నాలకించి మీననాథుడాతని చెంతకేగి ఆదరించి ఒక విధమైన యౌగిక చికిత్సచే అతనికి మరల ఆ అవయవములు మొలచునట్లు చేసెను. నూతనముగా అంకురించిన ఆ నాలుగు అవయములు రంగవర్ణము కలవి యగుటచే (నారింజపండు వర్ణము) అతనికి చౌరంగియని పేరుపెట్టి తనకు ప్రథమ శిష్యునిగా చేసుకొనెను. చాళుక్యరాజైన మన రాజరాజ నరేంద్రునకును, ఆ కథకును ఏమియు సంబంధము లేదు. ఆ సంబంధమును ఎవరు ఎప్పుడు కల్పించిరో తెలియదు కాని అప్పకవి నాటినుండియు అది లోకమున తెనుగు కథగా ప్రచారమయ్యెను. తదనంతరము మీననాథుడు మాల్యవంతమున పరుసవేది, చింతామణి మొదలగు ఓషధులను సంపాదించుకొని కొంతమంది శిష్యులను చేర్చుకొని పశ్చిమమున మంగళాపురమను పట్టణమును చేరెను.

ఆ సమయమున ఆ పట్టణరాజు, మృతుడై యుండుటవలన పరకాయ ప్రవేశ యోగమున ఆ రాజు శరీరమున తాను ప్రవేశించి ఆ దేశపు రాజై మహాభోగము లనుభవించుచు సంతానమును గూడ కనెను. తరువాత గోరక్షక సిద్ధుడను శిష్యుని ప్రబోధము వలన నిజ శరీరమును దాల్చి శిష్యులతో హిమవంతంబున కేగెను. మాంధాతృపుర సమీపమున కొండగుహలో మీననాథుడు తపస్సు చేయు కాలమున రాజమహేంద్రుని గోగణమున కధికారియైన ఒక గోపాలుడు ఆ తపస్వికి నిత్యము ఆవుపాలు ఆహారముగా సమర్పించెను. మీననాథుడాతని భక్తికి మెచ్చి చౌరంగి తర్వాత ఆతనిని శిష్యునిగానో, ప్రశిష్యునిగానో స్వీకరించి సిద్ధుని చేసెను. అతడే గోరక్షక సిద్ధుడు.

ఆప్తె అల్లే ఆర్తులుగానో జిజ్ఞాసువులుగానో వచ్చిన మరి ఆరు మందిని అనుగ్రహించి ఉద్ధరించి యోగ సిద్ధులను చేసి వారందరితోకలసి హిమవంతము చేరిన మీననాథుడు నలుదెసల యోగ విద్యా ప్రచారము చేయుడని వారిని పంపివేసెను. చౌరంగి మాత్రము గురువును వెన్నంటియే యుండెను. ఆ శిష్యులలో శీలనాగార్జునుడు అను శిష్యుడు ఆంధ్రదేశమునకు వచ్చెను. అతని శిష్యుడు సిద్ధనాగార్జును డను నాతడు శ్రీశైలమును బంగరుకొండను చేయబూనగా శ్రీమహావిష్ణువు ఆతని సాహసమునకు కినిసి తన చక్రముచే అతని శిరస్సు ఖండించె నట. ఈ సిద్ధుల మహిమలలో ముఖ్యమైనవి రసవాదము, పరకాయ ప్రవేశము, ఆకాశయానము, శారీరక గరిమ, లఘిమ మొదలైనవి

ఈ నవనాథచరిత్ర ఏక కథాశ్రయము కాకపోవుటచేతను, హరిశ్చంద్రలో గల శిల్ప ప్రౌఢిమ లేనిదగుట చేతను వాఙ్మయమున ప్రసిద్ధికెక్కలేదు. కాని ఉపాఖ్యానప్రాయములుగా నున్నను సారంగధర చరిత్ర, వంచక పురోహితుని చరిత్ర మొదలగు కొన్ని ఘట్టములు రసవంతములుగా పఠన యోగ్యములుగా నుండును.

హరిశ్చంద్ర

ఈ మహారాజు చరితము వేదవాఙ్మయమున, పురాణవాఙ్మయమున, కావ్యవాఙ్మయమునను ప్రసిద్ధికెక్కెను. వేద వాఙ్మయములో ఋగ్వేదమునకు చెందిన ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునను, పురాణ వాఙ్మయమున మార్కండేయ పురాణమునను, కావ్యవాఙ్మయమున ద్విపద కావ్యముగా, పద్యప్రబంధముగా, నాటకముగా నానా రూపముల దాల్చెను. ఈ కథకు కావ్యవాఙ్మయమున రూపకల్పన చేసినవాడు గౌరన యని చెప్పనొప్పును. ఈ కవి-

"చెలగి ఋగ్వేద ప్రసిద్ధుడైన జగతి
వెలయు హరిశ్చంద్ర విభు పుణ్య చరిత

గవితా చమత్కృతి గాంచి హర్షించి
కవులందరు శిరః కంపంబు సేయ
బచరించి పీనుల పండువుగాగ
రచయింతు.........."

అని తన కథకు మూలము ఋగ్వేదమని చెప్పుకొనెను. అనగా ఋగ్వేద బ్రాహ్మణమైన ఐతరేయ మనియే అర్థము. కాని ఆ బ్రాహ్మణమునందలి కథకును, ఈ గౌరన కథకును హరిశ్చంద్ర నామ సాదృశ్యము తప్ప వేరొక పొత్తేమియు లేదు. మార్కండేయ పురాణ కథకును ఈ కావ్యకథకును కొంత పోలిక కలదు. అయ్యు అదికూడ గౌరన కావ్యమునకు మూలమని చెప్పదగినది కాదు. భాగవత నవమ స్కంధమున కూడ ఈ కథ సూచనామాత్రముగా కలదు. కాని ఆ కథ ఇక్ష్వాకు రాజవంశానుచరిత కథనమునకు అవశ్యకమగుట బట్టి ఉదహరించబడినదే కాని, హరిశ్చంద్రుని ప్రాధాన్యమును బట్టి చెప్పబడినదికాదు. మరి గౌరన హరిశ్చంద్రకు మూలమింకే పురాణమున కలదో తెలియదు. స్కాంద పురాణమున నున్నదని కొందరందురు. కావచ్చు కాని హరిశ్చంద్రుని కథ తెలుగు దేశమున గౌరన కృతిని బట్టియే ప్రఖ్యాత మయ్యెను గాని పురాణమును బట్టికాదు. పాఠక లోకము వేద పురాణ హరిశ్చంద్ర కథల స్వరూపమును తెలిసికొనుటకును, వాటికిని గౌరన కథకును గల భేద సాదృశ్యములను గ్రహించుటకును, కుతూహల పడునను ఉద్దేశముతో మొదట వేదపురాణకథల సారమును ఇచ్చట చూపుచున్నాను.

ఐతరేయ బ్రాహ్మణము నందలి కథ

హరిశ్చంద్రుడు చిరకాల మనపత్యుడై యుండి తనకు పుత్రుని ప్రసాదించినచో ఆ పిల్లవానినే పశువరించి నరమేధము చేసెదనని వరుణుని వేడుకొని తదనుగ్రహమున రోహితుడను పుత్రుని బడసెను. కాని చేసిన ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము ఆ నరమేధమును చేయక పుత్రమోహముచే ఏదో ఒక సాకు కల్పించుచు కాలము గడిపి వుచ్చెనే గాని అన్నమాట చెల్లింపకొనలేకపోయెను. అతని అసత్యవర్తనకు వరుణుడు కోపించి శపింతునని బెదిరింపగా ఆ రాజు తద్వృత్తాంతమంతయు కుమారునకు విశదపఱచెను. అప్పటికి ధనుర్గ్రహణ యోగ్యమైన వయస్సు వచ్చిన ఆ బాలుడు తండ్రి తనను బలిపెట్టునేమో యను భయముచే అడవులకు పాఱిపోయెను. అంతలో వరుణుని శాపఫలముగా హరిశ్చంద్రునకు జలోదర వ్యాధి సంభవించెను.

తాను కారణముగా తండ్రికి మహాపద సంభవించుట సహింపని ఆ పిల్లవాడు శునశ్శేపుడనెడి యొక విప్రకుమారుని విలిచితెచ్చి వానిని యాగపశువుగా

జేసి నరమేధమును నెరవేర్చుమని తంత్రికి సమర్పించెను. హరిశ్చంద్రుడు తన కుమారునకు మారుగా ఆ విప్రకుమారుని పశువుగా బంధించి యాగసంకల్పము చేయగా దిక్కులేని యా బ్రాహ్మణపుత్త్రుడు ఋక్కులతో దేవతలను స్తుతించెను. దేవతలు ప్రీతులై అతనిని పాశవిముక్తుని జేసి హరిశ్చంద్రునకు యాగఫలము నొసగిరి. అతని వ్యాధియు నివారితమయ్యెను. ఆ కుమారులిరువురును ఆయుష్మంతులైరి (ఈ నరమేధమునకు విశ్వామిత్రుడే అధ్వర్యము నెరపెననియు శునశ్శేపుని నిరపరాధ నిస్సహాయత్వమునకు వగచి ఆయనయే ఆ పిల్లవానికి స్తుతి పూర్వకమైన వరుణ మంత్ర ముపదేశించెననియు దానిని జపించియే ఆ పిల్లవాడు వరుణు ననుగ్రహముచే పాశవిముక్తుడయ్యెననియు వేరొక గాథ కలదు.)

మార్కండేయ పురాణము నందలి కథ

హరిశ్చంద్రుడనెడి రాజర్షి సత్యవ్రత గరిష్ఠుడు ధార్మిక వర్తనుడునై అయోధ్యా నగరమున ప్రజాపాలనము చేయుచుండెను. ఆ భూపతి ఒకనాడు వేటకై అరణ్యమున కరుగ నా అడవిలో నొక దెసనుండి 'రక్షింపుము రక్షింపు' మని స్త్రీ ఆక్రందనము వినవచ్చెను. ఆర్తత్రాణ పరాయణుడైన యా రాజు అభయవాక్య ప్రదాన మొనరించుచు శీఘ్రముగా ఆ వైపునకు వెడలెను.

అచ్చట కష్టసాధ్యములైనట్టి అప్రాప్తునివద్ద నుండ వెఱచునట్టి బ్రహ్మ విద్యలను విశ్వామిత్రుడు వశపఱచుకొనగోరి బలవంతముగా నాకర్షించుచుండెను. అదృశ్యములుగా నున్న యా విద్యలు అతనివద్ద నుండ వెఱచుచు రక్షణకై అట్లు స్త్రీల కంఠస్వరముతో నాక్రోశించుచుండెను. ఆర్తస్త్రీజన రక్షణార్థము ఆ దెసకు వెడలిన హరిశ్చంద్రునకు విశ్వామిత్రుడు కానవచ్చెను గాని మఱి స్త్రీజన మెవ్వరును కానరాలేదు విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని హఠాత్ప్రవేశమునకు, అతని ఔద్ధత్యమునకు కోపించి అతని వలన ఆలు బిడ్డలును, ధర్మమును, అతడును వెలిగా సర్వరాజ్యమును దానమడిగి పుచ్చుకొని ఆ రాజును ఆలు బిడ్డలతో రాజ్యము వెడలనడచెను.

హరిశ్చంద్రుడు సతియగు చంద్రమతితో, సుతుడగు లోహితాస్యునితో జీవిత శేషమును గడుపుటకు కాశికి చేరగా విశ్వామిత్రుడాతని వెన్నంటి వెళ్ళి తాను పూర్వము హరిశ్చంద్రునిచే చేయించిన యాగమున కీయవలసిన భూరి దక్షిణ నిమ్మని నిర్బంధించెను. (ఈ యాగము హరిశ్చంద్రుడు శునశ్శేపుని బంధించి చేయ సంకల్పించిన నరమేధమై యుండవచ్చును. ఈ గ్రంథమున ఆ వృత్తాంతము స్పష్టముగా లేదు) రాజు ఆ ధనమును సమకూర్చ భార్యను పుత్త్రుని ఒక వృద్ధ బ్రాహ్మణున కమ్మి తుదకు తాను కూడ ఒక కాటికాపరికి అమ్ముడుపోయి యా ఋషి ఋణము తీర్చెను.

బ్రాహ్మణు నింట నూడిగము సేయుచున్న చంద్రమతి ఉరగదష్టుడై మరణించిన తన కుమారుని శ్మశానమునకు గొంపోయి యెలుగెత్తి యేడ్చుచుండగా కాటికాపరియైన హరిశ్చంద్రుడు ఆమెను సమీపించి గుర్తించి కుమారుని మరణ వృత్తాంతమును విని ఇక భూమిపై బ్రదుకుట నిరర్థకమను నిశ్చయముతో చితి పేర్చుకుని సకుటుంబముగా ఆహుతియగుట కుద్యుక్తుడయ్యెను. అతని సత్య వర్తనమునమునకు మెచ్చి దేవతలు వారిని వారించి కుమారుని బ్రదికించి సశరీర స్వర్గసుఖ మనుభవింప స్వర్గమున కాహ్వానించిరి. ఆ చక్రవర్తి తన ప్రజలను వీడి తాను స్వర్గసుఖ మనుభవించుటకు నిరాకరింపగా అతని ప్రజా ప్రణయ వర్తికి దేవతలు మఱింత మెచ్చి లోహితునకు రాజ్యపట్ట మొసగి రాజ దంపతులకు ప్రజలకు స్వర్గనివాస మొసగిరి.

పిమ్మట వసిష్ఠ మహర్షి తన యాజ్యుడైన హరిశ్చంద్రుని నానా హింసలు పెట్టిన విశ్వామిత్రునిపై కినిసి అతనిని కొంగవై పుట్టుమని శాపమిచ్చెను. విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠుని ఆడేలు పక్షిగా పుట్టమని ప్రతిశాపమిచ్చెను ఆ ఋషులిరువురు పరస్పర శాప ప్రతి శాపములవల్ల ఆడ బకములుగా మారి కోపావిష్టులై కొంత కాలము పోరాడిరి. ఆ పామర వ్యాపారమును చూచి సహింపలేక బ్రహ్మదేవుడు సాక్షాత్కరించి వారిని శాంతింపజేసి ఆ కలహమును మాన్పించెను.

గౌరన హరిశ్చంద్ర

పై రెండు కథలలో గౌరన హరిశ్చంద్ర కథ ప్రధానాంశములలో మార్కండేయ పురాణానుసారము ఉన్నదనుట స్పష్టమే. కాని దేవలోకమున వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులు కలహించుటయు హరిశ్చంద్రుని సత్యనిష్ఠను గూర్చి తమ పరువును పణముగా నొడ్డి పందెము వేసి వారిద్దరు ప్రతిజ్ఞలు చేయుటయు అనెడి కథా ప్రారంభమున గల వృత్తాంతము మార్కండేయ పురాణమున లేదు. విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని వెంట తన శిష్యుడైన నక్షత్రకుని పంపుటయు పురాణ కథలో లేదు. ఈ నక్షత్ర పాత్ర కావ్యములోని ప్రధాన పాత్రలలో నొకటి. ఇవిగాక కాశీరాజు కుమారుని చంపి నగలు దొంగిలించి పారిపోవు దొంగ ఆ నగలు చంద్రమతి కిచ్చుటయు ఆమెయే తన కుమారుని చంపిన ఘాతకురాలని రాజు ఆమెకు మరణశిక్షను విధించి శిరచ్ఛేదము నిమిత్తము శ్మశానమునకు పంపుటయు, అచ్చటి కాటికాపరి వృత్తిలోనున్న హరిశ్చంద్రుడు ఆమె శిరమును ఖండిప నుంకించుటయు, అతడెత్తిన కత్తి చంద్రమతి మెడలో పూలమాలగా మారుటయు మొదలగు అంశములన్నియ్యు మార్కండేయ పురాణమున లేవు. ఇన్ని యిటులుండ ఆడబక యుద్ధము గౌరన కావ్యమున నేడు కానరాదు కాని ఆ వృత్తాంతమును అతడు కూడ రచించెను. ఈ ద్విపద కావ్యమును

మొదట సంస్కరించి ప్రచురించిన శ్రీ వేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారు ఆ కథను ముద్రణలో తొలగించిరి. ఆ కథాభాగము అనౌచిత్య భూయిష్ఠమగుటచే తొల గించితినని వారు ముద్రణ పీఠికలో వ్రాసిరి. శ్రీ శాస్త్రిగారు దానిని ఏ దృష్టితో తొలగించినను ఫలితము మాత్రము కావ్యశిల్ప ధర్మబద్ధమై ఆదరపాత్రమయ్యెను. హరిశ్చంద్ర కథకు అనావశ్యకమును వస్త్వైక్యమునకు భంజమును అయిన ఆ భాగము తొలగిపోవుటయే మేలయ్యెను. కాని యీ సంస్కారమే గౌరన చేసియుండినచో, ఎంతో ప్రశంసార్హముగా నుండెడిది. ఎట్లును అతడు దానిని రచించినవాడే అయ్యెను గాన ఆ సంస్కారయశము అతనికి దక్కలేదు. గౌరన ఆ ఆడబక యుద్ధమును రచించుట పురాణకథను పూర్తిగా తుదివరకు అనుస రించవలెననెడు కుతూహలముచే నైయుండును. పురాణ కథలను ప్రబంధము లుగా పరివర్తింప జేసిన మన పూర్వ కవులలో కొందరు మూలకథనంతను అనుసరింపవలెనను కుతూహలముతో ప్రబంధోచితములు కాని ఉదంతములు కూడ పరిహరింపరైరి. అసలు ఏ యే కథావయవముల సంధానము వస్త్వైక్య మునకు ఆవశ్యకమో ఏవి అనావశ్యకమో విమర్శించి చూచెడి కావ్యశిల్ప దృష్టియే ప్రబంధకవులలో కొందరికి లేదు. శుద్ధ ప్రబంధయుగ మనిపించుకొన్న పదియారవ శతాబ్ది మొదట వెలసిన ప్రబంధములలో అట్టి లోపములు కలవు. ఇక ప్రబంధములకు స్పష్టమైన రూపురేఖ లేర్పడని తత్పూర్వ కాలమున వెలసిన ఈ హరిశ్చంద్ర మొదలగు కావ్యములలో అట్టి లోపము లుండుటయు వింతకాదు. ప్రబంధ కవులలోనైనను ఏ ఒకరిద్దరు తప్ప కావ్యశరీర బంధమున శిల్ప మర్యాదలు పాటించిన కవులు చాలామంది లేరు.

గౌరన రచించిన రెండు గ్రంథములలో అతని కవి యశమునకు నిధాన మైనది హరిశ్చంద్ర కావ్యమే. నవనాథ చరిత్ర సారస్వత విద్యార్థులకును, పరి శోధకులకును, తప్ప సామాన్య పాఠకలోకమునకు కొంత దూరమయ్యెను. దీనికి మొదటి కారణము ఆ కథ సర్వలోక పూజ్యుడైన హరిశ్చంద్రుని కథను పోలినది కాకపోవుట. ఇది సహజమే. కావ్య ప్రశస్తికి కవిరచనా సామర్థ్యమే కాక కథానాయకుని మహత్త్వము కూడ కొంత కారణము. రెండవ కారణము నవనాథ చరిత్రలోకంటె హరిశ్చంద్రలో గౌరన శిల్పకౌశలము పరిణతి చెందుట. ప్రథమ రచనలో కొనలు సాగుచున్న రస సంపాదనము, పాత్ర చిత్రణము, స్వాభావికత, ఔచిత్య పరిపాలనము మొదలైన సాహిత్యగుణ లతికలు రెండవ గ్రంథములో పరిపూర్ణ వికాసము చెంది మనోహరముగా వాసించెను.

గౌరన రూప చిత్రణమును అతి స్వాభావికముగ, అతి సుకరముగ చేయ గలడు. స్వభావ చిత్రణమునందు కూడ అట్టి సామర్థ్యము కలవాడే. ద్విపద

పంక్తులను మలచుటలోను, దేశితనమును వెలార్చుటలోను పాల్కురికి సోమనాథునితో పందెము చరచి పరుగెత్తెడి వానివలె పొడగట్టును ఒక్కొక్క యెడ ఆ పందెములో సోమనాథుని అతిక్రమించిన సందర్భములును కలవు. శబ్ద ప్రయోగ నిరంకుశత్వమున సోమన కంటెను ఎక్కువ స్వతంత్రుడు. ఇంచుమించు ఈతని శైలి వ్యావహారిక భాషయేమో అనుపించునంత ధారాళముగా నుండును. మరియు తెలుగు భాషలో హాస్యరసము లేదనెడి వాదును పోగొట్టిన ప్రథమ పూర్వకవి ఈ గౌరన. శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామములో కొంత హాస్యమున్నది. కాని అది మందహాస మాత్ర పర్యవసితముగా నుండును. గౌరన సాధించిన హాస్యము పాఠకుడు విరగబడి నవ్వునట్లు చేయును.

ఈతని హాస్యరచనకు నిధానమైన పాత్రలు ఉదాత్త పాత్రలతో ప్రతియోగమున నిల్పబడి పరమ హాస్యాస్పదములయ్యెను. నవనాథ చరిత్రలో త్రిలోక సుందరియైన రాజకుమార్తెను కామించి నానా విధములైన పాపచేష్టలు చేసిన మర్కటరూప వంచక పురోహితుడు, ఆ యువతి సౌందర్యకాంతి పటలమును దిగమ్రింగ జూచెడి మసిబొగ్గువలె పరమ హాస్యాస్పద మగుటయే గాక గర్హణీయమును ఆయెను. అట్లే మహాపతివ్రతయు ప్రథమ చక్రవర్తి భార్యయునైన చంద్రమతిచే నూడిగము చేయించుకొనెడి పరమ నిర్భాగ్య పురోహితుని గయ్యాళి పెండ్లామైన కలహకంఠి చంద్రమతి పాత్రతోడి ప్రతియోగమును జుగుప్సావహమును, గర్హణీయమును ఆయెను.

మరియు ఇంకొక విశేషము. గౌరన కేవలము శైవుడు కాకపోయినను విష్ణుద్వేషి కాకపోయినను వైష్ణవ మతముపట్ల కొంత అసహనము కలవాడనుట మాత్రము నిజము. కాలకౌశికుని రూపవర్ణనలో గౌరన అతనికి వైష్ణవ చిహ్నమైన పట్టె వర్ధనములు పెట్టి వైష్ణవము మీద తనకున్న అక్కసును తీర్చుకొనెను. ఆ బ్రాహ్మణుని హేయమైన వృత్తియు, రోత పుట్టించెడి రూపమును మిత్తికూడు కుడిచి సంపాదించిన ధన సంచయమును వర్ణించుటలో కవి కాలకౌశికుని పరమనీచ పురోహిత జాతికి ప్రతీకగా జేసెను. మన సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములలో విదూషకాది హాస్య పాత్రలన్నియు శైవ వైష్ణవాది శాఖా భేదములేని స్మార్త బ్రాహ్మణ పాత్రలే. గౌరన మాత్రము ఈ వింత మార్గమును త్రొక్కి విశ్వేశ్వర క్షేత్రమైన కాశీలో శ్రీ రంగక్షేత్ర లక్షణమును ప్రవేశపెట్టినవాడయ్యెను. ఇందు సందర్భ శుద్ధిలేదు.

దగ్గుపల్లి దుగ్గన

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథునకు పరోక్ష శిష్యుడై యుండునని ఊహించినను, దుగ్గన మాత్రము ప్రత్యక్ష శిష్యుడే. ఈతడు కాంచీమాహాత్మ్యము, నాచికేతూపాఖ్యానమును రచించెను. ఇందులో మొదటిదానిని చందలూరి గంగయామాత్యుని కుమారుడైన దేవయామాత్యున కంకితము చేసెను. రెండవ దానిని ఆ కృతిపతి యొక్క పెదతండ్రి కుమారుడైన గంగయామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈ గంగయామాత్యుడు ఉదయగిరి రాజగు బసవరాజు నొద్ద మంత్రిగా నుండెను వీరు విజయనగర రాజైన సాళువ నరసింహ రాయలకు సమకాలికులు. సాళువ వంశరాజులు విజయనగర రాజ్యమునకు సామంతులైన చంద్రగిరి రాజధానిగా కొంత భూభాగమును ఏలుచుండిరి. ప్రౌఢ దేవరాయలు తరువాత విజయనగర రాజుల అసమర్థత చేత కేంద్ర పరిపాలనము క్షీణింప జొచ్చెను. ఆ సంగమ వంశరాజులలో తుదివాడైన విరూపాక్షరాయని కాలమునకు ఆ క్షీణదశ మరింత ఎక్కువగా, సామంతుడైన సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగరమునకు తరలివెళ్ళి కేంద్ర ప్రభుత్వమును స్వాధీనము చేసుకొనెను.

ఇతడు కాంచీమాహాత్మ్యమును గంగయామాత్యుని పినతండ్రికుమారుడైన దేవయామాత్యున కంకిత మొసంగినట్లు, నాచికేతూపాఖ్యానమున కృతి పతియైన గంగయామాత్యుని ప్రసంగము వలన తెలియుచున్నది.

ఉ॥ "మా పినతండ్రి గంగయ యమాత్య శిఖామణి ; తత్తనూభవుం
డై పెనుపొందు దేవసచివాగ్రణి కిచ్చితి వాంధ్రభాషఁ గాం
చీపురనాథు దివ్యకథఁ జిత్రతరంబుగ విస్తరించి; నీ
వోపుదు వార్యహృద్య మధురోక్తుల సత్కృతు లొప్పఁ జెప్పగన్."

"కాంచీపురనాథు దివ్యకథఁ జిత్రతరంబుగ విస్తరించి" అని గంగయామాత్యుడు పేర్కొనుట వలన, అది అప్పటికి రసోల్లసితమైన గ్రంథముగా ప్రశస్తినొంది యుండునని ఊహింపవచ్చును. కాని ఇప్పుడా గ్రంథము లభ్యము కాదు.

ఇక నాచికేతూపాఖ్యానము గురించి :

నాచికేతుని కథ కఠోపనిషత్తు నందును, మహాభారతము నందును కూడ కలదు. కఠోపనిషత్తునుబట్టి ——

ఔద్దాలక మహర్షి విశ్వజిద్యాగము చేయుచు గోదాన సమయమున బ్రాహ్మణులకు నీరస గోవుల నిచ్చుచుండెను. తండ్రి అట్టి చిడిపి గోవులను దానమిచ్చుట నిష్ఫలమని భావించిన నాచికేతుడను కుమారుడు నన్నెవరికి దానమిత్తువు అని చిడిముడిపాటుతో ప్రశ్నించెను. ఆ తండ్రి విసుగుజెంది 'నిన్ను మృత్యువున

కిచ్చెద'ననెను. వెంటనే కుమారుడు విగతజీవుడై యమలోకము చేరెను. ఆ సమయమునకు యముడు ఇంటలేకుండుటచే ఆయన రాకకై నిరీక్షించుచు, ఆ బాలుడు నిరాహారుడై మూడు దినము లందే వేచియుండెను. యముడు ఇంటికి వచ్చి ఆ పిల్లవానిని మూడు దినము లుపవసించినందుకు మూడు వరములు కోరుకొమ్మని ఆనతిచ్చెను. అప్పుడు నాచికేతుడు వరుసగా మూడు వరములు కోరెను. మొదటిది తన తండ్రి తన యెడ కథాపూర్వముగా ప్రసన్న చిత్తుడగుట. రెండవది స్వర్గప్రాప్తి సాధనమైన అగ్నికార్యము తనకుపదేశించుట. మూడవది ఆత్మ తత్త్వ రహస్యోపదేశము చేయుట. యముడు ప్రసన్నుడై మొదటి రెండు వరములను ప్రసాదించెను. మూడవది చెప్పరాదనియు, అతి గుహ్యమనియు, దానిబదులు కావలసిన సామ్రాజ్యాది సర్వైశ్వర్యములను కోరుకొమ్మని ఆనతిచ్చెను. తత్త్వ జిజ్ఞాసువైన ఆ బాలుడు ఆ రహస్యమే కావలయునని పట్టుబట్టెను. తుదకు గత్యంతరము లేక యముడు బ్రహ్మ విద్యను ఆ పిల్లవానికి ఉపదేశించెను. ఈ బ్రహ్మ విద్యా ప్రధానమే ఆ ఉపనిషత్కథలోని ప్రధాన భాగము. అది ఆత్మ తత్త్వ నిరూపకము భారత ఆనుశాసనిక పర్వము ననుసరించి —

ఔద్దాలకి యను ఋషి ఒకనాడు తాను నదియొడ్డున మరచివచ్చిన సమిత్కుశాది యాజ్ఞీయ వస్తువులు తెమ్మని తన కుమారుడైన నాచికేతున కాజ్ఞాపించెను. ఆ పిల్లవాడు నది చేరునప్పటికి ఆ వస్తువులు ప్రవాహమున కొట్టికొనిపోగా, అతడు రిక్తహస్తములతో ఇంటికి తిరిగివచ్చెను. తండ్రి తన నిత్య కర్మానుష్ఠానమునకు భంగము వచ్చుటచే కుమారునిపై కినిసి, నీవు యముని చూడబొమ్మని శపించెను. వెంటనే కుమారుడు నిర్జీవుడై పడిపోయెను. తండ్రి పశ్చాత్తపుడై పిల్లవానిని ఒడిలో పెట్టుకొని ఆ దినమంతయూ దుఃఖించుచుండగా మరునాటి ఉదయము పుత్రుడు సజీవుడై తండ్రికి యమదర్శనమును గూర్చి, అతడు చూపిన పుణ్యలోకములను గురించియు వివరించి సంతోషము కలుగజేసెను. తాను చూచిన పుణ్యలోకములలో కెల్ల గోదానము చేసిన వారు నివసించెడి లోకము సర్వభోగ సమన్వితమైన అత్యుత్తమ పుణ్యలోకమని వివరించి చెప్పెను. ఈ కథ గోదాన ప్రభావమును తెల్పుటకు ఉదాహరణముగా చెప్పబడినది. ఈ నాచికేతుని కథ వరాహ పురాణమునను కలదు.

నాచికేతూపాఖ్యాన కథ

బ్రహ్మ మానస పుత్రుడైన ఉద్దాలకు డను ఋషి అరణ్యములో నైష్ఠిక బ్రహ్మచారియై తపస్సు చేయుచూ తోడి మునులాతనిని వివాహము చేసుకొనుమని హెచ్చరించినను అతడు తన వ్రతమును వీడక నిష్ఠా గరిష్ఠుడై యుండెను.

బ్రహ్మ వచ్చి చెప్పినను తన పట్టు విడువకుండుటచే, చతుర్ముఖుడు కోపించి నీకు జనించిన కుమారుడే నీకును నీ భార్యకును వివాహము చేయగలడు అని అసంభావ్యమును అనూహ్యమును అయిన ఒక సంఘటనను శాపముగా ప్రతి పాదించి పోయెను. అంత కొలది దినములకు ఉద్దాలకునకు ఒక యువతితో స్వప్న సమాగమము కలిగెను. అతని బ్రహ్మచర్యదీక్ష భగ్నమయ్యెను.

ఆ మరునాడు మనస్వినే రఘుమహారాజుల పుత్రికయగు చంద్రావతి చెలికత్తెలతో నదిలో జలకేళీ విహారము చేయుచుండగా, తామరస పత్రపుటములో పొదుగబడిన ఒక పద్మము ఆమె చెంతకు నీటిలో కొట్టుకొనివచ్చెను. ఆ పుష్పము ఉద్దాలక తేజస్సంభృతము. ఆమె ఆ పుటమును విచ్చి ఆ పుష్పము నాఘ్రాణింపగా ఆమెకు సద్యోగర్భ చిహ్నములు పొడసూపెను.

ఆమె మిక్కిలి నిర్వేదము పొంది చెలికత్తెల చేత తలిదండ్రులకు తన దుస్థితిని విన్నవింపజేసెను. తండ్రి ఆమె శీలమును శంకించి కారడవిలో విడిచి పెట్టెను. ఆమె లజ్జాభయ విహ్వలయై అరణ్య రోదనము చేయుచుండగా, ఆ సమీపమున ఆశ్రమవాసియై యున్న తృణబిందుడను మహర్షి సీతను వాల్మీకి వలె, ఆమెను ఆదరించి ఓదార్చి తన ఆశ్రయమునకు కొంపోయెను కొన్నినాళ్ళకు ఆమె మగశిశువును ప్రసవించెను తృణబిందుడా పిల్లవానికి జాతకర్మాదులొనర్చి నాచికేతనుడని పేరిడెను. చంద్రావతికి మాత్రము మనశ్శాంతి లేకుండెను ఆమె ఋషికి తెలియకుండ, ఆ పిల్లవాని నొక పేటిక యందుంచి "దేవతలు నిన్ను నీ తండ్రి పాలికి చేర్చెదరుగాక" యని నదిలో విడిచెను. విధి విలాసముచే, ఆ పేటిక ఉద్దాలకుడు నదిలో స్నానము చేయుచుండగా, అతని చేతికి చిక్కెను. అతడా పేటికను తెరచి చూచి పిల్లవాని నాశ్రమమునకు తీసికొనిపోయి ముద్దుగా పెంచుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినది. అచ్చట చంద్రావతి పుత్ర వియోగ వ్యాకుల చిత్తయై, ఆ పిల్లవా డెచ్చటనైన కంటబడునేమోయనెడి ఆశతో, అడవులలో సంచరించుచుండగా నొకచోట ఆ పిల్లవాడు కానవచ్చెను. ఆమె వానిని గుర్తించి అతని ఉనికిని గురించియు జీవితమును గురించియు ప్రశ్నింపగా వాడు ఆమెను తమ ఆశ్రమ కుటీరమునకు తోడ్కొని పోయెను. ఆ సమయమున ఉద్దాలకుడు ఇంటలేడు. చంద్రావతి అతడు వచ్చు లోపల కుటీరమును చక్కగా శుభ్రపరచి నానాలంకార శోభితము చేసెను. అంతలో ఉద్దాలకుడు వనాంతరము నుండి ఇంటికి తిరిగి వచ్చుట గమనించి ఆమె చాటు చోటునకు పోయెను ఆ ఋషి ఆ అలంకారమును చేసిన వారెవ్వరని ఆ పిల్లవాని నడుగగా, అతడు చంద్రావతిని తండ్రి యెదుటకు రావించెను. ఆ ముద్దరాలు ప్రేమలజ్జావనత వదనయై ఋషి యెదుట నిలబడగా, అతడు తన స్వప్న సమాగత సుందరి ఆమెయే యని గుర్తించి, ఆమెను చేరదీసి భార్యగా స్వీకరింపదలచెను.

ఆమె తన శీలము నిష్కళంకమని తలిదండ్రు లంగీకరించి, విధ్యుక్తముగా పరిణయము చేయుట తన కభిమతమని ఋషికి విన్నవించెను. ఉద్దాలకుని ఈ వార్త వినిన రఘుమహారాజు, తన పుత్రిక నిష్కళంక చరితయని నిర్ధారణ యగుటకు సంతసించుటేగాక బ్రహ్మమానస పుత్రుడు తనకు అల్లుడైనందుకు ఆనందభరితుడై వారిరువురకు వైభవోపేతముగా పెండ్లి జేసెను. తల్లిదండ్రుల వివాహ వేళ నాచికేతుడు పెండ్లి పెద్దలలో తానును ఒకడై, వచ్చీరాని మాటలతో, తెలిసీ తెలియని చేష్టలతో పెండ్లి పందిరికొక అపూర్వ శోభ తెచ్చెను. "నీకు నీ భార్యకు వివాహముచేయగల"దన్న బ్రహ్మ వాక్యము ఈ విధముగా సఫల మయ్యెను. చంద్రావతి పెనిమిటితో ఆశ్రమము చేరి ఋషిపత్నిగా జీవితము గడుపుచుండెను. ఇంతవరకు ఈ భాగము కథలో పూర్వభాగము అని చెప్ప వచ్చును.

ఇక ఉత్తరభాగము: ఒకనా డుద్దాలకుడు నిత్యాగ్నిహోత్ర కార్యమునకు సమిత్కుశాదులను తెమ్మని కొడుకుని నియోగింపగా, అతడు కర్మానుష్ఠానము కంటె బ్రహ్మజ్ఞాన సముపార్జనము మేలురమని దానికి ప్రయత్నించుట శ్రేయస్సని తండ్రితో వాదమునకు కడంగెను. తండ్రి కుమారుని అవిధేయత సహింపక యముని చూడబొమ్మని శపించెను ఆ పిల్లవాడు మృతుడై యముని చూచి వచ్చి తాను యమునివలన వినిన ఆత్మవిద్యా రహస్యమును తండ్రితో పాటు అచ్చట సమావేశమైన ఋషులందరకు వివరించి చెప్పెను.

ఈ గ్రంథము అసంపూర్ణముగా కానవచ్చుటచే ఆ పైన యేమైనదో ఊహింపవలసినదే కాని, తెలిసి చెప్పదగినది కాదు. బహుశః కఠోపనిషత్తు నందలి కథవలె ఆత్మజ్ఞానమే శ్రేష్ఠతరమనెడి ధర్మ ప్రతిపాదనతో గ్రంథము పరిసమాప్తమై యుండును.

ఈ కథలో ఉత్తర భాగము ఉపనిషత్కథతోను, భారత కథతోను సమానమే. కాకపోతే భారత కథ గోదాన మహత్త్వమునకు నిదర్శనముగా చెప్ప బడ్డది. ఉపనిషత్కథయు ఇదియు ఆత్మతత్త్వ నిరూపణార్థము చెప్పబడ్డవి. కోపనుడైన తండ్రి పిల్లవానిని శపించుటయు, వాడు యమలోకమునకు పోయి యముని దర్శించి వచ్చుటయు మూడింటను సమానమే! ఇక ప్రబంధ కథ యందలి పూర్వ భాగము పిల్లవాని అపూర్వ జననము గురించియు, అతని జననీ జనకుల అవిజ్ఞాత దాంపత్య సంబంధము గురించి, ఆ ఘటన ఘటనా సమర్థమైన విధివిలాసము గురించియు అత్యద్భుతముగా సంధానింపబడిన ఒక చిత్ర కథ. ఇట్టిది ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఇంకొకటి లేదు. ఈ కథా నిర్వహణములో దుగ్గన చూపిన కథన కౌశలము ఎఱ్ఱన, తిక్కనల కథన కౌశలముతో సాటి

వచ్చుచున్నది. భారత కవిత్వమునకు ఔచిత్యము జీవగఱ్ఱ. ప్రబంధ కవులందరు, భారతమును పునః పునః పఠనము చేసినవారే అయ్యు, భారతము నందలి ఔచిత్య సౌందర్యము నలవరచుకొన్న వారు చాలామంది లేరు. అనంతా మాత్యుడు, పింగళి సూరన మొదలగు కొలది మందిలో ఈ దగ్గుపల్లి దుగ్గన ఒకడు. విశేషించి చంద్రావతి యడవులపాలై తనకు వచ్చిన నిష్కారణ నిందకు విలపించు సందర్భమునను, తృణబిందు ఋషి ఆమెను ఆదరించి ఆశ్రయమును చేర్చు సందర్భమునను, దుగ్గన, తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి సీతా వనవాసఘట్టము తన రచనకు మేలు బంతిగా మనో నయనముల యెదుట నిల్పుకొనెనా యని తోచును. మరియు చంద్రావతి మహారాజ పుత్రిక యైనను, ఆమె బాల్య యౌవనములను వర్ణించు సందర్భమున శ్రీనాథుని బావమరది, అవయవ సౌందర్యాది వర్ణన పొంతపోక ఆమె భావి జీవితమునకు ప్రాతిపదిక కాదగిన సాధుగుణ వర్ణనముతో ఆ సుగుణ సుందరిని చిత్రించెను. ఋషిపత్నిగా ఆశ్రమ జీవితమును గడుపనున్న ఆ రాకుమారి శరీర సౌందర్య వర్ణనకంటె మానసిక శరీర సాధు వర్తనల వర్ణనయే కథౌచిత్యమునకును పాత్రౌచిత్యమునకును అనువై యుండునని రసజ్ఞులకు నేను చెప్ప నక్కరలేదు. మరి దుగ్గన శైలియు ఎఱ్ఱన శైలివలె సాధుతా సుందరమును ప్రసన్నతా మహితమును అయి ఈ కథయే తానై ఆతని కర్తృత్వమును వరించినదాః అని స్ఫురింప జేయును. దుగ్గన శ్రీనాథుని ముద్దు మరదియయ్యు కవి సార్వభౌముని భావగతిగాని, శబ్దగతిగాని అలవరచుకొన్నవాడుకాదు. ఆ గురువు వెంట ఎంత కాలము తిరిగినను ఆ శైలి అభ్యసింపవలెనని ప్రయత్నించిన వాని వలె తోచదు. శ్రీనాథుని శృంగార వర్ణనోల్బణముగాని, ప్రౌఢసమాస ఘటనగాని దుగ్గనకు పట్టువడలేదు. ఆ పద్ధతియే అలవడి యుండినచో అది ఈ కావ్యరచనకు అక్కరకు వచ్చెడిది కాదు. మరియు, ఇతనిది పారమార్థిక పరాయణమును, శ్రమ సంపన్నమునైన చిత్తవృత్తి కావుననే ఈతడు దైవపరమైన కాంచీ మాహాత్మ్యము మును, బ్రహ్మజ్ఞానపరమైన నాచికేతూపాఖ్యానమును రచించుట కర్హుడయ్యెను.

ఈ నాచికేతూ పాఖ్యానమునకు కృతిపతియైన చందలూరి గంగయామాత్యుడు దీనినేకాక, నంది మల్లయ ఘంట సింగయ్యల ప్రబోధ చంద్రోదయమును కూడ కృతి పుచ్చుకొనెను. అది అద్వైత తత్త్వము అంతరార్థముగాగల వేదాంత గ్రంథము. ఆ మంత్రి వర్యుడు 'సంసారయోగి యని ప్రబోధ చంద్రోదయ కర్తలు వర్ణించిరి. కావుననే శాంతరస ప్రధానములును, జ్ఞానోపదేశకములు అయిన పై రెండు గ్రంథములకు కృతిపతి అయ్యెను. నాచికేతూ పాఖ్యానమను గ్రంథమును మిక్కిలి మల్లికార్జునుడనెడి ఒక కవికూడ రచించెను. అది దుగ్గన కావ్యము నెదుట నిలువజాలదు. నిల్పకూడదు.

పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరన

ఇతడు రచించిన గ్రంథములలో లోకమునకు లభించినవి రెండు: జైమిని భారతము, శాకుంతలము. పోయిన వింకెన్నో కలవట. ఈ రెంటిలో జైమిని భారతమే ఉత్తమ రచన. ఇది సాళువ సింగరాయనికి (1485-93) కృతి. శాకుంతలము దీనికి పూర్వ రచన యగుటచే 1480 ప్రాంతముది కావచ్చును. ఇతడు శ్రీనాథునకు శిష్యుడని కూడ నొకవాడుక కలదు. ప్రత్యక్ష శిష్యత్వము సమర్థించు నాధారము లేవియు లేకున్నను, పరోక్షముగా నైనను శిష్యుడని చెప్పక తప్పదు. శ్రీనాథు డొసగిన ప్రబంధ శైలీ భిక్షను తానొకచేత నందుకొని, యింకొకచేత దరువాతి ప్రబంధకవుల కందిచ్చిన దీ శిష్యుడే. నైషధమునకు శ్రీనాథుడు శృంగార నైషధమని పేరు పెట్టినట్లుగా ఇతడు తన గ్రంథమునకు శృంగార శాకుంతలమని పేరు పెట్టుటలోనే ఆ శిష్యత్వము వ్యక్తమగుచున్నది.

శాకుంతలము

ఈ శృంగార శాకుంతలమునకు భారతములోని దుష్యంత చరిత్రము కొంతయు, కాళిదాసుని నాటకము కొంతయు మూలములు. ఈ రెండు మూలములకంటె భిన్నముగాఁ గవి స్వయముగా కల్పించిన ప్రకరణములును కొన్ని కలవు. ఈ విషయ మీ గ్రంథముననే కృతిపతియైన చిల్లర వెన్నయామాత్యు డన్నట్లుగా కలదు. ఆ వాక్య మిది:

"భారతప్రోక్త కథ మూలకారణముగఁ
గాళిదాసుని నాటక క్రమము కొంత
తావకోక్తికి అభినవశ్రీ వహింపఁ
గూర్మిఁ గృతిసేయు నాకు శాకుంతలంబు"

కాళిదాసు నాటకములో విప్రలంభాత్మకమైన ఉత్తరార్ధ మితడు కైకొనలేదు. భారతమునందువలెనే పుత్త్రసహితయైన శకుంతలకు రాజాస్థానమున భర్తృ సంయోగముఁ గల్గించెను. పూర్వార్ధమున ఋషుల ప్రార్థన, రాజునాశ్రమ ప్రవేశము, వృక్షజల సేచనావసరమున శకుంతలాదర్శనము, కణ్వుని సోమతీర్థ గమనము, అనసూయా ప్రియంవదల ఘటనాకుశలత, అంగుళీయక ప్రదానము మొదలగు రసవంతములైన అంశములు కాళిదాసు నాటకమునుండి

కయికొన్నవే. ఆ పై కథ మాత్రము భారతానుసారి. సూత్రప్రాయముగ చెప్పవలయునన్న కథా వికాసము నాటకానుసారి యనియు తత్పరిణామము భారతానుసారి యనియు జెప్పవలెను.

నడుమ నడుమ కవి స్వయముగా కల్పించిన ఘట్టములు కొన్ని కలవు. 'తావకోక్తికి నభినవశ్రీ వహింప' అన్న కృతిపతిమాట వాటివలననే సార్థకమగును. కథా ప్రధానమైన భారతమున ఈషన్నిర్దిష్టములును, ప్రదర్శన ప్రధానమైన నాటకమున అస్థానకములునైన కొన్ని సన్నివేశములను సందర్భానుగుణముగ వీరన విపులముగా వర్ణించెను ప్రబంధమైన ఈ కృతి కావర్ణన లుచితములే యగును. అవి హస్తినాపుర వర్ణన, మృగయా వర్ణన మొదలగునవి.

అన్నిటికంటెను ముఖ్యమైన స్వకల్పన శకుంతలా జనన వృత్తాంత కథనము. భారతమున శకుంతలయే తానై యీ వృత్తాంతమును దుష్యంతునితో చెప్పెను. అది సరసముకామి విదితమే అందుచేతనే కాళిదాసు డాకథను చెలికత్తెలనోట అతి వినయ లజ్జాన్వితముగా నొకటిరెండు మాటలతో సూచించి అర్థోక్తిలో విడిచి పుచ్చెను. ఎట్లైన నా కథ స్త్రీ జనోక్తమగుట కంగీకరింపక వీరన దానిని కణ్వశిష్యుని నోట చెప్పించెను ఇతని సంకల్పము మంచిదే కానవచ్చునుగాని, కార్యము మాత్రము చెడినది. ఏ వికారము నెరుగని ముగ్ధుడైన ఆశ్రమ బాలకుడు మేనకా విశ్వామిత్రుల పచ్చి శృంగారమును మఱింత పచ్చిగా వర్ణించుట 'ముల్లుపుచ్చి కొఱ్ఱుడచిన చంద'మయినది. వక్తృవిశేష వివేచన చేయక వోబట్టి ఈ అనౌచిత్యము తటస్థించినది. ఈ దోషము పెక్కు గ్రంథములలో కానవచ్చును దీనిని గురించి నన్నెచోడుని కుమారసంభవ ప్రకరణమున సప్త ఋషులు పార్వతిని వర్ణించిన సందర్భమున వివరించిరి.

కాళిదాసు తన నాటకమున మానవ ప్రకృతికి మానవేతర ప్రకృతికి ఋష్యాశ్రమమున సాధించిన అభిన్న సాజాత్యము పినవీరనయు చేజార్చక కొంత వరకు సాధించెను కాని, ఆశ్రమమునకు మూలాధారమై దివ్య తేజోరాశియగు కణ్వపాత్ర మీ ప్రబంధమున కొంచెము కలుషితమైనది. నాటకమున దేదీప్యమానముగా వెలుగు నా జ్యోతి ప్రబంధమున మసగగా నున్నది. ఈ ప్రబంధమున శకుంతల నత్తవారింటి కంపునపుడు కణ్వుడు పల్కిన పల్కులలో ఎంత ఆర్ద్రత ఉన్నను, ఋషిజనోచితముగాని పేలవత ఆ ఘట్టమునకు కళంకము తెచ్చినది. కుమారైకు ఆయన చేసిన ఉపదేశము కూడ అతిచాలనమే యైనది. నాటకమున గర్భస్థానమున ఉన్న నాల్గవ అంశముననే కణ్వపాత్ర యొక్క ప్రవేశ నిష్క్రమణలు జరుగును. పర్వత శిఖరము మీద పెట్టిన అఖండ దీపము కొండ కిరుప్రక్కలకు వెలుగునొసంగునట్లు నాల్గవ అంకమున జ్యోతివలె ప్రతి

క్షింపబడిన కణ్వపాత్ర నాటక పూర్వోత్తర భాగములకు దీప్తినొసగినది. ఉత్తర భాగమున ఆ పాత్ర లేకపోయినను, ఆ తేజము అంతర్వాహినిగా ప్రవహించు చునే యున్నది. కణ్వపాత్ర కా మహత్త్వ మీ ప్రబంధమున రాలేదు.

కాళిదాసు నాటకమున వ్యంగ్యముగా ఋష్యాశ్రమమునకు రాజాస్థానము నకు గల తారతమ్య మహత్త్వము నాటకము యొక్క పూర్వోత్తర భాగములలో నెంతో సున్నితముగా ప్రదర్శింపబడినవి. ప్రాణుల పరస్పర సంయోగమున కాశ్రమములు స్థానములు; వాని వియోగమునకు రాజాస్థానములు నెలవులు. అకలుష చిత్తవృత్తికి, నిర్మల ప్రేమకు నాశ్రమములు తావులు; కాపట్యమునకు చిత్తాందోళనమునకు అసూయలకు రాజాస్థానములు నిలయములు. కేవల కామ ప్రేరితమైన దాంపత్యము సౌందర్య సాపేక్షమైనది. పవిత్రమును, స్థిరమును కాదు. ఆ కామ మనుతాప రూప తపోబలముచే క్షాళితమై సౌందర్య నిరపేక్ష మయినపుడు లోక పావనమును దివ్యమగను. శాకుంతల నాటకమున అంత ర్భూతమైయున్న జీవిత మహాధర్మము లివి. ఈ మహాధర్మములను పరామ ర్శించు నుద్దేశ్యముతోనే, ఆ జగదేక కవి భారతకథకు భిన్నముగా ఒక ప్రణా ళికను నిర్మించుకొనెను. కాళిదాసుడే చేపట్టకపోయినచో శకుంతలా వృత్తాంతము నకు లోకమున ఈ పూజ్యతయే లేదు. భారతమునందలి అనేకోపాఖ్యానములలో నిది యొకటియై యుండెడిది. పిన వీరన భారతానుసారిగా కథను ముగించుటచే ఈ ప్రబంధము నాటకమహత్త్వమును కోల్పోయినది. నాటకము నుండి గ్రహిం చిన సందర్భములలో నక్కడక్కడ సంస్కృత శ్లోకములను కొన్నింటిని చక్కగా తెనిగించెను. ఆ తెనిగింపు ఇంచుమించు శ్రీనాథుని అనువాద పద్ధతిలో నున్నది. అందున శ్రీనాథుడు నైషధమున చూపిన శబ్దానుకరణ సమాసాను కరణ చమత్కారము లుండవు. మరి హరవిలాసము నందలి గౌరీ కళ్యాణమున శ్రీనాథుడు చేసిన కుమారసంభవ శ్లోకానువాదమునకు పిన వీరన అనువాదము మిక్కిలి సన్నిహితముగా నుండుననుట సత్యము. గౌరీ కళ్యాణమునందువలె శృంగార శాకుంతలము నందున భావానువాదమే ప్రధానముగా ఉన్నది. కాళి దాసుని కవిత్వముతో పీరేకాదు, యే అనువాదకుడును చెలగాట లాడలేడు. ఈ కవియే శాకుంతల మంతయు నాటకముగా తెనిగించినచో, మన వాఙ్మయమున నాటకములేని కొఱత చిరకాలము క్రిందటనే తీరుటయటుండ, సంస్కృత నాట కానువాదములకు మలచి వరువడి యేర్పడి యుండెడిది. అనువాదమునకు కొన్ని ఉదాహరణములు -

"గ్రీవా భఙ్గాభిరామం ముహురనుపతతి స్యన్దనే బద్ధ దృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్ట శ్శరపతనభియా భూయసా పూర్వ కాయమ్

దర్భై రర్ధావలీఢై శ్శ్రమ వివృతముఖ భ్రంశిభిః కీర్ణవర్త్మా
పశ్యోదగ్ర ప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యా ప్రయాతి"

చ॥ "విలుఁగొని వెంట వెంటఁ బృథివీపతి రాఁ శరపాత భీతిఁ దా
మలిగి మలింగి కన్గొనుచు మార్గము క్రేవకు సడ్డగించుచున్
నిలుచుచుఁ గొంతకొంత గమనించుచు సర్థము మేసిమేసి ద
ర్భలు నివృత్యాన్య పార్శ్వముల రాలఁగ మింటికి జౌకళించుచున్"

"అసంశయ క్షత్ర పరిగ్రహక్షమా
యదార్యమస్యా మభిలాషి మే మనః
సతాం హి సన్దేహ పదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మన్తః కరణః ప్రవృత్తయః"

ఉ॥ సందియమేల యీ వికచసారస లోచన రాజపుత్రి నా
డెందము మౌనికన్యల బడిం జననేరదు నిక్కువంబ యే
చందమునందు సంశయ విచారపదంబగు నట్టి వస్తు సీ
మం దమ చిత్తవృత్తులు ప్రమాణము లుత్తములైన వారికిన్"

పై శ్లోకమును శ్రీనాథుడైనచో గీత పద్యమున తెనిగించి యుండును. పిన వీరన వృత్తమున తెనిగించినాడు.

"అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయ మనూనం కరరుహై
రనా విద్ధం రత్న మధునవమానాస్వాదిత రసం
అఖణ్డం పుణ్యానాం ఫలమివచ తద్రూప మనఘం
నజానే భోక్తారం కమిహ సముప స్థాస్యతి విధిః"

చ॥ "కొనకొని తావి మూర్కొనని క్రొవ్విరి, యెయ్యెడ వజ్రసూచి మా
యనిరతనంబు, జిహ్వ చవియానని తేనియ, గోరు మోపి గి
ల్లని చిగురాకు, లాలిత విలాస నికేతన మాలతాంగి, దా
నను భవకర్త యే ఘనుడో యావిధియత్న మెఱుంగనయ్యెదన్"

"పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యుష్మా స్వపీతేషుయా
నాదత్తే ప్రియ మణ్డనాఽ పి భవతాం స్నేహేన యా పల్లవమ్
ఆద్యేవః కుసుమ ప్రసూతి సమయే యస్యాభవత్యుత్సవః
సేయం యాతి శకున్తలా పతి గృహం సర్వై రనుజ్ఞాయతామ్"

సీ॥ అలపెరుంగక తావకాలవాలములకు నెమ్మితో నిరవొంద నీరువోసి
క్రమవృద్ధిబొందు మార్గంబు లారసివచ్చి పూటపూటకు జాల ప్రోదిచేసి
ప్రేమాతిరేకతఁ బ్రియ మండనమునకు జిగురాకు కొనగోర చిదుమ వెరచి
పరిపాటి నల్లిన ప్రసవోద్గమంబైన సఖులు దానును మహోత్సవం బొనర్చి

"తల్లియై పెంచె మిమ్ము సీతలిరుబోడి, యత్తవారింటి కరిగెడు నాలతాంగి
క్షితి రుహములార పుష్పిత లతికలార యనుమతింతురుగాక కళ్యాణయాత్ర"

'నలిన సంభవు' - అన్న నైషధ పద్యమును మనమున లక్షించుకొనియే పిక వీరన యీ శ్లోకమును తెనిగించినాడు. ఆంధ్రీకరణమున కాపద్యము పరమావధియని చెప్పనొప్పును. ఈ పద్యము దానితో తులతూగుచున్నది. 'కళ్యాణ యాత్ర' యన్నది శ్రీనాథుని ప్రయోగసరణి నున్నది. ఇది సర్వథా దానివలెనే మూలమును వివరించుచు, సమతను పాటించుచున్నది. మూలార్థము సీసపద్యమునకు చాలనప్పుడు అధిక పాతకల్పనము చేయుటకు శ్రీనాథుని సీస పద్యములనే తలపించుచున్నది.

మఱియు సీతడు శాకుంతలము నుండియేకాక, కుమార సంభవము నుండియు కొన్ని శ్లోకము లాంధ్రీకరించెను అది విశ్వామిత్రుని తపో వర్ణన మునకు ముందు చేసిన హిమవద్వర్ణన సందర్భము. అందలి తొలిపద్య మాంధ్రీ కరణ విషయమున సరిగా 'తపనీయ దండైక' యన్న నైషధ పద్యమును బోలి యున్నది. ఎత్తుగీతి మాత్రము కాళిదాసుని మొదటి శ్లోకమునకు సరియైన తెనిగింపు.

"అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధి రాజః
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య
స్థితః పృథివ్యా ఇవ మాన దండః"

"అలరి పెంపొందు పూర్వాపరంబు నిధుల
నడుమ ధరణికి మానదండంబువోలె
దేవతాత్మ ధనాధీశ దిగ్విభూష
పుణ్య నిలయంబు నీహార భూధరంబు."

"యం సర్వశైలాః పరికల్ప్య వత్సం
మేరౌస్థితే దోగ్ధరి దోహ దక్షే
భాస్వన్తి రత్నాని మహౌషధీశ్చ
పృథూపదిష్టాం దుదుహు ర్ధరిత్రీమ్"

"భూధరములెల్ల దనువత్సముగ నొనర్ప
పృథు నృపాలోపదిష్టయై ప్రియము మీఱ
నఖిల రత్నౌషధులను నన్నువిసి పిదికె
నమర శైలంబు దోగ్ధగా నవని సురభి"

"పదం తుషార స్రుతి ధౌతరక్తం
యస్మి న్నదృష్ట్వాఽపి హతద్విపానాం
విద న్తిమార్గం నఖరన్ధ్రముక్తై
ర్ముక్తాఫలైః కేసరిణాం కిరాతాః"

"వారని మంచుపైఁ బొదివి వచ్చిన పోయినచోప్పు మాసినన్
భూరి నఖాగ్ర ముక్తమయి పొల్పగు ముత్తెపు జాలువెట్టగా
దారటులేగి కాంతురు హతద్విపకేసరి వాస సీమలన్
వీర కిరాతు లద్రి వన వీథుల సింగపు వేటలాడుచున్."

ఇతర సంస్కృత గ్రంథములందలి శ్లోకములను తెనిగించి ఈ పద్యములకు సందర్భోచితముగ ప్రస్తుత గ్రంథమున పొందించుట శ్రీనాథుని మర్యాదయే.

జైమిని భారతము

ఇందలి శైలి శాకుంతలమునందు కంటె పరిపక్వముగా నున్నది. అందుచే శాకుంతలముకన్న దీని కెక్కువ ప్రశస్తి కలదు. శాకుంతలమునకే ప్రశస్తి లేకుండుట కింకొక కారణము కూడ కలదు. భారతానుసారిగా శాకుంతలమును వ్రాసిన వాడెవ్వడును కాళిదాస నాటకము ముందు దానిని బాగున్నదనిపింపలేడు. ఆ నాటకము ననుసరించి యే ప్రబంధము రచించినను వెలితిగా నుండును. పిన వీరన ఉత్తర భాగమెల్ల భారతానుసారిగా వ్రాయుటచే నాటకము ముందీ ప్రబంధము వన్నె కెక్కలేదు. ఈ రెండు కారణములచే జైమిని భారతమునకు వచ్చిన ప్రశస్తి శాకుంతలమునకు రాలేదు. ఈ కథ భారత కథా భాగము కనుక యుద్ధ ఘట్టముల యందు శైలి, తిక్కన శైలికి ఛాయవలె కన్పట్టుచుండును; కాని శ్రీనాథ శిష్యత్వమును దృఢపరచు ప్రత్యేకతయు నందు కలదు.

ఈ కథ పాండవుల అశ్వమేధమునకు సంబంధించినది కనుక తద్యాగ ప్రయత్న నిర్వహణములయందు మాత్రము వ్యాస భారతమునకును, జైమిని భారతమునకును పోలిక కలదు. తక్కిన గ్రంథమునకు భారతముతో పోలికయే లేదు. యాగాశ్వ రక్షకుడుగా అర్జునుడు సంచరించిన దేశములైనను అందును ఇందును సమముగా లేవు. వ్యాస భారతమున సూచనా మాత్రముగ ఒక వాక్యములో చెప్పబడిన దాక్షిణాత్య దేశములన్నియు జైమిని భారతమున విపులముగా వర్ణింపబడినవి. వ్యాస భారతమున బ్రహ్మ విద్యోపదేశము మెండు. ఇందా వాసనయే లేదు. అందలి విశ్వరూప ప్రసక్తియు నిందులేదు. ఉత్తరా శిశువును శ్రీకృష్ణుడు బ్రతికించుటయు నిందులేదు. ఇన్ని మార్పులిందుగాన వచ్చినను, ఈ భేదమునకు కారణము శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యమును కొంచెపరచు

నుద్దేశమేమో అని సందేహింప వీలు లేకున్నది. ఏమన ఇందలి ప్రధాన కథ యందేకాక ఉపాఖ్యానములందును శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యము బహుధా ఉగ్గడింప బడినది. కుశలవోపాఖ్యానము, చంద్రహాస చరిత్ర, ప్రమీలార్జునీయము మొదలగు చక్కని ఉపాఖ్యానములు మహాభారతమున లేనివి ఇందు కలవు. ఈ కథలు చాల రసవంతములుగా నున్నవి. ఈ జైమిని యెవ్వరు? వ్యాస శిష్యుడును, భారత ప్రచారకులలో ఒకడైన జైమినియేనా? అగుచో గురువుగారి రచనకు భిన్నముగా తానొక భారతమును రచించెనా? అదియు అష్టాదశ పర్వ నిర్వహణ సంభృతమా? అశ్వమేధ పర్వము ఒకటియే యైనచో దానియందీ జైమినికి గల అభినివేశమునకు కారణమేమి? యను ప్రశ్నలకు సరియైన సమాధానము కుదరదు. కాని ఈ జైమిని నామమును గురించి మార్కండేయ పురాణ ప్రకరణమున కొంత చర్చించితిని. అందు చూడదగును.

మరి ఈ జైమిని భారతకర్త, భారత మంతను రచించినచో పోయినవి పోగా మరి ఇంకొక పర్వమైనను లభించి యుండెడిదే. అట్టిది ఎచ్చటను కానరాక పోవుటచే ఈ ఒక్క పర్వమునే అతడు వ్రాసెనేమో యని అనుకొనవలసి వచ్చును. మరియు ఇతడు దక్షిణ దేశమున కెక్కువ ప్రనాధాన్యమిచ్చుటచే దాక్షిణాత్యుడేమో యని కూడ అనుమానించుట కవకాశమున్నది. ఈ ఊహ నిజమైనచో, ఇతడు ద్వాపరయుగము నాటివాడు కాదనియు వ్యాసుని శిష్యు డంతకు మున్నే కాదనియు సిద్ధాంతీకరింపవచ్చును.

దూబగుంట నారాయణ కవి

దూబగుంట నారాయణ కవి పంచ తంత్రమును 1470 ప్రాంతమున రచించి, ఉదయగిరి ప్రభువైన బసవరాజున కంకిత మిచ్చెను. ఇది నీతి కథా సముచ్చయమన్న మాట లోక మెరిగినదే. నీతికథలు బాలురకు సైతము సుబోధ ముగా నుండగల సులభ శైలిలో ఉండుట సమంజసమని సంస్కృత పంచ తంత్ర మూలకర్త ఆ గ్రంథమును తదనుగుణమైన శైలిలో వ్రాసెను. నారా యణకవి తనకు సహజమైన సరళ ధారాళ శైలిలో గ్రంథమును తెనిగించి మూలకారుని ఆశయమును యథాశక్తి పాటించినా డనిపించుకొనెను ఈ తెని గింపులో అతడు స్వతంత్రించి కొన్ని వర్ణనలు చేసి గ్రంథమునకు సొబగు గూర్చెను. ఇతని వర్ణనలు స్వాభావికముగా కథలో పొంది పొసగి యుండును కోతుల చేష్టలు గల ఈ క్రింది వర్ణనను చూడుడు.

సీ॥ గుడి యెక్కి తరులపై గుప్పించునవియును
దరువుల పై నుండి దాటునవియు
నురుతర శాఖల నూగాడునవియును
బ్రాకారములు ప్రాకి పాఱునవియు
గోపురంబుల మీద గూర్చుండు నవియును
గోళ్ళ బ్రక్కలు వీపు గోకునవియు
నిక్కుచు బొమలెత్తి వెక్కిరించెడు నవి
యొండొంటితో బోరుచుండు నవియు

గీ॥ ఇట్లు వానర యూథంబు లిట్టునట్టు
సహజమగు చాపలంబున సంభ్రమింప
వానిలోపల నొక వృద్ధ వానరంబు
దూరముగ బాటి తా విధి ప్రేరణమున

ఇతడు వ్రాసిన నీతి వాక్యములు ఒకమారు చదివి నంతనే కంఠస్థములగు నట్లుండును చూడుడు.

పౌరుష జ్ఞాన కీర్తుల బరగె నేని
వాని సంపద యొక పూటయైన జాలు
నుదర పోషణ మాత్రకై యుర్వి మీద
గాకి చిరకాలమున్న నే కార్యమగును?

మడికి సింగన కాలమునకు పూర్వమే తెలుగులో ఒక పంచతంత్ర మున్నట్లు సింగన సంకలనము చేసిన సకల నీతి సమ్మత మను గ్రంథమున అతడుదాహరించిన పద్యములను బట్టి తెలియుచున్నది కాని ఆ గ్రంథ మిప్పుడు కానరాదు. ఆ గ్రంథము నారాయణకవి నాటికే లుప్తమై యుండును. లేనిచో అతడు ఈ రచనకే పూనుకొని ఉండడని నా ఊహ.

బైచరాజు వేంకటనాథుడు

బైచరాజు వేంకటనాథుడు నారాయణ కవికి కొంచెము తరువాతి వాడు. ఇతడు తన పంచతంత్రము తెలుగులో భారతము వలె ప్రసిద్ధమై తాను తిక్కన యంత వాడుగా కీర్తి సంపాదింపవలెనను ఆకాంక్ష కలవాడు. ఈ విషయమున నీతడు నాచన సోమనాథు ననుసరించెను. తిక్కనార్యుని వలె గ్రంథమును హరిహరాంకితము కావించుటయే కాదు - పీఠికను సైతము పర్వాది యందున్న తిక్కన్నగారి అవతారిక ననుకరించియే రచించెను.

ఏ చనవు గలదు హరి హర
సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మది నా
లోచింప దిక్క యజ్వకు
నాచన సోమునకు మఱియు నాకుందక్కన్" అని సగర్వముగా

చెప్పుకొనెను.

తన కావ్యము విద్వజ్జన సేవ్యముగా ఉండవలెనని ఈతని ఆశయము. అందుచేతనే ఆ కథలకు అసహజమైనను విద్వజ్జనతుష్టికొరకు ప్రౌఢశైలి నవలంబించెను. నారాయణ కవి పంచతంత్రము సులభమైన శైలి యందుండుటచే పేలవముగా నున్నదని భ్రమించి కాబోలు ఇతడు మరల ఆ గ్రంథమునే ప్రౌఢమైన శైలిలో రచించెను. నీతికథా ప్రచురమైన ఈ కావ్యమునకు సరళ శైలి తగియున్నట్లుగా ఉజ్జ్వలమైన శైలి తగియుండదు. రెండుకావ్యములను సమాన సందర్భములలో పోల్చి చూచినప్పుడు ఈ కావ్యమునకు ముఖ్య ప్రయోజనమైన సరసకథా పూర్వక నీతి బోధనము నారాయణకవి రచనముననే సిద్ధించెనని వ్యక్తమగును. ఇతడిందు క్రొత్తకథలను జేర్చుటయేకాక మూలములోని పాత్రల రూపు రేఖామలను సన్నివేశములను పెంచి వర్ణించెను. శబ్దాలంకారములపైన గూడ ఇతనికి మక్కువ కలదు. శ్లేషాద్యలంకారములతో వచనమును సైత మితడు ప్రౌఢముగ గద్యకావ్య ఫక్కికలో రచించెను. కాని యితనికి శబ్ద సార్థక్యముపై దృష్టియున్నట్లు కన్పట్టదు. కీలోత్పాటన మొనర్చిన వానరము యొక్క కథ మూలమున చాల చిన్నది. దీనిని ఆరు పద్యములలో నారాణయ కవి రచింపగా ఇతడు 22 గద్య పద్యములను పెంచెను.

పిడుపర్తి సోమన

ఆంధ్ర సాహిత్యమునందు వైష్ణవ మతమునకు తాళ్ళపాక వారివలె శైవమునకు పిడుపర్తి కవులు సేవ చేసిన పుణ్యులు. పాల్కురికి సోమనాథునికి ముఖ్య శిష్యుడైన శివరాత్రి కొప్పయ్యగారి వంశమందే ఈ పిడుపర్తి కవు లుద్భ వించినారు. పిడుపర్తి సోమనాథుని తండ్రి పేరు బసవయ్య. ఈ బసవయ్య గురుదీక్షా బోధ, పిల్ల నైనారు కథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండము మొదలైన గ్రంథ ములు వ్రాసినాడట. ఇతడు పిడుపర్తి నిమ్మయ్యగారి పినతండ్రి కొడుకు. ఆ నిమ్మయ్యగారు క్రీ. శ. 1440 ప్రాంతమువాడు కాబట్టి అతడు కూడ ఆ ప్రాంతమువాడే యైయుండుననుట నిజము. కాబట్టి ఈ బసవ కవియొక్క కుమారుడైన సోమనాథుడు పదునైదవ శతాబ్దము యొక్క ఉత్తరార్థమునందు రచనలు చేసియుండునని చెప్పవచ్చును (1480 ప్రాంతము).

ఈయన పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమైన బసవ పురాణమును చంపూ కావ్యముగా రచించి తండ్రి కోరికమీద మూలకర్తయైన పాల్కురికి సోమనాథునికే అంకితమిచ్చినాడు ఆ తండ్రియే రచన మూలానుసారముగా నుండవలెనని కుమారున కుపదేశించెను.

"నీవును సోమేశుని ద్విప
దావళి యర్థములు చేయు, మందుల యర్థం.
బావంతయు దిగ విడువక
యేమియు మున్ముందు లేమి విడకు కుమారా!"

పాల్కురికి సోమన, పండితారాధ్యుని పద్యములను తన ద్విపదలలో నిమిడ్చినట్టుగా ఈ పిడుపర్తి సోమన బసవ పురాణ ద్విపదలను తన పద్యము లలో చాలవరకు ఇముడ్చగలిగెను. ద్విపదలు పద్యములుగాను, పద్యములు ద్విపదలుగాను మారిన ప్రక్రియలో ఇట్టి శబ్దానువాదము వాక్యానువాదము సహజమేనని లోగడ చెప్పియుంటిని. ఇతడు ప్రతి శివభక్తుని సాక్షాత్తు శివ స్వరూపునిగానే వర్ణించెను. పాల్కురికి సోమనాథునివలె ఇతడును అమితముగా వాగ్వ్యయము చేయును. ఒక వాక్యములో సరిపోవు ఒక విషయమును చెప్పు టకు పది వాక్యములు వెదజల్లును. పెక్కింటికి సార్థకత ఉండదు పెక్కు విశేషణములకు సుభగత్వ ముండదు. అందుచేతనే కావ్యరసాస్వాదన కుతూ హలపరులకు ఈ రచన మనోజ్ఞముగా నుండదు. ఇతడు సహజ కవితాశక్తి కలవాడే అయ్యు మితిలేని భక్త్యావేశమున శబ్దార్థ స్వారస్యము నెడల అనా దరము చూపి సహజశక్తిని విఫల మొనర్చుకొనెను.

నంది మల్లయ – ఘంట సింగయ

దూబగుంట నారాయణ కవి పంచ తంత్రమును ఉదయగిరి ప్రభువగు బసవరాజు కృతి పుచ్చుకొనెను. ఆతని మంత్రియగు చందులూరి గంగయామాత్యుడు దగ్గుమిల్లి దుగ్గన నాచికేతూపాఖ్యానమునకు కృతిపతి అనియు, ఆ గంగయామాత్యుడే పిరి ప్రబోధ చంద్రోదయమునకు కృతిపతి యని ఇతః పూర్వము చెప్పితిని. ఇతడు సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగర రాజ్యమేలు కాలమున అతనికి సమకాలికుడు. ఆ సాళువరాజు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన జైమినీ భారతమునకు కృతిపతి. కావున పినవీరన, నారాయణకవి, దుగ్గన, నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయ్యలు సమకాలికులు. ఈ జంటకవులు తమ వరాహ పురాణమును సాళువ నరసింహరాయని సర్వసేనాధ్యక్షుడగు తుళువ నరస రాయలకు కృతి యిచ్చిరి. ఈ సేనాధిపతియే కృష్ణదేవరాయల తండ్రి. కృతి ప్రదానము నాటికి తుళువ నరసింహరాయలింకా రాజుగా సింహాసనమెక్కలేదు. ఈ అంశము గ్రంథములోనే ఉన్నది :

కం॥ ధరణిసుత దేవకీపుర
వరనిలయ, శ్రీగిరీశ వర సంపన్నే
శ్వర విభు తనయా, సాళువ
నరసింహ నృపాల దండ నాయక తిలకా!

ఈ సాళువ నరసింహరాయలకు తుళువ నరసింహరాయలు సేనాధ్యక్షుడే కాక, దగ్గర చుట్టము కూడ. తుళువ వంశపు రాజులు దేవకీపురము రాజధానిగా (అది నేటి ఉత్తరార్కాడు జిల్లాలో ఒక పల్లెగా ఉన్నది) ఒక చిన్న రాజ్యమును ఏలుచుండిరి. వారికిని చంద్రగిరి రాజులైన సాళువ వారికిని స్నేహబాంధవ్యములు కలవు. స్వంత రాజ్యము ఏలుకొనుచునే తుళువ నరసింహరాయలు సాళువ నరసింహరాయునకు సర్వసేనాధ్యక్షుడై యుండెను. కావుననే తన రాజుతో కలసి తానును విజయనగరమునకు తరలిపోయెను. కృష్ణదేవరాయలు ఈ దేవకీ పురముననే జన్మించి యుండును ప్రభుభక్తి పరాయణుడైన ఆ సేనాధ్యక్షుడు, తన యేలిక అనంతరము, ఆతని కుమారుని కొలువున కూడ సేనాధిపతిగా ఉండి, వాడు అసమర్థుడును నీతిదూరుడును అగుట గమనించి విజయనగర రాజ్యమునకు తాను రాజయ్యెను. దీనినిబట్టి నంది మల్లయ, ఘంట సింగయలు

మొదట ఉదయగిరి ఆస్థానమునను, పిమ్మట విజయనగర ఆస్థానమునను కవులుగా ఉండిరని విదితమగును. ఈ ఇరువురిలో సింగయకు మలయమారుత కవి యని బిరుదనామము కలదు. ఈ మలయ మారుత కవి "మదన సేనము" అను కావ్యము ప్రత్యేకము రచించెనట వీరిద్దరు మేనమామయు, మేనల్లుడు నగుదురు మల్లయకు సింగయ మేనల్లుడు. కృష్ణదేవరాయని అష్టదిగ్గజములలో నొకడగు నంది తిమ్మన సింగయకు మేనల్లుడు కావున నంది మల్లయకు నంది తిమ్మన సాక్షాత్పౌత్రుడు కాకపోయినను మనుమని వరుస కలవాడు కృష్ణరాయని కాలమున నంది తిమ్మనయు, విజయనగర ఆస్థానమున కవిగా ఉండుట, ఆ తుళువ వంశముతో నంది వంశమునకు గల స్నేహపూర్వక సంబంధము మరువరానిది.

ప్రబోధ చంద్రోదయము

ఇది యొక అంతరార్థము గల ఆధ్యాత్మిక కావ్యము (Allegorical Poem). సంస్కృతమున కృష్ణ మిశ్రుడు వ్రాసిన నాటకము దీనికి మూలము. ఇట్టి నాటక మొకటి బౌద్ధమత పరముగా అశ్వఘోషుడు రచించెను అందలి శిథిలావశేషము టిబెట్‌లో దొరికినది. జైనమత పరముగా గూడ ఇట్టి గ్రంథములు గలవట. అశ్వఘోషుని నాటకములో మానవత్వ మారోపింపబడిన ఆధ్యాత్మిక పాత్రలకే కాక మానవ పాత్రలకును ప్రవేశము గలదు ప్రబోధ చంద్రోదయమున మానవ పాత్ర లేనేలేదు. దీనిని జూచి వేదాంత దేశికుడు విశిష్టాద్వైత పరముగ సంకల్ప సూర్యోదయము రచించెను. చైతన్యస్వామి పైనగూడ నిట్టి నాటక మొకటి కలదట.

ప్రబోధ చంద్రోదయము తెనుగున నొక అసమానమైన కావ్యమయినది. దీనివలె సమగ్రముగా ఆధ్యాత్మికమైన కావ్యము తెనుగున మరియొకటి లేదు. సంస్కృత నాటకమును సమగ్రముగా తెనుగులోని కవతరింపజేసిన వారీ కవులే. సమగ్రముగా తెనుగునకు వచ్చిన మొదటి రూపకము ప్రేమాభిరామ మనెడి వీథి. దాని తెనుగే శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామము.

ఈ కావ్యమును కృష్ణమిశ్రుడు భారత కథా ప్రణాళిక ననుసరించియే నిర్మించెను. దుర్మార్గులైన దుర్యోధనాదుల పక్ష మవలంబించి పాండవులను వేరు చేసికొన్న చంచల ధృతరాష్ట్రునివలె, సహజ చంచల స్వభావము గల మనస్సనెడి వాడు మహామోహాదులనెడి యొక సంతాన వర్గమును లాలించి, వివేకాదులనెడి రెండవ వర్గమును ద్రోసిపుచ్చును. దుర్యోధనునకు దుష్ట చతుష్టయమువలె మహా మోహునకు కామ క్రోధాదులు మంత్రులుగా నుందురు. మరియు, ఆ కురురాజునకు అనాడు అవైదిక జాతి యంతయు ప్రాపయి నిల్చియుండగా, ఈ మోహు

నకు సైన్యము చార్వాకాది నాస్తికు లండ యగుదురు. ధర్మరాజున కతని తమ్ములు వలె, వివేకునకు యమనియ మాదులనెడి మంత్రులును, కృష్ణుకు వలె విష్ణు భక్తియు బాసటయయి శత్రు విజయమును కాంక్షింతురు. భూ రాజ్యమునకై కురు పాండవులకు జరిగిన యుద్ధము వలెనే ఈ పక్షముల వారికి ఆధ్యాత్మిక రాజ్యాక్రమణమునకై ఘోర యుద్ధము జరుగును. పాండవులవలె వివేకాదులే జయింతురు. పుత్రనాశ ఖిన్నుడగు ధృతరాష్ట్రునకు వ్యాసుడు వలె, మహామోహ నాశ దుఃఖితుడైన మనస్సునకు వైయాసికి విద్య జ్ఞానోపదేశము చేసి శాంతి చేకూర్ప యత్నించును. భారత చరమ భాగమున గల ఉపనిషదర్థ ప్రతిపాదనము వలెనే యీ నాటకమున చరమాంకములలో ఉపనిషద్దేవి ప్రవేశించును. వివేక సంయోగమున ఆమెయందు జనించు పుత్రుడే ప్రబోధ చంద్రుడు. ఈ కథకు మహామోహాదుల విజృంభణ బీజము, జ్ఞానోదయము నిర్వహణము.

ఈ నాటకమును తెనిగించుటలో ఈ కవులు కథా మాత్రమును గాని, శ్లోక క్రమముగాని ఎచ్చటను మార్చలేదు. ప్రబంధమునకు ఆవశ్యకములైన వర్ణనలు మాత్రము స్వతంత్రములైనవి; అచ్చటచ్చట ఒకటి రెండు కలవు. వాటిలో ముఖ్యమైనది చిదానందనగర వర్ణనము. వేదాంత రాజ్యమునకు రాజధాని యగు ఆ నగరమునకు ఆ పేరు పెట్టిన ఈ కవుల యొక్క కల్పనాశక్తి ప్రశంసింపదగును. ఈ పేరు మూలమున లేదు యుద్ధ ప్రకరణములో చేయబడిన సూర్యాస్తమయాది వర్ణనలు మరికొన్ని కలవు. సంవాదాత్మకమైన నాటకమును కథనాత్మకమైన ప్రబంధముగ తెనిగించుట, అనువాద సరళికి కష్టతరము. ఈ దుర్ఘట కార్యనిర్వహణమున ఈ కవులు మంచి నైపుణిజూపి చరితార్థులైరి. వాక్య సాంగత్యముచేయు సంధి వచనములు మొదలగు నలతి మార్పులుతప్ప కొంచమేని మూలాతిక్రమణము లేకుండ నిట్టి యనువాదమును నిర్వహించుటచేతనే వీరియు, వీరి గ్రంథము యొక్కయు కీర్తి అజరామర మయినది. శ్లోకముల తెనిగింపు సమితము శ్రీనాథ పినవీరనల పద్ధతియే. మూలము నాత్మీయముగా జేసికొని, వన్నెపెట్టి, క్రొత్త వస్తువుగా ప్రదర్శించిరి.

"సంతు విలోకన భాషణ
విలాస బరిహాస పరి రంభాః
స్మరణ మపి కామినీ నా
మలమిహ మనసో వికారాయ"

"తరుణుల చూపులు మాటలు
గర గరికలు నగవు బిగవుఁ గ్రొగ్గిఁటి పొందుల్

పరికింప నేలః తత్స్మం
స్మరణమె చాలదె మనంబు సంచల పఱుపన్."
"అహల్యాయై జారస్సురపతి రభూ దాత్మతనయాం
ప్రజానాథో నయాసీద భజత గురోరిందుర బిలామ్
ఇతి ప్రాయః కోవా న పద మతధ్యే కార్యతమ యా
శ్రమో మద్బాణానాం క ఇవ భువనోన్మాథ విధిషు"
"తన కన్న కూతును తాన పెండ్లాడదే
వారిజగర్భుండు వావిదప్పి
బలభేది గౌతము భార్య నహల్య గా
మించి చేయదే నల్లమేక తప్పు
కదలేని రట్టడి కొడిగట్టుకొని యైన
గమలారి గురు తల్పగతుడుగాడె
తపన సూనుడు తార దానాక్ర మింపడె
యన్న ప్రాణములకు నడ్డుతలచి
మఱియు నట్లు జగంబుల మరులుకొల్పి
యెట్టి నయనాత్ములకు నైన గుట్టుచెడిపి
కానిత్రోవల నడపించు కడిమికాదు
వాలుచూపుల గమి కవలీల గాదె."

మూల శ్లోకములో ఇంద్రునకు ప్రథమ స్థానము, బ్రహ్మకు రెండవదియు ఈయబడగా ఈ కవులు మొదటి వేల్పునకు రెండవస్థానము తగదని అగ్రస్థానమే ఇచ్చి గౌరవించిరి. మరియు శ్లోకార్థము సీసమునకు చాలక పోబట్టి సుగ్రీవునకు నాలుగవ పాదమును అంకితమొనర్చి పద్యమును పూర్తిచేసిరి. ఇది శ్రీనాథుని ఫక్కికి అనుసరణమని నేను వేరె చెప్పనక్కరలేదు. ఈ క్రింది సీసపద్యము కూడ అట్టిదే :

"శ్రీదేవి జనకాత్మజా దశముఖ స్మాసీ ద్గృహే రక్షసో
సీతా చైవరసాతలం భగవతీ వేదత్రయీ దాన వైః
గంధర్వస్య మదాల సాంచ తనయాం పాతాల కేతుశ్చ లా
ద్దైత్యేంద్రో ఉపజహార హస్త విషమా వామా విధేర్వృత్తయః"
"చాఁపచుట్టఁగ జుట్టిచంకఁ బెట్టుక పోఁడె
ధరణీ హిరణ్యాక్ష దానవుండు

వేదత్రయీ కాంత వెస ముచ్చిలింపఁడే
చూఱపట్టిన యట్లు సోమకుండు
సాక్షాన్మహాలక్ష్మి జనక భూపాలనం
దనఁజెఱ వట్టఁడే దశముఖుండు
కొనరక యమ్మదాలసఁ గొనిపోదె పా
తాళ కేతుఁడను నక్తంచరుండు
గాన నింతేసి వారముగా యనంగ
రాదుపో యెట్టి పుణ్యవర్తనునికైన
సహజ వక్రంబు గాన సజ్జనుల మేలు
చూడజాలక విధితప్పఁ జూచెనేని"

పై సీసపద్యములో హిరణ్యాక్షుడు ధాత్రీదేవిని గురించిన గాథ నూతనముగా జేర్పబడినది

"నిత్యం స్మరన్నలద నీల ముదార హార
కేయూర కుండల కిరీట ధరం హరిం వా
గ్రీష్మే సుశీత మివ వాహ్రద మస్తశోకం
బ్రహ్మ ప్ర విశ్యభజ నిర్వృతి మాత్మ నీ నాం."
"నందక ధరున్ ఘన పురందర మణి ప్రతిము
నిందిర మనోహరు ముకుందు హరిఁగానీ
చందన మరాళబిస కుందధవళాంగు గిరి
మందిరు నుమారమణు నిందుధరుఁ గానీ
పొందుగ సదా మనసునం దలఁచి యైనఁ జిర
మందమగు తత్పరమునిం దలఁచి యైనం
డెందముల పాపము వడిం దలఁగు ఘర్మమునఁ
గుంది మడుగుందఱియ డిందుపడు లీలన్"

వైష్ణవ మతస్థుడైన కృష్ణ మిత్రుడు శ్రీమహావిష్ణువుని ధ్యేయముగా పేర్కొనగా, అద్వైతులైన ఈ కవులు ఇందు ధరునికూడ పేర్కొనిరి. అనువాదములో ఇటువంటి భేదములు క్వాచిత్కములుగా ఉండును. అవి గ్రంథమునకు గుణ సంపాదకములే గాని దోషాపాదకములు కావు.

ఈ నాటకము ప్రబంధముగా తెనిగింపబడుట ఎందుచేత? ఆనాడు మన దేశమున నాటకములాడు ఆచారము లేదేమో యనుకొన్న, అతిప్రాచీనములైన యక్షగానముల యునికి ఇట్టి సందియమును లేకుండ చేయుచున్నది. కాని, ప్రబోధ చంద్రోదయమువంటి మార్గనాటకములు, ఆ యక్షగానములవలెనే ఏ పందిరిలోనో

అడదగిన వీధి నాటకములు కావు. వీనికి సర్వోపస్కార సంపన్నములైన రంగస్థలము లుండవలయును. అట్టి రంగములు రాజపోషణమున కాని నిర్మింపబడనేరవు. ఒకవేళ సరసుడైన ఏ రాజైనను ఆ నిర్మాణమునకును పూనుకొన్నను, రాజధానీ నగరము వంటి ఒకటి, రెండు పట్టణములలో ఒకటి, రెండు శాలలు నిర్మింపగలడే కాని సమస్త ప్రజా వినోదార్థమై ఊరూర ఒకటొకటి కట్టింపలేడు. నాటకమును నాటకముగానే తెనిగించుట ప్రదర్శన సౌకర్యమున్నప్పుడే చరితార్థమగును గాని, లేనిచో వ్యర్థమే యగును ఏమన, నాటకమును శ్రవ్యకావ్యముగా పఠించి ఆనందింపుడనుట కవికిని తగదు; ప్రజలును ఆనందింపలేరు. పఠనార్థమయియే తెనిగించునపుడు అది శ్రవ్యకావ్యమగుటయే ఉచితముగాని నిరర్థకముగా దృశ్యకావ్యమగుట ఉచితము గాదు. ఈ వృథాశ్రమ మేలయనియే ఈ కృతికర్తలును, కృతిపతియును భావించియుందురు. పండిత రంజకమును శాస్త్రసమ్మతమునగు రంగ నిర్మాణమే యుండి ఆ రంగము రాజాదరణ పాత్రమయి ఉండినచో, నాటకము ప్రబంధముగ మాఱుటయు తటస్థింపదు. వాటి అభావముననే, మన పూర్వుల నాటక దర్శన కుతూహలమును శ్రవ్యకావ్య శ్రవణమే తీర్చవలసివచ్చెను.

అదిగాక, తెలుగు ప్రబంధము ఒక వింత శిల్పనిర్మాణము. సంస్కృతమున క్వాచిత్కములగు చంపువులు దక్క, గద్య కావ్యములు వేఱు, పద్యకావ్యములు వేఱు, కథనాత్మకములగు శ్రవ్య కావ్యములు వేఱు. సంవాదాత్మకములగు దృశ్య కావ్యములు వేఱు. ఇక తెలుగు ప్రబంధమో, గద్య పద్య కథన సంవాదాత్మకమయి, సమస్త కావ్యభేదములు ఏకత్ర రాశీ భూతములయి వెలసిన సంపూర్ణమూర్తి. ఇట్టి వైలక్షణ్యము కలిగిన సమగ్ర సారస్వతమూర్తి ఏ దేశ భాషలలోను లేదు. మనలో ప్రత్యేక గద్యకావ్యములు లేనిలోటు, నాటకములును లేవనెడి లోపమును ఈ ప్రబంధమే తీర్చినది. మరియు, వర్ణనాత్మకమైన భావ కవిత్వము ఇముడ్చుకొన్నదియు నీ ప్రబంధమే ఇది కవితా శక్తుల నన్నిటిని నొఱపి చూచు స్థానమని మన పూర్వుల అభిప్రాయము. "The parts lose their individuality in the finished whole" (Moulton). ఇతర కవులకంటె ప్రబంధ కర్తలే పెద్దలని మనవారు కొనియాడుటయు అందుచేతనే. పాశ్చాత్యాధునిక విమర్శకులు కొందఱు, కవితాశక్తి సంపూర్ణవ్యక్తికి Epic (ప్రబంధము)వలె ఏ కావ్యభేదమును జాలదని, దానిని నిర్వహించిన వాడే మహాకవి యని ఒక కళా సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిరి. అట్టి ప్రబంధము ప్రదర్శన సౌకర్యము లేని నాటకముకంటె వాఙ్మయమున

చిరస్థాయిగా నుండునను నాశచే ప్రబోధ చంద్రోదయము వంటి నాటకములు తెనుగున ప్రబంధములయి యుండవచు ను.

వరాహ పురాణము

ఇది వరాహ విష్ణువు భూదేవికి చెప్పిన పురాణము కావున దీనికి వరాహ పురాణమను పేరు వచ్చినది. ఈ కవులు రచించిన ఈ రెండు గ్రంథములలో ప్రబోధ చంద్రోదయమునకు వచ్చిన ఖ్యాతి వరాహ పురాణమునకు రాలేదు. ఆనాడు ఈ పురాణముపై గౌరవముండవచ్చును గాని కాలము గడచిన కొలది ప్రబంధ రుచి ప్రచుర మగుటచేత కొన్ని పురాణములపై ప్రజాదరము తగ్గెను. వాటిలో ఇది ఒకటి. అదియును గాక ఏవో కొన్ని ఉపాఖ్యానములు తప్ప రస వత్కవిత్వమునకు అక్కరకు రాదగిన గ్రంథ భాగము చాల తక్కువ. అందు చేతనే కాబోలు వీరు గ్రంథ మంతయు తెనిగింపక ఉత్తర భాగమును విడిచి పుచ్చిరి. మూలమున వ్రతదాన భాగము వరకు తెనిగించి ఫలశ్రుతి చెప్పి గ్రంథము ముగించిరి. మూల గ్రంథములో కొంత భాగమే తెనిగించినను ఈ తెలుగు గ్రంథము 12 ఆశ్వాసముల వరకును పెరిగినది. దీనికి కారణము రస వంతములైన కొన్ని ఉపాఖ్యానములను వీరు విస్తరించి వ్రాయుట ఆ ఉపాఖ్యా నములలో ముఖ్యమైనవి. (1) దుర్జయోపాఖ్యానము (2) గౌతమ్యుపాఖ్యానము (3) ధర్మవ్యాధ వృత్తాంతము.

1. దుర్జయోపాఖ్యానము

దుర్జయుడను ఒక రాక్షసుడు ముల్లోకములు జయించి, ఏలుచు ఒక సందర్భమున గౌరముఖుడను మహర్షి ఆశ్రమునకేగి, ఆయనచే అతిథి సత్కార ములు పొందెను. ఆ కృతఘ్నుడు ఆ తపోధనుని యొద్దనున్న చింతామణిని బలాత్కారముగ అపహరింపజూచెను. నిస్సహాయుడైన ఆ ఋషి ననుగ్రహించి శ్రీ మహావిష్ణువు సాక్షాత్కరించి దుర్జయుని శిక్షించెను ఋషికి విజయ మొసగెను.

2. గౌతమ్యుపాఖ్యానము

ఇది గోదావరి నదియొక్క అవతరణకు సంబంధించిన కథ. ఈ కథ లోకప్రసిద్ధమే. ఒకప్పుడు ద్వాదశ వర్షక్షామము సంభవింపగ ఋషులందరును ఆహారార్థమై గౌతమ ఋషి ఆశ్రమమునకు చేరిరి. ఆయన ఒకప్పుడు తపస్సుచే బ్రహ్మను మెప్పించి సస్యసంపన్న క్షేత్రవరమును పొందెను. ఆ సంగతి యెరిగియే మునులు ఆయన ఆశ్రమము చేరిరి. క్షామకాల అనంతరమున ఆ అతిథులు తమ తమ నివాసములకు తరలిపోవుచు గౌతముని వంచింపవలె ననెడి దుర్బుద్ధి పొడమి ఒక మాయా గోవును సృజించి, తమకు అన్నము పెట్టి

ఆదరించిన పుణ్యుని క్షేత్రముపై త్రోలిరి. ఆ గోవు సస్యము తినుచుండగ గౌతముడు దానినినోటితో ఆదలించెను తపోమహితమైన ఆయన వాక్తీక్షణత్వముచే కాబోలు ఆ గోవు చచ్చిపడెను. ఆ మునులు తమ తంత్రము ఫలించినదని సంతోషించి గౌతముని మీద గోహత్యాపాతకమును అంటకట్టిరి. ఆయనయు తనకు నిష్కారణమున చుట్టుకున్న పాపమునకు ఎంతో వగచి శివుని గురించి ఘోర తపస్సు చేసి ఆయనను మెప్పించెను. గంగాధరుడు తన జటా వ్యూహమున తాండవించు గంగలో ఒక పాయను విడిచి గౌతముని వెంట పంపెను. ఆ ప్రవాహము గౌతమ సస్యక్షేత్రమున చచ్చిపడి ఉన్న గోవు మీదుగా ప్రవహించుచు పోయెను గౌతముడు తన పాపక్షాళనమునకు సంతోషించెను. ఆయన పేరుమీద ఈ ప్రవాహము గౌతమి యనియు, గోవును బ్రతికించి ఇచ్చుట చేత గోదావరి యనియు లోకమున ప్రసిద్ధి పొందెను.

3. ధర్మవ్యాధ వృత్తాంతము

ధర్మవ్యాధునకు అర్జునిక అను ఒక కూతురు కలదు. ఆ కన్య విద్యావినయ సంపన్నురాలు. తండ్రి ఆమెకు తగిన వరుని అన్వేషించుటలో మతంగముని కుమారుడు ఆ కన్యకు తగిన వాడని యెంచి మతంగునితో సంప్రదించి ఆ యువకునకు ఆ కన్యనిచ్చి వివాహము చేసెను కాని ఆమె కాపురము తండ్రి అనుకున్నట్లు సాగలేదు. ఆ సాధ్వి అత్తవారి ఇంట పలుపాట్లకు లోనై తండ్రి వద్దకు వచ్చి తన కష్టములు వెళ్ళబోసుకొనెను ధర్మవ్యాధుడు ఆమెతో మతంగాశ్రమమునకు పోయి ఆమె అత్తమామలకును, భర్తకును సాంసారిక ధర్మములను బోధించి మంచి మార్గమునకు త్రిప్పెను. అంతటితో అర్జునిక భర్తతో సుఖజీవనము చేయకలిగెను.

ఈ మూడు ఇతివృత్తములను రసవంతములు గావున వీటిని ఉపాఖ్యానములుగా రచించుటలో రస సంపాదన మనెడి దృష్టి నిలిపి మూలములో లేని వర్ణనములతో, పాత్రచిత్రణముతో చక్కని ఖండ కావ్యములుగా తీర్చిదిద్దిరి.

ఇటువంటి ఉపాఖ్యాన రచనా నైపుణిని బట్టియైనను వరాహ పురాణము సరసులకు అవశ్యపఠనీయము కాదగిన గ్రంథము. తక్కిన భాగములలో గల దాన ధర్మములు, వ్రతానుష్ఠానములు మొదలుగునవి మత సంబంధముగల సదాచార బోధకములు. ఆ భాగములు ధర్మశాస్త్రముల వలె చదువదగినవి.

రసము మాట ఎట్లున్నను శబ్ద గుంఫనమున ప్రబోధ చంద్రోదయము కంటె పురాణమే మేలుతరముగా నున్నదని సాహసించి చెప్పవచ్చును.

కొరవి గోపరాజు

గోపరాజు శ్రీనాథ యగములో తుది దశాబ్దిలోని వాడుగా పొడకట్టును. ఆపై ప్రబంధ యుగమని చెప్పదగిన పదునారవ శతాబ్దమున గూడ ఇతడు కొంతకాలము జీవించి యుండవచ్చును. అయినను, ఆ శతాబ్దికి ప్రబంధ యుగమని పేరుతెచ్చిన ప్రబంధ కర్తలలో ఇతడు చేరడు. పెద్దనాదుల ప్రబంధములకు గల విశిష్ట లక్షణములలో ఒకటియు ఈతని ద్వాత్రింశికకు పట్టదు. కాబట్టి ఇతనికి శ్రీనాథయుగముననే స్థాన మొసగుట న్యాయము. ఆ యుగములో వన్నె కెక్కిన పెద్ద కవులలో పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరన ఒకడు. అతడు తన జైమినీ భారతమును 1485-93 మధ్య విజయనగర రాజ్యమేలిన సాళువ నరసింహ రాయలకు అంకితమిచ్చుటచేత ఆ గ్రంథ రచనా కాలము 1490 ప్రాంతమని చెప్పవచ్చునని ఇతఃపూర్వము చెప్పితిని. గోపరాజు పూర్వస్తుతి పరముగా వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యములో పినవీరనను కూడ గణించెను.

"అనఘు హుళక్కి భాస్కరు మహామతి పిల్లలమఱ్ఱి వీర రా
జును ఘను నాగరాజు కవి సోముని తిక్కనసోమయాజి కే
తన కవి, రంగనాథు నుచితజ్ఞుని నెల్లన నాచిరాజు సో
మని నమరేశ్వరున్ దలతు మత్కుల చంద్రుల సత్కవీంద్రులన్."

ఈ పద్యముబట్టి పినవీరన, గోపరాజునకు చాల పూర్వుడని అనుకొనరాదు. కొందరు కవులు తమ సమకాలీన కవులకు కూడ నమస్కార పద్యములు సమర్పించుట కలదు. సమ వయస్కుల యెడ సమకాలము వారియెడ అసూయా ద్వేషములు కల కవులున్నట్టుగానే గౌరవాభిమానము గల కవులును ఉందురు. ఈ గోపరాజునకు పినవీరన యెడ అట్టి భక్తిభావము కలదని మనము తలంపవచ్చును. కాబట్టి పినవీరన గోపరాజునకు ఇంచుక పూర్వుడై అతనికంటె ముందు గ్రంథ రచన చేసినవాడై యుండును. అదిగాక ఈ పద్యములో గోపరాజు తనకు ఇచ్చవచ్చిన కవులను కొందరను మాత్రమే పేర్కొనెను. కాని వాఙ్మయమున తనకు పూర్వము ఖ్యాతి వహించిన కవులందరను స్మరింపదలపలేదు. కానిచో ఈ పద్యమున శ్రీనాథుని నామము లేకపోవుట సమర్థనీయము కాదు. కాబట్టి పినవీరన కంటె కొంచెము అనంతరము కాలము వాడైన

ఈ గోపరాజు 1500 ప్రాంతమున ఈ ద్వాత్రింశిక రచించియుండెను. ఇది ఇట్లుండ గోపరాజు గ్రంథావతారికలో చేసిన తన వంశావతార వర్ణనను బట్టి అతడు 15 వ శతాబ్ది మధ్యకాలమువాడై యుండునని చరిత్ర పరిశోధకులు ఊహపడిరి. కాని పినవీరన ఆ శతాబ్ది తుది వాడగుటచేత అతనిని స్తుతించిన గోపరాజు ఆ శతాబ్ది మధ్యకాలమువాడై యుండుట పొసగదు. వంశావతార పద్యములను వ్యాఖ్యానించుటలోను, తరములను లెక్కించుటలోను, తరముల కాల పరిమితిని నిర్ణయించుటలోను, చరిత్ర పరిశోధకులకు ఏకాభిప్రాయ ముండదు. ఆ చారిత్రక సాక్ష్యము కంటె ఈ సారస్వత సాక్ష్యమే బలవత్తర మనుటలో తప్పులేదు. ఆ వంశావతార వర్ణన బట్టియే కొందరు చారిత్రకులు, గోపరాజు పదునైదవ శతాబ్దిలో తుది దశకమువాడై యుండవచ్చుననియు నిర్ణ యించిరి. ఈ భేదమునకు కారణము తరమునకు ఇన్ని సంవత్సరములు అని నిష్కర్షగా ఎవరునూ చెప్పలేకపోవుట, అది బ్రహ్మకూడ చెప్పదగినదికాదు.

ద్వాత్రింశిక

ఈ యుగమున పుట్టిన కథా కావ్యములలో అధిక సంఖ్యాక కథలు కల గ్రంథము సింహాసన ద్వాత్రింశిక. జక్కన గ్రంథమువలె ఇదియు విక్ర మార్కుని చరిత్రకు సంబంధించినదే కాని ఈ రెండింటికి కొంత భేదమున్నది. జక్కన విక్రమార్కుని జననాదికముతో గ్రంథము ప్రారంభించి అతని సాహస కృత్యములలో కొన్నిటితో గ్రంథమును పూరించి వైభవోపేతముగా రాజ్యపాలన చేయుటతో ముగించెను. అనగా జక్కన గ్రంథము విక్రమార్కుని జీవితకాల ములో నడచిన ఉదంతములు గలది. ద్వాత్రింశికలో విక్రమార్కుని గురించి చెప్పబడిన కథలన్నియు ఆ మహారాజుయొక్క జీవితానంతరము సింహాసన సాలభంజికలచేత భోజ మహారాజునకు చెప్పబడినవి. జక్కన విక్రమార్క చరిత్రలో సాహసాంకుని మహా గుణములకు ఉదాహరణముగ పది, పండ్రెండు కథలు మాత్రమే కలవు ద్వాత్రింశికలో అట్టివి ముప్పది రెండు కలవు. ఈ రెండింటను సమముగా వున్నవి కొలది మాత్రమే. మరి జక్కన గ్రంథములో చంద్రగుప్తుని కుమారులు నలుగురిలో విక్రమార్కునకే మాతామహుని రాజ్య మును క్షత్రియత్వమునుబట్టి తండ్రి ఇచ్చినట్లు కలదు. ద్వాత్రింశికలో ఆ రాజ్యము భర్తృహరికి సంక్రమించినట్లును, అతడు దుశ్శీలయగు భార్యచే వంచి తుడై వైరాగ్య మవలంబించి రాజ్యమును విక్రమార్కునకు సమర్పించి తపస్సున కేగినట్లును కలదు. భర్తృహరి వైరాగ్యమునకు కారణభూతమైన రసాభాస కథ రెండింటను కలదు. కాని భర్తృహరిచేత విక్రమార్కునకు రాజ్య ప్రదానము చేయబడినట్లుగా జక్కన గ్రంథములో లేదు. జక్కన గ్రంథమునకు మూల

మేదియో తెలియదు. అతడు గ్రంథావతారికలో మూలగ్రంథము సంగతియే ప్రస్తావించలేదు. గోపరాజు మాత్రము తన గ్రంథము అనువాదము అని స్పష్టముగా చెప్పెను.

ఉ॥ ఈ సరసోక్తి కావ్యమొక డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చుగా
చేసిన నట్ల వీడు మరిసేయుట ఏటివి యంచు జెప్పగా
చేసి అనాదరం బురక సేయకుడీ, విలుకాడు తూటుగా
నేసిన నందె పారమతి యేసిన వానిద సూటిగావునన్.

ఒక సంస్కృత గ్రంథమును తాను అనువదించుచున్నట్లు అతడు ఈ పద్యములో స్పష్టీకరించెను. సంస్కృతమున విక్రమార్కుని కథలుగల ఒక గద్యపద్యాత్మక గ్రంథమున్నది. అది గోపరాజు ద్వాత్రింశిక వలెనే భోజరాజునకు ముప్పదిరెండు సాలభంజికలచేత చెప్పబడిన విక్రమార్కుని మహాగుణ కథనముగల గ్రంథము. ఉపక్రమ ఉపసంహారములలో ఈ రెండు గ్రంథములు ఏకీభవించుచునే యుండును. కావున గోపరాజు ద్వాత్రింశికకు ఈ సంస్కృత గ్రంథమే మూలమనుకొనుట భావ్యమని తోచుచున్నది. కాని గోపరాజు ఆ మూలమున నామమాత్రముగానైనను కానరాని అనేక శాస్త్ర విషయములకు ప్రవేశము గలిగించి ఆయా శాస్త్రములలో తనకుగల విజ్ఞాన సారంగత్వమును చూపుటకు చాలా గ్రంథమును పెంచి వ్రాసెను నన్నెచోడునివలె ఇతడు కూడ చతుర్దశ విద్యలను చతుష్షష్టి కళలను యెరిగి యున్నవాడే. కావ్యము వ్రాయవలెననెడి, ఒక ఉద్దేశ్యముకలవాడు. ఇది పాండిత్యపక్షపాతముగల ఉద్దేశ్యమైనను కావ్యములు ఆనందదాయకములే కాక విజ్ఞాన ప్రదములు కావలెననెడి ప్రాచీన సంప్రదాయమునకు అనుగుణముగా ఉండుటబట్టి ఆ కాలమున అది లోకస్తుతి పాత్రముగా చెల్లుబడి అయ్యెను. ఆ సంస్కృత గ్రంథములో ఉన్న కథలన్నియు యథాతథముగా ద్వాత్రింశికలో లేవు. రెంటికి కొంత భేదమున్నది. అసలు ఈ విక్రమార్క చరిత్రకు కథాసరిత్సాగరము మూలము. గోపరాజు సంస్కృత విక్రమార్క చరిత్ర అనువదించునపుడు ఎడనెడ తనకు నచ్చినప్పుడు కథాసరిత్సాగరమును కూడా అనుసరించి యుండును. అంతేకాదు, సందర్భమును కల్పించుకొని హర్షుని నాగానంద నాటక కథను, అమూలాగ్రము అనుసరించుటయేకాక, అందలి శ్లోకములను కూడా పెక్కింటిని తెనిగించెను. కాబట్టి ద్వాత్రింశికకు యదార్థమైన మూలగ్రంథము ఇది యని చెప్పలేము. కాకపోతే అతడు స్వేచ్ఛా విహారము చేసినను ఇది యొక సంస్కృత గ్రంథమునకు అనువాదమేనని ఒప్పుకొనెను. కనుక ఆ గ్రంథము, పైని పేర్కొన్న గద్య పద్యాత్మక విక్ర

మార్కు చరిత్రయేయని భావించవచ్చును. మరి ఇరెండు అచ్చటచ్చట ప్రసంగ వశమున వివరించిన అనేక శాస్త్ర విషయములు ఆ సంస్కృత గ్రంథమున లేవని చెప్పితిని. ద్వాత్రింశికలో ఆంధ్ర ఛందో వ్యాకరణ విషయ ప్రసంగము కూడ గలదు. ఈ శాస్త్ర ప్రసంగము ఆ సంస్కృతమున ఉండుట పొసగదు కదా! ఆ సంస్కృత గ్రంథకర్త ఆంధ్రుడై యుండి స్వకీయభాషా వ్యాకరణ చ్ఛందస్సులను ఇతర భాషల వారికి విశదీకరించుటకు ఆ శాస్త్ర ప్రసంగము చేయవచ్చునేమోగాని ఆ గ్రంథకర్త ఆంధ్రుడును కాడు, ఆ గ్రంథమున ఈ ఆంధ్ర భాషా విషయములును లేవు.

జక్కన తన గ్రంథమును ప్రబంధ శయ్యలో రచింపవలెనని దానికి ప్రౌఢ ప్రబంధ యశయు రావలెనని సంకల్పించి అందు కృతకృత్యుడయ్యెను. గోపరాజు ప్రౌఢ శైలిలో దీనిని మహా ప్రబంధముగా సంతరించవలెనని పాటు పడలేదు. ఎంత పాటుపడ దలచినను ఈ కథలకు ప్రౌఢ కావ్యత్వసిద్ధి కలుగ దని ఆతడెరుగును. అందుచేతనే ఇతడు శయ్యా సౌందర్యమునెడ దృష్టి నిలుపక కథా కథనమే లక్ష్యముగా రచనను సాగించెను. ఒక్కొక్కచో వర్ణ్య, వస్తు తత్వమునుబట్టి ప్రౌఢశైలి గోచరించెడి సందర్భములును కలవుగాని అవి అతని సహజ ధారాళ శైలికి అపవాద ఘట్టములు. గోపరాజు శైలి గౌరన శైలి వలె ఇంచుమించు వ్యావహారిక భాషకు సన్నిహితముగా నుండును. కొన్ని లోకో క్తులు వ్యాకరణ విరుద్ధముగా నున్నను వాటిని యథాతథముగా ప్రయోగించునే కాని నిర్దుష్టముగా నుండునట్లు సంస్కరించుటకు పాటుపడడు. ఇన్ని ఉత్తమ గుణములున్నను ఈ గ్రంథము నిన్న మొన్నటిదాక మరుగుపడి యుండుటకు కారణము విద్వల్లోకమునకు జక్కన గ్రంథమునందున్న గౌరవము దీనియెడ లేకపోవుటయే. దానికి కారణము జక్కన శైలిలోకల ఆకర్షణ శక్తి. ఇంకొక విషయము; గోపరాజు తన గ్రంథమును కూడ హరిహరనాథునకు కృతి ఇచ్చెను. అయినను తిక్కనవలె, నాచన సోమునివలె కాక హరిహరులకు విడివిడిగా పద్య ములు సమర్పించెను.

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య అను కవి షోడశకుమార చరిత్ర అను గ్రంథమును రచించెను. ఆ షోడశకుమార చరిత్ర గ్రంథము సంపూర్ణముగా దొరకలేదు. అందులోని కథ ఇట్లుండును:

జనమేజయుని రెండవ కుమారుడైన కమలాకరుడు ఇందు నాయకుడు. అతడు శ్రీకృష్ణుని వర ప్రసాదమున జన్మించెను. జనమేజయుని పెద్ద కుమారుడు శత అనీకుడు. తండ్రి అతనిని రాజ్యమునకు అభిషిక్తుని చేసి రెండవ కుమారునికి యువరాజు పట్టము కట్టి, తాను భార్యలతో తపస్సున కేగెను. కమలాకరుడు ఎనమండుగురు మంత్రి కుమారులతోను, నలుగురు దండనాయక తనయులతోను, ముగ్గురు పురోహిత పుత్రులతోను కలిసి ఉద్యాన వనమున కాలక్షేపము చేయుచుండగా, ఒక సాధకుడు చేరవచ్చెను. వాడు ఒక సిద్ధుని కొలిచి, అతని పనుపున ఒక దుర్ఘట కార్యము సాధింపబోపు చుండెను. వింధ్యాటవిలో ఒకచోట ఒక శింశుపా తరువు దండ పారావతాక్షుడనే నాగరాజువద్ద వైఢూర్యకాంతి అనే పేరుగల ఖడ్గమున్ను, వహ్నిదీధితి అను పేరుగల దివ్య రత్నమున్ను కలవు. ఆ వాలు ధరించినవాడు ఏడు దీవులను ఏలును. ఆ రత్నము చెంతనున్న వానికి అఖిల సిద్ధులు కలుగును. ఆ సాధకుడు వాటిని సాధింపబోవుచుండెను. రాకుమారుడు వాని సమ్మతి మీద తన మిత్రులతో వానికి తోడు పోయెను. సాధకుడు ఆ శింశుపా తరువు క్రిందగల అగ్ని కుండంబున ఖదిరేంధనంబుల వ్రేల్వ దొడగెను. అంతలో ఒక సుందరి విభ్రమంబుతో అచ్చట కరుదెంచెను. ఆ సాధకుడు దాని విలాస విభ్రమములకు మురిసి మంత్ర తంత్రములు మరిచి సంయమభ్రష్టుడై పోయెను. అంతలో పారావతాక్షుని పనుపున ఘోరమైన భూతకోటులు ఆ సాధకుని పొదవి ఆగ్రహముతో వానికడ కాలుపట్టి దూరముగా విసరి వైచెను. ఆ సాధకుని వెదకుటకు షోడశకుమారులు అందరు అన్ని వంకల ఆ మహాటవిచొచ్చి వెదకి వెదకి దిగ్భ్రమనొంది, వచ్చిన జాడ ఎరుగక, ఒండొరులు పొడ గానక తిరుగుచుండిరి. కమలాకరుడు కొన్ని దినంబులు మిత్రుల వెదకి వారి నెందునుకానక ఒకనాడు ఒక ఏటిదరిని అరుగుచుండెను. అంతలో ఒక కిరాతకుడు ఆ నదిలో ఒక మొసలిచే పట్టుబడి ఆర్తితో మొరపెట్టెను. రాకుమారుడు వెంటనే దానిని సంహరించి కిరాతుని నీటినుండి

వెల్వరించెను. వాడు కృతజ్ఞతతో కమలాకరుని తన ఇంటికి ఆహ్వానించి, కిరాత పల్లెకి తోడ్కొనిపోయి, సమస్త సమ్మ్రదాచారములు నడిపి, ఒక రమ్య సదనంబున ఆతనిని విడియించెను. ఆనాటి నిశాసమయమున రత్నదీప విభాసితంబగు ఆ నివాసము కలయ కన్గొనునప్పుడు అచ్చట కట్టివేయబడియున్న ఒక నెమలి అతని కంటబడెను. అతడు దానిని ప్రియమార చూచి అంగకమును దువ్వి, దాని కట్టుత్రాడు విప్పెను. అంతలో నెమలి కమలాకరుని మిత్రులలో భీమభటుడు అను పేరుగల మిత్రుడుగా మారి రాజకుమారునికి మ్రొక్కెను. అతడు అద్భుత మోదమగ్నుడై న మిత్రుని ఆదరించి నీకీరూపము ఎట్లు వచ్చెనని అడుగగా, అతడు తన కథ చెప్పదొడగెను. ఇట్లే తక్కిక మిత్రులు గూడ ఒక్కరొక్కరే రాకుమారుని కలుసుకొని, అద్భుతములైన తమ తమ అనుభవములను చెప్పిరి. తుదకు కమలాకరుడు మాళవ దేశపురాజు కుమార్తెను వివాహమాడి మిత్రులతో కలిసి హస్తినాపురము చేరెను.

శ్రీనాథయుగ సింహావలోకనము

తెనుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో "ఈ యుగమునకు ఈ లక్షణమని" నిరపవాదముగా నిష్కర్షగా నిర్దేశించుట చాల కష్టము. అనువాదయుగ మను కున్న కాలమున స్వతంత్ర గ్రంథములు పుట్టుటయు, స్వతంత్రయుగము అనుకున్న కాలమున అనువాదములు వెలయుటయు, పురాణయుగము అనుకొన్న కాలమున ప్రబంధములును, ప్రబంధయుగము అనుకొన్న కాలమున పురాణము లును రచింపబడుటయు మొదలగు అన్యోన్య సంక్రమణము ఆదికాలము నుండి నేటి కాలము వరకును సాగుచునే ఉన్నది. కావున ఏ యుగమును గురించి యైనను మనము చేయు సిద్ధాంతము స్థూలరూపముగానే యుండును.

శ్రీనాథుని యుగమును సంధియుగమని కొందరు అందురు. ఇది ఆంగ్లమున 'Age of Transition' అను పదమునకు సరియైన తెనుగుగా కల్పింపబడిన పేరు. శ్రీనాథుని యుగము ఒక అర్థమున సంధి యుగమనుట నిజమే కాని, అది Age of Transition మాత్రము కాదు. ఆంగ్లభాషలో సంధియుగమనగా ఇట్టిది - కొన్ని ఉత్తమ లక్షణములతో ఒక మహాయుగము కొంత కాలము నడచి ఆగిపోయిన పిమ్మట మరికొంత కాలమునకు మరికొన్ని ఉత్తమ భిన్న లక్షణములతో ఇంకొక మహాయుగము ఆవిర్భవింప నుండగా ఆ రెంటికి నడుమ చెప్పదగిన స్వతంత్ర లక్షణము లేవియు లేక అవ్యవస్థితముగ, అప్రధానముగ ఉండెడి కాలవ్యవధికి Age of Transition అని పేరు. శ్రీనాథయుగమును మన వాఙ్మయ చరిత్రలో అవ్యవస్థితమనిగాని, అప్రధానమనిగాని తలచుట వివేకలక్షణము గాదు. కావున ఈ యుగమును ఆ అర్థమున సంధియుగ మనరాదు.

భారత కవులు పురాణానువాదమునకు దారి చూపిన గురువులు. శ్రీనాథ యుగమునందలి కవులలో ముఖ్యుడైన శ్రీనాథుడు సంస్కృత కావ్యానువాదము నకు దారి చూపిన గురువు కావున సంస్కృత ఆంధ్రీకరణ చరిత్రలో భారత కవుల కున్నంత ప్రాధాన్యము శ్రీనాథునకును కలదు. అంతేకాక గత శతాబ్దుల లోని పురాణాదులును, భావికాలములోని ప్రబంధములును సంగమించిన తీర్థ స్థలము శ్రీనాథుని యుగము. ఈ అర్థమున దీనిని సంధియుగ మనవచ్చును.

మరియు ఈ యుగమునే ప్రబంధ పూర్వ యుగమని చెప్పవచ్చును. అనగా అచ్చట ప్రబంధముల ఆవిర్భావమును సూచించుచు దానికి అవ్యవహిత

పూర్వముగా ప్రవర్తిల్లిన కాలము అని అర్థము. సూర్యోదయమునకు అరుణోదయమువలె, ప్రబంధయుగమునకు శ్రీనాథుని యుగము ప్రబంధపూర్వయుగమనెడి పేరునకు అర్హత గణించుకొన్నది. ఇంచుమించు క్రీ॥శ॥ 1350 వ సంవత్సరము వరకు భారత, రామాయణముల అనువాదములే ప్రధాన వాఙ్మయక్రియ యైనది. క్రీ॥శ॥ 1500 సంవత్సరముల నుండి స్వతంత్రము అయిన ఆంధ్ర ప్రబంధము లవతరించినవి. ఆ పురాణాదుల అనువాదములకు, ఈ ప్రబంధముల స్వతంత్రతకు నడిమి కాలమున శ్రీనాథుని యుగము ఆ ప్రబంధ ప్రచారమునకు దారి చూపినది. ఈ యుగములో కొంత వాఙ్మయ అనువాదముగా, మరికొంత స్వతంత్రముగా ఇంకొక కొంత యథోచితాను సరణముగా నానావిధముల ఆవిర్భవించి, సంస్కృత సారస్వత కరావలంబమును వదలిపెట్టియు, వదలిపెట్టని రీతిగా చాల దూరము నడచి కాలు నిలువ ద్రొక్కుకొనగలిగినది. ఈ యుగములోని మహాకవుల కృషి యంతయు ఉత్తర కాలమున జరుగబోవు ప్రబంధ సరస్వతీ విహారమునకు మెత్తని పూలదారులు పరచుట యైనది. ఈ మహానుభావులే ప్రబంధ నాటక ప్రదర్శనమునకు పూర్వరంగ ప్రవర్తకులు. వీరు నెరవేర్చిన ప్రస్తావన కనుగుణముగానే ప్రబంధ నాటకము ప్రదర్శింపబడినది. అందుచేత ప్రబంధ యుగమున కావ్యవహితమయిన ఈ కాలమున ప్రబంధ పూర్వయుగమని పేర్కొనుటలో ఆక్షేపము ఏమియు నుండదు. దీనికి నాంది శ్లోకమును పఠించి ప్రస్తావనను నడపినవాడు శ్రీనాథుడు. అందుచే ప్రబంధ పూర్వయుగమన్నను, శ్రీనాథుని యుగమన్నను అర్థము ఒక్కటియే.

ఈ కాలమున పురాణములు కూడ పుట్టినమాట నిజమే. కాని వాటి యందును ప్రాబంధిక లక్షణములైన రసోత్కర్షము, వర్ణనా భూయిష్ఠత, శయ్యానిష్ఠ, అలంకార ప్రియత మొదలగునవి నెలకొని, కేవల పురాణ పద్ధతిని మరపించినవి. కాశీఖండ, భీమఖండములు నామమాత్రమునకే ఖండ పురాణములు కాని, గుణమున ప్రబంధ లక్షణములు కలవియే వరాహపురాణకర్తలు ఆ పురాణమునందలి ఉత్తరార్థము నీరసమగుటచే అనువాదమున దానిని విసర్జించుట చూడగా ఈ యుగ పురాణకర్తలకు కూడ చాల వరకు పూర్వాభిరుచి తగ్గినదనియే చెప్పవచ్చును. మరియు ఈ పురాణకర్తలు మూలమున నామమాత్రముగ అతి సంగ్రహముగ ఉన్న చిన్న కథలను అలంకారిక రచనా శోభితములైన ఉపాఖ్యానములుగా సంతరించుట కూడ వారి చిత్తములు ప్రబంధములకు ఉన్ముఖములైన వనుటకు నిదర్శనముగా చెప్పవచ్చును. పురాణముల యెడ తగ్గిన రుచి ప్రబంధముల దెస హెచ్చుట సహజమే.

ఈ ప్రబంధ ప్రక్రియకు మొదట నైషధాంధ్రీకరణ రూపమున మార్గ దర్శకుడైన వాడు ఈ యుగకర్తయైన శ్రీనాథుడు. శృంగార నైషధముతో ఆంధ్ర వాఙ్మయమున నొక క్రొత్త శకమారంభమయినది. సంస్కృతము నందలి పురాణేతిహాసములు, కావ్యములు, నాటకములు అనెడు ప్రధాన వాఙ్మయ శాఖలు మూడింటిలో పురాణేతిహాసముల ఆంధ్రీకరణ పద్ధతి భారతరూపమున కవిత్రయమువారే నిర్ధారణ చేసిరి. శ్రీనాథుడు చేపట్టినది కావ్యము. అది స్వతంత్రానువాదమా, అస్వతంత్రానువాదమా, కథాప్రధానమా, శ్లోక ప్రధానమా అన్నచో ఇదమిత్థమని చెప్పలేని ఒక అపూర్వ రచనా క్రమమును సాగించి అర్వాచీన కవులందరకు సంస్కృత శ్లోకానువాదమునకు పటిష్టమయిన వరవడి పెట్టెను.

ఈ మహాకవి ఉత్తరకాల ప్రబంధ కవులకు పెట్టిన వరవడులలో శైలికి సంబంధించినది యొకటి. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున అక్షర రమ్యత సాధించిన కవివర్గ మొకటియు, అర్థగౌరవమును పాటించిన కవివర్గ మొకటియు స్థూల విభాగమునకు గోచరించును. ఈ రెండు విధములయిన గుణములను సమముగా సమ్మేళన మొనర్చి - శబ్దార్థములు రెంటికిని ప్రాధాన్యమిచ్చిన శిల్పియు శ్రీనాథుడే ఉత్తరకాల ప్రబంధ కవులలో ప్రముఖులైనవారు ఈ శైలినే అనుకరించిరి.

శ్లోకానువాదములోను, వర్ణనలలోను శ్రీనాథుని గురుత్వమునే శిరసావహించి పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన కొంతవరకు స్వతంత్ర ప్రబంధమే యనిపించుకొనదగిన శృంగార శాకుంతల రచనా రూపమున ప్రబంధ సరస్వతికి ఇంకొక భూషణ మలంకరించెను. గౌరవ హరిశ్చంద్ర ద్విపదరచన యైనను స్వతంత్ర కావ్యముగా చెప్పుకోదగినదే

పై వివరణమును బట్టి శుద్ధ ప్రబంధ నాటక ప్రదర్శనమునకు జరగవలసిన ప్రస్తావన యంతయు ఈ యుగమున జరిగినదని చెప్పవచ్చును.

లోకములో ప్రజలు ఉబుసుపోకకై చెప్పుకొనెడి చిత్ర విచిత్ర కథలన్నియు ఈ కాలముననే కావ్యరూపమును తాల్చినవి. జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర, అనంతామాత్యుని భోజరాజీయము, గోపరాజు ద్వాత్రింశిక, నారాయణ కవి పంచతంత్రము, వేంకట నాథుని పంచతంత్రము కథా వాఙ్మయమును చాల వరకు పెంపొంద జేసినవి.

పద కవిత్వ జాతిలో ఒక ఉపశాఖయగు గేయ కవిత్వము గానాంశ ప్రధానముగా సంగీత కళా జగత్తున ప్రవర్తిల్లినదని పలనాటి వీర చరిత్ర ప్రకరణమున జెప్పితిని. ఈ కవితా శాఖను గూడ వర్థిల్లజేసిన గౌరవమును

శ్రీనాథ యుగమునకే దక్కినది. పద కవితా పితామహుడు, సంకీర్తనాచార్యుడ్ అని కీర్తికెక్కిన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుడు ఈ ఆంధ్ర సాహిత్యములో సుస్థిరము చేసినవాడు.

మొత్తముమీద ఈ ప్రబంధ పూర్వయుగము ఆంధ్ర వాఙ్మయమున విశిష్టమయినది. నూరు సంవత్సరముల కాలములో నింత కావ్య ప్రక్రియా వైవిధ్యమును చూపిన యుగము ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రలో వేరొకటి లేదు.

ఈ యుగమునకు ప్రారంభదశలో కొండవీడు రాచకొండలును, మధ్యకాలములో రాజమహేంద్రవరమును, ఆపై ఉదయగిరియు, అంతమున విజయనగరమును సాహిత్య పీఠములైనవి. నాచన సోముడు బుక్కరాయల ఆస్థానమున అడుగిడెనే కాని అయ్యెడ స్థిరపడినట్లు తోచదు. ప్రౌఢ దేవరాయని ముత్యాలశాలలో శ్రీనాథుడు పొందిన కనకాభిషేకము ఆంధ్ర సరస్వతీ విజయనగర ప్రవేశమునకు మంగళాచరణ మయ్యెను. ఈ యుగాంతమునాటికి ఆ దేవి నంది మల్లయ, ఘంట సింగయ వరాహ పురాణముల రూపమున విజయనగరాస్థానమున సుస్థిర సింహాసన మధిష్ఠించినది. రాబోవు చరిత్ర ఆ మహావైభవ వర్ణన.

శ్రీనాథ యుగములో
శాస్త్రి గ్రంథములు, శ్రుత నామములు

1. మడికి అనంతయ్య - మడికి సింగన తమ్ముడు. విష్ణుమాయా నాటకం వ్రాసినాడనీ, చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడనే కవి వ్రాసినట్లు లోకము భ్రమపడినదని ఒక మతం. ఎల్లనార్యుని కంటే అనంతయ్య పూర్వుడైతే ఆ ప్రబంధం అనంతయ్యదే కావచ్చు.

2 వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి - విక్రమార్క చరిత్ర కృతిపతి సిద్ధన మంత్రికి తండ్రి. దేవకీనందన శతక కర్త. మకుటము: కృష్ణా! దేవకీనందనా!

3. కొలని గణపతిదేవుడు-శివయోగసారం, మనోబోధలు. ఈ రెంటిలో శివమహత్వము, వేదాంతబోధ కలవు.

4. అయ్యలరాజు తిప్పయ్య. అయ్యలరాజు రామభద్రునకు పితామహుడు. ఒంటిమెట్ట రఘువీర శతక కర్త.

5. ఆంధ్రకవి రామయ్య - విష్ణు కాంచీ మాహాత్మ్యము.

6. చెందలూరు చిక్కయ్య - నాచికేతూపాఖ్యానము.

7. పశుపతి నాగనాథుడు - విష్ణు పురాణము.

వెన్నలకంటి సూరన విష్ణు పురాణమువలె ఇది ప్రఖ్యాతికి రాలేదు. ఒకే ఇతివృత్తముగల, ఒక పేరు గల రెండు గ్రంథములలో మేలైనది వన్నె

కృటయు, రెండవది మాసిపోవుటయు సాధారణ ధర్మము. కొన్ని యెడల గ్రంథమే (rior) రాణించుటయు కలదు. మేలైనదే మరుగుపడి ఐా ముద్ర దు. ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణమునకు ఈ స్థితియే కారణము.

శాస్త్ర గ్రంథములు

1. దోనయామాత్యుడు - సస్యానందం, శాస్త్రగ్రంథం, వర్షముల ఆగమ సూచనలు. జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రకారం వ్రాయబడినవి.

2. విన్నకోట పెద్దన- కావ్యాలంకార.చూడామణి. ఇది ఒక్క అలంకార శాస్త్రమే కాక ఛందో వ్యాకరణాది ప్రకరణములు కూడ గల గ్రంథము. (1402-1407 మధ్య రచితము) చాళుక్య వంశజుడగు విశ్వేశ్వర భూపతికి అంకితము.

3. మణిమంచిభట్టు - అశ్వశాస్త్రము (హయలక్షణ విలాసము)

4. కూచిరాజు ఎఱ్ఱన-కొక్కోకము. ఇది కామశాస్త్రము. సంస్కృతమున రతి విలాసమనెడి గ్రంథమునకు తెనుగట.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యుగము

సంగమ వంశములో తుదివాడైన విరూపాక్షరాయలు అసమర్థుడును దుర్నీతి పరుడును అగుటచే హిందూమత రక్షణార్థమును, హిందూ ప్రజారక్షణార్థమును పరమ ధ్యేయములుగా అవతరించిన ఆ సామ్రాజ్య భారమును తాను వహించి సాళువ నరసింహరాయలు 1485 వ సంవత్సరములో విజయనగర వజ్ర సింహాసనము నధిష్ఠించెను. అప్పటికి ఆ రాజ్యమును కబళించుటకు పొంచి యున్న ఆసన్న శత్రురాజ్యములు రెండు కలవు. ఒకటి తురుష్కుల బహామనీ రాజ్యము, రెండు గజపతుల కళింగ రాజ్యము. ఆ ఇరువురు శత్రువులను విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు దూరముగా నిలువరింపవలెననియు, దక్షిణభారతమంతను తన సామ్రాజ్యములో నంతర్భాగము చేయవలెననియు, సాళువనరసింహరాజు అకుంఠిత దీక్షతో, మహాపరాక్రమముతో ఎన్నో యుద్ధములు నడపెను కాని రెడ్డి రాజ్యపతనము నాడే గజపతుల స్వాధీనమైన ఉదయగిరి దుర్గమును అతడు జయింపలేక పోబట్టి అది గజపతుల అధీనముననే ఉండవలసివచ్చెను కావుననే శ్రీనాథుని యుగమునందలి తుది దశకములోని వారైన నంది మల్లయ ఘంట సింగయ్య అనెడి జంట కవులు తమ గ్రంథములలో నొకదానిని ఉదయగిరి దుర్గమంత్రికిని, రెండవ దానిని సాళువ నరసింహరాజునకును కృతినిచ్చుట తటస్థించెను. ఆ రాజునకు గాని ఆ మంత్రులకుగాని శత్రుపక్షమును ఆశ్రయించిన వారన్న అసూయాద్వేషములు కవుల యెడ నుండెడివికాదు. సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగర రాజ్యవిస్తృతిని స్థిరీకరణమును నెరవేర్చక ముందే 1493 వ సంవత్సరములో దివంగతుడయ్యెను. అతని సర్వసేనాధ్యక్షుడే తుళువ నరసరాజు. ఈ సేనాధ్యక్షుని తన కుమారుని పట్టాభిషిక్తుని చేసి రాజ్యభారమును తానే వహింపవలసినదని సాళువరాజు తన సేనాధ్యక్షుని కోరెను. అతడు ప్రభు నాదేశానుసారము సాళువ తిమ్మరాజునకు పట్టము గట్టి తాను సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడై రాజ్యము నేలజొచ్చెను. కాని దైవదుర్విపాకమున నా బాలరాజు కొంది కాలమునకే మరణించెను. స్వామిభక్త తత్పరుడైన తుళువ నరసరాయలు, అవకాశము చిక్కెను గదాయని రాజ్యము తానే అపహరింపక చనిపోయిన యువకుని తమ్ముడొకడుండగా వాని నభిషిక్తుని చేసి తాను యథాప్రకారము రాజ్యాధికారము నిర్వహించెను ఆ పిల్లవాని పేరు ఇమ్మడి నరస

రాయలు. అతనికి పెనుగొండ దుర్గము నివాస స్థలముగా యేర్పరుపబడెను. బహుశా నరసరాయలు అతనినందు నిర్బంధించెనేమో!

సర్వసమర్థుడైన తుళువ నరసరాయలు తాను రాజ్యభారమునకు పూనినది మొదలు అవసానకాలము వరకు నిర్విరామముగా పరిశ్రమించి సహజ శత్రువులనే కాక తన అధికారమును ధిక్కరించిన దుర్గాధిపతులను సైతము అణచివైచి రాజ్యమును విస్తృతమును ప్రబలమును చేసెను. పూర్తిగా కాకున్నను ఈ రాజు కొంతవరకేని సాళువ నరసింహరాజు సంకల్పమును సఫలముచేసి, పది పండ్రెండేండ్ల పరిపాలనానంతరము 1503 వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుడాయెను. ఈ రాజు కాలమున కూడ ఉదయగిరి దుర్గము విజయనగరమునకు స్వాధీనము కాలేదు.

నరసరాయల అనంతరము అతని పెద్దకుమారుడు వీరనరసింహరాయలు పెనుగొండదుర్గములో నిర్బంధింపబడియున్న సాళువ నరసింహరాయని రెండవ కుమారుని హత్యకావించి తాను తన తండ్రివలె రాజప్రతినిధిగా కాక స్వతంత్ర రాజుగనే సింహాసనము నెక్కెను. అతడు ఆ వైభవము ననుభవించినది ఆరు సంవత్సరములు మాత్రమే. అతని స్వామి ద్రోహమును సహింపని దుర్గాధిపతులు చాలమంది తిరుగుబాటు చేసిరి. అతని అనంతరము మన వాఙ్మయ చరిత్రలో ఈ యుగమునకు యుగపురుషుడైన కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతియై తన పూర్వతరములవారు కాంచిన స్వప్నములెల్ల నిజములు చేసి శత్రు దుర్నిరీక్ష్యమైన ప్రతాపముతో కటకము మొదలు కన్యాకుమారము వరకు గల దక్షిణ భూభాగమునంతను తన యేలుబడిలోనికి తెచ్చి తనది రామరాజ్యము అనిపించెను. శత్రు భయంకరుడైన వీరుడుగా, కవిపండిత సమాదరముగల భాషా పోషకుడుగా, సంస్కృతాంధ్ర కవితా ప్రజ్ఞానిధిగా రాయలు పొందిన యశస్సు ఆంధ్రదేశము నేలిన మరి యేయితర చక్రవర్తికిని లభింపలేదు. ఎంతవాడైననేమి, ఆయన పరిపాలనలో తుది ఐదారు సంవత్సరముల కాలము చిత్తశాంతి లేకయే గడిపి 1530 వ సంవత్సరములో దివంగతుడయ్యెను. ఆయన మనోవ్యధకు మొదటికారణము తన తరువాత రాజు కాగలడనుకొన్న లేబ్రాయపు కొడుకు మరణించుట. రెండవది సింహాసనముకోసము, తన తమ్ములలో కుటుంబ కలహము రేగి, రాజ్యమునకు ఎట్టి ముప్పు వాటిల్లునో అనెడి చింత. అతని అనంతరము అతని సవతి తల్లి కొడుకు అచ్యుతదేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని ఆదేశానుసారము సింహాసనము నెక్కి పండ్రెండు సంవత్సరములు యేలుబడి సాగించెను (1530-1542). ఆపై కృష్ణదేవరాయని అల్లుడైన అర్వీటి రామరాజు (ఇతనికే అళియ రామరాజు అని పేరు) కృష్ణదేవరాయని ఇంకొక

తమ్ముడైన శ్రీ రంగరాయల కొడుకు సదాశివరాయలు అను నాతని రాజును చేసి, తాను ఆ యువకునకు అంగరక్షకుడుగా, సామ్రాజ్యమునకు పాలకుడుగా 28 సంవత్సరములు వీరవిహారములో మామగారికి సాటిరాగలవాడనిపించుకొని 1565 వ సంవత్సరములో రాక్షసతంగడి (తళ్ళికోట) యుద్ధమున ఒక స్వామి ద్రోహి చేతిలో హతుడయ్యెను. ఆనాటితో విజయనగర రాజ్యప్రాభవమునకు, విజయనగరపుర వైభవమునకు మసకచీకట్లు క్రమ్మనారంభించెను.

రామరాజు తమ్ముడు తిరుమల దేవరాయలు పెనుగొండకుపోయి సదాశివ రాయలు పేరుమీదనే రాజ్యపాలనము సాగించి 1572 వ సంవత్సరమున మరణించెను. తిరుమలరాయలు తన మరణకాలమున రాజ్యమును మూడు భాగములు చేసి తన ముువ్వురు కొడుకులకు పంచి యిచ్చెను. పెద్దవాడైన శ్రీ రంగ దేవరాయలు పెనుగొండ రాజధానిగా తెనుగుదేశము నేలజొచ్చెను (1572_1585). రెండవవాడైన రామదేవరాయలు శ్రీరంగపట్టణము రాజధానిగా కన్నడ దేశమును రాజప్రతినిధిగా యేలుకొనసాగెను. మూడవవాడైన వెంకటపతి రాయలు చంద్రగిరి రాజధానిగా తమిళ దేశమునకు రాజప్రతినిధిగా యేలిక యయ్యెను. ఈ ముువ్వురలో పెనుగొండ రాజధానిగాగల శ్రీ రంగదేవరాయలే సమ్రాట్టుగా తక్కిన యిరువురు రాజప్రతినిధులుగా తండ్రిచే నియమింపబడిరి. తురకలు పెనుగొండ మీదికి దండెత్తిరాగా సవరం చెన్నప్ప నాయకుడు అను సేనాధిపతి, రాజును చంద్రగిరి పంపి, తాను తురక సేనలను నిలువరించి జయించెను. శ్రీ రంగదేవరాయలు అనపత్యుడై 1585లో చనిపోయెను. తదనంతరము రెండవ వెంకటపతి దేవరాయలు పెనుగొండకువచ్చి పట్టాభిషేకము జేసికొని (1586 - 1614) 28 సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసెను. రాక్షస తంగడి యుద్ధముతోనే క్షీణదశ ఆరంభమైన సామ్రాజ్యమునకు అప్పటి నుండి మరల పుష్టి కలుగనేలేదు మాటిమాటికి తురకలు పెనుగొండను ముట్టడించుట తరిమిగొట్టబడుట పారిపోవునప్పుడు చేజిక్కినది అపహరించుకొనిపోవుట పరిపాటి యయ్యెను. శ్రీరంగదేవరాయల తరువాత రామదేవరాయలు రాజ్యమునకు రావలసియుండగా అతనిని కాదని వెంకటపతిదేవరాయలు రాజైనందున సామంతులతో పెక్కురు అతని అధికారమును ధిక్కరింపసాగిరి. కొందరు విధేయులై యుండిరి. మట్ల అనంతభూపాలుడు మొదలైన సామంతుల అండవల్ల వెంకటపతి రాయలు సంకట స్థితులను అతిక్రమించి రాజ్యమును సుభిక్షముగా నేలసాగెను. అతనికి ఆర్గురు భార్యలున్నను సంతానము లేదు. ఆ ఆరుగురిలో గొబ్బూరి జగ్గరాజు అనే తంత్రజ్ఞుని చెల్లెలు ఒకామె కలదు. వెంకటపతిరాయలు తన

అవసానసవేళ తన అన్నగారైన రామదేవరాయల రెండవ కుమారుని, రెండవ శ్రీరంగ బొక్కరాయలు అను పేరుగల వానిని రాజ్యమునకు నియమించి పోయెను. తంత్రజ్ఞుడైన గొబ్బూరి జగ్గరాజు ఆ రాజును సకుటుంబముగా కారాగారబద్ధుని చేసి సంహరింపనుండగా వెలుగోటి యాచమ నాయకుడనెడి వెలమ దొర ఆ సంసారములో రాజు పెద్దకుమారుడైన రామదేవరాయలు అను వానిని ఉపాయముతో తప్పించి, తంజావూరు రఘునాథ నాయకుని సహాయముతో గొబ్బూరి జగ్గరాజు నెదుర్కొని అతనిని అతని మిత్రులను యుద్ధమున ఓడించి సంహరించెను. ఆ యుద్ధమునకు తోపూరు యుద్ధము అని పేరు (1614). అట్లు ఉపాయముతో కాపాడబడిన రామదేవరాయలు 1619 నుండి 1629 వరకు రాజ్యమునేలెను. ఆపై మూడవ వెంకటపతిరాయలు అను రాజు 1642 వరకును, మూడవ శ్రీరంగదేవరాయలు అను రాజు 1678 వరకును నామమాత్రపు రాచరికము నెరపి అస్తమించిరి. అంతలో 1335 వ సంవత్సరములో ఆవిర్భవించిన విజయనగర సామ్రాజ్యము కూడ 1680 ప్రాంతమున అస్తమించెను పైన వరించిన రెండు శతాబ్దుల (16th & 17th) దేశ చరిత్రలో శ్రీకృష్ణదేవరాయల పేరుమీద నెగడెడి సారస్వత చరిత్ర ఒక శతాబ్దికి మాత్రము సంబంధించినదే. రెండవ శతాబ్ది 1600 మొదలు దక్షిణాంధ్ర యుగమునకు సంబంధించిన సారస్వత చరిత్ర కలది శ్రీకృష్ణదేవరాయల సారస్వత యుగమునకే ప్రబంధయుగము అని పేరు.

కొందరు విమర్శకులు కృష్ణదేవరాయల యుగమును 1650 వరకును పెంచవచ్చునందురు. తంజావూరు మొదలగు దక్షిణాంధ్ర రాజ్యములలో విజయవిలాసాది ప్రబంధములు 1600 తరువాతనే పుట్టినవి కావునను, ఆ రాజులు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు సామంతులైనట్లే విజయ విలాసాదులు మనుచరిత్రాదులకు అనుకృతులే కావునను, వారిని వారి గ్రంథములను కొనివచ్చి యుగమునకే జమకట్టవలెనని వారు యుక్తి చెప్పుదురు. కాని ఇది తగదు. ఐదేశమందు ఆంధ్ర సారస్వత సృష్టి 1600 మొదలు 1775 వరకు దారు రెండు శతాబ్దుల కాలము విజృంభించెను. కావున దక్షిణాంధ్ర సారస్వత చరిత్రలో యేబది సంవత్సరములు మాత్రము విడదీసి రాయల యుగమునకు ట సహేతుకము కాదు.

మరియు దక్షిణాంధ్రమున విజయవిలాసాది ప్రబంధములేకాక, యక్షగానములు, వచన కావ్యములు, పదములు మొదలగు నూతన కావ్యజాతులెన్నో వి. అదికాక రాయల యుగమునందలి ప్రబంధమునకును దక్షిణాత్య

ప్రబంధమునకును అంతస్తత్వమునను, బహిరాకారమునను చాల భేదము కలదు. కావున దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును ప్రత్యేక యుగముగ విభజించుటయే ధర్మము.

ఆదికాక ప్రబంధ రచనను బట్టియే రాయల యుగమును మరికొంత దూరము పొడిగించవలసి వచ్చినచో ఈ భాషలో ప్రబంధములు పుట్టుచున్నంత వరకును రాయల యుగమనియే పేర్కొనవలసి యుండును. ప్రబంధములు నేటికిని పుట్టుచునే యున్నవి వాటితోపాటు ఈ ఆధునిక యుగమున దేవీ భాగవతాది ఇతిహాసములును కలిసినవి.* రచనలను బట్టి ఆధునిక యుగమును ప్రబంధ యుగమునగాని, పురాణేతిహాస యుగమునగాని చేర్చెడి బుద్ధిమంతు లుందరుగదా!

---

* "తెలుగు భాషా సమితి" వారి "విజ్ఞాన సర్వస్వ తెలుగు సంస్కృతి" సంపుటములో ఆంధ్ర ప్రబంధము మీద నేను వ్రాసిన వ్యాసమునకు "ప్రబంధ యుగము" అని పేరు పెట్టబడినది. ఆ వ్యాస విషయము "ప్రబంధ చరిత్ర" గాని, ప్రబంధ యుగము కాదు.